

KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA AKADEMİK TEZLER

İSLAM DÜNYASI VE BATI MUKAYESESİ

ACADEMICAL THESES IN QUR'ANIC STUDIES
MUSLIM WORLD AND WEST IN COMPARISON

الأطروحات العلمية في الدراسات الإسلامية
دراسة مقارنة بين العالم الإسلامي والغرب

I

TÜRKİYE VE BATI

İLİM YAYMA VAKFI



Kur'an ve
Tefsir
Akademisi

KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA AKADEMİK TEZLER

-Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi-



**Uluslararası Sempozyum
24-26 Kasım 2017
İstanbul**

KUR'AN ARAŞTIRMALARINDA AKADEMİK TEZLER

-Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi-



**Uluslararası Sempozyum
24-26 Kasım 2017
İstanbul**

İLİM YAYMA VAKFI



@ İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi
Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları: 7

Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler
-Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi- I

Baskı | Printings Press
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: 19891

ISBN 978-605-63698-5-8
İstanbul 2018

Yazılardaki üslup ve hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi
Nişancı Mahallesi Feshane Caddesi
Kızıl Mescit Sokak No: 1
34050 Eyüp / İstanbul
Telefon: 0(212) 511 22 90
Türkcell: +90(533) 920 70 79
Faks: 0(212) 511 22 91
e-posta: yazakademisi@gmail.com

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Bilal Gökkrır (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Necmettin Gökkrır (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer Kara (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammed Abay (Marmara Üniversitesi)

Osman Acun (İlim Yayma Vakfı)

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
SUNUŞ	15
SONUÇ RAPORU	17

I. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE LİSANSÜSTÜ TEZ HAZIRLAMA SİSTEMİ DANIŞMANLIK VE TEZ RAPORLARI

Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Kalite Ve Bilimsellik Değeri (Sorunlar-Öneriler) Prof. Dr. Muhsin DEMİRCİ	23
YÖK Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğindeki Değişikliklerin Tefsir Tezlerine Etkileri Muhammed ABAY	31
Yönetmeliklerdeki Tez Süresi, Jüri Tayini ve Savunma ile ilgili Düzenlemelerin Tefsir Tezlerine Etkileri Rukiye HACİBEKTAŞOĞLU	41
Tez Yazım Kılavuzlarının Tefsir Tezlerine Etkisi Fatih PAMUK	59
Akademik Yükseltme Kriterlerinin Kalite ve Sürdürülebilirlik Açısından Doktora Tezlerine Etkisi Fatma DEMİRTAŞ	71
Doktora Tez Raporları Üzerine Bir Değerlendirme İsmail ÇALIŞKAN	83
Teamüller ve Sistem Arasında Danışmanlık Uygulamalarının Lisansüstü Tefsir Tezlerine Yansıması Betül ÖZDİREK	109
Danışmanın Akademik İlgi Alanının Yaptırdığı Tezlere Etkisi Sümeyye SAYĞIN	145
Görsel ve Yazılı Medyada YÖK Lisansüstü Sistem, Eğitim ve Tez Eleştirisi Hilal KÖŞKER GÜVEN	159

II. BÖLÜM

MUHTEVA VE YÖNTEM AÇISINDAN TÜRKİYE'DE TEFSİR TEZLERİ

Osmanlı Tefsir Birikimini Konu Edinen Lisansüstü Tezlerinin Tespit ve Değerlendirmesi	
Mustafa Talha AKKİRAZ	173
Tefsir-Müfessir Merkezli Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezlerine Panoramik Bir Bakış	
Yusuf MEMÜK	191
Usûle Dair Meseleleri Konu Edinen Lisansüstü Tefsir Tezleri	
Abdulvahap KÖSESOY	211
Türkiye'de Kur'an ve Mushaf Tarihi Araştırmaları: Kişiler, Kurumlar ve Yönelişler	
Necmettin GÖKKİR	231
Türkiye'de Semantik Yöntem İle Yapılan Akademik Araştırmalara Şüpheli Bir Yaklaşım	
Murat OLTULU	247
Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tematik Tasnifi ve Değerlendirilmesi	
Abdulcabbar ADIGÜZEL	267
Türkiye'de Tefsir Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerde Tahkik Çalışmaları	
Fatma Nur ŞENER	289
Aynı ve Benzer Başlıklı Tezlerin Muhteva, Kaynak ve Özgünlük Tahlili	
Elif YAZICI	297
Türkiye'de Kur'an Kıssaları Üzerine Yapılan Tefsir Tezleri ve Temel Söylemleri	
Murat BAHAR	329
Karşılaştırmalı Kutsal Kitap Alanında Yapılan Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tahlili	
Şeyma ALTAY	343

III. BÖLÜM

TEFSİR AKADEMYASI, İDEOLOJİ, SÖYLEM VE ÖTEKİ

Tefsir Akademiyasının Problemleri ve Bazı Çözüm Önerileri	
Ömer KARA	357
Lisansüstü Dersler ve Tezlere Yansıması	
Sümeyye SEVİNÇ	385
Lisansüstü Tefsir Çalışmalarında Alınan Ek Eğitimlerin ve Çalışılan Kurumun Öğrenci Yeterliğine Etkisi	
Kerim YILMAZ	435

Lisansüstü Öğrencilerinin Tefsir Alanını Seçme Sebepleri Sümevra NALBANT	453
Türkiye’deki Dini Grupların Kur’ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar: Alevilik-Bektaşılık Örneği Ercan ŞEN	473
Sosyo-politik Realitenin Tefsir Tezleri Konu Seçimine Etkisi: -28 Şubat Dönemi Özelinde- Emine SEKME	489
Türkiye’de Şia ve Mu’tezile Konulu Lisansüstü Tefsir Tezlerinde Mezhebî Kimlik/Aidiyet Yansımaları Zakir DEMİR	503
Kur’an Çalışmalarında Kadın: İslamî Feminizm Literatürünün Türkçe Akademik Tezlere Etkisi Hakime Reyyan YAŞAR	517
Türkiye’de Yabancı Uyruklu Öğrenciler Tarafından Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezleri: Ankara Üniversitesi Örneği Tuba HAŞİMOĞLU	525
Qur’anic Textual Criticism in Native Orientalists’ Research (A Pakistani Perspective) Muhammad Feroz-ud-Din Shah Khagga	535
Tafsîr Khuluqun ‘Adzîm: A Methodological Studies Saadatul Jannah Nabhan	549
The Implications of Negative Masculinity and Femininity to the Political, Social and Economic Aspects of the Qur’anic Perspective Ulvah Nur’aeni	559
Academic Problems and Challenges of International Postgraduate Students in Istanbul Fahad Vadakke KADAVTH	571

IV. BÖLÜM

İTERDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR ve FARKLI PERSPEKTİFLER

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü’nde Kur’an ve Tefsir Alanıyla İlişkili Tezler Üzerine Bir Değerlendirme Reyhan KELEŞ	583
İslam Öncesi Dönemi Konu Edinen Tefsir Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme Şükran Adıgüzel	607
Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü Çalışmalarında Türkçe Kur’an Tercümeleleri (Tefsirleri) Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Türk Diline Katkıları İsmail TAŞ	621

Kur'an ve Tefsir Üzerine Almanya'da Yapılan Doktora Tezleri (1834-2015)

Esra GÖZELER..... 641

Fransa'da Kur'an Çalışmaları ve 1985 Sonrası Tefsire İlişkin Doktora Tezleri

Fatih BUBA..... 669

TAKDİM

Bilal Erdoğan

İlim Yayma Vakfı Mütevelli Heyet Başkan Vekili

Muhterem konuklar, saygıdeğer katılımcılar, kıymetli hocalarım, hanımefendiler, beyefendiler;

İlim Yayma Vakfımız bünyesinde 10 yıldır faaliyet gösteren Kur'an ve Tefsir Akademisi'nin düzenlemiş olduğu bu çok önemli sempozyum programımızı teşrifinizden dolayı hepinize şükranlarımı sunuyorum. Hoşgeldiniz.

Kur'an'a hizmet her müslümanın görevi olduğu gibi, bir de buna ilaveten, görevi gereği Kur'an'a hizmet edenler var ki, bunun ne kadar büyük bir nimet ve ne kadar önemli bir misyon olduğunu anlatmaya imkan yok. Bu nimetin sahibi olanlar sizlersiniz. Ne mutlu sizlere.

Kur'an bizim hayat rehberimizdir. Bunun için, Kur'an'ın muhatapları olarak görevimiz Kur'an'ı doğru anlamaktır. Kur'an'ı doğru anlamak, Kur'an'ı alıp mealinden okumak değildir elbette. Kur'an'ın mealinden okunmasının kişiye katacağı manevi zenginlik elbette inkâr edilemez, fakat asıl mesele, Kur'an'ı sadece "anlamak" değil, "doğru anlamak"tır. Kur'an'ı doğru anlamaksa, ilahi bir kelam olan Kur'an'ın zaman, mekân ve çağlar üstü evrensel mesajını, ruhunu, hikmetlerini, hakikatlerini yakalayabilmek demektir. Bu da başta tefsir ilmi olmak üzere ancak Kur'an ilimleri sayesinde olabilir.

Kıymetli misafirler;

Bugün maalesef zihinleri modern ve seküler virüsler sarmıştır. Modern batı paradigmasının günümüzde hakim paradigma olması nedeniyle, tüm eğitim süreçleri ve akademik süreçler bu paradigma tarafından kuşatılmıştır. Bugün, Kur'an'ı doğru anlamak için, öncelikle atmamız gereken ilk adım; bu modern paradigmanın farkında olarak ama içinde kaybolmadan, sahih bir İslami zihin ile Kur'an'ı anlamaya, tefsir ilmine girişmek gerekmektedir. Aksi halde tarih boyu ve bugün de olduğu gibi, hepsi Kur'an'ı kendisinin doğru anladığını iddia eden biri diğerini sapkın ve çizgidişı gören akımlar ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda, siz ilahiyat camiasına ve tefsir ilmi müntesiplerine naçizane bir önerim olacak; bahsettiğim bu sahih zihne ulaşmak için, fakültelerinizde, enstitülerinizde hem İslami temellere sahip ve hem de dönemini iyi okuyan, yerinde ve

yeterli şekilde dönemine müdahale edebilecek ve iz bırakabilecek kabiliyette akademisyenler yetiştirmeniz büyük bir zarurettir. Biz İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi olarak bu yolda çalışmalar yapmaktayız.

Kıymetli misafirler;

Unutmayalım ki Kur'an'ı doğru anlamak için başvuracağımız birinci kaynak Hz. Peygamberdir. Bunun için de Kur'an'ı doğru anlamak için Hz. Peygamberi doğru anlamak zarureti vardır. Sünnet-i seniyye bizim için yol gösterici olma vasfını her zaman korumaktadır. Aksi halde ifratçı ve tefritçi akımlar ortaya çıkar ki Bu ifratçı ve tefritçi akımlar, maalesef dine en büyük zararı veren akımlardır. Cumhurbaşkanımızın da ifade ettiği gibi bunlar neslimizi ifsad ederler. Bu marjinal ifrat ve tefrit firkaları gençliği maalesef dinden soğuturlar. Gençlerimizi deizm, nihilizm, agnostizm gibi dindışı akımların pençesinden ancak Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içinde koruyabiliriz. Kur'an ve Sünnet bütünlüğü İslam'ın orta yolunu, vasat ümmet çizgisini Ehl-i sünnet çizgisini teşekkül etmiştir. Malumunuz Ehl-i sünnet mezhep değil, mezhepler üstü geniş bir uzlaşma zemini. Bu yönüyle, Ehl-i Sünnet Gazali'den İbn-i Kesir'e, Razi'den Nesefi'ye, Şevkani'den İbn Aşur'a uzanan geniş bir yelpazeyi içine alan ve İslam'ın esasını, ana gövdesini oluşturan bir büyük çatıdır Ehl-i sünnet.

Kıymetli Dostlar;

Emperyalist güçler, İslam üzerine büyük oyunlar oynamaya devam ediyorlar. Tarih boyunca olduğu gibi, emperyalistlerde oyun bitmez. Coğrafyamızda bir yandan ellerine silah verdikleri, kimliğinde müslüman yazan kişiler üzerinden "islami terör" imajı ve algısı üreterek, müslümanlar üzerinde psikolojik baskı kurmaya çalışırken; bir yandan da bunların panzehiriymiş gibi, "ılımlı İslam" adı altında, kendi imal ettikleri bir dinin pazarlamasını ve dayatmasını yapıyorlar. İlimli İslam dedikleri, tamamen kendilerinin emrinde ve kontrolünde, kendilerine hizmet eden bir din anlayışıdır. İslam devletlerini ve müslüman şahsiyetleri, "islami terörizm" yaftasıyla korkutup, ılımlı islam'a razı etmeye çalışıyorlar. İlimli İslam bir emperyalizm oyunudur. İslam'ın orta yolu ve vasat ümmeti ehl-i sünnet yoludur, bunu herkesin böyle bilmesi gerekir.

Değerli dostlar;

Çeşitli kurgular, mizansenler, projeler üzerinden İslam'ı terörle yaftalamaya çalışanlar önce dönüp kendilerine baksınlar, diyoruz. Bugün batı ülkelerinde her gün müslümanların mabetleri bombalanıyor, müslümanlar saldırıya uğruyor, pek çok yerde hakları gaspediliyor, gereksiz yere evleri basılıyor, horlanıyor, hem fiili hem de psikolojik şiddete maruz bırakılıyorlar. Başta islamofobi olmak üzere ırkçılık, ayrımcılık had safhaya ulaşmış durumda. Müslümanlar

batı ülkelerinde yaşayamaz hale geldi. Bu sebepten dolayı âlem-i İslam olarak artık uyanmalı ve hem siyaseten, hem de dinen güçlü bağlar, güçlü birlikler oluşturmalıyız. Bunun için hepimize, hassaten siz ilahiyat camiası mensuplarına çok büyük görevler, sorumluluklar düşüyor; din-i mübini muhafaza etmek, Kur'an'a ve sünnete sahip çıkmak hususunda..

Kıymetli dostlar,

Programımızı teşrif ettiğiniz için tekrar teşekkür ediyor, hepinizi muhabbetle selamlıyorum. Allah'a emanet olun.

SUNUŞ

Bilal GÖKKIR

Kur'an ve Tefsir Akademisi Başkanı

Kur'an ve Tefsir Akademisi faaliyetlerine 2008 yılında başladı.

Akademi bugüne kadar iki alanda faaliyet yürüttü:

Birincisi her yıl Kur'an ve tefsire dair çalıştaylar düzenledi. Konular genel itibariyle Kur'an ilimleri ve Tefsir usulü, Osmanlı'da Kur'an ve tefsir kültürü, Kur'an ve Mushaf tarihi üzerine oldu.

İkincisi ise Kur'an ve Tefsir akademisyenlerini yetiştirmek üzere akademik gelişim programları düzenledi. Genç akademisyenlere bilimsel araştırma, akademik yazım ve bilim etiği üzerine eğitimler verildi.

Bu program bugüne kadar bilinçli olarak hep çalıştay ve eğitim programı yapan Akademinin ilk sempozyumudur. Kur'an ve Tefsir Akademisi 2017 yılı çalışma konusu olarak Kur'an araştırmaları alanında yapılan akademik tezleri gündemine aldı. Sempozyumun altyapısı Akademik gelişim programlarındaki öğretim üyesi ve akademisyen adayları ile birlikte hazırlanmıştır. Bu konuda 21-23 Nisan 2017 ve 22-24 Eylül 2017 tarihlerinde iki çalıştay düzenlendi. Bu çalıştaylarda Türkiye'deki bilimsel veriler toplanıp değerlendirmeye alındı. Dolayısıyla bu sempozyuma Türkiye üzerine hazırlıklı girildi. Böylece Batı ve İslam dünyası ile mukayese imkanı sağlandı.

24-26 Kasım 2017 tarihleri arasında yapacağımız bu sempozyumda üç hususu tartışmaya açıyoruz:

Birincisi akademik sistem;

İkincisi lisansüstü eğitim ve danışmanlık;

Üçüncüsü ise akademik ürünler olarak tefsir tezleri.

Bu sempozyumda temel hedeflerimiz şunlardır:

Birincisi, hem ilgili çalıştaylarımızda hem de bu sempozyumda Kuran ve Tefsir tezlerinde Türkiyedeki üniversitelere göre konusal ve yöntemsel dağılımları görmektir. Türkiye'de tezlerin ilk ortaya çıkmasından bu yana geçirdiği tüm evreler çok farklı boyutları ile tartışılacaktır.

İkincisi, Doğu ve Batı ülkeleriyle mukayese yaparak Kur'an ve Tefsir Araştırmalarının uluslararası resmini görmektir. Bu resmi görmek için Almanya, Fransa, İngiltere, Hindistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Fas, Mısır, Irak, Ürdün, Katar, Cezayir, İsrail, Malezya, Endonezya, İran gibi Batı ve İslam ülkelerinde Kur'an ve Tefsir araştırmaları üzerine yapılan akademik çalışmalar sempozyumda ele alınmaktadır.

Üçüncüsü, Batı ve İslam dünyası üniversitelerinde yapılan Kur'an araştırmaları ve tefsir tezlerini Türkiye üniversitelerinde yapılanlar ile benzerlik, farklılık ve etkileşimlerini tartışmaya açmaktır.

Sempozyumun hazırlanmasında emeği geçen başta

Düzenleme Kurulu üyeleri olmak üzere,

Sekretaryadaki arkadaşlarıma

Marmara İlahiyat Fakültesi Dekanlığı'na

Üsküdar ve Beykoz Belediyelerine

Maddi katkı sağlayan kurum ve kişilere

ve özellikle de tebliğleri ile katkıda bulunan değerli bilim insanlarına şükranlarımızı sunarız.

Programın düzenlenmesinde tüm maddi ve manevi katkılarını sunan İlim Yayma Vakfı'nın değerli yetkililerine teşekkürlerimizi sunar, çalışmalarımızı destekleri için gayretlerinin daimi olmasını temenni ederiz.

Allah Teala'dan çalışmalarımıza ihlas ve bereket niyaz ederiz.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

“Kur’an Araştırmalarında Akademik Tezler:
Batı ve İslam Dünyası Mukayesesi”
Uluslararası Sempozyumu • 24-26 Kasım 2017

SONUÇ RAPORU

Kur’an ve Tefsir Araştırmaları alanında Ankara  niversitesi’nde 1960 yılında İsmail Cerrahoğlu tarafından takdim edilen ilk doktora tezinden itibaren günümüze kadar yaklaşık 4.800 civarında Kur’an ve Tefsir alanında lisansüstü tez hazırlanmıştır. Bunların yaklaşık 2.000 (500 doktora 1500 yüksek lisans) tanesi Tefsir Anabilim Dalına diğerleri ise Arap dili, Hadis, İslam Hukuku, Dinler Tarihi ve Din Eğitimi gibi alanlara aittir. Bu tezlerin fak lterelere göre dağılımları ise Ankara Üniversitesi (360), İstanbul Marmara Üniversitesi (344), Konya Selçuk/N.Erbakan Üniversitesi (186), Erzurum Atatürk Üniversitesi (147), Erciyes Üniversitesi (113), Sakarya Üniversitesi (104), Yüzüncü Yıl Üniversitesi (98), Bursa Uludağ Üniversitesi (80), İzmir Dokuz Eylül  niversitesi (76), şanlıurfa Harran (71) ve Samsun Ondokuz Mayıs  niversitesi (60) vd. şeklinindedir. 2017 öncesi 217 akademisyenin tefsir tezlerine danışmanlık yaptığı; 2017 yılı itibariyle aktif olarak görevde bulunan 130 civarında tefsir akademisyeninin halen danışmanlık hizmetini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Tefsir tezlerinin konu dağılımları ise şoyledir: Batı  niversitelerinde önemle üzerinde durulan Kur’an tarihine dair çalışmalar toplam 15 tezle oldukça düşük seviyededir. Tüm tezlere oranı %0.75dir. Kıraat alanına ait tezler ise %2’lik bir orandır. Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulüne ait oran ise %9’dur. Konulu tefsir, sure tefsirleri ve kavram analizi gibi Kur’an muhtevasına dair tezler %48’lik bir oranla en büyük payı elde etmektedir. Eser-Müellif türüne giren tezler ise %40’lık bir oranla Tefsir tezlerinin ikinci ana konusunu oluşturduğu saptanmıştır. Tezlerde sorun merkezli konuların ele alınarak çözüm önerilerinin sunulduğuna fazlaca rastlanılamamıştır. Bunun yerine bir müfessir ya da eseri tanıtma amacıyla tezlerin yazıldığına; fazlaca çalışılan müfessirlerin ele alındığında ve tümünde biyografilerine yeniden ve uzun uzadıya her bir tezde ayrı ayrı yer verildiğine; konulu ve kavramsal olarak çokça çalışılmış konuları yeniden tez konusu edildiğine şahit olunmaktadır. Ayrıca belli bir problem çerçevesinde olmaksızın doktora düzeyinde eser tahkik çalışmalarının bilim ve araştırma man-

tığına aykırı şekilde tez olarak sunulduğuna (şu anlık oran %3) rastlanmaktadır. Akademik anlamda daha da vahimi 236 tezin (yaklaşık %13) bir veya birden fazla tez ile aynı başlık ve içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bu tablo bize Türkiye’de Kur’an ve tefsir araştırmaları alanındaki Lisansüstü tezlerin derinlikli, sorun çözücü, model geliştirici özelliklere ve seviyelere sahip olmakta sorunlar yaşadığını işaret etmektedir. Bunun nedenleri olarak Türkiye’de Kur’an ve Tefsir alanında tez hazırlamada araştırma kültürü kazandırılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunun (1) YÖK; (2) Eğitim (3) Öğrenci (4) Danışmanlık ve Jüri (5) Tez Hazırlama sistem boyutları bulunmaktadır.

1. **YÖK:** a) Bilimsel Araştırmaların yönetmeliklere ve bürokratik düzenlemelere indirgenmesi b) intihal ve tekrar tezler konusunda gerekli denetim görevinin ihmal edilmesi c) Doktora sonrası akademik yükseltme kriterlerinde lisansüstü tezlere ve bu tezlerden üretilen yayınlara puan bazında yeterli düzeyde değer verilmemesi ve dolayısıyla doktora tezlerinin sürdürülebilir araştırmalar olmaktan çıkarılması d) Tezler kataloğunun zamanında güncellenmemesi
2. **Eğitim-Öğretim:** a) Lisansüstü derslerin, alanda yapılacak tezlerin içeriğine katkı sağlamadığı görülmektedir. b) Ders içeriklerinin araştırmalara dönük yapılmaması c) Müfredatların bilim politikalarına göre düzenlenmeyip sadece hocanın dönemsel ve geçici ilgi ve isteğine bağlı kalması.
3. **Öğrenci:** a) Bilimsel Altyapı sorunu. İlahiyat fakültelerinde yeterli alt yapı verilememesi. b) Akademik ve bilimsel dil geliştirme sorunu c) Yabancı öğrenciler için bilim politikası tespit edilmemesi.
4. **Danışman ve Jüri:** a) Danışman ve Jüri yazılan tezlere gerekli ehemmiyeti ver(e)memektedir, bunun aşılması için yazılı rapor hazırlama sistemine geçilmesi düşünülebilir.
5. **Tez Hazırlama:** a) İntihal ve tekrar sorunu b) Amaç, hedef sorunu d) Sürdürülebilirlik ve devamlılık sorunu

Öneriler:

1. Türkiye’deki Akademik Tezler konusunda farkındalık oluşturulması;
2. İslam dünyası ile bilimsel araştırma alanında entegrasyon sağlanması ve bu yönde öncelikle Malezya, İran ve Fas gibi ülkeler ile entegre bir Yüksek öğretim sitemine girilmesi;
3. İslam dünyasıyla ortak sorunlara dönük konuların projeler çerçevesinde birlikte çalıştırılması;

4. İslam dünyası ile ortak bir Tezler Veri Tabanı sistemi kurulması;
5. İlahiyat Fakültelerinin bilim politikalarını belirlenmeli ve tezlerin bu politikalar çerçevesinde yönlendirilmesi;
6. İlahiyat Fakültelerinde örneğin Kur'an ve Mushaf Araştırmaları Merkezi gibi önemli alanlarda merkezlerin kurulması tezlerin bilimsel altyapısını destekleyen projelerin bu merkezlerden yürütülmesi

Kamuoyuna arz olunur.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE LİSANSÜSTÜ TEZ HAZIRLAMA SİSTEMİ DANIŞMANLIK VE TEZ RAPORLARI

Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Kalite ve Bilimsellik Değeri (Sorunlar-Öneriler)

Prof. Dr. Muhsin DEMİRCİ¹

Sayın başkan, değerli katılımcılar hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle şunu ifade edeyim ki, lisansüstü tefsir tezlerinin kalitesinden ve bilimselliğinden söz etmeden önce söz konusu programların tarihi seyrine kısa bir göz atmamız yerinde olacaktır. Hemen belirtelim ki, ilk olarak doktora programı 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir-Hadis bölümünün başına geçen merhum Muhammed Tayyip Okiç hocamızın delâletiyle başlamıştır. Takriben 20 küsur yıl sonra da 1972 senesinde Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde açılan İslâmî İlimler Fakültesi bünyesinde İlahiyat alanında tezler yaptırılmaya başlanmıştır. Ancak asıl yoğunluğun 1982 senesinden itibaren Türkiye’deki mevcut İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakültesi adı altında kurumsallaşmaya doğru adım atmasıyla başladığını söyleyebiliriz. İlk dönemden itibaren 1982’ye kadar geçen yaklaşık 30 senelik süre içerisinde az da olsa bazı akademik çalışmalar yapılmış, böylece Süleyman Ateş, İsmail Cerrahoğlu ve Orhan Karmış gibi ilk nesil duayen hocalar yetişmiştir. 1982 yılından itibaren ise yeni kurulan İlahiyat Fakültelerinde “*Tefsir Anabilim Dalı*” adı altında oluşturulan birimlerde öncelikle Yüksek Lisans ve doktora programları açılmıştır. Böylece yaklaşık 60 yıllık zaman içinde Türkiye’deki mevcut İlahiyat Fakülteleri’nin Tefsir Anabilim Dallarında yapılan akademik faaliyetlerde azımsanmayacak derecede bir birikim ortaya çıkmıştır. Bu birikimi rakamsal olarak şöyle ifade etmek mümkündür:

1. 1430 adet te’lif-tercüme makale
2. 471 adet tebliğ
3. 560 adet te’lif-tercüme kitap
4. 370 adet doktora tezi
5. 780 adet yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Buna göre yapılan çalışmalar sonucunda toplam: **1710 kitap; 1901 makale ve tebliğ** meydana getirilmiştir.

1 Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Başkanı

Görüldüğü gibi bu birikim ciddi bir faaliyetin neticesidir. Zira kurumsallaşmaya yönelik ilk adımların atılmaya başlaması, danışmanlık yapıp yol gösterecek birikime sahip hocalarımızın azlığı gibi bir takım olumsuz koşullara rağmen böylesi sayısal anlamda bir birikim gerçekten övülmeye değer bir faaliyettir. Ancak söz konusu birikimin kalitesi ve bilimselliği acaba hangi düzeydedir. İşte şimdi de esasen bu konu üzerinde durmamız gerekmektedir.

Bilindiği gibi **“kalite”** kelimesi Fransızca bir kelimedir. Anlamı; **“bir şeyin veya bir kimsenin sahip olduğu durum, vasıf, sıfat ve nitelik”** demektir. Bu bakımdan kalitenin söz konusu edildiği şey, istenilen özelliklere sahip ise **“kaliteli”** değilse **“kalitesiz”** diye ifade edilmektedir. **“Bilimsellik”** ise ilmî kriterlere uygunluk anlamına gelmektedir. O halde bizim burada yapmamız gereken şey, tefsirde yapılan lisansüstü tezlerin ilmî kriterlere uygun olup olmadığını tartışmaktır. Tabiatıyla önce ilmî kriterlerin neler olduğuna temas etmek durumundayız. Sözünü ettiğimiz kriterlerin neler olduğu konusunda farklı yaklaşımlar olsa da, bizce 1982 yılından beri YÖK'ün ortaya koymuş olduğu üç kriteri burada esas almak gerekmektedir.

Bunlar da bilindiği gibi;

1. Bilime yenilik getirme
2. Yeni bir bilimsel yöntem ortaya koyma
3. Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamadan ibarettir.

Benim kanaatime göre bu kriterleri tefsir alanı için: “Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulayarak ortaya çıkarılan sonuç ya da sonuçlarla bilime yenilik getirme” şeklinde ifade etmemiz mümkündür.

Şimdi yukarıda zikrettiğimiz akademik çalışmaları söz konusu kriterler bağlamında ele aldığımızda acaba kalite ve bilimsellikten söz edebilir miyiz? Hemen belirtelim ki, bu kadar çok sayıda yapılan tezler arasında çok kaliteli ya da orta derecede kaliteli olarak nitelendirebileceğimiz çalışmalar olabilir. Ancak büyük bir çoğunluğunda istediğimiz düzeyde kalitenin olduğunu söylememiz mümkün görünmemektedir. Tabii ki burada bir takım sorunlar yer almaktadır. Bunları üç başlık altında ele alabiliriz:

- A. Sistemden kaynaklanan sorunlar
- B. Danışmandan kaynaklanan sorunlar
- C. Öğrenciden kaynaklanan sorunlar

A. Sistemden Kaynaklanan Sorunlar

1) Sistemle ilgili sorunların en başında eğitimdeki bütünsellik sorunu gelmektedir. Maalesef eğitim sistemimizde orta öğretimden, yüksek öğretime, ora-

dan da lisansüstü öğretime geçişte bir bütünlük mevcut değildir. Şayet eğitimde bir kalite olsun isteniyorsa o zaman evvela bu bütünlük sağlanmalıdır. Çünkü bütünlük benzer unsurların bir araya getirilip birbirini desteklemesi demektir. Bu bağlamda faraza ilâhiyat öğreniminin öncesinde (imam-Hatip liselerinde) gerekli kalite yakalanabilirse, bu doğal olarak ilahiyat lisans öğrenimini ve daha sonra da lisansüstü öğrenimini olumlu yönde etkilemiş olacaktır. Bu sebeple orta ve yüksek öğretimde bütünlük sağlama adına yeni düzenlemelere gidilmelidir.

2) Sistemle ilgili bir diğer sorun da dil sorunudur. Konu genelde ilâhiyat özelde de tefsir olunca tabiatıyla Arap Dili öğrenimi de büyük önem arz etmiş olmaktadır. Her ne kadar hazırlık sınıfları ihdas edilerek öğrencilere temel Arapça eğitimi verilmiş olsa da, bunun yetersizliği kendini daha lisans seviyesinde hissettirmektedir. O yüzden biz lisansüstü çalışma yapmayı düşünenlere mutlaka destekleyici mahiyette Arapça dersler almalarını öğütlüyoruz. Çünkü Arapça sorunu olanların kaliteli tez yapmada başarı göstermeleri asla mümkün değildir. Bunun için sistemle ilgili bu soruna da bir çözüm bulmamız gerekmektedir.

3) Ales ve diploma notunun lisansüstü imtihanlarında 0/0 70 lik bir paya sahip olduğunu düşünürsek, bunun da bir sistem sorunu olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü özel dersler alarak Arapçasını çok iyi duruma getirmiş, İslâmî ilimlerin hemen her biraşında metin okuyarak uzmanlık alanında belli seviyeye gelmiş, üstelik hafızlığın tamamlayarak kırâat dersleri de alarak kedisini yetiştirmiş bir kısım öğrencilerimiz, maalesef alesten yüksek puan alamadığı için bu yarışta geri kalıyor, hatta çoğu zaman yedek listelere bile giremiyorlar. Ancak öbür taraftan Arapçası istenilen seviyede olmayan bazı öğrenciler alesten 90'ın üzerinde puan alarak imtihanında başarılı olabiliyorlar. Bu da bizim öğrenciyi biraş bilgisine göre yerleştirmemizi engellemiş oluyor. İşte bu durumda kanaatime göre ales ve diploma notunun 0/0 50'yi geçmemesi gerekmektedir.

4) Konuyla ilgili öne sürebileceğimiz bir diğer sorun da ilâhiyat alanı dışında başka bir alanda lisans eğitimi almış kişilere tefsirde lisansüstü yapma imkânının verilmesidir. Zira lisansüstü öğretimi için bugün sosyal bilimlerin dört yıllık eğitim veren herhangi bir fakültesinden mezun olmak yeterlidir. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki esasen bu yanlış bir uygulamadır. Çünkü başka bir alanda lisans yapmış bir kişinin tefsirden yüksek lisans ve doktora yapması durumunda kaliteden söz etmek mümkün değildir. Tecrübe ile anlaşılmalıdır ki, (istisnaları olmakla birlikte) bu düzeyde olanlar ne belli standartta Arapça bilgisine sahiptirler ne genel ilahiyat ne de özel tefsir birikimi elde etmişlerdir. O halde tefsir gibi temel İslam bilimlerin göz bebeği olan bir branşa sadece ilahiyat mezunları başvurabilmelidir. Başka bir branşta lisans eğitimi tamamlamış insanların çok özel olan böyle bir alanda çalışma yapmaya kalkışmaları -sayıları az da olsa- kalitesizliği beraberinde getirmektedir.

B. Danışmandan Kaynaklanan Sorunlar

1) Akademik gelişimin önemli problemlerinden biri danışmanların donanımı meselesidir. Bilindiği gibi danışmanların donanımı öğrencilerin yetişmeleri ve kaliteli tezler yapmaları açısından son derecede önemli bir husustur. **Çünkü halefin yetişmesinde selefin rolü çok büyüktür.** Donanımı iyi olan hocaların öğrenci üzerinde nasıl olumlu bir etkisi söz konusu ise, tersi durumunda da olumsuz etkilerin ortaya çıkacağı muhakkaktır. Maalesef danışmanlık sistemi konusunda hocaların donanımlı olması ya da olmamasıyla ilgili temel bir sorumuz bulunmaktadır. Kendisini iyi yetiştirmiş, alanına hâkim hocalarımız olduğu gibi, biraz sistemden biraz da ferdi davranışlardan kaynaklanan hususların yol açtığı hasbelkader akademisyen olmuş hocalarımız da vardır. Bu ikinci şıkta yer alan danışman hocaların yaptıracakları tefsir tezlerinden kalite beklemek boşuna bir gayrettir. O halde danışmanlık yapacak hocalarımızın öncelikle iyi bir eğitim almaları ve kendilerini çok iyi yetiştirmeleri gerekmektedir.

2) Hocalardan kaynaklı bir diğer sorun da yüksek lisans ve doktora imtihanlarında ortaya çıkmaktadır. Söz konusu imtihanlarda (a) öğrencinin dile olan vukûfiyeti, (b) alan bilgisi, (c) akademik çalışma yapabilme kabiliyeti gözden geçirilerek bunların belli standartlarda olmasına bakılması gerekirken, bazen imtihanlarda söz konusu ölçülere riâyet edilmeden farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Demek ki bu hususta da lisansüstü imtihan yapan hocaların asla adâletten ayrılmamaları gerekmektedir.

3) Danışman hocaların ders ve iş yükleri de genelde ilahiyatın tüm alanlarında, özelde ise tefsir alanında önemle üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Çünkü ülkemizde genellikle bir hocanın ders yükü Amerika ve Avrupa standartlarının çok üzerinde seyretmektedir. Oralardaki ders ve danışmanlık yükü 3-4 saat ve 3-4 öğrenci ile sınırlı iken bizim ülkemizde bu, onun enaz üç katıdır. Böyle olunca hoca fazla derse girmekten yorgun düştüğü, üstelikte danışmanı olduğu talebe sayısı haddinden fazla olduğu için öğrencileriyle gerektiği kadar ilgilenmemekte ve hatta istisnalar olmakla birlikte- bazen tezini bitirip getiren öğrencisinin tezini okumadan jürisini oluşturmaktadır. Bu da tabiatıyla kalitesizliği beraberinde getirmiş olmaktadır.

4) Özellikle taşrada açılan bazı ilahiyat fakültelerinde lisansa hoca bulunamazken aceleyle lisanüstü program açmaya gayret edilmesi danışmanlıkların, yeni doktorasını bitirmiş, bu alanda pek tecrübesi olmayan ellere teslim edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda da doğal olarak kalitenin yerini kalitesizlik almaktadır.

5) Danışmanların önemli görevlerinden biri de tez konusu seçiminde öğrenciye yardımcı olmaktır. Çünkü bu aşama en önemli bir aşamadır. Ancak gördüğümüz kadarıyla öğrenciler tez seçimi noktasında genellikle tek başlarına hareket etmektedirler. Böyle olunca da orijinal konu seçme yerine çoğu defa mükerrer bir konu alınıp çalışılmaktadır. Çünkü çok titiz araştırma yaparak çalışılmamış konu bulmada zorluk olduğu için, belli bir zaman sonra öğrenci hocasını da bir şekilde ikna ederek daha önce yapılmış bir tez konusunu tekrar çalışmaktadır. Bunun için mevcut tezler içinde çok tekrarlar bulunmaktadır. Hatta aynı fakültenin aynı anabilim dalında aynı hocanın aynı konuyu iki ayrı öğrencisine tez konusu olarak verip çalıştırdığı gibi vahim bir tablo bile söz konusudur.

6) Bilindiği gibi YÖK kalite getirme adına doktora tezlerini yürütmek üzere üç hocadan oluşan “**Tez İzleme komiteleri**” kurmayı ve her altı ayda bir öğrencileri imtihan etmek için söz konusu jüri önüne getirmeyi zorunlu hale getirmiştir. Zorunlu olduğu için bu jüriler kurulmakta, ancak fonksiyonlarını ne kadar yerine getirdikleri hususu her zaman tartışmaya açık bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Çünkü bazı danışmanlar jüri üyelerinin sadece imzalarını almakla işi geçiştirmektedirler. Halbuki üç kişiden oluşan bu jürinin görevini tam olarak yapması durumunda öğrencilerin işlerini hem ciddiye almaları hem de söz konusu jüri üyelerinin tecrübe ve birikimlerinden istifade etmeleri kaçınılmaz olacaktır.

7) Lisansüstü derslerde hem derslerin hem de sınavların ciddi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu konuda da maalesef çok iyi olduğumuz söylenemez. Çünkü ya imtihan sorularını telefonla verip cevaplarını evde yazıp getirmelerini istiyoruz ya da imtihan yerine ödev veriyoruz. Ancak kanaatime göre -yine istisnaları olmakla birlikte- hocalarımızın bir kısmı ödevleri kontrol etmeden, öğrencinin eksikliğini-gediğini ortaya koymadan not takdir etmektedir. Meselâ verilen ödevler okunup bu hususta öğrencinin eksiklerine dikkatler çekilmiş olsa, bu durum ileride o öğrenciye mutlaka olumlu etki edecektir. Ama bu yapılmadığı sürece öğrenci de işi pek ciddiye almamakta, böylece kalitenin yerini kalitesizlik almaktadır.

8) Hocaların sorumluluklarını yerine getirmede gevşek davrandıkları konulardan biri de bana göre **doktora yeterlik sınavlarıdır**. Zira bazı sınavlarda jüri üyeleri pek bir varlık gösteremeyen öğrencilerin durumunu danışman hocaların tercihinin bırakmaktadır. O da öğrencinin durumunun aslında iyi olduğunu ancak heyecandan dolayı pek başarı gösteremediğini öne sürerek başarılı olmasını bir şekilde sağlamakta, böylece alanı gerçek manada tanımayan bir kısım öğrenciler danışman hocalar tarafından bir anlamda kayırılmış olmaktadır. Tabii ki bu da tezlerin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Çünkü tezdin önce öğrencinin kendi alanıyla ilgili alt yapıyı sağlam bir şekilde oluşturması gerekmektedir.

9) Lisanüstü tezlerin kaliteden yoksun olmasının önemli sebeplerinden biri de danışmanların tamamlanan tezleri okumada ihmalkâr davranmalarındır. Tabii ki bu hususta çok ciddi davranan hocalarımız bulunmaktadır. Ama ben onların sayıca az olduğu kanaatindeyim. Çünkü bulunduğumuz jürilerde bunu açıkça görebiliyoruz. Tabiatıyla danışman tarafından okunup gerekli tashihler yaptırılmadığı için böylece kalitesiz bir tez de bir şekilde jüriden geçip kütüphanelerdeki yerini alabiliyor.

C. Öğrenciden Kaynaklanan Sorunlar

1) Hocaların donanımı gibi öğrencilerin de tefsir alanıyla ilgili belli standartta bir donanıma sahip olmaları kaçınılmaz derecede önem arz etmektedir. Böylesi bir donanıma sahip olmak da, lisans süresince dışarıdan takviye ders almış öğrenciler için ancak söz konusu olabilir. Eğer öğrenci sadece lisans dersleriyle yetinmişse, bu onun fakülteden mezun olmasını sağlayabilir, ancak lisansüstü programına hazır olduğunu göstermez. Zira bunun için özel bir gayret gerekmektedir. Aksi halde belli bir donanıma sahip olmadığı için ya imtihanı başaramayacaktır ya da başarsa bile ileride başarılı bir tez yapamayacaktır. Çünkü onda donanım eksikliği söz konusu demektir.

2) Öğrencilerin belli bir kısmı lisanstan mezun olur olmaz, gidip bir vazife almakta, sonra da yüksek lisans yapmaktadırlar. Bunu başaranların önemli bir kısmı da bir taraftan vazifeme diğer taraftan yüksek lisansına devam ederim diye düşünmekte, ancak belli bir zaman sonra devam edemediği dersler için hocaların kapısını aşındırmaya başlamaktadır. Şayet hocalardan derslere hiç devam etmeden devam etmiş gibi bir ruhsatı alırlarsa, o zaman da sadece imtihanlara girerek derslerde işlenen pek çok konudan habersiz olarak tez yapma aşamasına gelmektedirler. Bu da hiç kuşkusuz tezlerin kalitesine olumsuz olarak yansımaktadır. Burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, lisanüstü tezlere devam etmek öğrenci açısından çok önemlidir. O halde buna riâyet etmek tezlerin kalitesi açısından bir zorunluluk olarak ifade edilebilir.

3) Lisanüstü öğrencilerinin dikkate almadıkları hususlardan biri de danışmanla gerçekleştirmek durumunda oldukları görüşmelerdir. Bazı öğrenciler tez konusunu tespit ettikten sonra bir daha ortalarda görünmüyor, belli bir zaman sonra bir tezle ortaya çıkıp, **“hocam ben tezimi bitirdim”** diyor. Yani kendi kendine tek başına bir tez yapmış oluyor. Böyle bir davranış da son derecede yanlışır. Çünkü bu yol sağlıklı olsaydı danışman tayinine gerek olmazdı. Demek ki tez yaparken bir yol göstericiye ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bu nimetten öğrencilerimizin mümkün olduğu kadar yararlanması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan tezler kalitesiz olacaklardır.

4) Öğrenciler ders dönemini bitirip tezlerine başladıklarında sosyalitelerini de bazen çok ileri boyutlara taşıyarak her toplantının ve faaliyetin içinde yer almaya başlıyorlar. Bu da onların performanslarını etkileyerek hem zayıf tez hazırlamalarına hem de zaman israfına yol açıyor. O yüzden bana göre özellikle doktora öğrencileri tezlerini bitirinceye kadar biraz A sosyal bir hayat tarzını tercih etmelidirler. Hatta evlenmeyi de bu takvimin sonuna bırakmak durumundadırlar. Eğer ciddi bir çalışma yapmak istiyorlarsa. Aksi halde her yerde bulunup da arta kalan zamanda tez yapmayı düşünenler ya tezi yapamayıp yarıda bırakırlar ya da ağızlarına gözlerine bulaştırmış olurlar.

5) Öğrencilerin tez yazarken çok zorlandıkları hususlardan biri de üslup meselesidir. Bu mesele sadece yüksek lisansta değil, doktora tezlerinde de maalesef karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki üslup problemi olan bir tezi okurken danışman büyük bir sıkıntı içerisine girmektedir. Çünkü öncelikle üsluba müdahale etmesi gerekmektedir. İlmî bakımdan noksanlığı, yetersizliği gibi hususlara müdahale etmesi ise ancak bundan sonra mümkündür. Bu durumda tabiatıyla tezin en birkaç kere okunması icap etmektedir. Şimdi üzerinde ondan fazla danışmanı bulunan bir hocanın bu şekildeki tezleri iki ya da üç kere okuması nasıl mümkün olabilir? Böyle olunca o zaman da danışman bir kere okuyarak üslup bakımından tashihini istediği tezle aday -hem üslup hem de bilimsellik bakımından estenilen niteliğe ulaşmadan- bir paye elde etmiş olmaktadır. Ancak o kabul edilen tezin dumanı acaba doğru tütüyor mu? İşte bu tartışmaya her zaman açık bir konudur.

6) Bu husustaki en vahim durumlardan biri de Türkiye’de tez yazım merkezlerinin bulunduğu iddiasıdır. İnşallah tefsir tezleri bu sektöre bulaşmamıştır. Eğer aksi vârid ise, tabiatıyla bu durumda kaliteden bahsetmek tam bir komedi demektir. Bazı internet sitelerinde yer alan bilgilere bakılırsa yüksek lisans tezleri 3-10; doktora tezleri de 5-20 bin lira arasındaki rakamlarla yazdırılmaktadır. Şayet bu şekilde bir tez yazdırılıp sonra da sahibi ondan bir paye elde ediyorsa, o zaman zaten kıyamet kopmuş demektir. Bu durumda kalite ve bilimsellikten söz etmenin hiçbir anlamı yoktur. Bana göre bu durumda öğrencinin sadece tez metnini yazdırması bile doğru değildir. Zira tezini başkasına yazdıran kişi ya bilgi sayar kullanmasını bilmiyordur ya da bunun için ayıracak vakti yoktur. Her iki durum da bana göre vahimdir. Çünkü tezin bizzat aday tarafından yazılması, ona çok şey kazandıracaktır. Başkasına yazdırdığı zaman bu kazanımlarını kaybedecek demektir ki, bu durum da yine tezin kalitesine yansımış olacaktır.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize şükranlarımı sunuyorum.

YÖK Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğindeki Değişikliklerin Tefsir Tezlerine Etkileri

Muhammed ABAY¹

1. Giriş

Türkiye'nin yükseköğretim macerasının yüz yıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır. Lisansüstü eğitim macerasının geçmişi bir miktar daha kısa olsa da bu süreçler akademik anlamda birtakım geleneklerin oluşması için yeterlidir. Buna rağmen süreçler akademik geleneklerden ziyade mevzuat çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durum bir yönüyle süreçleri tanzim edip zapt u rapt altına almakta ise de bir başka yönüyle de akademik serbestliği kısıtlamakta, hareket alanını daraltmaktadır.

İlahiyat alanındaki lisansüstü çalışmalar 1950'li yılların sonlarından itibaren başlamış olsa da bu çalışmalar daha ziyade danışmanların yönlendirmeleri ve sahip oldukları akademik gelenekler çerçevesinde yürütüldükleri anlaşılmaktadır. Üniversitelerin lisans üstü çalışmalar hakkında ayrıca bir mevzuat hazırlayıp hazırlamadıkları ayrı bir araştırma konusudur.

1981 yılına gelinceye kadar Türkiye'de yükseköğretim kurumları üniversiteler yanında Milli Eğitim bakanlığına bağlı çeşitli enstitüler, konservatuvarlar, yüksek okullar ile mektupla eğitim veren YAYKUR şeklinde dağınık bir yapı arz ediyordu. 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı kanun ile üniversite reformu denilebilecek bir değişikli gerçekleştirilmiş ve yüksek öğretim kurumlarının tamamı Yükseköğretim Kurulu (YÖK) adı verilen bir çatı altında toplanmış, bu tarihten sonra YÖK yükseköğretimi şekillendiren üst yapı olarak etkin rol oynamıştır.

YÖK gerek 2547 sayılı kanun üzerinde yapılan değişikliklerle, gerekse çıkarılmasına aracılık ettiği başka kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, bakanlar kurulu kararları yanında fiilen kendi hazırladığı tüzük, yönetmelik, yönerge, usul ve esaslar yanında almış olduğu çeşitli kararlar ile yükseköğretimin doğrudan veya dolaylı olarak şekillenmesinde etkin rol oynamıştır ve oynamaktadır. Bunlar arasında bilhassa Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği yüksek lisans ve doktora tezlerini doğrudan şekillendirmesi bakımından en dikkat

1 Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, abay@marmara.edu.tr.

çeken mevzuattır. YÖK, kuruluşundan bugüne geçen süreçte üç kez söz konusu yönetmeliği değiştirmiş olup şu an geçerli olan yönetmelik 20 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışmada adı geçen yönetmelik, tezlerin kalitesine etki etmesi muhtemel maddeleri açısından değerlendirmeye alınacak ve aynı yönetmeliğin daha önceki halinde bu hükmün yer alıp almadığı ve yapılan değişikliğin tezin kalitesini hangi yönde etkileyeceği sorgulanacaktır. Bu yönetmelikler dışında YÖK'ün almış olduğu kararlar arasında tezlerin kalitesini etkilemesi muhtemel kararlar var ise bunların da tezler üzerindeki etkileri sorgulanacaktır. Böylece YÖK'ün yapmış olduğu mevzuat değişikliklerinin tezlerin kalitesini olumlu yönde etkileyip etkilemediği hususunda bir fikir elde edilecektir.

2. YÖK Lisansüstü Öğretim Yönetmeliklerinin Çerçevesi

Türkiye’de bütün üniversiteleri ilgilendiren ilk kanun 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanun olup bu kanunda bütün üniversiteler müstakil kurum olarak tanımlanmıştır.

Yüksek Öğretim Kurulu ismi ilk olarak 20.06.1973 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu’nda yer almış ve kanunun 5-7’inci maddelerinde tanımı, işleyişi ve görevleri belirtilmiştir. Milli Eğitim Bakanının başkanlık ettiği bir kurul şeklinde tanımlanan bu kurulun kararları da tavsiye niteliği taşımaktadır ve görevleri arasında üniversiteleri ilgilendiren kanun ve tüzükler hakkında görüşlerini Milli Eğitim Bakanlığına sunma da bulunmaktadır.

4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun (Resmi Gazete, 6 Kasım 1981, nr. 17506) 6-a maddesinde Yükseköğretim Kurulu, “tüm yükseköğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, sürekli görev yapan bir kuruluştur” şeklinde tanımlanarak müstakil bir kurum haline dönüştürülmüştür. Bu kanunun 7’inci maddesinde kurulun görevleri ayrıntılı olarak belirtilmek suretiyle Türkiye’deki bütün yüksek öğretimi planlama görevi bu kurula verilmiştir. Bu kanunun 65-b-1 maddesi lisans üstü öğretim esaslarının da bu kurul tarafından düzenlenmesini hükme bağlamıştır.

Bu hükme bağlı olarak YÖK tarafından 6 Ekim 1982 tarih ve 17830 sayılı Resmi Gazete’de ilk kez Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği adıyla bir yönetmelik yayımlanarak akademik çalışmalar tanzim edilmiştir. 34 maddeden oluşan bu yönetmelikte yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlilik başlıkları altında, daha ziyade kontenjanlar, öğrenci kabulü, eğitim süreleri, danışman belirlenme-

si, tez savunmasının biçimi gibi hususlarla ilgili bazı düzenlemeler getirmiştir. Aynı yönetmeliğin Doktora başlığı altında da kontenjanlar, kabul şartları, yabancı dil sınavı, öğrenci kayıtları, danışman atanması, alınacak dersler ve başarı durumu, yeterlilik sınavı, tezin niteliği ve savunma sınavı gibi hususlarda kısa düzenlemeler yapılmıştır. Yönetmeliklerde sınavların nasıl gerçekleştirileceği konusundaki ayrıntılar bilhassa dikkat çekmektedir.

YÖK lisans üstü öğretim yönetmeliğini baştan aşağı yenileyerek 1 Temmuz 1996 tarih ve 22683 sayılı Resmi Gazete’de yeniden yayımlamıştır. Yönetmeliğin bu yayımında mevzuat çok daha ayrıntılı olarak ele alınmış ve ilk halindeki sadelik kaybolarak çok daha ayrıntılı biçimde düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca yönetmeliğin ismi de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği şeklinde değiştirilmiştir. Yönetmelikte öğrenci kabulü ve kayıt gibi ortak hususlar müstakil başlık altında ele alındıktan sonra yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programları ile ilgili özel hususlara geçilmiştir. Burada yüksek lisans programlarının tezli yüksek lisan ve tezsiz yüksek lisans şeklindeki taksimatı dikkat çekmektedir. Ayrıca yönetmelikte herbir programın amacına ve kapsamına da ilk kez yer verilmiştir. Söz konusu programlardan bekenecek faydanın belirlenmesi açısından bu hükümler önem taşımaktadır. Yine bu yönetmelikte, lisans üstü programda eksikliği bulunan adayların bu eksiklerini giderebilmeleri için bilimsel hazırlık programı adı altında bir düzenleme yapılmıştır. Bu, alan dışından başvuran adaylara eksiklerini giderme imkânı tanıyan bir düzenlemedir. Bu yönetmelikte doktora tezinin niteliği hakkında ilk yönetmelikte ifade edilen üç madde tekrarlanmıştır. Ancak burada doktora programının öğrenciye kazandıracığı beceri de tarif edilmiştir. Doktora tez aşamasında Tez İzleme Komitesi adıyla bir kurulun oluşturulması söz konusudur ve bu da ilk kez bu yönetmelikle düzenlenmiştir.

YÖK’ün ilgili yönetmelikteki son düzenlemesi ise 20 Nisan 2016 tarih ve 29690 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu yönetmelikte, 1996 yılındaki ikinci yönetmeliğe göre köklü bir değişiklik yapıldığı söylenemez. Sadece ikinci yönetmelik üzerinde çeşitli tarihlerde tek tek yapılan değişiklikler de göz önüne alınarak çeşitli maddelerin ayrıntıları yeniden düzenlenmiştir. Bu yönetmelikte belki de en dikkat çeken husus, bilimsel araştırma teknikleri ile araştırma ve yayın etiği konularını içeren en az bir dersin lisansüstü eğitim sırasında verilmesinin zorunlu hale getirilmesidir. Bu durum aslında her iki konuda da hazırlanan tezlerde ciddi anlamda bir sıkıntının söz konusu olduğunun da bir işareti olsa gerektir.

3. Yönetmeliklerin Tefsir Tezleri Üzerindeki Etkileri

Yönetmeliklerdeki tarif ve hükümler tezlerin standartlaştırılması ve akademik kalitesinin sağlanması açısından önemlidir. Şüphesiz bu tarif ve hükümlerin sadece Tefsir tezlerine yönelik oldukları söylenemez. Tezlerin geneli için söylenecek sözler aynı zamanda Tefsir tezleri için de geçerli olacaktır. Tefsir alanıyla ilgili müstakil bir yönetmelik veya herhangi bir düzenleme bulunmadığı gibi Temel İslam Bilimleri alanı için de böyle bir durum söz konusu değildir. Bunun gerekip gerekmediği ayrı bir tartışma konusudur. Bu nedenle aşağıda tezlerin geneli için söylenecek hususlar aynı zamanda Tefsir tezleri için de geçerli olacaktır.

Burada yönetmeliklerin değerlendirilmesi yine yönetmeliklerde ifade edilmiş olan tanım ve hükümleri toplayan ana başlıklar açısından yapılacaktır. Bu başlıkların tamamı ileride değerlendirilmeye alınacak ise de bugünkü bildiride bu hususlardan önemli ve dikkat çekici birkaç yönü üzerinde durulacaktır.

3.1. Lisansüstü Programların Gayesi

Öğrencilerin lisans üstü çalışmalar yapmakla ilgili gayesizlik problemi, yaptıkları tezlerin kalitesini de etkilemektedir. Bu konudaki hedefsizlik, gaye tespit edememe durumu yapılacak çalışmalarda aşırı ideali hedefleme ve yapılan çalışmanın adeta toplumun her kesimine hitap etmesi gereken bir kitap çalışması yapmak şeklinde görülmesine sebebiyet vermektedir. Yüksek lisans veya doktora programlarının gayesi ve öğrenciye kazandırılması beklenen mesleki beceri konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olmaları ileride yürütecekleri tez çalışmalarının kalitesine de olumlu biçimde yansıtacaktır.

YÖK'ün çıkardığı lisans üstü yönetmelikler bu açıdan incelendiğinde 82 tarihli yönetmeliğin yüksek lisans ve doktora programlarının gayesi ile ilgili bir tanım içermedikleri görülmektedir. Programların amacıyla ilgili tanımlar ilk olarak 96 yönetmeliğinde ifade edilmiş ve bu tanımlar 16 yönetmeliğinde de korunmuştur.

96 yönetmeliğinde tezli yüksek lisans programının amacı “öğrencinin bilimsel araştırma yaparak bilgilere erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneğini kazanmasını sağlamaktır” şeklinde ifade edilmiş iken 16 yönetmeliğinde bu ifade “öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlar” şeklinde değiştirilmiştir. Her iki tanım bazı nüanslar içermekle birlikte öz itibarıyla aynıdır ve her ikisi de tezli yüksek lisans programının amacının öğrenciyi yetiştirme olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda yüksek lisans-taki tez çalışmasının öğrencinin yetişmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır

ve burada yüksek lisans öğrencilerinin tez çalışması yapmakla bir problemi çözmeyi hedeflemek yerine kendilerini yetiştirmeye odaklanmaları yerinde bir yaklaşım olacaktır. Kısaca ifade edersek, yüksek lisans tezinin faydası, bizzat o tezi yapan öğrencinin yetişmesidir. Bilgiye ulaşabilmek, ulaşılan bilgiyi değerlendirebilmek, konusuyla irtibatını kurup diğer bilgiler ile harmanlayarak kendi düşüncesini ifade edebilmek yüksek lisans tezi yapan bir öğrencinin kazanacağı beceriler olacaktır. Dolayısıyla tez konularının tespitinde bu beklentilerin farkında olunmasının önemi vardır. Beylik ve jenerik konular yerine daha yetiştirici konuların tespitinde yardımcı olacaktır.

Doktora programlarının amacı açısından da yönetmeliklerin durumu yukarıdaki gibidir. 82 tarihli yönetmelikte bir hüküm bulunmazken 96 ve 16 tarihli yönetmelikler bu programların amacını tarif etmektedir. 16 yönetmeliğinde doktora programının amacı “*öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırır*” şeklinde ifade edilmiştir ki bu ifade, bazı nüanslar içerse de, özü itibarıyla 96 tarihli yönetmelikteki tanımla aynıdır.

Yapılan tariften de anlaşıldığı üzere doktora programının amacı, tıpkı yüksek lisans programında olduğu gibi, öğrencinin yetişmesine yöneliktir. Bu durum da yapılacak tez çalışmasının başlığını ve muhtevasını yönlendirmesi açısından önemlidir. Kısacası yüksek lisansta da, doktorada da tez çalışmalarının amacı akademiktir ve toplumsal yarar çalışmanın bizatihi kendisinde olmayıp o çalışmayı yapanın yetişmiş bir akademisyen olarak topluma kazandıracaklarındadır.

Lisansüstü programların gayesi, amacı açısından yönetmeliklerin yeterli olduğu; bu konuda bir netlik bulunduğu söylenebilir. YÖK’ün çıkardığı son iki yönetmelikte bu amaçları korumuş olması bunu göstermektedir.

3.2. Tezlerin Nitelikleri

Yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının mahiyetinin ne olması gerektiği hususu da yapılacak tez çalışmalarının doğrudan etkilemektedir. Öğrencilerin bu konudaki yaklaşımları yaptıkları tez çalışmalarının akademik açıdan başarılı veya başarısız olmasına sebebiyet vermektedir. Tez çalışması için bir hedef kitle belirleyip çalışmanın onlara hitap eder mahiyette yürütülmesi, tezdeki üslubu belirlemekte ve tez çalışmalarının popüler kitap çalışması şeklinde yürütülmelerine neden olmaktadır. Halbuki yüksek lisans ve doktora programlarının amaçlarının akademik olduğu, ana hedeflerinin de öğrenciyi yetiştirmek olduğu yukarıda ifade edildi. Bu yaklaşım tezin içeriğini ve üslubunu şekillendirmesi açısından ana kriter olarak alınması gereken bir husustur.

82 tarihli yönetmeliğin 8'inci maddesinde yüksek lisans tezi hakkında “*sı-nama ve inceleme niteliği taşıyan bir tez*” şeklinde bir tanımlama getirilmiştir ki bu ifade yüksek lisans tezinin mahiyetini de ifade etmektedir.

Yönetmeliğin 20'inci maddesi doktora tezinin şu üç niteliği taşıması gerektiğini ifade eder: 1) Bilime yenilik getirme; 2) Yeni bir bilimsel yöntem getirme; 3) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama.

Yönetmeliğin doktora tezlerinin niteliği hakkındaki bu tanımlaması kuşatıcı bir tanımlama olarak görünmektedir. Zira bu tanım daha sonraki yönetmeliklerde de üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmaksızın korunmuştur.

Bir doktora çalışmasında aranması gereken temel nitelik bu yüzden birisi olduğuna göre, bu yönetmeliğin ilk yayımlandığı tarihten önceki 35 doktora tezini istisna ederek yönetmeliğin yayımlanmasından günümüze Türkiye’de tefsir alanında yapılan 470’in üzerindeki doktora tezinin bu üç nitelikten hangisine uygun olduğu sorgulanması gereken bir durumdur. Elbette bunun ilk aşamadaki kontrolü tezi yönetme pozisyonundaki danışmana, daha sonra da o tezi savunma durumundaki jüri üyelerine düşmektedir. Ancak tezlerin bu kriterlerden hangisine uygun düşeceği hususunun subjektif bir değerlendirme olacağı hususu da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3. Öğrenci Kabulü

Lisans üstü eğitim, ismi üzerinde muayyen alandaki mesleki deneyimini iletirmek ve bu alanda söz sahibi olmak isteyen öğrencilere yönelik bir faaliyettir. Bu deneyimini iletirmek isteyen bu deneyimin asgari donanımına sahip olması gerektiği de açıktır. Öyleyse lisans üstü eğitime başvuracak adayların alan yeterliliğine sahip olmaları verilecek eğitimin seviyesinin korunması veya yükseltilmesi bakımından elzemdir. Ancak her meslek alanının kendine mahsus yeterlilikleri olması tabiidir. Bu durumda yüzlerce farklı meslek alanını içine alacak kriterler nasıl oluşturulacak. Bunun zorluğu nedeniyle hepsinde ortak olan lisans başarı düzeyi, bu da yetmez ise lisans üstü eğitime yönelik olarak yapılacak bir ortak sınav çözüm olarak geliştirilmiştir. Ancak bunların ne derece çözüm olup olmadığı tartışılmalıdır. Zira lisans başarısı lisans üstü eğitimde başarı anlamına gelmiyor. Nitekim çok üst derecede lisans derecesi yanında çok üst derecede bir merkezi sınav sonucuyla öğrenci alınıyor, ama bu vasıftaki öğrencilerin ne kadarı lisans üstü eğitimlerine başarı ile tamamlayabildiği cevap aranması gereken bir sorudur.

82 yönetmeliği yüksek lisansa müracaat edebilmek için lisansta %60 başarıyla olma yanında bilim sınavında başarılı olma kriterlerini getirmiştir. 96 yönetmeliği lisans başarısı için konulan ölçüyü kaldırmış ve sadece dikkate alınması

gerektiğini belirtmekle yetinmiştir. Geri kalan hususları üniversitelerin yönetmeliklerine bırakmıştır. 16 yönetmeliğinde ise başvuru ve kabul şartları çok ayrıntılı biçimde düzenlenerek merkezi sınav (ALES) şartı getirilmiştir. Aslında merkezi sınav şartı 96 yönetmeliğinde yer almaz iken bu yönetmelikte 26 Mart 1997 tarihinde yayımlanan değişiklikle, o zamanki adıyla Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı (LES) şartı yüksek lisans ve doktora kabul şartları arasına girmiştir. Ancak o tarihte bu sınava verilen ağırlık %20 ile sınırlıydı.

ALES sınavının muhtevasının genel kültür olması, öğrenci kabulündeki payının en az %50 olması, lisans ortalamasının katkı payı ile birlikte alan yeterliliğinin payının en çok %30'a çıkabilmesi lisans üstü eğitime girme hakkı kazanan öğrencilerin alan yeterlilikleri açısından çok zayıf kalmalarına sebebiyet vermektedir. Her iki açıdan üst seviyede puanlar alıp da alan yeterliliği açısından sıfır seviyesinde olan bir adayın dereceye girerek lisans üstü eğitime girebilmesi, buna karşın belirtilen iki açıdan zayıf, ama alan yeterliliği açısından iyi durumdaki adayın ise lisans üstü eğitime başlayamaması söz konusu olmaktadır. Bu durum adayın alan yetersizliğini lisans üstü eğitim sırasında giderebilmesini öngörmektedir ki çoğunlukla bu mümkün olmamaktadır. Bu puanlarla lisans üstü eğitime başlayıp da tezini başarı ile tamamlayan öğrenci sayısı arasında denge bulunduğu söylenemez. Elbette adayların tez çalışmalarını tamamlamama nedenleri sadece bundan ibaret değildir. Ekonomik gerekçeler yanında toplumsal veya aile içindeki sorumlulukların etkisi de göz ardı edilmemelidir. Ancak bize göre en önemli etken hedefsizlik ve yetersizliktir. Bu yetersizliği de öğrenci kabul sistemi körüklemektedir.

Sonuç olarak mevcut sistemde çok sayıda öğrenci lisans üstü eğitime girmekte, bunların her birine danışman atanmakta, bu danışmanlara ücret ödenmektedir. Ancak ortaya çıkan çalışmaların verilen bu emek ve masrafla orantılı olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü yüksek lisans düzeyinde öğretim süresini tamamlayıp tez aşamasına geçen, ama danışmanı ile hiçbir bağlantı kurmadan tez süresi dolmaya yakın dönemde bir şeyler karalayıp tez diye takdim eden yahut tez başlığını tespit edip bir daha danışmanla hiçbir irtibat kurmayan yahut bunların hiçbirisini yapmayan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Bu söylediklerimiz elbette kişisel tecrübelerimize dayanmaktadır; ancak mesela Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir bilim dalına her yıl 15 civarında yüksek lisans öğrencisinin alınmakta olduğunu göz önünde bulundurur isek her yıl bu kadar da yüksek lisans tezinin savunulması beklenir. Ancak kişisel tahminlerimize göre bu alandaki başarı %50'den daha aşağıdadır.

Öğrenci alımındaki bu çokluk beraberinde çalışılacak konu sıkıntısı da getirmektedir. Alınan pek çok konu tamamlanamadığından, bu konuyu bir başkası

da alamadığından heba olup gitmektedir. Ortaya çıkan bu tez enflasyonu beraberinde metodolojik sıkıntıları ve intihalleri de getirmektedir. Tezin nasıl bir çalışma olması gerektiği hususunda yeterince yönlendirme yapamayan danışman ve yeterince yönlendirilemeyen öğrenci tez sıkıntısı çekmekte, bu da tez konusu niteliği taşımayan başlıkların tez olarak belirlenmesine ve yapılan çalışmalarda kalite sorununu ortaya çıkarmaktadır.

4. Sonuç ve Teklifler

Yüksek Öğretim Kurulu ilk kez 73 tarihli Üniversiteler Kanunu ile ortaya çıkmış, kararları tavsiye niteliğinde bir kurul iken 81 tarihli Üniversiteler Kanunu ile Türkiye'deki bütün üniversiteler üzerinde düzenleme yapma yetkisine sahip özerk bir kuruma dönüştürülmüştür. YÖK de bu tarihten sonra çıkardığı mevzuat ile üniversiteler üzerindeki düzenleme yetkisini kullanmıştır. Bu düzenlemelerden birisi de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'dir.

YÖK bugüne kez üç kez lisans üstü eğitim yönetmeliği hazırlamış, zaman zaman da bu yönetmeliğin bazı maddeleri üzerinde değişiklikler yapmıştır. Bunlardan 82 tarihli yönetmelik kapsamlı bir düzenleme ihtiva etmez iken 96 tarihli yönetmelik lisans üstü eğitim ve öğretim üzerinde kuşatıcı bir düzenleme getirmiş, 16 tarihli düzenlemede de birçok yönden bu durum korunmuştur.

Genel olarak bakıldığında YÖK yönetmelikleri, bu tezlerin tabi oldukları programların amaçları, tezlerin nitelikleri, tez belirleme süreçleri, tezin kalitesinin kontrolü gibi hususlarda çok sayıda olumlu düzenleme getirmiştir. Ancak burada asıl sorun düzenlemelerin bizatihi kendileri olmayıp bu düzenlemelere uyması gerekenlerin bunlara ne kadar riayet ettiği. Başta bu düzenlemeleri getiren kurumlar olmak üzere gerek danışmanlar gerekse öğrenciler maalesef zaman zaman yönetmeliklerin talimatlarını delme taleplerinde bulunabilmekte, bu da ilk başta birkaç kişiyle sınırlı gibi dururken bir müddet sonra yönetmelik üzerinde yapılan bir cümle değişikliği şeklinde mevzuata girmektedir. Bu tür değişiklikler de aslında tezlerin kalitesini olumsuz etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse, normal şartlarda tez niteliklerini tam olarak taşımadığı için jüri üyeleri tarafından reddedilebilecek olan bir çalışma, çalışma sahibinin bir an önce bir yere atanabilmesi için jüri üyelerine yapılan rica (!) ile kabul edilebilmektedir. Yabancı ülkelerden gelen öğrencilerin yapmış oldukları tezlerin bir kısmı için de benzer şeyler söylenebilir. Bunlarda da jüri üyeleri tezin kalitesi ile tezi yapan öğrencinin ülkesindeki pozisyonu arasında sıkışıp kalabilmektedir. Bu durumda yönetmeliklerin getirmiş olduğu düzenlemelerin hiçbir önemi kalmamaktadır. Böylesi durumlarda ilkesel tavır mı, yoksa jüri takdiri mi ön plana alınmalı hususu bir muamma olarak durmaktadır.

Öte yandan tezlerle ilgili olarak sadece mevzuatta yer alan düzenlemelere riayet etmeye özen gösterilmesi bile tezlerin kalitesini belirgin oranda artıracaktır. Zira düzenlemelerde daha ince ayrıntılara inilmesi kalite artışı yerine düzenli biçimde yürümekte olan tezlerle ilgili süreçleri daha da zora sokmakta, ama yine de bir kalite artışı getirememektedir. Burada da iş gelip insana, yani tezi yapan kişi ile danışmanına ve onların kalitesini kontrol eden jüri üyelerine dayanmaktadır.

Öte yandan YÖK tarafından yapılan lisansüstü öğretim yönetmeliğinin çok fazla düzenleme yaptığını ve üniversitelere bırakılması gereken pek çok hususa müdahale ettiği söylenebilir. Bu nedenle yönetmelik sadeleştirilmeli, daha üst düzenlemelerle iktifa edilmeli, üniversitelerin kendi şartlarına uygun düzenlemeler yapabilmelerine fırsat vermelidir. Yönetmeliğin maddeleri daha genel yazılmalı, nasıldan ziyade nedire odaklanmalıdır. Buna göre YÖK lisansüstü yönetmeliği çatı yönetmelik mahiyetinde kalmalı, lisansüstü öğretimini ne olduğuna ve öğrencilere kazandırması gereken yetkinliklere yönelik düzenlemeler getirmeli, süreçlerin nasıl işleyeceğine dair düzenlemelerden uzak olmalı; bu alandaki düzenlemeleri üniversitelere bırakmalıdır.

Lisansüstü öğretim aslında akademik bir faaliyettir. Yani mesleğini akademik alanda yürütmeyi düşünenlere ve bu yönde temayülü olanların rağbet etmesi gereken bir alandır. Ancak ilahiyat fakültelerinden mezun olanların neredeyse tamamı lisanüstü öğretime müracaat etmektedir. Bunu kontenjanların on katından fazlasını aşan müracaatlarda görmek mümkündür. Öğrenci kabul sisteminin getirdiği zaaflar nedeniyle akademik alanda çalışma yeteneği bulunmayan, ama ALES ve diğer sınavlardaki başarısı nedeniyle lisansüstü eğitime girmeyi garantileyen çok sayıda öğrenci olmaktadır. Boşta kalma endişesi veya belki üniversiteye intisab ederim beklentisi taşıyan bu tarz hedefsiz öğrencilerin pek çoğu ya tez çalışmasına hiç başlamıyor veya başlayanların da büyük yekunu çalışmasını tamamlayamıyor. Bu durum bir yönüyle emek israfıdır, bir başka yönüyle de konu zayıtıdır. Bu acilen çözülmesi gereken bir durumdur.

Burada konumuzla bağlantısı çok uzak olmakla birlikte bir hususu da dile getirmekte yarar görüyoruz. Bilindiği üzere tez çalışmalarının henüz başlamadan önce ve sonrasında sıkı şekilde takip edilerek kayıtlarının doğru tutulması ve bunların araştırmacıların hizmetine sunulması büyük önem taşımaktadır. Akademideki tekrarların önüne geçilmesinde bu hususun önemi tartışılmaz önem taşımaktadır. Burada devam eden tezlerin takibi için, enstitü yönetim kuruluna sunulacak tez başlığının YÖK tez veritabanına girilmiş olması şartı mutlaka getirilmelidir. Kabul edilen tezlerin tam metin halinde araştırmacıların hizmetine sunulması da bilgiye erişim açısından önemlidir. Nitekim YÖK tez

veritabanı bu açıdan en önemli kaynak niteliğindedir. Lisansüstü Tezlerin İnter-net Üzerinden Derlenmesi Kılavuzu'na göre tezlerin internet ortamında hizmete sunulması, tezlere serbest, kolay ve hızlı erişim sağlanması; bilimsel bilginin etkin biçimde yayımı; bilimsel araştırmalarda tekrarların önlenmesi; intihal ey-lemlerinin engellenmesi gibi hususlarda önemli katkılar sağlayacaktır. Ne var ki son zamanlarda çok sayıda araştırmacı telif yasaları uyarınca yaptığı çalışmanın metnini 3 yıl boyunca kısıtlayabilmektedir. Bu durumun tez veritabanı için öngörülen yukarıdaki faydalarla tezat teşkil ettiği açıktır. Bu mahzuru ortadan kaldırmak için tezlerin bağlı oldukları enstitülerin birer yayını olduğu ka-bul edilmek suretiyle, isbn de alınmak kaydıyla birer elektronik yayın şeklinde değerlendirilmesi, hatta mümkün ise telif hakkı sahibine cüzi bir telif ücreti ödenmesi bu mahzuru ortadan kaldıracaktır. Aslında bunların hiçbirisi olmasa bile tez çalışması bizatihi yazarının telif hakkının güvencesidir. Ancak bunların akademik camiada “yayın” yerine “yayımlanmamış tez” kabul edilmesi kendi içinde bir tezat teşkil etmektedir. Bunun önüne geçmenin en uygun yolu, ilgili çalışmaların yayınlarda aranan şartları sağlayacak biçimde veritabanına kayıtlarının yapılmasıdır.

5. Bibliyografya

- “Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 6 Ekim 1982, nr. 17830, s. 7-11, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17830.pdf>
- “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 1 Temmuz 1996, nr. 22683, s. 34-42, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22683.pdf>
- “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”, Resmi Gazete, 20 Nisan 2016, nr. 29690, s. 40-56, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>
- “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”, (Değişikliklerle Birlikte), <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.21510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=lisansüstü>
- “Tarihçe”, <http://www.yok.gov.tr/web/guest/tarihce> [20.09.2017].
- “Üniversiteler Kanunu”, 13.06.1946, Kanun No: 4936, Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, nr. 6336, s. 10779-10785, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6336.pdf>
- “Üniversiteler Kanunu”, 20.06.1973, Kanun No: 1750, Resmi Gazete, 7 Temmuz 1973, nr. 14587, s. 1-12, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14587.pdf>
- “Yükseköğretim Kanunu”, 04.11.1981, Kanun No: 2547, Resmi Gazete, 6 Kasım 1981, nr. 17506, s. 1-30, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17506.pdf>
- “Yükseköğretim Kanunu”, 04.11.1981, Kanun No: 2547, (Değişikliklerle Birlikte), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>.

Yönetmeliklerdeki Tez Süresi, Jüri Tayini ve Savunma ile ilgili Düzenlemelerin Tefsir Tezlerine Etkileri

Rukiye HACIBEKTAŞOĞLU¹

Giriş

İçeriğin dışında, doğrudan ya da dolaylı birçok etken lisansüstü tezlerin oluşumunda etkilidir. Her ne kadar doğrudan gözlenemese de genelde YÖK'ün özelde Sosyal Bilimler Enstitülerinin tezlere etkisi vardır. Bu çalışmada Temel İslam Bilimleri ya da tefsir alanlarında aktif olarak lisansüstü eğitim vermekte olan üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitüleri'nin Lisansüstü Yönetmelikleri 3 grupta incelenmiştir. Kuruluş yılları itibarıyla Marmara, Ankara, Erciyes ve Atatürk üniversiteleri ilk dönem, Van ve İstanbul orta dönem ve İzmir Kâtip Çelebi, Karabük ve Çukurova üniversiteleri yeni dönem örneklem grupları olarak seçilmiştir. Bu 9 üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüleri'ne ait lisansüstü yönetmeliklerine aktif internet siteleri üzerinden ulaşılmıştır. Dolayısıyla her üniversitenin sitesinde bulunan güncel yönetmelikler incelenmiştir. Çalışmanın konusu ise bu yönetmeliklerde ne gibi farklılıkların olduğu ve bu farklılıkların yapılan tezleri nasıl etkilediğidir. Bunları tespit etmek için öncelikle yüksek lisans tez savunması sonrasında doktora yeterlilik, doktora tez izleme komitesi, doktora tez savunması ve her ikisi için aranan mezuniyet şartları sırasıyla irdelenmiştir. Ayrıca YÖK'ün 6 Ekim 1982, 1 Temmuz 1996, 20 Nisan 2016 tarihli lisansüstü yönetmelikleri ve zaman içerisinde bunlarda ne gibi farklılıklar olduğu da incelenmiştir.

Çalışmada belirlenen bu sistemlerin işleyişi ve farklılıkları ortaya konulup pozitif ve negatif etkileri üst bir bakışla tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca şunu belirtmekte fayda vardır ki hiçbir zaman kusursuz sistem yoktur. Zaten sistem mükemmel olsa da onu uygulayıp yorumlayacak olan insandır. Dolayısıyla sistem irdelenirken göz ardı edilmemesi gereken nokta; yalnız kurallar ve koyuluş amaçları değil aynı zamanda bunların realitede nasıl uygulandığı ve pratik sonuçlarıdır.

1 Arş. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, rukiyebeckci@gmail.com

A. Yüksek Lisans

1. Tez Süreleri

YÖK yönetmeliklerine göre yüksek lisans süresi 4 yarıyıl olup en fazla 2 yarıyıl uzatılabilir. 6. Yarıyıl sonunda yüksek lisansını tamamlayamayan öğrencinin ilişiği kesilir. Ancak burada vurgulanması gereken husus 25 Şubat 2011 tarihinde Torba Kanunu ile lisans ve lisansüstü eğitim öğretimde azami süreler kaldırılmıştır. Yani 2011 ve 2016 yılları arasında yüksek lisans süresi harç ödeme koşulu ile devam etmiştir ve atılma olmamıştır. Ancak bu durum 2016'da YÖK tarafından kaldırılmış ve eski sisteme geri dönmüştür. Dolayısıyla 2016 yönetmeliğindeki süre sınırlandırımı bir reform değil eskiye dönüşür.

Yönetmelikte belirtildiği üzere yüksek lisans öğrencisinden beklenen; bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasıdır. Anlaşıldığı üzere YÖK 3 yılı bahsedilen edinimleri kazanmak için yeterli görmektedir. Ancak özellikle lisansüstü eğitimin süre sınırlaması eğitim ve hukuk camiasında eleştirilere maruz kalmıştır. Olayın hukuki boyutu eğitime son verme hakkının yalnız kanun ile alınabileceği söylenerek eleştirilmiştir. Zira YÖK'ün çıkardığı kanun değil yönetmektir.² Eğitim açısından ise tez çalışması için gereken süreyi tezin niteliği belirlemelidir. Bu şekilde lisansüstü çalışmalara süre sınırı koyulması belli noktalarda kısıtlayıcı olarak görülebilir. Ayrıca öğrencinin ilişiğinin kesilmesi durumunda öğrenci ve öğretimcilerin iş yükü ve yapılan çalışmalar için harcanan maliyet de sonuçsuz kalacaktır. Bu durum da hem öğretici hem öğrenci hem de devlet açısından kuşkusuz istenen bir netice değildir.

2. Jüri Tayini

1982 Yönetmeliğine göre Enstitü Yönetim Kurulu tezi tamamlanan öğrencilere içinde danışmanın da bulunacağı 3 öğretim üyesinden oluşan bir jüri tayin eder. 1996 yönetmeliğine göre ise yüksek lisans tez jürisini anabilim dalı başkanlığı önerir, 2016 yönetmeliğine göre ise hem anabilim dalı başkanlığının hem de danışmanın önerisi ile tez savunma jürisi belirlenir, Enstitü Yönetim Kurulu jüriyi tayin eder. Yani zamanla jüri tayininde anabilim dalı başkanlığı ve danışman yetki sahibi olmuşlardır.

1996 yılının yönetmeliğine göre Jüri, biri öğrencinin tez danışmanı ve en az biri yükseköğretim kurumu içindeki başka bir anabilim dalından veya başka

2 Yılmaz, Serdar, Yeni Lisansüstü Eğitim Ve Öğretim Yönetmeliği'nin Öngördüğü Sistem ve Geçiş Esasları, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (2) 2016 sayfa, 473-569.

bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere üç veya beş kişiden oluşur. 2016 yönetmeliğinde ise önceki yönetmelikteki aynı yükseköğretim kurumu içindeki başka bir anabilim dalından jüri seçilebilmesi şartı kaldırılmıştır.

1982 yönetmeliğinde mevcut olmayan 1996 ve 2016 yönetmeliklerinde ilk kez karşımıza çıkan üniversite dışından veya farklı anabilim dalından bir öğretim elemanının tez jürisinde olması şartı tez savunmasında objektifliği ve farklı bakış açılarını görmeyi sağlamak için getirilmiş bir kural olmalıdır. İnterdisipliner bakış açısının sağlanabilmesi bakımından farklı anabilim dalından jüri üyesi olmasının göz ardı edilmemesi gerekir. Bunun dışında farklı üniversiteden jüri üyesi olma seçeneği yüksek lisans tezleri için birkaç ilahiyat fakültesine sahip şehirler dışında maliyeti yüksek bir seçenektir.

3. Tez Savunması

Jüri üyeleri, tez kendilerine teslim edildikten sonra en geç bir ay içinde toplanarak öğrenciyi tez savunmasına almalıdırlar. Yönetmeliklerde genel olarak savunma için “en geç” süre sınırı verilmişken birkaç enstitü dışında “en erken” süre tayin edilmemiştir. Tez savunmasının yapılabileceği “en erken” süreyi Erciyes 15 gün, Çukurova 7 gün, İstanbul da 10 gün olarak belirlemiştir.

Yönetmeliklerde serbest bırakılan en erken savunmaya girilecek süre jürideki üyelerin tezi son gün görmesini engellemek için sınırlandırılmış olabilir. Çünkü tez jüriye tebliğ edildikten sonra bu süreler mutlaka beklenecek dolayısıyla üye tezi detaylı inceleme fırsatı bulacaktır. Bunun için belirlenen süre de 7 ya da 15 gün arasında değişmektedir. Bu SBE’lerde görülen tezi okumayan jüri üyeleri problemini aşmak için getirilmiş bir çözüm önerisi olabilir ki süre sınırı da bu problemi sadece şeklen önlemeye yeter. Aslında yönetmelikler 3 veya 5 farklı gözün tezi en az 10-15 gün incelemesini öngörmektedir. Sadece bu şartın hakkıyla yerine getirilmesi bile, hakkıyla yapılmayan çok sayıdaki tezin reddedilmesine veya düzeltilerek yeniden savunulmasına vesile olacaktır ki bu durum tezlerin akademik seviyesinin yükselmesine olumlu yönde büyük katkı sağlayacaktır. Aslında bu kurallar tezin kaliteli olması ve denetimden geçmesi istendiği için koyulmuştur.

Ayrıca 2016 yönetmeliğine göre tez savunması, öğretim elemanları, lisansüstü öğrenciler ve alanın uzmanlarından oluşan dinleyicilerin katılımına açık ortamlarda gerçekleştirilir. Bu karar ilk olarak 2016 yönetmeliğinde yer almıştır ve tez savunmalarında şeffaflığı sağlamak için alınmış bir karar olarak gözükmektedir.

Aynı şekilde sınav yeri ve tarihinin duyurulması yönetmeliklerde yer almazken Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bunun 3-4 gün önce

anabilim dalı tarafından ilan edilmesi şartını da eklemiştir. Sınav yerinin ilgili anabilim dalı tarafından ilan edilmesi tez savunmasının dinleyicilere açık olması kuralını yerine getirmek için önemli bir karardır. Çünkü tezin dinleyiciler önünde savunulması bir anlamda objektifliği ve ciddiyeti sağlayacaktır.

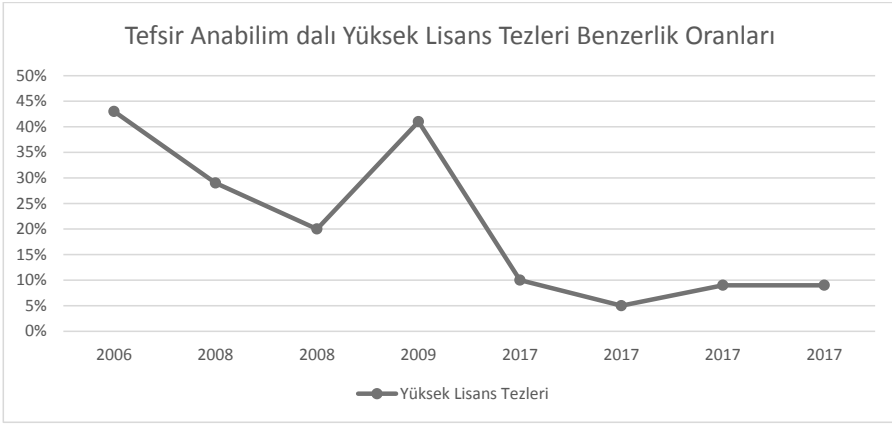
2016 yönetmeliğinde en dikkat çeken nokta ise intihal raporu ve danışman onayı eklemeleridir. Bu yönetmeliğe göre tezin savunulabilir olduğuna ilişkin görüşü ile birlikte danışman tezi enstitüye teslim eder. Enstitü söz konusu teze ilişkin intihal yazılım programı raporunu alarak danışmana ve jüri üyelerine gönderir. Rapordaki verilerde gerçek bir intihalin tespiti halinde gerekçesi ile birlikte karar verilmek üzere tez enstitü yönetim kuruluna gönderilir.

Tezlerde intihalin önüne geçmek için YÖK 2016 yönetmeliğinde böyle bir uygulamayı zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla 2016'dan sonra yapılan tezlerin akademik yapısını güçlendirmek ve olası intihalleri engellemek için bu adım atılmıştır, denebilir.

Tezlerde benzerlik oranını (intihal vb) ölçmek için bazı yazılımlar geliştirilmiştir. Pek çok üniversitede kabul edilen Turnitin programı bu ölçüm için kullanılmaktadır. Bu çalışmada tefsir anabilim dalından rastgele seçilen tezlerin benzerlik oranının yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Daha sonra intihal tespiti zorunluluğu getirilen 2017 yılında bitmiş tezler ile bir mukayese yapılmıştır.

Turnitin Programına Yüklenen Bazı Tefsir Tezlerinin Benzerlik Endeksi

Üniversite/Sosyal Bilimler Enstitüsü	Yıl	Benzerlik Endeksi	Doktora/Y.Lisans
Ankara Üniversitesi	2006	%43	Y. Lisans
Harran Üniversitesi	2008	%20	Y. Lisans
Sakarya Üniversitesi	2008	%29	Y. Lisans
Marmara Üniversitesi	2009	%41	Y. Lisans
Marmara Üniversitesi	2017	%9	Y. Lisans
Marmara Üniversitesi	2017	%9	Y. Lisans
29 Mayıs Üniversitesi	2017	%5	Y. Lisans
Marmara Üniversitesi	2017	%10	Y. Lisans
Selçuk Üniversitesi	2011	%19	Doktora
Marmara Üniversitesi	2013	%14	Doktora
Atatürk Üniversitesi	2014	%16	Doktora
Uludağ Üniversitesi	2017	% 18	Doktora



8 yüksek lisans 4 doktora tezinde rastgele seçimle yapılan inceleme sonucu, 2017 öncesi yüksek lisans tezlerinde en düşük oran yüzde 20 iken en yüksek oran yüzde 43'tür. Yine bu benzerlik oranı 2017'de % 10'u aşmamıştır. Aksine doktora tezlerinde 2011 yılında bile benzerlik oranı % 20'ye ulaşmamıştır.

Tez savunma sınav süresine gelince, 1982 yönetmeliğine göre en az 45 dakika ile 1,5 saat arasında olmalıdır. 1996 ve 2016 yönetmeliklerinde ise süre kaydı bulunmamaktadır. Sınav sonunda tez başarılı bulunmuşsa bir tutanakla durum ilgili Enstitüye en çok 3 gün içinde bildirilir.

Yönetmeliklerde tez savunma süresi ile ilgili kısıtlayıcı bir düzenlemenin yer alması, tezlerin tabiatından kaynaklanan farklılıklara engel olacak bir niteliktedir. Bu açıdan bu kısıtlamanın kaldırılması olumlu bir düzenleme olarak görülmektedir. Ancak yine de azami süre tayininin tez savunmasındaki keyfiliklere engel olma maksadına matuf olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim Enstitüler bu hususu kendi yönetmeliklerindeki düzenlemeler ile geri getirmişlerdir. Mesela; Marmara Üniversitesi sınav süresini en az 45, en çok 120 dakika olarak belirtmiştir. Çukurova SBE de en az 45 dk şartını getirmiş ancak maksimum süreyi belirtmemiştir. İstanbul SBE ise sınav süresinin 45 dakikadan az 90 dakikadan fazla olamayacağını belirtmiştir.

Çukurova SBE inovatif ve öngörülü davranarak, jüri üyesinin/üyelerinin yurt dışında uzun süreli görevli olmaları durumunda anabilim dalı başkanlığının gerekçeli önerisi ve ilgili enstitü yönetim kurulu kararı ile tez savunması telekonferans yoluyla da yapılabilir maddesini eklemiştir. Ancak bu husus enstitünün aynı kâğıda imza istemesi, ya da ilgili raporun teslim süresinin 3 gün olması ile çelişen bir madde gibi durmaktadır. Bu çözüm, tez savunma raporlarının elektronik ortamda oluşturulup imzalanabilmesi durumunda bir anlam ifade edecektir. Bunun dışında uygulanabilir olmaktan uzak görünmektedir.

Marmara Üniversitesi ve 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüleri savunmaya girebilmek için teze ilgili çalışmaların ulusal veya uluslararası hakemli en az bir dergiye ya da ulusal veya uluslararası en az bir kongreye gönderilmiş olması ve bunu belirten bir yazının Enstitü Yönetim Kuruluna sunulmasını gerekli kılmışlardır. Ayrıca tez danışmanları da bu yayında ortak yazar olarak yer almalıdır. 9 Eylül SBE ulusal veya uluslararası etkinliklerde yazılı veya görsel sunumu da geçerli saymaktadır. Çukurova SBE; mezuniyet için enstitü dergisinde yayımlanmak üzere tez yayını teslim etme, ulusal-uluslararası bilimsel toplantılarda bildiri sunma ve benzeri koşullar koyabilme hakkını kendine almıştır.

Bu kuralların bir teze akademik anlamda ne derece katkısı olacağı tartışılabilir. Tezden makale çıkarılması tezin akademik, bilimsel birikime kazandırılması için düşünülmüş olabilir ancak bunun tezin kabul edilmesi için şart koşulması ilginçtir.

Burada değinilmesi gereken diğer nokta tezlerden çıkarılan makalelerdeki telif problemidir. Son zamanlarda sıkça tartışılan bu konu makalenin fikren öğrenciye mi yoksa danışmana mı ait olduğu sorunsalını ortaya çıkarmıştır.

Tezlerden üretilen makalelerde yazarlık durumu belirli ilkelere bağlanmıştır. Tez yapanındır, dolayısıyla makalede birinci yazar öğrenci olmalıdır. Danışman ya da danışmanlar ise katkıları oranında yazar olarak yer almalıdır. Tezin fikri öğrenciye aitse ve çalışma öğrenci tarafından yapılmışsa bu kural geçerli olmalıdır. Ancak fikir danışmana aitse, çalışmanın büyük kısmı danışman tarafından yapılmış ve analiz yapılarak makale danışmanca yazılmış ise bu durumda birinci isim danışman, öğrenci ortak yazar olmalıdır.³

Bu noktada karşılaşılan diğer bir problem ise tamamen intihal konusudur. Tezden alınan veriler danışman veya bir başkası tarafından öğrencinin ismi zikredilmeksizin başka bir çalışma veya çalışmaların malzemesi olarak kullanılmaktadır. YÖK bu konuda ise 10 Kasım 2016'da Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler Tanımlarını yayınlamıştır ki doğrudan konumuzla ilgili açıklamalar şu şekildedir:

a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek,

b) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uy-

3 İnci, Osman Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıltmalar Yanıltmaları Önlemeye Yönelik Öneriler, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2009, s 78

gun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.

Diğer etik ihlal Türleri:

Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez veya çalışmaları, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanmak.

Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek.

Bu etik kurallar fikri mülkiyeti koruma anlamında oldukça önemlidir ve akademinin her aşamasında bu kurallara riayet edilmesi gereklidir. Dolayısıyla bu gibi durumlara karşı öğrencileri bilinçlendirici seminerler verilmeli ve etik kurallar hakkında bilgilendirici broşürler dağıtılmalıdır. Bunun dışında tespit edilen etik ihlaller Üniversitelerin Etik Kurullarına bildirilmeli ve gerekli işlemler yapılmalıdır.

Öte yandan bu tanımlar akademimizin ne hale geldiğini göstermesi bakımından da çok ilgi çekicidirler. Çünkü konuyla ilgili her düzenleme var olan bir problemi önlemeye yöneliktir. Ne var ki bu kısıtlama ve düzenlemeler ne kadar artarsa artsın tezlerde akademik seviye bir türlü beklenen seviyelere çıkamamaktadır.

Tez savunma aşamasından sonra yetersiz bulunarak düzeltme verilen öğrenciye 1 aydan az olmamak üzere 1 yarıyıla kadar süre tanınır. Tekrar başarısızlık halinde her 3 yönetmeliğe göre de öğrencinin üniversite ile ilişkisi kesilir. Ancak 2016 yönetmeliğine göre tezi reddedilen öğrencinin talepte bulunması halinde, tezsiz yüksek lisans programının ders kredi yükü, proje yazımı ve benzeri gereklerini yerine getirmiş olmak kaydıyla kendisine tezsiz yüksek lisans diploması verilir.

Tezin tesliminden itibaren üç ay içinde yüksek lisans tezinin bir kopyası elektronik ortamda, bilimsel araştırma ve faaliyetlerin hizmetine sunulmak üzere enstitü tarafından Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na gönderilir. Yükseköğretim Kurumlarında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin İnternet Üzerinden Derlenmesi Kılavuzu'na göre tezlerin, internet üzerinden tam metin(PDF) olarak araştırma hizmetine açılması;

- Tezlere serbest, kolay ve hızlı erişimin sağlanması,
- Bilimsel bilginin etkin bir biçimde yayımı,
- Bilimsel araştırmalarda tekrarların önlenmesi,
- İntihal olaylarının engellenmesi ve denetlenmesi, konularında önemli katkılar sağlayacaktır.

Görüldüğü üzere 2016 yönetmeliği tezlerin elektronik ortamda yayınlaması şartını getirmiştir. Bu şekilde tezlere ulaşım kolaylaştırılmış, bilginin paylaşımı imkânı artırılmıştır. YÖK bünyesinde tezlerin toplanması hem literatür taramasını kolaylaştırmış hem de atıf alma ihtimalini artırarak akademik paylaşımı canlandırmıştır. Ancak tezlerin yazarları tarafından konulan erişim yasağının üç yıl sürmesi ile yukarıdaki amaçların gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorgulanmalıdır. Tezlerin YÖK veri tabanındaki telif hakkı kısıtlamalarını ortadan kaldıracak çözüm geliştirilmesi önem arz etmektedir.

B. Doktora

1. Tez Süreleri

YÖK'ün 1982 yönetmeliğine göre ders dönemi ve doktora yeterlilik aşamasını başarıyla tamamlayan öğrenci doktora tezini en erken 4 yıl içerisinde bitirebilir. 1996 yönetmeliğinde doktora programını tamamlama süresi sekiz yarıyıl iken 2016 yönetmeliğine göre azami tamamlama süresi on iki yarıyıl; lisans derecesi ile kabul edilenler için azami tamamlama süresi on dört yarıyıldır.

Görüldüğü üzere YÖK yönetmeliğinde yüksek lisansta olduğu gibi doktora süresinde de bir uzatmaya gidilmiştir. Sürelerin doktora ve yüksek lisansta farklı belirlenmesi YÖK'ün yüksek lisans ile doktoradaki beklenti farkından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1982'den bu yana değişmeyen ilke olarak bir doktora tezinin;

- a) Bilime Yenilik getirme,
- b) Yeni bir bilimsel yöntem getirme,
- c) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama,

niteliklerinden birini yerine getirmesi gerekir.

Bu durumda YÖK yukarıdaki şartları taşıyan bir tezin 4-6 yılda hazırlanabileceğine kanaat getirmiştir, denebilir. Süre ile ilgili değerlendirme birinci bölümde yapıldığı için burada konu detaylandırılmayacaktır.

2. Doktora Yeterlilik

1996 ve 2016 yönetmeliğine göre öğrenci en geç beşinci yarıyılın sonuna kadar yeterlik sınavına girmek zorundadır. 1996 özel şartı ise doktora yeterlik sınavına girebilmek için Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı'nda yüz üzerinden en az altmış puan almış olmalıdır.⁴

4 Belirtilen merkezi yabancı dil yeterlik sınavında başarısız olan doktora adayları esasları ilgili senatoca belirlenmek üzere yabancı dil hazırlık programına öğrenci olarak kaydedilebilirler. Bu

Genel yönetmeliklerde bu sınavlar yılda 2 kez şeklinde umumi olarak belirtilmişken Marmara’da yeterlik sınavları Eylül/Ekim ve Şubat/Mart aylarında olmak üzere yılda iki kez yapılır şeklinde detaylandırılmıştır.

1982 yönetmeliğine göre öğrenci, dersleri başarı ile tamamlayınca Enstitü Yönetim Kurulu tarafından 5 kişilik bir Yeterlik Sınavı Jürisi seçilir. Bu jürinin, danışman tabii üyesidir ve üyelerden iki tanesi de o üniversitenin dışındaki öğretim üyelerinden tayin edilir. 2016 yönetmeliğine göre yeterlilik sınavında danışmanın oy hakkı olup olmadığı hususunda ilgili yönetim kurulu karar verir. Danışmanın oy hakkı olmaması durumunda jüri altı öğretim üyesinden oluşur. Ayrıca Çukurova ve İstanbul SBE’leri jüri için biri aynı kurumdan, biri de başka yükseköğretim kurumundan olmak üzere en az iki en fazla dört yedek üye de seçilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

1982 yönetmeliğine göre Yeterlik sınavı en az 45 dakika en çok 1.5 saat olmak üzere sözlü olarak yapılır. 1996 ve 2016 Yönetmeliklerinde ise böyle bir ibare bulunmamaktadır. Sınav süreleri Marmara SBE yönetmeliğinde de açıkça belirtilmiştir: Yazılı sınav süresi en az 90, en çok 180 dakika, sözlü sınav süresi en az 60, en çok 90 dakikadır.

2016 yönetmeliğine göre ise yeterlik sınavı toplantıları öğretim elemanları, lisansüstü öğrenciler ve alanın uzmanlarından oluşan dinleyicilerin katılımına açık olarak yapılır. Tüm yönetmeliklerde sınavda başarılı-başarısız olduğuna jüri karar verirken Erciyes bu jürinin, sözlü sınav sonucunu, bir rapor halinde yazılı sınav belgeleri ile birlikte doktora yeterlik komitesine en geç ertesini iş günü sunmasını ve komitenin öğrencinin yazılı ve sözlü sınavlardaki başarı durumunu birlikte değerlendirerek, başarılı veya başarısız olduğuna salt çoğunlukla karar vereceğini belirtmiştir. Çukurova SBE ise olumsuz oy kullanan üyenin/ üyelerin gerekçelerini tutanak ile bildirmeleri gerektiği maddesini eklemiştir.

Bu konuda da yenilikçi ve özgürlükçü düşündüğünü söyleyebileceğimiz Van SBE; yeterlik yazılı sınavı, kâğıt ortamında yapılabileceği gibi, alan ve zorluk düzeyine göre tasnif edilerek güvenli biçimde saklanan bir soru bankasından, her bir adaya farklı zamanlarda farklı soru sorulmasına izin verecek şekilde elektronik ortamda da yapılabileceğini ifade eden bir madde eklemiştir. Ancak bunun nasıl uygulanabileceği hususu bir muammadır.

Erciyes SBE doktora yeterlilikte başarılı olup olmamayı jürinin hazırladığı raporla komitenin karar vermesi gerektiğini kabul etmiştir. Tahmin edilebilen

program süresi en çok bir takvim yılı olup, bu süre sonunda belirtilen merkezi yabancı dil yeterlik sınavında başarılı olamayan öğrencilerin yükseköğretim kurumu ile ilişkileri kesilir. Bu programda geçirilen süre öğrenim süresine dahil edilmez.

şudur ki bu tarafsızlığı sağlamak için alınan bir karardır. Ancak adayı hiçbir şekilde tanımayan bir komitenin bunu sınavı yürüten ve bizzat orada bulunan jüri yerine sadece rapordan hareketle karar vermesi ne derece etik ve mantıklı olacaktır. Ayrıca raporu hazırlayan da zaten jüridir.

Başarısız olma halinde üç ay içinde (1996 ve 2016 bir sonraki yarıyıl) Yeterlik Sınavı tekrarlanır. Öğrenci ikinci kez başarısız olursa üniversite ile ilişkisi kesilir.

3. Tez İzleme Komitesi(TİK)

Tez İzleme Komitesi(TİK) ilk olarak 1996 yönetmeliğinde dile getirilmiştir. 2016 yönetmeliğinde de aynı şartlar korunmuştur. Buna göre Yeterlik sınavında başarılı bulunan öğrenci için ilgili Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığı'nın önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile bir ay içinde bir Tez İzleme Komitesi oluşturulur. Tez İzleme Komitesi üç öğretim üyesinden oluşur. Komitede tez danışmanından başka ilgili enstitü anabilim dalı içinden ve dışından birer üye yer alır. İzmir Kâtip Çelebi SBE; tez izleme komitesi üyelerinin belirlenmesinde, özellikle disiplinler arası nitelikteki tez çalışmalarında ilgili disiplinin öğretim üyelerinin yer almasına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

1996 ve 2016 yönetmeliklerinde Tez İzleme Komitesi şu şekilde açıklanmıştır: Doktora yeterlik sınavını başarı ile tamamlayan öğrenci, en geç altı ay içinde, yapacağı araştırmanın amacını, yöntemini ve çalışma planını kapsayan tez önerisini komite önünde sözlü olarak savunur. Öğrenci, Tez önerisi ile ilgili yazılı bir raporu sözlü savunmadan en az on beş gün önce komite üyelerine dağıtır. Van SBE ise doktora tez önerisi savunmasının, dinleyicilere açık olarak yapılabileceğini ve dinleyicilerin de soru sorabileceğini eklemiştir. İyi niyetle yapılan bu düzenleme olumsuz sonuçlar da doğurabilir, çalışmayı okumamış ve konuya yeterince vakıf olmayan dinleyicinin soracağı soruların ne derece tezle ilgili olacağı hususu tartışmaya açıktır.

2016 yönetmeliğine tez önerisi savunmasına geçerli bir mazereti olmaksızın belirtilen sürede girmeyen öğrenci başarısız sayılarak tez önerisi reddedilir. Tez önerisi reddedilen öğrenci, yeni bir danışman ve tez konusu seçme hakkına sahiptir. Böyle bir durumda yeni bir Tez İzleme Komitesi atanabilir. Programa aynı danışmanla devam etmek isteyen bir öğrenci üç ay içinde, danışman ve tez konusu değiştiren bir öğrenci ise altı ay içinde tekrar tez önerisi savunmasına alınır. Tez önerisi bu savunmada da reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir. Ayrıca Çukurova SBE olumsuz oy kullanan üyenin gerekçelerini de bildirmekle yükümlü olduğunu ifade etmiştir.

Tez önerisi kabul edilen öğrenci için Tez İzleme Komitesi, Ocak-Haziran ve Temmuz- Aralık ayları arasında birer kere olmak üzere yılda iki kez toplanır. Marmara SBE yönetmeliğinde salt çoğunlukla kaydı vardır. Van SBE'nin aldığı karara göre gereken durumlarda bu toplantılar görüntülü elektronik ortamda da yapılabilir.

Öğrenci, toplantı tarihinden en az bir ay önce komite üyelerine yazılı bir rapor sunar. Bu raporda o ana kadar yapılan çalışmaların özeti ve bir yıl sonraki dönemde yapılacak çalışma planı belirtilir. Görüleceği üzere TİK'in altı ayda bir toplanması ile öğrenciden yıllık plan istenmesi durumları çelişmektedir.

Tez izleme komitesinin kuruluşu ve görevlerini incelediğimizde doktora tez konusunun kabulü ve tezin denetlenmesi için kurulduğunu görmek mümkündür. TİK toplantılarının usulüne uygun biçimde icra edilmesi hem doktora tez çalışmasında sürekliliği sağlayacaktır hem de adayın eksik veya hatalarına erken müdahale edilerek adayın hatadan dönülmeyecek duruma düşmesine engel olacaktır. Bir yandan da tez çalışmasının adeta tek danışman denetimi yerine üç ayrı danışman nezaretinde yürütülen bir çalışma mahiyetini alması, getireceği geniş perspektif bakımından da önemlidir. Bu denetimlerin tezlerin akademik seviyelerine olumlu yönde katkı sağlayacağı açıktır ne var ki zaman zaman TİK toplantılarının usulüne uygun gerçekleştirilmediği duyulmaktadır. Bu durumu da akademi açısından önemli bir kayıp olarak değerlendirmek gerekir.

TİK üyeleri tarafından üst üste iki kez veya aralıklı olarak üç kez başarısız bulunan öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

4. Tez Dili

Tezlerin yazım aşamasında önem arz eden durumlardan biri de tezin dilidir. Bilindiği kadarıyla YÖK mevcut sistemde lisansüstü eğitim öğretim için yabancı öğrencileri kabul etmekte ancak yapılacak tez çalışmasının alternatif dillerde yapılabileceğine dair herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Bu husus üniversiteler bünyesinde yer alan yabancı öğrenci sayısı göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir. Bu konuda Çukurova SBE tezin dili ile ilgili bir karar almıştır: Tez, senatonun kararına istinaden öğrencinin ve danışmanın talebi ve gerekli onaylar alındıktan sonra geniş bir Türkçe özet içerecek şekilde uygun görülen yabancı dillerde de yazılabilir. Yabancı dil eğitimi yapan anabilim dallarında öğrencinin ve danışmanın gerekçeli talebi ve gerekli onaylar ile tez ilgili yabancı dilde geniş bir özet içerecek şekilde Türkçe yazılabilir.

Çukurova SBE'nin aldığı bu karar günümüz şartlarında oldukça gereklidir. Çünkü Türkiye'deki birçok üniversitede özellikle lisansüstü öğretimde çok

fazla yabancı öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin belirtilen azami süreler içerisinde hem tez araştırma ve sonuçlarını hazırlaması hem de akademik yazı yazabilecek kadar Türkçe geliştirmelerini beklemek doğru olmayacaktır. Ancak bu durumda tezin diline hâkim jüri üyesi sıkıntısı da göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Tez Savunması

Tez çalışmasının tamamlanabilmesi için adayın çalışmadaki iddiasını bir jüri önünde savunması gerekmektedir. Bu sözlü savunma neticesinde aday başarılı veya başarısız olarak değerlendirilir ve çalışmayı yeniden ele alması ya da üniversite ile ilişkisinin kesilmesi buna bağlı olarak gerçekleşir.

2016 yönetmeliğinde tezin savunulabilir olduğuna ilişkin görüşü ile birlikte danışman tezi enstitüye teslim eder. Enstitü söz konusu teze ilişkin intihal yazılım programı raporunu alarak danışmana ve jüri üyelerine gönderir. Rapordaki verilerde gerçek bir intihalin tespiti halinde gerekçesi ile birlikte karar verilmek üzere tez enstitü yönetim kuruluna gönderilir. Öğrencinin tezinin sonuçlanabilmesi için en az üç tez izleme komitesi raporu sunulması gerekir.

Buna ek olarak İstanbul ve Marmara SBE doktora öğrencisinin tez savunma sınavına girebilmesi için, alanı veya tezi ile ilgili, ilk yazarının kendisinin olduğu en az bir makalesini, ulusal veya uluslararası hakemli bir dergide yayımlaması veya yayıma kabul yazısını enstitü yönetim kuruluna sunması gerektiğini, tez danışmanlarını bu yayında ortak yazar olarak yer alabileceğini ve ilgili yayında, üniversitenin adının geçmesinin şart olduğunu ekler. 9 Eylül ise bu şarttan başka tezi ile ilgili çalışmalarını hakkında ulusal/uluslararası hakemli bilimsel etkinliklerde en az bir kere sözlü, yazılı veya görsel olarak sunum yapmış olması şartını da doktora mezuniyet şartı olarak arar.

1982 yönetmeliğine göre Enstitü Yönetim Kurulu üç öğretim üyesinden oluşan bir tez savunma jürisi seçer. Danışman bu jürinin tabii üyesidir. Diğer 2 öğretim üyesinden bir veya ikisi o üniversitenin dışındaki üniversitelerin öğretim üyelerinden seçilir. 1996 yönetmeliğine göre ise doktora savunması tez jürisi, ilgili enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi (2016 danışman da dahil) ve Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile atanır. Jüri, üçü öğrencinin Tez İzleme Komitesi'nde yer alan öğretim üyeleri ve en az ikisi başka bir yükseköğretim kurumunun öğretim üyesi olmak üzere beş kişiden oluşur. 2016 yönetmeliğine göre danışmanın oy hakkı olup olmadığı hususunda ilgili yönetim kurulu karar verir. Danışmanın oy hakkı olmaması durumunda jüri altı öğretim üyesinden oluşur.

Danışmanın oy hakkı olmaması teze objektiflik kazandıracaktır anlayışı ile çıkarılmış bir karar gibi dursa da aslında danışman tezde yazandan sonra en etkili olan isimdir. Ayrıca tezin savunulabilmesi için danışmanın uygundur yazısı olması da zaten tezin danışman etkisinde olduğunu açıkça göstermektedir.⁵ Bu nedenle danışmanın oy hakkının olmaması bir tür kendini inkâr anlamı taşıyacaktır.

İstanbul ve Çukurova SBE'leri ayrıca biri yükseköğretim kurumu dışından olmak üzere iki de yedek üye belirleme şartı eklemiştir.

Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde toplanarak öğrenciyi tez sınavına alır. Erciyes ve İstanbul SBE'lerine göre; tez savunması tezin jüri üyelerine teslim edildiği tarihten itibaren en erken on gün içinde yapılabilir. Çukurova SBE'ye göre ise bu süre en erken bir haftadır.

Tezi inceleyen jüri toplanarak tez hakkında bir rapor hazırlar. Öğrenci, Jüri önünde tezini savunur. Erciyes SBE buna Jüri üyelerinin, tez savunma sınavından bir gün önce tezle ilgili ayrıntılı kişisel değerlendirme raporlarını hazırlayarak öğrencinin dosyasına konulmak üzere enstitüye teslim etme şartını ekler. Tezle ilgili rapor hazırlanması teze olumlu katkı sağlayabilir ancak bu raporun savunmadan önce enstitüye teslim edilme şartı uygulanması oldukça zor görünmektedir.

2016 yönetmeliğine göre tez savunma toplantıları öğretim elemanları, lisansüstü öğrenciler ve alanın uzmanlarından oluşan dinleyicilerin katılımına açık olarak yapılır.

Çukurova ise bu konuda şöyle bir serbesti de sağlamıştır: Sınav, jüri üyesinin/üyelerinin yurt dışında uzun süreli görevli olmaları durumunda anabilim dalı başkanlığının gerekçeli önerisi ve ilgili enstitü yönetim kurulu kararı ile telekonferans yoluyla da yapılabilir.

1982 yönetmeliğinde savunmadan sonra en az 15 en çok 30 dakika jüri üyeleri ile öğrenci arasında soru sorma ve cevap verme zamanı ayrılabilir. Genel olarak diğer yönetmeliklerde süre şartı yokken Marmara SBE yönetmeliğine göre sınav süresi en az 75, en çok 120 dakikadır. İzmir Kâtip Çelebi SBE yönetmeliğine göre en az kırk beş, en çok doksan dakikadır. İstanbul SBE'ye göre ise 1,5 saatten az, 3 saatten fazla olamaz. Çukurova SBE'ye göre de en az 45 dakika iken en fazla süre belirtilmemiştir.

Savunma sınav süresi hususunda en doğru yaklaşım süreyi jüriye bırakmak olacaktır. Bu konuda istismarı önlemek için belki savunmayı daha detaylı biçimde tutanak altına alma şartı getirilebilir. Böylece adaya yöneltilen sorular ve adayın verdiği cevaplar kısmen belgelendirilmiş olacaktır. Alternatif olarak ise adaya yöneltilen sorulara verilen cevaplar bütün jüri üyelerince ayrı ayrı puanlandırılabilir ve bu puanlandırmalar imzalanarak ortak tutanağa eklenebilir. Bu önerilerin uygulanabilirliği ayrıca tartışılmalıdır.

1996 ve 2016 yönetmeliklerine göre doktora tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

Çukurova SBE mezuniyette; 1- İki veya daha fazla yükseköğretim kurumu arasında yürütülen ortak doktora programlarından mezun olan öğrencilere ortak diploma verilir. 2- Enstitü kurulları mezuniyet için enstitü dergisinde yayımlanmak üzere tez yayını teslim etme, ulusal-uluslararası bilimsel toplantılarda bildiri sunma ve benzeri koşullar koyabilir, gibi özgün 2 şart daha getirmiştir.

C. Sonuç ve Öneriler

1. Sonuç

YÖK'ün Lisansüstü yönetmelikleri 1982'den 2016'ya incelendiğinde birtakım kararlar eklenmiş ve bazılarının da çıkarılmış olduğu görülmektedir. Özellikle 2016 yönetmeliğinde intihal raporunun zorunlu tutulması son derece önemli bir gelişmedir. İntihalin engellenmesi tezlerin akademik ve ilmi seviyesini artıracak bir gelişmedir. Ancak yönetmeliklerde yer almayan ve son derece önemli olan husus tezlerden çıkarılan yayın ve makalelerin telif hakkının danışmana mı yoksa yazana mı ait olması gerektiğidir. Buna ortak yazarlı olarak çözüm getirilmeye çalışılsa bile genel anlamda netlik kazandırılması gereken bir noktadır.

2016'da yönetmeliklere giren diğer önemli husus ise YÖK'ün bundan sonra yazılacak olan tezleri elektronik ortamda depolaması ve tezleri 3 ay içinde sisteme göndermeyi zorunlu tutmasıdır. Bu da literatür zenginliği, ulaşım kolaylığı ve atıf sayılarını artıracak bir gelişmedir.

2016 yönetmeliğinde en çok tartışılan 'atılma' ve 'süre sınırlandırılmaları' konularının aslında temel 3 yönetmelikte de aynı olduğu bunun bir reform değil eskiye dönüş olduğu tespit edilmiştir. Ancak özellikle lisansüstü eğitim için süre sınırı tezlerin kalitesinde ne gibi bir etki yapacağı hala tartışılmaktadır.

Yine 2016 yönetmeliğinde doktora tez savunmalarında danışman oyunun olup olmaması Enstitülere bırakılmış bir karardır. Bu karar objektiviteyi sağlamak için atılmış gibi görünse de tezin savunması için danışmanın onayını gerekli kılan madde ile çelişmektedir. Nitekim bir tezde danışmanın etkisini azaltmak demek onu savunma jürisinden çıkarmaktan çok daha öte ve anlamlı bir şey olmalıdır.

Bunun dışında SBE'lerin esasen YÖK'ten bağımsız veya ona aykırı olamayacağı göz önüne alındığında SBE'ler ya YÖK'ün Yönetmeliklerinde muğlak olan yerleri doldurmuşlar ya da problemli görünen bazı kısımları kendilerince tedbirler alarak kapatmaya çalışmışlardır. Ancak akademik gelişim için biraz daha aktif ve hem öğrenciler hem hocaların ihtiyaçları doğrultusunda hareket edip güncelliklerini korumaları gerekmektedir.

Yine Marmara SBE'nin yönetmeliğinde olduğu gibi makaleyi tez savunma şartı olarak koymak yerine Dokuz Eylül SBE yönetmeliğinde olduğu gibi mezuniyet şartı yapmak daha uygun olabilir. Tezlerin akademik birikime katılması için makale ya da kitaplaştırılması istenen bir sonuçtur ancak tez savunmasına girecek olan bir öğrenciye makale şartı getirip ona baskı kurmak yerine savunmayı başarıyla geçtikten sonra makul bir süre içinde makale yayınlaması için zaman verilebilir. Ya da alternatif bir çözüm olarak doktora kabul şartı olabilir. Ancak bazı üniversitelerin bu şartı getirmesi ve diğerlerinde böyle bir şartın olmaması bir adaletsizliğe de yol açmaktadır.

1996 ve 2016 yönetmeliklerinde kalkmış olduğu halde sınav sürelerinin yönetmeliklerde ısrarla yer almasını anlamak güçtür. Sınav sürelerinin 90-120 dk vb zorunlulukla kısıtlanması hem hocaya hem öğrenciye külfet olabilir. Çünkü belli şartlarda bu süre fazla olabileceği gibi az da olabilir. Bu konuda jüriye güvenmek ve süreyi de doğal halinde bırakmak daha isabetli gibi görünmektedir.

Yüksek Lisans ve doktora aşamalarını düzenleyen bu kadar kurala karşın SBE'lerde tezlerin içerik ve kaynak kullanımını denetleyen bir kurul mevcut değildir. Öyle görünüyor ki 1996 yönetmeliğinde YÖK bu içerik ve kaynak denetimini Tez İzleme Komitesine bırakmaktadır. Ancak iyi amaçla planlanan bu sistemin de çok mükemmel uygulandığını söylemek güçtür. Esas itibarıyla öğrenciyi hem yönlendirmek hem tezin gidişatını belirlemek için 6 ayda bir jüriye rapor sunma olarak tanımlanan bu komitenin düzenli işlediğini söylemek mümkün değildir.

Tüm bu kurallar ve sistemlerden mükemmel olması beklenmemeli ideal tezler için sistemlerden çok onları uygulayacak kimselerin nitelikleri dikkate alınmalıdır. Nitekim tezler üzerinde sistemin doğrudan değil ancak dolaylı bir

etkisinden bahsetmek mümkündür. Sistemler mükemmel kurulsun bile onların realitesini teamüller belirlemektedir. Bu yüzden koyulan kuralları akademik hedefleri doğrultusunda uygulayan danışman ve öğrenciler başarılı olacaktır.

2. Öneriler

1. Yüksek lisans ve doktora beklenti ve süre esas itibarı ile orantılı görünmektedir. Ancak vurgulanması gereken nokta tefsir alanında yapılan tezlerin hem nitelik hem beklenti yönünden kaliteli olması ile bunun sınırlarının ve ilkelerinin daha net çizilmesi gerekmektedir. Ancak bunu yapması gereken kurum YÖK ya da SBE'ler değil ilgili anabilim dalıdır.
2. İntihal, haksız yazarlık, katkısı olan kurum veya kuruluştan bahsetmeme gibi etik kurallar hakkında öğrenci ve hocalar bilinçlendirilmelidir. Bu konuda farkındalık oluşturacak dersler ya da tez yazım kılavuzlarında bilgilendirmeler konulmalıdır.
3. Sosyal Bilimler Enstitüleri devam eden tez başlıklarını da zorunlu olarak sisteme girmelidir. Bu şekilde konu tekrarları önemli ölçüde engellenecektir. Ayrıca yanlış girilen tez isimleri ve bilim dalları için bir ilgili birim olması zorunludur.
4. Sistemde her ne kadar sınırlar belli ise de Tez İzleme Komitesi ve danışmanlıklar nitelikli tezler için daha aktif olmalıdır. Bunun için sistemden bir şeyler bekleyip sistemin düzeltilmesinden çok bireysel sorumluluklar yerine getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Resmi Gazete: 06/10/1982, sayı: 17830, sayfa 7-11 Lisans Üstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği
- Resmi Gazete: 01/07/1996 sayı: 22683 sayfa 34-42 Lisans Üstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği
- Resmi Gazete: 20/04/2016 sayı: 29690 sayfa 40-56 Lisans Üstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği
- Serdar Yılmaz, Yeni “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”nin Öngördüğü Sistem ve Geçiş Esasları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (2) 2016: 473-569.
- Osman İnci, Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıtlar Yanıtları Önlemeye Yönelik Öneriler, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık – 2009, s 78
- http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF-8BIsfYRx/10279/18187

<https://sbe.marmara.edu.tr/ogrenci/yonetmelikler-ve-mevzuat/>

<http://sosyalbilimler.istanbul.edu.tr/?p=6458>

<http://oidb.ankara.edu.tr/files/2017/05/lisans%C3%BCst%C3%BC-y%C3%B6netmelik.pdf>

<https://atauni.edu.tr/yuklemeler/0f6cad0254f742b7eca1e9ba46542839.pdf>

<https://sbe.erciyes.edu.tr/ckfinder/userfiles/files/ERC%C4%B0YES%20%C3%9CN%C4%B0VERS%C4%B0TES%C4%B0%20L%C4%B0SANS%C3%9CST%C3%9C%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20VE%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20Y%C3%96NETMEL-%C4%B0%C4%9E%C4%B0.pdf>

<https://www.yyu.edu.tr/yonergeler/yyu%20lisans%C3%BCst%C3%BC%20e%C4%9Fitim-%C3%B6%C4%9Fretim%20ve%20s%C4%B1nav%20y%C3%B6netmeli%C4%9Fi.pdf>

<http://sosyalbilimler.ikc.edu.tr/S/14602/yonetmelikler>

<http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/tr/detay.aspx?pageId=1503>

<http://oidb.karabuk.edu.tr/yonetmenlik/lisansustusnav.pdf>

Tez Yazım Kılavuzlarının Tefsir Tezlerine Etkisi

Fatih PAMUK¹

Giriş

Yüksek lisans ve doktora tezleri ciddi bir eğitim süreci sonrasında ortaya çıkan çalışmalardır. Her ne kadar lisans ve yüksek lisans eğitim dönemlerinde öğrenci akademik çalışmalara hazırlansa da, tez yazımı için çok daha titiz ve ciddi yönlendirmelere ihtiyaç duymaktadır. Öğrencilerin tez yazımına dair zihinlerindeki soruları ve problemleri gidermesi gereken yardımcıların başında tez yazım kılavuzları gelmektedir/gelmelidir. Tez yazım kılavuzları akademik çalışmaların oluşumunda öğrenciyi yönlendiren ve ortaya çıkan çalışmayı şekillendiren en önemli dış etkenlerden biridir. Ancak tez yazım kılavuzlarının akademik alanda çalışma yapan öğrencilere olumlu anlamda katkı yapıp yapmadığı incelenmesi gereken önemli hususlardandır.

Ülkemizde tefsir alanında yapılan lisansüstü çalışmalara ne yazık ki çok geç başlanılmıştır. 1950 yıllarının sonu 60 yıllarının başından itibaren başlayan bu çalışmaların sonucunda şu an yaklaşık olarak 3000 adet yüksek lisans ve doktora tezi yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalarda birçok eksiklik görülebilmektedir. Tez yazım kılavuzlarındaki eksiklikler kuşkusuz akademik çalışmalardaki bu eksiklerin önemli nedenleri arasındadır.

Çalışmamızın temel amacı tezlerde, tez yazım kılavuzlarından kaynaklı eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamak için sosyal bilimler enstitülerinin hazırlamış oldukları tez yazım kılavuzlarını incelemek, bu yazım kılavuzlarının akademik çalışmalara katkı düzeyini ölçmektir. Eksikliklerin giderilmesi için öncelikle yapılması gereken sorunların tespit edilmesidir. Bu çalışmamız, ilk adım olarak sorunların tespiti ve bu sorunların giderilmesi için attığımız ilk adımdır.

Yöntem ve Veriler

Bu çalışmamızda ülkemizin çeşitli üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora öğrencilerine yönelik hazırlanan tez yazım kılavuzlarını inceleyeceğiz. İncelediğimiz tez yazım kılavuzlarından hareketle enstitülerimizde yazılan bu

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, fth_pmk@hotmail.com

kılavuzların genel özelliklerini belirlemeye çalışacağız. Daha sonra incelediğimiz bu tezlerde eksik gördüğümüz, akademik çalışmalarını olumsuz yönde etkileyen hususları belirleyeceğiz.

Çalışmamızın sonuç kısmında araştırmamızda elde ettiğimiz bulguları, yüksek lisans ve doktora öğrencileri üzerinde yaptığımız anket sonuçlarıyla destekleyeceğiz. Buradan hareketle Tez yazım kılavuzlarının akademik çalışmalara katkısını görmeye çalışacağız. Tez yazım kılavuzlarında bulunan eksikliklerin giderilmesi için teklif ve önerilerimizi de son kısımda belirteceğiz.

Bu çalışmamızda tez yazım kılavuzlarını incelediğimiz sosyal bilimler enstitüleri:

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	11 Sayfa
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	77 Sayfa
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	37 Sayfa
Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	40 Sayfa
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	40 Sayfa
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	20 Sayfa
İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	29 Sayfa
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	13 Sayfa
Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	128 Sayfa
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	40 Sayfa
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	54 Sayfa
Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	38 Sayfa
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	36 Sayfa
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	35 Sayfa
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	27 Sayfa

Bu çalışmamızın tez yazım kılavuzlarındaki sorunları gidermeye yönelik atacağımız ilk adım olduğunu belirtmiştik. Bu nedenle çalışmamızda sadece 15 adet sosyal bilimler enstitülerinin hazırladığı yazım kılavuzlarını inceleye bildik. Bu nedenle çalışmamızdaki veriler, bulgular ve sonuçlar belirttiğimiz sosyal bilimler yazım kılavuzları özelinde olacaktır.

1. Ülkemizdeki Sosyal bilimler enstitülerinin hazırlamış oldukları Tez yazım kılavuzlarının incelenmesi

Veriler başlığı altında belirttiğimiz sosyal bilimler enstitülerinin yazım kılavuzlarını incelemeye çalıştık. İncelediğimiz on beş adet tez yazım kılavuzundan hareket ederek enstitülerimizin öğrencilere sunmuş olduğu kılavuzlar hakkında genel bir kanaat sunmak oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni yazım kılavuzları arasında belli bir standartın yakalanamamış olmasıdır. Öyle ki bu kılavuzların sayfa sayıları arasında da büyük farkların olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin bizim incelediğimiz kılavuzlar 11 ila 128 sayfa arasında enstitüden enstitüye değişiklik göstermektedir. Tez yazım kılavuzları arasında 100-120 sayfaya varıncaya kadar büyük farkların oluşmuş olması şaşırtıcı bir durumdur ve böylesine büyük farkı izah etmek kolay gözükmemektedir. Tezlerdeki verimliliği artırma yolunda, 130 sayfalık bir yazım kılavuzuyla 10 sayfalık bir yazım kılavuzunun karşılaştırılması, birisinin gerekli görüp yer verdiği maddeler ile diğerinin gereksiz gördüğü ayrıntıları inceleyip belirlemek gerekmektedir. Bizim çalışmamızda bu amaçla hazırlanmıştır.

1.1. İncelediğimiz Tez Yazım Kılavuzlarının Genel Özellikleri

Genel itibarıyla Tez yazım kılavuzları ortalama olarak şu konuları içermektedir:

- **Tezin Genel Biçimi:** Bu bölümde tezin sayfa düzeni, satır aralıkları, yazım özellikleri, sayfa numaralandırılması, bölüm ve alt bölüm oluşturma konularına değinilmektedir. Bu başlıktaki hususlar tezin içeriğine değil, bilakis tezin görsel şekline yön vermektedir.

- **Tez İçeriğinin Düzenlenmesi:** Tez kapağı, sayfalar, dış kapak, tez beyan formu, içindekiler, önsöz, kaynaklar gibi tez içeriğine ait yönlendirilmeler hemen hemen bütün kılavuzlarda mevcuttur. Bu başlık altındaki konularda içerikten çok, tez görselliği ile alakalıdır.

- **Kaynak Gösterme:** Kaynak gösterilirken uyulması gereken kurallar, dipnot gösterimi, tez yazım kılavuzlarının çoğunda eksik olmasına rağmen ele alınan konulardandır. Her ne kadar detaylı kaynak gösterimi kriterleri belirtilmemiş olsa da, tez yazım kılavuzlarında kaynak/dipnot bölümü bulunmaktadır.

- **Diğer Hususlar:** Kısaltmalar simgeler dizini, tablo ve şekiller tez yazım kılavuzlarının genelinde bulunan kriterler arasındadır.

1.2. İncelediğimiz Tez Yazım Kılavuzlarında Görülen Temel Sorunlar – Eksiklikler

İncelediğimiz tez yazım kılavuzlarında birçok eksiklik göze çarpmaktadır. Yazım kılavuzlarının hacimlerinden de anlaşılacağı üzere enstitüden enstitüye büyük farklar oluştuğu gözükmektedir.

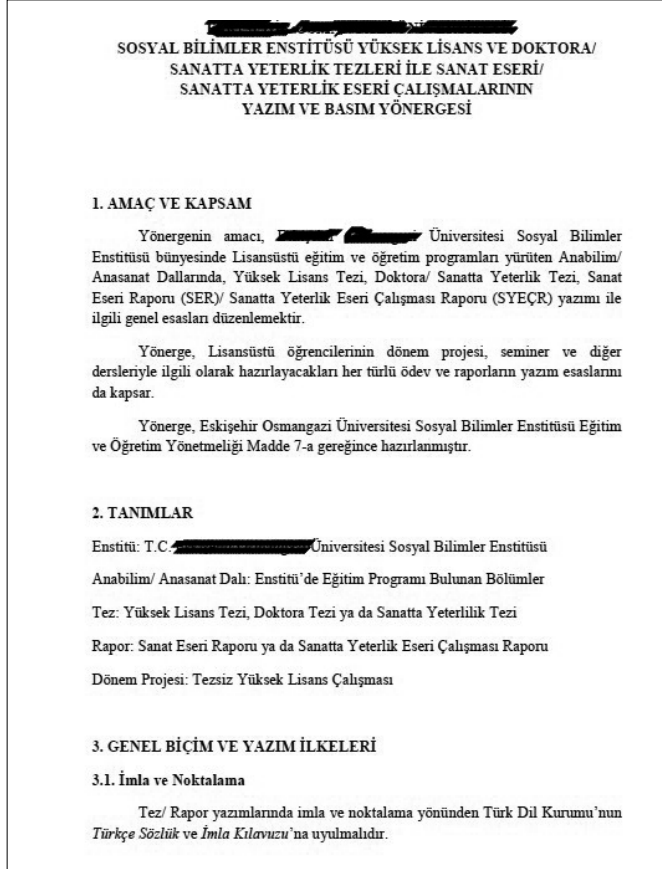
Tez yazım kılavuzlarında gözlemlediğimiz eksiklikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- İncelediğimiz enstitülerin büyük çoğunluğunun hazırlanmış oldukları tez yazım kılavuzlarında yazım kılavuzuna ait “içindekiler” kısmı ve sayfa numaralandırılması bulunmamakta, konuların iç içe girmiş halde bulunduğu görülmektedir. Özellikle içindekiler kısmının bulunmayışı akademik çalışmalarda bu kılavuzlara başvuran kişileri olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu durum, ‘tezleri düzenlemesi gereken tez yazımlarının düzensizliği’ şeklinde ironik bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Resim 1. Tez yazım kılavuzlarının düzensizliği

<p style="text-align: center;">TEZ HAZIRLAMA YONERGESİ</p> <p>Tez Yönetimle İlgili Temel Bililer</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tezlerde kullanılan terimlerde birlik sağlanmalıdır. (Örneğin, tez metninde ‘kanun/’ ‘yasar,’ ‘tabii/’/‘ğâib,’ ‘hoor/’kuzant’ gibi ayrı anlamları gelen terimlerin hangisi tercih edileceği, o terim kullanılmalıdır. Başka kopyalardan alınan metinler istisnalar, bu kuralın dışındadır.) - Tezlerde eşilük birliği sağlanmalıdır. - Tezlerde bir veya birden fazla kaynaklar yapılan alıntıya veya alıntılara, birinci sıra bir sayfa veya daha fazla yer tutacak şekilde verilmelidir. Bunun yerine, ya alıntılarımızın arasında, tezi hazırlayanın adıyla, yurtdışı veya alıntılarında yer almak veya bu tür uzun alıntılar, tezin Ekler kısmında gösterilmelidir. - Tezlerde bilimsel etik kuralları mutlaka gözetilmelidir. <p>1. Amaç</p> <p>Madde 1- Yönergenin amacı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı tüm anabilim ve bilim dallarına diğer bilimler tarafından yapılacak yüksek lisans ve doktora tezleri ile araştırma raporları ve seminer çalışmalarının yazımında standartlaştırmayı sağlayacak ilke ve kuralları belirlemektir. Yönerge metninde tezler için geçerli sayılan şekli esaslarının tamamı diğer seminer raporları ve araştırma raporları için de yürürlüktedir.</p> <p>2. Tezlerde Kullanılacak Şekil Cinsi ve Tezlin Sayfa Düzeni</p> <p>2.1. Kâğıt Cinsi</p> <p>Madde 2- Tez, normal olarak A4 boyunda birinci hamur kâğıdın tek yüzüne yazılır. Ancak, tezde çeşitli tablo, grafik, şekil vb. için, gerekirse ölmeye uygun surette kullanacak şekilde A4 boyundan farklı kâğıt kullanılabilir.</p> <p>2.2. Sayfa Düzeni</p> <p>2.2.1. Numaralandırma</p> <p>Madde 3- Madde 5’de belirtilen ayrıma uygun olarak, tezin ön kısmını sayfaların küçük Roman rakamlarıyla (I,II,III,IV, V, gibi), tezin metni kısmını ise griyden başlayarak küçük Roman rakamlarıyla (1,2,3,4,gibi) numaralandırılır.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Numaralama, tezin ön kısmının bir parçası olan iç kapaktan başlar. Ancak, hem iç kapak, hem de tez önyayınlarında numara belirtilmez. Numaraların ölmeye olduğu ile sayfa no (göçme) sayfalarıdır. Bu sayfaların numarası, Roman rakamıyla (II) dir. b. Tezde kullanılan tablo, şekil, grafik, resim, plan, harita vb. gibi numaralandırılmalı, I, II, III veya 1,2,3, gibi, Roman veya Arap rakamları kullanılır. c. Numaralar, birbirini ölmeyecek biçimde, sayfaların sağ alt kenarına konulmalıdır. <p>2.2.2. Sıbr Araklıklar ve Sayfa Düzeni</p> <p>Madde 4- Her sayfada, sayfa numarasıyla metin arasındaki boşluk, 1,5 gümüş bir sıbratın az olmalıdır.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Tezlin ölmeyecek şekilde yazılmak amacıyla, her sayfının sol kenarında 4'er cm, sağ kenarında ise 2,5'er cm. boşluk bırakılmalıdır. b. Tez metninde satırlar 18'ine yazılmalı (güçlü) biçiminde yazılmak ve 1,5 aralık olmalıdır. Ancak, tablo, şekil, grafik vb. metin dışındaki veya metninden ayrı ayrı yazılmalı (güçlü) ile dışarıda, satırlar tek aralık yazılmalıdır. 	<p>2.2.3. Yazı Biçimleri ve Punto</p> <p>Madde 5- Tezde, konunun mahiyet gereği, altıma yazmak veya başka dilden ölmeye alınmış kavramı yazmak amacıyla Türk alfabesi dışındaki alfabelerin kullanılabilmesi kesinlikle yasaktır. Times New Roman ve Arial gibi Türk alfabesinin kitaplarda kullanılan yazı bunlara yakın talle ve sıyah punto yazmaya elverişli karakterleri kullanılmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Yukarıdaki yazı biçimlerinden hangisi tercih edilirse edilsin, dışarıdan için 10 punto, tez metni için Times New Roman-12 punto veya Arial-11 punto, tezin ölmeye kısmı, bölüm, alt bölümlerinin başlıklar için 14 punto kullanılmalıdır. Bu punto düzeni, tezin bölünümünde standart bir biçimde uygulanmalıdır. b. Tez metninde yazılan dilden ölmeye alınmış sözcükler ve özel olarak vurgu yapılmak istenen ifadelerde referans dışıdır. Ölmeye alınmış ve dışarıdan ölmeye alınmış kelime kullanılmamalı, sıyah karakter ile yazılır. Bu durumda sıyah karakter tezin bölünümünde ayrı kullanılmakla uygulanır. c. Tezlerin başlıklar ve özel (güçlü) sayfaları, Tez Veri Tablosunun taraftarları alınmalıdır. Yönergeye, bu nedenle bu gibi metin dışındaki, tezin yazı, tablo, şekil, grafik, kenarlık veya matematiksel formüller, semboller, alt veya üst simge veya karakterler içermemelidir. <p>3. Çözümler</p> <p>Madde 6- Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne teslim edilen tezlerin hiç bir kopyasında silinti, kazıntı vb. olmamalı; el yazısıyla veya başka biçimde düzeltme, eklenme, çıkarma yapılmamalıdır.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Her tez için “Tezlerin Gözetilmesi ve Yazımı İçin İhtisari Bilgi” doldurulmalıdır. b. Her tez için, tez yazım tarafından “Tez Veri Giriş Formu” (http://www.wsl.gov.tr/tezyeni_giris.html) doldurulmalıdır. <p>4. Çizim</p> <p>Madde 7- Tez savunmasından önce, tezin kopyaları, jüri ölmeye spiral alt yapılarak dağılır.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Jüri tarafından onaylanan tezlerin iki adet kopyası, arşiv ve kütüphanelerde uzun süre için korunabilmek için, sıyah renk ciltleri olarak hazırlanarak İ.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne teslim edilir. b. Tezin tam metni, Enstitü tarafından onaylanan kopyası ile aynı olmak üzere, tek bir gümüş olarak hazırlanır. Türkiye ve dışarıda yazılmak için ölmeye alınmış her bir ayrı ayrı gümüş olarak hazırlanır. Word dosyalarının pdf dosyalarına dönüştürülmesi için ilgili bölümlere http://www.wsl.gov.tr/tezyeni_hazirlama.html adresini internet sayfasında bulunulmalıdır. c. Gözetim teslim edilen orijinal nüshası üzerinde hiçbir değişiklik yapılmayacağından tezin bilgisayar ortamında gösterimlerinde veya yazıcı çıktı alındığında, aksi durumda tezin ölmeye alınmış ile ilgili her türlü sorumluluk yazara aittir. d. Gözetim teslim edilen tezin ilgili dosyaları kütüphanelerde ve şifreli olmalıdır; dosyalar gösterimden önce Türkiye karakter kullanılmamalıdır, çünkü bu durum farklı bilgisayarlarla sorun çıkarabilmektedir. e. Veri tablosu için hazırlanan dosyaların isimlerinin yazıcı adı ve sayfaının sonuna hangi bilgiyi içermesi eklenmelidir.
---	--

Resim 2. Tez yazım kılavuzlarının düzensizliği



Paylaştığımız bu iki resim iki ayrı tez yazım kılavuzunun ilk sayfalarıdır. Görüldüğü üzere kapak, içindekiler ve sayfa numaralandırılması gibi önemli detaylar yer almamaktadır. Merak edilen bir bölüme daha sonra tekrar bakılmak istenildiğinde en başından sayfaların tekrar taranması gerekmektedir. Bu durum öğrenciler için zaman kaybı ve zihinsel yorgunluk oluşturmaktadır.

• Dipnot gösterimi hakkında örneklendirilmiş yönlendirmeler bir kısım kılavuzlarda ele alınmamıştır. Bu durum özellikle yüksek lisans alanında çalışan, yazım konusunda tecrübeli olmayan öğrenciler için zorluk oluşturmaktadır. Birden çok yazarlı eserler, ansiklopedi maddeleri, internet sitesi alıntılarının dipnot ve kaynakça gösterimi öğrenciler açısından kafa karışıklığı olan durumların başındadır. Ancak tez yazım kılavuzları bu konuda öğrencileri yeterli düzeyde yönlendirememektedir. Özellikle ilahiyat öğrencileri açısından el yazma eserler, Arapça kaynaklar, ayet ve hadis kullanımı gibi özel hususlara yer verilmediğinden, dipnot kullanımında farklılıklar oluşmaktadır.

Resim 3. İlahiyat fakültelerine özel hazırlanmış yazım kılavuzu

Çukurova Üniversitesi | Yerleşke Haritası | Web Posta | BAP | Kutuphane | YOK | Dış İlişkiler | Diploma Eki | Bilgi Paketi | Arama | Ana Sayfa | English

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

eMBA

Enstitümüz | Yönetim | Akademik | Öğrenci | Otomasyon | E-Dergi ve Tezler | Sıkça Sorulan Sorular

> Öğrenci > Tez İşlemleri

Tez İşlemleri
Mevzuat
OTOMASYON-AKADEMİK BİLGİ SİSTEMİ
Haftalık Ders Programları
Sınav Programları
Akademik Takvim
Öğrenci e-posta
Formlar

TEZ YAZIM AŞAMASINDA KULLANILACAK KILAVUZLAR

Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi bünyesindeki Ana Bilim Dalları dışındaki Ana Bilim Dalları Temel Tez Kılavuzunu kullanacaktır. İlgili kılavuzu indirmek için logoların üzerine TIKLAYINIZ.

TEMEL TEZ KILAVUZU
HUKUK FAKÜLTESİ TEZ KILAVUZU
İLAHİYAT FAKÜLTESİ TEZ KILAVUZU

Enstitü Tez Yazım Kurallarına Göre Hazırlanmış Tez Sayfa Yapısı Örneği

Resim 4. İlahiyat fakültelerine özel hazırlanmış yazım kılavuzu

30

6. Osmanlıca Esyerler:
İlk Dizin:
- Atâî, Necîzâde, *Hadîsü'l-Hakîkâti fî Tâhîmîsî's-Sekâbi*, haz. Abdülkâdir Örcan Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 600-1.
İkinci Dizin vâ.
- Atâî, *Hadîsü'l-Hakîkâti*, s. 607-8.

Kaynakça:
- Atâî, Necîzâde, *Hadîsü'l-Hakîkâti fî Tâhîmîsî's-Sekâbi*, haz. Abdülkâdir Örcan Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

7. Arapça Esyerler:
İlk Dizin:
- Çuvayzî, İsmâîl b. Harâm, *et-Tâhîkâ ilâ Kıyâsü'l-Ekâli fî Lüghâ'ti'l-İrâkî*, haz. M. Yûsuf Müsâ ve A. Abdülhamîd, Mektebî'l-Hâcî, Kahire 1369/1950, s. 181-83.
- Râzî, Fahreddin, *Meftûhü'l-Gayb ve Teftîhü'l-Kâhib*, haz. M. Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1934-1962, I, 45.
İkinci Dizin vâ.
- Çuvayzî, *et-Tâhîkâ*, s. 112-36.
- Râzî, *Meftûhü'l-Gayb*, II, 35.

Kaynakça:
- Çuvayzî, İsmâîl b. Harâm, *et-Tâhîkâ ilâ Kıyâsü'l-Ekâli fî Lüghâ'ti'l-İrâkî*, haz. M. Yûsuf Müsâ ve A. Abdülhamîd, Mektebî'l-Hâcî, Kahire 1369/1950.
- Râzî, Fahreddin, *Meftûhü'l-Gayb ve Teftîhü'l-Kâhib*, haz. M. Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1934-1962.

Not:
1. Arapça eser künyeleri için bk. TDV İslam Ansiklopedisi Bibliyografya Kısımında.
2. Yayınevi tespit edilemiyorsa başka yeri ve tarihiyle yetinilebilir.
3. Ciltlerin basım tarihleri farklı ise ilk geçtiği yerde tüm ciltlerin basım tarihleri birlikte verilir. (Kahire 1934-1962) gibi.

31

I. KUR'AN-I KERİM VE KİTAP-I MUKADDES BÖLÜMLERİNE ATIF
- el-Bakara 2/75, el-A'raf 7/61, Âl-i İmran 3/7.
- Tekvin 34: 21; Matta 7:6.

SAYFA NUMARALARI VERİŞ ŞEKLİ
g. 10-17, 26, 31, 100-7, 255-58, 1265-69, 1390-403.

R. MAKALE
- İlk geçtiği yerde: yazar(ların soyadı, ad, makalesini tam ad, derginin ad, (yazar) cilt numarası, (yazar) sayı numarası, sayfa aralığı, sayfa numarası, basım yeri basım yılı.
- İkinci geçtiği yerde: yazar(ların soyadı, makalesini kısaltılmış adı, sayfa numarası.
- Kaynağa olupmurlurken ilk dipnotta verilen bilgiler aynı sıra ve yazı stiliyle verilir. Yalnuzca kaynakçada sayfa numarası verilmiz.

İk Dizin:
- Yılmaz, Mustafa Selim, "İslami Dinyince Tarihte Bir Antlana Bıçımı Olanak Seleflik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/3, s. 534, ss. 532-533, İstanbul 2014.
- Mohammedi, Elma, "The Khawab's Theory of Social Change", *The direction Journal of Islamic Social Sciences*, 15/2, s. 37, ss. 36-38, New York 1998.

İkinci Dizin vâ.
- Yılmaz, "İslami Dinyince Tarihte Bir Antlana Bıçımı Olanak Seleflik Üzerine Bir Deneme", 538.
- Mohammedi, "The Khawab's Theory of Social Change", 39.

Kaynakça:
- Yılmaz, Mustafa Selim, "İslami Dinyince Tarihte Bir Antlana Bıçımı Olanak Seleflik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/3, ss. 532-533, İstanbul 2014.

c. İLDRİL

Çukurova üniversitesi ilahiyat fakültelerine özel hazırlanmış olduğu bu yazım kılavuzunda Osmanlıca-Arapça eserlerin ve Kur'ân âyetlerinin kullanımına yer vermiştir. Ancak incelemiş olduğumuz diğer tezler, bu konuda yeterli gözükmektedir.

• İntihal, bir başkasının düşüncesinin tez içerisindeki paylaşımı konuları tez yazımında dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardır. Ancak incelemiş olduğumuz 15 adet kılavuzdan sadece birkaç tanesinde intihal konusunda öğrenciyi uyaran, yönlendiren bilgiler bulunmaktadır. Tezlerde sıklıkla rastlanan

intihal durumuna engel olmak ve öğrencileri bilinçlendirmek için, tez yazım kılavuzlarında bu konuya daha ciddi yer verilmesi gerekmektedir.

- Tez yazımına ait özel yazım kurallarının tez yazım kılavuzlarında bulunmaması, yazım kılavuzlarının önemli eksikliklerinden biridir. Tez yazımına ait özel kurallar - başlıkların her kelimesinin büyük harfle başlaması “ile-ve” gibi bağlaçların başlıkta küçük harflerle başlaması- vb. hususlar tez yazım kılavuzunda araştırmacının ihtiyaç duyduğu konulardandır. Ne yazık ki bu konuya tez yazım kılavuzlarında hiç yer verilmemiştir.

- Tezin giriş, özet ve sonuç kısımları hakkında yapılması ve yapılmaması gereken hususlar tez yazım kılavuzlarında eksik bırakılan kısımlardandır. Giriş, özet ve sonuç kısımlarında hangi dilin kullanılması gerektiği ve bu bölümlere özel bir takım teknik bilgilerin tez yazım kılavuzlarında bulunması gerektiğini düşünmekteyiz. Böyle bir içeriğin bulunması tez yazım kılavuzlarının tezlerin içeriğine de etki etmesini sağlayacak ve yazılı kurallar ile tez içeriğinde belli bir standart yakalana bilecektir.

- Sosyal bilimlere ait tez yazım kılavuzları, sosyal bilimler çatısı altındaki bütün fakülteleri içerik olarak kapsamamaktadır. Örneğin ilahiyat fakültesinde yazılan tezlerde de tez yazım kılavuzları esas alınırken, bu kılavuzlarda ayet ve hadislerin kullanımı/dipnot gösterimi gibi özel hususlara yer verilmemektedir. Bu durum tez yazım kılavuzlarının kapsayıcı olmadığını göstermektedir. Ancak sadece Çukuruva üniversitesinin bu konuda bir çalışması olduğunu görmekteyiz. İlgili üniversite; sosyal bilimler, hukuk ve ilahiyat fakültesi öğrencileri için 3 farklı tez yazım kılavuzu çıkararak yazım kılavuzlarının bütün öğrencileri kapsamaya yönünde adım atmıştır.

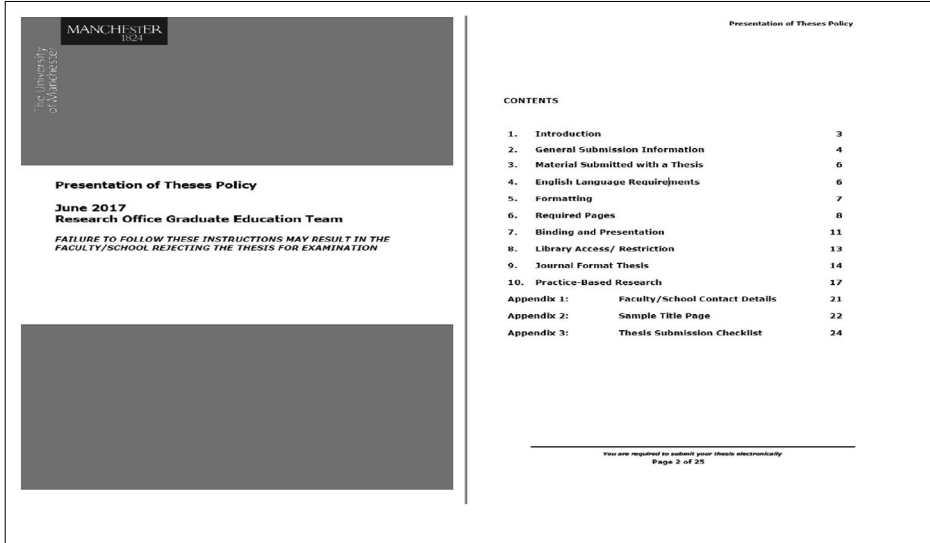
2. Manchester üniversitesin tez yazım kılavuzu

Manchester üniversitesinde dikkat çeken ilk husus, fakültenin tez yazım kılavuzunun yanı sıra tez yazımıyla ilgili öğrencilere sunmuş olduğu blog sayfasıdır. Bu sayfada tez yazımıyla ilgili yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenler hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca bu sayfada tecrübe aktarımı konu başlığı altında, öğrenciler arasında iletişim/dayanışma sağlanmaktadır.

2.1. Manchester üniversitesi yazım kılavuzu konu başlıkları

Fakültenin yazım kılavuzu 10 ana başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır.

Resim 5. Manchester üniversitesi yazım kılavuzu kapak ve içindekiler bölümü



1. Giriş: bu bölümde 8 kriter belirlendiği ve bu bölümün başında “ Bu talimatlara uyulmaması tezin fakülte tarafından reddedilmesine neden olabilir.” uyarısında bulunulduğu görülmektedir.
2. Genel başvuru bilgileri: 13 maddeden oluşmaktadır.
3. Tezde sunulan materyaller: 2 maddeden oluşmaktadır. Tezin dvd/cd vb. materyaller içermesiyle ilgili talimatları içermektedir.
4. İngilizce dil gereksinimleri: bu bölüm 5 maddeden oluşmaktadır.
5. Tez formatı: 8 madde
6. Gerekli sayfalar: bu bölüm 2 başlık, 10 alt başlıktan oluşmakta
7. Ciltleme ve sunum: 8 madde
8. Tezin erişimi/kısıtlanması: 7 madde
9. Tez yazı formatı: 13 madde
10. Uygulamaya dayalı araştırma 12 madde

Manchester üniversitesinin sunmuş olduğu tez yazım kılavuzunun en dikkat çeken yönü, oldukça düzenli bir görünüm ve içeriğe sahip oluşudur.

Resim 6. Manchester üniversitesi blog sayfası

<ul style="list-style-type: none"> * Results * Discussion * Conclusions and recommendations 	<p>A)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction (10% of words or space) 2. Literature review (20%) 3. Methodology (20%) 4. Results (20%) 5. Discussion (20%) 6. Conclusions and Recommendations (10%) 7. References 8. Appendices (if any) <p>B)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction (10%) 2. Review of background literature (20%) 3. Design of the questionnaire and/or Methodology of the research (10%) 4. Testing of the questionnaire or Implementation of the research (15%) 5. Presentation and analysis of the data (15%) 6. Evaluation or Comment and critique of the outcomes/findings (20%) 7. Summary and Conclusion and Recommendations (10%) 8. References 9. Appendices (if any) <p>C)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction (10%) 2. Chapter 1 (20%) 3. Chapter 2 (20%) 4. Chapter 3 (20%) 5. Chapter 4 (20%) 6. Conclusion (10%) 7. Appendices (if any) 8. References/Bibliography <p>Note: The number of chapters will depend on the length of the thesis. Chapters will normally be of a similar length and will be given a title. Literature review sections may well be included in each chapter, rather than be given in a single</p>
--	--

Paylaştığımız resim, Manchester üniversitesinin tez yazım kılavuzunu da sunduğu resmi sayfasından alınmıştır. Görüldüğü üzere üniversite, yazım kılavuzunun yanı sıra internet sayfası üzerinden de yazım kılavuzuna dair önemli bilgilendirmeler paylaşmaktadır.

3. Sonuç

Bu çalışmamızda ülkemizin önde gelen bazı enstitülerinin hazırlamış oldukları tez yazım kılavuzlarını inceledik. Gerek incelediğimiz tez yazım kılavuzlarında gerekse yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasında yaptığımız anket sonuçlarında bu kılavuzların büyük bölümünün akademik çalışmalara katkı hususunda yetersiz kaldığını gözlemledik. Sonuç bölümünde değerlendirmelerimize geçmeden önce, yaptığımız anket sonuçlarına dikkat çekmek istiyoruz.

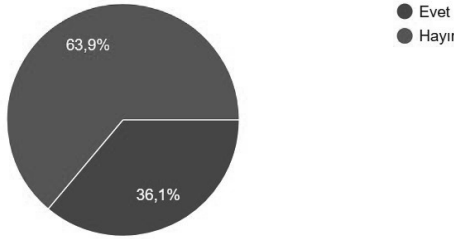
Yüksek lisans ve doktora öğrencilerine yönelmiş olduğumuz ankette şu sonuçlara ulaştık:

Eğitim gördüğünüz sosyal bilimler enstitüsünün tez yazım kılavuzunu okudunuz mu?



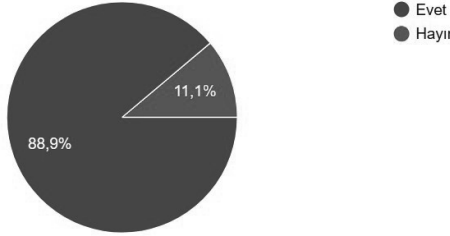
Anket sonucunda da görüldüğü üzere öğrencilerin tamamına yakını tez yazım kılavuzlarını okuduklarını belirttiler.

Sosyal bilimler enstitüsünün tez yazım kılavuzunu yeterli buluyor musunuz?



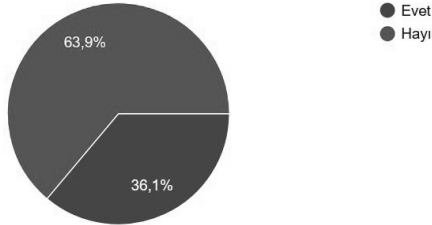
Ancak bu öğrencilerin büyük kısmı okudukları tez yazım kılavuzunun yetersiz olduğu yönünde olumsuz kanaatlerini belirttiler.

Sosyal bilimler enstitüsünün tez yazım kılavuzunda belirtilen kriterleri uyguluyor musunuz/ uyguladınız mı?



Tez yazım kılavuzunda belirtilen kriterleri uygulamak noktasında ise öğrencilerin tamamına yakını olumlu cevap verdiler.

Bulduğunuz Sosyal bilimler enstitüsünün tez yazım kılavuzunu yetersiz bulup, bir başka enstitünün kılavuzundan destek alıyor musunuz?



Anketimizin son sorusu farklı enstitülerin tez yazım kılavuzlarından faydalanıp faydalanılmadığıyla ilgiliydi. Anketimize katılan öğrenciler buldukları enstitünün tez yazım kılavuzundan başka kılavuzuna başvurmadıklarını belirttiler. Bu durumun nedeni olarak diğer fakültelerin tez yazım kılavuzlarının da aynı seviyede olacağını düşünmelerinden kaynaklandığı söylenilebilir.

Sonuç olarak tez yazım kılavuzlarında ciddi eksikliklerin bulunduğu görülmüştür. Tez yazım kılavuzlarının düzensizliği, tezlerin içeriğe katkı yapmaması, dipnot konularında yetersizliği ve fakültelerin tamamını içerik olarak kapsamaması en temel eksiklerin başında gelmektedir.

4. Öneri ve teklifler

- Tez yazım kılavuzlarında görülen en büyük eksiklik, tezin içeriğine katkı sağlayamamasıdır. Bu nedenle tez yazım kılavuzlarının bu eksiklikleri göz önünde bulundurularak yeniden formüle edilmesi gerekmektedir. Tez yazan öğrenci, giriş gelişme ve sonuç bölümlerinde neleri yapması/neleri yapmaması gerektiği ve bu bölümlerin ifade dilini yazım kılavuzlarından öğrenmesi bilmelidir. Her ne kadar seminer derslerinde bu konulara değiniliyorsa da, yazılı kuralların denetlenmesi bilirliliği ve bağlayıcılığı göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla tez yazım kılavuzlarına giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin nasıl kaleme alınması gerektiğine dair bilgilendirici bir içeriğin konulmasının tez içeriğine daha fazla katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.
- Tezlerin kalitesine etki edecek niceliksel ve niteliksel hususlarla ilgili seminer dersleri konulması ve bu hususların aynı zamanda yazılı olarak tez yazım kılavuzlarında belirtilmesinin fayda sağlayıp sağlamayacağı konusu tartışılmalıdır.
- Tez yazım kılavuzları sosyal bilimler enstitüsü çatısı altındaki bütün fakülteleri kapsayıcı olmalıdır. Örneğin ilahiyat fakültelerinde hazırlanan tezlerle ilgili olarak ayet ve hadislerin kullanımı, dipnotta gösterimi gibi özel hususlara temas edilmelidir.
- Türkiye akademiyası için standart, genel geçer bir yazım kılavuzunun geliştirilmesi ve yazım kılavuzlarında belli bir standartın yakalanması gerekmektedir. Çalışmamızda incelediğimiz yazım kılavuzlarında görüldüğü gibi, 11 sayfadan 128 sayfaya kadar tez yazım kılavuzlarında farklılıklar oluşmaktadır. Bu karışıklıklar ve farklılıkların giderilmesi için ortak kriterler etrafında herkes için geçerli ortak bir tez yazım kılavuzuna ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmamızda belirttiğimiz sorunlar, tespitler ve teklifler çoğaltıla bilir/gerekli olup olmadığı tartışıla bilir. Bulduğumuz bulguların mutlaka doğru olduğu ve uygulanması gerektiği iddiasında değiliz. Ancak bu çalışmamızda ulaştığımız en temel temel bulgu, tez yazım kılavuzlarının düzensiz ve yetersiz oldukları, modern bir çalışmayla belli bir standartın yakalanması gerektiğidir.

Akademik Yükseltme Kriterlerinin Kalite ve Sürdürülebilirlik Açısından Doktora Tezlerine Etkisi

Fatma DEMİRTAŞ¹

Giriş

Doktora tezleri derinlikli bilimsel araştırmalardır. Yoğun emek ve mesai harcanarak hazırlanan doktora tezleri, aynı zamanda kişinin kendisi ile akademiye girdiği ilk ciddi üründür. Dolayısıyla doktora araştırmaları gerek bireyin akademik gelişimi gerekse ilgili disiplinin ilerlemesi için önemlidir. Doktora tezlerinin Türkiye akademisi özelinde öncelikle *kalitesini* sonrasında *sürdürülebilirliğini*² konu edinen bu çalışmanın çıkış noktası da söz konusu *önemdir*.

Bu çalışmanın teorik alt yapısını doktora tezlerinin gerek kişinin akademik gelişimi gerek ilgili disiplinin derinlemesine ilerleyebilmesi noktasında belirleyiciliği ya da önemi oluşturmaktadır. Bu önemin bir getirisi olan *kalite* ve *sürdürülebilirlik*, bu bağlamda daha çok anlam kazanmaktadır. Doktora tezlerinin kalite ve sürdürülebilirliğinde birçok faktör söz konusu edilebilir. Fakat bu çalışmanın konusunu teşkil eden faktör *akademik yükseltme kriterleridir*. Zira akademik faaliyetlerin yürütüldüğü üniversitelerin teşkilat ve işleyişinin, merkezî kurum/lar tarafından belirlenmesi *kalite* ve *sürdürülebilirlik* konusunun akademinin resmî prosedürleri ile olan ilişkisini ortaya koymayı gerekli kılmıştır. Akademik yükseltme kriterleri çeşitli çalışmalara³ konu olmakla birlikte söz konusu kriterlerin -bu çalışmanın konusu olan- doktora tezlerinin *kalite* ve *sürdürülebilirliğine* olan etkisi tartışılmamıştır.

- 1 Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, fatma53de@hotmail.com
- 2 Sürdürülebilirlikten kasıt doktora tez konularının doktora sonrası farklı yayınlarla desteklenmesi ve devam ettirilmesidir.
- 3 Bahsi geçen çalışmalardan bazıları şunlardır: Tunç, Binalı, *Akademik Unvan Olgusu Akademik Yükseltme ve Atama Sürecinin Değerlendirilmesi* (Doktora tezi 2007), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Ekici, Özcan, *Üniversitelerde Akademik Atamalar ve Yükseltmeler* (Yüksek lisans tezi 2009), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Şahin, Arzu, *Akademik Değerlendirme ve Yükseltme Kriterleri ve Akademisyenlerin Bu Konudaki Algılarını Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma* (Yüksek lisans tezi 2014), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye’de doktora eğitim derecesi alındıktan sonra yardımcı doçent, doçent ve profesör olmak üzere birbirini takip eden üç akademik unvan söz konusudur. Bu çalışma için doktora sonrası akademik performansa bağlı ikinci akademik unvan olan doçentlikle ilgili kriterler veri olarak kullanılmıştır. Doçentlik unvanı, merkezi sistemle verilen tek unvan olması sebebiyle tercih edilmiş, halihazırda uygulanan ve daha önce uygulanmış doçentlik kriterlerinin doktora tezlerinin *kalite ve sürdürülebilirliğine* yönelik olumlu ve olumsuz etkisi tartışılmıştır. Konuyla ilgili değerlendirmeler internet ortamında Türkiye akademisine dair çeşitli platformlarda akademisyen adayları tarafından ortaya konan tespit ve eleştirilerle desteklenmiştir.

Netice itibarıyla doçentlik kriterlerinin kalite ve sürdürülebilirliği etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Türkiye özelinde eski doçentlik kriterlerinin söz konusu süreci olumsuz etkilediği, fakat yapılan değişikliklerin olumlu anlamda seyrettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akademik Yükseltme Kriterlerinin Doktora Tezlerine Etkisi: Kalite ve Sürdürülebilirlik Açısından

Lisansüstü çalışmaların çeşitli kaynak, kurum ve kişilere bağımlı olarak yürütülmesi bu çalışmaların nicelik ve niteliğine yönelik dışarıdan bazı yaptırım, belirleme ve denetlemeleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle Türkiye’deki mevcut üniversite sisteminin merkeziyetçi bir yapıya sahip olması sebebiyle, lisansüstü çalışmaların nitelik artışı bir yönüyle Yükseköğretim Kurumu’nun (YÖK) ve onun yetkilendirdiği şahıs ve kurumların plan ve kararlarına bağlıdır. Dolayısıyla doktora tezlerinin *kalitesi ve sürdürülebilirliğine* yönelik böylesi bir çalışma akademinin resmî işleyiş sürecinden bağımsız düşünülmemelidir. Özellikle akademinin kişinin bilimsel araştırma ve yayınlarına dayalı bir terfi sistemine sahip olması akademik çıktı ve sistem arasında zorunlu bir ilişki meydana getirmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinde üniversite eğitim tarihini YÖK öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. 1982 öncesinde 1970 yılından itibaren yüksek lisans, doktora ve doçentlik olmak üzere üç ayrı tez hazırlanmaktaydı. 1982 tarihinde YÖK’ün kurulması ile birlikte enstitüler kuruldu ve yüksek lisans ve doktora eğitimi lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğine bağlandı. Bu yeni dönemde doçentlik tezleri kaldırıldı.⁴

4 Türkoğlu, Adil, “Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda Y.Ö.K’ün Yaptığı Ve Yapması Gereken Çalışmalar”, *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı – 2006: I. Ulusal Kurultay Bildirileri* içinde (143-147) (ed. Kasım Karakütük), Ankara 2006, s. 143-145, <http://uvf.ulakbim.gov.tr/sbvt/kurultay1.pdf> (20.04.2017).

1982 öncesinde (1970 yılından itibaren) kişi yüksek lisans ve doktora tezi haricinde doçentlik tezi/çalışması⁵ adı altında üçüncü bir çalışma daha hazırlamak durumundaydı. Doçentlik tezi hariç ders ve yabancı dile dair diğer kriterler haricinde kişinin akademik yayın performansına yönelik başka bir şart mevcut değildi. Bu ise 1982 öncesi doçentlik başvuru kriterlerinin yayın noktasında zayıflığını göstermektedir. YÖK öncesi akademik terfi sisteminin zayıflığının ise ortaya konan bilimsel araştırmaların nicelik ve niteliğini etkilediğini söylemek gerekir. Konuya Türk anayasa hukuk doktrininin zayıf kalması açısından bakan Gözler'in şu ifadelerini, o dönemin akademisini yansıtan genel ifadeler olarak görmek ve değerlendirmek gerekir:

“Genelde Türk biliminin ve özelde Türk anayasa hukuku doktrininin zayıf kalmasının sebeplerinden biri de YÖK öncesi akademik terfi sistemidir. YÖK öncesi sistemde profesörlük düzeyine gelmiş bir öğretim üyesinin genelde üç monografisi olurdu. Bunlardan ilki onun doktora tezi, ikincisi doçentlik tezi, üçüncüsü ise profesörlük takdim teziydi. Böylece ömrü boyunca üç kitap yazan bir öğretim üyesi profesör olabiliyordu. Bu doktora ve doçentlik ve hatta profesörlük takdim tezlerinin birçoğu da yayınlanmadan kalıyordu. ... Bir bilim adamının ortalama 40 yıllık akademik hayatı içinde bu üretimin fevkalade yetersiz olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.”⁶

Bilimsel araştırma noktasında tek başına bir doçentlik tezinin gerek kalite gerekse sürdürülebilirlik açısından doktora tezlerini olumsuz etkileyeceği en azından olumlu bir katkıda bulunmayacağı aşikardır. Çünkü akademisyenin, birbirinden ayrı üç farklı konuda Gözler'in tabiriyle “monografik” tarzda bir çalışma hazırlaması i) çalışmaların kendi arasındaki irtibatı, ii) kişinin uzmanlaşması ve iii) ilgili literatürün derinleşmesi açısından olumsuz bir durumdur.

1982 yılında YÖK doçentlik yönetmeliğini değiştirmiş ve doçentlik tezini kaldırmıştır. 5 Ağustos 1982 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Doçentlik Sınav Yönetmeliğine göre doçentlik başvuru şartları şöyle belirlenmiştir:

- i) Bir lisans diploması aldıktan sonra, doktor veya tıpta uzman Unvanını veya üniversitelerarası Kurulu önerisi üzerine Yükseköğretim Kurulunca tesbit edilen belli sanat dallarının birinde yeterlik kazanmış olmak,
- ii) Orjinal bilimsel araştırma ve yayınlar yapmış olmak,

5 1982 öncesi doçentlik kriterleri için örneğin bkz. “Üniversite Doçentliği İmtihan Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 27 Mart 1948, nr. 6868, s. 13793-13794; “Üniversite Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 15 Aralık 1973, nr. 14743, s. 3-5.

6 Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1999 (2. bs.), s. 289.

iii) Üniversitelerarası Kurulca merkezi sistemle hazırlanacak bir yabancı dil sınavım başarmış olmak,

iv) Deneme dersinde başarılı olmak.”⁷

Söz konusu yönetmelikte doçentlik tezi kaldırılmış olmasına rağmen jüriler tarafından uzunca bir süre doçentlik için ayrı bir çalışmanın (tezin) şart koşulduğuna dair Gözler’in şu tanıklığı ilginçtir:

“Buna rağmen ilginçtir ki, doçentlik sınav jürileri, yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen adaylardan “doçentlik tezi” aramıştır. Böyle bir tez hazırlamadan, ya adaylar başvurmaya cesaret edememiş, ya da başvuranlar çok sayıda makalesi olmasına rağmen şu ya da bu şekilde doçent olamamışlardır. Buna karşılık bir ya da iki makalesi ancak olup, bir “doçentlik çalışması” hazırlayanlar doçent olabilmüşlerdir. Değiştirilmesinden 15 yıl geçmesine rağmen jürilerin, üstelik hukuk profesörlerinden oluşmuş jürilerin mülga bir yönetmeliğin hükümlerini uygulamaya devam etmeleri hayret vericidir.”⁸

Gözler’in tanıklığı da dikkate alındığında teamülde doçentlik başvuru sisteminin bir süre daha 1982 öncesinde olduğu üzere devam ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1982 öncesi için yapılan değerlendirme bu dönem için de söz konusu edilebilir. Neticede akademik terfi sisteminin salt kitap üzerinden sağlanması çalışmaları birbirinden bağımsızlaştırmakta, bu ise akademisyenin doktora tezi üzerinden en azından bir süre daha devam etmesini engellemekte, en azından gerekli kılmamaktadır.

Doçentlik sınav yönetmeliğine dair 1982 yılından sonra ilk ciddi değişiklik 31 Ocak 2009 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. İlgili maddeler şöyledir:

“(2) Doçentlik başvurusu için;

a) Bir anabilim veya bilim dalında Türkiye’de doktora, sanatta yeterlik veya tıpta uzmanlık yapılmış ya da yurt dışında yapılmış olan doktora, sanatta yeterlik veya tıpta uzmanlık öğreniminin ilgisine göre Üniversitelerarası Kurul veya Sağlık Bakanlığı tarafından bir anabilim veya bilim dalı ile ilişkilendirilerek denkliğinin kabul edilmiş olması,

b) Merkezi yabancı dil sınavında başarılı olunması,

c) Doktora, tıpta uzmanlık veya sanatta yeterlik unvanı iktisap edildikten sonra, doçentlik başvurusunda bulunulacak olan anabilim dalında özgün bilimsel yayın ve çalışmaların yapılmış olması şarttır.

7 “Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 5 Ağustos 1982, nr. 17773, s. 31.

8 Gözler, *a.g.e.*, s. 289.

(3) Doçentlik unvanının iktisabı için aranan özgün bilimsel çalışmalara ilişkin asgari ölçütler, Üniversitelerarası Kurul tarafından, her bir alan göz önünde bulundurulmak suretiyle belirlenir ve her yıl Ocak ayında güncellenmiş olarak Yükseköğretim Kurulunun internet sitesinde yayımlanır. Bu ölçütler, en erken yayımı tarihini izleyen ikinci dönemde yapılacak olan doçentlik başvurularında dikkate alınır.”⁹

Bu çalışmayı ilgilendiren ikinci maddenin (c) fıkrasında yer alan “Doktora ... unvanı iktisap edildikten sonra” ifadesi 7 Şubat 2015 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan yönetmelik dâhil uzun süre yer almış ve akademisyen adayları tarafından tartışılmıştır.

Doktora öncesi lisansüstü çalışmaların akademik yükseltirme kriterlerinde dikkate alınmaması ya da kayda değer bir önemin atfedilmemesinin doktora tezlerinin *kalitesi ve sürdürülebilirliğini* nasıl etkilemiş olduğuna/olabileceğine dair çeşitli akademisyen adaylarına ait şu ifadeler önemlidir:¹⁰

(16/12/2010) Öğrendiğim kadarıyla doktora tezinden yapılan yayınlar doçentlikte kullanılmıyor diye biliyorum. O durumda bir tane zaten mecburen yrd. doç. atama şartından dolayı yapacağım. **Diğer iki tanesini doçentlikte kullanamayacaksam neden yapayım ki diye düşünüyorum.** bu Doktora tezinden yapılan bu yayınların doçentlikte kullanılmaması konusunda yanlış bir bilgiye mi sahibim sizce? Kesin bilgiye sahip arkadaşların yorumları benim için çok önemli..¹¹

(09/03/2012) Doçentlik sınavı ile ilgili öncelikle Doktora tezinden türetilmiş makalelerin kabul edilmemesi konu[s]unu eleştiren arkadaşlara katılıyorum. Yıllarca emek harcanmış çalışmanın bir de uluslararası düzeyde kabul edilmesi ve bunun çok önemli olan akademik ilerlemede kabul edilmemesini mantığım almıyor. **Bu nedenle kimse doktora tezine el sürmüyor.** Bence ülke olarak bu kadar lükse sahip değiliz.¹²

(30/01/2014) Doktora tezinden çıkartılacak çalışmanın/yayının doçentlik başvurusunda değeri olmayışıdır. Bir bilim insanının dört sene emek vererek ürettiği bilimsel bir çalışma nasıl doçentlik için kullanılamaz akıl sır ermiyor. Bu durum ise;

1- akademisyenlerin doktora tezini “yapmış olmak için yapmak” felsefesini benimsemesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla doktora gerçekten bili-

9 “Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 31 Ocak 2009, nr. 27127.

10 Araştırma konusunu doğrudan ilgilendiren ifadeler kalın punto ile vurgulanmıştır.

11 <http://forum.memurlar.net/konu/1133573/> (20.04.2017).

12 <https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

me katkı sağlamak için uğraşılan bir süreç değil geçilmesi gereken bir süreç gibi görülmektedir. Bu nedenle doktora tezlerinin kalitesi düşmektedir.

2- Yurtdışındaki akademisyenler doktora alanında yaptıkları çalışmalarını üzerinde uzmanlıklarını devam ettirebilirken, ülkemizde bu durumun tam tersi söz konusudur. Bu hükme göre doktora'dan yaptığın yayının kabul olmaması demek, bu alanla ilgili fazla araştırma yapma demektir.¹³

(31/01/2014) ...resmen yüksekisans ve doktora uğruna sabahladığımız çalışmaların hiç bir önemi yok, kusura bakmasınlar da o zaman artık ben şu gözle bakarım ne kendimi kasacağım yayın yapıcam diye zaten hiç bir önemi olmayacakki...bu şekilde de bilim milim olmaz insanların önünü açacaklarına iyice kapatıyorlar.¹⁴

Doktora tezinizi dar çaplı, çacık hale getirin. Asıl esaslı çalışmaları dr sonrasına bırakın deniliyor bu yönetmeliklerle¹⁵

(05.07.2015) Bu şekilde yaparak su-i ihtimale yol açtıklarının farkında değiller. Son zamanlarda **doktora sırasında yapılan çalışmaların kenarda bekletildiği ve dr. bitiminden sonra dergilerde yayınlatılmaya çalışıldığına** çok sık şahit oldum. Doçentlik için başvuru yapan bir hoca vardı. Hocanın dr. sırasında yaptığı bir tane yayın yok ama doktora sonrası bütün yayınları çıkarmış peşpeşe... Yani doktora bitene kadar beklemiş (saklamış). Normalinde bu çok etik bir durum değil. Ancak doktora sırasında var gücü ile çalışıp yayınlar yapan diğer bir söylemle doktora sırasında yaptığı çalışmasını kenarda bekletmeyen enayi ve keriz durumuna düştü... **Çünkü doktora sırasında yaptığı yayınlar çöplükten ibaret ve doçentlik şartlarını sağlamak için sıfırdan başlaması gerekli.** Şimdi mevcut çalışmayı bekleten hoca mı suçlu yoksa onu buna iten sistem mi?¹⁶

Tarafımızca vurgulanan ifadeler akademik yükseltme kriterlerinin doktora tezlerinin *kalite ve sürdürülebilirliğini* olumsuz yönde etkilediğini göstermesi açısından -özellikle bu tezleri yürüten/yürütecek olan akademisyen adayları tarafından ifade edilmiş olmaları da dikkate alındığında- oldukça önemlidir.

13 <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikleri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).

14 <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikleri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).

15 <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikleri/42469-yeni-docentlik-kriterleri-2016-a.html> (20.04.2017).

16 <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikleri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).

Elbette bütün akademisyen adayları için sistemin işleyişi ve tezlerin sürdürülebilirliği ve kalitesi arasında kurduğumuz ilişki söz konusu edilmeyebilir. Örneğin, 16/12/2010 tarihli yukarıda yer verdiğimiz ifadeye karşılık “(31.10.2016) Doçentlik için puan sayılmasa da doktora tezinin yayınlatılması prestij getirir. Ayrıca büyük emek ve kaliteli bir çalışma yayın olarak bilime katkı sağlar.”¹⁷ şeklinde bir cevabın verilmesi ideal olanı gösterse de çoğunluğun akademiye dair söz konusu realiteyi göz önünde bulunduracağını tahmin etmekteyiz.

İlgili yönetmeliği tek taraflı olarak değerlendirmemek adına başka bir akademisyen adayının dikkat çektiği şu hususu da belirtmek gerekir:

(09/03/2012) Şöyleki: Doktoradan en az bir yayın demek çok sakıncalı, zira **doktoradaki başarı daha çok doktora danışmanına bağlıdır** ve bazen hiç yayın olmayabilir, ancak bu durumda olupta **doktora sonrası bağımsızlaşınca** çatır çatır yayın yapanlar var. Ancak doktoradaki yayınların hiç değilse bir veya bir kaç geçeri olmalıdır, böylece doktora döneminde yayın teşvik edilmiş olur. Şöyle bir kriter bence çok makul: En az biri doktora sonrası olmak kaydıyla 3 SCI makale; bir başka alan için en az 3 doktora sonrası olmak üzere 7 SCI expanded makale gibi. Önemli olan hem doktora hemde doktora sonrası çalışmaları takdir ve teşvik eden bir sistem ve tabii objektif. Bu durumda Jüri etik ve teknik açıdan bir inceleme yapar ve standardizasyon sağlanmış olur.¹⁸

Neticede söz konusu eleştirilerin de dikkate alındığı yeni bir yönetmelik 2015 yılında yayımlanmış ve uygulanmaya başlamıştır. Söz konusu yönetmelikte önemli değişikliklerden biri hemen hemen tüm alanlara asgari bir puan seviyesi getirilmiş olmasıdır.¹⁹ Doçent adayları için en az doksan puanı doktora unvanından sonrasına ait olmak üzere, asgari yüz puanlık bir ölçüt getirilmiş oldu. Geriye kalan on puan ise lisansüstü tezlerden üretilmiş yayınlardan alınabilecek üst sınır olarak belirlendi. 6 Ekim 2016 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete’de yer alan maddede doktora unvanı öncesi ve sonrası ile ilgili karışıklık ise “Doçentlik başvurusunda bulunulacak bilim/sanat alanında öngörülen asgari kriterlere uygun özgün bilimsel yayın ve diğer çalışmaların yapılmış olması”²⁰ şeklinde yeni bir madde ile giderilmiş oldu.

17 <http://forum.memurlar.net/konu/1133573/> (20.04.2017).

18 <https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

19 Demircioğlu, Mustafa Yaşar, “Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Doçentlik Sınavı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2016/3, s. 370.

20 “Doçentlik Sınav Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, 6 Ekim 2016, nr. 29849.

Nisan 2017 tarihli İlahiyat Temel Alanı'na²¹ dair lisansüstü tezlere dair puanlama sistemi şöyledir:²²

Şekil 1: İlahiyat Temel Alanı Doçentlik Başvuru Şartları, Nisan 2017

3. Lisansüstü Tezlerden Üretilmiş Yayın	
Adayın hazırladığı lisansüstü tezleriyle ilgili olmak kaydıyla	
a) Tanınmış uluslararası yayınevleri tarafından yayımlanmış kitap	10
b) Tanınmış uluslararası yayınevleri tarafından yayımlanmış kitapta bölüm	8
c) Tanınmış ulusal yayınevleri tarafından yayımlanmış kitap	5
d) Tanınmış ulusal yayınevleri tarafından yayımlanmış kitapta bölüm yazarlığı	4
e) SSCI, SCI, SCI-Expanded ve AHCI kapsamındaki dergilerde yayımlanmış makale	8
f) Uluslararası alan endekslerinde taranan dergilerde yayımlanmış makale	6
g) ULAKBİM tarafından taranan dergilerde yayımlanmış makale	4
<i>Bu madde kapsamında en az bir yayın zorunludur. Bu maddeden en fazla 10 puan alınabilir.</i>	

Bazı tablolarda -örneğin, lisansüstü tez danışmanlığı- üst limit belirlenmişken, asgari olarak belirli bir puan zorunluluğu getirilmemiştir. Lisansüstü teze dair en az bir yayının zorunlu kılınması ve doçentlik başvurusu için asgari puan şartının en azından %10'unu oluşturmasının her şeye rağmen, önceki yönetmeliklere göre kayda değer bir gelişme olduğu söylenebilir. Tezlerin basılmasına yönelik teşvik de yaygın etki bakımından olumlu olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu yeni uygulama tezlerden yayın üretmeyi ve bu tezlerin kitaba dönüştürülmesini teşvik etme potansiyeline sahiptir.²³

Bütün bu iyileştirmelerin en azından beklenen doğrultuda olduğunu göstermesi açısından bir akademisyen (adayının) şu ifadeleri önemlidir:

(05/03/2012) **Akademisyenliğin en önemli aşaması doktora çalışmasıdır.** Doktoraların daha kaliteli yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınabilir. Benim bu konudaki önerim; **Doçentlikte, doktora tezinden üretilmiş bir yayın, mutlaka istenilmelidir.**²⁴

21 Bu metin Türkiye Tefsir Akademisini konu edinen bir çalışmada sunulmak üzere hazırlanması sebebiyle İlahiyat Temel Alanı'yla ilgili puanlamaya yer verilmiştir.

22 http://www.uak.gov.tr/temelalan/TA_Tablo6_2017N_030316.pdf (20.04.2017).

23 <http://www.abalci.com/2016/01/01/yeni-docentlik/> (20.14.2017).

24 <https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

En nihayetinde gerek doktora tezlerinin kalitesi gerek yaygın etkinin artırılması gerekse sürdürülebilmesi için buna imkan tanıyan ve teşvik eden bir sistemin bulunması gerekir. Aksi bir durum uzmanlaşmanın da önünde bir engeldir. Son olarak bu konuya dikkat çeken şu ifadelere yer verilebilir:

Bazen bu makale türündeki yayınların her birinin ayrı ayrı konularda olması, bir gerçeği ortaya koyar. Bir kişinin birkaç konuyu derinlemesine bilmesi, çalışması, konunun kompetanı bilim insanı olması bilimsel kriterlere göre mümkün değildir. Gerçekten bilimsel bir ürün elde edilerek ses getirilmek isteniyorsa, bilim insanının belli bir konuda uzmanlaşması ve derinlemesine yoğunlaşması gerekir. Dünyanın bilim üreten her yerinde bu durum böyledir.. Bir bilim insanı, bir konuyu derinlemesine ancak bilebilir; yan konuları, genel bilgileri kapsayan bir çerçeve içinde bilebilir ve bu anlamda değerlendirme yapabilecek kadar bir nosyona sahiptir. Bir kişinin herşeyi ve her konuyu bilmesi, cismen, aklen ve mantıken mümkün değildir. **Bir doçent adayının, daldan dala uçan kelebek misali, konudan konuya geçen üçüncü sınıf yayınları dosyasına koymuş olması, o adayın bilimsel olduğunu göstermez.**²⁵

Sonuç

En yüksek eğitim derecesinin kazanıldığı doktora çalışmalarının kalite ve sürdürülebilirliğini akademik yükseltme kriterlerinin buna imkan tanıyıp tanınamaması açısından ele alan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- i) Akademik yükseltme kriterlerinde lisansüstü (özelde doktora) tezlere puan bazında kayda değer bir yerin verilmemesi bu tezlere olan önemi azaltmaktadır.
- ii) Buna bağlı olarak doktora süreci akademik kariyerde aşılması gereken bir bariyer olarak düşünülmeyle, bu ise kişiyi asgarî şartlara yönlendirmektedir.
- iii) Bir bariyer olarak görülen doktora tezleri, yayınların da akademik puanlara etki etmemesi sebebiyle doktora öncesi yayın/tebliğ çalışmalarıyla desteklenmemesine sebep olmaktadır.
- iv) Doktora döneminde yürütülen çalışmalar hazırda bekletilmekte, doktora sonrasında yayına sokulmaktadır. Bu durum ise bir problem oluşturmakla birlikte etik açıdan hoş durmamaktadır.
- v) Akademik terfi sisteminin doçentlik tezi gibi müstakil çalışmalara bağlı olması tek bir kişinin elinden çıkan yayınları birbirinden bağımsızlaştır-

25 Demir, Ramazan, *Üniversitenin Bugünü ve Yarını*, Palme Yayıncılık, Ankara: Palme Yayınları, 2008 (3. bs.), s. 326.

makta, bu ise hem kişinin hem de literatürün derinlemesine ilerleyebilmesini olumsuz anlamda etkilemektedir.

Bütün bu değerlendirmelerle birlikte Türkiye'deki doçentlik kriterleri özelinde akademik yükseltme şartları incelendiğinde ise şu sonuca varılmıştır: Daha önce uygulanan eski doçentlik kriterleri kalite ve sürdürülebilirlik açısından söz konusu süreci olumsuz etkilemiş, en azından gerektirici bir misyon üstlenmemiştir. Fakat değişiklikler olumlu anlamda seyretmiştir.

Kaynakça

- “Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 5 Ağustos 1982, nr. 17773.
- “Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 31 Ocak 2009, nr. 27127.
- “Doçentlik Sınav Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, 6 Ekim 2016, nr. 29849.
- “Üniversite Doçentliği İmtihan Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 27 Mart 1948, nr. 6868.
- “Üniversite Doçentlik Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete*, 15 Aralık 1973, nr. 14743.
- Demir, Ramazan, *Üniversitenin Bugünü ve Yarını*, Palme Yayıncılık, Ankara: Palme Yayınları, 2008 (3. bs.).
- Demircioğlu, Mustafa Yaşar, “Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Doçentlik Sınavı”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2016/3.
- Ekici, Özcan, *Üniversitelerde Akademik Atamalar ve Yükseltmeler* (Yüksek lisans tezi 2009), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1999 (2. bs.).
- <http://forum.memurlar.net/konu/1133573/> (20.04.2017).
- <http://forum.memurlar.net/konu/1133573/> (20.04.2017).
- <http://www.abalci.com/2016/01/01/yeni-docentlik/> (20.14.2017).
- <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikle-ri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).
- <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikle-ri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).
- <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikleri/42469-yeni-docentlik-kriterleri-2016-a.html> (20.04.2017).
- <http://www.akademikpersonel.org/akademik-personel-atama-kriterleri-ve-yonetmelikle-ri/34936-docentlige-basvurunun-onundeki-engel.html> (20.04.2017).
- http://www.uak.gov.tr/temelalan/TA_Tablo6_2017N_030316.pdf (20.04.2017).
- <https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

<https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

<https://forum.yok.gov.tr/posts/list/60/304.page> (20.04.2017).

Şahin, Arzu, Akademik Değerlendirme ve Yükseltme Kriterleri ve Akademisyenlerin Bu Konudaki Algılarını Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma (Yüksek lisans tezi 2014), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, Binalı, *Akademik Unvan Olgusu Akademik Yükseltme ve Atama Sürecinin Değerlendirilmesi* (Doktora tezi 2007), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Türkoğlu, Adil, “Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda Y.Ö.K’ün Yaptığı Ve Yapması Gereken Çalışmalar”, *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı – 2006: I. Ulusal Kurultay Bildirileri* içinde (143-147) (ed. Kasım Karakütük), Ankara 2006, <http://uvt.ulakbim.gov.tr/sbvt/kurultay1.pdf> (20.04.2017).

Doktora Tez Raporları Üzerine Bir Değerlendirme

İsmail ÇALIŞKAN¹

Giriş

Lisansüstü eğitimin son halkası doktora programıdır. Program, tez savunma sınavı ile resmen tamamlanmış kabul edilir. Doktora tez jürisinin savunma sınavından önce hazırladığı raporlar ise tezin tamamlanması aşamasında önemli bir unsur sayılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu raporun anlamı, işlevi, kanun ve yönetmeliklerdeki yeri, uygulama biçimleri ile raporlar için geliştirilen form çeşitleri ele alınacaktır. Raporun bir parçası olan tez üzerindeki yazılı notlar ve jüri üyelerinin sözlü değerlendirmeleri de bu çerçevede ele alınacak, ardından raporlardan beklentiler ile raporların objektifliği değerlendirilecek, sonuçta da bazı teklifler sıralanacaktır.

Hemen hatırlatalım ki, doktora süresince dört türlü rapor söz konusudur. Bunlar sırasıyla, öğrencinin tez çalışması süresince yılda iki defa hazırladığı *Tez İzleme Raporu*; Tez İzleme Komitesi'nin (TİK) hazırladığı *Doktora Tez İzleme Raporu* (veya *Tez Değerlendirme Tutanağı*); enstitüden alınan *intihal raporu* ve doktora tezi savunma sınavı jüri üyelerinin ayrı ayrı hazırladığı *Jüri tez raporu*dur. Asıl konumuz jüri tez raporları olduğu için öğrencinin hazırladığı tez izleme raporları, TİK'in hazırladığı rapor ile intihal raporu, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Dolayısıyla bunlardan çok az bahsedilecektir.

A. Jüri Tez Raporu: Tanımı ve İşlevi

Savunma sınavı öncesinde her bir jüri üyesi tarafından hazırlanan tez raporunu şöyle tanımlayabiliriz: Öğrenci tarafından hazırlanan doktora tezinin savunma sınavı için görev alan her bir jüri üyesi tarafından yapılan bireysel inceleme sonucunda tezin bilimsel durumu hakkında yazdığı ve sınavdan önce enstitüye sunduğu rapordur. Başka bir deyişle, tez raporu, tezin akademik gözle nasıl görüldüğünün resmidir.

Jüri tez raporunun işlevi ise doktora öğrencisinin tezindeki eksik ve yanlış yönleri ortaya koymak, problemleri gözükken hususları belirlemek ve önerileri tak-

1 Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, icaliskan25@gmail.com

dim etmek suretiyle öğrencinin tezini kemale erdirmesinde yol göstermek, en önemlisi de tezin savunmaya alınmaya uygun olup olmadığı kararını belirtmek, reddedilme durumunda da gerekçesini/gerekçelerini açıklamaktır.

B. Kanuni Altyapı

1980 ihtilalinden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi baştan aşağı ele alınmış, ciddi yenilik ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 2547 sayılı kanun ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ihdas edilmiş, lisansüstü akademik çalışma/araştırma sisteminde köklü değişiklikler getirilmiştir. Yükseköğretim mevzuatını düzenleyen 6 Kasım 1981 tarihli 2547 sayılı YÖK Kanunu'nda tez raporu ile ilgili her hangi bir ifade yer almaz. Fakat bir yıl sonra kabul edilen YÖK Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinde bu konuda bazı ifadelere yer verilmiştir. Üniversitelerin Lisansüstü yönetmelikleri de genellikle YÖK yönetmeliğindeki çerçeveyi korumuştur. O halde önce söz konusu YÖK yönetmeliğinde, ardından enstitü yönetmeliklerinde rapor konusunun işlenişine bakalım.

1. YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği

a. İlk yönetmelik: 06 Ekim 1982

YÖK Kanununa dayanarak hazırlanan 6 Ekim 1982 tarihli ilk YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 21. maddesinde jüri üyelerinin hazırlayacağı ortak 'tez raporu'ndan ve savunma sonucunu bildiren tutanak ile enstitüye göndermesinden şöyle bahseder:

Tez tamamlanınca Enstitü Yönetim Kurulu 3 öğretim üyesinden oluşan bir tez jürisi seçer. Danışman bu jürinin tabii üyesidir. Diğer iki öğretim üyesinden bir veya ikisi o üniversitenin dışındaki üniversitelerin öğretim üyelerinden seçilir. Tezi inceleyen jüri toplanarak tez hakkında bir rapor hazırlar.

Öğrenci jüri önünde tezi savunur. Savunmadan sonra en az 15 en çok 30 dakika jüri üyeleri ile öğrenci arasında soru sorma ve cevap verme zamanı ayrılabilir. Bunun tamamlanmasından sonra jüri çoğunlukla tezi 'Kabul' veya 'Red' kararı verir ve bunu bir tutanak ile Enstitüye en çok üç gün içinde bildirir. Tezi reddedilen aday bir yıl içinde yeni bir tez ile veya eski tezini ıslah ederek müracaat edebilir. Mümkünse aynı jüri yukarıda belirtilen işlemleri yeni veya ıslah edilmiş eski tez hakkında yapar. Yeniden red kararı verilmesi halinde öğrencinin üniversite ile ilişkisi kesilir.

b. 1996 yılındaki değişiklikler

1 Temmuz 1996 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde "Doktora Tezinin Sonuçlandırılması" başlığı

eklenmiş, bu başlık altında tezin bitirilmesi, sınavın yapılması ve sınavdan sonraki işlemlerden bahsedilmiş ancak jüri raporundan bahsedilmemiştir:

Madde 24: c) Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde toplanarak öğrenciyi tez sınavına alır. Tez sınavı, tez çalışmasının sunulması ve bunu izleyen soru-cevap bölümünden oluşur.

d) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri tez hakkında salt çoğunlukla “kabul”, “red” veya “düzeltme” kararı verir. Bu karar, enstitü anabilim dalı başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili enstitüye **tutanakla** bildirilir...

c. 20 Nisan 2016 tarihli yönetmelik

Halen geçerli olan YÖK Lisansüstü Yönetmeliği 20 Nisan 2016 tarihinde çıkmıştır. Yönetmeliğin muhtevası, temelde korunmakla birlikte bazı değişiklikler yapılmış, “Doktora tezinin sonuçlandırılması” başlığında üç ilave yapılmıştır. İlki madde 22’nin 2. fıkrasındaki “Öğrenci tezini tamamlayarak danışmanına sunar. Danışman tezin savunulabilir olduğuna ilişkin görüşü ile birlikte tezi enstitüye teslim eder.” ifadesidir. Diğeri ise intihal hakkındaki şu hükümdür: “Enstitü söz konusu teze ilişkin intihal yazılım programı raporunu alarak danışmana ve jüri üyelerine gönderir. Rapordaki verilerde gerçek bir intihalin tespiti halinde gerekçesi ile birlikte karar verilmek üzere tez enstitü yönetim kuruluna gönderilir.” Böylece tez danışmanın rolü artırılmış, çağdaş teknoloji aracılığı ile tez denetlemesi uygulamasına geçilmiştir. 3. fıkrada ise “en az üç tez izleme komitesi raporu sunulması” şartı getirilmiştir. Savunma sınavının yapılma şekli ise şöyle düzenlenmiştir:

(5) Jüri üyeleri, söz konusu tezin kendilerine teslim edildiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde toplanarak öğrenciyi tez savunmasına alır. Tez savunma sınavı, tez çalışmasının sunumu ve bunu izleyen soru-cevap bölümünden oluşur. Tez savunma toplantıları öğretim elemanları, lisansüstü öğrenciler ve alanın uzmanlarından oluşan dinleyicilerin katılımına açık olarak yapılır.

Görüldüğü gibi YÖK yönetmeliğinin son halinde jüri tez raporu konusuna yer verilmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu meselenin detayı enstitülere bırakılmıştır.

2. Enstitülerin Yönetmelikleri

İncelemesini yaptığımız Ankara, Ankara Y. Beyazıt, Atatürk, Cumhuriyet, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Erciyes, Gazi, Hacettepe, Hitit, İstanbul, Konya

N. Erbakan, Maltepe, Marmara, Medeniyet, ODTÜ, Ondokuz Mayıs, Recep T. Erdoğan, S. Demirel, Sakarya, Uludağ, Van Yüzüncü Yıl üniversiteleri yönetmeliklerinin, doğal olarak, *YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*'nin ana çerçevesini koruduğunu, bazı açıklayıcı ilaveler veya kısmi değişiklikler yaptıklarını tespit ettik. 29 Mayıs üniversitesi yönetmelik yapmayıp YÖK yönetmeliğini kullanmaktadır.

Rapor hazırlanmasını açıkça belirten enstitü yönetmeliklerinin tutumları şöyledir:

2 Haziran 2013 tarihli Marmara Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği'nin 28. maddesi 5. fıkrasında jüri raporunu net bir şekilde dile getirilmiştir: “Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri, tez hakkında üyelerce hazırlanmış olan raporları da dikkate alarak, salt çoğunlukla “kabul”, “ret” veya “düzeltme” kararı verir...”

Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin 47. maddesinde tez savunma sınavına ilişkin geniş bir düzenleme yapılmış, 2. fıkranın d bendinde şu ifadeye yer verilmiştir: “... Salt çoğunlukla başarılı/başarısız veya düzeltme kararı verir. Danışman öğretim üyesi tarafından tez savunma sınavını izleyen üç gün içinde jüri üyeleri tarafından hazırlanan jüri değerlendirme rapor formları ile birlikte tez savunma tutanağı ilgili enstitüye teslim edilir.”

Medeniyet ve Süleyman Demirel üniversiteleri yönetmeliklerinde “Jüri üyeleri, ... tezle ilgili hazırladıkları raporlarla birlikte toplanarak öğrenciyi tez savunmasına alır.” ifadesine yer verilmiştir. Uludağ Üniversitesi yönetmeliğinde ise doktora savunma sınavında alınan karar ‘jüri üyelerinin kişisel raporları ve jüri ortak raporu ... anabilim dalı başkanlığınca enstitüye iletir’ şeklinde bir kural koymuştur.

Bu konuda en açık hükme yer veren ve oldukça yeni olan yönetmelik, Erciyes Üniversitesinin lisansüstü yönetmeliğidir: “Madde 50 (1): Jüri üyeleri, tez savunma sınavından bir gün önce tezle ilgili ayrıntılı kişisel değerlendirme raporlarını hazırlayarak öğrencinin dosyasına konulmak üzere enstitüye teslim eder ve toplanarak öğrenciyi tez savunma sınavına alırlar.” Ondokuz Mayıs Üniversitesi yönetmeliğinin hükmü de buna yakındır: “Madde 41 (1): Jüri üyeleri, adayın sunduğu doktora tezini bilimsel ve biçimsel yönden inceleyerek, hazırladıkları kişisel tez değerlendirme raporlarını sınav günü enstitü müdürlüğüne gönderilmek üzere ilgili anabilim dalı başkanlığına teslim eder.

Yukarıda raporun tez sınavından önce hazırlanması hükmüne yer veren yönetmeliklere baktık. Bazı enstitüler ise tez raporu ifadesine yer vermemişlerdir. Mesela Ankara Üniversitesi'nin 12 Eylül 2013 tarihli lisansüstü yönetmeliğinin

43. maddesinin 3. fıkrasında, “Jüri üyeleri, ... bir ay içinde kişisel raporlarını hazırlayarak ...” denilmiştir. Lakin YÖK yönetmeliğinin yeni hali yayınlandıktan sonra Ankara Üniversitesi'nin 28 Kasım 2016 tarihli yönetmeliğinde “Doktora tezinin sonuçlandırılması” başlığı altında danışmanın “tezin yazım kurallarına uygun ve savunulabilir olduğuna ilişkin yazılı görüşü”nü belirten belge ve *intihal raporuna* yer verilmiş, fakat jüri ‘kişisel raporu’na dair ifadeler kaldırılmıştır.

Cumhuriyet Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin son şeklindeki (22 Ocak 2017) 35. maddesi 2016 tarihli *YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği* ile aynıdır. 8 Eylül 2016 tarihli İstanbul Ü. Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nde de YÖK yönetmeliği genel esasları korunmuş, jüri tez raporuna yer verilmemiştir. Atatürk, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Hitit, Konya N. Erbakan, Orta Doğu Teknik, Recep T. Erdoğan, Van Yüzüncü Yıl üniversitelerinin yönetmeliklerinde de durum aynıdır.

Görüldüğü gibi üniversitelerin lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliklerinde YÖK yönetmeliği çerçevesi korunmuş, yine bu yönetmeliklerin bazılarında tez raporu yazılacağı belirtilirken bazılarında bu meseleye yer verilmemiştir.

C. Şekil Bakımından Doktora Tez Raporları

1. Eski uygulama

2547 sayılı YÖK Kanunu, Lisansüstü eğitim öğretimi hakkında tanımlar ve düzenlemeler yapmıştı. Kanun ve ona dayanarak hazırlanan yönetmelikler zamanla yeni biçimler almıştır. Bilgisayar teknolojisi ve online işlemlerin yaygınlaşmasından önce doktora tez raporları, elle veya daktilo (bilgisayar yaygınlaşmaya başladığında az da olsa bilgisayar) ile yazılırdı. Hocalar tez savunma sınavında bu raporlar üzerinden eleştiri, soru, değerlendirme ve katkılarını öğrenciye yöneltir, raporlarını savunma tutanağıyla birlikte enstitüye gönderirlerdi. Savunma sonucunu gösteren tutanak da bu raporlara ve öğrencinin sınav sırasındaki başarısına göre kabul veya red yönünde hazırlanırdı. Yazılı raporların bir kısmı kısa değerlendirmeler ve sonuç-karar kısmından oluşurken bazıları da uzun açıklamalardan oluşmaktadır. Bunlar arasında öğrenciye ders veren, ideolojik ve sert tavırlar sergileyenler de vardır. Söz konusu jüri raporlarından örnekler kişisel arşivimizde mevcuttur. Yazılı rapor vermeyen hocalar, görüş ve değerlendirmelerini, tekliflerini, eleştiri ve sorularını sözlü olarak öğrenciye yöneltiyorlardı. Bu tarz ‘jüri raporu’ uygulamasını devam ettiren hocalarımız günümüzde az da olsa vardır. Bunların bir kısmına göz atalım. Sadık Kılıç'ın 1999'da hakkımızda yazdığı rapor şöyledir:

Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

İlgi: 23/6/1998 gün
ve 3707 sayılı yazınız

İlgi yazınız ekinde gönderilmiş bulunan, İsmail ÇALIŞKAN'a ait, bir giriş ve üç bölümden oluşan, "*Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı*" konulu Doktora Tez çalışması tarafımdan incelenmiş olup, buna göre:

1- Adı geçen çalışma, konu seçimi itibariyle son derece isabetlidir; çünkü, insanlığın zihnini ve hayatını en çok meşgul eden, bu bakımdan da insanlık kadar eski olan "din" konusunu ele almıştır.

2- Konu her ne kadar Kur'an'la kayıtlanmış ise de, ancak ne var ki, tüm çalışma boyunca izlenen yöntem interdisipliner olup, dinler tarihi, din felsefesi, din sosyolojisi vb. alanlardan da yararlanılmış; zaman zaman, konunun açılım kazanması için, lengüistik ve semantik açıklamalara da müracaat edilmiştir.

3- Bunun bir neticesi olarak, gerek Kur'an ve tefsir sahasıyla, gerekse, konuya müteallik diğer bilim alanlarıyla ilgili pek çok esere müracaat edilmiş; bunlardan, ilmi usul çerçevesinde bol bol yararlanılmıştır.

4- Çalışmanın dil, üslubu, dizaynı ve bölümler arasında gözetilen denge son derece seviyeli olup, ifadelerde tam bir insicam hakimdir. Bir bütünlük arzeden çalışmada, yazım ve imla kurallarına da azami ölçüde riayet edilmiştir.

Sonuç olarak, İsmail ÇALIŞKAN'a ait "*Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı*" konulu çalışmanın jüri huzurunda savunulmaya layık olduğu kanaatimi bildirir, gereğini saygılarımla arz ederim.
16/7/1998

Prof. Dr. Sadık Kılıç
(Jüri üyesi)

Tezimiz hakkında Salih Akdemir'in raporu ise şöyledir:

A. Ü.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

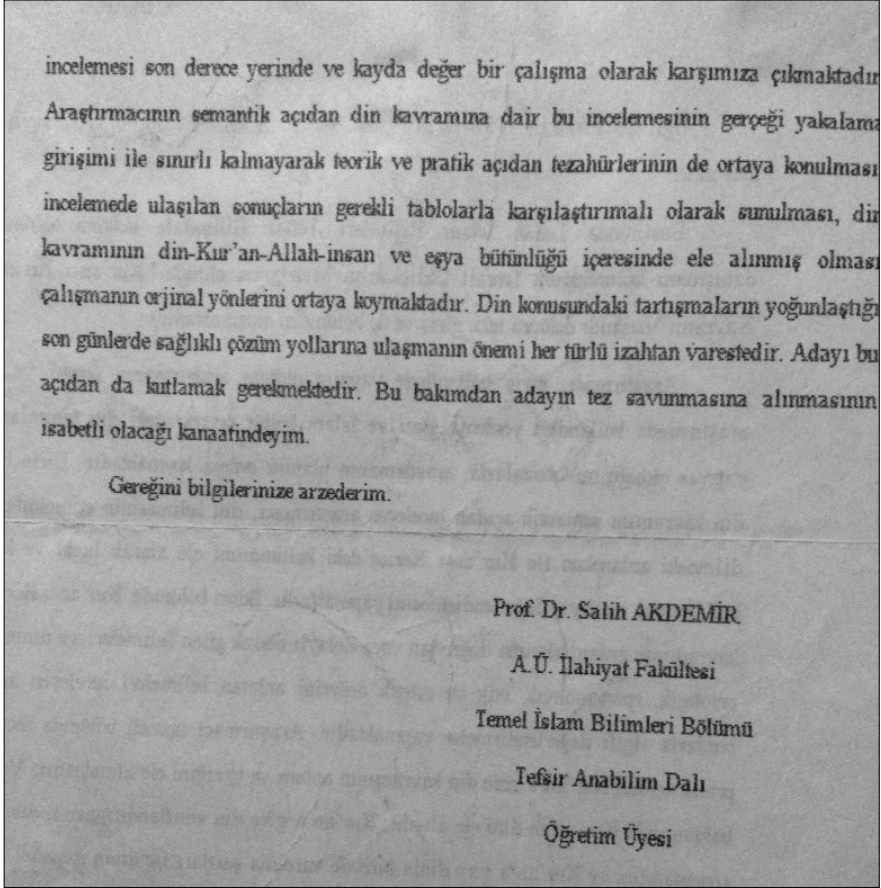
ANKARA

İlgi: 23 Haziran 1998 tarih ve B. 30. 2. ANK.0.E1.00.00/3707 sayılı yazınız hakkında.

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim dalı doktora öğrencilerinden danışmanı bulunduğum İsmail Çalışkan'ın hazırlamış olduğu "Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı" başlıklı doktora tezi, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Araştırmacı, giriş bölümünde yapmış olduğu araştırmanın önemi ve amacını, araştırmada kullandığı yöntemi, Batı ve İslam kültür çevresindeki din tanımları üzerine yapmış olduğu mülahazalarla, araştırmanın planını ortaya koymaktadır. Birinci bölümde din kavramını semantik açıdan inceleyen araştırmacı, din kelimesinin etimolojisini, Arap dilindeki anlamları ile Kur'an-ı Kerim'deki kullanımını ele alarak lügat ve kavramsal kullanımını inceleyip değerlendirmesini yapmaktadır. İkinci bölümde, Kur'an-ı Kerim'de din kavramının anlam alanına doğrudan veya dolaylı olarak giren kelimeleri ve dinin işlevi ile ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik değerini anlatan kelimeleri inceleyen araştırmacı bunlarla ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. Araştırmacı üçüncü bölümde ise teorik ve pratik açıdan Kur'an'a göre din kavramının anlam ve içeriğini ele almaktadır. Vahiy tarihi bağlamında Kur'an'ın dini ele almasını, Kur'an'a göre din sınıflandırmasını, dinin Kur'ani sistematiğini ve Kur'an'a göre dinin bireyde varolma şartları ile dinin gayesini inceleyerek değerlendirmeler yapmaktadır. Araştırmacı sonuç bölümünde ise, çalışma boyunca yapmış olduğu incelemeleri ile ilgili ulaştığı genel sonuçları sunmaktadır.

Kur'an'ın içermiş olduğu ifadelerin semantik açıdan incelenerek doğru sonuçlara varılması, bunların pratik hayatta uygulanabilir boyutlarıyla ortaya çıkarılması son derece önemli ve üzerinde durulması gereken sorunlardan birisidir. Bu nedenle araştırmacının bu



Raporlardaki değerlendirmeler bir yana son paragraftaki, ‘...adayın tez savunmasına alınması uygundur’ tarzı ifadelerine dikkat çekmek isteriz. Şayet tezin olgunlaşmadığı düşünülüyorsa bu ifadeler, ‘...adayın tez savunmasına alınması ve süre verilmesi uygundur’ tarzında olacaktır. Örneğin 2009 yılında yazdığım bir raporda sonuç paragrafı böyle şekillenmiştir:

----- ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: -----

Konu: Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı doktora öğrencisi ----- doktora tez raporu

-----'un "-----" ADLI TEZİNE İLİŞKİN RAPOR

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı doktora öğrencisi -----'un

"-----" isimli doktora tezi tarafımdan incelenerek sonuçları aşağıya çıkarılmıştır.

Tez Giriş, üç ana bölüm ve Sonuç'tan oluşup, toplam I-VIII+242 sayfadır.

Aday girişte; çalışmanın konusu, önemi ve metodu hakkında bilgi verdikten sonra konuyla ilgili temel kavramların (mukaddime, usul, tefsir usulü) sözlük ve istilah anlamlarını ele almıştır.

Birinci bölümde; -----

Çalışmada genel olarak sistematik bir yöntem izlendiği görülmektedir. Birbirine ilişkili konular aynı başlık altında ele alınıp incelenmiştir. Her bölümde ve hatta bazen ana başlıkların sonunda gerekli değerlendirmeler, özgün tahlil ve yargılar dillendirilmiştir. Tezin başlangıcında çizilen hedef ve sınırlar mümkün olduğu kadarıyla yerine getirilmiş, bu arada ilgili alanda geçerli olan bilimsel araştırma metodlarına göre çalışılmış, ulaşılan bütün kaynaklar dikkate alınarak inceleme tamamlanmıştır. ...

Yukarıda işaret edilen katkı ve önemi ile birlikte tezde bazı eksiklikler gözükmemektedir:

Dipnotlarda bir hayli yazım hataları vardır, kaynakların diziminde de epey problem gözükmemektedir (s. 4, 5, 8, 9, 16, 20, 27, 25, 34, 35, 60, 65,88, 101, ...).

Aynı şekilde ana metnin içinde hem yazım hataları hem de Türkçe dili kurallarından ve bilimsel üsluptan uzaklaştığı görülmektedir (s. vii, 2, 3, 5, 7, 11, 13, 22, 24, 25, 28, 31, 47, 49, 71, 85, 109, 112, 140...). Giriş bölümünün sadeleştirilmesi gerekir.

Adayın tezde ihmal ettiği noktalardan birisi de bilim tarihi incelemelerine yer vermemesidir. Çünkü bu çalışma, İslam düşüncesinin gelişimini yakından ilgilendirmektedir.

26-28. sayfalarda tefsir literatüründe sıkça kullanılan *usul* kelimesinin kimler tarafından daha çok kullanıldığını tespit etmeye çalışırken fıkıh geleneğinin rolünü tam olarak ortaya koyamamıştır. Yine kavramlar incelenirken *kavâid* kavramı hakkında yeterli veriler ortaya konmamıştır.

Bu çalışma geçmiş literatür taraması olduğundan onlardaki bilgi ve görüşler değerlendirmeye alınmıştır, ancak bu bilgiler ve görüşler eleştirel açıdan değerlendirilmemiştir. Söz gelimi 152-153. sayfalarda -----'nin indirgemeci görüşü olduğu gibi alınmıştır, halbuki o görüş, genel tefsir usulü fikriyatına uymamaktadır. (Ayrıca s. 24, 41+67, 83, 124, 143, 152-53. sayfalarda da benzer durum vardır).

213-14'deki değerlendirmede sonraki mukaddimelerin öncekilerden ayrıldığı konusuna değinilmesi gerekirdi.

Sonuç olarak, bu çalışma bilimsel, tutarlı ve objektif bir şekilde hazırlanmış ve bütünü itibarıyla yoğun gayretin mahsulü olmakla birlikte, yukarıda işaret ettiğimiz eksiklikler onun henüz tamamlanmadığı intibasını uyandırmaktadır. Dolayısıyla tarafından hazırlanmış olan, "-----" isimli doktora tezinin bir süre daha çalışılması için adaya süre verilmesi uygundur.

Saygılarımla 2009

Doç. Dr. İsmail Çalışkan

Tez raporları her zaman yukarıdaki örneklerde olduğu gibi makul bir hacimde ve olumlu/olumsuz yanların belirtilmesinden ibaret olmayabilir. Çok sert ifadelerle hem doktora adayı hem tezinin eleştirildiği de görülmüştür. Elimizdeki 2001 tarihli bir doktora tez raporu bunun örneklerinden biridir. Jüri üyesi raporunda teze kökten karşı olduğu için böyle bir tezin niçin yapılamayacağını, adayın bu çalışmayı niçin yaptığını, biraz da niyet okuma yöntemiyle, uzun uzadıya anlatmış, yer yer sert ifadeler kullanmıştır.

2. Tez raporunun standart hale getirilmesi

Günümüzde enstitüler tez raporlarını belli bir standarda kavuşturmuşlardır. Hemen bütün Sosyal Bilimler enstitüleri, kendi web sitelerinde bulundurdıkları standart formların, savunma sınavından önce her bir jüri üyesi tarafından doldurulmasını, tezin savunmaya alınabilirliği ya da kabul edilebilirliği hakkında kararın açık biçimde belirtilmesini ve belgenin imzalanarak enstitüye teslim edilmesini istemektedir. Sosyal bilimler enstitüleri bütün ana bilim dalları için tek bir form hazırlamıştır. Daha iyi bir tahlil ve karşılaştırma yapabilmek için bunlardan bazılarına yer veriyoruz.

Form 1: Cumhuriyet Ü. SBE tez değerlendirme formu, 1 sayfa

T.C. CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü				
Doktora Tez Sınavı Ön Değerlendirme Formu				
Öğrenci Bilgileri:				
Adı Soyadı:		Ana Bilim Dalı:	Seçiniz	
Numarası:		Bilim Dalı:		
Danışmanı:				
TEZ RAPORU				
Tezin Adı:				
Tezin bölümleri arasındaki bütünlük ilişkisi:				
<input type="checkbox"/> Uygundur. <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi Gerekir. <input type="checkbox"/> Uygun Değildir.				
Tablo, şekil ve grafiklerin durumu:				
<input type="checkbox"/> Uygundur. <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi Gerekir. <input type="checkbox"/> Uygun Değildir.				
Kaynak kullanımı:				
<input type="checkbox"/> Uygundur. <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi Gerekir. <input type="checkbox"/> Uygun Değildir.				
Bilimsel Dil Kullanımı:				
<input type="checkbox"/> Uygundur. <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi Gerekir. <input type="checkbox"/> Uygun Değildir.				
İntihal Raporu:				
İlgili öğrenci tarafından hazırlanması gereken İntihal Raporu savunma sınavından önce düzenlenmiş ve incelenmiş midir?				
<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır				
Özgünlük:				
Söz konusu tez; bilimsel araştırma yapma, bilgiye erişme, değerlendirme ve yorumlama yeteneği bakımından çalışılan sahaya katkıda bulunmuş mudur?				
<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır				
Diğer:				
Sonuç:				
Taraftmdan incelenen bu tez, CÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği ve Tez Yazım ve Basım Kuralları uyarınca:				
<input type="checkbox"/> Savunma sınavına girmeye uygundur .				
<input type="checkbox"/> Savunma sınavına girmeye uygun değildir (Nedeninin ayrı bir tutanak hâlinde yazılması gerekir.)				
JÜRİ ÜYESİ BİLGİLERİ				
Unvanı - Adı Soyadı	Ana Bilim Dalı	Üniversite / Fakültesi	Tarih	İmza
Cumhuriyet Üniversitesi Yerleşkesi Telefon: 0 (346) 219 10 10 / 3315 - 3317 - 3318 - 3320 - Belgeç: 0 (346) 219 11 49 e-posta: sosyalbilens@cumhuriyet.edu.tr				

Form 2: Ankara Ü. SBE tez inceleme ve değerlendirme formu, 2 sayfa

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM PROGRAMI
TEZ İNCELEME VE DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı : Anabilim/Anasanat Dalı :
Soyadı : Programı :
Öğrenci No : Statüsü : Yüksek Lisans Doktora
Danışmanı :

TEZ BAŞLIĞI :

SUNUM	Tez başlığı çalışma konusu ile uyumlu mudur? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi gerekir
	Tezin anlatımı/akışı konuyu anlaşılır kılmakta mıdır? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Kısmen düzeltilmesi gerekir <input type="checkbox"/> Yeniden yazılması gerekir
	Tablo, şekil ve grafikler metin içinde kolaylıkla ulaşılabilir mi? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi gerekir
	Kaynakların yazım biçimi Enstitü tez yazım kurallarına uygun mudur? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır Açıklayınız:
BÜTÜNLÜK	Tez bölümleri arasında mantıksal ve analitik bir bütünlük var mı? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır Açıklayınız:
ÖZGÜNLÜK ve YARATICILIK	Aday, bu çalışma sonunda bilimsel araştırma yapma, bilgiye erişme, değerlendirme ve yorumlama yeteneği kazanmış mıdır? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır Doktora tezleri, ayrıca, aşağıda belirtilen niteliklerden en az birini sağlamalıdır. Bu tez çalışması: <input type="checkbox"/> Bilime yenilik getirmiştir. <input type="checkbox"/> Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir. <input type="checkbox"/> Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır.
DİL KULLANIMI	Tez biçim ve dil bakımından kolaylıkla anlaşılabilir nitelikte midir? <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Kısmen düzeltilmeli <input type="checkbox"/> Yeniden yazılması gerekir.
GİRİŞ	Araştırma problemi/sorunu tanımlanmıştır : <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır Problemin/sorunun çözümüne yönelik hipotezler/varsayımlar açık olarak belirtilmiştir : <input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır
Lütfen bu sayfayı da paraflayınız.	

GENEL BİLGİLER	Görüşlerinizi belirtiniz:
GEREÇ (BİREYLER) ve YÖNTEM	Görüşlerinizi belirtiniz:
BULGULAR	Görüşlerinizi belirtiniz:
TARTIŞMA	Görüşlerinizi belirtiniz:
DİĞER	Tez hakkında önemli gördüğünüz diğer hususları bu kısımda belirtebilirsiniz.
SONUÇ	Tarafımdan incelenen bu tez, Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği 'nin 31. - 43. Maddesi uyarınca: <input type="checkbox"/> Kabul edilebilir. <input type="checkbox"/> Ek süre verilerek düzeltilmesi gerekir. <input type="checkbox"/> Reddedilmesi gerekir.

JÜRİ ÜYESİNİN

Adı Soyadı :

Anabilim Dalı :

Üniversite ve Fakültesi :

Tarih :

İmza:

Bu form her jüri üyesi tarafından ayrı ayrı doldurulur ve Tez Savunma Sınavı'ndan sonra, Sınav Tutanağı ile birlikte Anabilim Dalı kanalıyla Enstitü Müdürlüğü'ne gönderilir.

Form 3: Maltepe Ü. SBE tez değerlendirme formu, 2 sayfa



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNMA JÜRİSİ
KİŞİSEL DEĞERLENDİRME RAPORU

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
<p>..... Anabilim Dalı öğrencilerinden 'nın tezi tarafımdan incelenmiş ve aşağıdaki noktalar saptanmıştır.</p>	<p style="text-align: center;">Değerlendirmeyi yapan öğretim üyesinin</p> <p style="text-align: right;">Unvanı, Adı-Soyadı</p> <p style="text-align: right;">İmza</p>

DEĞERLENDİRİLEN TEZİN	
Tez başlığı içeriğiyle uyumlu mu?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen
Bölümler arasında belli bir denge gözetilmiş mi?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen
Tez metni dil kullanımı yönünden, Türkçe yazım kurallarına uygunluğu bakımından başarılı mı?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen
Tezde kullanılan kaynaklar güncel mi?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen
Tez konusu açısından temel nitelikli kaynaklardan yararlanılmış mı?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen Yanıtınız "Hayır" ise eksik olan temel kaynaklar konusundaki önerilerinizi yazınız.
Alıntılar, dipnotlar bilimsel kurallara uygun mu?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen
Kaynaklardan yararlanmada bilimsel etik gözetilmiş mi?	<input type="checkbox"/> Evet <input type="checkbox"/> Hayır <input type="checkbox"/> Kısmen Yanıtınız "Hayır" ise gerekçelerinizi yazınız.
Tez hakkındaki nihai görüşünüz	<input type="checkbox"/> Kabul <input type="checkbox"/> Düzeltme <input type="checkbox"/> Ret

...../...../20....

Tez konusundaki görüşünüz “düzeltme” yapılmasının gerekli olduğu yönündeyseniz, düzeltme yapılmasını talep ettiğiniz konuları aşağıdaki tabloda belirtiniz.

Düzeltilmenin yapılacağı bölüm	Sayfa no.	Düzeltilme konusu

Form 4: Gazi Ü. SBE tez değerlendirme formu, 3 sayfa



SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Öğrencinin;

Adı, Soyadı : _____

Program : Yüksek Lisans Doktora

Anabilim Dalı : _____

Bilim Dalı : _____

Danışmanı : _____

Tez Adı : _____

		Evet	Kismen	Hayır	
Başlık	Tez başlığı tezin içeriğini yansıtmaktadır.				
	Tez başlığında gereksiz terim ya da deyimlere yer verilmemiştir.				
Öz ve Anahtar Kelimeler	Öz, çalışmanın problemini / tezini açıkça ortaya koymaktadır.				
	Öz, IMRAD* formatına uygun düzenlenmiştir.				
	Özde, çalışma grubu, veri toplama süreci belirtilmiştir.				
	Özde, temel bulgular belirtilip, temel bulgulara ilişkin yorumlar özetlenmiştir.				
	Anahtar kelimeler çalışmanın konusunu, içeriğini ve kapsamını doğru ve yeterli bir biçimde yansıtmaktadır.				
Giriş	Araştırma konusu / problem açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konmuştur.				
	Konuya ilişkin kuramlar ve araştırmalar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.				
	Araştırma konusu / problemle ilgili literatür eleştirel bir gözle (çelişmeler, boşluklar, tutarsızlıklar, yöntemsel eksikler) tartışmaya açılmıştır.				
	Literatürdeki boşluk belirlenerek araştırma gerekçeleri sıralanmıştır.				
	Literatür taraması ve değerlendirmesi araştırmanın amacına ve sorularına temel oluşturmaktadır.				
Bütünlük	Tezin bölümleri mantıksal ve analitik bir bütünlük ve akış içinde birbirine bağlanmıştır				
Sunum	Tez içerisinde çizelge, şekil ve grafiklere kolay ulaşılmaktadır.				Tezle ilgili değil
	Çizelge, şekil ve grafik başlıkları içerikle uyumludur.				
	Atıflar ve kaynakça Enstitü Tez Yazım kurallarına uygundur.				
	Tez biçim ve dil bakımından kolaylıkla anlaşılır niteliktedir.				
	Tezin anlatımı konuyu anlaşılır bir biçimde ele almaktadır.				

* IMRAD: Giriş (Introduction), yöntem (Methods), bulgular (Results), ve (And), tartışma (Discussion)

Lütfen her sayfayı parafalayınız.

1 / 3



SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

		Evet	Kismen	Hayır
İçerik	Literatür taraması ve değerlendirmesi yeterlidir.			
	Tezde kullanılan yöntem konuyu incelemek için uygundur.			
	Yöntem ve uygulamalar yeterli ve güvenilirdir.			
	Bulgular, uygulanan yöntemle uyumlu olarak yazılmıştır.			
	Tezde belirlenen amaca ulaşılmıştır.			
	Çalışmada elde edilen bulgular açıkça belirtilmiştir.			
	Kullanılan kaynaklar günceldir.			

		Evet	Kismen	Hayır
Örgünlük	Aday bu tez sonunda bilimsel araştırma yapma, bilgiye erişme, bilimsel terminolojiyi kullanma, bilgiyi tarama ve değerlendirme yetisi kazanmıştır.			
	Doktora tezleri aşağıda belirtilen niteliklerden en az birini sağlamalıdır. (Doktora tezleri için doldurulmalıdır. Yüksek Lisans tezleri için bu alan boş bırakılabilir.)			
	Bilime yenilik getirmiştir.			
	Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir.			
	Bilinen bir yöntem yeni bir alana uygulanmıştır.			

Genel bilgiler, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerinde boş bırakılan alanlara lütfen görüşlerinizi yazınız. Boş bırakılan alanların yetersiz kalması halinde ek kâğıt kullanabilirsiniz. Lütfen tüm sayfaları parafalayınız.

Genel Bilgiler	Görüşlerinizi belirtiniz.

Yöntem	Görüşlerinizi belirtiniz.



SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Bulgular ve Tartışma	Görüşlerinizi belirtiniz.
Diğer	Tez hakkında önemli gördüğünüz diğer hususları bu kısımda belirtiniz.
Sonuç	<p>Tarafımdan incelenen bu çalışma;</p> <p><input type="checkbox"/> Kabul edilebilir.</p> <p><input type="checkbox"/> Ek süre verilerek düzeltilmesi gerekir.</p> <p><input type="checkbox"/> Reddedilmesi gerekir.</p>

Tezi inceleyen Öğretim Üyesinin:

Ünvanı : _____

Adı – Soyadı : _____

Kurumu : _____

Anabilim Dalı : _____


Bilim Dalı : _____

___ / ___ / 20 ___

İmza

Form 5: Hscettepe Ü. SBE tez değerlendirme formu, 3 sayfa

Form No: 4

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p> <p>LİSANSÜSTÜ EĞİTİM PROGRAMI TEZ İNCELEME ve DEĞERLENDİRME FORMU</p> <p>HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES THESIS EVALUATION FORM</p>	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ / ABOUT THE STUDENT	
Adı / Name:	Anabilim/Anasanat Dalı / Department:
Soyadı / Surname:	Programı / Program:
Öğrenci No / No.:	Statüsü / Status:
Danışmanı / Advisor:	
TEZ BAŞLIĞI / THESIS TITLE:	
SUNUM PRESENTATION	<p>Tez başlığı çalışma konusunu açık ve yeterli olarak tanımlamakta mıdır? / Does the thesis title adequately describe the topic of study?</p> <p><input type="checkbox"/> Evet / Yes <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi gerekir / Needs revision</p> <p>Tez kolaylıkla okunup anlaşılıyor mu? / Is the thesis comprehensible?</p> <p><input type="checkbox"/> Evet / Yes <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi gerekir / Needs revision</p> <p><input type="checkbox"/> Yeniden yazılması gerekir / Needs to be rewritten</p> <p>Tablo, şekil ve grafikler metin içinde kolaylıkla bulunabiliyor mu? / Can the tables, graphics and images be located easily within the text?</p> <p><input type="checkbox"/> Evet / Yes <input type="checkbox"/> Düzeltilmesi gerekir / Needs revision</p> <p>Kaynaklar Dizini / List of sources / Bibliography</p> <p><input type="checkbox"/> Doğru / Accurate <input type="checkbox"/> Hatalı / Erroneous Açıklayınız / Explain:</p>
BÜTÜNLÜK UNITY	<p>Tez bölümleri birbirlerini mantıksal ve analitik bir bütünlük ve akış içinde bağlanıyor mu? / Do the thesis chapters connect to each other logically and analytically as a coherent whole</p> <p><input type="checkbox"/> Evet / Yes <input type="checkbox"/> Hayır / No Açıklayınız / Explain:</p>
ÖZGÜNLÜK ve YARATICILIK ORIGINALITY and CREATIVITY	<p>Aday, sizce bu çalışma sonunda bilimsel araştırma yapma, bilgiye erişme, değerlendirme ve yorumlama yeteneği kazanmış mıdır? / In your perspective, does this thesis contribute to the proficiency of the candidate in conducting scientific research, accessing information, evaluating and interpreting data?</p> <p><input type="checkbox"/> Evet / Yes <input type="checkbox"/> Hayır / No</p> <p>Doktora tezleri, ayrıca, aşağıda belirtilen niteliklerden en az birini sağlamalıdır. / A Ph.D. thesis should provide at least one of the qualities given below:</p> <p>Bu tez çalışması / This thesis...:</p> <p><input type="checkbox"/> Bilime yenilik getirmiştir. / Is an original contribution to the field</p> <p><input type="checkbox"/> Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir. / Developed a new scientific method.</p> <p><input type="checkbox"/> Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır. / Applied a known method to a different / new field</p>

Form No: 4

GİRİŞ <i>INTRODUCTION</i>	Araştırmaya sebep olan problem tanımlanmıştır. / <i>The problem which is the source of the research has been defined:</i> <input type="checkbox"/> Evet / <i>Yes</i> <input type="checkbox"/> Hayır / <i>No</i> Problemin çözümüne yönelik hipotezler açık olarak belirtilmiştir. / <i>The hypotheses which are adopted to solve the problem have been clearly described.:</i> <input type="checkbox"/> Evet / <i>Yes</i> <input type="checkbox"/> Hayır / <i>No</i> Görüşlerinizi belirtiniz: <i>Your views / Opinions:</i>
GENEL BİLGİLER <i>GENERAL INFORMATION</i>	Görüşlerinizi belirtiniz: <i>Your views / Opinions:</i>
GEREÇ (BİREYLER) ve YÖNTEM <i>REQUISITES and METHOD</i>	Görüşlerinizi belirtiniz: <i>Your views / Opinions:</i>
BULGULAR <i>FINDINGS</i>	Görüşlerinizi belirtiniz: <i>Your views / Opinions:</i>

TARTIŞMA <i>DISCUSSION</i>	Görüşlerinizi belirtiniz: <i>Your views:</i>
DiĞER <i>OTHER</i>	Tez hakkında önemli gördüğünüz diğer hususları bu kısımda belirtebilirsiniz: <i>You can use this space for additional comments pertaining to the thesis</i>
SONUÇ <i>CONCLUSION</i>	Tarafımdan incelenen bu tez, H. Ü. Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 32./43. Maddesi uyarınca: <i>Pertaining to the H.U. Graduate Education and Exam Regulations, this thesis,</i> <input type="checkbox"/> Kabul edilebilir niteliktedir. / <i>Is acceptable.</i> <input type="checkbox"/> Ek süre verilerek düzeltilmesi gerekir. / <i>Must to be revised.</i> <input type="checkbox"/> Red edilmesi gerekir. / <i>Must be rejected</i>

JÜRİ ÜYESİNİN / JURY MEMBER

Adı Soyadı / *Name Surname:* _____

Anabilim Dalı / *Department:* _____

Üniversite ve Fakültesi /
Institution and Department: _____

Tarih / *Date:* _____

İmza / *Signature:* _____

Bu form, Tez Savunma Sınavı'ndan sonra, Sınav Tutanağı ile birlikte Enstitü Müdürlüğü'ne gönderilir.
This form is to be sent to the Directorate of the Graduate School of Social Sciences after the Thesis Defense Examination along with the Thesis Jury Report

Örneklerde görüldüğü gibi *tez savunma sınavı rapor formunda* enstitüler farklı kriterler ve standartlar belirlemiştir. Bu farklılıkları gözeterek formları kabaca ikiye ayırabiliriz. Birincisi, tez hakkında fikir verebilecek soruların işaretlenmesinden ibaret olan sade formlardır. İncelemeye aldıklarımız içinde Cumhuriyet ve Marmara üniversitelerinin formları böyledir. İkincisi, tez hakkında fikir verebilecek soruların işaretlenmesine ilaveten jüri üyesinin geniş açıklamalar yapabileceği modülleri olan formlardır. Ankara, Hacettepe, Maltepe üniversitelerinin formları böyledir. İkinci tür formların bazılarında modüller başlıklarla daha net bilgiler isterken, Hitit, Ondokuz Mayıs, Uludağ, Yüzüncü Yıl üniversitelerinin formları gibi bazılarında ise ilave görüşlerin/izahların tek başlık altında yazılması istenmektedir. Maltepe, Dokuz Eylül ve Gazi üniversitelerinin formları, tez hakkındaki yargıları ve değerlendirmeleri yansıtmaya en elverişli bulduğumuz formlardır. İncelemeye tabi tuttuklarımız içinde Medeniyet, 29 Mayıs, Çukurova, Erciyes, Recep T. Erdoğan üniversitelerinin SBE doktora tezi savunma sınavı rapor formuna ulaşamamıştır.

Formlarda tez hakkında genellikle şu açılardan soru sorulmakta, bilgi istenmektedir:

- Tezin şekil bakımından enstitünün teknik düzenleme ve yazım kurallarına uygunluğu
- Tezin amacı, kapsamı ve metodu/yöntemi
- Tezin Türkçe dil ve anlatım üslubu bakımından yeterliliği
- Tezin bölümleri arasında uyum ve konusal bütünlüğünün olup olmaması
- Araştırmanın/tezin türü: Derleme, inceleme, orijinal çalışma
- Türkçe ve yabancı dildeki özetin yeterliliği
- (Varsa) tablo ve şekillerin uygunluğu
- Etik kurallara uygunluğu
- Tezin şu açılardan bir araştırma sayılabilecek ilmi kriterlere sahip olup olmadığı;
 - Araştırma yöntemi
 - Araştırma alanına ve terminolojisine hakimiyet
 - Bulguların ve ulaşılan sonuçların yeterli biçimde tahlil edilip edilmediği
 - Kaynakların yeterliliği, özgünlüğü ve güncelliği
 - Özgünlüğü
 - Bulgular

- Bilime yenilik getirip getirmediği
- Araştırma amaç ve konusuna göre sonuç elde etme
- Adayın bilimsel yetkinliğe ulaşma durum
- Varsa diğer açıklamalar, notlar
- Sonuç/Karar: Tezin savunma için yeterli / kabul edilebilir olup olmadığı

3. Formlardaki sorunlu taraflar

Tez raporları ile ilgili belirtilmesi gereken bazı hususlar vardır. İlk dikkat çeken problemler, her ne kadar bazıları birbirinin benzeri/aynısı olsa da genelde enstitülerin rapor için farklı biçim ve muhtevada form hazırlamış olmalarıdır. Öyle ki yukarıda yer verdiğimiz örneklerinden bazılarının göre, jüri üyesi sadece soruları işaretlemek suretiyle formu doldurarak tez savunmasındaki görevini yerine getirmiş sayılmaktadır. Jüri üyesi bu durumda tezi okumadan ya da yüzeysel bir incelemeden sonra bu işlemi yapabilir. İkinci tür raporlar, bir takım işaretlemelere ilaveten tez hakkında daha fazla bilgi verecek modüller içerir.

Rapor formlarının isimleri ve buna bağlı olarak sonuç/karar kısmı da dikkat çekicidir. Çünkü bazı enstitüler formun ismini *Doktora Tezi Ön Değerlendirme Raporu* veya *Savunma Sınavı Öncesi Tez Değerlendirme Formu* şeklinde belirlemiştir. Dikkat edilirse bunlar formlara, jüri tez raporunun mahiyetine uygun isim vermişlerdir. Bir kısmı da *Tez Değerlendirme Formu* veya *Tez İnceleme ve Değerlendirme Formu* gibi isimler tercih etmiştir. Hangi ismi kullanırsa kullansın formların hemen tamamı formun karar kısmında ‘savunmaya alınabilir, kabul edilebilir, ek süre verilmelidir, reddedilmelidir’ gibi yargılara yer vermesi bir çelişkidir. Çünkü daha savunma sınavı yapmadan sınav sonucu yazılmaktadır. Öte yandan formların sonuna düşülen notta, formun enstitüye ne zaman teslim edileceği ile ilgili de bir kararsızlık vardır. Bahse konu çelişkilerin yaşanmadığı tek örnek form Dokuz Eylül Ü. SBE “Doktora Tezi Ön Değerlendirme Raporu”dur.

4. Rapor zeyli ya da gayr-i resmi rapor

Her ne kadar tez hakkındaki kanaatler yazılı belgeye kaydedilir ve resmi işlemlerde delil kabul edilirse de tez savunma sınavında daha belirleyici olan, jüri üyelerinin okuma sırasında tez üzerinde veya ayrı bir kağıda kaydettiği veya hut zihninde biriktirdiği notlardan hareketle yaptığı değerlendirmelerdir. Bunlar belgelere geçirilen değerlendirmelerden çok daha fazlasını kapsar. Enstitüye teslim edilen raporda yer almadığı için bu notlara biz, *rapor zeyli* veya *gayr-i resmi rapor* demeyi uygun buluyoruz. Sınav sırasında öğrenciye bu notlardan

sorular, müzakereler, öneriler, eleştiriler, karşılıklı konuşmalar ve tartışmalar şeklinde cereyan ettiği için öğrenciyi yönlendiricidir ve tezin tekamülünde ona destektir. Bu notlarda jüri üyesi, tespit ettiği her türlü eksikliğe, yanlışlığa, problemleri noktalara dikkat çeker.

D. Tez Raporlarının Objektifliği ve Öğrenciye Katkıları

Hangi tür form olursa olsun, enstitülerin jüri üyesinden adalet, hakkaniyet ve ilmi ahlaka uygun bir davranış sergileyerek raporunu hazırlamasını beklediği anlaşılmaktadır. Elbette başka bir yol yoktur, olması gereken budur. Akademi-deki hocalara güvenilmeyip de başka ne yapılabilir ki! Ancak tecrübeler göstermektedir ki beklentiler bazen yerine gelmemektedir. Bu sorun, jüri üyelerinin tezi hakkıyla okuyarak raporunu olgunlaştırması ile aşılabilir. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: İyi düzenlenmemiş bir doktora tezi raporu/formu, özellikle soru-cevap şeklinde olanları, jüri üyesinin tez hakkındaki kanaatlerini objektif biçimde yanıtlamasına imkan vermemektedir. En azından jüri üyesinin kanaatini yazılı hale getirecek bir bölümün formda yer alması kaçınılmazdır. Dolayısıyla rapor formlarında daha açık sorular sorulması ve modüller oluşturulması, bunlara yazılı cevaplar istenmesi, nispeten bu sorunu ortadan kaldıracaktır.

Raporlarda ilmi ve ahlaki objektiflik esastır. Büyük oranda bu yerine gelmektedir. Bütün ilmi kararlarda, akademik konumu ne olursa olsun, hocaların yargılarını objektif bir duruşla vermesi asıldır. Raporlar, aday ve tezin yola getirme değil yol gösterme amacına yönelirse bunun gerçekleşmesi mümkündür. Kişisel husumetlerin, ilmi, siyasi ve ideolojik farklılıkların raporu etkilememesi gerekir. Yine de yaşanan örneklerde öğrencinin bu tür sebeplerle mağdur edildiği ya da hak etmediği bir muamele gördüğü gözlenmiştir. Asıl kriter şu olursa sanki sorun kalmayacaktır: Öğrenci ortaya koyduğu düşüncüyü ve iddiasını, delilleri ile savunuyor ve bunu ispat ediyorsa, jüri üyesinin eleştiri ve değerlendirme hakkı mahfuz olmakla birlikte, onu kabul etmesi beklenir. Pozitif tarafları gereği, herkese hakkını verecek bir tutum benimsenmesi en adil olan yoldur.

Jüri üyeleri tezi ciddi sorgulama ve eleştiriye tabi tutmalıdır. Bize göre eleştiri bilimin ve bilimselliğin belkemiğidir. Eleştiri olmayan yerde bilimsellik aramak gereksizdir. Raporlar da sorgulama ve eleştiri taşıdığı müddetçe tez bilimsel olur.

Yukarıdaki esasla örtüşen bir başka esas da şudur: Bilimsel çalışmaların bir iddiası, bir paradigması olmalıdır. Kimliksiz, aidiyetsiz, temel bir fikre ve bakış açısına sahip olmamak, bilimsel kaygı gütmemek, bir araştırmanın baştan eksik olması demektir. Jürinin beklentisi de bu doğrultuda olmalı, tezi değerlendirirken bunu aramalıdır. Eğer bu temelden yoksun ise bilimsel bir sonuç beklemek

de çok zordur. Bu nokta oldukça hassas, kritik ve tehlikeli bir noktadır. Çünkü iddialı ve bir 'tez' ortaya koymaya kalkışan araştırmalar, bazen taassub, tez sahibini ezme, onu yerme ve dinsel yargılamaya tabi tutma, hatta dışlama gibi yanlış yaklaşımlarla karşılaşmaktadır. Bu açıdan baktığımızda İslam tarihinde ulemanın, ister kendi mezhep ve meşrebinden isterse diğer mezhebi, felsefi ve siyasi çevrelerden çıksın her tür fikri, öncelikle ilmi zaviyeden değerlendirdiği, ilk anda yersiz ve haksız eleştiri ve ithamlardan uzak durmaya çalıştığı anlaşılıyor. İstisnaların ve kabul edilmez tutumların varlığını unutmuyoruz değiliz. Bugün için de bu zaviye geçerli hale getirilmelidir. Bu nedenle, yukarıda andığımız “öğrenci fikrini ve iddiasını delilleri ile savunuyor ve ispat ediyorsa kabul edilmeli” ilkesi burada da geçerlidir.

Öyle anlaşılıyor ki raporlarda olabilecek risk, pozitif tarafgirliğin yitirilmesidir. Jüri raporlarının duygusal nedenlerin tabiri caizse ahbab-çavuş ilişkisi etkisi altında hazırlanması daha büyük bir sorundur. Bu tür raporlar pozitif tarafgirliği yitirdiği için tedbir bile alınabilir.

Raporlar hakkındaki bu tespit, tenkit ve isteklerimiz şu kanaate ve hassasiyete dayanmaktadır: Tez raporu, en az tezin kendisi kadar bilimsel, objektif ve saygın olmalıdır. Bizim gözümüzde tez raporu, bilime bilim katmadır.

Yukarıdaki tespitlerin ardından savunma sınav için hazırlanan rapora ve raporun zeyline öğrenci açısından bakarak şu soruların anlamlı olduğunu düşünüyorum: Raporların teze etkisi nedir? Acaba öğrenci, bu raporlardan daha doğrusu tez savunma sınavı müzakerelerinde kendine yöneltilen soru, eleştiri ve ilave tekliflerinden ne kadar istifade ediyor, dahası tezini enstitüye teslim etmeden önce son bir defa daha gözden geçirirken savunma sınavında kendisinden istenenleri ne kadar yerine getiriyor? Şimdilik bizim gözlemimiz şöyledir: Çoğunlukla öğrencilerin raporlarda/sınavda dile getirilen eleştiri, öneri ve sorulardaki hususları mümkün olduğu kadarıyla yerine getirme konusunda istekli davranarak teze yansıtma çalışmaktadır. Bazı öğrencilerinse kendisine yöneltilen eleştiri ve teklifler son derece haklı olmasına rağmen, pek önemsemedikleri, isteksiz davrandıkları görülmektedir. İkinci tip davranışlar sebebiyle, raporlardan beklenen katkı gerçekleşmeden tamamlanmakta, bu yüzden bazen jüri üye/leri ile öğrenci arasında gerginlikler çıkmaktadır. Bu konuda daha net ve daha sağlıklı konuşabilmek için tez tamamlamış doktora öğrencileri arasında ankete dayalı bir araştırma yapılması ile mümkündür.

Sonuç Yerine: Teklifler

Doktora tezi savunma sınavı için jüri üyelerinin hazırladıkları kişisel rapor için geliştirilen formlara dair gözlemlerimizi yukarıda açıkladık. Bu başlık

altında ise tez raporlarının daha verimli olmasını sağlayacak bazı tekliflerimizi sıralayacağız.

1. Her şeyden önce, doktora tez savunma sınavı öncesinde jüri üyelerince yazılı belge olarak rapor hazırlanacağına dair enstitü yönetmeliklerinde net bir açıklama yapılmalıdır.
2. Enstitülerin geliştirdiği rapor formlarının, birbirine yakın bir şekil ve muhtevaya kavuşturulması, formlarda açık sorular sorulması ve modüller oluşturulması faydalı olur.
3. Raporlar, enstitüler tarafından, akademik ürünler olarak değerlendirilmeli, jüri üyesi de raporunu bu mantıkla hazırlamalıdır. Böyle bir sistemin işlerlik kazanabilmesi ve öğrencinin yararlanabilmesi için tezin eksik yönleri, düzenleme ve düzeltilmesi gereken noktaları raporda belirtilir, ilgili kısım adaya sınavdan önce veya sınav sırasında takdim edilir.
4. Raporların objektifliği ve ilmi hüviyeti enstitülerce denetlenebilir ya da bunun için kriterler geliştirilebilir.
5. Rapor formunun başlığı, aşağıdakilerden birisi olabilir:
 - “Doktora Tezi Kişisel Ön İnceleme ve Değerlendirme Raporu”
 - “Doktora Tezi Kişisel Ön İnceleme ve Değerlendirme Formu”
 - “Doktora Tezi Kişisel Ön İnceleme ve Değerlendirme Rapor Formu”
 - “Savunma Sınavı Öncesi Doktora Tezi Değerlendirme Raporu”
 - “Savunma Sınavı Öncesi Doktora Tezi Değerlendirme Formu”
6. Raporların Karar (bazılarında Sonuç) kısmında bir karar yazmaya gerek yoktur. Nitekim Dokuz Eylül Ü. SBE formu böyledir ve doğru bir uygulamadır. Çünkü bur rapor formu savunma sınavından önce tez hakkında bir ön değerlendirme için hazırlanır. Savunma sınavı sonucunda bir karar çıkacağı ve bu da tutanakta kaydedileceği için rapor formuna karar yazılması hem tutanakla bir çelişki hem de anlamsızdır.

Ancak enstitüler savunma sınavından önce raporların kararına göre öğrenciyi ve jüriyi sınava çağırıp çağırmamaya karar verecekse, o zaman, Karar/Sonuç modülü açılarak şu maddelere yer verilebilir:

- Tez savunmaya alınabilir
- Ek süre verilmesi uygundur
- Reddedilmesi gerekir

İkinci ve üçüncü maddelerde jüri çoğunluğu varsa savunma sınavı yapılmayacağı için jüri üyeleri ayrıntılı gerekçe yazmalıdır.

1. Formun sonuna bir uyarı konulmak istendiğinde şöyle bir not yazılabilir: Bu rapor formu, enstitüye ulaştırılmak üzere sınavdan önce bölüm başkanına/danışmana teslim edilir.
2. Objektif raporların elde edilebilmesi ve öğrenci/tez için azami faydalı olabilmesi amacıyla jüri oluşturulurken hassas davranılmalıdır. Örneğin jüriler anabilim dalı başkanlığınca belirlenebilir.
3. Raporlar, azami istifade göz önüne alınarak doldurulacağı için öğrenciye de verilebilir. Nitekim doçentlik sınavında raporlar adaya verilebilmektedir.
4. Tez aynı zamanda danışmanın bir ürünü sayıldığından danışman savunma sınavında bulunmalı, fakat oy hakkı olmamalıdır. Gerekteğinde açıklama yapmak üzere kendisine jüri başkanı tarafından söz verilebilir. Danışman savunma sınavından önce enstitüye rapor sunduğu için savunma sınavında tekrar rapor hazırlamasına da gerek yoktur.
5. Jüri ve raporlar konusu, bir bakıma farklı üniversitelerden jüri üyesi ataması zorunluluğuyla ilgilidir. Aslında çok isabetli bir hüküm (YÖK yönetmeliği madde 22/4) olmasına rağmen enstitülerin yolluk ve yevmiye ödenek sıkıntısı nedeniyle çoğu zaman uygulama imkanı bulmamaktadır. Bu maddenin işlerlik kazandırılması kaçınılmazdır.
6. Raporlar konusunda radikal bir değişiklik teklifi de şöyledir: Mahzurlu yanları gizli tutulmak ve jüri üyesinin izni alınmak şartıyla, tez raporunun online doldurulma imkanı sağlanabilir ya da rapor belgesi (taranarak/PDF yapılarak) enstitü web sayfasında yayınlanabilir. Hatta YÖK Tez Merkezi'nde yayınlanması bile mümkündür.

Kaynaklar

- Tebliğde adı geçen üniversitelerin SBE web sayfaları ve edinilen belgeler
 2547 sayılı *YÖK Kanunu*, <http://www.yok.gov.tr/web/denklikbirimi/2547-sayili-kanun>
 (erişim: 03.08.2017)
- http://www.yok.gov.tr/documents/10279/23688337/lisansustu_egitim_ve_ogretim_y%C3%B6netmeliği.pdf/8451c3e1-7975-40f1-bc81-3ca01cb288c8
 (erişim: 08.09.2017)
- http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56_INSTANCE_rEHF-8BIsfYRx/10279/17377 (erişim: 010.09.2017)
- Serdar Yılmaz, “Yeni “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”nin Öngördüğü Sistem ve Geçiş Esasları”, *Ankara Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (2) 2016, ss.473-569.

Teamüller ve Sistem Arasında Danışmanlık Uygulamalarının Lisansüstü Tefsir Tezlerine Yansıması

Betül ÖZDİREK¹

Giriş

Başarılı bir yüksek lisans ve doktora tezi elde etmede en önemli faktörlerden biri tezin danışmanıdır. Danışman tezin başlangıcından son aşamasına kadar her anlamda öğrenciye destek olmakta, öğrenciyi yönlendirmektedir. Tez üzerinde öğrenci ile birlikte çalışmakta, öğrencinin yazmış olduğu yerleri tashih etmekte ve yine son aşamada tezi öğrenci ile birlikte savunmaktadır. Danışmanın tez yazım sürecinin neredeyse tamamında olması tezler açısından danışmanlık konusunun incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada amaç üniversitelerin lisansüstü mevzuatlarında danışmanlığa dair verilmiş olan maddeleri incelemek ardından bu maddelerin uygulamaya ne ölçüde geçirildiğini tespit etmektir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2016-2017 tarihinde lisansüstü tefsir ve kıraat eğitimi veren tüm üniversitelerin mevzuat ve yönergelerinde danışmanlığa dair maddeler incelenecektir. Sistemde² bulunan bu maddelerin ortak veya farklı olduğu yerler belirtilecek ardından bahsi geçen maddeler üniversitelerle kıyaslanarak incelenecektir. Mevzuat ve yönergelerde geçen bilgiler için 4 Nisan 2017 tarihinde üniversitelerin kendi sitelerinde hazır bulundurdukları lisansüstü mevzuat ve yönergelerin danışmanlığa dair bölümleri esas alınacaktır. Kıyaslama işleminde incelemeyi daha sistematik bir şekilde yapmak için üniversitelerin eğitime geçtikleri tarih esas alınacak ve üniversitelere dair bilgiler ilk dönem, orta dönem ve yeni dönem üniversiteler olmak üzere üç grupta verilecektir. Üniversitelerde danışmanlığa dair geçen maddelerden elde edilen veriler bir anket çalışmasına dönüştürülecek ve bu maddelerin uygulamaya ne ölçüde geçtiğini tespit etmek için bir anket çalışması uygulanacaktır. Anket öğrencilere yönelik olacak ve bu ankette danışmanların uygulamada nelere dikkat ettiği, tezde öğrenciye ne kadar yardımcı oldukları ve sisteme ne ölçüde uydukları tespit

1 Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, betul_ozdirek@hotmail.com

2 Sistem kelimesi bu makalede YÖK’ün ve üniversitelerin lisansüstü mevzuat ve yönergelerinde geçen bilgiler anlamında kullanılmıştır.

edilmeye çalışılacaktır. Anketten elde edilecek sonuçlar doğrultusunda sistemdeki maddelerle karşılaştırması yapılacak ve durum değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Mevzuata Dair Genel Bilgiler

Üniversitelerin yönetmelikleri incelendiğinde yönetmeliklerin çoğunda tezli yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve doktora programları ayrı bölümlerle verilmektedir. Bununla birlikte yüksek lisans programlarını bir bölüm, doktora programlarını bir bölüm olarak veren üniversiteler olduğu gibi tüm bu programları aynı bölüm içinde veren üniversiteler de mevcuttur. Bu bölümler içerisinde çalışmanın konusu olan kısım “tez danışmanı ataması ve danışmanın görevleri” kısmıdır. Danışmanlıkla ilgili bu kısımlar genellikle bahsi geçen bölümler altında verilmekte bazen de “eğitim öğretime ilişkin genel esaslar”ın sayıldığı bölümlerde verilmektedir. Yönetmelikler içerisinde danışmanlığı içeren madde isimleri tez danışmanı ataması ve değişikliği, tez danışmanı atanması ve tez çalışması şeklinde farklılık arz etmektedir.

Bu çalışmada genel olarak danışmanlık uygulamaları esas alındığı için tezli/tezsiz yüksek lisans ve doktora programı ayrı başlıklar altında incelenmemektedir. Türkiye’de ilahiyat fakültesi bulunup lisansüstü eğitim veren üniversitelerin mevzuat ve yönergeleri dikkate alındığında her fakültenin danışmanlığa dair maddelerinin –iki veya üç maddesi hariç- birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu maddeler farklı üniversitelerden toplanılarak şu başlıklarla verilebilir:

1. Tez danışmanının üniversitedeki öğretim üyelerinden atanması, üniversitede belirtilen kriterlerde öğretim üyesi yoksa bu durumda yapılacaklar
2. Tez danışmanının atanma süresi ve tez konusunun enstitüye teslim süresi
3. Tez çalışması niteliğinin birden fazla tez danışmanı gerektirdiği durumlarda izlenilecek yollar
4. Öğrencinin veya danışmanın isteğine bağlı olarak danışman değişikliği meselesi, danışman değişikliğinin tez devam ederken olması meselesi
5. Bir danışmanın üstlenebileceği en çok lisansüstü öğrenci sayısı
6. Tez danışmanının uzmanlık alan dersi açması meselesi
7. Danışmanın Görevleri

Bu maddeler 4 Nisan 2017 tarihi itibarıyla üniversitelerin kendi sitelerinde hazır bulundurdukları lisansüstü mevzuat ve yönergelerinin tamamından elde edilmiştir. Maddelerden ilk ikisi istisnasız her üniversitede bahsedilen madde-

lerdir. Geriye kalan maddeler ise her üniversitenin mevzuat ve yönergelerinde bulunmamaktadır. İlk iki madde haricindeki maddeler bahsedilen üniversitelerin mevzuat ve yönergelerinden toplanılarak elde edilmiştir.

Üniversitelerden elde edilen tez danışmanlığına dair maddeler, tarihi süreçte üniversitelerin yönetmeliklerinde ve uygulamada değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit etmek ve karşılaştırma işlemini kolaylaştırma adına tasnif edilmiştir. Buna göre;

1. İlk Dönem Üniversiteler: Ankara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi.
2. Orta Dönem Üniversiteler: Cumhuriyet Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
3. Yeni Dönem Üniversiteler:
 - a. Devlet Üniversiteleri: Akdeniz Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Bozok Üniversitesi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Erzincan Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Harran Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Ömer Halis Demir Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Şırnak Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Yalova Üniversitesi.
 - b. Özel Üniversiteler: İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Belirlenen üniversitelerde mevzuattan çıkarılan maddeler ile danışmanlık uygulamasının karşılaştırılabilmesi için lisansüstü tefsir ve kıraat öğrencilerine bir anket çalışması uygulanmıştır. Anket çalışması internet üzerinden 13 Nisan 2017- 12 Eylül 2017 arasında yapılmıştır.

Anket çalışmasında sorular çoktan seçmeli, açık uçlu, kısa yanıtli, uzun yanıtli şeklindedir. Sorular zorunlu ve isteğe bağlı olarak farklılaşmaktadır. Katılımcılara yirmi dört soru sorulmuştur.³ Ankete toplamda altmış dokuz öğrenci katılmıştır. Katılan öğrencilerin ikisi Ondokuz Mayıs Üniversitesinden, biri Yirmidokuz Mayıs Üniversitesinden, sekizi Ankara Üniversitesinden, dördü Atatürk Üniversitesinden, ikisi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinden, biri Harran Üniversitesinden, biri Hitit Üniversitesinden, on altısı İstanbul Üniversitesinden, biri Karadeniz Teknik Üniversitesinden, yirmi dördü Marmara Üniversitesinden, ikisi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinden, biri Sakarya Üniversitesinden, ikisi Uludağ Üniversitesinden, dördü Yalova Üniversitesindedir. Bu altmış dokuz öğrencinin dokuzu kıraat bölümünden altmışı tefsir bölümündendir. Ayrıca ankete katılanların yirmi dokuzu doktora, kırkı tezli yüksek lisans öğrencisidir. Ankette varsayımlar üzerinde bulunan öğrencilerin cevapları kabul edilmemiştir.

Teamüller ve Sistemin Tefsir ve Kıraat Tezlerine Yansıması

Sistemden elde edilerek belirlenmiş olan maddeler sırasıyla danışman atanması ve atanma süreci, birden fazla danışman meselesi, danışman değişikliği meselesi, danışmanın üstlendiği öğrenci sayısı meselesi, uzmanlık alan dersi meselesi, danışmanın görevleri meselesi şeklindedir.

1. Danışman Atanması ve Atanma Süresi Meselesi

1.1. Danışman Ataması Meselesinin Yönetmeliklerdeki Durumu

YÖK'ün danışman atamasıyla ilgili "Tezli yüksek lisans programında, enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığı her öğrenci için kendi üniversitesinin kadrosunda bulunan bir tez danışmanını en geç birinci yarıyılın sonuna kadar; öğrencinin danışmanı ile beraber belirlediği tez konusunu da en geç ikinci yarıyılın sonuna kadar enstitüye önerir. Tez danışmanı ve tez konusu enstitü yönetim kurulu onayı ile kesinleşir" ibaresi bulunmaktadır. Bu maddenin hemen arkasından "Tez danışmanı, senatonun belirleyeceği niteliklere sahip öğretim üyeleri arasından seçilir" maddesi gelmektedir.

İlk dönem üniversitelerin danışman atamasına dair maddelerinde bahsedilen ilk madde danışman ataması ile ilgilidir. İlk dönem üniversitelerde "Yüksek lisans ve doktora programlarında Anabilim/Anasanat Dalı Başkanlığı her öğrenci için enstitüye bir tez danışmanı önerir" kaydı bulunmaktadır. Diğer üniversitelerden farklı olarak Ankara Üniversitesi yönetmeliğinde

3 Sorular ek 1'de verilmiştir.

öğrenci tercihinin dikkate alındığını ifade eden ibareler bulunmaktadır. Danışman ataması hususunda Erciyes Üniversitesi diğer üniversitelerden farklı olarak yönetmeliğe “Danışman belirlenmesinde öncelik, talebi olması halinde üzerinde yüksek lisans veya doktora öğrencisi olmayan öğretim elemanlarındadır” şeklinde bir madde eklemiştir. Üniversitelerde öğretim üyesi bulunmaması veya zorunlu bir halin zuhur etmesi durumunda başka üniversitelerden danışman atanabileceği veya en az doktora derecesine sahip olan bir öğretim görevlisinin de tez danışmanı olarak atanabileceği söylenmektedir. Bu noktada hemen her üniversitenin eklediği husus “enstitü yönetim kurulu/senato kararı ile kesinleşmesi”dir.

Orta dönem üniversitelerin danışman atamasına bakıldığında İstanbul Üniversitesi yönetmeliğinde “öğrencilerin tercihlerini ve ilgili öğretim üyelerinin görüşlerini dikkate alarak” ibaresi geçmektedir. Sakarya Üniversitesinin danışmanlıkla ilgili yönetmelikte tek maddesi bulunmaktadır. Bu maddede danışmanlıkla ilgili tüm kararların senato tarafından belirlendiğinden bahsetmektedir. Bu sebeple Sakarya Üniversitesine dair verilen bilgilerin tamamı senato kararlarından alınmaktadır. Senato kararlarında bu konuyla ilgili “Öğrenci, ilk ders kayıt döneminde danışman belirlemek üzere, uzmanlık alanı belirtilen SA-Ü’deki öğretim üyelerinden “üç” tercih yapar... öğrencinin yapmış olduğu tercih sırası dikkate alınarak belirlenen danışman EYK’ya sunulur ve EYK kararı ile kesinleşir. Öğrencinin danışman tercih formunda birinci sırada tercih ettiği öğretim üyesinin onayı alınır. Danışman atamaları Enstitü internet sayfasında ilan edilir.” İbaresini bulunmaktadır. Yüzüncü Yıl Üniversitesi yönetmeliğinde bu konuyla ilgili “Danışman, öğrencinin tercihleri alınarak ilgili anabilim/anasanat dalı akademik kurulunun önerisi, enstitü yönetim kurulunun onayıyla atanır.” İbaresini bulunmaktadır. Ayrıca Yüzüncü Yıl Üniversitesinin danışmanlıkla ilgili yayınladığı yönergede de danışman atamasında hem öğrencinin hem de danışmanın dikkate alındığı “Tez danışmanı belirlenirken öğrencinin ve danışman olarak atanacak Öğretim Üyesinin görüşü alınır.” İfadesiyle desteklenmiştir. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yönetmeliğinde danışman seçimi ile ilgili “Yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programı öğrencisi, birinci yarıyıl başında çalışmak istediği anabilim/anasanat dalında görevli üç öğretim üyesini sıralayarak enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığına bildirir. Anabilim/anasanat dalı başkanlığı, yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik programı öğrencileri için tez danışmanını birinci yarıyıl başında ilgili enstitüye önerir.” İbaresini bulunmaktadır. Son karar Enstitü Yönetim Kuruluna bırakılmıştır. Cumhuriyet Üniversitesi Yönetmeliğinde danışmanın enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığı tarafından atandığı yazmaktadır.

Yeni dönem üniversitelerde otuz beş üniversite içerisinde Kafkas Üniversitesi, Harran Üniversitesi, Şırnak Üniversitesi sitelerinde yönetmeliklerini yayınlamamışlardır. Bu sebeple otuz iki üniversitenin yönetmeliği incelenmiştir. Üniversiteler arasında tez danışmanını öğrencinin görüşünü dikkate alarak atama yapanlar; Çukurova Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi'dir. Bu üniversiteler içerisinde danışman atamasının yöntemi hakkında bilgi veren üniversiteler ise Gümüşhane Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi'dir. Bu üniversitelerin yönetmeliklerine göre danışman atamasında öğrenci üç danışman adayını belirler. Öğrencinin yaptığı tercih sırası dikkate alınarak danışman ataması yapılır. Geriye kalan üniversitelerde danışman enstitü yönetim kurulu kararınca anabilim dalı başkanlığı tarafından yapılır.

1.2. Danışman Ataması Meselesine Dair Yapılan Anket Sonuçları

Ankette öğrencilere “Üniversitenizde tez danışmanı seçiminde nasıl bir yol takip edilmektedir? Öğrenci mi hocayı seçmektedir yoksa hoca mı öğrenciyi seçmektedir?” sorusu iki seçenekli olarak sorulmuştur. Bu soru ankette cevaplanması zorunlu sorular şeklinde düzenlenmiştir. Anket sonuçlarında üniversitelerde öğrencinin hocasını seçme oranı %76,8 hocanın öğrenciyi seçme oranı ise %23,2 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar dönemlere göre sıralandığında ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerde kendi içinde öğrencinin hocayı seçtiği tespit edilmiştir.⁴

1.3. Değerlendirme

Üniversitelerin danışman atamasına dair yönetmeliklerinde bulunan maddeler incelendiğinde danışman atamasında belirli şartların olduğu; fakat son kararın enstitü yönetim kararı/ senato kararıyla belirlendiğidir. Burada farklılaşan ve çalışma açısından büyük önem arz eden nokta danışman atamasında öğrencinin tercihlerinin dikkate alınıp alınmadığıdır. Üniversitelerin yönetmelikleri incelendiğinde ilgili üniversitelerin çoğunda “danışman atanır” şeklinde bir ibare olduğu; ama atama işleminin nasıl olduğuna dair bir ibare olmadığı tespit edilmiştir.

İlk dönem üniversitelerin yönetmeliklerinde öğrenci tercihi “lafzen” yalnızca Ankara Üniversitesi Yönetmeliğinde geçmektedir. Orta dönem üniversitelerin çoğunun yönetmeliğinde öğrencinin danışman seçiminde etkin olduğu

4 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 1

görülmektedir. Danışmanlıkla ilgili Sakarya ve Yüzüncü Yıl Üniversitesinin ayrıca senato kararlarında danışmanlıkla ilgili konular ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Yeni dönem üniversitelerde otuz iki üniversitenin yalnızca on birinde öğrenci tercihi dikkate alınmaktadır. Danışman seçme işleminin yöntemine dair bilgiyi ise yalnızca dört üniversite vermektedir.

Yapılan ankette tespit edildiği kadarıyla üniversitelerin çoğu öğrenci görüşünü dikkate almaktadır. Yönetmeliklerin çoğunda açıkça yazmasa da üniversitelerde danışman seçiminde öğrenci aktiftir. Öğrencilere sorulan danışmanlık atamasına dair soruda “öğrenci hocayı seçmektedir” şikkını işaretleyen elli üç öğrenciden anketteki “danışmanınızdan memnun musunuz” sorusuna kırk üçü “memnunum” cevabını vermiştir. “Hoca öğrenciyi seçmektedir” diyen on altı öğrenciden on dördü “memnunum” şikkını işaretlemiştir. Her iki durum karşılaştırıldığında öğrencinin hocayı seçtiği üniversitelerdeki memnuniyet oranı daha fazla çıkmaktadır. Her iki uygulamada memnun olmayan öğrencilerin açık uçlu sorulardaki cevapları dikkate alındığında memnuniyetsizliğin sebebi danışmanın öğrenciyi veya öğrencinin danışmanı seçmesi değil öğrenci ve danışmanın birbirlerini tanımamasıdır. Bu sebeple hoca ve öğrencide karşılıklı ilgisizlik olmuş ve öğrencinin tez sürecini kötü geçirmiştir.

Üniversitelerin tez danışması ataması süresine dair verdiği bilgiler genel olarak ilk yarıyılın sonu veya ikinci yarıyılın başlangıcı şeklindedir. Ayrıca danışman atanana kadar danışmanın görevlerinin anabilim dalı başkanlığınca yapıldığı bilgisi verilmektedir. Üniversite yönetmeliklerinde danışmanın atanma süreleri arasında çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Burada çalışma açısından önemli olan nokta danışman atanana kadar ders sürecinde öğrencinin durumu ve danışman atandıktan sonra danışmanın yapması gereken işlemlerdir. Bu konu doğrudan danışman atama süreci ile ilgili değil danışmanın görevleriyle ilgilidir. Dolayısıyla danışmanın yapması gereken işlemler bu başlık altında değil “danışmanın görevleri meselesi” başlığında incelenecektir.

2. Birden Fazla Danışman Meselesi

2.1 Birden Fazla Danışman Meselesinin Yönetmeliklerdeki Durumu

YÖK Yönetmeliği’nde bu meseleyle ilgili “Tez çalışmasının niteliğinin birden fazla tez danışmanı gerektirdiği durumlarda atanacak ikinci tez danışmanı, üniversite kadrosu dışından en az doktora derecesine sahip kişilerden oluşabilir”⁵ maddesi bulunmaktadır. Üniversite yönetmeliklerinde ise durum farklılık arz etmektedir.

5 Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, sekizinci maddenin ikinci fıkrası

İlk dönem üniversiteler incelendiğinde tez çalışmasının birden fazla danışmanı gerektirdiği durumlarda üniversitelerin çoğunda ikinci danışman için “en az doktora derecesine sahip olma” şartı getirilmiştir. Bu konuyla ilgili Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesinin yönetmeliklerinde diğer üniversitelerden farklı olarak ikinci danışmanı atamak için “birinci danışmanın gerekçeli raporu, anabilim/anasanat dalı başkanlığının önerisi ve enstitü yönetim kurulunun kararı ile ikinci tez danışmanı atanabilir” denmektedir.

Orta dönem üniversiteler incelendiğinde Sakarya Üniversitesi yönetmeliğinde ikinci tez danışmanı için senato kararlarında danışmanın ve önerilen danışmanın resmi birtakım evrakları doldurması ve ana bilim dalı başkanlığına sunması beklenmektedir. Senato kararlarına “Ortak danışman ataması sadece tez aşamasında yapılır.” İbaresine de eklenmiştir. Ayrıca ikinci danışmanlığın sonlandırılması ile ilgili de “Danışmanlardan birinin ilgili EABD/EASD başkanlığına veya enstitüye başvurması halinde EYK kararı ile sonlandırılır” bilgisi bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesinin bu konuyla ilgili verdiği bilgi “Enstitü yönetim kurulu kararıyla ikinci danışman atanabilir” şeklindedir. Yüzüncü Yıl Üniversitesinde bu konuyla ilgili “Danışmanlık Yönergesi”nde birinci danışmanın ikinci danışmanın ve öğrencinin gerekçeli raporu istenmektedir. Karar Enstitü Yönetim Kurulu tarafından verilmektedir. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi yönetmeliğinde bu konu hakkında “Tez çalışmasının niteliğinin birden fazla tez danışmanı gerektirdiği durumlarda atanacak ikinci tez danışmanı, üniversite kadrosu dışından da en az doktora derecesine sahip kişilerden olabilir.” İbaresine bulunmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesi yönetmeliğinde bu konuda yirmi birinci maddenin dört ve beşinci fıkralarında “Tez çalışmasının niteliğinin birden fazla tez danışmanı gerektirdiği durumlarda birinci danışmanlar Üniversite kadrosundaki öğretim üyeleri arasından, ikinci tez danışmanı, Üniversite kadrosu dışından en az doktora/sanatta yeterlik derecesine sahip kişilerden olabilir.” “Bir öğrenci/tez için birden fazla danışman atanması durumunda, iki adet ortak danışmanlığı olan öğretim üyesi, bir adet danışmanlığa sahip sayılır.” İbareleri bulunmaktadır.

Yeni dönem üniversiteler incelendiğinde birden fazla danışmanla çalışma konusunda üniversitelerin yönetmeliklerinde genel olarak ikinci danışmanın doktora derecesine sahip olması şartı aramaktadır. Yeni dönem üniversiteler içerisinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Bozok Üniversitesi birinci danışmandan gerekçeli rapor da istemektedir. Nihaî karar enstitü yönetim kuruluna bırakılmaktadır.

2.2 Birden Fazla Danışmanla Çalışmaya Dair Meselenin Anket Sonuçları

Ankette bu konuya dair beş soru sorulmuştur. İlk soru zorunlu diğer sorular isteğe bağlı olarak cevaplanmıştır. İlk soru olan “Teziniz ikinci danışmanı gerektiriyor mu/ gerektiriyor muydu?” sorusu “evet-hayır” şeklinde sorulmuştur. Cevabı “evet” olan katılımcılara diğer sorular yöneltilmiştir. İkinci soru olan “Teziniz ikinci danışmanı gerektiriyorsa ikinci danışmanı yasal olarak talep ettiniz mi?” sorusu “evet-hayır” şeklinde sorulmuş bu soruya “evet” cevabını verenlere üçüncü soru olan “Talep ettiyseniz bu süreç nasıl işledi? Gerekli işlemleri öğrenci mi yoksa danışman mı yapmaktadır?” sorusu “açık uçlu” olarak yöneltilmiştir. Dördüncü soru tez danışmanı talep eden öğrencilere yönelik olarak “İkinci danışman ilk danışmanınız tarafından onaylanıp desteklendi mi?” sorusu “evet-hayır” şeklinde sorulmuştur. Beşinci soru ise “Teziniz ikinci tez danışmanını gerektiriyorsa ve danışman talep etmediyseniz bu durumun ilk danışmanınızla alakası var mı?” sorusu açık uçlu olarak sorulmuştur.

Teziniz ikinci danışmanı gerektiriyor mu sorusuna %75,4 oranında “hayır”, %24,6 oranında “evet” oylanmıştır.⁶ Üniversitelere göre dağılım esas alındığında her üç dönemde de “hayır” cevabı oranı öne çıkmaktadır. Teziniz ikinci danışmanı gerektiriyorsa ikinci danışman talebinde bulundunuz mu şeklindeki soruya %88,2 “hayır” %11,8 oranında “evet” yanıtı verilmiştir.⁷ Üniversitelerin dönemlere göre dağılımına bakıldığında ilk ve orta dönem üniversitelerde “hayır” cevabı yoğun şekilde verilmişken yeni dönem üniversitelerde “evet” ve “hayır” cevabı eşit olarak verilmiştir. İkinci danışmanı talep ettiyseniz bu süreç nasıl işledi? Gerekli işlemleri öğrenci mi yoksa danışman mı yapmaktadır? Sorusuna toplamda beş kişi cevap vermiştir.⁸ Bu öğrencilerin üçü “öğrenci yapmaktadır” cevabını vermiş, biri “öğrenci işleri yapmaktadır” cevabını vermiş, biri de “öğrenci-danışman yapmaktadır” cevabını vermiştir. İkinci danışmanı talep edenlere “ikinci danışman ilk danışmanınız tarafından onaylanıp desteklendi mi?” sorusuna %63,6 “evet”, %36,4 “hayır” denmiştir.⁹ Dönelere göre dağılım esas alındığında ilk dönem üniversitelerde “evet” seçeneği daha fazla oylanmış, orta dönem üniversitelere mensup öğrenciler “evet” ve “hayır” seçeneklerini eşit şekilde oylamış, yeni dönem üniversitelere mensup öğrencilerin tamamı “evet” seçeneğini oylamıştır. “Teziniz ikinci danışmanı gerektiriyorsa ve danışman talep etmediyseniz bu durumun ilk danışmanla alakası var mı?”

6 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 2

7 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 3

8 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 4

9 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 5

sorusuna sekiz kişi cevap vermiştir.¹⁰ Bu öğrencilerin altısı “hayır” ikisi “evet” seçeneğini oylamıştır. Dönemlere göre dağılım esas alındığında ilk dönem üniversitelerde “evet” ve “hayır” seçeneği eşit oylanmıştır. Orta dönem üniversitelerde “hayır” seçeneği yoğun şekilde oylanmıştır. Yeni dönem üniversitelerde öğrencilerin tamamı “hayır” seçeneğini oylamıştır.

Sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek adına ankete katılan öğrencilerden ilk dönem üniversitelere mensup olanlar kendi arasında, orta dönem üniversiteye mensup olanlar kendi arasında ve yeni dönem üniversiteye mensup olanlar da kendi arasında değerlendirilecektir.

İlk dönem üniversiteye mensup olanların katılım sayısına ve oyladıkları seçeneğe bakıldığında fark çok açık bir şekilde görülmektedir.¹¹ Öğrenciler ikinci tez danışmanını büyük oranda talep etmemişlerdir. Talep etmeyen öğrencilere bu durumun ilk danışmanla alakası olup olmadığı sorulmuş, öğrencilerin yarısı “evet (alakası var)” diğer yarısı “hayır (alakası yok)” şeklinde cevap vermişlerdir. Orta dönem üniversitelere bakıldığında tezi ikinci danışmanı gerektirdiği halde yasal hakkını kullanıp ikinci danışmanı talep eden öğrenci bulunmamaktadır. Gelen oyların tamamı öğrencinin talep etmediği şeklindedir. Bu durumun ilk danışmanla alakası olup olmadığı sorulduğunda öğrencilerin çoğunluğu “hayır” seçeneğini işaretlemiştir. Yeni dönem üniversitelere bakıldığında ise ikinci danışmanı talep etme durumu yarı yarıya görünmektedir. Talep etmeyen öğrencilerden hiçbiri bu durumu ilk danışmana bağlamamıştır.

Tezi ikinci danışmanı gerektirip yasal olarak ikinci danışman talebinde bulunan öğrencilerin durumuna gelince öncelikle işlemlerin kim tarafından yürütüldüğüne dair bir soru sorulmuş bunun karşılığında alınan cevaplarda yönetmeliğe aykırı bir durum tespit edilememiştir. Öğrencilere ikinci danışman konusunda ilk danışmanın bu durumu destekleyip desteklemediği sorulmuştur. İlk, orta ve yeni dönem üniversitelerin kendi içindeki durumu incelendiğinde ilk dönem üniversitelere mensup öğrencilerin çoğunluğu “evet” cevabını vermiştir. Orta dönem üniversitelerdeki öğrencilerin oranı yarı yarıyadır. Yeni dönem üniversitelerde ise “hayır” cevabını veren kimse olmamıştır.

2.3 Değerlendirme

Birden fazla danışman konusunda getirilen şartlar üniversitelerin çoğunda benzerlik göstermektedir. Yönetmeliklerde bu konu ayrıntılı biçimde ele alınmamıştır. Dikkat çeken hususlardan biri bazı üniversitelerde birden fazla

10 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 6

11 Bkz. Grafik

danışman yasal olarak talep edildiğinde öğretim görevlilerinde hem birinci hem ikinci danışmandan gerekçeli rapor isteyen üniversitelerin bulunmasıdır. Çoğu üniversitede yalnızca ikinci danışmanın sahip olması gereken özellikleri sebebiyle bulunmaktadır.

Verilen cevapların dönemlere göre değerlendirilmesi yapıldığında yeni dönem üniversitelerde ikinci danışman meselesinin “problem” yapılmadığı, meseleye daha ılımlı bakıldığı tespit edilmiştir. Orta dönem üniversiteye mensup öğrencilerin açık uçlu soruya verdiği cevaplar dikkate alındığında ikinci danışmana sıcak bakan danışmanın öğrenciyle tez süresince hiç ilgilenmemesi ve bu sebepten onay vermesi şeklinde olmuştur. İkinci danışmana sıcak bakmayan danışman süreci onaylamamıştır, bunun sonucunda öğrenci gayri resmi şekilde ikinci danışmanla çalışmaya devam etmiştir. İlk dönem üniversitelerin durumu incelendiğinde çoğunluk ilk danışmanın durumu desteklediği yönündedir. Desteklemeyen kısma bunun nedeni sorulmuş; fakat bu öğrencilerin çoğundan herhangi bir cevap alınamamıştır. Bu durumun sebepleri ankete katılanların üşenmesi veya danışmanlarından çekindikleri için herhangi bir şekilde yanıtlama yoluna gitmemeleri şeklinde olabilir.

3. Danışman Değişikliği Meselesi

3.1. Öğrencinin veya Danışmanın İsteğine Bağlı Olarak Danışman Değişikliği

İlk dönem üniversiteler incelendiğinde üniversite yönetmeliklerine göre danışman değişikliği, danışmanın veya öğrencinin isteği üzerine yapılabilir; fakat her iki durumda da Anabilim/Anasanat Dalı Başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile değiştirilme şartı bulunmaktadır. Bu kararlara ilave olarak Uludağ Üniversitesinin yönetmelik metninde “yazılı talep üzerine” kaydı eklenmiş, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesinde ise “gerekçeli başvuru üzerine” kaydı eklenmiştir. Atatürk Üniversitesinin danışmanlıkla ilgili maddesinde bu konuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ankara Üniversitesi Yönetmeliğinde “Danışman değişikliği istemi tez aşamasında olursa hem danışmanın hem de öğrencinin onayı olmak zorundadır” ibaresi bulunmaktadır.

Orta dönem üniversiteler incelendiğinde İstanbul Üniversitesi yönetmeliğinde bu konuyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Sakarya Üniversitesi Yönetmeliğinde “Öğrenci, Danışman Değiştirme Formu”nu eski danışmanı, önerilen yeni danışman ve EABD/EASD başkanının onayı ile EYK’ya sunar. Danışman değişikliği EYK kararı ile kesinleşir.” ibaresi bulunmaktadır. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Danışmanlık Yönergesinde danışman değişikliği öğrenci ve/veya

danışmanın önerisi ile belirlenmektedir. Son kararı Enstitü Yönetim Kurulu vermektedir. Ayrıca danışman değişikliği maddesi altında danışmanın 3 aydan fazla üniversitedeki görevinden ayrı kalması, sağlık durumları ve doğum izni gibi uzun süreli izinli ve raporlu sayılacak kişilerin zorunlu danışman değişikliğiyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi yönetmeliğinde ise “öğrencinin veya tez/sanat eseri danışmanının talep etmesi halinde, anabilim/anasanat dalı başkanlığının ve enstitü yönetim kurulunun uygun görüşü ile öğrencinin tez danışmanı değiştirilebilir.” ibaresi bulunmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesinde “Bir öğrencinin tez danışmanı, öğrencinin ve/veya danışmanın yazılı talebi ve ana bilim/ana sanat dalı kurulunun gerekçeli önerisi üzerine EYK kararıyla değiştirilebilir.” ibaresi bulunmaktadır.

Yeni nesil üniversitelerde danışman değişikliği konusunda yazılı birtakım belgelerle anabilim dalına başvuru yapılmaktadır. Danışman değişikliğinde Bartın Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi diğer üniversitelerden farklı olarak yeni danışmandan da onay istemektedir. Bingöl Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi yönetmeliklerinde bu konuyla ilgili bilgi geçmemektedir.

3.2. Danışman Değişikliği Meselesinin Anket Sonuçları

Ankette danışman değişikliğine dair iki soru sorulmuştur. Soruların ilki “Tez başlamadan yahut tez süresince danışman değişikliği yaptınız mı?” şeklinde “evet-hayır” seçenekli bir sorudur ve cevaplanması zorunludur. İkinci soru “Danışman değişikliği yaptıysanız bu süre zarfında ilgili hocaların tutumları nasıl oldu?” şeklindedir ve ilk soruya “evet” cevabı verenlere yöneltilmiştir. “Tez başlamadan yahut tez süresince danışman değişikliği yaptınız mı?” sorusuna %79,7 “hayır” %20,3 oranında “evet” cevabı verilmiştir.¹² Üniversitelerin dönemlere göre dağılımı esas alındığında her üç dönemde de “hayır” cevabı ağır basmaktadır. “Danışman değişikliği yaptıysanız bu süre zarfında ilgili hocaların tutumları nasıl oldu?” sorusuna on üç öğrenci cevap vermiştir.¹³ Bu öğrencilerin altısı “olumlu” ikisi “olumsuz” yönde bilgi vermiştir. Geriye kalan öğrencileri ortak bir payda da birleştirmek istenirse buna “zorunlu değişiklik” denilebilir. Bu öğrenciler hocanın emekli olması, anabilim dalının sehven başka bir danış-

12 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 7

13 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 8

man ataması ve siyasi birtakım meseleler sebebiyle görevden alınması şeklinde cevaplar vermişlerdir. Dönemlere göre dağılıma bakıldığında ilk dönem üniversitelerde zorunlu değişiklik ardından olumlu ve sonra olumsuz oylama gelmektedir. Orta dönem üniversitelerde olumlu ve zorunlu değişiklik maddeleri eşit görünmektedir. Yeni dönem üniversitelerde ise olumlu yönde oylama daha fazladır, olumsuz ve zorunlu değişiklik ise eşit oylanmıştır. Bu soruyu oylayanların sayısının az olması hasebiyle çok net cevaplar alınamayabilir.

3.3. Değerlendirme

Danışman değişikliği genel olarak enstitü kararına bırakılmakla birlikte öğretim görevlisi ve öğrencinin rızası gözetilmektedir. Üniversitelerin yönetmeliklerinde öğrenci veya danışmanın istemesi halinde belirli raporlar doldurulup anabilim dalına götürülmektedir. Son kararı Enstitü Yönetim Kurulu vermektedir. Orta dönem üniversitelerden İstanbul Üniversitesi yönetmeliğinde, yeni dönem üniversitelerden de Bingöl Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi bununla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Üniversiteleri birbiriyle kıyasladığımızda yeni dönem üniversitelerde danışman değişikliği yapmanın ilk ve orta dönem üniversitelere göre çok daha rahat olduğu görülmektedir. Danışman değişikliği meselesi anket cevaplarından anlaşıldığı kadarıyla özellikle orta dönem üniversitelerde problem teşkil etmektedir. Danışmanlar öğrenci ile ilgilenmeseler dahi öğrenciyi bırakmamakta ve öğrencinin danışman değiştirmesi halinde öğrenciye baskı yapmaktadırlar. Bu baskı ve zorlama elbette orta dönem üniversitelerin tamamında bu şekilde uygulanıyor demek değildir; ama böyle bir uygulamanın az da olsa var olması dile getirilmesi gereken önemli bir konudur.

4. Danışmanın Üstlendiği Öğrenci Sayısı

4.1. Danışmanın Üstlendiği Öğrenci Sayısının Yönetmeliklerdeki Durumu

İlk dönem üniversiteler içerisinde sadece Ankara Üniversitesinin yönetmeliğinde yer almaktadır. Danışmanın üstleneceği en çok lisansüstü öğrenci sayısı ise enstitü kurulu kararı ve senatonun onayına bırakılmıştır. Ankara Üniversitesi Enstitü kurul kararlarına baktığımızda¹⁴ yazının birinci maddesinde belirtilenlere göre bu sayı 18'dir.

14 Ankara Üniversitesi kurul kararları, toplantı sayısı: 60, 17.02.2015

Orta dönem üniversitelere bakıldığında Sakarya Üniversitesi Senato Kararlarında önce 12 olduğu belirtilmiş ardından “Bir öğretim üyesinin aktif ve pasif danışmanlık yükü en fazla “18”dir. Bu sınırın altına düşene kadar öğretim üyelerine yeni danışmanlık verilmez” denmiştir. Cumhuriyet Üniversitesi yönetmeliğinde en çok alınabilecek lisansüstü öğrenci sayısı 12 olarak gösterilmiştir. Yönetmelikte bu sayının azalabileceği veya %50 kadar artırılabilceği ve bu kararın EYK tarafından verileceği söylenmektedir. “2547 sayılı Kanunun 35 inci maddesi kapsamında görevlendirilenler, yabancı uyruklu öğrenciler, lisansüstü programdan ilişkisini kestirmedeği için programa kayıtlı gözükken ancak ilgili dönemde kayıt yenilemeyen öğrenciler ile aftan yararlanarak geri dönenleri gerekçe göstererek bu sınırın düşürülmesine veya %50’ye kadar artırılmasına, EYK karar verir.” Diğer üniversitelerin yönetmeliklerinde ve senato kararlarında bu bilgi geçmemektedir.

Yeni dönem üniversiteler incelendiğinde bir danışmanın üstlenebileceği öğrenci sayısı çok az üniversite yönetmeliğinde geçmektedir. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi ve Siirt Üniversitesi yönetmeliğinde bu sayının 12 olduğundan bahsedilmiş, Bartın Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Yalova Üniversitesi, Bozok Üniversitesi öğretim başına düşen tez danışmanlığı üst sınırının 12 olduğunu; fakat 2547 sayılı Kanunun 35 inci maddesi kapsamında görevlendirilenler, yabancı uyruklu öğrenciler, lisansüstü programdan ilişkisini kestirmedeği için programa kayıtlı gözükken ancak ilgili dönemde kayıt yenilemeyen öğrenciler ile aftan yararlanarak geri dönenleri gerekçe gösterilerek %50 artırılmasına enstitü kurulunun önerisi ve Senatonun onayı ile olacağından bahsetmiştir. Çukurova Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinin yönetmeliğinde bilgi olarak yalnızca YÖK’ün esas alındığı yazmaktadır. Geriye kalan üniversitelerde bu konuya dair bilgi bulunmamaktadır.

4.2. Danışmanın Üstlendiği Öğrenci Sayısının Anket Sonuçları

Ankette bu konuyla ilgili iki soru sorulmuştur. Her ikisi de cevaplanması zorunlu sorulardır. Soruların ilki “Tez danışmanınız kaç lisansüstü tez yönetmektedir?” şeklindedir ve seçmeli “1-5 arası, 5-10 arası, 10 ve üzeri” cevap şıkları bulunmaktadır. İkinci soru açık uçludur ve “Sayının az/çok olması danışmanınız ile görüşmelerinizi etkiliyor mu?” şeklindedir.

İlk dönem üniversitelerdeki danışmanların öğrenci sayısına bakıldığında 5-10 arası öğrenci üstlenen danışman sayısı çoğunluktadır.¹⁵ Hemen ardından

15 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 9

10 ve üzeri öğrenciye sahip danışmanlar gelmektedir. Orta dönem üniversiteler kendi içinde değerlendirildiğinde 5-10 arası ve 10 ve üzeri öğrenciye sahip olan danışmanlar eşit sayıdadır. 1-5 arası öğrenciye sahip olan danışmanlar azınlıktadır. Yeni dönem üniversitelerde ise 5-10 arası öğrenciye sahip danışmanlar en fazla oylanmış ardından 1-5 arası ve en son 10 ve üzeri öğrenciye sahip danışmanlar şeklinde oylanmıştır. İlk, orta ve yeni dönem üniversitelerin tamamına bakıldığında diğerlerine oranla danışmanların 5-10 arasında öğrenciye sahip olduğu söylenebilir. Tüm bu öğrencilere danışman sayılarının görüşmeleri etkileyip etkilemediği sorulduğunda ise öğrencilerin %61'i görüşmeleri etkilemediğini ifade ederken %37'si etkilediğini %2'si ise danışmanıyla neredeyse hiç görüşmediği için etkileyip etkilemediğini bilmediklerini ifade etmiştir.¹⁶

Danışmanları 1-5 öğrenciye sahip, 5-10 öğrenciye sahip ve 10 ve üzeri öğrenciye sahip olan öğrencilerin kendi aralarında karşılaştırılması da yapılmıştır. Bu karşılaştırmada amaç danışmanlık sayısı eşit olduğunda dönemlere göre üniversitelerin durumunu daha iyi analiz edebilmektir. Danışmanın öğrenci sayısı görüşmeleri etkilemiyor diyen 41 öğrencinin durumuna bakıldığında ilk dönem üniversiteye mensup öğrencilerden 5-10 arası öğrenciye sahip hocalardan daha fazla memnun kalınmıştır. Orta dönem üniversiteye mensup öğrencilerde ise 1-5 ve 5-10 arası danışmanlığı olan hocalardan diğerlerine nisbeten daha fazla memnun kalınmıştır. Yeni dönem üniversiteye mensup öğrenciler dikkate alındığında 5-10 arası danışmanlığı olan hocalardan daha fazla memnun kalınmıştır. Görüşmeleri etkiliyor diyen 25 öğrencinin durumuna bakıldığında ilk dönem üniversiteye mensup öğrenciler 5-10 arası öğrenciye sahip danışmanları daha fazla şikâyet etmiştir. Orta dönem üniversitelerde danışmanların sahip olduğu öğrenci sayısı arttıkça şikâyet artmaktadır. Yeni dönem üniversitelerde ise 5-10 arası öğrenciye sahip olan danışmanlar en çok oylanmıştır.

4.3. Değerlendirme

Üniversitelerin çoğunda tez danışmanının aktif ve pasif üstlenebileceği öğrenci sayısının on sekiz (18) olduğu tespit edilmiştir. Burada danışmanın az/çok öğrenciye sahip olması ve bunun sonuçları büyük önem arz etmektedir. Yönetmeliklerde belirlenen maksimum sayı bir danışmanın her öğrenciye eşit zaman ayırarak verimli bir çalışma ortaya koymasını hedeflemektedir. Yapılan anket çalışmasında öğrencilere danışmanlarının öğrenci sayılarını oylamaları istenmiş ve bu sayının görüşmeyi etkileyip etkilemediği sorulmuştur.

16 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 10, 11, 12

Danışmanlık sayılarında danışmanlık sayısı artarken memnuniyetin azaldığı üniversiteler yalnızca orta dönem üniversitelerdir. Açık uçlu cevaplarda yoğunluktan başka şikâyet edilen bir konu yoktur. İlk dönem üniversitelerde 5-10 arası ve 10 ve üzeri öğrenciye sahip olan danışmanlarla ilgili yoğun olduğu bu sebepten öğrenciyle fazla ilgilenmediği belirtilmiştir. 1-5 arası arasında görüşmelerin etkilediğini oylayanlar ise danışmanın tez bitmeden öğrenciyle görüşmek istemediğini belirtmektedir. Yeni dönem üniversitelerde de benzer şekilde hocaların yoğunlukları vurgulanmış 10 ve üzeri öğrencisi bulunan danışmanların öğrencileriyle ilgilenmedikleri belirtilmiştir.

5.Uzmanlık Alan Dersi Meselesi

5.1. Uzmanlık Alan Dersi Meselesinin Yönetmeliklerdeki Durumu

İlk dönem üniversiteler arasında uzmanlık alan dersi ile ilgili bilgiler ilk dönem üniversiteler içerisinde yalnızca Necmettin Erbakan Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi yönetmeliğinde bulunmaktadır. Dersin içeriği ve işleyişiyle ilgili ismi geçen üniversitelerde “Senato tarafından kararlaştırılır ve enstitü yönetim kurulunca uygulanır” kaydı bulunmaktadır. Burada danışmanla ilgili olan kısım dersin açılması, öğrencinin alacağı dersleri danışmanın belirlemesi ve onaylaması noktasındadır. Necmettin Erbakan Üniversitesi Yönetmeliğinin 16. Maddenin 4. Fıkrasında uzmanlık dersi şu şekilde tanımlanmaktadır: Tez danışmanı; enstitü yönetim kurulunca atandığı tarihten itibaren her yarıyıl ve yaz döneminde, danışmanı olduğu öğrenciler için, tüm diğer akademik ve idari yük ve görevlerine ek olarak uzmanlık alan dersi adlı bir ders açar. Uzmanlık alan dersi öğrencinin kredisine dâhil edilmez. Her öğrenci, açılan uzmanlık alan dersini almakla yükümlüdür.

Orta dönem üniversiteler içerisinde Yüzüncü Yıl Üniversitesi danışmanlık yönergesinde bu konu yalnızca danışmanlığın görevleri altında “Uzmanlık alanı dersini yürütmek” olarak geçmektedir. Sakarya Üniversitesi senato kararlarında bu konuya geniş yer ayrılmıştır. Yönetmelikte dersin kaç saat yapılacağı, kredisi, dersi verecek öğretim üyesinin yapması gereken resmi işlemlere dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca uzmanlık alan dersinin haftalık ders dağılımı ve ders saatine ödenecek ücret bilgileri de bulunmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi yönetmeliğinde uzmanlık alan dersi hakkında önce her öğrencinin uzmanlık alan derslerinden birini almak zorunda olduğu belirtilmiş ardından bu derslerin saati, danışmanların öğretim elemanlarının kaç uzmanlık dersi açabileceğinin bilgileri ve bu dersin ücretlendirilmesine dair bir takım bilgiler verilmiştir. Diğer üniversitelerden bu konuyla ilgili bir yazı bulunmamaktadır.

Yeni dönem otuz iki üniversite içerisinde bu dersle ilgili bilgi veren altı üniversite bulunmaktadır. Bu üniversiteler; Çukurova Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uşak Üniversitesi'dir. Uşak Üniversitesi yönetmeliğinde bu konuyla ilgili yalnız “Öğrenci kendi tez danışmanı tarafından açılan uzmanlık alan dersine kayıt yaptırmakla yükümlüdür” bilgisi geçmektedir. Karadeniz Üniversitesi yönetmeliğinde uzmanlık alan dersi alıp almama öğrencinin terciine bırakılmıştır. Eğitim süresi üç yılı geçen öğrencilerin bu dersi alamayacağına dair bir bilgi de bulunmaktadır. Çukurova Üniversitesi yönetmeliğinde uzmanlık alan dersinin danışman atamasıyla başladığı ve öğrencinin mezuniyetine kadar devam ettiği belirtilmiştir. Yönetmelikte öğrencinin uzmanlık alan dersine kayıt yaptırmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi yönetmeliğinde öğrencinin uzmanlık alan dersini zorunlu olarak alması gerektiği söylenmektedir. Uzmanlık alan dersi açmak danışmanın görevlerinden biri olarak verilmiştir. Ayrıca bir danışmanın birden fazla enstitüde uzmanlık dersi açması durumunda yalnızca bağlı olduğu anabilim dalından ücret alabileceği söylenmiştir. Anadolu üniversitesinde bu dersin, tez konusunun belirlendiği tarihten itibaren başladığı ve tez savunma sınavının yapıp başarıyla olduğu tarihe devam ettiği belirtilmiştir. Bu dersle ilgili “öğrenci sayısına bakılmaksızın her yarıyıl tüm tez aşamasındaki yüksek lisans öğrencileri için danışman öğretim üyesi tarafından haftada üç saat verilmek üzere açılır” ibaresi de geçmektedir. Ordu Üniversitesinde bu ders açıp açmama konusunda danışmanın tercihine bırakılmıştır. Bu dersi yalnızca kadrolu öğretim üyelerinin açabileceği belirtilmiştir. Ders açıldığı takdirde enstitü yönetim kurulunun dersi onaylamasıyla başlayıp öğrencinin öğrenim süresi bitene kadar devam ettiği ifade edilmiştir. Ardından uzmanlık alan dersinin tanımı “Uzmanlık alan dersi, yüksek lisans ve doktora/sanatta yeterlik programlarında ayrı ayrı olmak üzere kredisiz olarak düzenlenen, ilgili anabilim/anasanat dalında tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin gereksinimini karşılamak üzere veya tez çalışmalarına yönelik olarak seçilen konularda açılan, öğretim üyesinin etkin olarak katıldığı, haftalık ders programında günü, yeri ve saati belirlenmiş teorik dersleri ifade eder” şeklinde yapılmıştır.

5.2. Uzmanlık Alan Dersine Dair Anket Sonuçları

Ankette bu soruyla ilgili iki soru sorulmuştur. Sorulardan ilki “Tez danışmanınızdan uzmanlık alan dersi aldınız mı?” şeklindedir. Soru zorunludur ve “evet-hayır” seçeneklidir. İkinci soru ilk soruya “evet” cevabını verenler için sorulmuştur, “Uzmanlık alan dersi aldıysanız bu ders size fayda sağladı mı?”

şeklinde, tercihe bağlıdır ve “evet-hayır” seçeneğidir. “Tez danışmanınızdan ders aldınız mı?” sorusuna öğrencilerin %60,9’u “evet” %39,1 “hayır” yanıtı vermiştir.¹⁷ Üniversitelerin dönemlere göre durumuna bakılacak olunursa ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerde “evet” yanıtı daha fazla verilmiştir. “Uzmanlık alan dersi size fayda sağladı mı?” sorusuna ise %69,4 oranında “evet” %30,6 oranında “hayır” cevabı gelmiştir.¹⁸ Dönemlere göre üniversitelerin durumuna bakılırsa ilk, orta ve yeni dönemlerde “evet” cevabı ön plandadır.

5.3. Değerlendirme

Uzmanlık alan dersi yönetmeliklerin çoğunda bulunmamaktadır; ama anket sonuçlarına bakıldığında bu dersi alanların almayanlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Üniversitelerde bu dersi alanların dağılımına bakıldığında ilk dönem ve orta dönem üniversitelerin çoğunda bu ders bulunmamaktadır; ama uygulamada bu ders alınmaktadır. Yeni dönem üniversitelerin dağılımına bakıldığında yönetmeliklerin büyük bir kısmında bu derse dair bilgi bulunmamaktadır. Bu dersi almayanların oranı da uygulamada daha fazla çıkmıştır. Yeni dönem üniversitelerde bu dersi alan öğrencilerin mensubu olduğu üniversiteler incelendiğinde onların da yönetmeliklerinde uzmanlık alan dersine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Tez danışmanı tarafından verilen uzmanlık alan dersi tezin kalitesini etkileyebilecek derslerden biridir. İlk dönem üniversitelerin yönetmeliklerinin çoğunda uzmanlık alan dersine dair bilgi bulunmamaktadır. Orta dönem üniversitelerde üç üniversitenin bu dersle ilgili ayrıntı bilgi verdiği tespit edilmiştir. Yeni dönem üniversiteler içinde ise yalnızca altı üniversitede uzmanlık alan dersine dair bilgi bulunmaktadır. Uzmanlık alan dersinin mecburi mi yoksa tercihli mi olduğu konusu üniversiteler arasında farklılık göstermektedir.

6. Danışmanın Görevleri Meselesi

6.1. Danışmanın Görevleri Meselesinin Yönetmeliklerdeki Durumu

İlk dönem üniversitelerde Dokuz Eylül Üniversitesi danışman ataması maddesi altında “Öğrencinin alacağı derslerin belirlenmesi ve ders kayıt işlemleri tez danışmanı tarafından, tez danışmanı atanıncaya kadar ise anabilim/ anasanat dalı başkanlığı tarafından yürütülür” ibaresi bulunmaktadır. Necmettin Erbakan Üniversitesi danışman ataması maddesi altında ise “Öğrencinin alacağı derslerin belirlenmesi, bu derslere devamını ve öğrenim durumunu sürekli

17 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 13

18 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 14

izlemekle, öğrencinin tez çalışmasını yönetmek ve yönlendirmek, gerektiğinde idare ile ilişkilerinde aracılık yapmak ile yükümlüdür” ibaresi bulunmaktadır. Marmara Üniversitesi diğer üniversitelere kıyasla çok daha fazla bilgi vermektedir. Yönetmelikte “Tez danışmanı, atanmasından itibaren üç ay içinde, Enstitü Yönetim Kurulunca tespit edilen esaslar çerçevesinde tez önerisini enstitüye bildirir ve tez çalışması için bir program düzenleyerek öğrencinin bu çalışmalarını sınamaya tabi tutar.” Maddesini verdikten sonra yedinci bölümün otuz sekizinci maddesinde bu konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: a) Akademik danışman öğrenciyi öğrenimi boyunca izler ve öğrencinin devam etmekte olduğu program çerçevesinde öğrencinin her yarıyıl izleyeceği dersler ve bunlarla ilgili yapılacak değişiklikler hakkında öğrenciye önerilerde bulunur. b) Öğrencinin alması gereken zorunlu ve seçimli dersler, devam ettiği programdaki başarı durumu, derslerin program içindeki dağılımı, yapısal özellikleri ve benzeri teknik değerlendirmeler de göz önüne alınmak suretiyle danışmanı tarafından önerilir. c) Öğrenci, yarıyıl kayıtlarının yapılması veya yenilenmesi sırasında derslerini danışmanı ile birlikte düzenler. Ders kaydının kesinleşmesi için danışmanı tarafından onaylanması gerekir.

Orta dönem üniversitelerin yönetmeliklerinde ve senato kararlarında bu başlığa sadece Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde rastlanmıştır. Bahsedilen 13 görev şunlardır: a) Öğrencinin kayıt yaptırdığı Lisansüstü programda aldığı derslerdeki akademik performansı konusunda bilgi sahibi olmak, b) Ders seçme, ders alma/bırakma (ekle-sil) ve ders saydırma gibi akademik konularda öğrenciye rehberlik etmek, c) Öğrenciyi bağlı bulunduğu Lisansüstü Yönetmelik ve Yönergeler konusunda bilgilendirmek, d) Seminer dersi veya derslerini yürütmek, e) Uzmanlık alanı dersini yürütmek, f) Öğrencinin ilgi alanını, yeteneğini ve güncel araştırma konularını dikkate alarak tez veya dönem projesi seçiminde ve tez önerisi hazırlanmasında öğrenciye rehberlik etmek, g) Öğrencinin bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve değerlendirme yeteneğinin gelişmesinde yol gösterici olmak, h) Öğrenci ile birlikte tez veya dönem projesi çalışmasının planını yaparak, çalışma için gerekli alt yapının hazırlanmasını sağlamak, i) Öğrenci ile yapılan periyodik görüşmelerle tez veya dönem projesiyle ilgili çalışmalarını düzenli olarak denetlemek ve elde edilen sonuçları değerlendirmek, j) İç ve dış destek sağlamak için öğrencinin, tez çalışmasını proje haline getirmesini teşvik etmek, k) Araştırmanın hedeflerine ulaşmış olup olmadığını belirlemek ve tezin düzenli olarak yazılmasını denetlemek, l) Doktora programlarında öğrencinin yeterlik sınavının, tez önerisi savunmasının ve tez izleme komitesi toplantılarının gerçekleşmesini sağlamak, m) Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında atanan araştırma görevlilerinden Lisansüstü Öğrenim

gören öğrenciler için her yarıyıl sonunda bir ‘‘Değerlendirme Raporu’’ hazırlayarak Enstitü Müdürlüğüne sunmak.

Yeni Dönem Üniversiteler içerisinde yalnızca dokuz üniversitede danışmanların görevleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu üniversiteler ve sıralanan maddeler sırasıyla şu şekildedir:

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sınav Yönergesi: a) Yarıyıl başlarında öğrencinin derslere kayıt yaptırmasında, ders seçiminde rehberlik yapmak, b) Öğrencinin genel durumunu izlemek, c) Tez / dönem projesi / sanat çalışması ile ilgili çalışmaları belirli aralıklarla denetlemek, d) Seminer, tez / sanat çalışması ve uzmanlık alanı derslerini yürütmek, e) Öğrencinin tez / sanat çalışması izleme komitesi toplantılarını planlamak, f) Sınav tarihi ve jüri üyesi önerilerini EABD / EASD başkanlığına bildirmek, g) İlgili mevzuat ve idari kararlar gereği verilen diğer görevleri sorumluluğu ve yetkisi çerçevesinde yerine getirmek h) Ortak programlarda, ortak danışman (eş-danışman) ataması konusunda protokol hükümlerine göre hareket edilir. Protokollerde hüküm bulunmaması durumunda ve ihtiyaç duyulması halinde EABD Başkanlığınca her iki üniversiteden birer eş-danışman atanabilir. Ancak, bu danışmanlardan yalnızca birisi ‘‘Uzmanlık Alanı’’, ‘‘Seminer’’, ‘‘Tez’’ dersi açabilir.

Gümüşhane Üniversitesi: a) Öğrencinin akademik başarılarına, kişisel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunacak doğrultuda öğrenciye yol göstermek, b) Ders seçme, ders alma-bırakma ve ders saydırma gibi akademik konularda öğrenciye rehberlik etmek, c) Öğrenciyi bağlı bulunduğu Lisansüstü Yönetmelik ve Uygulama Esasları konusunda bilgilendirmek, d) Öğrencinin bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve değerlendirme yeteneğinin gelişmesinde yol göstermek e) Seminer ve Uzmanlık Alan dersini yürütmek, f) Öğrencinin ilgi alanını, yeteneğini ve güncel araştırma konularını dikkate alarak tez konusu seçiminde ve tez önerisinin hazırlanmasında öğrenciye rehberlik etmek, g) Öğrenci ile birlikte tez çalışmasının planını yaparak, çalışma için gerekli alt yapının hazırlanmasını sağlamak, h) Öğrenci ile yapılan periyodik görüşmelerle tez çalışmasıyla ilgili çalışmaları düzenli olarak denetlemek ve elde edilen sonuçları değerlendirmek, i) Konuya ilişkin bilimsel gelişmeleri izlemek, öğrenciye aktarmak ve öğrencinin de izlemesi için yol göstermek, j) Doktora programlarında öğrencinin yeterlik sınavının, tez önerisi savunmasının ve tez izleme toplantılarının gerçekleşmesini sağlamak, k) İç ve dış destek elde etmek için öğrencinin, tez çalışmasını proje haline getirmesini teşvik etmek, l) Araştırmanın hedeflerine ulaşmış ulaşmadığını belirlemek ve tezin düzenli olarak yazılmasını denetlemek, m) Lisansüstü mevzuatında yer alan diğer görevleri yerine getirmek.

Karabük Üniversitesi ve Dicle üniversitesinde danışmanın görevleriyle ilgili “Tez danışmanı; öğrenciyi, öğrenimi süresince alacağı derslere yönlendirmek, bu derslere devamını ve öğrenim durumunu sürekli izlemek ve öğrencinin tez çalışmasını yönetmek ve yönlendirmekle yükümlüdür” denmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesinde “Danışman, öğrencisinin derslerini ve tezini denetlemek ve enstitüyle ilgili her türlü resmî işlemlerini zamanında yapmak zorundadır” şeklinde, İnönü Üniversitesinde “Tez danışmanları öğrencinin ders, seminer ve tez çalışmalarında her türlü danışmanlık görevini yürütür” şeklinde daha genel bir üslupla danışmanın görevleri verilmiştir. Benzer şekilde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi “Öğrencinin alacağı derslerin seçimi, onaylanması ve tez çalışmaları ile ilgili akademik görev ve sorumluluklar danışman tarafından yürütülür” şeklinde, Erzincan Üniversitesinde “Danışman; öğrencinin alacağı dersleri ve yapacağı uygulamaları belirler, ders kayıt çizelgelerini, ders programlarını, ders belgelerini, sınav sonuçlarını, seminer-uygulama metni ve sonucunu, tespit edilen tez önerisini veya bitirilen tezini, ihtiyaç halinde izin, ek süre isteği ve benzeri durumları zamanında enstitüye bildirir” şeklinde, Bozok Üniversitesi “Danışman, danışmanı olduğu öğrencinin yazışmalarının ve bilimsel çalışmalarının usulüne uygun yürütülmesinde Enstitüye karşı sorumludur. Danışmanı, öğrenciyi, öğrenimi süresince alacağı derslere yönlendirmek, bu derslere devamını ve öğrenim durumunu sürekli izlemek, atamayı izleyen dönemden itibaren öğrenci ders kaydını öğrenci bilgi sisteminde onaylamak, öğrencinin tez çalışmasını yönetmek ve yönlendirmekle yükümlüdür” şeklinde danışmanın görevlerini sıralamıştır.

6.2. Danışmanın Görevlerine Dair Anket Sonuçları

Ankette danışmanın görevlerine dair sekiz soru sorulmuştur. Bu soruların tamamı cevaplanması zorunlu olan sorulardır. Birinci soru “Alacağınız derslerin ders kayıt işlemleri tez danışmanı tarafından mı yoksa öğrenci tarafından mı yapılmaktadır?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneklidir. İkinci soru “Danışmanınız sizi lisansüstü yönetmelikler ve yönergeler hakkında bilgilendirdi mi?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneklidir. Üçüncü soru “Tez süresince bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve değerlendirme konusunda danışmanınız yardımcı oldu mu?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneklidir. Dördüncü soru “Danışmanınızla tez çalışma planı hazırladınız mı?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneklidir. Beşinci soru “Danışmanınız tez çalışmanız için gerekli alt yapının oluşmasında katkı sağladı mı?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneklidir. Altıncı soru “Danışmanınızla tez yazımında hangi sıklıkla görüşüyorsunuz?” şeklindedir ve açık uçlu soru şeklinde sorulmuştur. Yedinci soru “Danışmanınız tezinizi düzenli olarak

okuyor mu?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneğlidir. Sekizinci soru “Danışmanınızdan memnun musunuz?” şeklindedir ve “evet-hayır” seçeneğlidir.

“Alacağınız derslerin ders kayıt işlemleri tez danışmanı tarafından mı yoksa öğrenci tarafından mı yapılmaktadır?” sorusuna öğrencilerin %92,8’i “öğrenci tarafından yapılmaktadır” cevabını, %7,2’si “danışman tarafından yapılmaktadır” cevabını vermiştir. Dönemlere göre de üniversitelerin tamamında “öğrenci tarafından yapılmaktadır” seçeneği büyük oranda seçilmiştir. “Danışmanınız sizi lisansüstü yönetmelikler ve yönergeler hakkında bilgilendirdi mi?” sorusuna öğrencilerin %76,8’i “hayır” %23,2’si “evet” seçeneğini oylamıştır.¹⁹ Dönemlere göre dağılımda da ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerde “hayır” cevabı ağırlıklı olarak işaretlenmiştir. “Tez süresince bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve değerlendirme konusunda danışmanınız yardımcı oldu mu?” sorusuna öğrencilerin %69,6’sı “evet” %30,4’ü “hayır” demiştir.²⁰ İlk, orta ve yeni dönem üniversiteler kendi içinde incelendiğinde ise “evet” seçeneği ağırlıklı işaretlenmiştir. “Danışmanınızla tez çalışma planı hazırladınız mı?” sorusuna öğrencilerin %55,1’i “evet” %44,9’u “hayır” demiştir.²¹ Üniversiteler dönemlere göre incelendiğinde ilk ve orta dönemde “evet” cevabı çoğunlukla işaretlenirken yeni dönem üniversitelerde “hayır” cevabı işaretlenmiştir. “Danışmanınız tez çalışmanız için gerekli alt yapının oluşmasında katkı sağladı mı?” sorusuna öğrencilerin %59,4’ü “evet” %40,6’sı “hayır” demiştir.²² Dönemlere göre dağılımda ise üç dönem öğrencileri çoğunlukla “evet” seçeneğini işaretlemiştir. “Danışmanınızla tez yazımında hangi sıklıkla görüşüyorsunuz?” sorusuna haftada bir yanıtı verenlerin oranı %19, on beş günde bir yanıtı verenlerin oranı %12, ayda bir yanıtı verenlerin oranı %16, iki üç ayda bir yanıtı verenlerin oranı %13, hiç görüşmeyenlerin oranı %6 ve belli bir aralıkla gitmeyenlerin oranı %34 şeklindedir.²³ “Danışmanınız tezinizi düzenli olarak okuyor mu?” sorusuna %58 oranında “evet” %42 oranında “hayır” cevabı verilmiştir.²⁴ Dönemlere göre üniversitelere bakıldığında ise ilk ve yeni dönem üniversitelerde “evet” cevabı ön plana çıkarken orta dönem üniversitelerde “hayır” cevabı daha fazla verilmiştir. “Danışmanınızdan memnun musunuz?” sorusuna öğrencilerin %83,8’i “evet”, %16,2’si “hayır” cevabını vermiştir.²⁵ Üniversitelere göre dağılıma bakıldığında ise ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerde “evet” cevabı öndedir.

19 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 15

20 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 16

21 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 17

22 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 18

23 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 19

24 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 20

25 Bu konuyla ilgili grafik için bkz. Ek-2, Grafik 21

6.3. Değerlendirme

Yönetmeliklerde danışmanın görevlerini yazan üniversitelere bakıldığında iki farklı tutum göze çarpmaktadır; ayrıntılı bir şekilde danışmanın görevlerini yazan üniversiteler ve daha genel biçimde danışmanın sorumlu olduğu alanları veren üniversiteler. Yönetmeliklerin tümü dikkate alındığında danışmanların görevlerinden bahseden üniversite sayısı genele oranla %17'dir. Görevlerden ayrıntılı şekilde bahseden üniversitelerin genele oranı ise %7'dir. İlk dönem üniversitelerin yalnızca üçünde bu konuya dair bilgi bulunmaktadır. Bu üç üniversite içinde danışmanlığa dair maddeleri ayrıntılı biçimde veren ise yalnızca Marmara Üniversitesi'dir. Orta dönem üniversiteler içinde danışmanın görevlerinden bahseden tek üniversite Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi olmuştur ve görevler çok ayrıntılı biçimde verilmiştir. Yeni dönem kırk bir üniversite içinde danışmanların görevlerine dair bilgi veren üniversite sayısı ise dokuzdur. Bu üniversiteler içerisinde konuyu ayrıntılı bir şekilde veren ise İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi'dir.

Anket sonuçlarına göre ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerde ders kayıt işlemleri öğrenci tarafından yapılmaktadır. Bu durum yönetmeliklerle paralel görünmektedir; ama danışmanın bu konuda öğrenciye rehberlik etmesi meselesi hemen hemen hiçbir üniversitede uygulanmamaktadır. Bu maddenin üniversitelerde olması da acaba ne kadar doğrudur? Tez danışmanları üniversitelerin çoğunluğunda birinci yarıyılın sonunda en geç ikinci yarıyıl başında atanmaktadır. Birinci yarıyılın sonunda tez danışmanı atandıktan sonra hangi danışman öğrencinin ders seçimine karışmaktadır? Karışmalı mıdır? Bu konudaki kanaatimiz, öğrencilerin ders seçme işlemlerinde özgürce hareket edebilmesi ve anket sonuçlarından da elde ettiğimiz danışmanın yoğun olması göz önünde bulundurulduğunda yönetmeliklerden bu madde kaldırılması gerektiği şeklindedir.

Danışmanların görevlerinden biri öğrencilerini lisansüstü yönetmelikler ve yönergeler hakkında bilgilendirmektir. Anket sonuçlarından elde edildiği kadarıyla danışmanların %76,8'i yönetmeliklerden öğrencilerine bahsetmemiştir. Mevzuatta öğrencinin mensup olduğu program (tezli yüksek lisans, tezsiz yüksek lisans ve doktora) ve bu programa dair çok önemli bilgiler yer almaktadır. Öğrencinin alması gereken ders miktarından tezini hangi süre içerisinde bitirmesi gerektiğine, danışmanlıkla ilgili ne gibi haklara sahip olduğuna, öğrencinin bağlı olduğu üniversitenin başarı notlarına kadar her bilgi ayrıntılı bir şekilde mevzuatta bulunmaktadır. Tüm bu bilgilere erişebilmek ve öğrencinin ve danışmanın yasal haklarını öğrenebilmesi için yönetmelikler okunmalıdır. Anket sonuçlarının tamamından elde edilen bilgilere göre öğrencilerin ikinci danışman

seçebilme meselesini ya da danışman değiştirme gibi tez açısından büyük önem arz eden meseleleri bilmedikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin danışmanlarıyla her hafta bir ders saati tezle ilgili görüşme hakkı vardır. Bu meseleler de yine mevzuat hakkında öğrencilerin bilgisinin olmamasından kaynaklı meselelerdir. Danışmanlar içerisinde çok az da olsa öğrenciden tezi kendi başına yazmasını bekleyen ve tez bitmeden kendisine gelmesini istemeyenler bulunmaktadır. Tezi yazarken öğrencinin bilgiye ulaşmasında ve değerlendirmesinde danışman desteğinin olmaması, öğrenciye bir yöntem gösterilmemesi özellikle alana yeni başlayan yüksek lisans öğrencilerinde bocalamaya, tezin olması gerektiğinden daha uzun sürmesine, tezlerin konuyu derinlemesine araştırma yerine yüzeysel şekilde ele alınmasına, bu süreçlerin hiçbirini tamamlayamayanların ise tezi bırakmasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde tez seçiminde danışmanın ilgisiz olması öğrencilerde daha önceden çalışılmış bir konuyu alarak yüzeysel bir şekilde çalışmalarına, tezi “yapmış olmak için yapma”larına neden olabilmektedir. Öğrencinin hem süreci bilmesi hem de danışmandan talep edebileceği veya talep etmeden de sahip olduğu hakları öğrenmesi gerekmektedir. Peki, her yönetmelikte bu meseleler belirtilmekte midir? Yapılan inceleme sonucunda yönetmeliklerin de bu noktada yetersiz olduğu açıktır. Öncelikle yönetmeliklerde bir düzenlemeye yapılmalıdır. Danışmanların da yönetmeliklerin okunması hususunda etkin olması gerekmektedir.

Tez danışmanının görevlerinden bir diğeri bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve bilgiyi değerlendirme noktasında öğrenciye yardımcı olmaktır. İlk, orta ve yeni dönem üniversitelerin anket sonuçlarına bakıldığında danışmanların yardımcı olup olmadığı sorusuna çoğunlukla verilen cevap “evet (yardımcı oldu)” şeklindedir. Bu konuda üniversitelerimizde bir problem görünmemektedir. Danışmanın görevlerinden biri danışmanın tez için gerekli altyapının oluşmasına katkı sağlamasıyla ilgilidir. Anket sonuçlarından elde edildiği kadarıyla ilk, orta ve yeni dönem üniversitelere mensup öğrenciler durumlarından memnundur.

Tez yazımında danışmanlarla görüşme sıklığı da büyük önem arz etmektedir. İlk dönem üniversitelere bakıldığında görüşmelerin büyük oranda düzensiz olduğu tespit edilmiştir. Orta dönem üniversitelerde “iki-üç ayda bir” ile “düzenli değil” cevapları daha fazla gelmiştir. Yeni dönem üniversitelerde de görüşme sıklığı büyük oranda düzensizdir. Öğrencilerden açık uçlu sorularda “yazdığım zaman götürüyorum, sorun olmuyor”, “yazmam gereken kısmın bitmesini bekliyorum” “gerektiğinde görüşüyoruz” gibi cevaplar alınması öğrencilerin bu sıklığı kendilerinin belirlediklerine, danışmanların da bu durumdan rahatsız olmadığına ve bu sürece müdahale etmediklerine işaret etmektedir.

“Öğrencilere sorulan danışmanınız tezinizi düzenli olarak okuyor mu?” sorusuna ilk dönem ve yeni dönem üniversitelere mensup öğrencilerin çoğunluğunun yanıtı “evet” olmuştur. Orta dönem üniversiteye mensup öğrenciler ise çoğunlukla “hayır” cevabını vermiştir. Öncelikle bir önceki soruda danışmanı ile düzensiz şekilde görüşen ve görüşmek için yazdıkları bölümlerin bitmesini bekleyen öğrenciler bu soruda çoğunlukla “evet” şıkkını işaretlemişlerdir. Böyle bir durum elbette mümkün değildir. Bu öğrenciler kuvvetle muhtemel “düzenli” kelimesini hocanın kısa süre içerisinde okuyup değerlendirmesi olarak algılamıştır. Elbette danışmanı ile belli bir düzen içinde görüşüp “evet” seçeneğini işaretleyenler de bulunmaktadır; ama bunların oranı çok daha azdır. Tezin düzenli okunması ve değerlendirmelerin yapılması tezin kalitesi açısından büyük önem arz etmektedir. Üniversitelerde tezlerin düzensiz okunduğunu; fakat bu düzensizliğin öğrenciden kaynaklandığını ve danışmanlardan tezle ilgili değerlendirmede bulunmaları istendiğinde hızlı bir geri dönüş yapıldığını söylemek mümkündür.

Öğrencilere sorulan en son soru danışmanın görevleriyle doğrudan alakalı olmayıp ankette bahsedilen tüm soruları göz önünde bulundurarak cevap verilmesini istediğimiz bir sorudur. “Danışmanınızdan memnun musunuz?” sorusuna ilk, orta ve yeni dönem üniversitelerdeki öğrencilerin büyük çoğunluğu “evet (memnunum)” demiştir. Ankete “hayır (memnun değilim)” cevabını veren öğrencilerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans öğrencisi olduğu görülmüştür. Öğrencilerin danışmanlarının çoğunluğu 10 ve üzeri öğrenciye sahiptir. Temel problem danışmanın öğrenciyle ilgilenmemesidir. Bu öğrencilerin tamamı danışman değiştirme talebiyle hocalarına gitmiş ve hocadan olumsuz yanıt almışlardır. Öğrencilerle hiçbir şekilde tez çalışma planı yapmamış ve tez için gerekli alt yapının oluşmasına katkıda bulunmamışlardır. Danışmanından memnun olan öğrencilerin durumları incelendiğinde ise durumun biraz daha karmaşık olduğu söylenebilir. Öncelikle ankette danışmanın yapmakla yükümlü olduğu görevleri yerine getiren ayrıca görüşmelerde bir sıkıntı danışmanından büyük oranda memnun olanların sayısı 25’tir. Bu öğrencilerin 14’ü ilk dönem üniversitelere 9’u orta dönem üniversitelere 2’si de yeni dönem üniversitelere mensuptur. Ankette danışmanın yapmakla yükümlü olduğu şeyleri yapmayan danışmanlardan da memnun olduğunu söyleyen öğrenciler vardır. Bu öğrencilerden bir kısmı üniversitelerinde birlikte çalışabilecekleri tez danışmanları arasında bir değerlendirme yaparak kendine göre en uygunu seçtiği için “memnun” olduğunu söylemektedir. Geriye kalan kısım hemen her soruya olumsuz yanıt vermesine rağmen “memnun” seçeneğini işaretlemiştir, bu öğrencilerin tüm olumsuzluklara rağmen neden memnun olduğu anlaşılabilir. Danışmanlarıyla görüşmeye

düzensiz giden öğrenciler de danışmanları bu duruma müdahale etmediği için danışmanlarından memnun olduğunu ifade etmektedir. Bu konu kısmen anlaşılabilir; çünkü öğrenciler açık uçlu sorularda yazdıkları bölüm bittikten sonra danışmanlarına müracaat ettiklerini ve danışmanların da yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir.

SONUÇ

Türkiye’de lisansüstü tefsir ve kıraat eğitimi veren üniversitelerin mevzuat ve yönergelerinde bulunan danışmanlığa dair maddeler ilk, orta ve yeni dönem olmak üzere üç grupta incelenmiştir. İnceleme için her üniversitenin 4 Nisan 2017 tarihinde kendi sitelerinde hazır bulundurdıkları yönetmelik ve yönergeler esas alınmıştır. Bu yönetmelik ve yönergelerde danışmanlık maddesi farklı başlıklarla ve farklı içeriklerle verilmiştir. Danışman ataması başlığı altında ilk ve ikinci danışmanın atanması, danışmanın atama süresi, atanacak danışmanın görevleri şeklinde olmalıdır. Danışmanı ilgilendiren diğer konular için “danışmanın görevleri” gibi ayrı bir başlık açılmalı veya başlık “danışmanlık” şeklinde değiştirilmelidir. Üniversitelerin danışmanlar ve danışmanlığa dair verdiği bilgilerde yalnızca danışmanın atanması maddesi ortaktır. Belirlenen her üniversitenin yönetmeliklerinde danışmanlığa dair her ne varsa tüm bilgiler derlenmiş ve bu bilgiler yedi grup şeklinde sıralanmıştır. Belirlenen bu yedi grubun ikinci maddesinin bir kısmı ilk maddede bir kısmı da danışmanın görevleri içerisinde incelenmiştir. Böylece danışmanlıkla ilgili tüm konular altı madde ile incelenmiştir. Bu altı maddedeki konuların uygulamaya ne ölçüde geçtiğini tespit etmek için bir anket çalışması uygulanmıştır.

Yapılan çalışmada öncelikle danışman ataması meselesinde danışmanı öğrenci seçmiş olsun veya öğrenciyi danışman seçmiş olsun her iki durumda da memnuniyet oranı yüksek çıkmıştır. Her iki grup kendi içinde değerlendirildiğinde danışmanı öğrencinin seçmesi memnuniyet açısından çok daha yüksektir. Danışmanlarından memnun olmayanların çoğunluğunu oluşturanların durumu incelendiğinde atama işleminde seçme işleminin yapılmadığı üniversitelere mensup öğrenciler göze çarpmaktadır. Öğrenci-danışman birbirini tanımadığında karşılıklı bir ilgisizlik olmaktadır. Bu durum tezlere de yansımakta ya öğrenci istemediği bir alanı çalışmak durumunda kalmakta veya danışman çok hakim olmadığı bir konuda çalışma yaptırmak durumunda kalmaktadır.

Birden fazla danışmanla çalışma veya danışman değiştirme meselelerinde yeni dönem üniversitelere mensup danışmanların diğerlerine göre çok daha ılımlı yaklaştığı söylenebilir. Eski ve orta dönem üniversitelerde bu meseleye ılımlı yaklaşan olduğu gibi çok sert tavır takınan danışman değiştirmeye ve

birden fazla danışmanla çalışmaya asla müsaade etmeyen ve tez sürecinde öğrenciye bu talepte bulunduğu için sürekli olumsuz tavır takınan danışmanlar bulunmaktadır.

Danışmanların üstlendiği öğrenci sayıları incelendiğinde 5-10 ve 10 ve üzeri öğrenciye sahip olan tüm danışmanlardan yakınılmaktadır. Danışmanlar öğrencileriyle yeteri kadar ilgilenememektedir. Yönetmeliklerde danışmanın alabileceği öğrenci sayısı aktif ve pasif toplamda 18'dir; fakat bu sayı danışmanlara çok fazla gelmektedir. Danışmanlar tez süresince öğrencileriyle olması gerektiği gibi ilgilenememektedir. Danışmanların lisansüstü alabileceği öğrenci sayısı düşürülmelidir. Bazı üniversitelerde hocanın az olması sebebiyle zorunlu olarak öğrenci atanmaktadır. Bunun önüne geçmek için lisansüstü bölümlere alınan öğrenci sayısı düşürülebilir

Uzmanlık alan dersi üniversite yönetmeliklerinin büyük kısmında bulunmasa da anketi oylayan öğrencilerin çoğunluğu bu dersi almıştır ve dersi faydalı bulmaktadır. Uzmanlık alan dersi önceki yönetmeliklerde bulunmaktayken yeni yönetmeliklerde bulunmamaktadır. Bu ders yönetmelikten kaldırılmalı; fakat uygulama hususunda derse devam edilmelidir.

Danışmanın görevleri hakkında anket sonuçları incelendiğinde genel olarak öğrencilerin danışmanlarından memnun olduğu sonucuna varılabilir. Tez çalışma planı ve danışmanla görüşme sıklığı meselesinde üniversitelerde sıkıntılar bulunmaktadır. Danışmanın görevlerinden olan bu meselelerin eksikliği tezle doğrudan alakalıdır. Öğrenciler her ne kadar durumdan memnun olsalar da tez çalışma planı eksikliği temel atmadan bina yapmaya benzer ve tezin gidişatı açısından çok önemlidir. Danışmanın tezi belli aralıklarla okuması ve değerlendirmesi de öğrenciye bir disiplin sağlar. Aynı zamanda düzenli bir değerlendirme tez açısından belki de gereksiz olacak çalışmalarını engellemiş olacak veya asıl meseleden kopup ayrıntılara dalmayı engelleyecektir. Danışmanın görevleri kısmı üniversitelerde çok fazla ayrıntı verilmeden daha esnek bir şekilde yer almalıdır. Bunun için belki aşağıdaki maddelere benzer maddeler yer alabilir:

- Öğrencinin akademik performansı hakkında bilgi sahibi olmak,
- Doktora programlarında öğrencinin yeterlik sınavının, tez önerisi savunmasının ve tez izleme komitesi toplantılarının gerçekleşmesini sağlamak,
- Sınav tarihi ve jüri üyesi önerilerini EABD / EASD başkanlığına bildirmek,
- Öğrenciyi bağlı bulunduğu Lisansüstü Yönetmelik ve Yönergelere yönlendirmek,

- Öğrencinin ilgi alanını, yeteneğini ve güncel araştırma konularını dikkate alarak tez veya dönem projesi seçiminde ve tez önerisi hazırlanmasında öğrenciye rehberlik etmek,
- Öğrencinin bilgiye ulaşma, bilgi üretme ve değerlendirme yeteneğinin gelişmesinde yol gösterici olmak,
- Tez çalışma planını öğrenci ile birlikte yapmak, çalışma için gerekli alt yapının hazırlanmasını sağlamak,
- Periyodik görüşmelerle tez veya dönem projesiyle ilgili çalışmalarını düzenli olarak denetlemek ve elde edilen sonuçları öğrenciyle birlikte değerlendirmek,
- Araştırmanın hedeflerine ulaşip ulaşmadığını belirlemek ve tezin düzenli olarak yazılmasını denetlemek.

KAYNAKÇA

- Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29957, 23 Ocak 2017
- Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:29228, 6 Ocak 2015
- Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:28618, 14 Nisan 2013
- Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29819, 2 Eylül 2016
- Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Enstitüleri Uzmanlık Alan Dersi ve Danışmanlık Dersi Açma ve Uygulama Yönergesi, <http://yazi.akdeniz.edu.tr/enstituler/>
- Aksaray Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:29400, 28 Haziran 2015
- Aksaray Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Programlarında Uzmanlık Alan ve Dönem Projesi Dersleri Yönergesi, http://sbe.aksaray.edu.tr/files/Mevzuat/ASU_lisansustu_uzmanlik_alan_ve_donem_projesi.pdf
- Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29815, 28 Ağustos 2016
- Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29902, 28 Kasım 2016
- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29975, 10 Şubat 2017
- Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:30054, 2 Mayıs 2017

- Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29773, 17 Temmuz 2016
- Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Uygulama Esasları, <https://atauni.edu.tr/lisansustu-yonetmelik>, 4 Nisan 2017, 18:00
- Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği Resmî Gazete, Sayı: 29089, 15 Ağustos 2014
- Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği Resmî Gazete, Sayı: 29994, 1 Mart 2017
- Bingöl Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği Resmî Gazete, Sayı: 29957, 23 Ocak 2017
- Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29438, 7 Ağustos 2015
- Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29915, 11 Aralık 2016
- Bülent Ecevit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29805, 18 Ağustos 2016
- Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim-Öğretim Programı Açılmasına ve Yürütülmesine Dair İlkeler 21 Ocak 2015, <http://sosyalbilenst.cumhuriyet.edu.tr/dokuman/dokuman2.pdf>
- Cumhuriyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29956, 22 Ocak 2017
- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 30054, 2 Mayıs 2017
- Çukurova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29855, 11 Ekim 2016
- Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29431, 31 Temmuz 2015
- Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29802, 15 Ağustos 2016
- Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29929, 25 Aralık 2016
- Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29929, 25 Aralık 2016
- Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Danışman Belirleme ve Değişiklik Yönergesi, Senato Onayı: 25 Şubat 2016
- Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29883, 9 Kasım 2016

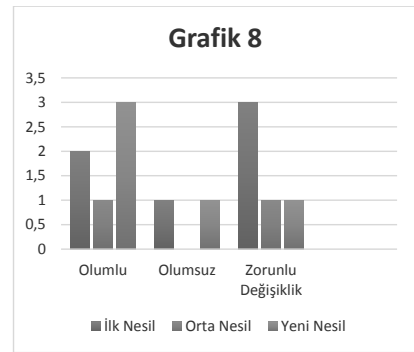
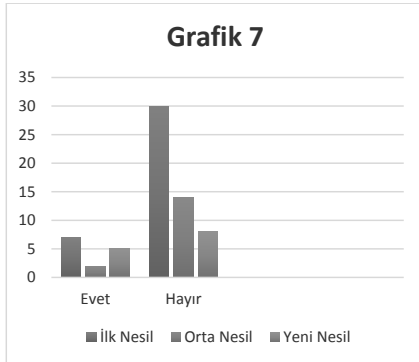
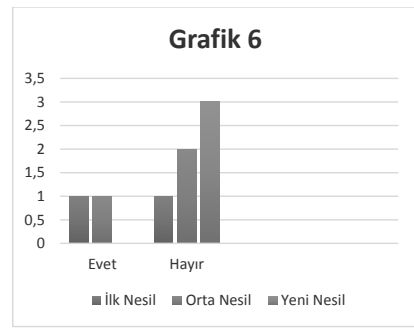
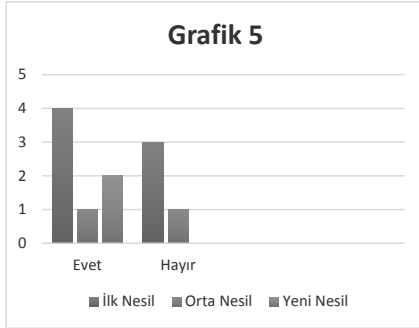
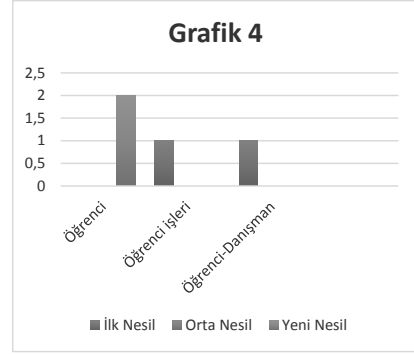
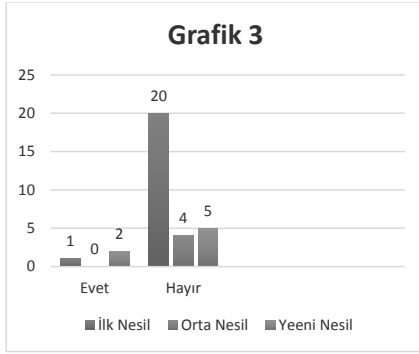
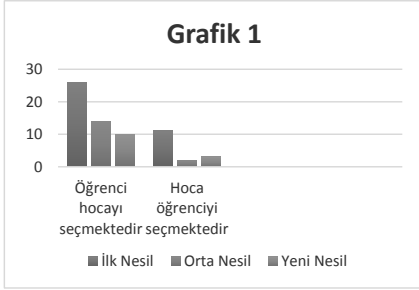
- Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:29981, 16 Şubat 2017
- Erzincan Üniversitesi LisansüstüEğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 30134, 25 Temmuz 2017
- Fırat Üniversitesi LisansüstüEğitim ve Öğretim Yönetmeliği, <http://yeni.firat.edu.tr/sites/default/files/Lisans%C3%BCst%C3%BC%20E%C4%9Fitim-%C3%96%C4%9Fretim%20ve%20S%C4%B1nav%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi.pdf>
- Fırat Üniversitesi LisansüstüEğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine Ait Senato Esasları,Resmî Gazete, Sayı: 28605, 1 Nisan 2013
- Gaziantep Üniversitesi LisansüstüEğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine Ait Senato Esasları,Resmî Gazete, Sayı: 29992, 27 Şubat 2017
- Gaziosmanpaşa Üniversitesi LisansüstüEğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 28288, 10 Mayıs 2012 (değişiklik sayı: 28733, 12 Ağustos 2013)
- Giresun Üniversitesi LisansüstüEğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 30023, 30 Mart 2017
- Gümüşhane Üniversitesi LisansüstüEğitim, Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 30138, 29 Temmuz 2017
- Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programları Danışmanlık Değişikliği ile Bırakılmasına Yönelik Usul ve Esaslar, <http://sbe.gumushane.edu.tr/media/uploads/sbe/files/dansman-degisikligi-usul-ve-esaslar.pdf>
- Harran Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 24825, 24 Temmuz 2002
- Harran Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Yönergesi, Harran Üniversitesi Senatosunun 14.05.2014 tarih ve 2014/08 Sayılı Oturumu
- Hitit Üniversitesi LisansüstüEğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29944, 10 Ocak 2017
- Iğdır Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı:28771, 20 Eylül 2013
- İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 29681, 11 Nisan 2016
- İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 30005, 12 Mart 2017
- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Sayı: 28532, 18 Ocak 2013
- İstanbul Şehir Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, <https://sehir.edu.tr/Documents/Yonetmelikler/IstanbulSehirUniversitesiLisansustuEgitimOgretimYonetmeliği20170219.pdf>

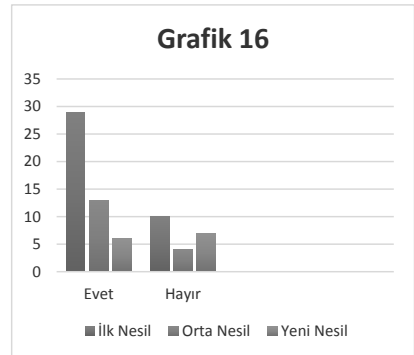
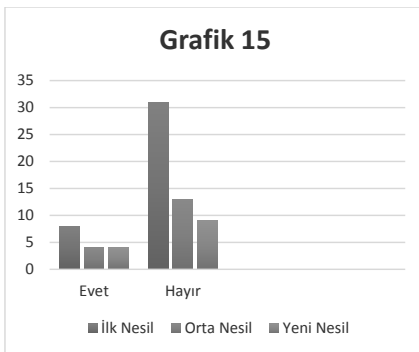
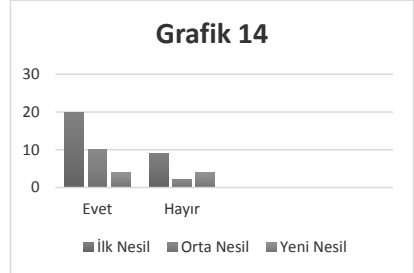
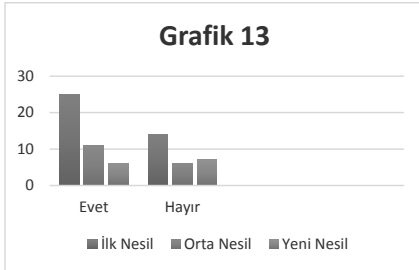
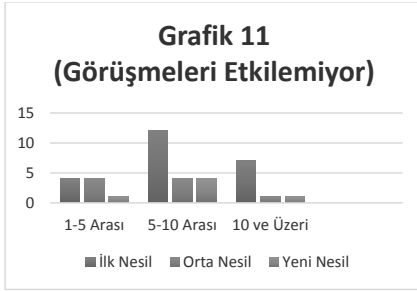
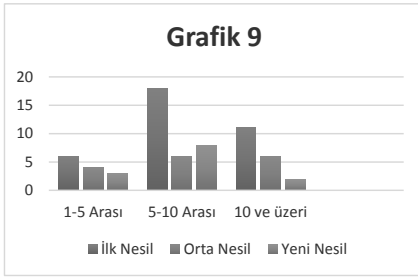
- İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Çerçeve Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29690, 20 Nisan 2016
- İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29825, 8 Eylül 2016
- İzmirKatip Çelebi Üniversitesi Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönergesi, <http://sosyalbilimler.ikc.edu.tr/S/14612/yonergeler>
- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, <http://sosyalbilimler.ikc.edu.tr/S/14602/yonetmelikler>
- Kafkas Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönergesi, <http://www.kafkas.edu.tr/sobe/tr/sayfa714>
- Kafkas Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29953, 19 Ocak 2017
- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 28379, 9 Ağustos 2012
- Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 30020, 27 Mart 2017
- Karadeniz Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29074, 31 Temmuz 2014
- Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, <http://mevzuat.kmu.edu.tr/bilgi.aspx?ayrinti=89>
- Kastamonu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29332, 20 Nisan 2015
- Kastamonu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Usul ve Esasları, <https://sbe.kastamonu.edu.tr/index.php/tr/enstitumuz-tr/menu-enstitumuz-yonetmelikveyonergeler-tr>
- Kırıkkale Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29077, 3 Ağustos 2014
- Kırklareli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Senato Esasları, 61 sayılı Senato toplantısının 27 nolu karar eki, 8 Ocak 2015
- Kırklareli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29421, 21 Temmuz 2015
- Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 27447, 29 Aralık 2019
- Kocaeli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29859, 16 Ekim 2016
- Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29418, 16 Temmuz 2015

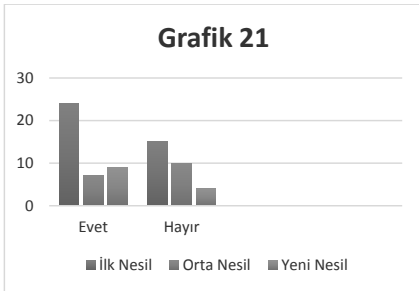
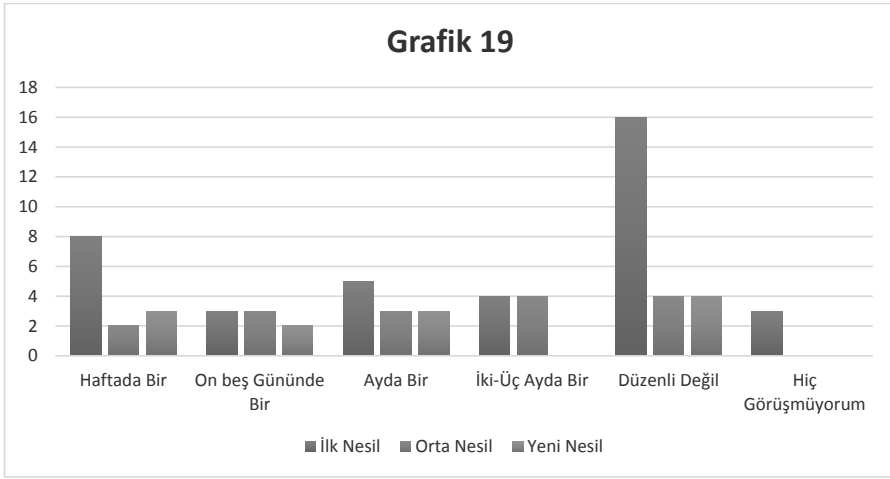
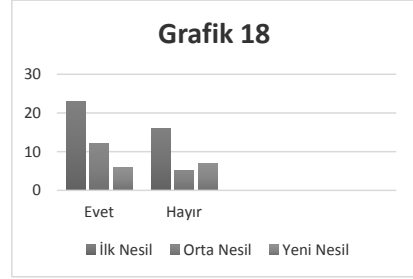
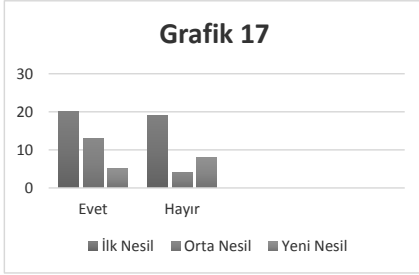
- Marmara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, 15 Kasım 2012/ 28468, 4 Ocak 2013/ 28518, 2 Haziran 2013/28665
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29878, 4 Kasım 2016
- Muş Alparslan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönergesi, <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/72772?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
- Muş Alparslan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 28915, 16 Şubat 2014
- Namık Kemal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 28538, 24 Ocak 2013
- Necmettin Erbakan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:29888, 14 Kasım 2016
- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29070, 24 Temmuz 2014
- Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim- Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkeler, <http://static.ohu.edu.tr/univweb/media/portallar/sosyalbilimlerenstitusu//sayfalar/3751/0ttuwkjs.pdf>
- Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 28685, 22 Haziran 2013
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:30027, 3 Nisan 2017
- Ordu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29875, 11 Kasım 2016
- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29468, 7 Eylül 2015
- Pamukkale Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29869, 26 Ekim 2016
- Pamukkale Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesi, <http://www.pau.edu.tr/egitimbilimleri/tr/sayfa/pamukkale-universitesi-lisansustu-egitim-ve-ogretim-yonetmeligi-uygulama-esaslari-yonergesi>
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29690, 20 Nisan 2016
- Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29998, 5 Mart 2017
- Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği Senato Esasları, <http://www.sbe.sakarya.edu.tr/tr/icerik/8744/28657/sakarya-universitesi-lisansustu-yonetmeligine-iliskin-senato-esaslari>

- Siirt Üniversitesi Enstitüler Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği Senato Esasları,Resmî Gazete, Sayı: 29690, 20 Nisan 2016
- Sinop ÜniversitesiLisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 29951, 17 Ocak 2017
- Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 28095, 25 Ekim 2015
- Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ÖğretimYönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 28714, 21 Temmuz 2013
- Uludağ Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29941, 7 Ocak 2017
- Uşak ÜniversitesiLisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 29867, 24 Ekim 2016
- Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği Uygulama Esasları Yönergesi, Senato Kararı, Sayı:202, 3 Ocak 2017
- Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği,Resmî Gazete, Sayı: 29944, 10 Ocak 2017
- Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Senato Esasları, Sayı: 102, 28 Eylül 2016
- Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Sayı:29690, 20 Nisan 2016
- Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Akademik Danışmanlık Yönergesi [https://www.yyu.edu.tr/yonergeler/lisansustü%20akademik%20danismanlik%20yönergesi%20\(senato%202014-23-13\).pdf](https://www.yyu.edu.tr/yonergeler/lisansustü%20akademik%20danismanlik%20yönergesi%20(senato%202014-23-13).pdf)
- Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı: 29817, 31 Ağustos 2016.

EK: Anket Uygulamasına Dair Grafik Sonuçları







Danışmanın Akademik İlgili Alanının Yaptırdığı Tezlere Etkisi

Sümeyye SAYĞIN¹

Giriş

1. Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Türkiye’de tefsir dersleri lisans seviyesinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1949 yılında kurulmasıyla birlikte başlamış ve daha sonra farklı yerlerde açılan Yüksek İslam Enstitüleri ile de devam etmiştir. Lisansüstü akademik çalışmaların tefsir alanında başlaması ise 1960’lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir.² 1960’lı yıllarda başlayan Tefsir alanındaki lisansüstü akademik çalışmalar ilerleyerek bugüne kadar devam etmiştir.

Akademik araştırmaların temel hedeflerinden biri alanın problemlerini tespit etme ve bu problemlere çözümler üretmektir. Tefsir bilim dalında yapılan akademik çalışmaların da elbette ki temel hedefi budur. Ancak bununla beraber tefsir alanında yapılan tezlerde dönemsel olarak bazı konulara, belirli çalışma alanlarına yoğun ilgi gösterilmiştir. Örneğin Tefsir akademiasının ilk neslinde -yaklaşık 20 yıllık bir süreç içerisinde- yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak müfessirler üzerinde metod çalışmaları ve konulu çalışmalar yapılmıştır. Yine 1980’li yıllardan 1995’lere gelinceye kadarki süreçte de metod çalışmaları varlığını sürdürmüş bununla birlikte konulu çalışmalar da önemli derecede artış göstermiştir. 90’lı yılların ardından ise Batı’nın etkisiyle “hermenötik ve tarihsellik” konularına bir yönelim söz konusu olmuştur.³ Bu tespitlerden anlaşılabilir ki tefsir ana bilim dalında yapılan çalışmalarda belli dönemlerde varlık gösteren ortak ilgi alanları etkili olmuştur. Ancak yüksek lisans ve doktora çalışmalarında öğrencilerin üzerinde çalışacakları konuyu belirlemede tek etkenin bu olduğunu söyleyemeyiz.

1 Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, sumeyye-saygn@gmail.com

2 Ömer Kara, “Türkiye’de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci”, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, Edt. : Bilal Gökkr vd., İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2010, s. 612-613.

3 Kara, a.g.m., s. 613-616.

Tez hazırlayacak olan Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerini, çalışacakları konuları belirlerken, etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Örneğin içinde bulunulan zaman dilimindeki genel akademik eğilim, dönemin tartışmalı konuları, toplumsal ve siyasi olaylar, güncel meseleler tez konularını, yapacakları araştırmaları belirleyen etkenlerdendir. Bunların yanı sıra öğrencinin kişisel ilgi ve merakı, akademik bilgi birikimi gibi hususlar onu yönlendiren içsel etkenlerdir. Tüm bunlarla beraber öğrencinin tezini yürütecek olan danışman, danışmanın kendi akademik yönelimleri, öğrenciyle olan yakın teması, öğrencinin tez konusunu belirleyişi ve işleyişinde göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir yere sahiptir. Zira her öğrenci tezini bir danışman ile birlikte sürdürüp tamamlar. Tez konusunun belirlenmesinden başlayarak tezin bitimine kadarki süreçte öğrenciler danışmanlarının gözetimi altındadır. Bu da danışmanın öğrenciyi etkilemesi yahut belirli konulara ve metotlara yönlendirmesi yahut öğrencinin yakın ilişkide bulunduğu danışmanın çalışmalarından, ilgi ve meraklarından etkilenmesi gibi sonuçları meydana getirebilmektedir.

Biz hazırlamış olduğumuz bu çalışmada Tefsir Ana Bilim Dalında lisansüstü akademik çalışma yapan öğrencilerin tez konularının belirlenmesinde ve tezin işleyişinde danışmanlarının yaş, cinsiyet, ideoloji vb. Unsurların değil yalnızca akademik ilgilerinin ve çalışma alanlarının etkisinin var olup olmadığını, varsa ne şekilde olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızı hazırlarken en önemli başvuru kaynağımız lisansüstü tefsir tezleri olacaktır.

Daha önce tefsir alanındaki lisansüstü tezlerle ilgili olarak yapılan araştırmalara baktığımızda bu çalışmaların genellikle bibliyografik çalışmalar olduğunu ya da yapıldıkları tarihe kadar Türkiye’de yapılan lisansüstü tefsir tezlerindeki genel eğilimlerin ve ilerleme sürecinin ortaya konulduğunu görmekteyiz.⁴ Bizim, “Danışmanın Akademik İlgi Alanının Yaptırdığı Tezlerde Etkisi” ismini verdiğimiz bu çalışmada amacımız, diğerlerinden farklı olarak Türkiye’de tefsir

4 İsmail Akyol, “Türkiye İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân, Tefsir ve Kur’ân İlimlerine Dair Hazırlanan Tezler Bibliyografyası (1953-1991)” İslâmî Araştırmalar, IX, S. 1-2-3-4, 1996, s. 240-244; Bünyamin Açıkalm, Yakup Çiçek, Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri (Özgeçmişleri ve Bilimsel Çalışmaları), Temel Ofset, İstanbul, 2000; Ömer Kara, “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”, İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’an Sempozyumu 14-15 Ekim 2006, 2007, s. 295-315; Esra Gözeler, “İlahiyat Fakültelerinde Kur’an ve Tefsir Çalışmaları”, Türkiye Bilimsel Derlemeler Dergisi, 2:3 (Bahar 2009), s. 95-108; İsmail Çalışkan, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, IX, S. 18, 2011, s. 461-489; Faruk Tuncer, “Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, S. 26, s. 149-177; İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker, Fatih Çardaklı, Tefsir Ana Bilim Dalında Yapılan Tezler, İstanbul, 2012.

alanındaki lisansüstü tezlerin konularının belirlenmesinde ve tezlerin genelinde danışmanın kendi akademik eğilimlerinin, çalışma alanlarının etkili olup olmadığı, var olan etkinin ne şekilde olduğunu ortaya koymaktır.

1960'lı yıllardan itibaren -50 yılı aşkın bir süredir- yapılmaya devam eden lisansüstü Tefsir tezlerinin ve bu tezleri yürüten danışmanların sayıları tahmin edileceği gibi oldukça fazladır. Zaman içerisinde üniversitelerin ve ilahiyat fakültelerinin sayılarının artması, lisansüstü çalışmalara imkân veren üniversitelerin çoğalmasıyla orantılı bir biçimde tefsir ana bilim dalında yapılan lisansüstü tezlerin sayısında da hızlı bir artış meydana gelmiştir. Yapılan tezlerin ve bu tezleri yöneten danışmanların sayıları bu çalışma kapsamında teker teker ele alamayacağımız kadar çoktur. Bu nedenle araştırmamızı belli sınırlar çerçevesinde sürdürmeye gayret gösterdik. Sınırlarımız doğrultusunda araştırmamızın çerçevesini tezlere veya danışmanlara göre değil üniversitelere göre belirledik. Çizmiş olduğumuz bu çerçeveye göre Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İstanbul), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Erzurum), Selçuk / Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Konya), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kayseri), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İzmir), On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Samsun)'nde yaptırılan lisansüstü tefsir tezleri ve danışmanları çalışma alanımızı oluşturdu.

Söz konusu üniversitelere bağlı ilahiyat fakültelerinin Türkiye'de ilk kurulan ilahiyat fakülteleri olmaları, tefsir alanında yapılan tezler bakımından oldukça zengin bir birikime sahip olma neticesini beraberinde getirmektedir. Biz de hem Türkiye'de yapılmış ve yapılmakta olan tüm lisansüstü tefsir tezlerini ve danışmalarını tek tek incelemenin zorluğundan hem de söz konusu fakültelerin Türkiye genelindeki temsil kapasitesinin geniş olmasından ötürü bu sınırlar içerisinde ele alınacak tezlerin ve danışmanların bizlere Türkiye geneline dair fikir sahibi olmamız noktasında fayda sağlayacağı kanaatine vardık.

2. Araştırma Yöntemi

Çalışmamızı hazırlarken öncelikle lisansüstü tefsir tezlerinden yola çıkmaya karar verdik. Bu sebeple ilk olarak yukarıda isimlerini zikrettiğimiz yedi üniversitenin ilahiyat fakültelerinde yaptırılan tefsir yüksek lisans ve doktora tezlerini tespit ettik. Bu işlemi yaparken verilerimizin sağlam ve güvenilir olabilmesi için <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanını kullandık. YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı olan, bahsi geçen fakültelerde yapılmış lisansüstü tefsir tezlerini toplu olarak belirlemeye çalıştık. Verilerimizin ulaşılabilir kaynaklardan olması gerektiği düşüncesiyle bu fakültelerde yapılmış ancak

YÖK'ün veri tabanına dâhil olmamış tezler varsa bunları çalışmamızda dikkate almadık.

Çalışmamızın bu ilk aşamasının ardından elimizde bir yekûn halinde bulunan tezleri öncelikle üniversitelere göre ayırarak sıraladık. Daha sonra her üniversitenin tezlerini kendi içerisinde danışman hocalarına göre kategorilere ayırdık. Böylelikle söz konusu fakültelere göre tefsir tezleri danışmanlarının ve yaptırdıkları tezlerin listelerini elde etmiş olduk. Bu aşamada izah etmemiz gereken bir husus da şudur ki; çalışmamızın çerçevesi her ne kadar yedi üniversite ile sınırlı olmuş olsa da zaman zaman danışmanların akademik ilgi alanlarının tezlere olan etkilerini daha doğru görebilmek amacıyla üniversite değiştiren danışman hocaların başka fakültelerde yaptırmış olduğu tezler de dikkate alınmıştır. Bu durum da incelenen tez sayısının bir miktar artmasına sebep olmuştur.

Tezlerin danışmanlarına göre listelenmesinin ardından danışmanların akademik ilgi ve çalışma alanlarına dair bilgiler öz geçmişlerinin yer aldığı üniversite akademik personel sayfalarından, varsa kişisel internet sitelerinden, YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'nden, İSAM İlahiyat Makaleler Veri Tabanından ve yaptıkları yayınlardan elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kaynaklardan alınan bilgiler bize danışman hocanın akademik hayatında ilgi duyduğu çalışma konuları, yönelimleri ve yöntemleri hakkında genel bir şema çizmiştir. Elbette tüm bu verilere dayanarak danışmanın akademik profilini yüzde yüz ortaya koymak veya koyduğunu iddia etmek mümkün ve doğru değildir. Ancak yapmış olduğumuz incelemelerin bize, danışmanların akademik ilgi alanları hakkında genel bir bilgi verdiğini kabul etmek gerekir.

Tezlerin ve danışmanların akademik görünüşlerinin genel hatlarıyla belirlenmesinin ardından, her danışman için, yaptırdığı tezlerden ne kadarının kendi akademik ilgi alanıyla yakın ve uyumlu görüldüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu inceleme yapılırken elbette tezlerin her birinin biçim ve içerik açısından incelenmesi mümkün olmamıştır. Bu uygunluğu tespit etmede tezlerin isimleri ve özetleri incelenmiştir. Dolayısıyla varmış olduğumuz kanaatler öncelikle danışmanın akademik profilinin yaptırdığı tezlerin isimlerine ve özet bilgilerine yansımaları ile ilgilidir. Bu verilerden yararlanılarak tezlerin danışmanın akademik ilgi alanlarıyla uygun olup olmadığı kanaatleri neticesinde birtakım sayısal veriler elde edilmiştir. Elde edilen sayısal bilgiler yoluyla birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır. Ayrıca danışmanın akademik görünüşü ve yaptırdığı tezler arasındaki etkileşimin ne kadarının Yüksek Lisans ne kadarının Doktora seviyesinde olduğu da rakamsal olarak tespit edilip ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tüm bu tespitler sayısal veriler sağlıyor gibi görünse de maksadımız bu sonuçlardan doğruya uygun tespitlerde bulunabilmektir.

Yukarıda detaylı bir şekilde bahsettiğimiz ilk aşamanın yanı sıra çalışmamızda daha doğru yorum ve sonuçlara ulaşabilmek amacıyla bir de kısa bir anket hazırlayarak en doğru cevapları yalnızca kendilerinden elde edebileceğimizi düşündüğümüz tefsir tez danışmanlarına mail yoluyla ulaştırdık. Bu ankette merak ettiğimiz sorular ve ön görülen olası cevaplar şu şekildedir:

BAŞLIK: Danışmanın Yaptırdığı Tezlere Etkisi

Soru 1: Danışmanlığınızdaki öğrencileri, tez konularını belirlerken, kendi ilgi alanlarınıza yönlendirdiğinizi düşünüyor musunuz? *

- Evet.
- Hayır.
- Zaman zaman.

Soru 2: Kendi çalışma alanlarınızda yaptırdığımız tezlerde daha verimli bir danışmanlık yürüttüğünüzü düşünüyor musunuz? *

- Evet. Daha verimli bir çalışma yürüttüğümüze inanıyorum.
- Hayır. Bu durumun verimliliğe bir etkisi olduğunu düşünmüyorum.

Soru 3: Lisansüstü öğrencileriniz sizin ilgi alanlarımız dışında çalışmak istediklerinde o konuda çalışan bir başka danışman hocaya yönlendirmeyi doğru buluyor musunuz? *

- Evet. Daha uygun görüyorum.
- Hayır. Alanımın dışında bir konu da olsa tezine yardımcı olabilirim.
- Öğrencinin kendi kararına bırakıyorum.

Soru 4: Öğrencileriniz tez konularını belirlerken onlara karşı nasıl bir tutum sergiliyorsunuz? *

- Konu seçimini tamamen öğrencinin tercihlerine bırakıyorum.
- Konu önerilerinde bulunabilirim ama son karar her zaman öğrencindir.
- Ona daha faydalı olabileceğim alanları söyler yine de tercihi öğrenciye bırakırım.
- Yüksek Lisans öğrencilerine seçimde yardımcı oluyorum. Doktora öğrencilerinin konusunu kendisinin bulmasını öneriyorum.

- Diğer:

Yukarıda verildiği şekliyle hazırlanmış olan ankette alınan yanıtları ve yorumlarını bir sonraki bölümde izah etmeye çalışacağız. Bu anket çalışmasıyla, bizim tezleri merkeze alarak danışmanın akademik ilgilerinin tezlere etkisini tespit edip ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada ulaştığımız neticelerin

desteklenip desteklenmeyeceğini görmeyi hedefledik. Verilen yanıtlar ne kadar az olursa olsun bizzat tefsir tezlerini her aşamasında yöneten ve takip eden danışman hocalarımız tarafından verildiği için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Çalışmamızda genel olarak takip etmeye çalıştığımız yöntem ve aşamalar genel hatlarıyla bu şekildedir. Araştırmamızın yöntemini mümkün olduğunca izah etmemizin ardından çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular üzerinde durmak istiyoruz.

3. Araştırmada Elde Edilen Bulgular

Araştırmamız çerçevesinde toplam 7 üniversite, 699 tez ve 64 danışman ele alınmıştır. Üniversitelere göre tez ve danışman sayıları aşağıdaki gibidir:

Üniversite Adı	Lisansüstü Tefsir Tezleri		Danışman Hoca Sayısı
	Yüksek Lisans	Doktora	
Ankara Üniversitesi	117	82	11
Marmara Üniversitesi	135	44	18
Erzurum Atatürk Üniversitesi	60	43	11
Konya Selçuk / Necmettin Erbakan Üniversitesi	102	30	9
Erciyes Üniversitesi	54	10	4
İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi	12	4	9
Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi	2	4	2

Yukarıda vermiş olduğumuz bu tabloda YÖK'ün Ulusal Tez Merkezinde, ilgili üniversiteler bazında yapılan taramalarda isimleri bulunan tezlerin ve danışman hocalarının sayıları yer almaktadır. Daha önce bu üniversitelerde görev yapıp emekli olmuş veya üniversite değiştirmiş danışman hocalar ve yaptıkları tezlerin sayıları da yer almıştır. Ancak bu üniversitelerde bir süre görev yapmış fakat bu sürede tez danışmanlığı yapmamış yaptı ise de YÖK'ün tez veri tabanı kayıtlarına geçmemiş olanlar değerlendirmeye alınmamıştır.

Tabloda sayıları verilen tezlerden danışmanlarının akademik ilgi alanları ile etkileşimde bulunduğu gözlemlenen tezlerin sayısı, yapılan incelemelere göre toplamda 410'dur. Bu 410 tezdten 281 tanesi Yüksek Lisans, 129 tanesi de Doktora seviyesindedir. Verileri tablo halinde göstermek gerekirse durum şu şekildedir:

İncelenen Tez Sayısı	Toplam	Yüksek Lisans	Doktora
		699	482
Danışmanın Akademik İlgi Alanıyla Uygunluk Arz Eden Tez Sayısı	410	281	129

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla incelenen 64 danışmandan yaptırdığı tezlerin %50 ve daha fazlasında akademik ilgi alanının etkili olduğunu gözlemlediğimiz danışman sayısı 48'dir. Yani 48 danışmanın kendi akademik ilgi alanlarının ve çalışmalarının yaptırdığı tezlerin yarısından daha fazlasında etkisinin olduğu görülmüştür. Yine 24 danışmanın da yaptırdığı tezlerin en az %70'inde etkili olduğu gözlenmiştir.

Daha derli toplu izah edecek olursak şuana kadar incelenen 699 tezin %58'i danışmanlarının akademik ilgi alanları ile uygunluk arz etmektedir. Danışmanlar merkeze alındığında da danışmanların dörtte üçünün yaptırdıkları tezlerin yarısından daha fazlasında kendi akademik ilgi ve çalışma alanlarının etkisi var görünmektedir.

Tezlerin isimlerine, konularına ve yer yer özetlerine bakılarak yapılmış bu çalışmada yaptırdığı tezlerin hiçbirinde kendi yönelimlerinin etkisi görülmemiştir diyebileceğimiz bir danışman tespit edemedik. Elbette ki bu tespitimiz çalışmamızın sınırları dâhilinde geçerlidir.

Konuyla ilgili yapmış olduğumuz anketten elde ettiğimiz cevaplara baktığımızda sorulan sorularda ön görülen cevapları verme oranları aşağıda zikredeceğimiz şekildedir.

“Danışmanlığımızdaki öğrencileri, tez konularını belirlerken, kendi ilgi alanlarınıza yönlendirdiğinizi düşünüyor musunuz?” sorusu anketimizin ilk sorusunu oluşturmaktadır. Bu soru için “Evet”, “Hayır” ve “Zaman zaman” olmak üzere üç cevap seçeneğimiz bulunmaktadır. Ankete katılan danışman hocalarımızdan bu soruyu yanıtlayanlardan %50'si “Zaman zaman” cevabını vermiş, yine %35,7'si “Evet” cevabını vermiş %14,3'lik kısmı ise “Hayır” cevabını vermiştir.

İlk sorumuza verilen yanıtlara baktığımızda görmekteyiz ki danışmanların yarısı zaman zaman seçeneğini işaretleyerek her zaman olmasa da öğrencilerini kendi çalışma alanlarına yönlendirdikleri fikrine iştirak etmektedir. %35,7 ile danışmanların diğer çoğunluğu ise kendi akademik ilgi alanlarına tez öğrencilerini yönlendirdiklerini düşünmektedirler. Genele göre azınlık olarak kalan %14,3'lük kesim ise “hayır” cevabını vererek tez konusunun belirlenmesinde öğrencilerini etkilemedikleri düşüncesinde olduklarını ifade etmektedirler.

Anketimizin ikinci sorusu olan “Kendi çalışma alanlarınızda yaptırdığınız tezlerde daha verimli bir danışmanlık yürüttüğünüzü düşünüyor musunuz?” sorusuna, ön görülen cevaplardan “Evet. Daha verimli bir çalışma yürüttüğümüze inanıyorum.” Yanıtını işaretleme oranı % 100 iken, “Hayır. Bu durumun verimliliğe bir etkisi olduğunu düşünmüyorum.” Yanıtına ise hiç katılım olmamıştır. Bu durum göstermektedir ki öğrencileri kendi ilgi ve çalışma alanlarına yönlendirseler de yönlendirmeseler de danışmanın birikiminin olduğu alanlarda yapılan tezlerin çok daha verimli olduğuna ve olacağı düşüncesinde anketimize katılan hocalarımızın hepsi müttefiktir.

“Lisansüstü öğrencileriniz sizin ilgi alanlarınız dışında çalışmak istediklerinde onları o konuda çalışan bir başka danışmana yönlendirmeyi doğru buluyor musunuz?” şeklinde hazırlanan üçüncü sorumuza verilmesi muhtemel görülen yanıtlar “Evet daha uygun görüyorum.”, “Hayır alanımın dışında bir konu da olsa tezine yardımcı olabilirim.”, “Öğrencinin kendi kararına bırakıyorum.” Şeklinde-dir. Verilmesi muhtemel bu cevaplardan “Hayır, alanımın dışında bir konu olsa da tezine yardımcı olabilirim” cevabı hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemiştir. Katılanların %26,7’i “Öğrencinin kendi kararına bırakıyorum” cevabını verirken, geri kalan % 73,3’lük çoğunluk ise “Evet” cevabını işaretleyerek eğer öğrencinin çalışacağı konu kendi akademik alanları dışındaysa onu o konuyla ilgilenen bir danışmana yönlendirmenin daha uygun olacağı kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Danışmanların bu soruya verdikleri cevaplar da göstermektedir ki öğrencinin çalışacağı tez konusu şayet danışmanın doğrudan ilgi alanında değilse konuya ilgi duyan, o alanda çalışmaları olan bir başka danışmana yönlendirmek daha uygundur. Bunu bizzat hocanın kendisi de teklif etse öğrencinin kararına da bıraksa ankete katılan hocalarımızın neredeyse tamamı öğrencinin çalışacağı konuda birikimli bir hocanın gözetiminde tezini tamamlamasının daha uygun olduğu kanaatindedir.

Anketimizin son sorusu olan “Öğrencileriniz tez konularını belirlerken onlara karşı nasıl bir tutum sergiliyorsunuz?” sorusu bizim için, tez danışmanlarının öğrencilerini yönlendirip yönlendirmediklerini yahut nasıl bir yol izlediklerini birinci ağızdan öğrenebilmek amacıyla oldukça önemli bir sorudur. Bu soru hazırlanırken ön görülen üç yanıt seçeneğinin yanında danışman hocalarımızın isterlerse kendi yöntemlerini de belirtmelerine imkân sağlayacak bir “Diğer” seçeneği eklenmiştir. Verilmesi bizim tarafımızdan ön görülen üç cevap seçeneği şu şekildedir: 1. Konu seçimini tamamen öğrencinin tercihinine bırakıyorum. 2. Konu önerilerinde bulunabilirim ama son karar her zaman öğrencinindir. 3. Onlara daha faydalı olabileceğim alanları söyler yine de tercihi öğrenciye bırakırım.

Anketimizin son sorusuna verilen yanıtlarda %42,9'lık bir kesim çoğunluğu oluşturmakta ve “Konu önerilerinde bulunabilirim ama son karar her zaman öğrencininindir” yanıtını vererek öğrencilerine fikir verebileceklerini ama onun kararına bıraktıklarını söylemişlerdir. %28,6'lık ikinci çoğunluk ise yine benzer bir yanıt olan fakat danışmanın daha çok kendi birikimlerini ve faydalı olabileceğini düşünerek vermesi beklenen “Onlara daha faydalı olabileceğim alanları söyler yine de tercihi öğrencinin kendisine bırakırım” yanıtını vermişlerdir. Bu her iki seçeneğin toplamda % 70'lik bir çoğunluğu oluşturması göstermektedir ki danışman hocalarımız genel olarak öğrencilerine faydalı olabilecekleri konu veya alanları söyleyip yahut konu önerilerinde bulunup her şekilde son kararı öğrenciye bırakmaktadırlar. Elbette ki bu doğrudan bir yönlendirme ifade etmemektedir. Ancak öğrencinin hocası ile uyumlu çalışabileceği, ondan daha fazla istifade edebileceği hususları bilmesi onu bu alanlarda çalışmaya yönlendirebilmektedir.

“Konu seçimini tamamen öğrencinin tercihine bırakıyorum.” Seçeneği % 14,3'lük bir grup tarafından işaretlenmiştir. Bu yanıtı göre hocalarımızın genele göre az da olsa bir bölümü öğrencinin tezini belirlemede herhangi bir etkide bulunmadıkları kanaatini taşımaktadırlar.

Anketimizin bu son sorusunda yukarıda da bahsettiğimiz gibi danışman hocalarımızın kendi yöntemlerini de bizimle paylaşabilmelerine imkân tanımak adına “diğer” seçeneğini eklemiştik. Ve bu seçenekte verilen iki farklı cevabı görmüş bulunmaktayız. Buna göre verilen cevaplardan bir tanesi “Yüksek Lisans öğrencilerine seçimde yardımcı oluyorum. Doktora öğrencilerinin konusunu kendisinin bulmasını öneriyorum.” İfadesidir. Bu yanıt genele bakıldığında % 7,1'lik bir dilim oluşturmaktadır. Genelin içinde az bir yer tutsa da danışmanlarımızın zaman zaman yüksek lisans ve doktora öğrencilerine karşı farklı tutumlar sergileyebildiklerini görmemiz için bizim açımızdan oldukça önemli bir cevaptır. Yine söz konusu soruya danışman hocalarımızın bizzat kendileri tarafından verilen bir yanıt da “Öğrencinin belirlediği alanı daraltarak birlikte tez haline getiririz.” İfadesidir. Bu cevap da %7,1'lik bir dilim oluşturmaktadır. Ön görüşlerimizden farklı olarak verilen bu yanıt öğrenciyi merkeze almaktadır. Tamamen öğrencinin kararına bırakmaktan farklı olarak öğrencinin kendi merak ettiği belirlediği alanı danışmanın yardımıyla sınırlandırıp tez haline getirmesini ifade etmektedir. Elbette ki bu durumda da danışmanın etkisi gözlenecektir ancak konuyu genel hatları ile seçen öğrencinin doğrudan kendisidir.

Çalışmamızın tezlere dair doküman incelemesi kısmından ve hazırlamış olduğumuz anketten elde ettiğimiz bulgular bu şekildedir. Yapmış olduğumuz gerek anket çalışmasına gerekse tez verilerine dayanan bu araştırma kapsam itibarıyla oldukça genişletilebilecek bir konumdadır. Ancak araştırmamızı belli sınırlar içerisinde tamamlayabilmek için şimdilik bu verileri yeterli görüyoruz.

Sonuç ve Değerlendirme

Danışmanların akademik ilgi alanlarının tezler üzerinde etkisini incelemek amacıyla 7 Üniversitedeki ilahiyat fakültelerine bağlı olarak yaptırılan tefsir tezlerini inceleyerek yapmış olduğumuz bu çalışmada elde ettiğimiz veriler göstermektedir ki Tefsir alanında yapılan lisansüstü tezlerin yarısından daha fazlasında (% 58) danışmanın akademik ilgi alanının etkisi görülmektedir. Bunun yanında danışmanlar dikkate alındığında danışman hocaların % 70'inden fazlasının akademik profillerinin, yaptırıkları tezlerin yarısından çoğunda etkili olduğu gözlenmektedir. Yaptırdığı tezlerin hiçbirinde akademik ilgi ve çalışma alanının etkisi olmamıştır diyebileceğimiz bir tez danışmanı en azından bu çalışma sırasında tespit edilememiştir. Yani her danışmanın yaptırdığı tezlerde kendi akademik çalışmalarının etkisi az veya çok gözlenmiştir.

Ulaşmış olduğumuz diğer bir sonuç da danışmanın akademik ilgi alanından etkilendiği tespit edilen yüksek lisans ve doktora tezlerinin, toplam incelenen yüksek lisans ve doktora tezlerinin yaklaşık % 58'ini oluşturuyor görünmesidir. Yani hem yüksek lisans tezlerinin kendi içindeki oranı hem doktora tezlerinin kendi içerisindeki oranı yaklaşık olarak % 58 şeklinde tespit edilmiştir. Burada çalışmamızın henüz sadece 5 üniversiteyle sınırlı olduğu Ankara ve Marmara Üniversiteleri İlahiyat Fakültelerinin incelememize dâhil olmadığı aşamada yapmış olduğumuz tespit ile farklı ve fikrimizi değiştiren bir durum ortaya çıkmıştır. Daha önce yüksek lisans tezleri üzerinde danışman hocaların akademik profillerinin doktora tezlerine göre daha etkili olduğuna dair bir kanaate varmıştık. Ancak incelediğimiz verilerin artmasıyla bu kanaatimiz değişmiş durumdadır. Ortaya çıkan rakamsal sonuçlar doktora tezlerinde ve yüksek lisans tezlerinde danışmanların etki oranlarının birbirine oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Buradan vardığımız bir diğer netice de şudur ki; şayet bu çalışma tüm Türkiye'deki tefsir tezleri ve hocalarını kapsayacak şekilde genişletilebilirse bu oranların değişme olasılığı yine bulunmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın öncelikli ve büyük bir kısmı tezlere ve danışmanlara dair bilgilerin internet veri tabanlarından elde edilmesiyle ortaya çıkan yazılı dokümanlara dayanmaktadır. Bu bilgilerin yorumlanması noktasında hataları kısmen de olsa bertaraf edebilmek amacıyla araştırmamızın ikinci aşamasını danışmanlara yönelik bir anket çalışmasıyla sürdürmeyi uygun gördük. Yapmış olduğumuz anket yukarıda da soru ve cevaplarını tek tek izah etmeye çalıştığımız üzere dört sorudan oluşan kısa bir ankettir. Bu ankette sormuş olduğumuz sorular ve verilen yanıtlar tez konularının belirlenmesi ve tezlerin takibinde danışmanın etkisini görmeye ve tezler üzerinde yapmış olduğumuz

incelemeyi destekleyecek veriler elde etme amacına yöneliktir. Biliyoruz ki bu amaçla, soru sayısı daha fazla artırılabilir, kapsamı da genişletilebilir. Ancak anketlere katılım oranları düşünüldüğünde anketimize cevap verilmesi olasılığını yükseltmek için soru sayısını az tutmayı uygun gördük.

Anketlerden elde ettiğimiz ve yukarıda da paylaştığımız verilere göre tefsir tezleri danışmanlarımızın önemli bir çoğunluğu genellikle veya zaman zaman tez hazırlayacak öğrencilerini kendi çalışma alanlarına yönlendirdiklerini düşünmektedirler. Bununla birlikte anketimize katılan danışman hocalarımızın tamamı danışmanlıklarındaki tezler şayet kendi çalışma alanlarına dair olursa bu durumun çalışmayı çok daha verimli hale getireceğini düşünmektedir. Bu da tezler ve danışmanların akademik ilgi alanları arasındaki ilgi, uyum ve benzerliklerin incelenen tezlerin yarısından daha fazlasında görülmesini destekleyen önemli bir bilgidir. Daha verimli çalışma yürütme düşüncesiyle ilgili olarak bir diğer ulaştığımız sonuç ise danışmanlarımızın kendi ilgi ve çalışma alanları dışında bir tez danışmanlığı ile karşı karşıya kaldıklarında konuyla daha yakından ilgisi bulunan bir danışmana bizzat yönlendirmeyi ya da öğrencinin kendi kararına bırakılsa da o alana hâkim bir danışmanla çalışmasının daha uygun olacağı kanaatini taşımalarıdır. Buradan vardığımız netice de şudur ki; şayet öğrencinin tez konusu danışmanın akademik birikimlerinden farklı bir doğrultudaysa ve öğrenciyi o konuya, o alana daha hâkim bir danışmana yönlendirmenin imkânı varsa danışmanların bunu daha uygun gördükleridir. Yani danışmanlar açısından bakıldığında –verdikleri yanıtlara göre- anlaşılmaktadır ki bir danışman yaptırdığı teze vâkıf olmayı tercih etmektedir.

Anketimizin en çeşitli yanıt aldığımız sorusu danışmanların öğrencilerinin tez konularını belirledikleri süreçte onlara karşı nasıl bir tutum sergilediklerini öğrenmek istediğimiz son sorudur. Bu soruya verilen yanıtlar bize göstermektedir ki danışman hocalarımızın geneli (% 70'e yakın bir kısmı) öğrencilere tez konuları önerip yahut da onlara faydalı olabilecekleri genel çerçeveyi çizip son kararı öğrenciye bırakmak şeklinde bir yol takip etmektedirler. Kararın her aşamasını öğrenciye bırakmayı veya yüksek lisansta yönlendirici olmayı doktora tamamen öğrenci merkezli hareket etmeyi tercih eden hocalarımız da bulunmaktadır. Sormuş olduğumuz bu soru hocalarımızın farklı farklı yöntemler takip etmesinin mümkün olmasından ötürü “çoğunluk şu yöntemi izliyor” diyebileceğimiz bir sonuca bizi ulaştırmamaktadır. Ancak genel eğilim öğrenciye kendi akademik çalışma alanlarını tanıtip gerekli yerlerde konu önerilerinde bulunup son kararı öğrenciye bırakmak yönündedir.

Çalışmamıza başlarken zihnimizde var olan “Danışmanın akademik ilgi alanının yaptırdığı tezlerde etkisi var mı, yok mu?” sorusu araştırmamızın neti-

cesinde “büyük ölçüde var” olduğu şeklinde; “Danışmanın akademik ilgi alanı yürüttüğü tezlerde etkili olmalı mı, olmamalı mı?” sorusu ise “olmalı” yönünde cevap bulmuştur. Zira akademisyenlik, tabiri caizse, usta-çırak ilişkisi ile ilerleyen, gelişme gösteren bir sahadır. Dolayısıyla ideal olan akademik çalışma yapacak öğrencilerin çalışmak istedikleri alanlarda daha önce çalışma yapmış, o alana ilgisi ve alanda birikimi bulunan danışmanlar ile tezlerini yürütmeleridir. Bu, danışmanın, öğrencinin tez konusunu seçmeden önce belirlendiği durumlarda zor olma ihtimali vardır. Bu nedenle öğrencilerinin tez danışmanlarının derslerini bitirip tez konularını tespit etmelerinin ardından belirlenmesi daha uygun bir seçenek gibi görünmektedir. Şayet danışmanlık kararı tez konusunun belirlenmesinden önce verilmişse ve öğrenci danışmanın akademik yönelimlerinden ayrı bir alanda çalışmak istiyorsa öğrencinin bir başak danışmana yönlendirilmesinin veya aktif bir şekilde çift danışmanlık alabilmesinin önü açılmalıdır. Günümüzde bu duruma her ne kadar yönetmeliklerde imkân veriliyor olsa da bu seçeneğin uygulanması belirli sıkıntılara yol açtığından danışman değiştirme veya çift danışmanla çalışma istekleri öğrenciler tarafından çok fazla uygulamaya geçirilememektedir. Bu durumun danışmanlar tarafından olumlu karşılanması akademik paylaşım ve gelişimi olumlu manada etkileyecektir.

Araştırmamızı yaparken dikkatimizi çeken bir diğer husus da danışmanların akademik ilgi alanlarını tespit etmeye çalışırken bazı hocalarımızın farklı pek çok konu ve alanlarda çalışma yapmış olmalarıdır. Bu durum elbette ki hocalarımızın kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşmiş olabilir. Ancak doktora sonrası çalışmaların farklı alanda olması gerekliliği gibi birtakım akademik kriterler de bu durumun nedeni olabilir. Bu noktada belli konu ve alanlarda derinlemesine uzmanlaşmak isteyen akademisyenlerin çalışmalarında devamlılık ve sürdürülebilirliğin önü açılmalıdır. Sonuç olarak, hem danışmanların istedikleri alanlarda derinlemesine uzmanlaşabilmeleri için akademik çalışmalarını birbiriyle alakalı yapmalarına imkân verilmesi hem de danışmanların akademik birikimlerini bir usta-çırak ilişkisi içerisinde öğrencilerine aktarabilmelerine imkân sağlanması gerekmektedir. Bunun olabilmesi için de danışman ve öğrencinin akademik ilgi alanlarında ortak yönlerin bulunması gerekmektedir.

Tüm bu çalışmamızdan elde ettiğimiz neticeler ve yapmış olduğumuz değerlendirmeler genel hatlarıyla bu şekildedir. Araştırmamız en başta ifade edildiği sınırlar içerisinde yapılmış ve tamamlanmıştır. Dolayısıyla ulaştığımız neticeler, yaptığımız değerlendirmeler bu sınırlar içerisinde. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi şayet böyle bir çalışma tüm Türkiye’deki tefsir tezlerini içine alacak şekilde genişletilebilir ve ayrıca konunun öğrencilerle ilgili kısmının da araştırılma imkânı bulunabilirse elde edilen veriler ve sonuçlar değişiklik göster-

rebilir. Ancak değişmeyeceği kanaatini taşıdığımız husus özelde Tefsir alanında olmak üzere yapılan her lisansüstü tez çalışmasında danışmanların kendi akademik birikimlerinin etkisi görülecektir ve görülmesi de uygun olandır.

Kaynakça

- Açıkalin, Bünyamin, Yakup Çiçek; Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Biyografileri (Özgeçmişleri Ve Bilimsel Çalışmaları), Temel Ofset, İstanbul, 2000.
- Akyol, İsmail; “Türkiye İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân, Tefsir Ve Kur’ân İlimlerine Dair Hazırlanan Tezler Bibliyografyası (1953-1991)”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, IX, S. 1-2-3-4, Ankara, 1996.
- Çalışkan, İsmail; “*Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, IX, S. 18, İstanbul, 2011.
- Erünsal, İsmail E., Mustafa Birol Ülker, Fatih Çardaklı, *Tefsir Ana Bilim Dalında Yapılan Tezler*, İstanbul, 2012.
- Gözeler, Esra; “*İlahiyat Fakültelerinde Kur’an Ve Tefsir Çalışmaları*”, Türkiye Bilimsel Derlemeler Dergisi, 2:3, 2009.
- <https://atauni.edu.tr/>
- <http://aves.erciyes.edu.tr/>
- <http://cv.ankara.edu.tr/kisi.php?id=>
- <http://ilahiyat.deu.edu.tr/index.php/tr/tefsir-anabilim-dali/>
- <http://www.ilahiyat.konya.edu.tr/index>
- <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/bolumler/temel-islam-bilimleri/tefsir/>
- <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/bolumler/temel-islam-bilimleri/kur-an-i-kerim-okuma-ve-kiraat-ilmii/>
- <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>
- <http://www.kuramer.org/konusmacilar/>
- <https://www.29mayis.edu.tr/akademik-kadro/detay/mustafa-altundag.html>
- <https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/>
- Kara, Ömer; “*Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an Ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları*”, İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’an Sempozyumu, 14-15 Ekim 2006, 2007.
-, “*Türkiye’de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci*”, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, Edt. : Bilal Gökçür Vd., İlim Yayma Vakfı Kur’an Ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Tuncer, Faruk; “*Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 26, 2012.

Görsel ve Yazılı Medyada YÖK Lisansüstü Sistem, Eğitim ve Tez Eleştirisi

Hilal KÖŞKER GÜVEN¹

Giriş

Görsel ve yazılı medyada YÖK lisansüstü sistem, eğitim ve tezlerine yönelik eleştirilerin ele alınacağı bu çalışmada, haber siteleri, gazeteler, televizyon ve youtube kanallarındaki programlar ve sosyal paylaşım sitelerinde konuya dair ne tür eleştiriler getirildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. YÖK lisans üstü sistemi, danışman hocaların ders ve iş yükü, öğrenci sayıları, eğitim sistemimiz, lisansüstü programların ve öğrenci sayılarının çokluğu, yüksek lisans ve doktora programlarının yurt dışındaki programlarla karşılaştırılması, doktora yeterlik sınavı, intihal ve ücret karşılığında tez yazdırılması konuları ele alınacak ve bu başlıklar altında karşılaşılan eleştiri ve öneriler sizlerle paylaşılacaktır.

1. Görsel Ve Yazılı Medyada YÖK Lisansüstü Sistem, Eğitim Ve Tez Eleştirisi

1.1. Sistem

YÖK lisansüstü sistemi ile ilgili eleştirilerin başında Yüksek öğrenimle ilgili yasaların üniversiteler değil siyasiler tarafından düzenleniyor olması geliyor.

Çukurova Üniversitesi *Üniversite Ve Toplum Dergisi*'nde "Yeni YÖK Yasası Nasıl Olmalı?" isimli bir makale kaleme alan Prof. Dr. İbrahim Ortaş, batı üniversitelerinde yüksek öğrenimle ilgili düzenlemelerin üniversiteleri oluşturan organlar tarafından gerçekleştirilmesini örnek göstererek, ülkemizde yüksek öğrenimle ilgili yasaların üniversiteler değil siyasiler tarafından düzenleniyor olmasına dikkat çekiyor. Daha işlevsel bir düzen için önerisini "*Bilgi çağını yakalamayı hedefleyen ülkemiz için AB normlarına uygun bir üniversite yasasının hazırlanması ve başta TÜBA, TÜBİTAK, Üniversiteler, Öğretim Elemanları Dernekleri olmak üzere kamuoyu tarafından enine boyuna tartışılması mutlaka gerekmektedir*" sözleriyle dile getiriyor.²

1 Arş. Gör., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, hilalkosker@karabuk.edu.tr

2 İbrahim Ortaş, Çukurova Üniversitesi üniversite ve toplum dergisi, Aralık 2003, Cilt 3, Sayı 4, Sayfa(lar) 15 ; <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=169>

Yükseköğretim ve Bilim Dergisi'nde Türkiye'de yüksek lisans ve doktora eğitimi kalitesinin iyileştirilmesi için önerilerini sunan Zekai Şen, Türkiye'de üniversitelerin eğitim düzeyi değerlendirilirken öğretim üyeleri üzerinden sadece niceliğin gündeme getirildiğine, nitelik değerlendirmesinin ise sadece öğrenciler üzerinden yapıldığına dikkat çekiyor. Türkiye üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının uluslararası yansımalar sağlayamamasının öğrenci niteliğinin düşüklüğüne bağlanmasını eleştiren Şen, bu başarısızlığın sebebi olarak bir de akademisyenlerin niteliklerinin değerlendirilmesini öneriyor. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarının uluslararası nitelik kazanamamasının esas sebebinin akademisyen kalitesinin sadece akademik terfilere bağlanmış olması, terfilerde ise şekil olarak bilimsel görünmekle birlikte uygulamada çoğunlukla bilim dışı ölçütlerin ve yerine göre dünya görüşü, çıkar ve ahbap-çavuş ilişkilerinin rol oynadığına değiniyor. Bu tür ilişkilerin bilimsel gelişmelere engel teşkil ettiğini vurguluyor.³

1.2. Danışman Hocaların Ders ve İş Yükü

Uzun süredir Amerika'da görev yaptığını belirten ve ismini vermeyen bir akademisyen, Abbas Güçlü'ye gönderdiği mektubunda Türkiye'deki danışman hocalarla Amerika ve Avrupa'daki hocalar arasındaki iş yükü farkını kıyaslıyor. Söz konusu ülkelerde bir hoca 3-4 öğrenciden fazlasına danışmanlık hizmeti vermiyorken Türkiye'de bu sayının oldukça yüksek olduğunu dile getiriyor. Durumu "*Asıl problem, hocalara 5 veya daha fazla ders verip, lisansüstü ve doktora öğrencileri yetiştirmeye ve bunun yanında akademik araştırmalar da yapmaya zorlamaları. Bu kadar dersi lise hocaları bile vermiyor. ABD'de bu tür üniversitelerde lisansüstü ve doktora dersi veren hocalar 2 ya da en çok 3 ders verirler. Akademik araştırma yaparlar, konularına çok hâkim oldukları için de 2-3 tez öğrencisini çok iyi yönlendirirler. Aradaki fark bu*" sözleriyle dile getiren yazar, aynı zamanda bu hocaların Türkiye'deki akademisyenlere kıyasla aldıkları maaşın da çok daha yüksek olduğunu ve maddi sebeplerle fazla öğrenci alma ihtiyacında da olmadıklarını belirtiyor. Yazar, danışman hoca sorununu hiç kimsenin çözmek istemediği bir sistem sorunu olarak niteliyor.⁴

Türkiye'de bir diğer sorunun ise doçentlik sınavı olduğunu dile getiren akademisyen, ülkemizde yapılan doçentlik sınavının, doktora derecesine "güven-

3 Zekai Şen, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/*Journal of Higher Education and Science* , Cilt/Volume 3,Sayı/Number 1, Nisan/April 2013; Sayfa/Pages 10-15; http://higheredu-sci.beun.edu.tr/pdf/pdf_HIG_1596.pdf

4 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abbas-guclu/yok-ve-universitelerimiz-abd-den-nasil-gorunuyor--2079258/>

sizliği” ve sonuç olarak da “saygısızlığı” yansıttığını, ABD ve pek çok Avrupa ülkesinde “Terminal Degree” yani nihai derece olan doktora derecesinin ülkemizde de doçentlik sınavı ile test edilmemesi gerektiğini savunuyor.⁵

1.3. Doçentlik Kriterleri

Medyada özellikle son dönemlerde sıkça gündeme gelen konuların başında şüphesiz doçentlik kriterlerinde yapılan değişiklikler yer almakta. Bu kriterler arasında en çok dile getirilen başlık ise sözlü sınav, yani mülakat sınavı.

Anadolu Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Engin Ataç, doçentlikte sözlü sınavın kaldırılmasının iyi olacağını, zira sözlüde subjektif değerlerin devreye girebildiğini dile getiriyor.⁶

Mülakatın kaldırılması gerektiğini savunan bir diğer isim olan Eğitim Sen eski Genel Başkanı Alaaddin Dinçer ise, adayların mülakatta gerçekleşebilecek usulsüzlüklere karşı endişeli olduklarını dile getiriyor ve illa mülakata göre kadro verilecekse komisyonun, YÖK veya ÜAK tarafından kurayla belirlenmesi ve bu süreçlerin yargının denetimine açık olması gerektiğini vurguluyor.⁷

Kamuoyu genellikle sözlü sınavın kaldırılmasını savunurken Abbas Güçlü gibi bunun aksini dile getiren ve asıl istismarın sözlü sınavın kaldırılması halinde gerçekleşeceğini savunan yazarların da olduğunu belirtmek gerekir.⁸

Doçentlik kriterleri mevzu bahis olunca gündeme gelen konulardan bir diğerini ise “atıf çeteleri” oluşturuyor. Kriterlerin, doçent adaylarını birer puan avcısına dönüştürdüğüne dikkat çeken Eğitimsen, bu zorlamalar sonucunda “akademik atıf çeteleri”nin ortaya çıktığını dile getiriyor ve bu konuda Trabzon’da yaşanan bir olayı örnek veriyor. Haber sitesinin belirttiğine göre, Trabzon’da fen ve sosyal alanlarda yayın yapan “Energy Education Science and Technology Part A” ve “Energy Education Science and Technology Part B” isimli iki dergi “akademik atıf çetesi marifetiyle” bir yılda 129 atıf alarak dünyanın en etkili iki dergisi olan Nature’dan (122) ve Science’dan (90) daha fazla atıf almışlardır. Bu durumun fark edilmesiyle söz konusu dergi Web of Science veri tabanının yer aldığı ISI (Institute for Scientific Information) endeksinden çıkartılmıştır. Öte yandan buralardaki yayınlara dayanarak akademik ilerlemesini gerçekleştirenler hakkında ise YÖK’ÜN hiçbir şey yapmadığı dile getirilmektedir.⁹

5 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abbas-guclu/yok-ve-universitelerimiz-abd-den-nasil-gorunuyor--2079258/>

6 <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/docentlik-sistemi-degisiyor-176245h.htm>

7 <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/docentlik-sistemi-degisiyor-176245h.htm>

8 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abbas-guclu/docentlik-bilmecesi--2546586/>

9 <http://egitimsen.org.tr/docentlik-kriterlerini-yargiya-tasidik/>

Yeni sistemin artıları da medyada dile getirilen konular arasında.

Tıp alanında doçent olan Doç. Dr. Süleyman Bulut, kriterlerdeki belirsizliğin ortadan kalkmış olmasının olumlu sonuçlarına şu sözlerle dikkat çekiyor: *“Eski sistemde ‘ne kadar çok makale sayısı ile de başvursak yine de acaba dosyadan geçebilecek miyiz’ sorusu hep bizi rahatsız edirdi bu açıdan değerlendirildiğinde yeni sistem büyük bir ihtimalle akıldaki bu rahatsız edici düşüncüyü de ortadan kaldırıp yeni başvuracak arkadaşların daha iyi ders çalışmalarına odaklanmalarını sağlayabileceğini düşünmekteyim.”*¹⁰

Eski Üniversitelerarası Kurul Başkanı, yeni ÖSYM Başkanı Prof. Dr. Mahmut Özer, daha önce adayın doçentlik başvurusunda sadece uluslararası makaleleri dikkate alınırken yeni düzenlemeyle eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinin hemen hemen tümünün dikkate alınması olumlu olarak değerlendiriyor. Yeni düzenlemenin puanlama sistemine dayanmakta olup, adayın uluslararası ve ulusal makale, kitap, patent, atıf, bilimsel etkinliklere katılım, eğitim-öğretime katılım, bilimsel araştırma projeleri gerçekleştirme gibi performanslarının neredeyse tamamını değerlendirmeye aldığına dikkat çeken Özen, bu sayede doçent adayının sadece tek bir alandaki performansının değil, daha bütüncül bir yaklaşımla tüm akademik performansının ve yükseköğretimle ilgili farklı alanlara katkısının olumlu olarak değerlendirmeye alındığını dile getiriyor.¹¹

Yeni kriterlerde olumlu olarak görülen bir diğer husus ise Türkçenin bilim dili olarak teşvik ediliyor olması. Yrd. Doç. Dr. M. Hanefi Bostan, yeni doçentlik başvuru şartları içinde ULAKBİM'in taradığı dergilerde en az iki makale şartının getirilmesi sonucu Türkiye kökenli dergilerin teşvik edilmiş olduğuna dikkat çekiyor ve yine ulusal ve uluslararası yayınevleri arasında çok büyük fark gözetilmemesi sonucu Türkçe yayınların bütün bilim dallarında teşvik edilmesini önemli ve doğru bir adım olarak nitelendiriyor. Ve bu sayede Türkçenin bilim dili haline getirildiğine vurgu yapıyor.¹²

Prof. Dr. Necati Cemaloğlu, Kamuajans'taki yazısında yardımcı doçentlerin durumunu inceleyerek Türkiye'de yardımcı doçentleri kendi içerisinde üç gruba ayırmakta:

1. Doçentlik için gerekli yabancı dil puanını almış, istenen indekslerde yayınlarını yapmış ve doçentliğe hazırlanmakta olanlar,

10 <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-yeni-docentten-yeni-docentlik-kriterleri-degerlendirmesi-11-681-68438.html>

11 <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-yeni-docentlik-kriterleri-bu-kriterlere-juri-uyesi-de-bulmak-zor-11-681-68445.html>

12 <http://www.akademikpersonel.org/anasayfa/yeni-docentlik-basvuru-sartlari-cok-agir.html>

2. Doçentlik için gerekli yabancı dil puanını alamamış, dil için hazırlık yapan bu arada da istenen indekslerde yayın yapan ya da yapmaya çalışanlar,
3. Doktora unvanını aldıktan sonra dil çalışmayı bırakmış, istenen indekslerde yayın yapmamış, sadece derslere girip çıkanlar.

Yukarıda ifade edilen üç grupta ilgili merkezi ve gelişmekte olan bölgelerdeki üniversiteler için farklı farklı uygulamalar yapılması gerektiğini belirten Cemaloğlu, yardımcı doçentlik kadrolarının tamamen lağvedilmesinin kısa ve uzun vadede Türk üniversiteleri açısından önemli sorunlar yaratabileceğini dile getiriyor. Yardımcı doçentlik kadrosunun lağvedilmesi yerine, yukarıda bahsi geçen üç grup için de ayrı ayrı önerilerini sunuyor. Buna göre, birinci maddede ifade edilen özelliklere sahip öğretim üyelerine yardımcı doçentlik kadrosu görev yaptığı üniversitede bir kez, üç yıl süreyle verilebilir. Bu süre içerisinde doçent olamayanlar, öğretim görevliliğine yardımcı doçentlikte elde ettiği özlük hakları korunmak koşuluyla atanabilir. İkinci maddedeki özelliklere sahip olan yardımcı doçentlerle ilgili olarak 6 ay süre ile İngiltere ya da ABD'deki bir üniversite ile anlaşma yapılarak dil eğitimi ve indeksli dergilerde yayın yapma konularında eğitim almaları sağlanabilir. Üçüncü maddede ifade edilen öğretim görevlilerine ise emekli olmamaları halinde, gelişmekte olan bir üniversitede beş yıl süreyle yeniden yardımcı doçent olarak istihdam edilme hakkı sunulabilir. Bu hak her beş yılın bitiminde gelişmekte olan başka bir üniversitede çalışmak koşuluyla yenilenebilir. Bu şartları kabul etmeyenler, özlük hakları korunmak koşuluyla öğretim görevliliğine indirilebilir. Bu seçenekler merkezi ya da gelişmekte olan üniversiteler için farklı biçimlerde uygulanabilir.¹³

Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) yeni doçentlik sistemiyle ilgili üniversitelerden görüş istemesi üzerine Öğretim Elemanları Sendikası ÖGESEN'in de bir açıklama yaparak, önerilerini sıraladığını görmek mümkün.

ÖGESEN Genel Başkanı Dr. Vahdet Özkoçak, Türk akademisinde doçentlik sistemi ve özelinde sözlü sınavların yıllardır çözüm bekleyen bir sorun olduğuna dikkat çekerek, sadece doçentlik değil, genel olarak tüm sistemin düzenlenmesi gerektiğini dile getiriyor ve önerilerini şu şekilde sıralıyor:

- Sistem sadece doçentlik özelinde değil bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Üniversitelerin yetkisine bırakılan kısım yazılı olarak net şekilde belirlenmeli, iyi bir sistem oturtmuş ve ekipler içinde hiçbir zorluk çekmeden çalışan akademisyenlere kıyasla taşra üniversitelerinde daha düşük

13 <http://www.kamuajans.com/akademik-personel/yardimci-docentler-uzerine-h513818.html>

şartlarda çalışmış insanların önünü kesecek şekilde astronomik şart değişikliklerine kesinlikle izin verilmemelidir.

- Ek şartlar profesör kadrosu için de uygulanabilir. Örneğin büyük üniversitelerde profesörlük için yapılması gereken yayın şartı daha fazla ve bekleme süresi daha uzun iken desteklenmesi gereken üniversiteler için daha az olabilir.
- Doçentlik sözlü sınavı kaldırılmalıdır.
- Yalnızca Ekim ve Nisan ayında olmak üzere yılda 2 kez yapılabilen doçentlik başvurularında dönemler kaldırılmalı, başvurular her zaman açık hale getirilmeli ve zaman baskısı ortadan kaldırılmalıdır.¹⁴

1.4. Eğitim Sistemimiz

Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin canlı bağlantı ile gerçekleştirmiş oldukları “Bir insan üniversite bitirmişken niye yüksek lisans yapmak ister ki?” isimli 43 dakikalık youtube programında öğrenciler Türkiye’de lisansüstü eğitime başlama sebeplerini tartışıyorlar ve eleştiri oklarını eğitim sistemine yöneltiyorlar. Bu öğrencilere göre, Türkiye’de lisans döneminde verilen eğitim kapsamlı olmadığından dolayı, alanına hâkim olmak isteyen herkes için yüksek lisans şart oluyor. Mevcut eğitim sistemi, çalışkan öğrenciyi ister istemez yüksek lisans ve doktora yapmaya sürüklüyor.

Programa katılanlar tarafından yüksek lisans, alana hâkim olmak isteyen herkes için bir şart olarak kabul edilirken yüksek lisans sonrası söz konusu olduğunda, akademiye kalmayı düşünmeyen öğrencilere doktora tavsiye edilmiyor. Zira doktoranın akademi dışındaki iş olanaklarını azalttığı düşünülüyor.

Alana hâkim olma arzusu yanında realiteyi de göz önünde bulunduran katılımcılar Türkiye’de öğrencilerin yüksek lisansa başlama sebeplerini üç madde halinde özetliyorlar:

1. Alanda uzmanlaşma isteği,
2. Lisanstan sonra hemen iş bulunamaması durumunda öğrencinin içerisinde bulunduğu boşluğu değerlendirme isteği,
3. Askerlik tecili isteği.¹⁵

14 <http://www.sozcu.com.tr/2017/egitim/docentlik-sistemi-nasil-olmalı-2069732/>

15 <https://www.youtube.com/watch?v=1u2R3ANKIG4>

1.5. Lisansüstü Programların Ve Öğrenci Sayılarının Çokluğu

Sosyal medyada öğrenciler ve akademisyenler tarafından dile getirilen bir diğer eleştiri ise lisansüstü eğitim programlarının çokluğu ve bazı bölümlere alınan lisansüstü öğrenci sayısının neredeyse lisans öğrencisine yakın olması. Hemen her üniversitede lisansüstü eğitim programlarının açılmasını eleştiren öğrenci ve akademisyenler, bu sistemle lisansüstü eğitimin lisanstan bir farkı kalmadığını ve bu durumun kaliteyi düşürdüğünü dile getiriyor.¹⁶

Ekşi sözlükte öğrenciler tarafından yüksek lisansa yöneltilen eleştirilerin büyük bir çoğunluğu da hocaların öğrencilerden çevirmenlik boyutunda tercüme istemeleri¹⁷, yüksek lisans tezlerinin bilim üretmek için değil, formalite icabı yapılıyor olması ve yüksek lisans tezlerinde kalitenin düşük olması¹⁸ konularında yoğunlaşıyor. Yüksek lisans tezlerinin kopyala-yapıştır usulü yapılmasını eleştiren bir başka sözlük yazarı ise tezlerin bu özelliğini patchwork benzetmesi ile niteliyor.¹⁹

Habertürk gazetesindeki “Yüksek lisansın rezaleti, doktoranın sefaleti” başlıklı yazısında Murat Bardakçı da yüksek lisans ya da doktora seviyesinde olan öğrencilerin alanlarına dair kaynakları ve dahi kaynak taraması yapmayı bilmediklerini ve araştırmalarını Google arama motoru kullanarak yaptıklarını söylemekten çekinmediklerini dile getiriyor ve öğrencilerin kaynak konusunda danışman hocalarını sıkıştırmalarını da şu sözlerle okuyucusuna aktarıyor:

Adam e-mail gönderiyor, “Filanca konuda tez yapıyorum, konumla ilgili olarak hangi kaynaklara başvurmam gerektiğini bildirir misiniz?” diye soruyor. Kendini daha samimi hissedeni “Bu konuda elinizde bulunan kaynakları gönderirseniz sevinirim” diyor; tezini yahut ödevini teslim gününe kadar bilmemesini yayıp oturmuş olanlar ise utanmayı falan bir tarafa bırakıp küstahça talep ediyorlar: “İki günüm kaldı, kaynakları hemen bildirirseniz sevinirim”.²⁰

Kaynaklar hakkında ya Google dan ya da e-mailden medet uman kişilerin doktoralarını bitirip bilhassa taşra üniversitelerinde yardımcı doçent olduklarında, kendi yaptırdıkları tezlerin kalitesinin de oldukça düşük olduğunu dile getiren Bardakçı, yeni açılan ve hoca kadrosu zayıf olan üniversitelere tez yaptıрма yetkisi verilmesini de ağır sözlerle eleştiriyor.

16 https://www.youtube.com/watch?v=_X7cgrp3UWk&t=194s

17 <https://eksisozluk.com/yukseklisans--99313?p=71>

18 <https://eksisozluk.com/yukseklisans-tezi--496615?p=36>

19 <https://eksisozluk.com/yukseklisans-tezi--496615>

20 <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/687063-yukseklisansin-rezaleti-doktoranin-sefaleti>

Bardakçı'nın yapılan tezler konusunda bir diğer eleştirisi de tez konuları ile ilgili koordinasyonu sağlayan bir kurum bulunmadığı için aynı anda aynı konuda iki, üç hatta dört ayrı üniversitede tez yapılabiliyor olması durumu.²¹

1.6. Yurtdışında Doktora Veya Yüksek Lisans

Bir kısmı batı ülkelerinde, diğerleri ise Türkiye'de eğitim görmekte olan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin canlı bağlantı ile gerçekleştirmiş oldukları “Yurtdışında doktora veya yüksek lisans yapmaya ne lüzum var?” isimli Youtube programında öğrenciler, içerisinde buldukları şartları kıyaslayarak Batı ülkelerinde yüksek lisansın bir yılda sıkıştırılmış bir şekilde bitirildiğini ve bu sebeple Türkiye'deki gibi kapsamlı ve detaylı tezler istenmediğini belirtiyorlar. Bu tezlerde nicelik değil nitelik ön planda tutulduğu için çalışmaların akademik bir değer gördüğünü, Türkiye'de ise yüksek lisans öğrencilerinin yaptıkları akademik çalışmalara değer verilmediğini dile getiriyorlar. Türkiye'de danışman ile öğrenci arasında yurtdışı ile kıyaslandığında ciddi bir hiyerarşi olduğu ve bu durumun aradaki diyalogu etkilediği de vurgulanan farklılıklar arasında yer alıyor.

Yurtdışında –söz konusu programda İsveç özelinde- doktora öğrencilerine aynı zamanda ders verildiği ve buna mukabil maaş verildiği dile getiriliyor ve Türkiye'de ise doktora öğrencisi olmak için belli bir maddi birikimin gerektiği gözler önüne seriliyor.²²

1.7. Doktora Dersleri

Yurtdışında kimi üniversitelerde doktora ders dönemi olmadan araştırmaya başlanması örnek gösterilerek Türkiye'de doktora derslerinin zorluğu, caydırıcılığı ve danışman hocaların öğrenciye araştırma dışında kişisel işlerini de yüklüyor olması sözlük yazarı öğrenciler arasında doktora başlığı altında en çok zikredilen konular arasında yer alıyor.²³

1.8. Yeterlik Sınavı

Söz konusu doktora olunca, bu başlık altında en çok öne çıkan konunun yeterlik sınavı ve danışman desteği olduğunu görüyoruz. Youtube üzerinden gerçekleştirilen canlı yayında öğrenciler, yeterlik sınavı gerçekten gerekli mi diye sorgulamaktan çalışmaya odaklanamadıklarını ve aşırı bir stres altında girilen

21 <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/687063-yuksek-lisansin-rezaleti-doktoranin-sefaleti>

22 <https://www.youtube.com/watch?v=ir3170RSJDE&list=PL2nX4IIIFQx37ySjCQ2El5qqqW2w9Q7Z&index=17>

23 <https://eksisozluk.com/turkiyede-doktora-yapmak--2580423>

Yeterlik sınavında öğrencinin bilemediği sorular karşısında hocaların tepkilerinin aşağılayıcı ve şevk kırıcı olduğunu dile getiriyorlar.²⁴

Aynı zamanda öğrencilere göre yeterlik sınavına hazırlanma sürecinde sınavın stresi ile amaç da değişebiliyor. Öğrenci alana hakimiyeti olan bir doktor adayı olmayı değil, sınavda sorulan sorulara cevap verebilmeyi hedefliyor ve amaç bir süre sonra sadece sınavı geçmeye dönüşüyor.²⁵

Hocaların doktora dersleri biter bitmez yeterliliğe girilmemesini, bir yıl beklenmesini söylemeleri de öğrencinin şevkini kırma ve sınavın zor ve başarılamaz bir şey olduğunu vurgulayarak daha baştan ket vurma olarak değerlendiriliyor.²⁶

Doktora yeterlik sınavında ülke çapında genel bir sistemin olmaması da gündeme getirilen konular arasında. Örneğin Boğaziçi, Bilgi vb. üniversiteler yeterlilik sınavı öncesi kitap listesi verme ya da alan daraltma gibi uygulamalar yaparken söz gelimi bir Marmara üniversitesi tüm alana hâkim olmayı bekliyor.²⁷

Doktora yeterliliğin gerekliliği ve kaldırılması konusu pek çok mercide tartışılrsa da Türkiye'deki lisansüstü eğitim sisteminin buna pek de müsaade etmediği sonucuna ulaşıyor. Şöyle ki, büyük bir ders ve iş yükü altında olan danışman hocanın doktora öğrencisini ve akademik gelişimini takip edebilmesi için boş vakti olması gerekiyor. Bu olmadığı için de öğrenciyi ölçebilmenin en kolay yolu sınav yapmak olarak görülüyor. Hocaların üzerindeki ders yükü azaltılmadığı ve sistem merkezî olarak değiştirilmediği sürece yeterlilik gibi sınavların da devam edeceği öngörülüyor.²⁸

1.9. İntihal

Doktora başlığı altında değerlendirmeye alınan konulardan bir diğeri de intihal ve Türkiye'de öğrenciyi intihale sürükleyen sebepler.

Yurtdışında, özellikle Anglosakson gelenekte tezlerin “basit ama fonksiyonel” olması öncelerinken Türkiye'deki tezlerde nitelik değil de niceliğe bakılıyor olması öğrenci ve akademisyenlere göre insanları intihale sürüklüyor. Türkiye'deki intihal programlarının, yabancı dildeki akademik çalışmaları tercüme etme şeklinde yapılan intihalleri ortaya koyamıyor olması da bu konuda bir eksiklik olarak görülüyor.²⁹

24 https://www.youtube.com/watch?v=_X7cgrp3UWk&t=194s

25 <https://eksisozluk.com/doktora-yeterlik-sinavi--932999?p=39>

26 https://www.youtube.com/watch?v=_X7cgrp3UWk&t=194s

27 <https://www.youtube.com/watch?v=T8ca92vEyRk>

28 <https://www.youtube.com/watch?v=T8ca92vEyRk>

29 https://www.youtube.com/watch?v=_X7cgrp3UWk&t=194s

1.10. Ücret Karşılığında Yazdırılan Tezler

Gerek haber sitelerinde, gazete manşetlerinde ve köşe yazılarında, gerekse sosyal medyada üzerinde en çok durulan ve sıkça gündeme getirilen konuların başında ücret karşılığında tez yazdırılması konusu geliyor. Araştırmamızı yaparken karşılaştığımız tez yazım sitelerinin reklamları da bu gerçekliğin boyutlarını fazlasıyla doğrular nitelikte karşımıza çıkıyor.

Medyaya yansıdığı şekliyle tez yazım sektörünün fiyat aralığı şu şekilde:

- Sayfa fiyatı: 15-40 TL arasında değişebiliyor.
- Lisans tezi: 2-3 bin TL.
- Yüksek lisans tezi: 3-10 bin TL.
- Doktora tezi: 5-20 bin TL.
- Öğrencinin yazdığı tezi okulun tez formatına göre düzenleme: sözel alanlarda sayfa başı 2 TL, sayısal alanlarda ise 4 TL.
- Normal çevirinin sayfası 4 TL, akademik çevirinin 6 TL, Osmanlıca çevirinin ise 7-8 TL.

Tezin son fiyatını etkileyen unsurlar arasında, anket çalışması, çeviri, yabancı kaynak kullanımı ve teslim süresi bulunuyor. Son fiyatı tabiri caizse pazarlık yeteneği belirliyor. Sözel bölümler için tezler, sayısal bölümlere göre biraz daha ucuz yazılabiliyor. En pahalı tezler ise zorluğu ve uzun zaman alması nedeniyle tıp bölümündeki tezler oluyor. Tez yazan kişiler, kendilerine her bölümden öğrenci geldiğini söylüyor.³⁰

Bu durumun bu kadar aleni bir şekilde yapılıyor olması ve dahi akademi dünyasında da tezlerini ücret karşılığında yazdıran akademisyenlerin bulunması ve yetkililer tarafından gerek akademide gerekse emniyet düzeyinde bir yaptırımın olmaması ise haber kaynaklarınca eleştirilen noktaların başında geliyor.³¹

30 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201703231027762057-tez-doktora-yuksek-lisans/> ;
<http://www.diken.com.tr/itinayla-tez-yazilir-20-bin-tlyi-gozden-cikarana-iyi-bir-doktora-lisans-daha-da-ucuz/> ;
<http://gazeteyolculuk.net/yeni-turkiyenin-akademisi-tez-yazim-sektoru-patladi-doktora-tezleri-20-bin-tl> ;
<https://www.politikyol.com/tez-yazim-sektoru-patladi-doktora-icin-20-bin-lira-yuksek-lisans-3-bin-lira/>

31 <http://haber.sol.org.tr/toplum/yuksek-lisans-tezi-3-bin-lira-doktora-tezi-20-bin-lira-190098> ;
<http://siyasihaber3.org/akademi-dipte-tez-yazim-sektoru-patladi-doktora-tezi-20-bin-lira-yuksek-lisans-3-bin-lira>

2. Forumlarda YÖK Lisansüstü Sistem, Eğitim ve Tez Eleştirisi

Bu zamana kadar saydığımız başlıklar içerisinde ilahiyat alanına dair gündeme getirilen bir şeye rastlayamasak da forumlarda az da olsa ilahiyat alanının varlığına şahit olabilmekteyiz.

Forumlarda lisans eğitimi ilahiyattan olmayan kişilerin ilahiyat alanında yüksek lisans hakkında merak ettikleri sorulara genelde ilahiyatta yüksek lisans yapan öğrenciler tarafından ayrıntılı ve tatmin edici cevaplar verildiği görülüyor.³²

Lisansız alan dışından olan kişilerin bir kısmının da ilahiyat alanında yüksek lisans yapmayı bu alanda meslek sahibi olmak amacıyla düşündükleri görülüyor. Örneğin, alman dili ve edebiyatı mezunu biri ilahiyattan yüksek lisans yaptıktan sonra din kültürü öğretmeni olarak atanıp atanamayacağını merak ederek forumda bu konuyu gündeme getiriyor.³³

Forumlarda yüksek lisans sonrası doktora yapıp yapmamaya dair fikir danışıldığı platformlarda genellikle memuriyetle meşgul olan insanların mevcut işlerinde ya da üniversiteye geçme konusunda avantaj sağlama kaygıları ile yola çıktıkları da dikkat çeken konular arasında yer alıyor.³⁴

Forumlarda yaşanan zorluklar ya da sistem-tez eleştirisinden ziyade başvuru ve kabul ile ilgili konuların danışılıp konuşulduğu görülmektedir.³⁵

Sonuç

Görsel ve yazılı medyada ve karikatürlerde YÖK lisansüstü sistem, eğitim ve tezlerine yönelik eleştirilerin ele alındığı bu araştırmada, haber siteleri, gazeteler, televizyon ve youtube kanallarındaki programlar ve sosyal paylaşım siteleri ile forumlarda konuya dair ne tür eleştiriler getirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu konudaki eleştiri ve önerilerin daha çok YÖK lisans üstü sistemi, doçentlik kriterleri, danışman hocaların ders ve iş yükü, eğitim sistemi, lisansüstü programların ve öğrenci sayılarının çokluğu, yüksek lisans ve doktora programlarının yurt dışındaki programlarla karşılaştırılması, doktora yeterlik sınavı, intihal ve ücret karşılığında tez yazdırılması üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

32 <http://forum.memurlar.net/konu/1634724/>

33 <http://www.akademikpersonel.org/yuksek-lisans-egitimi/24843-alan-disinda-yuksek-lisans-yapmak.html>

34 <http://forum.memurlar.net/konu/1479406/> ; <http://sorucevap.memurlar.net/soru/645/>

35 <http://forum.memurlar.net/konu/665867/2.sayfa> ; <http://www.akademikpersonel.org/oyp-2013-ogretim-uyesi-yetistirme-programi/30944-lisans-bolumunden-farkli-bolumde-yuksek-lisans-ve-doktora-yapilabilir-mi-oyp-cari.html>

Araştırma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Televizyon programları ve gazete yayınlarında Türkiye’de eğitim sistemi ilkökul, ortaokul ve lise boyutlarında ele alınmış, lisans ve lisansüstü sistem ise büyük bir gündem oluşturmamıştır.
- Söz konusu sistem ile ilgili eleştiri ve öneriler bazen eğitim konusundaki duyarlılıkları ile bilinen gazeteciler tarafından kaleme alınmış, bazen de akademisyenler tarafından gazetecilere mektup yahut e-mail vasıtasıyla iletilmiş ve bu gazetecilerin köşe yazılarında bu sitemlere yer vermeleri ile küçük de olsa gündeme gelmiştir.
- Türkiye’de lisansüstü eğitimin problemleri genel olarak bir gündem oluşturmadığı gibi ilahiyat ya da tefsir alanı özelinde de kaleme alınmış yazılara ya da bu konuları ele alan programlara rastlanmamıştır.
- Doçentlik kriterleri mevzuu bir istisna olmakla birlikte, YÖK lisans üstü sistemi, eğitimi ve tezlere ilişkin eleştiri ve öneriler daha ziyade genç akademisyenler ve lisansüstü öğrencileri tarafından sosyal paylaşım siteleri ve kendi canlı video programları aracılığıyla ele alınıp tartışılmıştır.
- Forumlar incelendiğinde ilahiyat fakültesinde yüksek lisans ya da doktora yapma konularının paylaşıldığı platformlarda, alanda yaşanan zorluklar ya da sistem, tez eleştirisinden ziyade başvuru ve kabulle ilgili konuların danışılıp konuşulduğu gözlemlenmiştir.
- Akademisyen ve öğrencilerin gündeme getirdiği başlıca eleştiri konularının ise lisansüstü programların ve öğrenci sayılarının fazlalığı, eğitim kalitesindeki düşüş, danışman hocaların yoğunluğu ve öğrenci sayıları, yeterlik sınavı, intihal problemi gibi başlıklar üzerinde yoğunlaştığı görülmüş, bu konuların ilahiyat alanındaki yansımalarının gündeme getirildiği bir platforma ise rastlanmamıştır.

Tüm bu eleştirilerin, yeni bir sistem oluşturulması noktasında katkısının olup olmadığı konusuna gelecek olursak, yapılan eleştirileri –kendilerine kulak verildiği takdirde- yeni bir sistem oluşturulması konusunda yapıcı bulduğumuzu belirtmeliyiz. Zira alanın içerisinde olan ve sistemsel sıkıntılarla birebir muhatap olan kişilerden gelen bu eleştirilerin bir kısmı kendi içerisinde ciddi oranda bir öneriler listesi de içermektedir. Bu eleştiri ve önerilerin bir kısmı siyasi ve ideolojik tepkilerin bir izdüşümü olarak karşımıza çıksa da büyük çoğunluğunun yapıcı ve onarıcı nitelikte olduğuna inanıyoruz.

II. BÖLÜM

MUHTEVA VE YÖNTEM AÇISINDAN TÜRKİYE'DE TEFSİR TEZLERİ

Osmanlı Tefsir Birikimini Konu Edinen Lisansüstü Tezlerinin Tespit ve Değerlendirmesi

Mustafa Talha AKKİRAZ¹

Giriş

İslâm'ın, yeryüzüne tebliğinden bugüne kadar geçen on dört asırlık tarihi seyri içerisinde, Kur'ân-ı Kerim'i anlama çabaları, çok çeşitli alanlarda uzmanlaşmış İslam araştırmacıları tarafından sürekli olarak devam edegelmiştir. Baskın olan ilim havzasının karakterine göre nüans farklılıkları göstererek günümüze değin canlılığını sürdüren bu gelenek, ilme ve ilim adamlarına verdiği destekle bilinen Osmanlıda da en üst seviyede rağbet edilen bir uğraş olarak görülmüştür. Bu açıdan Osmanlı dönemi, gerek kurmuş oldukları eğitim müesseselerinde ilgili alana dair verilen eğitimler, gerekse de yetiştirmiş oldukları ilim adamlarının bıraktıkları muhalled eserler ile ilim ve kültür mirasımız olarak hayr ile yâd edilecek kıymetli çalışmaları havi bir dönem olarak kabul edilmiştir. Bu bereketli dönemin, günümüz ilahiyat akademisi lisansüstü tefsir tezlerinde kendine ne kadar yer bulduğu sorusuna verilebilecek cevabı bulmak için yapılan bu çalışmada; kabul ettiğimiz tanıma göre "Osmanlı dönemi tefsir birikimine dair çalışmalar" konu başlığı altına girebilecek olan tezler ele alınmıştır. Çalışmamızda kullandığımız verilerde: ilk olarak, Yüksek Öğretim Kurumunun oluşturduğu veri tabanındaki tezler kataloğunda Tefsir Tezleri konu başlığı altında bulunan künyeler; ikinci olarak da İslam Araştırmaları Merkezi İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veritabanı içerisinde yine Tefsir Konu başlığı altındaki Osmanlı Dönemini çalışmış tezlere ait künyeler esas alınmıştır.² İlgili kurumların web sayfaları üzerinden erişim sağlanan bu kataloglardaki künyeler, tarama yöntemine gidilmeden tek tek incelemek suretiyle çıkarılmış; akabinde elde edilen verilerde, basılı kataloglardan karşılaştırmak suretiyle sağlanması yapılmıştır.³ Bu minvalde elde edilen ilgili veriler, yapılan bir katalog-

1 Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, m.talhaakkiraz@gmail.com

2 Bu çalışmanın yapıldığı sırada veritabanlarında mevcut olan tefsir tezlerinin sayısı şu şekildedir: verilerin alındığı [20.04.17 tarihli] ilk tarama da İSAM: 2803, YÖK: 1045; son olarak verilerin alındığı [10.09.17 tarihli] son taramada İSAM: 2856, YÖK: 1085.

3 Ömer Kara: Tefsir Akademisyenleri Biyografisi (Şahıslar, Tezler, Kitaplar, Makaleler, Tebliğler),

lama çalışması ile işlenmeye çalışılmış, böylece farklı kıstaslar ve bakış açıları da göz önünde bulundurularak tezlere dair bir durum tespiti ve değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız kapsamına girdiği düşünülerek, tüm bu tezler içerisinden 190 adet tez tespit edilmiştir. İşbu tezlerden yaklaşık 144'ü yüksek lisans, 45'i doktora, 1 tanesi ise doçentlik seviyelerinde hazırlanmış çalışmalardır. İşte bu tezler, gerek yapıldıkları yıllar, şehir, bölge ve üniversiteler, çalıştıran danışman hocalar ve çalışıldıkları düzeyler açısından; gerekse de tezlerde çalışılan konu, dönem ve kurumlar, kişi ve eserler açısından ele alınarak elde edilen veriler tebliğde aktarılmaya çalışılmıştır. Yine araştırmamızda, tezlerin yıllara göre kazandıkları ivmeyi esas alarak yapılan; ilk, orta ve son şeklindeki dönemlendirme, çalışmaların nicel ve nitel özellikleri dikkate alınarak yapılmış, ayrıca tesbit edilen bu tezler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanında, tezlerde çalışılan konu, eser ve kişiler; dönem, bölge ve müesseseler; çalışma metot ve şekilleri gibi kıstaslarda esas alınarak edinilmeye çalışılan bulgular aktarılmıştır. Durum tespiti ve değerlendirmelere yönelik olarak aktarılan bu verilerin akabinde, daha çokça geliştirilmeye açık olan teklif ve öneriler de getirilmiştir.

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye Tefsir akademisinde lisansüstü Tefsir tezlerinin durumunun tespit edilip değerlendirildiği çalıştayların⁴ hasılası olan ve son olarak Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler sempozyumu için revize etmiş olduğumuz bu tebliğimizde; öncelikli gayemiz, Osmanlı Tefsir Çalışmalarının, akademyamızın önemli bir aşaması ve ürünlerinden olan tezlerde, ne kadar kendine yer bulabildiğine dair bir durum tespiti yapmaktır. İkinci olarak ise bu tezlerin gerek konu dağılımları, gerekse de çalışma şekil ve metotları hakkında, edinmiş olduğumuz bulgulara dayanarak tespit ve değerlendirmeler yaparak, bu alanda yapılması gerekenlere dair öneri ve teklifleri ele almaktır.

Çalışmanın ehemmiyetine gelince; Osmanlı Dönemi Tefsir Çalışmalarını ele almak isteyen araştırmacılar için, lisansüstü tezlere dair bu başlık altında toplanmış derli toplu bir çalışmanın olmaması, bu çalışmanın yapılmasında

KURAV Yayınları, s. 357-400, Bursa 2007; İsmail E. Erünsal v.d.: İlahiyat Fakülteleri tezler kataloğu (1953-2010), TDV İSAM Yay., s. 681-787 İstanbul 2012; Yakup Çiçek v.d.: Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilimdalı öğretim elemanları biyografileri : özgeçmişler ve bilimsel çalışmalar, y.y., İstanbul 2000.

4 İlim Yayma Vakfı, Kur'an ve Tefsir Akademisi, "Lisansüstü Tefsir Tezleri Çalıştayı I-II", [web sayfası için bkz. http://www.tefsir.gen.tr/haberler/32-kur_an_ve_tefsir_akademisi_turkiye_de_lisansustu_tefsir_tezleri_calistayi].

önemli bir etken olmuştur. Bu anlamda, istifade ettiğimiz kaynaklar arasında olup, alanda yapılmış müstakil çalışmalardan tezlere dair bilgi veren eserler de bulunmaktadır. Ancak umumen bu çalışmalar, genel nitelikli oldukları ve tezlere dair sınırlı bilgi verdiklerinden dolayı ihtiyacı karşılamamaktadır. Örneğin, alana dair önemli çalışmalardan biri olan ve tespitlerimize göre bir dönüm noktası teşkil eden “Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I-II” isimli, Kur’an ve Tefsir Akademisinde yapılmış ilmî toplantıların hâsılası olan eserin içerisindeki konuyla ilgili makalesinde ve daha sonrasında “Osmanlı Tefsir Mirası” adlı kitabında Öztürk, bu alanla ilgili yaklaşık olarak 55-60 adet tez bulunduğunu ifade etmektedir.⁵ Ayrıca “Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği” isimli (M.A. Alpaydın, 2015; doktora tezinin basılmış haliyle) yine alandaki önemli çalışmalardan olan eserde, o zamana kadar 80 adet tez bulunduğunu ifade edilmektedir.

Tefsir tezlerine dair literatürle ilgili sınırlı bilgi vermeleriyle birlikte bu eserler, seçme usulü ve örnek kabilinden tezleri listelerine aldıkları ve yaptığımız araştırmaya göre Osmanlı Tefsircisi kabul olup olmadıkları tartışmaları olan bazı tezlere de listelerinde yer verdikleri için bir takım eksiklikleri de ihtiva etmektedirler. Bu duruma birkaç örnek olarak; biri Mâverâunnehr ulemasından olan ve Bahru’l-Ulûm adlı eserin sahibi olup, vefat ettiğinde, o sıralar Karamanoğlu Beyliğine ait Karamanda bulunan Alâeddin es-Semarkandî (ö. 1456) ve Tefsirciliği üzerine yapılmış tezi⁶; diğerine ise bir Türkmen Şeyhi olup, Osmanlıyı görmeye ömrü vefa etmemiş olan Hacı Bektâşi Velî (ö.1278) üzerine yapılmış tezi örnek olarak verebiliriz.⁷ Tezlere konu olan her iki âlim de, gerek yetişip eser verdiği çevre açısından, gerekse de vefat tarihleri açısından Osmanlı âlimi olarak kabul edilemeyecek niteliktedir. Ayrıca bu ve benzeri bir takım eksiklikleri havi olan her iki listede 2015 yılı sonrasına dair bilgi vermemeleri de göz önünde bulundurulurken, konuya dair derli toplu bir tezler listesi katalogunun çıkarılması elzem olmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE HEDEFİ

Osmanlıyı çalışan tezleri konu alan bu tebliğimizde ilk olarak Osmanlı âlimi dendiğinde ne kast edildiği ifade edilmesi gerekmektedir. İşte tebliğimizin başlığında geçen bu “Osmanlı” ifadesi ile günümüzde ve öncesinde bu alanda

5 Mustafa Öztürk: “Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları” *İlim Yayma Vakfı - Kur’an Tefsir Akademisi*, 1, 92-94, İstanbul 2011; “Osmanlı Tefsir Mirası”, *Ankara Okulu*, s. 7-14, Ankara 2015.

6 Öztürk: *Osmanlı Tefsir Mirası*, s. 9, nr. 24.

7 Alpaydın: *Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği*, s. 29.

yapılmış çalışmalarda mahut olarak kullanılan, esasında bir sınır ya da ırk ile münhasır olamayacak derecede geniş bir hüviyete sahip olan ilmî birikim kast edilmektedir. “Osmanlı âlimine dair” genel kabule de mutabık olacak daha özel bir tanım yapmamamız gerekirse “XIV. - XX. yüzyıllar arasında, Osmanlı Devleti ilim ve kültür havzasının sınırları içerisinde doğup, özellikle İstanbul merkezli olarak, eski Şam, Anadolu, Rumeli ve Balkan bölgelerini de içine alacak şekilde, Osmanlı ilim ağı ve medrese geleneğinin uzandığı bölgeler içerisinde yetişmiş ve Osmanlı devleti hükümferma olduğu sıralarda vefat etmiş yahut yazmış olduğu eseriyle kendini Osmanlı olarak kabul etmiş ve sultanına eserini ithaf etmiş olup vefat tarihi itibarıyla Osmanlıyı gördüğü kabul edilebilecek âlimleri” bu tanım içerisinde kabul ettik.

Belirlediğimiz bu tanıma göre yetiştiği yahut eser verdiği, ya da kendini ait olarak hissettiği gelenek olarak Osmanlı kabul edilip, bu tanıma giren ve vefat tarihleri itibarıyla de Osmanlı'nın hüküm sürdüğü devirlerde yaşamış ulemayı çalışan tezleri tespit ederek listemize aldık. Bu minvalde Osmanlıdan önce Anadolu'da yaşamış ve bölgeye mal olmuş kişilerle birlikte, Osmanlı da yetiştiği halde Cumhuriyet döneminde vefat eden kimseler hakkında ki çalışmaları listemize almadık. Ayrıca bu alan için yapılabilecek çalışmalara giriş ve hazırlık mahiyetinde tezler olarak gördüğümüz Osmanlı'dan kalma kütüphaneler, mahut ve matbu eserler vd. üzerine yapılmış tezleri de bu alandan sayarak katalogumuza aldık.

Çalışma ile maksud olan hedefe gelince, araştırmamız sonucunda elde edilen bulgu ve sonuçlardan yola çıkarak, alana dair, tez düzeyinde yapılan çalışmalardan hareketle, yapılabilecekler üzerinde fikir teatisi yaparak bu alanın geliştirilmesine katkı sağlamak; böylece Tefsir akademimize hizmet eden değerli araştırmacıları, çalışılmış olan kişi ve eserleri tekrar tekrar çalışmaktan alıkoymak bir envanter ortaya koymaktır. Bunun yanında, benzer çalışmalar ile tek bir eser yahut müfessir üzerinde oluşacak yığılmaların önlenmesini sağlayarak, insan kaynaklarımızın daha etkin ve verimli bir şekilde yönlendirilmesini amaçlayıp, Tefsir birikimimize katkıda bulunulması gayelerimiz arasındadır. Ayrıca bu alana dair daha özgün ve gün yüzüne çıkarılıp çalışılmayı bekleyen kişi ve eserler üzerinde durmaya teşvik ederek, tebliğ sonunda gelecek katkılarla geliştirilmesi ve alanın daha da canlandırılması tebliğimizde hedeflenmektedir.

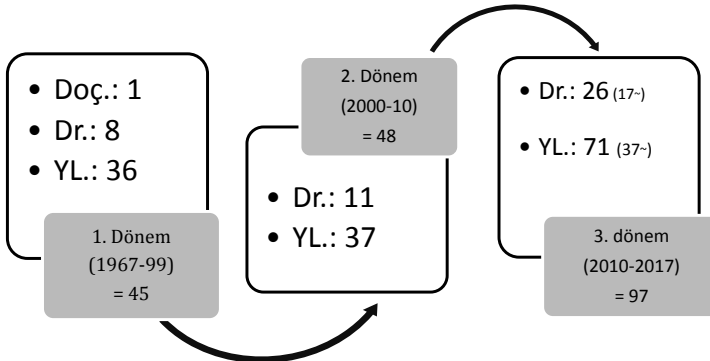
III. ARAŞTIRMADA EDİNİLEN BULGULAR

Osmanlı dönemi Tefsir çalışmalarına dair, öncesinde bilgi vermiş olduğumuz ilgili veritabanları üzerinden, Tefsir tezleri özelinde çalışarak yaptığımız bu araştırmamıza göre; yüksek lisans, doktora ve doçentlik düzeylerinde yapılmış,

tamamlan-mış/-amamış ya da devam ediyor olan yaklaşık olarak 190 adet tez tespit ettiğimizi belirtmek isteriz. Bu tezlerden 134 tanesi tamamlanmış, 54 tanesi devam eden, 2 tanesi de tamamlanamamış niteliktedirler. Yapmış olduğumuz katalog çalışması ile tezlerin: yıllara göre dağılımı ve buna göre dönemlendirilmeleri, eğitim seviye ve düzeylerine, yapıldıkları üniversite, bölge ve şehirlere göre dağılımları yanında; tezleri çalışan kişilerin cinsiyet ve uyrukları, çalıştıran danışman hocaların unvanları ve uzmanlık alanlarına; tezlerde çalışılan konulara, çalışma şekil ve yöntemlerine göre dağılımları gibi çok farklı kriterleri göz önünde bulundurarak yaptığımız gruplandırmaya dair tespit değerlendirmeleri bu bölümde ele alacağız.

1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı ve Dönemlendirilmesi

Akademimizde Osmanlıyı çalışan ilk tez olarak; Abdullah Aydemir'in 1968 yılında ve Ankara'da doktora tezi olarak hazırladığı "Ebu's-suud efendi ve Tefsirdeki yeri" adlı çalışmasını görmekteyiz. Bundan sonraki ikinci tez ise Sâkıb Yıldız'ın 1977 yılında Erzurum'da "Molla Gûrânî ve Tefsirindeki Metodu" adıyla doçentlik tezi olarak hazırladığı çalışmasıdır. Yüksek lisans düzeyinde yapılan ilk çalışma ise İsmail Soylu'nun 1984 yılında Marmara Üniversitesinde tamamladığı "İrabu'l-Kur'an ve Müelliflerinin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazmalarının Tanıtılması ve Tavsifi" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Görüldüğü gibi ilk çalışmalar eser müellif tanıtımı yahut kütüphanedeki yazmalar üzerine yapılan çalışmalar şeklinde olup dönem olarak Osmanlıyı ele alan ilk çalışma olma unvanını 1992 yılında Bursa'da yaptığı "Osmanlı Dönemi Müfessirleri" adlı yüksek lisans çalışmasıyla Muhammed Abay almakta olup; doktora seviyesinde ilk çalışma ise Ziya Demir'in 1994 yılında Marmara'da tamamladığı "Osmanlı Müfessirleri Ve Tefsir Çalışmaları Kuruluşundan X-XVI. Asrın Sonuna Kadar" adlı çalışmasıdır.



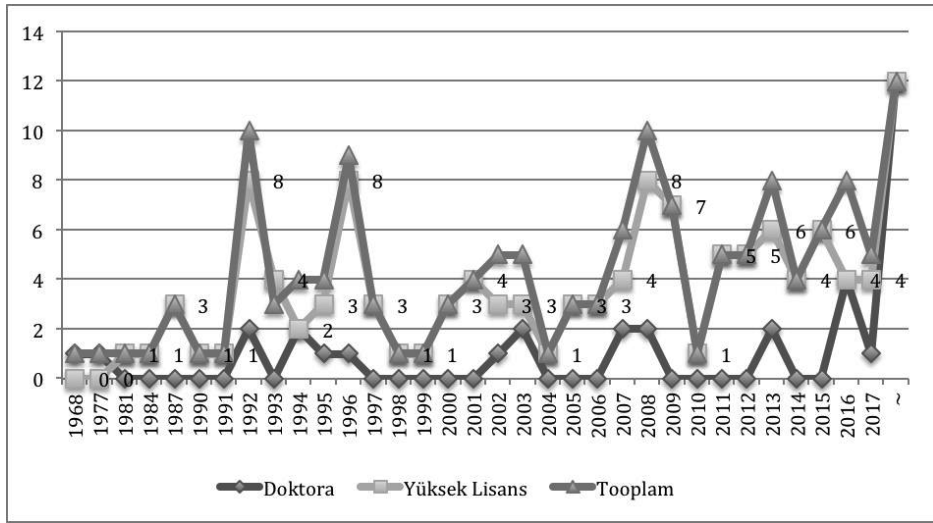
Tezleri yıllara göre kazandıkları ivmeyi esas olarak genel bir dönemlendirilmeye gidecek olursak, alandaki çalışmaların yıllara göre kazandığı ivmeyi esas almak suretiyle; ilk çalışmaların ortaya çıktığı 1967-1999 arasını birinci dönem, çalışmalarda ki ilk ciddi artışların görüldüğü 2000-2010 arasını ikinci dönem, tezlerin öncesiyle kıyas edilemeyecek şekilde yükseldiği görülen 2011-2017 arasını da üçüncü dönem şeklinde ayırmak mümkündür. Bu minvalde tesbit edebildiğimiz kadarıyla birinci dönemde yapılmış çalışmaların adedi 45 iken; ikinci dönemde daha kısa bir sürede 48'e yükselerek toplamda 93'ü görmekte; üçüncü ve her iki döneme nazaran daha kısa olan son dönemde ise ikiye katlayacak şekilde 97 adet tez ile bu alanda öncesiyle kıyas edilemeyecek şekilde bir artışın görüldüğünü tesbit etmekteyiz. Nitekim dönemler arasındaki bu nitel ve nicel artışı görmek için aşağıdaki tablo incelenebilir.

Edindiğimiz bulgulara göre, otuz küsur yıllık ilk dönem ile on bir yıllık ikinci dönemde yapılmış çalışmaları yanyana koyup, ayrı ayrı değerlendirildiklerinde sayısal açıdan onları geçecek olan son dönemde; 54 adet sadece devam eden tez bulunduğu ortaya çıkmıştır. Günümüzü de içine alan bu dönemde ki bu artış alan adına gelecek çalışmaların daha da aratacağına dair olan kanaatimizi de güçlendirmiştir. Bu tezlerin daha ayrıntılı bir şekilde yıllara göre dağılımını da şöyle bir tabloda göstermek mümkündür:

Tablo 2:			
1968: 1 (dr.)	1994: 4 (2 dr.)	2003: 5 (dr. 2)	2012: 5
1977: 1 (Doç.)	1995: 4 (1 dr.)	2004: 1	2013: 8 (dr.2)
1981: 1	1996: 9 (dr.1)	2005: 3	2014: 4
1984: 1	1997: 3	2006: 3	2015: 6
1987: 3	1998: 1	2007: 6 (dr.2)	2016: 8 (dr.4)
1990: 1	1999: 1	2008: 10 (dr.2)	2017: 65 (dr.18)
1991: 1	2000: 3	2009: 7	Tamamlanan: 5 Tamamlanamayan: 2 Devam eden: 53
1992: 10 (dr.2)	2001: 4	2010: 1	
1993: 4	2002: 5 (dr.1)	2011: 5	

2. Tezlerin Lisansüstü Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Araştırmaya konu olan tezlerin, yapıldıkları akademik eğitim düzeylerine göre dağılımlarına gelince, 190 adet tezdten 145 tanesi yüksek lisans seviyesinde, 44 tanesi doktora seviyesinde, 1 tanesi ise doçentlik düzeyinde tezlerdir. Bu tezler arasından 134 tanesi tamamlanmış, iki tanesi tamamlanamamış, 54 tanesi devam eden tezlerdir. Tamamlanamayan bu iki tez yüksek lisans seviyesinde olup doktora seviyesinde böyle tezler tespit edilmemiştir. Devam edenlerden tezlerden ise 17 tanesi doktora, kalan 37 tanesi ise yüksek lisans düzeyindedir. Tezlerin dönemlere göre ayrımları göz önünde bulundurulduğunda ilk dönemde çok az görülen doktora tezlerinin ikinci ve üçüncü dönemde gözle görülür bir artış kaydettiklerini saptamaktayız. Ayrıca tezlerde ki akademik düzeyin yıllara göre kazandığı ivmeyi göz önünü aldığımız da bunu grafikte ifade edecek olursak şöyle bir tabloda gösterebiliriz:



Verilen grafiğe göre tezler ilk dönemde 1992 - 1996 yılı ciddi bir ivme kazanmakta; ikinci dönemde ise 2005 – 2008 sürecinde aynı ivme görülmekte; son dönemde ise bu ivme hem korunup hem de devam eden tezlerinde eklenmesi ile birlikte öncesiyle kıyası mukabil olmayan bir artışa geçmektedir. Özellikle bu son dönemde, asıl dikkate değer noktanın tezlerde görülen nicel artışın yanında, doktora tezlerinin gösterdiği artış ile nitel bir yükselişin de gözlemleniyor olmasıdır. Ayrıca bu son dönem, önceki iki dönem ile kıyasladığımızda her iki açıdan da daha baskın bir artışın olduğu gözlerden kaçmamaktadır.

3. Tezlerin Üniversite, Bölge ve Şehirlere Göre Dağılımı

Bölge, şehir ve üniversite olarak tezlerin daha çok yoğunlaştıkları yerleri ifade edecek olursak, şöyle bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Şehir bazında tezin yapıldığı yer esas alındığında, en çok tezin görüldüğü ilimiz 62 adet ile İstanbul, sonrasında 20 adet teze Sakarya, akabinde 15 adet tez ile Ankara ve 11 tez ile Kayseri gelmekte olup bunları 10'ar tez ile İzmir, Konya, Kayseri ve Erzurum illerimiz takip etmektedir. Üniversite bazında ise 37 adet tez ile Marmara birinci sırada, 21 tez ile İstanbul ve 20 adet ile Sakarya ve ikinci sırada, 16 tez ile Ankara üçüncü sırada yer almaktadır. Bu anlamda tezlerin en çok görüldüğü bölge olarak Marmara Bölgesi başı çekmekte, onu iç Anadolu bölgesi takip etmektedir.

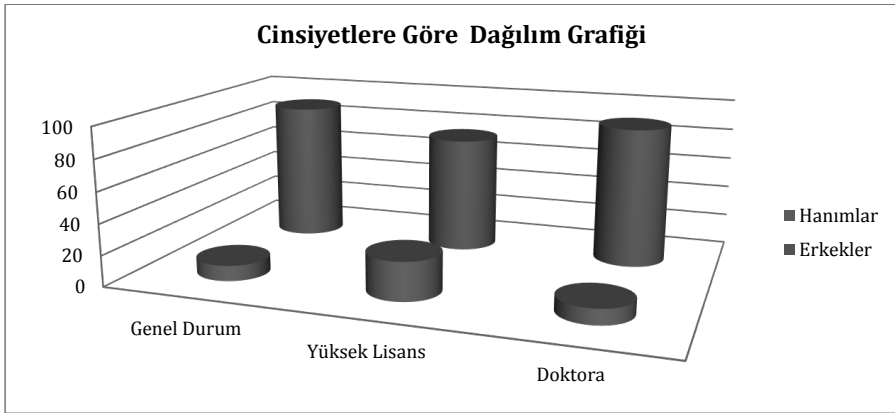
Tezlerin en çok görüldüğü ilk 10 üniversiteyi, çalışma durum ve düzeyleri ile birlikte şöyle bir tablo ile daha net görmemiz mümkündür:

Üniversite	Yüksek L.	Doktora	Tamam.	Devam E.	Toplam:
1. Marmara	27	10	33	4	37
3. İstanbul	17	4	11	9	21
2. Sakarya	15	5	18	2	20
4. Ankara	11	4	13	2	15
5. Erzurum	3	7	7	3	10
7. İzmir	8	3	7	5	10
6. Kayseri	10	0	8	2	10
8. Uludağ	7	2	6	3	9
9. N. Erbakan	6	1	5	2	7
10. O.D.Mayıs	6	0	5	1	6

4. Tezleri Çalışanların Cinsiyet ve Uyruklarına Göre Dağılımı

Tezlerin cinsiyetlere göre olan dağılımını göz önüne aldığımızda, 190 tez içerisinde 20 kadar kadın araştırmacı yer almakta olup geri kalanını ise erkekler oluşturmaktadır. Buna göre alanda yapılan çalışmaların %90'ı erkeklere aittir. Doktora düzeyinde yapılan çalışmaların ise ancak %5'i kadarı kadın araştırmacılara aittir. Erkeklerin daha çok çalıştığı konu başlıkları ve çalışma türlerine temas edecek olursak: dönem, kütüphane çalışmaları yanı sıra; kişi – eser, metod ve tahkik çalışmaları ön plana çıkmaktadır. En çok çalışılan kişi ve tefsirleri ise: Alusi, Bursevi, Ebu's-suud, Molla Gürani ve Molla Fenâri olarak görülmektedir.

Bu alanda kadınların yaptığı ilk çalışma 2002 ‘de Fatma Çalık’ın “Ruhu’l-beyan’ın İşari Yönü” üzerine hazırladığı yüksek lisans tezi olup; yine aynı araştırmacının “Eşrefzade ve Tefsiri” üzerine hazırladığı doktora tezi, alandaki, hanımlara ait iki doktora tezinden biridir. Ayrıca Çalık, hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde bu alanı çalışan tek kadın araştırmacı olarak görülmektedir. En çok kadın araştırmacının bulunduğu üniversiteler ise, İstanbul ve Sakarya üniversiteleri olup, peşisıra Konya gelmektedir. Alanda kadınlara ait 20 tezdten, 8’i durum olarak devam ediyor görülmektedir. Kadınların alanda en çok çalıştıkları konu başlıkları ise % 60 oranında kişi – eser ve tahkik çalışmaları olup, en çok çalışılan Osmanlı müfessiri ise Bursevî olarak göze çarpmaktadır. Verilen bu oranları genel hatları ile aşağıdaki grafikte görebiliriz.



Osmanlıyı çalışan tezler içerisinde yabancıların oranı ise % 5 kadardır. Tezler arasında en çok çalışanlar arasında, kişi-eser çalışmaları ile tahkik çalışmaları il sıralarda gelmektedir. Bunların arasında bölgelerinde ki Osmanlı bakiyesi kurum, kişi ve eserleri çalışanların sayısı ise oldukça azdır. Yabancılar ait ilk çalışma 2005 yılında Rahman Nuriyev’e ait, “Ahmet Haşımzâde’nin hayatı ve “Tefsîru’l-Kur’ân’âni’l-Azîm” adlı eserinin tanıtımı” adlı yüksek lisans çalışması olup Marmara’da A.Hatip’in gözetiminde tamamlanmıştır. Tezlerin geneli İstanbul’da yapılıp, devam eder nitelikte dört adet tez görünmektedir.

5. Danışmanlara Göre Dağılım

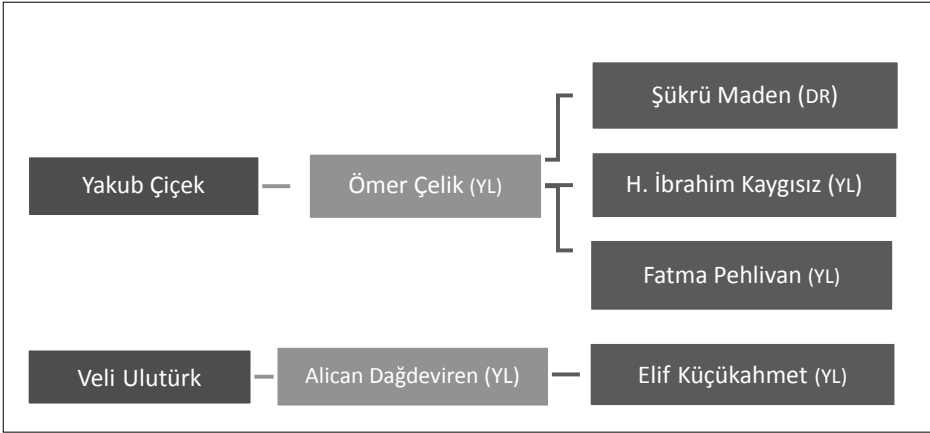
Osmanlı dönemini çalışan tezlerin önemli bir ayağı da danışmanlardır. Tezlerin danışmanlara göre dağılımında hangi aşamadaki tezleri, ne tür unvanlara sahip danışmanların çalıştırdığını görmek için aşağıda verilen tablo incelenebilir:

Yüksek Lisans	Yrd.Doç.: 36	Doktora	Yrd.Doç.: 2
	Doç.: 35		Doç.: 6
	Prof. Dr.: 73		Prof. Dr.: 39

Alanda en çok çalışma yaptıran danışmanları belirtecek olursak: Yakup Çiçek sekiz adet; Necmeddin Gökkır yedi adet; Sadrettin Gümüş, Veli Ulutürk, Yunus Ekin altı ve Muhsin Demirci beş tez ile ilk sıralarda yer almaktadırlar. Danışmanlar arasında da en çok tez yaptıran ilk beş danışmanı şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Danışman	Y.L.	Dr.	Yıllar	Unvanlar	Top.:
1. Yakup Çiçek	6 (/~1)	2	1992-2017	Doç. – Prof.	8
2. Veli Ulutürk	6	1	1996-2007	Prof.	7
4. Necmettin Gökkır	5 (/~2)	2 (/~1)	2014-2017	Doç. – Prof.	7
3. Sadrettin Gümüş	1	5(/~2)	1992-2007	Doç. – Prof.	6
5. Yunus Ekin	5	1(/~1)	2011-2015	Yrd. – Doç.	6

Tabloya göre, en çok tez yaptıran bu akademisyenlerin çoğu, kariyerlerinin her aşamasında bu tarz en az bir tez yaptırmışlardır. Bu anlamda en çok doktora tezini beş tez ile Sadrettin Gümüş yaptırmıştır. Ayrıca kayda değer bir başka bilgi olarak Muhammed Eroğlu bu alanda dört tez yönetmiş, bunların hepsi doktora seviyesinde tezler olmuştur. Hâlihazırda konumuzla alakalı en çok tez'in devam ettiği danışman Necmeddin Gökkır'dır. Bunun yanında Osmanlıyı çalışanlar arasında hem yüksek lisans hem de doktora çalışmalarında bu konuyu ele alarak, kendileri açısından devamlılığı sağlayabilmiş “Ziya Demir, Muhammed Abay, Ömer Pakiş, ve Yusuf Alemdar vd.” gibi yedi kişi vardır. Ayrıca bu alanda hem kendi çalışıp hem de öğrencilerine çalıştırarak, bir gelenek oluşturmaya çalışmış “Ömer Çelik ve Alican Dağdeviren” gibi akademisyenler vardır.



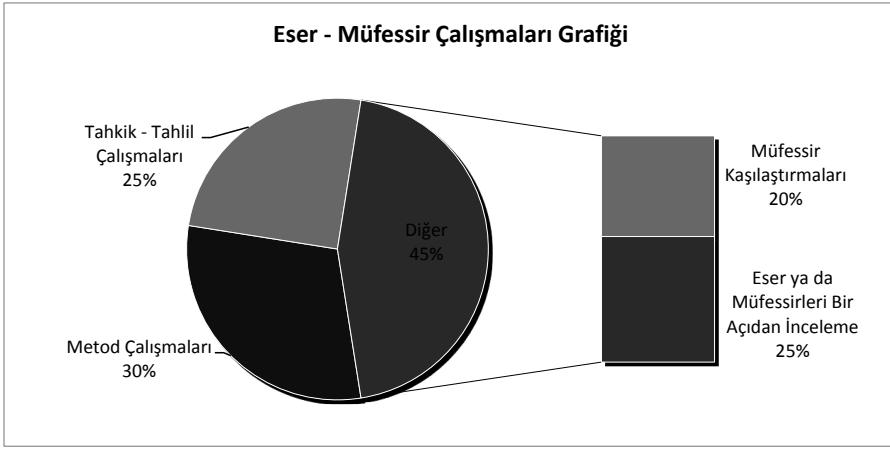
6. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Osmanlı Dönemini çalan tezlerin konu dağılımlarına bakıldığında, en çok çalışma yapılan türlerin eser – müfessir üzerine yapılan tezler olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar içerisinde de tahkik, tahlil ve metod şeklinde yapılan çalışmalar ise daha çok görülmektedir. Ayrıca dönem, şehir ve müessese çalışmalarını yine Osmanlı üzerine olan tezlerin üzerinde durdukları çalışma başlıklarındandır.

Başlıca Konular	Y.L.	Dr.	Tamamlanan	Devam Eden	Toplam
1. Eser - Tahlil	53	8	41	20	61
2. Müfessir – Biyografi	34	8	32	10	42
3. Tahkik - Edisyon-Kritik	25	5	21	9	30
4. Yöntem - Metod	20	7	20	7	27
5. Mekan - Müessese	9	2	8	3	11
6. Dönem - Yüzyıl	6	1	4	3	7

i. Eser ve Müfessir Çalışmaları

Bir müfessirin kendisini, tefsirciliğini ve eserini yahut eserindeki usul ya da metodunu ele alan çalışmalar Osmanlı'yı çalışan tezler arasında ilk sırada gelmektedir. Tezlerin tamamı arasında bu tarz tezler 112 gibi bir rakamla %60'lık büyük bir orana sahiptir. Bu tezlerin içerisinde ilk sırada ise büyük oranla bir oranla metod çalışmaları, peşi sıra tahkik ve tahlil çalışmaları ile müfessir karşılaştırmaları gibi çalışmalar gelmektedir. Geri kalan çalışmaları ise fihristleme, eser ya da müfessirleri bir yönleri ile inceleme vb. şeklindeki çalışmalardır.



En çok çalışılan kişi ve eserlerde ise ilk sırada Âlûsî ve Ruhu'l-Meânîsi gelmekte olup, peşi sıra ise Bursevî ve Rûhu'l-beyân'ı, Ebu's-suud ve İrşâdu'l-akli's-selîm'i gelmektedir. Bunlardan başka, Molla Fenari, Molla Gürani, Sivasi ve Giri-di gibi müfessirlerin eserleri ve tefsircilikleri üzerine de birden fazla tez yapıldığı görülmektedir. Alandaki ilk çalışmaların eser – müfessir tezi şeklinde olması, peşisıra gelen bu tarz çalışmaların sayısının artmasında etkili olmuş olmalıdır.

Eser ve Müfessirler	YL	Dr.	Tamamlanan	Devam Eden	Toplam:
1. Âlûsî ve Ruhu'l Meânî	11	6	13	4	17
2. Bursevî ve Rûhu'l-Beyan	10	1	7	4	11
3. Ebu's-suud Efendi ve İrşâdu Akli's-Selîm	2	8	6	4	10

ii. Dönem ve Mekan Çalışmaları

Osmanlı tezleri içerisinde dönem çalışmalarının farklı bir yeri vardır. Bunlar arasında farklı açılardan okumak suretiyle, bütün Osmanlı Dönemi Tefsirciliğini şamil tezler bulunduğu gibi “kuruluş, tanzimat, meşrutiyet, modern dönem” gibi özellikle bir dönemi ele alıp, o dönemi ve tefsirciliğini ön plana çıkaran tezlerde vardır. Ayrıca Osmanlı dönemi tezleri arasında özellikle mekan ve şehir çalışmaları olarak; kütüphaneler, eğitim müesseseleri ve belli başlı ilim merkezleri ile öne çıkan müfessirler gibi konuları ele alan çalışmalar da yer almaktadır.

iii. Değerlendirme

Tebliğın sonucunda edindiğimiz bulgulardan yola çıkarak, değerlendirme-mizi maddeler halinde şöylece yapabiliriz.

- Tezlerin yıllara göre dağılımlarına baktığımızda ilk ve ikinci dönem ile son dönem arasında, tez sayısı açısından ciddi bir açılım olduğu göze çarpmaktadır. Gerek tezlerin yapıldığı düzeyler açısından doktora tezlerinde ki artış, gerekse de tezlerin genel olarak sayılarında görülen gelişme son dönemi diğerlerinin önüne geçirmektedir. Ancak bu artışla birlikte aynı tefsir ya da müfessiri farklı bir açıdan değerlendirme tarzında yapılan çalışmalarda da bir artışın olduğu gözlemlenmiştir. Aynı kişi ve eserlerde oluşan bu yığılmanın önlenmesi, çalışılmamış farklı isimlere yönelişin sağlanması alan açısından daha sağlıklı olacaktır.

- Tezlerin lisansüstü eğitim düzeyine göre dağılımları göz önüne alındığında açık ara ile yüksek lisans tezleri ön planda olduğu görülmektedir. Ancak bu oranın doktora devam etmede düştüğü, aynı alanı her iki düzeyde çalışan araştırmacıların azınlıkta olduğu görülmektedir. Yüksek lisans düzeyine bu alanı çalışıp uzman olmuş bu kimselerin aynı konu üzerine doktora seviyesinde de devam etmelerinin sağlanması ile Osmanlı Tefsirciliğine dair yapılacak çalışmaların kalitesinde de bir artışın olacağı düşünülmektedir.

Osmanlı ilim merkezlerine yakın olan şehir ve üniversitelerde alana dair tezlerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Özellikle ilk etapta Osmanlı bakiyesi kütüphanelere ve buralardaki yazma eserlere dair yapılacak çalışmaların artırılması alan çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacaktır.

- Tezleri çalışanların cinsiyetlerine göre dağılımlarında, kadınların bu alana yönelmemesinin ardında ki saikler araştırılmalı ve bunlar aşularak bu alanda kadın araştırmacıların daha çok yer alması sağlanmalıdır. Uyruklara göre dağılıma gelince, özellikle yabancıların yapacakları çalışmalarda, geldikleri ülkelere göre Osmanlının oradaki izlerine dair çalışmalar yaptırmak, bhusus hala katalog vs.

gibi sıkıntılardan dolayı ulaşımın zor olduğu kütüphanelerdeki Osmanlı eserlerini çalıştırmak daha uygun olabilir.

- Tezlerin konularına göre dağılımda öne çıkan eser – müfessir çalışmaları tefsir tabakatımızdaki önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak aynı isimler üzerindeki yığılmaların önlenmesi alan için önemli bir adım olacaktır. Özellikle “Dönem Tefsirciliği: kuruluş, klasik, modern gibi” her bir dönemi ve tefsirciliğini ortaya çıkarabilecek tezlerin yaptırılması; “Osmanlı Eğitim Kurumları İçinde ve Dışında Tefsirin Yeri” gibi ders müfredatlarını, tefsir müderrislerinin usul ve metodlarını çalışacak tezlerin bulunması; gerek Türkiye içinde gerekse de dışında ki Osmanlı bakiyesi kişi – kurum ve eserleri çalışacak tezlerin artırılması bu alanı daha da canlandırabilir.

SONUÇ

Türkiye Tefsir Akademisinde yapılmış lisansüstü Tefsir tezleri içerisinde, Osmanlı dönemi tefsir faaliyetlerini ve müfessirlerini çalışan tezleri ele aldığımız bu tebliğimizde; Osmanlı Tefsir Çalışmalarının, akademyamızın önemli bir aşaması ve ürünlerinden olan tezlerde, ne kadar kendine yer bulabildiğine dair genel olarak bir durum tespiti yapmaya çalıştık. İkinci olarak ise bu tezlerin gerek konu dağılımları, gerekse de çalışma şekil ve metodları hakkında, edinmiş olduğumuz bulgulara dayanarak tespit ve değerlendirmeler yaparak, bu alanda yapılması gerekenlere dair öneri ve tekliflere konuyu açmayı hedefledik. Osmanlı Dönemi Tefsir Çalışmalarını ele almak isteyen araştırmacılar için, lisansüstü tezlere dair bu başlık altında toplanmış derli toplu bir çalışmanın olmaması, bu çalışmanın yapılmasında önemli bir etken olmuştur. Çalışma ile istenilen hedefe gelince, araştırmamız sonucunda elde edilen bulgu ve sonuçlardan yola çıkarak, alana dair, tez düzeyinde yapılan çalışmalardan hareketle, yapılabilecekler üzerinde fikir teatisi yaparak bu alanın geliştirilmesine katkı sağlamak, çalışılmış olan kişi ve eserleri tekrar tekrar çalışmaktan alıkoyacak bir envanter ortaya koymaktır. Ayrıca bu alana dair daha özgün ve gün yüzüne çıkarılıp çalışılmayı bekleyen kurum, kişi ve eserler üzerinde durmaya teşvik ederek, tebliğ sonunda gelecek katkılarla geliştirilmesi ve alanın daha da canlandırılması hedeflenmektedir.

EK – “Osmanlı Tefsir Çalışmalarını Konu Edinen Lisansüstü Tefsir Tezleri Kataloğu”

OSMANLI DÖNEMİ TEFSİR ÇALIŞMALARINI KONU EDİNERE LİSANSÜSTÜ TEFSİR TEZLERİ

Sıra	Tez Yazarı	Tez Danışmanı	Unvan	Durumu	Tez Başlığı	Yer	Tez	Tal
00001	Mehmet Turan Bal	Mehmet Emin Maşalı	Doç. Dr.	Tamamlandı	Abdulahad Nürî-es-Sivâsî'nin "Hikmetu'l-Teâruz fi Sûrat'î-Tenâkuz" Adlı Eseri	İstanbul	Y. L.	2013
00002	Haliî Poyraz	Veysel Akkaya	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Abdullah Bosnevî'nin Tasavvufî Tefsir Risâlelerinin (Sürelere) Tahkiki	İstanbul	Y. L.	t. y.
00003	Necmettin Çalçıkan	Ahmet Nedim Serinsu	Prof. Dr.	Tamamlandı	Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ve Tefsiri	Ankara	Dr.	2013
00004	Harun Uluğ	Mustafa Özel	Doç. Dr.	Tamamlandı	Abdülmeçid b. Eyşeyh Nasuh b. İsrâ'îl'in el-Hüda ve'l Felah' isimli eserinin edisyon kritiği ve tanıtımı	İzmir	Y. L.	2009
00005	Emrullah Keskin	Abdullah Emin Çimen	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Abdülmuhsin b. Süleyman el-Gürânî'nin Tuhtetu Camii'l-Esrar fi Tefsiri Fatihahî'l-Envar Adlı Tefsirinin Tahlihi ve İstanbul	Y. L.	t. y.	
00006	A. T. Refan	Harun Ögmüş	Doç. Dr.	Tamamlandı	Ahîzâde Abdülhalim Eflendî'nin tefsirle ilgili risâlelerinin tahkiki ve değerlendirilmesi	Konya	Y. L.	2016
00007	Naim Döner	Hacı Mehmet Soysaldı	Doç. Dr.	Tamamlandı	Ahmed-i Römî'nin Dakâyiku'l-Hakâyık adlı eserinin tefsir açısından tahlihi	Elazığ	Y. L.	2004
00008	Emine Armağan	Necmettin Gökkır	Doç. Dr.	Tamamlandı	Ahmet Cevdet Paşa ve Tercüme-i Şerife	İstanbul	Y. L.	2015
00009	Rahman Nuriyev	Abdulaziz Hatip	Doç. Dr.	Tamamlandı	Ahmet Haşimzâde'nin hayatı ve "Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Adim" adlı eserinin tanıtımı	İstanbul	Y. L.	2005
00010	Harun Ünal	Mustafa Karagöz	Doç. Dr.	Kayıp Yaptırmadı (?)	Ahmet Mahir Eflendî'nin Mu'cizat-ı Kur'aniyye Adlı Eserinin Tahlihi	Kayseri	Y. L.	t. y.
00011	Süleyman Şahin	Mehmet Kemal Azık	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ahmet Muhtar Paşa'nın Serâirü'l-Kur'ân Adlı Eserinin Bilimsel Tefsir Metodu Bağlamında Tahlihi	Kahraman Y. L.	2011	
00012	Levent Şeker	Mustafa Özel	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alîkâme Muhammed Bosnevî'nin Tefsiru Suretî'l-Feth Adlı Eserinin Edisyon Kritiği	İzmir	Y. L.	2013
00013	Harun Abacı	Yunus Elkinç	Doç. Dr.	Tamamlandı	Kur'ân'ın anlam farklılaşmasına İrâbin etkisi: Alûsî tefsiri örneği	Sakarya	Dr.	2015
00014	Sait Boğalt	Güyâsettin Arslan	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ruhu'l-Meanî'de Kiraat Olgusu	Diyarbakır	Dr.	t. y.
00015	Alican Dağdeviren	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî kişiliği ve tefsiri	Sakarya	Y. L.	1996
00016	Kadri Oğul	Şehmus Demir	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Adim Adlı Eserinde Müskülü'l-Kur'an Meselesi	Gaziantep	Dr.	t. y.
00017	Mehmet Ergün	Bilal Gökkır	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî tefsirinde Adem ve yaratılış kıssası çerçevesinde İsrâiliyyât	İsparta	Y. L.	2006
00018	Yusuf Khudhair	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî Adlı Tefsirinde Kur'an Kıssalarını Yorumlama Metodu (Kasas Suresi Örneği)	İstanbul	Y. L.	t. y.
00019	Fatih Keskin	Yunus Elkinç	Doç. Dr.	Devam Ediyor	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî tefsirinde Siyak	Sakarya	Dr.	t. y.
00020	Münir Hasan.	İdris Şengül	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Şî'a'ya karşı reddiyesi	Ankara	Y. L.	2002
00021	Vehbi Karakaş	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin tefsirinde âyetlerin işâri açıdan yorumu	Sakarya	Dr.	2002
00022	Murat Sarıgül	Sadık Kılıç	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî isimli eserinde Ahkâm Tefsiri	Erzurum	Dr.	2016
00023	Ahmet Çelik	Şükri Arslan	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî isimli eserinde işâri tefsiri	Erzurum	Dr.	1996
00024	Abdulkerim Seber	Erdogan Pazarbaşı	Doç. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî tefsirinde tasavvuf	Kayseri	Y. L.	2000
00025	Mustafa Göku	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî Tefsirinin I. ve XII. ciltlerinin fihristi	Sakarya	Y. L.	1996
00026	İsmail Apaydın	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî tefsirinin II. ve IX. ciltlerinin fihristi	Sakarya	Y. L.	1997
00027	Hamza Ermiş	Suat Yıldırım	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî Tefsirinin V. ve XIII. Ciltlerinin Fihristi	Sakarya	Y. L.	1997
00028	Murat Tayyar	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî Tefsirinin VII ve XI. ciltlerinin fihristi	İstanbul	Y. L.	1996
00029	Osman Kara	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Alûsî'nin Ruhu'l-Meanî Tefsirinin XIV ve XVI. ciltlerinin fihristi	Sakarya	Y. L.	1996
00030	Esra Ağrman	Veysel Gülöce	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Alvarî Muhammed Lütfî Eflendî'nin "Hülasatü'l-Hakâyık" Adlı Eserinde Kur'anî Temalar	Erzurum	Y. L.	t. y.
00031	Sultan Ü. Gunduzalp	Muhsin Demirci	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Atûfî'nin Mir'atü'l-Te'vil Adlı Evârütü'l-Tenzil Haşyesinde Beydâ'îye Yönelik Eleştirileri	İstanbul	Y. L.	t. y.
00032	Recep Aray	Abdulahmit Birgik	Doç. Dr.	Tamamlandı	Aynıâbil Mehmed Eflendî'nin Tıbyân Tefsiri ve Osmanlı toplumdaki yorum değeri	Bursa	Y. L.	2005
00033	Orhan Yibigün	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	Aynıâbil'nin Tercüme-i Tıbyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi	İstanbul	Dr.	2008
00034	Mehmet Vechî Uzuncü Hüseyin Elmalı		Doç. Dr.	Tamamlandı	Aynı Mehmed Eflendî ve "el-Münekkahatü'l-Mezhûha fi'l-Meanî"ni	İzmir	Y. L.	1997
00035	Ömer Paşık	Muhsin Demirci	Doç. Dr.	Tamamlandı	Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Kur'ân'ı yorumlama yöntemi (Nefâisü'l-Mecâlis bağlamında)	İstanbul	Dr.	2001
00036	Salih Rifat Şen	Hatice Şahin	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Balkâzide Ahmet Mahir Eflendî'nin el-Fatihâ fi Tefsiri'l-Fatihâ Adlı Eseri	Samsun	Y. L.	t. y.
00037	Kerim Özmen	Bedreddin Çetiner	Prof. Dr.	Tamamlandı	Bâyezid Halife (er-Rûmî) ve "Fâtiha tefsiri" (Edisyon kritiği) "Secenceli'l-Ervâh ve Nukûl-Elvân"	İstanbul	Y. L.	2003
00038	Muhammed Coşkun	Muhtinin Algül	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Berekatâ'de İsmail Hakîkî'nin Evârûr Kur'an Tefsiri ve Diğer Tefsir Yazıları	Sakarya	Y. L.	2008
00039	Hüzeyfe Şen	Murat Sülü	Prof. Dr.	Tamamlanamadı	İsmail Müftî Eflendî'nin (ö. 1803) Beydâ'î Haşyesinin Fatiha söresi ile ilgili bölümünün tahlihi	İstanbul	Y. L.	t. y.
00040	Esmâ Çetin	Muhtinin Algül	Doç. Dr.	Tamamlandı	Hüsameddin Bitlîsî'nin camîüt-tenzil ve 't-Te'vil isimli eserinde Al-i İmran suresinin tahkik ve tahlihi	Sakarya	Dr.	2016
00041	Z. Dhannoon Sultan	Naim Döner	Prof. Dr.	Tamamlandı	Hüsamüddin Bitlîsî'nin Camiü'l-Tenzil ve 'Te'vil tefsirinin Duhan, Casıye, Ahkâf, Muhammed, Feth, Hucurat, Bingöl	Y. L.	2017	
00042	M. Selim Ayday	Bilgi Yok		Tamamlandı	Hüsamüddin Ali el-Bitlîsî ve Camiü'l-Tenzil ve 'Te'vil isimli tefsirindeki Metodu	Dr.	t. y.	
00043	M. Selim Ayday	Hidayet Aydar	Prof. Dr.	Tamamlandı	İşâri Tefsir Geleneği Açısından Hüsamüddin Ali el-Bitlîsî ve Cami'ü'l-Tenzil ve 'Te'vil İsimli Tefsiri	İstanbul	Dr.	2016
00044	Fatma Çalik	Mustafa Bilgin	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Ruhu'l-Beyân da işâri tefsir anlayış	Bursa	Y. L.	2002
00045	Fatma Pehlivan	Ömer Çelik	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ruhu'l-Beyân Tefsirinde İhlas	İstanbul	Y. L.	t. y.
00046	Haliî Buzaçan	Hikmet Akdemir	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ruhu'l-Beyân Tefsirindeki Yahudi ve Hristiyanlarla İlgili Âyetlerin Yorumu	Şanlıurfa	Y. L.	t. y.
00047	F. Yasemin Pakdil	Mahmut Ay	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Rûhu'l-Beyân Tefsirinde Kur'ân Kıssalarına Getirilen İşâri Yorumlar	İstanbul	Y. L.	t. y.
00048	Fahri Elçici	Bilgi Yok		Tamamlandı	Rûhu'l-Beyân Tefsiri Amme Cüzündeki Rivayetlerin Tarih ve Değerlendirilmesi	Y. L.		
00049	Ziyaeddin Coşan	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî ve Fâtiha söresi tefsiri	İstanbul	Y. L.	2001
00050	Hasan Yersiz	Remzi Kaya	Prof. Dr.	Devam Ediyor	İsmail Hakîkî Burselî'nin "Serhu Tefsiri'l-Cüz'ül-Ahîr Mine'l-Kur'an" Adlı Eserinin Tahkiki	Bursa	Y. L.	t. y.
00051	Ömer Özbek	Mehmet Zeki Duman	Prof. Dr.	Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî'nin Rûhu'l-Beyân adlı tefsiri ve "Üsûl-i Âyere"	Samsun	Y. L.	2003
00052	Yusufo Çelik	Yakup Çiçek	Doç. Dr.	Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî'de basiret anlayış	İstanbul	Y. L.	1994
00053	Ömer Başkan	Süleyman Ateş	Prof. Dr.	Tamamlandı	İsmail hakîkî Burselî'nin aile hukukuna ilişkin âyetlerin yorumu	İstanbul	Y. L.	1998
00054	Azize SÜZZER	Muhtinin Uysal	Prof. Dr.	Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî'nin Rûhu'l-Beyân adlı tefsirindeki hadîslerin tahrik ve değerlendirilmesi: Nisa Suresi ön Konya	Y. L.	2014	
00055	Fatih Hocuş	Bilgi Yok		Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî'nin Rûhu'l-Beyân Tefsirinde Harikâlude Olaylar	Y. L.	2008	
00056	M. Fatih Haşçıç	Ahmet Nedim Serinsu	Doç. Dr.	Tamamlandı	İsmail Hakîkî Burselî'nin Rûhu'l-Beyân'ında nefis kavramı	Ankara	Y. L.	2000
00057	Abdullah Önder	Velî Kayhan	Doç. Dr.	Devam Ediyor	'Te'vili Açısından Taberi, Zemaşherî, Râzî ve Burselî Tefsirlerinde Hurûfu Mukatta'a	Kayseri	Y. L.	t. y.
00058	Doğan Ergün	Bilgi Yok		Devam Ediyor	Burselî'nin Rûhu'l-Beyân Adlı Eserinin Karfî Yönü	Erzurum	Dr.	t. y.
00059	Süleyman Özer	Bedreddin Çetiner	Prof. Dr.	Tamamlandı	Cemâleddin Aksarâyî ve Tefsir Risâlesi (Edisyon Kritiği)	İstanbul	Y. L.	2008
00060	Emel Ünal	Ömer Başkan	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Cevdet Bey'in Tefsir Tarihi ile Ömer Nasuhî Bilmen'in Büyük Tefsir Tarihi Adlı Eserlerine Yönelik Mukayeseli B	Corum	Y. L.	t. y.
00061	Ahmet Arğin	Talip Özdeş	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı Dönemi Tokatlı Müfessirler ve Eserleri	Sivas	Y. L.	t. y.
00062	Yüksel Karaca	Süleyman Pak	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı Dönemi Tokatlı Müfessirler ve Eserleri	Tokat	Y. L.	t. y.
00063	Abdulkadir Yıldırım	Evver Bayram	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı Dönemi Amasyalı Müfessirler (Türkçe ve Yabancı Dilde)	Tokat	Y. L.	t. y.
00064	Alfred Piku	Ahmet Turan Arslan	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı Döneminde Arnavut Asıllı Müelliflerin Kur'an İlimleri ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları	İstanbul	Dr.	t. y.
00065	Mehmet Yüksel	İshak Ögel	Doç. Dr.	Tamamlandı	Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değ	İsparta	Y. L.	2011

Sıra	Tez Yazarı	Tez Danışmanı	Unvan	Durumu	Tez Başlığı	Yer	Te	Ta
00066	Ayyıldız Eşikurt	İsmail Albayrak	Doç. Dr.	Tamamlandı	II. Mevriyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınlı İlgili Ayetlerin Yorumlarına Yansımaları	Sakarya	Y.L.	2007
00067	Mehmet Zorlu	Durmuz Ali Kayaçınar	Prof. Dr.	Tamamlandı	İkinci Mevriyet Dönemi (1908-1918) tefsir hareketleri	Konya	Y.L.	2002
00068	Mehmet Bahçekapılı	Muhammed Fatih Kesler	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Mevriyet Dönemi Meâcliliği ve İbrahim Hilmi Efendi Tarafından Negredilen Kur'an-Kerim Tercümesi	Çanakkale	Dr.	t. y.
00069	Muhammed Abay	Sakıp Yıldız	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı dönemi müfessirleri	Bursa	Y.L.	1992
00070	Mustafa Batman	Mehmet Akif Koç	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı Dönemi Tefsir Usulü Örneği: Debrelî Vildan Faik	Ankara	Y.L.	1992
00071	Suvat Mertöğlu	Sadrettin Gümüş	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı'da II. Mevriyet sonrası Modern Tefsir Analizi (Sırat-ı Müstakim / Sebülreşad dergisi örneği): 1908	İstanbul	Dr.	2001
00072	Mustafa Kaya	Bilgi Yok		Devam Ediyor	Osmanlı'da II. Mevriyet Sonrasında Çıkan Dergilerdeki Kur'an Tercümesi Tanımları	İsparta	Y.L.	t. y.
00073	Ahmet Er	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Adamlarının Tefsir İlmine Katkıları	İstanbul	Y.L.	t. y.
00074	Fatma Eren	Bilal Gökkır	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Tanzimat Sonrası Eğitim Kurumlarında Tefsir Dersleri	İstanbul	Y.L.	t. y.
00075	Murat Kaya	Fatih Çollak	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Tanzimat'tan II. Mevriyet'e kadar (1839-1908) matbu Türkçe Kur'an-Kerim tercüme ve tefsirleri	İstanbul	Y.L.	2001
00076	Yusuf Alemdar	Sabri Hizmetli	Prof. Dr.	Tamamlandı	XV.-XVII. asırlarda İstanbul Daru'l-Kurra'nın	Ankara	Y.L.	1996
00077	Regad İlyasoov	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ebü Said Muhammed Hâdimî'nin Kur'an'ın Yorumlama Yöntemi	İstanbul	Dr.	2008
00078	Mustafa Kılıç	Fatih Çollak	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Ebu'l-Hayr Abdülmecid b. Muhammed es-Sıvâsî (871-1049 / 1563-1639)'nin "Fâtihâ tefsiri"nin tahkiki	Ankara	Y.L.	2005
00079	Mehmet Halil Çiçek	Mehmet Sait Şimşek	Doç. Dr.	Tamamlandı	Ebu'l-Bekâ el-Kefevî'nin Külliyyâtı'nda tefsir ve Kur'an ilimleri	Konya	Dr.	1992
00080	Mustafa Soyöklü	Mustafa Özel	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Zemahşerî'nin Keşaf'ı ile Ebussuud'un İrşâdu'l-Akıl'sı-Selim Adli Tefsirinin Karşılaştırılması	İzmir	Dr.	t. y.
00081	Abdullah Aydemir	Bilgi Yok		Tamamlandı	Ebu's-suud Efendi ve Tefsirdeki yeri	Ankara	Dr.	1968
00082	İbrahim Kurşun	Ziya Şen	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl	İzmir	Y.L.	2013
00083	Aykut Avcı	Faruk Beşer	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ebussuud Efendi'nin ahkâm ayetlerini yorumu metodu (ilk beş süre)	Sakarya	Y.L.	2008
00084	Kadir Tapınar	Süleyman Mollaibrahimoğlu	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ebussuud Efendi'nin İrşâdu'l-Akıl'sı-Selim Adli Tefsirinde Kıraat Okuşu	Rize	Dr.	2016
00085	Adem Gerleşiz	Halis Albayrak	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ebussuud Efendi'nin Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri	Ankara	Dr.	t. y.
00086	M. Zeki Karakaya	Sadık Kılıç	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ebussuud Tefsiri'nde Belâgat İlmi Uygulamaları	Erzurum	Dr.	2007
00087	Mustafa Özepek	Mesut Okumuş	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ebussuud Tefsirinde Cihad Kavramı	Çorum	Y.L.	2013
00088	Durmuz Arslan	Mehmet Sait Şimşek	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ebussuud Tefsiri'nde Kur'an ilimleri	Konya	Dr.	t. y.
00089	Murat Dinler	Sadrettin Gümüş	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ebussuud Tefsirinde Müğkılî'l-Kur'an	İstanbul	Dr.	t. y.
00090	A. Yafik Mursiyid	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Tamamlandı	Endonezya'da Osmanlı Mushafı ve Mushaf Matbuatına Etkileri	İstanbul	Y.L.	2017
00091	Bilge Karadağ	Lütfullah Cebeci	Prof. Dr.	Tamamlandı	Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın tefsiri yönü	Erzurum	Y.L.	1996
00092	Merve Akınoğlu	Ekrem Gülşen	Yrd. Doç. Dr.	Devam Ediyor	Eskişehirli Müderris Osman Necati ve Amme Züccî Tefsirindeki Metodu	Sakarya	Y.L.	t. y.
00093	Fatma Çalik	Mustafa Bilgin	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Eyfe'de İzzettin ve Tefsiri: 'Enis'ü'l-Cenân	Bursa	Dr.	2009
00094	Ali Rıza Kenanoğlu	İsmail Cerrahoğlu	Prof. Dr.	Tamamlandı	Ferîsteoğlu'nun (Lugat-ı Kanun-ı İlahî) adlı eserinin Garibu'l-Kur'an yönünden incelenmesi	Ankara	Y.L.	1992
00095	Mehmet Doruk	İhsan Kahveci	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Garib-nâme' de Aşk Paşa'nın Kur'an Ayetlerine Yaklaşımı	Sakarya	Y.L.	2012
00096	Mahmut Şömez	Veysel Güllüce	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Tefsir İlmindeki Yeri	Erzurum	Dr.	t. y.
00097	Ramazan Onal	Abdurrahman Çetin	Prof. Dr.	Tamamlandı	Gazâde Abdülattîf Efendi'nin Fütuhâtı Kenzî'l-Kur'an Adlı Fâtihâ Süresi Tefsirinin Tahlihi ve Değerlendirilmesi	Bursa	Y.L.	2013
00098	Ekrem Gülşen	Suat Yıldırım	Prof. Dr.	Tamamlandı	Girdilli Sırr Paşa (ö. 1313/1895) ve tefsiri ilmindeki yeri	İstanbul	Y.L.	1992
00099	Ömer Faruk Akyel	Ali Rıza Gül	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Girdilli Sırr Paşa'nın Tefsir Yöntemi ve Sırr-ı Furkan Adlı Eseri	Eskişehir	Y.L.	t. y.
00100	Gevher Hâdî	İbrahim Görener	Prof. Dr.	Devam Ediyor	19. Yüzyılda Bir Osmanlı Müfessiri: Sırr Paşa ve Sırr-ı Kur'an Adlı Eseri	Kayseri	Y.L.	t. y.
00101	İsmail Borlak	Salih Akdemir	Prof. Dr.	Tamamlandı	Girdilli Sırr Paşa ve tefsiri ilmindeki yeri	Ankara	Y.L.	1993
00102	Abdülhalim Koçkuşu	Mehmet Sait Şimşek	Doç. Dr.	Tamamlandı	Girdilli Sırr Paşa ve tefsirindeki metodu (1844-1895)	Konya	Y.L.	1992
00103	İsmail Kılıç	Hidayet Aydar	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Girdilli Sırr Paşa'nın Ahsenü'l-kasas isimli eseri ve tefsiri ilmindeki yeri	İstanbul	Y.L.	2000
00104	Halil Ören	Sadrettin Gümüş	Doç. Dr.	Tamamlandı	Goğuşgür Lütfullah Erzurumlu (1202-1788) ve Râmûzü'l-Tahrir adlı tefsiri	İstanbul	Dr.	1995
00105	Elif Küçükhakmet	Alican Dağbıveren	Doç. Dr.	Tamamlandı	XVII. Yüzyıl Âimlelerinden Muhammed b. Hamza Güzelhisârî'nin Ezhâr-ü'l-Tenzil Adlı Tefsirinin İncelenmesi	Sakarya	Y.L.	2012
00106	Adnan Ezi	Necdet Ünal	Doç. Dr.	Devam Ediyor	Hâcî Baba İbrahim et-Tüsütî'nin Hulâsatu'l-İrâb fi Şerhi'l-Misbah Adlı Yazma Eserinin Tahkiki	Edirne	Y.L.	2012
00107	Ahmet Babur	Hakan Uğur	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Hacı Paşa ve Mecma'u'l-Envâr fi Cem'i'l-İrâk Adlı Tefsirindeki Metodu	Konya	Y.L.	2016
00108	Muhammed Abay	Sadrettin Gümüş	Prof. Dr.	Tamamlandı	Hâzerâde'nin "Minhâcü'l-be'yân" adlı Kur'an sözlüğünün tahkiki (Dad harfine kadar)	İstanbul	Dr.	2003
00109	Abdullah Gürçan	Yunus Ekin	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Hasirîzâde Elif Efendi ve en-Nürü'l-Furkan isimli Kur'an Sözlüğü (Elif ve Bâ Babları)	Sakarya	Y.L.	2008
00110	Mehmet Mahfuz Ata	Sadrettin Gümüş	Doç. Dr.	Tamamlandı	İbn Kemal (v. 940/1533) ve Risâle fi Caza'l-Kur'an adlı eserinin tahkiki	İstanbul	Y.L.	1992
00111	Murat Ustakurt	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	İbn Kemal Paşa'nın "Tefsiri'l-Fatihâ" Adlı Eseri	İstanbul	Y.L.	2009
00112	Mustafa Kılıç	Tespit Edilemedi		Tamamlandı	İbn-i Kemâlî: hayatı, tefsire dair eserleri ve tefsirindeki metodu	Erzurum	Dr.	1981
00113	Mohammed Turdi	Ali Bulut	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Şeyhu'l-İslam İbn-i Kemal Paşa'nın Tefsiri (Meryem ve Taha Surelerinin İncelenme ve Tahkiki)	İstanbul	Y.L.	t. y.
00114	Selim Aslan	Süleyman Mollaibrahimoğlu	Doç. Dr.	Tamamlandı	İbrâhim b. Hamza el-Edimewî ve Câmîu'l-Envâr adlı tefsirindeki metodu	Trabzon	Y.L.	2006
00115	Yaşar Düzenli	Emin İyık	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	İmam Birgivi ve tefsirdeki metodu	İstanbul	Y.L.	1987
00116	Ahmet Küçükömrür	Yusuf İyıcık	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Muhyiddin Ebu Abdillah Muhammed b. Süleyman el-Kafeyci el-Hanefî (v. H.879/M.174), hayatı, eserleri ve K	Konya	Y.L.	t. y.
00117	Safa Yazuv	Hüseyin Yaşar	Prof. Dr.	Tamamlandı	Muhyiddin el-Kafeyci'nin Nüzhetü'l-İhvan Adli Eserinin Edisyon Kritisliği: Tefsiri ve Dil Yönünden İncelenmesi	İzmir	Y.L.	2015
00118	Fatma Yalınz	Mesut Okumuş	Prof. Dr.	Tamamlandı	Tefsir Usulünde Süreliklik ve Etkileşim: Bulûkî, Kafeyci ve Suyûtî Örneği	Çorum	Y.L.	2014
00119	Mahmut Ayyıldız	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Tamamlandı	Kara Çelebi Muhammed et-Tirevî'nin Fâtihâ Süresi Tefsiri (Tahli ve Tahkik)	İstanbul	Y.L.	2014
00120	Babe Amâr Taleb	Harun Ögümüç	Doç. Dr.	Tamamlandı	Karamanî'nin Keşaf'ıhşyesinin tahkik ve incelenmesi (Fatihâ süresi)	Konya	Y.L.	2016
00121	Abdullah Tuzcu	Hüseyin Güllüce	Doç. Dr.	Tamamlandı	Kur'an-ı Kerim Açısından Mecelle'nin Külli Kaideleri	Erzurum	Y.L.	2012
00122	Ömer Faruk Arslan	Yunus Ekin	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Kureyşî'de Mehmed Fevzi Efendi'nin Tefsir Risalelerinin Tahlihi	Sakarya	Y.L.	2011
00123	Mustafa Can	Remiz Kaya	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler	Bursa	Y.L.	t. y.
00124	İsmail Soylu	Fahrettin Atar	Doç. Dr.	Tamamlandı	İrâbu'l-Kur'an ve müelliflerinin İstanbul kütüphanelerindeki yazmalarının tanıtılması ve tasvifi	İstanbul	Y.L.	1984
00125	Ziya Demir	Muhammed Eroğlu	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	İstanbul kütüphanelerinde mevcut matbu ve yazma Fatihâ tefsirleri	İstanbul	Y.L.	1987
00126	M. İsa Yüksek	Sitku Güllü	Doç. Dr.	Tamamlandı	İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Arapça ve Osmanlıca Kıraat Yazmaları	İstanbul	Y.L.	2009
00127	Mehmet Çetinkaya	Mehmet Zeki Duman	Doç. Dr.	Tamamlandı	Kayseri Rağid Efendi Kütüphanesi'ndeki tefsir el yazmalarının tanıtılması	Kayseri	Y.L.	1999
00128	Faruk Ödemir	Mehmet Okuyan	Yrd. Doç. Dr.	Tamamlandı	Lütfullah bin Muhammed Erzurumlu'nun Ramazû'l-Tahrir ve Tefsiri	Samsun	Y.L.	1993
00129	Ali Osman Şamlı	Ali Cüneyt Eren	Doç. Dr.	Devam Ediyor	Manastırlı İsmail Hakkî Efendi'nin Tefsirciliği	İzmir	Y.L.	t. y.
00130	Hasan Üzcel	Mehmet Akif Koç	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı Tefsir Geleneğinde Ta'likâ Kültürü ("Mu'taddâ Muhammed b. Abdül'atî el-Mer'asî"nin (883/1575) [Ankara	Y.L.	2012	

Sıra	Tez Yazarı	Tez Danışmanı	Unvan	Durumu	Tez Başlığı	Yer	Tez	Ta
00131	M. Şevket Öztürk.	Remzi Kaya	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Saçaklızade Muhammed İbn Ebî Bekr el-Maraşî'nin Kıraat İlimindeki Yeri	Bursa	Dr.	t. y.
00132	Bilge Karadağ	Burhan Baltacı	Doç. Dr.	Devam Ediyor	Mehmet Fezî Efendi'nin Kur'an Anlayış ve Kur'an'ın Anlama İlişkeleri	Kastamonu	Y.L.	t. y.
00133	İslam İslamoğlu	Muhammed Eroğlu	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Molla Cami ve Tefsirinden Fatıha suresi (edisyön kritik)	İstanbul	Y.L.	1995
00134	Fatih Çardak	Tuğrul Tezcan	Yrd. Doç. Dr	Devam Ediyor	Sadreddin Konevi ve Molla Fenarinin Fatıha Tefsirinin Metod ve Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi	Karabük	Y.L.	t. y.
00135	Mustafa Tuncer	Süleyman Ateş	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Fenari ve Fatıha suresi tefsiri	Samsun	Y.L.	1991
00136	Mehmet Çiçek	Muhsin Demirci	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Fenari ve Fazlû'r-Rahman'ın Kur'an'a Yaklaşımları	İstanbul	Dr.	2009
00137	Recep Şehidoğlu	İsmail Cerrahoğlu	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Fenari ve tefsir metodu	Ankara	Y.L.	1992
00138	M. Tahta Boyalık	Muhsin Demirci	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Fenari'nin Aynü'l-âyan adlı tefsirinin mukaddimesi (tahlil ve değerlendirme)	İstanbul	Y.L.	2007
00139	Sakub Yıldız	Bilgi Yok		Tamamlandı	Molla Gürani ve Tefsirindeki metodu	Erzurum	Dr.	1977
00140	Abdulcebbar Altun	İshak Yaacı	Doç. Dr.	Tamamlandı	Şeyhülislam Molla Gürani hayatı, eserleri ve tefsirdeki metodu	Samsun	Y.L.	1996
00141	Mahmut Ay	Suat Yıldırım	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Gürani'nin "Gâyetü'l-Emânî" isimli tefsiri ve tefsirinin Fatıha ve Bakara sûrelerinin 1-103 âyetlerinin e	İstanbul	Y.L.	2003
00142	M. Mustafa Göksu	Velî Ulutürk	Prof. Dr.	Tamamlandı	Molla Gürani'nin Gâyetü'l-Emânî isimli tefsirinin edisyön kritiği (Necm ve Nas sûreleri arası)	Sakarya	Dr.	2007
00143	Ahmet Acar.	Mahmut Ay	Yrd. Doç. Dr	Devam Ediyor	Molla Gürani'nin Gâyetü'l-Emânî Adli Eserinde Beydâvî ve Zemahşerî'ye Yöneltilmiş Eleştiriler	İstanbul	Y.L.	t. y.
00144	M. Sait Altın	Abdullah Temizkan	Yrd. Doç. Dr	Devam Ediyor	Molla Halil es-Süridî ve Basiretü'l-Kulub Adli Tefsiri	Diyarbakır	Y.L.	t. y.
00145	Ömer Pakış	Muhsin Demirci	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Molla Halil es-Süridî ve tefsirdeki metodu	İstanbul	Y.L.	1996
00146	Lokman Şanlı	Nurettin Turgay	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Molla Halil es-Süridî'nin "Şerhu Kitabı Diyai Basiriati Kalbı'l-Arâfî'lî-Tecvidi ve'l-Rasmi ve Ferg'l-Hurûf" Adli Eseri	Diyarbakır	Dr.	t. y.
00147	M. Sait Özevralı	Mehmet Nurullah Aktaş	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Molla Muhammed Şirîn ve Tefsirâ Şirîn'in Tahlihi	Şırnak	Y.L.	2013
00148	Emin Aydın	Yunus Ekin	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin (v. 1200/1786) ed-Düerü's-Semine" Adli Eserinin Tahkik Sakarya	Y.L.	2011	
00149	Hafız Osman Şahin	Abdullah Emin Çimen	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Muhammed Emin b. Abdillah er-Rumi'nin "Ümdetü'l-Hallan fi İzahı Zübdetü'l-İrfan" Adli Eseri (Tahkik ve Değerlendirme)	İstanbul	Dr.	t. y.
00150	Hasan Gökbülüt	Emin Işık	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Muhyiddin Muhammed b. İbrahim Niksari (ö. 1494 m.)'nin hayatı ve Duhan suresi tefsirinin tahkiki	Samsun	Y.L.	1993
00151	İsmail Özen	Hasan Keskin	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Mustafa bin Abdurrahman İzzirî ve Ümdetü'l-Furkan fi İlim'l-Kur'an Adli Eseri	Sivas	Y.L.	t. y.
00152	Hüseyin Esnemeç	Mustafa Altundağ	Prof. Dr.	Tamamlandı	Müessir İsmail el-Hiri ve el-Kıfayê'lî-Tefsir Adli Eseri	İstanbul	Y.L.	2008
00153	Hikmet Akdemir	Bilgi Yok		Tamamlandı	Muhammed b. Bedreddin el -Münşi ve Tefsirdeki Metodu	Dr.	1992	
00154	Hayrettin Öztürk	Bilgi Yok		Tamamlandı	Muhammed İbn Bedreddin el-Münşi Hayati Eserleri ve Tefsirdeki Metodu	Kayseri	Y.L.	1990
00155	Bayram Kusursuz	Mehmet Reşit Özalpık	Prof. Dr.	Devam Ediyor	NYAZI-ı MISRI'NI "el-MECALİS"İNİN TAHKİKİ VE FİLOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	İzmir	Dr.	t. y.
00156	Mustafa Kalkan	Mahmut Ay	Yrd. Doç. Dr	Devam Ediyor	Niyazi-ı Misri'nin el-Macalis İsimli Tefsiri: Muhteva ve Yöntem Açısından İncelenmesi	İstanbul	Y.L.	t. y.
00157	Enver Türkmen	Hacı Mehmet Soysaldı	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osman Bedreddin Erzurumî'nin Gülzârı-Saminî'sinde Bulunan Ayetlerin Tasavvufî Yorumları ve Rûhu'l-Beyân Elazığ	Y.L.	2007	
00158	Nazife Göksu	Yasin Pişgin	Yrd. Doç. Dr	Devam Ediyor	Osmanlı Âlimi ve Dihan Şairi Muslihüddin Mustafa es-Sürürî'nin Hayatı ve Tefsiri-Süre-i Yüsusü Adli Eserinin İncelemesi	Antalya	Y.L.	t. y.
00159	Salih Çavuşoğlu	Mustafa Ünver	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı İmparatorluğunda Padışah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri	Samsun	Y.L.	2010
00160	Abdullah Akıyüz	Abdullah Emin Çimen	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı Kıraat Âlimleri	İstanbul	Y.L.	?
00161	Ziya Demir	Muhammed Eroğlu	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Osmanlı müfessirleri ve tefsir çalışmaları kuruluğunda XXV. asrın sonuna kadar	İstanbul	Dr.	1994
00162	Kamile Okulu	Hidayet Aydar	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı Müfessirlerinden Mustafa Muslihüddin ve İhlas Suresi Tefsiri Adli Eserinin İncelenmesi	İstanbul	Y.L.	2015
00163	Yusuf Alemdar	Şevki Saka	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ müessesesi ve kıraat öğretimi	Ankara	Dr.	2003
00164	Rıdvan Kaba	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Osmanlı'da Huzur Dersleri İçeriği: Güncelcileri Ahmet Asım Efendi Örneği	İstanbul	Dr.	t. y.
00165	Cüneyt Şapanca	Mevlüt Güngör	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlılarda Tefsir Usûlü Çalışmaları	İstanbul	Y.L.	2007
00166	M. Akif Alpaydın	Necmettin Gökkır	Prof. Dr.	Tamamlandı	Osmanlılarda Türkçe Tefsir Gelenegi ve Gurabâzede'nin Zübde Âsârî'lî-Mevâhib ve'l-Envâr'ı	İstanbul	Dr.	2015
00167	Osman Bostan	Faruk Şancılar	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Ömer b. Ali el-İsripi ve er-Risâletü'l-Cudiyi İslami Eserinin Tahkiki	Rize	Y.L.	2016
00168	M. Fatih Tekkoyun	Mehmet Faik Yılmaz	Doç. Dr.	Tamamlandı	Rûhu'l-Ma'ânî'de Âyetler ve Sûreler Arası Mündesebet	Ankara	Y.L.	2009
00169	Yusuf Yıldırım	Celal Kirca	Prof. Dr.	Tamamlandı	Şemseddin Sıvasi ve Nakdî'l-Hatır adli eserinin tahlihi	Kayseri	Y.L.	1995
00170	Abdülhakî Güneş	İshak Yaacı	Doç. Dr.	Tamamlandı	Şihabüddin es-Sıvasî hayatı, eserleri ve tefsirdeki metodu	Samsun	Y.L.	1994
00171	Bahattin Dartma	Bedreddin Çetiner	Prof. Dr.	Tamamlandı	Şihabüddin es-Sıvasî ve Uyumu'l-Tefasir ilîl-Fuzala'sı Semasir'indeki metodu	İstanbul	Dr.	1994
00172	Ekrem Bayat	Mehmet Zeki Duman	Prof. Dr.	Tamamlandı	Şihabüddin es-Sıvasî'nin Uyumu'l-Tefasir adli eserinin tahlihi ve tefsirdeki metodu	Kayseri	Y.L.	1995
00173	Sıtkı Dürmeç	Bilgi Yok		Tamamlandı	Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenari'nin Hayatı ve Eserleri	Kayseri	Y.L.	1993
00174	Zülfikar Guruluş	Mehmet Kemal Atik	Doç. Dr.	Tamamlandı	Şemsüddin Muhammed b. Hamza el-Fenari'nin hayatı ve Aynü'l-âyan adlı eserinin tahlihi'lî' Kur'ân anlayışı	Kayseri	Y.L.	1992
00175	M. Tahir Gündüz	Mehmet Halil Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	Şeyh Cüneyd Efendi ve Tefsirdeki Metodu	Ankara	Y.L.	2008
00176	Ersin Çelik	Muhammed Yılmaz	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Şeyhu'l-İslâm Sâdi Çelebi ve el-Fevâidü'l-Behiyye : Hâşiyê Adli Eserinin Tahlihi	Rize	Y.L.	2015
00177	Salim Hodzha	Harun Ögmiş	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Şeyhülislam M.Esad Efendi'nin Tefsiru'l-Âyât'lî-Musaddera Bil-Kelime'ti Rabba adli eserinin tahkik ve tahlihi	Konya	Y.L.	2012
00178	Derya Ökmerç	Mesut Okumuş	Doç. Dr.	Tamamlandı	Şeyhülislam Müsâ Kâzım Efendi'nin hayatı, eserleri ve tefsirdeki metodu	Çorum	Y.L.	2006
00179	Aladdin Sultanov	Sadrettin Gümüş	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Mehmet Emin Sirvani ve tefsiri alanındaki çalışmaları	İstanbul	Dr.	t. y.
00180	Ömer Çelik	Yakup Çiçek	Doç. Dr.	Tamamlandı	Muhammed Emin b. Sa'udun eş-Şirvani'nin hayatı ve Feth suresi tefsirinin tahkiki	İstanbul	Y.L.	1992
00181	Mustafa Dağdelen	Bilgi Yok		Tamamlandı	Muhammed Şirvani'nin Tefsiru Sureti Yasin Adli Eserinin Edisyön Kritiği	Y.L.	2014	
00182	H.İbrahim Kaygısız	Ömer Çelik	Prof. Dr.	Tamamlandı	İslâm İlimler Tasnifinde Tefsir (Taşköprüzâde'nin Miftâhu's-Saâde'si Örneğinde)	İstanbul	Y.L.	2011
00183	Ahmet Süden	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Tamamlandı	Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin tefsir risâleleri	İstanbul	Y.L.	2002
00184	Şükri Mardin	Ömer Çelik	Prof. Dr.	Tamamlandı	Tefsirde Hâşiyê Gelenegi ve Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhâzede Alâ Tefsiri'lî-Kâfî el-Beyzâvî Örneği	İstanbul	Dr.	2013
00185	Saide Haççabay	Yunus Ekin	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Tirebolulu Hasan Fehmi'nin er-Risâletü'l-Hüseyiniyye fi Emânât'lî-İlahiyye Adli Tefsiri Çalışmasının Tahlihi	Sakarya	Y.L.	2009
00186	Tespit Edilemedi	Muammer Erbaş	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Abdülmecid b. Nasuh b. İsrail et-Tosyevi'nin Emsalul Kuran isimli eserinin tahkiki	İzmir	Y.L.	t. y.
00187	Ufuk Hayta	Abdulhamit Birşık	Doç. Dr.	Tamamlandı	Abdülmecid b. Nasuh Tosyevi'nin (Ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adli Tefsir Risâlesinin Tahkiki	Bursa	Y.L.	2008
00188	Zehra Gökbülüt	Yakup Çiçek	Prof. Dr.	Devam Ediyor	Ümmî Sinazade'nin Mecalisü's-Sinaiyye adli eseri bağlamında tefsir metodu	İstanbul	Y.L.	t. y.
00189	Erdogan Pazarbaşı	Celal Kirca	Yrd. Doç. Dr	Tamamlandı	Vâni Mehmet Efendi ve "Arâisü'l-Kur'an" adli eserinin tahlihi	Kayseri	Y.L.	1987
00190	Zymer Ramadani	Celil Kiraz	Doç. Dr.	Devam Ediyor	Kosova ve Arnavutluk kütüphanelerinde Bulunan Yazma Tefsir Eserleri	Bursa	Y.L.	t. y.

Tefsir-Müfessir Merkezli Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezlerine Panoramik Bir Bakış

Yusuf MEMÜK¹

I. GİRİŞ

1960'lı yıllardan günümüze değin Türkiye Akademiyasının genel bir karakteristiği olarak bilgi üretme ameliyesi yıldan yıla artış göstermiş, yaygınlık kazanmıştır. Geçen süre zarfında Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim dalında da bilgi üretme adına lisansüstü pek çok tez yapılmış olup Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına yönelik çağın ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmıştır. Gelineen noktada binden fazla Yüksek Lisans ve Doktora teziyle Tefsir Bilim dalında adeta zengin bir literatür oluşmuştur. Fakat diğer Temel İslam Bilimleri için de söz konusu olduğu üzere yaklaşık altmış yıllık geçmişi olan mevzubahis Tefsir Tezlerinin nicel ve nitel yönlerden değerlendirilerek kritiğinin yapılması ve günümüze kadarki serüveninin keşfedilip, eksik bırakılan alanların tespit edilmesi elzem bir hal almıştır. Bu ihtiyaca binaen Tefsir Bilim dalında Tefsir-Müfessir merkezli hazırlanan tezleri ele alan bu mütevâzi çalışmada *tezlerin hazırlanış tarihi, danışman, hazırlandığı üniversiteler, konu seçimi* gibi pek çok istatistikî verilerle elde edilen bulguların Tefsir Akademiyasının geleceğine bir nebze olsun yön vermesi arzulanmıştır.

Yakın geçmişte tefsir akademiyasına dair (ders, tez, makale, tebliğ, sempozyumlar vs.) daha çok genelleyici bir üslupla pek çok makale türü² incelemeler

- 1 Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, yusuf-memuk@gmail.com
- 2 Bunların başlıca listesini verecek olursak : Ahmet Nedim Serinsu'nun "Suudi Arabistan Üniversiteleri (1969-1989, kısmi eklerler) ve Kahire Üniversitesi Dârü'l-Ulûm Fakültesi'nde (1950-1993) Kur'an-ı Kerim, Tefsir Usûlü, Tefsir Tarihi ve Tefsir Alanlarında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Bibliyografyası" (İslâmî Araştırmalar, 1996, cilt: IX, sayı: 1-2-3-4); İsmail Akyol'un "Türkiye İlahiyat Fakültelerinde Kur'an, Tefsir ve Kur'an İlimlerine Dair Hazırlanan Tezler Bibliyografyası (1953-1991)" (İslâmî Araştırmalar, 1996, cilt: IX, sayı: 1-2-3-4); Muammer Erbaş'ın "Arap Dünyasında Yapılan Bazı Tefsir Tezleri Üzerine(I)" (DEÜİFD, Sayı: XIII-XIV, İzmir, 2001); "Arap Dünyası'ndaki Bazı Tefsir Tezleri Üzerine (II)" (İslâmî Araştırmalar, cilt: XIV, sayı: 1, 2001); Şahin Güven'in "Suudi Arabistan Üniversitelerinde Yapılan Bazı Tefsir Tezleri Üzerine" (SBED, Sayı:15, Kayseri, 2003); Hidayet Aydar'ın "Ürdün Üniversitelerinde -Lisansüstü Tefsir Eğitimi ile Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri" (İslâmî

yapılsa da bunların ‘Tefsir-Müfessir’ kategorizasyonunda olduğu gibi spesifik ve detaylı bir şekilde irdelenmediğini ifade etmeliyiz. Salt başlıklardan dahi anlaşıldığı üzere bu çalışmalar, Arap dünyası ve Türkiye özelinde olmak üzere daha çok bibliyografik çalışmalar şeklinde hazırlanmış, içerik olarak ise daha çok genelleyci bir mahiyet arz etmektedir. Bizim bu makaledeki hedefimiz ise Tefsir bilim dalında yapılan Tefsir-Müfessir merkezli tezlerin panoramasını arz etmektir.

2017 yılı temmuz ayı sonu itibarıyla İSAM ve YÖK veri tabanlarından elde ettiğimiz, 3 bine yakın tez ile Tefsir, diğer Temel İslam Bilimleri arasında en çok çalışmanın yapıldığı anabilim dalıdır. Mevzu bahis tezler arasında eser-müellif eksenli hazırlanan tezler diğer tasnif türlerine nazaran çok daha fazla yer tutmaktadır. Nitekim bütün tezlerin üç de bir oranına tekabül eden eser-müellif eksenli toplamda 1149 tane yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez konusu seçilmiş, 783’ü yüksek lisans, 363’ü doktora düzeyinde olan bu tezlerin 821 tanesi tamamlanmış, 328 tanesi ise devam etmektedir. Eser-müellif eksenli hazırlanan tezlerin içeriğinde kıraat, ulumu’l-kur’ân, tahkik ve tahlil, meal ve tercüme, fihrist, yazma eser, haşiye gibi dalların yanı sıra, ana dal mesabesinde *Tefsir ve Müfessir eksenli çalışmalar* da yer almaktadır.

Tefsir-Müfessir merkezli tezlerden maksat öncelikle müstakil bir tefsiri çeşitli yönlerden ele alan tezler ve başlıklarda kendisine doğrudan atıfların olduğu tezlerdir. Bir müfessirin tefsiri dışında inceleme konusu yapılan tezler yahut tefsir ilmine katkıları olmakla beraber müfessir addedemeyeceğimiz önemli âlimler listemize dâhil edilmemiş olup, değerlendirmeye alınmamıştır. Bunların değerlendirmeleri daha geniş bir başlık olan eser-müellif eksenli hazırlanan tezler kategorisinde yapılmıştır. Örneğin “*Hak Dini Kur’ân Dili tefsirinde işarî yön*” ve “*Şevkânî’nin Kur’ân’ı Yorumlama Yöntemi*” tez konuları konumuzla ilgili olup ‘*İbn. Sa’d’ın “et-Tabakatü’l-Kübra” Adlı Eserinde Nüzûl Sebepleri* ya da “*Ahmed-i Rumî’in “Dakâyıku’l-Hakâyık” adlı eserinin tefsir açısından tahlili*” vb. tefsir tezlerine çalışmamızda yer verilmemiştir.

Araştırmalar, Cilt: 18, sayı: 2, 2005); Ömer Kara’nın “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”(İslâmî İlimler Dergisi, 2007, cilt: 2, sayı:1, Kur’an Özel Sayısı:2, s.245-295) ; “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”(İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’an Sempozyumu, 14-15 Ekim 2006, 2007, s. 295-315) ve “Türkiye’de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci” (Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, 2010, s.607-636); İsmail Çalışkan’ın “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme” (TALİD, Sayı:18, İstanbul, 2011) ve Faruk Tuncer’in “Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme” (SÜİFD, Cilt: 14, Sayı: 26, Sakarya, 2012) isimli makalelerini zikredebiliriz.

Dolayısıyla konu başlığında geçen Tefsir ve Müfessir ifadelerini birbirinden ayrı iki farklı kavram olarak görmemekte, aksine bununla bütünleşik bir ibareyi kastetmekteyiz.

Geçmişten günümüze Tefsir alanında yapılan akademik çalışmaları dört ayrı dönemde değerlendirmek mümkündür. Ömer Kara'nın tespitine göre 1960 ile 1982 arası Tefsir akademiasının başlangıç dönemi, 1982 ile 1995 arası gelişim dönemi, 1995 ile 2005 arası Sancılı dönemi ve 2005 Sonrası dönem ise Durulma dönemidir.³

Ankara İlahiyat'ın 1949 yılında kurulması ve ardından Tefsir ve Hadis kürsülerinin başına getirilen M. Tayyip Okiç ile başlayan, ilahiyat fakültelerinin ve Yüksek İslam Enstitülerinin tesisleriyle devam eden bu dönem meyvelerini yaklaşık 10 yıl kadar sonra 1960 'lı yıllarda vermiştir. Bu dönemde Tefsir Akademiasının ilk nesli oluşmuş, Tefsir anabilim dalının temellerini atan Tayyip Okiç, Süleyman Ateş, İsmail Cerrahoğlu, Tayyar Altıkulaç, Abdullah Aydemir gibi üstadlar yetişmiştir. Tefsir akademiasının temelini atıldığı bu dönemde hakim unsur metodolojik çalışmalar yanı sıra konulu çalışmalar ve kıraat ilmi üzerine yapılan çalışmalar ön plandayken yazma eserlerin tahkikli neşrinde çok az durulmuştur.⁴

1960 yılında Cerrahoğlu'nun hazırladığı doktora teziyle yüzyıllardan beri birikmiş olan bilginin sistematik ve derli toplu bir şekilde sunulması yanı sıra tefsir sahasının ilmi bir disipline dönüşmesinin ve halefin çalışmalarının yeni bilimsel usullerle yapılmasının temelleri atılmıştır, o zamanın şartlarına göre oldukça önem arz eden bu tez tefsir tarih ve usul yazımına bir mukaddime olmuştur. Ve Cerrahoğlu'nun izinde yaklaşık 20 yıl kadar Doktora tezleri daha çok Tefsir tarih ve usulü çerçeveli hazırlanmıştır.⁵

1982 yılından itibaren dini ilimlerle ilgili Yüksek İslam Enstitüleri ve İslami İlimler Fakültelerinin İlahiyat Fakültesi adı altında toplanması, bölüm ve anabilim dallarının ayrıştırılması şeklinde bir kurumsallaşmaya gidilmesi, yetişen elemanların artmasıyla birlikte öğrencilerin sayısı ve ders çeşit ve sayılarındaki artışla Akademya daha ileri bir seviye yakalamıştır. Yine 1982 tarihinde bir kanunla 'öğretim üyeliği tezleri' doktora ile denk görülmüştür. Bir müddet sonra yüksek öğretim günümüzde de geçerliliğini koruyan, sırasıyla yüksek lisans, doktora ve doçentlik olmak üzere 3 düzey üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Bu dönemde önceki döneme ek olarak ulumul kuran,

3 Kara, Ömer "Türkiye'de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci", s.612

4 Bkz: Kara, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci", s.613-614

5 Çalışkan, İsmail, "Tefsir alanında yapılan Doktora tezleri üzerine bir değerlendirme", s.473

tahkik, dilbilimsel tefsir ve sosyal bilimlerle ilintili Kuran araştırmaları hakkında tezler yapılmıştır.⁶ Yine 1982 yılında Doktora yapabilmek için yüksek lisans yapma şartı getirilmiş, Tefsir Kürsüsü ismi Tefsir Ana Bilim dalı olarak değiştirilmiştir.⁷

1995 yılından itibaren ise tefsir akademiasında daha çok telif, makale ve tebliğ şeklinde kendini gösteren 'Hermenötik ve Tarihsellik' odaklı çalışmaların da tezlerde bir şekilde makes bulmaya başladığı ve akademik dilimizin de yeni bir formata evrildiği; arapça'nın yerine İngilizce revaç bulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde semantik ve konulu tefsir çalışmaların, asgari düzeyde de tahkik, metodolojik, interdisipliner, lengüistik çalışmaların yer aldığı görülmektedir.⁸ Son dönem olan 2005 yılından itibaren günümüze kadar ise tezlerin daha geniş yelpazede hazırlandığı bilinmektedir. Fakat bütün bu dönemlerin ortak bir özelliği vardır ki, her dönemde tefsir-müfessir merkezli tezler, bunlar arasında da metodolojik tezler ön planda yer almıştır.

II. TEFSİR-MÜFESSİR MERKEZLİ TEZLER

Eser-müellif bazında hazırlanan 1149 adet tezin kahir ekseriyetini *Tefsir ve Müfessir eksenli çalışılan tezler* oluşturmaktadır. Bu tasnife göre 805 tane tefsir müfessir merkezli tezin 527 tanesi yüksek lisans, 278 tanesi ise doktora seviyesinde olup 569 tanesi tamamlanmış iken 236 tanesi devam etmektedir.

İsmail Cerrahoğlu'nun "*Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Tefsir Hareketine Hız Veren Amiller*" adıyla 1960'ta hazırladığı tezi tespitimize göre tefsir sahasında yapılan ilk doktora tezidir. Fakat tefsir-müfessir merkezli hazırlanan ilk doktora tezi Süleyman Ateş'in 1968 yılında hazırladığı "*Sülemî ve tasavvufî tefsiri*" adlı çalışmasıyla başlamaktadır. Yine tefsir alanında hazırlanan ilk yüksek lisans tezleri 1984 tarihinde Muhsin Demirci, Mustafa Kurt, Nedim Yılmaz ve İsmail Soylu tarafından hazırlanmıştır. Ahmet Yaşar'ın "*Taberi tefsirinin nüzul sebepleri açısından incelenmesi*", Erdoğan Pazarbaşı'nın "*Vânî Mehmet Efendi ve 'Araisül-Kur'an' adlı eserinin tahlili*" ve Yaşar Düzenli'nin "*İmam Birgivi ve tefsirdeki metodu*" isimli 1987 yılında hazırlanan tezleri Tefsir-Müfessir merkezli ilk yüksek lisans tezleri mesabesinde dir.

6 Bkz: Kara, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci", s.614

7 Çalışkan, İsmail, "Tefsir alanında yapılan Doktora tezleri üzerine bir değerlendirme", s.467

8 Bkz: Kara, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci", s.616

A. Yıl Bazında Tefsir- Müfessir Merkezli Tezler

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
1968	-	1	1	1997	10	6	16
1970	-	1	1	1998	6	2	8
1971	-	2	2	1999	5	3	8
1973	-	1	1	2000	8	3	11
1976	-	1	1	2001	9	4	13
1978	-	2	2	2002	15	6	21
1981	-	5	5	2003	17	3	20
1982	-	2	2	2004	13	4	17
1983	-	1	1	2005	12	3	15
1985	-	1	1	2006	20	2	22
1986	1	3	4	2007	17	4	21
1987	5	2	7	2008	20	7	27
1988	4	-	4	2009	19	9	28
1989	3	1	4	2010	28	9	37
1990	5	4	9	2011	13	7	20
1991	6	-	6	2012	11	7	18
1992	11	4	15	2013	28	7	35
1993	8	4	12	2014	23	8	31
1994	14	5	19	2015	24	15	39
1995	6	4	10	2016	20	13	33
1996	18	4	22	Toplam	399	170	569

*Veriler 2017 yılından önce tamamlanmış tezleri göstermekte olup, devam edenlere yer verilmemiştir



Hazırladığımız grafikte de net bir şekilde görüldüğü üzere 3 husus dikkat çekmektedir. Birincisi 1968 ile 1986 yılları arasında 18 tane Doktora tezi hazırlanmışken hiç yüksek Lisans tezi hazırlanmamıştır. Bilindiği üzere 1982 yılına kadar gerek Yüksek İslamlar gerekse İslami İlimler Fakülteleri beş yıllık olduğundan dolayı tezler daha çok doktora düzeyinde gerçekleştirilmiş, yüksek lisansların sayısı ise daha az sayıda seyretmiştir. Ayrıca “öğretim üyeliği tezi” şeklinde bir çalışma söz konusu iken, bu çalışmalar 1982 yılında doktora denk görülmüş; dört yıllık eğitim yapan fakültelerde mastır ve doktora eğitimi yapılırken, beş yıllıklarda sadece doktora eğitimi öngörülmüştür.⁹ İkinci husus, 1987 yılından itibaren Yüksek Lisans tezleri Doktoradan çok daha fazla hazırlanmış olmasıdır. Bunun başat sebeplerinden en önemlisi doktora ayrılan kontenjan sayısının yüksek lisansa ayrılan kontenjanın yarısı gibi bir orana tekabül etmesidir. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde farkın en büyük olduğu yıllar ise 12 teze 1996 ve 17 teze 2013 yıllarıdır. Üçüncü husus ise yıldan yıla artış gösteren tezler 1998 ve 2012 yıllarında büyük düşüş yaşamıştır. Ayrıca 1998 – 2000 yılları arasında önceki yıllara oranla yarıya yakın bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu düşüşü 28 Şubat sürecinin genel olarak Türkiye Akademyasına olan yansımaları olarak görebiliriz.

9 Bkz: Kara, Ömer, “Türkiye’de Tefsir Akademyasının Gelişim Süreci”, s.610

B. Fakülte Bazında Tefsir Müfessir Merkezli Tezler

Tefsir Müfessir merkezli hazırlanan tezlere fakülte bazında baktığımızda Marmara ve Ankara üniversiteleri başta olmak sırasıyla Atatürk, Dokuz Eylül, Sakarya, Erciyes, Ondokuz Mayıs, Selçuk, Uludağ ve İstanbul üniversitelerinin nicelik itibarıyla ilk on sırayı aldığını görmekteyiz.

Tefsir bilim dalının hatta Temel İslam Bilimlerinin genelinde olduğu üzere Marmara Üniversitesi Tefsir-Müfessir merkezli tezlerde de yaklaşık yüzde 19'luk yüksek bir oranla ilk sırada yer almaktadır. Toplamda 128 tane tez konusu belirlenmiş, bunların 82 tanesi yüksek lisans geri kalan 46 tanesi ise doktora düzeyindedir. Şimdiye kadar 106 tanesi tamamlanmış olan bu tezlerin 22 tanesi devam etmektedir.

Yine yüzde 15 gibi yüksek bir oranla ikinci sırada yer alan Ankara üniversitesinde toplamda 98 tane tez konusu belirlenmiş olup, bunların 49 tanesi yüksek lisans yine 49 tanesi de doktora seviyesindedir. Şimdiye kadar 85 tanesi tamamlanan tezlerin 13 tanesi devam etmektedir. Ankara üniversitesinde yüksek lisans ve doktora oranları eşittir. Bunu öğrenci-danışman ilişkisiyle irtibatlandırmak mümkündür. Nitekim danışman itibarıyla en fazla tefsir-müfessir merkezli tez yöneten isim Ahmet Nedim Serinsu, aynı zamanda uzun yıllar Ankara İlahiyat'ta görev yapmış, pek çok teze danışmanlık yapmıştır. Yine bütünleşik doktora ile birlikte genel olarak doktora ayrılan kontenjanın diğer fakültelere nazaran daha fazla olmasının da ufak ta olsa payı vardır.

Yüzde 9 ile üçüncü sırada yer alan Dokuz Eylül Üniversitesinde tefsir-müfessir merkezli toplamda 65 tane tez konusu belirlenmiştir. Genel itibarıyla yüksek lisans tezlerinin sayı itibarıyla doktora tezlerinden daha fazla olduğu görülse de istisna olarak yüzde 8 paya sahip Atatürk Üniversitesinde tefsir-müfessir merkezli tezler yüksek lisanstan ziyade doktora aşamasında tercih edilmektedir. Selçuk üniversitesi toplamda hazırlanan 34 teze yüzde 6 orana sahiptir. 2012 yılı itibarıyla Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Necmettin Erbakan Üniversitesine bağlanması hasebiyle her iki üniversiteyi beraber değerlendirdiğimizde toplam tez sayısı 54'e ulaşmaktadır. Nitekim N. Erbakan üniversitesinde hâlihazırda 10 tanesi yüksek lisans 10 tanesi de doktora olmak üzere toplamda 20 tane tez konusu seçilmiştir. Yüzde 5 oranıyla bünyesinde toplamda 46 tez hazırlanan Erciyes Üniversitesinde ise durum tam tersi olup, daha çok yüksek lisansta tercih edilmiştir. Tefsir Müfessir merkezli tezlerde nicelik itibarıyla ilk on sırayı alan üniversiteler tabloda da gösterilmiştir:

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Tamamlanan	Devam Eden	Toplam	Yüzdesi *Tamamlananların
1. Marmara	82	46	106	22	128	%18,63
2. Ankara	49	49	85	13	98	%14,94
3. Dokuz Eylül	48	17	50	15	65	%8,79
4. Atatürk	29	33	43	19	62	%7,56
5. Sakarya	38	20	37	21	58	%6,51
6. Selçuk	24	10	34	0	34	%5,98
7. Erciyes	40	6	30	16	46	%5,28
8. Ondokuz Mayıs	29	11	31	9	40	%5,45
9. Uludağ	19	14	25	8	33	%4,40
10. İstanbul	25	11	14	22	36	%2,47
						%80,01

C. Danışman Bazında Tefsir Müfessir Merkezli Tezler

Tefsir Müfessir merkezli yapılan tezlere Danışman odaklı baktığımızda en çok danışmanlığı Ahmet Nedim Serinsu'nun yaptığını görmekteyiz. Sıralayacak olursak Ahmet Nedim Serinsu (11'i doktora, 13'ü yüksek lisans) 24, İshak Yazıcı (7'si doktora, 16'sı yüksek lisans) 23, Suat Yıldırım (4'ü doktora, 18'i yüksek lisans) 22, Ömer Dumlu (9'u doktora, 12'si yüksek lisans) 21, Yakup Çiçek (6'sı doktora, 10'u yüksek lisans) 16, Halis Albayrak (8'i doktora, 7'si yüksek lisans) 15, M. Sait Şimşek (9'u doktora, 6'sı yüksek lisans) 15, Yusuf Işıcık (4'ü doktora 11'i yüksek lisans) 15, Mustafa Özel (2'si doktora, 11'i yüksek lisans) 13, İsmail Cerrahoğlu (7'si doktora, 5'i yüksek lisans) 12, Muhsin Demirci (7'si doktora, 4'ü yüksek lisans) toplamda 11 teze danışmanlık etmişlerdir.

Danışman	Yönettiği Doktora tezleri	Yönettiği Y.I Tezleri	Toplam	Yüzdelik
Ahmet Nedim Serinsu	11	13	24	%4,21
İshak Yazıcı	7	16	23	%4,04
Suat Yıldırım	4	18	22	%3,87
Ömer Dumlu	9	12	21	%3,69
Yakup Çiçek	6	10	16	%2,81
Halis Albayrak	8	7	15	%2,63
M. Sait Şimşek	9	6	15	%2,63
Yusuf Işıcık	4	11	15	%2,63
Mustafa Özel	2	11	13	%2,28
İsmail Cerrahoğlu	7	5	12	%2,10
Muhsin Demirci	7	4	11	%1,93
				%32,82

Yüzde 4,21 oranıyla ilk sırada yer alan Ahmet Nedim Serinsu'yu incelediğimizde farklı müfessir ve tefsirler üzerine çeşitli konular çalıştırırsa da Fahrettin Razi üzerine 5 tez yönetmiş olması dikkat çekicidir. Yüzde 4,04 oranıyla ikinci sırada yer alan İshak Yazıcı'nın ise yönettiği 23 tezin 23'ünde de farklı farklı müfessirler çalıştırması keza calibi dikkattir. Yüzde 3,87'lük oranıyla üçüncü sırada yer alan Suat Yıldırım'ın ise yönettiği 18 yüksek lisans tezinin 9 tanesi Mefâtîhü'l-ğayb ve Rûhu'l-meânî tefsirlerine yönelik fihrist çalışmalarındır. Yüzde 3,69 orana sahip Ömer Dumlu'yu incelediğimizde ise toplamda yönettiği 21 tezin 11 tanesinde tefsir-müfessir merkezli metodolojik çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Yüzde 2,81 orana sahip Yakup çiçek'in de keza 9 tezle daha çok metodolojik çalışmalar yönettiğini söyleyebiliriz.

“Nisâbüri ve tefsirdeki metodu” isimli yüksek lisans tezi ve “Elmalılı ile Mevdudî'nin tefsirlerine karşılaştırmalı bir yaklaşım” isimli doktora tezinde görüldüğü üzere tezlerini tefsir-müfessir merkezli bir yaklaşımla hazırlayan ayrıca yüzde 2,28 gibi bir orana sahip Mustafa Özel'in danışmanlığını da yürüttüğü

bazı tezlerden hareketle Tefsir-Müfessir merkezli tezlerin kısmî sürdürülebilirliğinden bahsedebiliriz.¹⁰

Tefsir-Müfessir merkezli tezlerin sayfa sayısı, tezleri hazırlayanların cinsiyet dağılımı ve danışmanların unvan durumlarından da bahsetmek gerekirse yüksek lisans seviyesinde Tefsir-Müfessir merkezli hazırlanan tezlerin hatta Tefsir anabilim dalının en hacimli çalışması 870 sayfayla Muhamat İdrissa'nın "*Ebü Hayyân el-Endülüsi'nin 'en-Nikâtü'l-hisân alâ maâni'l-Kur'ân'*" adlı eserinin edisyon kritiği", en az hacimli ise 35 sayfayla Adem Ergül'ün "*Mansur Sibt-u Nasıruddin et-Tablavi'nin Hayatı ve Ayetü'l-Kürsi Tefsirinin Tahkiki*" adlı çalışmasıdır.¹¹ Tespitimize göre Tefsir-müfessir merkezli tez hazırlayanların yüzde 82 gibi büyük oranı erkek akademisyenlerden teşekkül eder; ayrıca bu tezleri yöneten akademisyenlerin tez bitiş tarihi itibarıyla yüzde 61'i Prof. Dr., yüzde 22'si Doç. Dr. ve yüzde 17'si de Yrd. Doç. Dr. ünvanına sahiptir.

D. Tefsir- Müfessir Merkezli Hazırlanan Tezlerde En Çok Tercih Edilen Müfessirler

Tefsir-Müfessir merkezli hazırlanan tefsir tezlerinden üzerinde en fazla çalışma yapılan müfessirler sırasıyla Fahreddin Râzî, Elmalılı, Taberî, İmam Maturîdî, Zemahşerî, Nesefî, İbn Kesîr, Mevdûdî, Ebussuûd ve Beydâvî'dir.

Temel İslam Bilimleri, Tefsir Bilim dalında şimdye değin Râzî ve eseri '*Mefâtihi'l-ğayb*' üzerine 17'si doktora, 34'ü yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 51 tez yapılmıştır. Bu tezlerin hali hazırda 37 tanesi tamamlanmış olup 14 tanesi devam etmektedir. Konu itibarıyla *Konulu tefsir* ve *fihrist* çalışmaları ön plandadır. Danışman itibarıyla ise 7' si fihrist toplamda 9 konu çalıştıran Prof. Dr. Suat Yıldırım ve 4'ü konulu tefsir toplamda 5 konu çalıştıran Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu gelmektedir. Üniversite bazlı değerlendirdiğimizde 2 si devam eden toplamda 13 tez ile Marmara Üniversitesi, 1'i devam eden toplamda 9 teze ise Ankara üniversitesi ve ardından da toplamda hazırlanan 6'şar teze Atatürk ve Sakarya Üniversiteleri gelmektedir.

Tefsir-Müfessir merkezli tez çalışmalarında konu olarak en fazla Razi'nin seçiliyor olmasında kanaatimizce onun dirayet ağırlıklı tefsirler arasında otorite kabul edilmesi yatmaktadır. Bilindiği üzere Fahrettin Razi lisanî, aklî ve İslamî ilimler birikimine dayalı beyânî açıklamalar açısından altı asırlık Osmanlı tefsir

10 Danışmanlığını yaptığı bazı tezlere bakacak olursak: "İzz Bin Abdüsselam'ın Tefsirdeki Metodu", "Kâdi Beydâvî ve Nefesi Tefsirlerinin Karşılaştırılması", "Rivâyet tefsiri açısından Nesefî'nin Medârikü't-Tenzil'i", "Zemahşerî'nin Keşşaf'ı ile Ebussuud'un İrşadü'l-Akli's-Selim Adlı Tefsirinin Karşılaştırılması", "İbn Cüzeyy'in et-Teshîl li-'Ulûmi't-Tenzil Adlı Eserinde Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı", "Vahidî'nin el-Vasîl Adlı Tefsirindeki Metodu"

11 Tuncer, Faruk, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", s.160

geleneğinde Beyzavi ve Zemahşeriyle birlikte etkisi en fazla olan müfessirlerden birisidir. Osmanlı döneminde kaleme alınan pek çok eserin Razi'den müstağni kalamaması dahası Şâfî-Eş'arî kimliğiyle kendi dönemine kadar rivayet ağırlıklı olan Sünnî tefsir geleneğinde dirayet ağırlıklı bir dönüşüme öncülük etmesi Râzî'nin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle Osmanlı döneminin en etkili kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.¹²

Her ne kadar Râzî'ye olan ihtimam takdire şayan olsa da tefsir akademiasında tefsiri üzerine hazırlanan tezlerin sürdürülebilirliğinden söz etmek mümkün olmamıştır. Yalnız, yüksek lisans ve doktorasını Ahmet Nedim Serinsu danışmanlığında hazırlayan Enver Bayram'ın hali hazırda 1 teze; yine doktorasını Sadık Kılıç danışmanlığında hazırlayan Zeki Yıldırım'ın toplamda 3 teze danışmanlık etmesi Tefsir akademiasının sürdürülebilir olması dahası gelenek oluşturabilmesi adına ümit vericidir.

Râzî'den sonra en fazla çalışılan konu 38 tez ile Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsiri '*Hak Dini Kur'an Dili*' adlı eseridir. Bununla ilgili 4 tanesi tamamlanmış 5 doktora tez konusu ve 25 tanesi tamamlanmış 33 yüksek lisans tez konusu seçilmiştir. Konu itibarıyla *Ulumu'l-kur'ân* odaklı hazırlanan tezlerin sayısı 11'i bulmaktadır. Elmalılı ile ilgili hazırlanan tezlere en fazla danışmanlık yapan akademisyen ise 3 tezle Ahmet Nedim Serinsu'dur. Tezin hazırlandığı üniversite açısından bakıldığında ise 5 tezle Marmara Üniversitesi, 4'er tezle de Ankara, Sakarya ve Erciyes Üniversiteleri ön planda yer almaktadırlar.

Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilk telif tefsir "*Hak Dini Kur'an Dili*" nin özellikle tefsir ve kısmen meal açısından dönemin tartışmasız en önemli ve etkili çalışması olduğu söylenebilir.¹³ Önemli ölçüde Ehli sünnet içerisinde geleneksel çizgiyi yansıtan eser felsefi burhandan tasavvufi irfana, bilimsel yorumlardan sosyolojik ve psikolojik tahlillere kadar çok zengin bir muhtevaya sahip olması, kelami konularla ilgili ayetlerin Ehl-i Sünnet itikadına uygun şekilde izah edilmesi, ekoller arasındaki tartışmalara girilmemesi gibi pek çok meziyetle "*Hak Dini Kur'an Dili*" tefsirinin yapılan tez çalışmalarıyla Türkiye akademiasında hak ettiği değeri gördüğünü ifade edebiliriz.¹⁴

Taberî ve rivayet tefsir geleneğinin kuşkusuz akla gelen en önemli eseri olan "*Câmiu'l-beyân*" ile ilgili 9 tanesi tamamlanmış toplamda 18 doktora, 10 tanesi tamamlanmış 15 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 33 tez konusu

12 bkz: Mertoğlu, Suat, "Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Kur'an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış", s.17-19

13 bkz: a.g.m, s.40

14 bkz: Öztürk, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Telif Tefsirler", s.379

seçilmiştir. Konu itibariyle *ulumu'l-kur'ân* konularının ağırlıkta olduğu bu tezleri hazırladığı üniversite bakımından değerlendirdiğimizde Ankara üniversitesi 6 tezle ilk sırada yer almakta, onu 3'er tez ile Erciyes, Sakarya ve Marmara üniversiteleri takip etmektedir.

İmam Maturîdî ve eseri "*Te'vilâtu'l-kur'ân*" ile ilgili de 10'u tamamlanmış 11 yüksek lisans tezi ve 4'ü tamamlanmış 11 doktora tezi olmak üzere toplamda 22 tez konusu seçilmiştir. Konu itibariyle ise *tahkik* ile *ulumu'l-kur'ân* konuları ağırlıktadır. Nitekim sadece 1988 ile 1991 yılları arasında toplamda söz konusu tefsir üzerine 4 adet tahkik tezi hazırlanmıştır. Ayrıca 6 tezle Marmara ve 4 tezle de Ankara üniversiteleri ön plandadır.

Zemahşerî ve "*el-Keşşâf*" adlı tefsiri de muhtelif yönlerden tefsir araştırmalarında çokça müracat edilen eserlerden biridir. Zira 6'sı tamamlanmış 8 yüksek lisans tezi ve 5'i tamamlanmış 12 doktora tezi olmak üzere toplamda 20 tez konusu seçilmiştir. Konu itibariyle daha çok *dil ve belağat* açısından incelendiğini tespit ettiğimiz bu tezlerin sayısı toplamda 7'yi bulmaktadır. Üniversite bakımından 3'er tezle Atatürk ve Erciyes üniversiteleri ön plandayken diğer tefsirlerde genelde ön sıralarda olan Ankara üniversitesinde Keşşaf tefsiriyle ilgili sadece 1 tez hazırlanmış olması dikkat çekicidir.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve tefsiri "*Medârikü't-tenzil*" ile ilgili olarak ise 3'ü tamamlanmış 4 doktora tezi ve 11'i tamamlanmış 14 yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda 18 tez konusu seçilmiş olup, bu tezler konu itibariyle daha çok *Kelâmî* ve *Mezhebî* açıdan değerlendirilmiştir. Bu tezlerin sayısı 4'ten fazladır.



E. Mukayeseli Hazırlanan Tefsir-Müfessir Merkezli Tezler

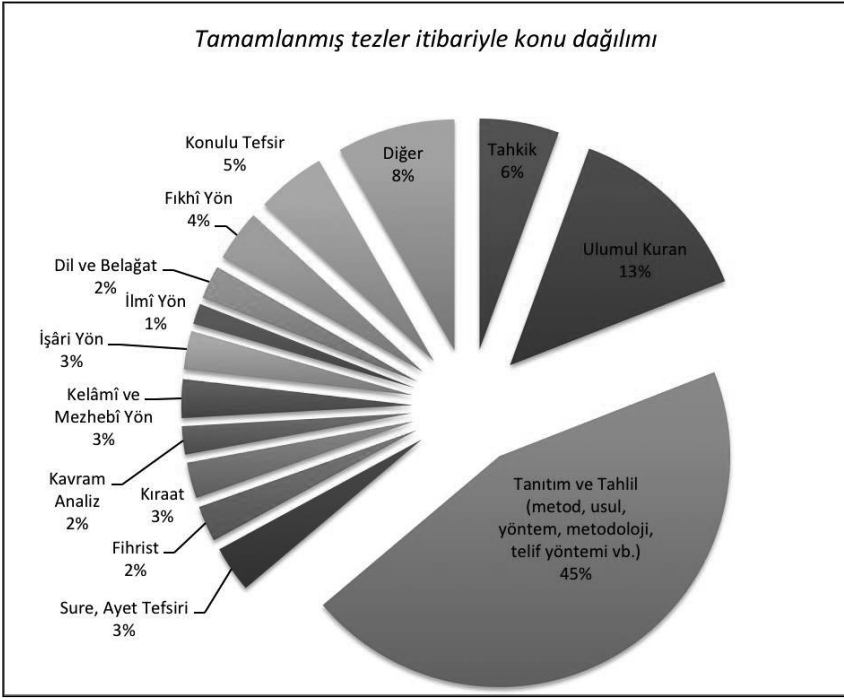
Tefsir- Müfessir merkezli hazırlanan 805 tezin bir kısmında bir müfessirin farklı iki eseri arasında, bir kısmında da iki ya da daha fazla müfessir ve eserinin mukayese edildiğini görüyoruz. Bu mukayese türü tezler toplamda 84 tanedir. Mukayesede kendisine en fazla müracaat edilen müfessirler sırasıyla 14 tezle Elmalılı Hamdi Yazır ve 10'ar tezle Zemahşerî, Taberî ve Râzî'dir. Nesefî'ye 7, Süleyman Ateş'e 6, Beydâvî'ye ise toplamda 6 kez müracaat edilmiştir.

Mukayese'de en fazla tercih edilen müfessir ve tefsirleri		Daha çok hangi müfessirle mukayesesi yapıldı ?
Elmalılı H. Yazır (Hak Dini Kur'an Dili)	14 tez	Süleyman Ateş (3 tez) Fahrettin Râzî (3 tez)
Fahrettin Râzî (Mefâihü'l-ğayb)	10 tez	Elmalılı Hamdi Yazır (3 tez)
Taberî	10 tez	İbn Kesîr (3 tez)
Zemahşerî	10 tez	Ebu'l-Bekât en-Nesefî (3 tez)
Ebu'l-Bekât en-Nesefî	7 tez	Zemahşerî (3 tez) Beydâvî (2 tez)
Süleyman Ateş	6 tez	Elmalılı Hamdi Yazır (3 tez)
Beydâvî	4 tez	Ebu'l-Bekât en-Nesefî (2 tez)

En fazla mukayesesi yapılan müfessirler görüldüğü üzere 3'er tezle Zemahşerî - Nesefî; Elmalılı – Süleyman Ateş; Elmalılı - Razi ve Taberî – İbn Kesir mukayeseli tezleridir. Bunları gösterecek olursak:

<ul style="list-style-type: none"> » Elmalılı İle Süleyman Ateş'in Tefsirlerinin İşârî Yöntem Açısından Mukayesesi » Peygamberlere Saygı: Elmalılı Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Tefsirleri Üzerine Bir İnceleme » Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş Örneği
<ul style="list-style-type: none"> » Tefsir Geleneğinde İntihal Olgusu: Nesefî - Zemahşerî Örneği » Keşşâf ve Nesefî Tefsirleri'nde Hz. Musa ile ilgili İsrâiliyyat » Mu'tezile Görüşüne Temel Teşkil Eden Âyetlerin Tahlili (Keşşâf ve Medarik Örneği)
<ul style="list-style-type: none"> » Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Fahreddin er-Razî'den Etkilenmesi ve Yararlanma Tarzı » Fiziki Coğrafya İle İlgili Ayetlerin Tefsirinde Bilimsel Gelişmelerin Etkisi (Razî- Elmalılı Örneği) » Et-Tefsiru'l-Kebîr ve Hak Dini Kur'an Dili'nde Allah, Nübüvvet ve Ahiret Konularının Mukayesesi
<ul style="list-style-type: none"> » Kur'an Tefsirinde Siyerin Rolü (Taberî ve İbn Kesîr Tefsirleri Örneğinde) » Rivâyet tefsiri açısından Taberî ve İbn Kesîr tefsirlerinin mukayesesi » Rivayet Tefsirlerinin Tarihsel Süreci Üzerine Pratik Bir Araştırma: Süddî, Taberî ve İbn. Kesir Örneği

F. Konularına Göre Tefsir Müfessir Merkezli Tezler



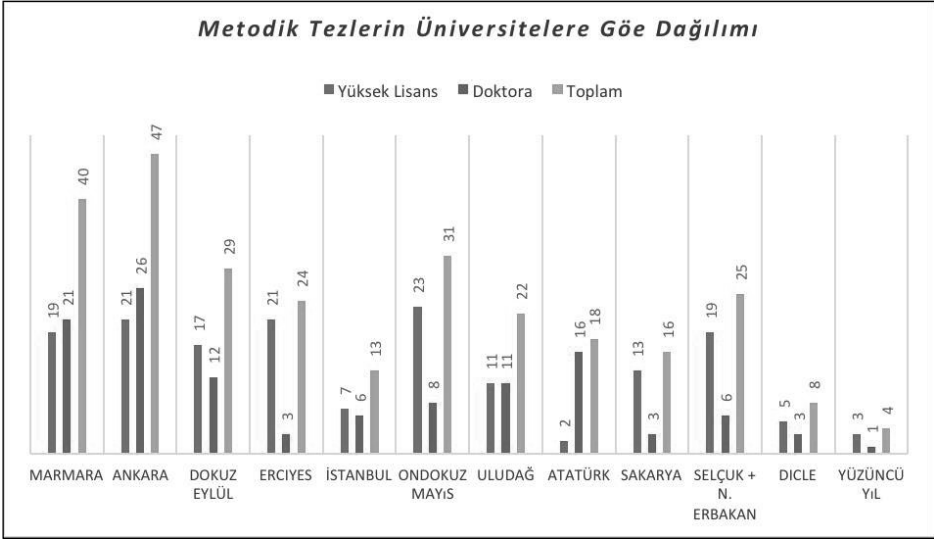
Grafikte de görüldüğü üzere tamamlanmış toplamda 570 tez arasında konu itibariyle kısaca müfessirin tefsirdeki metodolojisini ortaya koymaya çalışan Tanıtım ve Tahlil türü tez çalışmaları, 249 teze ilk sırada gelmektedir. Tanıtım ve Tahlil türünden kastımız ister tam yahut risale şeklinde müstakil bir eser olsun ister rivayetler üzerinden tedvin dönemi öncesi müfessirlerin tefsir rivayetlerini inceleyen tezler olsun genel hatlarıyla müfessirin tefsir metodolojisini ortaya koyan tezlerdir. 93 tanesi doktora 156 tanesi de yüksek Lisans olan bu tür tez tasnifine ağırlıklı olarak şu başlıklı tez konuları girmektedir:

Şablon Başlık	TOPLAM
"Müfessir X ve Tefsiri Y'deki Metodu"	93
"Müfessir X ve Tefsiri Y"	76
"Müfessir X ve Tefsir İlmindeki Yeri"	21

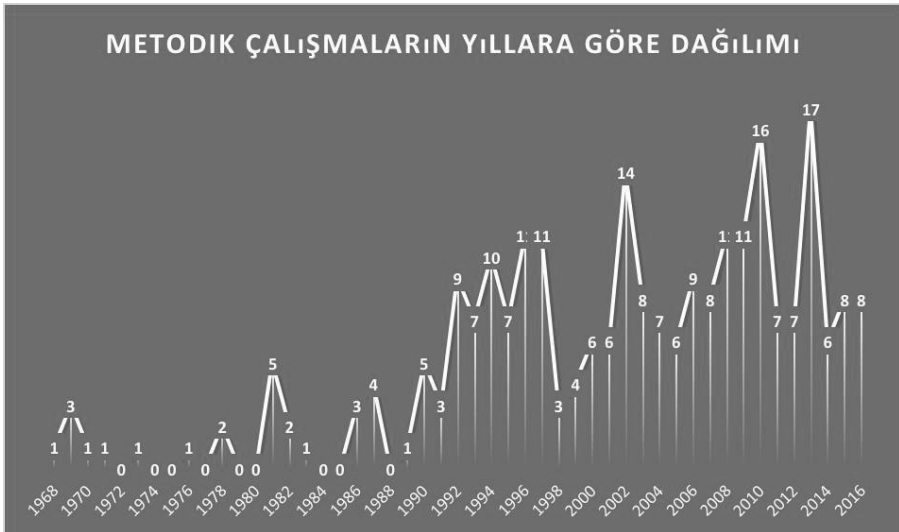
“Müfessir X ve Tefsirdeki Yöntemi”	16
“Müfessir X ve Tefsiri Y'nin Tahlili”	15
“Müfessir X ve Kur’ân Yorumlama Yöntemi”	11
“Müfessir X: Hayatı, Eserleri ve Tefsirindeki Metodu”	11
“Müfessir X ve Kur’ân Anlayışı”	6
“Müfessir X ve Tefsir Anlayışı”	5
“Müfessir X ve Tefsiri Y'nin İncelenmesi”	5
“Müfessir X'in Tefsir Metodolojisi”	4
“Müfessir X ve Tefsirciliği”	4

Başlık itibariyle baktığımızda 249 tane tez arasında yüzde 29 gibi bir oranla “*Müfessir X ve Tefsiri Y'deki Metodu*” ve yüzde 24 oranında “*Müfessir X ve Tefsiri Y*” şeklindeki şablon başlıkların diğer başlıklara nazaran gelenek halini aldığını ifade edebiliriz. Fakat bu tezlerin hemen hepsinin temelde aynı sebebe matuf hazırlanmış metodik tezler olduğunu da söylemeliyiz. Söz konusu metodik tezler *muellifin yaşadığı dönem, hayatı ve ilmi şahsiyeti, eserleri, tefsirinin genel tanıtımı, tefsirinin kaynakları ve dirayet-rivayet açısından telif sistematliğini* ele alan bir yapıda hazırlanmaktadır. Telif sistematğinde rivayet yönünden *Kur'an'ın; Kur'an'la, hadis, sahabe kavliyle, tabiin kavliyle, sebebi nüzulle ve kıraatle tefsiri* başlıkları incelenmektedir. Dirayet yönünden ise *hadis, fıkıh, kıraat, kelam ve nahiv, belagat* gibi dini ilimler yönüyle incelendiği görülmektedir. Kısaca müfessirin hayatı, telif yöntemi ve tefsirinin kaynakları üçlemeyle hazırlanan bu tezler şablon bir ‘içindekiler’ oluşturmuştur, diyebiliriz. Bu durumda tezlerde tek farklılık arz eden müfessirin ismi olmaktadır. Ayrıca ana hedefin tefsirinden hareketle müfessirin kur’ân anlayışına mades olmak ya da müfessirin tefsir metodolojisini ortaya koymak gibi oldukça iddialı bir vizyona sahip bu tezler klişeleşmeksizin misyonunu tamamladıkça, güncelliğini muhafaza eden Tefsir Usulü yazımına da şüphesiz hizmet etmiş olacaktır.¹⁵

15 Bkz: Kara, Ömer, “Türkiye’de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci”, s.619



Tefsir-Müfessir merkezli metodolojik çalışmalar en fazla 47 tez ile Ankara Üniversitesinde 40 tez ile de Marmara Üniversitesinde yapılmıştır. Yüksek Lisans ve Doktora oranları hemen hemen eşit düzeydedir. Dokuz Eylül, Selçuk+ Necmettin Erbakan, Erciyes, Ondokuz Mayıs ve Sakarya üniversitelerinde daha çok Yüksek lisans konusu olarak tercih edildiği görülmekte olup Atatürk üniversitesi bünyesinde hazırlanan 18 tane tezden 16'sının doktora, sadece 2'sinin Yüksek Lisans olması da dikkat çekicidir.



Metodik çalışmaları 75 tez ile Ulûmu'l-kur'ân konuları takip etmektedir. Ulûmu'l-kur'ân çalışmalarının 19 tanesi “*X tefsirinin Ulûmu'l-kur'ân yönünden incelenmesi*” örneğinde olduğu gibi genel niteliktedir. Özel nitelikli Kur'ân ilimlerinden ise en fazla sırasıyla 17 tez ile Esbab-ı nüzul, 7 tez ile Kıyasu'l-kur'ân 6'şar tez ile Nâsih-Mensuh ve İcâzu'l-kur'ân, 5 tez ile Münasebetü'l-Kur'ân, 3 tez ile Müteşâbihü'l-kur'ân, 2 tez ile Hurûf'u-mukatta ve Garîbü'l-kur'ân, 1 tez ile Üslubu'l-kur'ân ve Fezailü'l-kur'ân inceleme konusu yapılmıştır. Üstelik tespitimize göre Mübhemâtü'l-kur'ân, el-Vücuha ve'n-Nezâir ve Aksâmu'l-kur'ân ile ilgili yüksek lisans ve doktora düzeyinde henüz tamamlanmış tezin olmayışı ilgili alanların ihmal edildiği izlenimi vermektedir.

Ön plana çıkan bir diğer konu tahkiki yapılan tefsirlerdir. Daha çok sure ve ayet tefsirlerine yönelik olan bu uygulama toplamda 31 kadar tezde icra edilmiş ve bu tezlerin yüzde 85 gibi büyük bir oranı yüksek lisans seviyesinde tamamlanmıştır.

Konulu tefsir çalışmalarında en çok çalışılan konular arasında 9 tezle ‘kadın’ ve 4'er tezle de ‘Ehli Kitap’ ve ‘Mucize’ konuları yer almaktadır. Fıkhi yön itibariyle de çalışmaların çoğu ahkam ayetlerinin değerlendirilmesi şeklinde olmakla birlikte aile hukuku da ön planda yer alan konular olmuştur.

Fihrist çalışmalarına da değinecek olursak 7 tanesi Mefâtihi'l-ğayb, 6 tanesi Rûhu'l-meânî, 1 tanesi de Menâr tefsiri üzerine toplamda 14 tane fihrist çalışması yüksek lisans tezi statüsünde kabul görmüştür. 9 tanesine Suat Yıldırım'ın, 4 tanesine de Veli Ulutürk'ün danışmanlık ettiği bu tür çalışmalar, esasen doğrudan ilme hizmet etme gibi bir fonksiyonu üstlenseler de bilgiye ulaşmada araç pozisyonunda kalmalarından, ayrıca tezlerden beklenen ‘bir sorunun çözümü’ hedefinden uzak olmalarından ötürü günümüz şartlarında artık revaç bulmamaktadırlar.

III. DEĞERLENDİRME – SONUÇ

Tefsir-Müfessir merkezli tez çalışmaları Tefsir Bilim dalında en fazla çalışılan konu türüdür. Bu tezlerin de çoğunluğunu tanıtım ve tahlil amaçlı yazılan ‘*Müfessir X ve Tefsiri Y*’, “*Müfessir X ve Tefsiri Y'deki Metodu*”, “*Müfessir X'in Tefsir Metodolojisi*”, “*Müfessir X ve Tefsiri Y'deki Yöntemi*”, “*Müfessir X ve Tefsirciliği*”, “*Müfessir X'in Kur'an'ı Anlama Ve Yorumlama Yöntemi*” gibi metodik tezler oluşturmaktadır.

Tefsir Bilim dalının genelinde de olduğu üzere Tefsir-Müfessir merkezli tezler en çok Marmara ve Ankara üniversitelerinde hazırlanmıştır. Tefsir-Müfessir merkezli tezlere en çok danışmanlığı Ahmet Nedim Serinsu yapmış ve

daha çok Fahrettin Râzî'yi çalıştırmıştır. Serinsu'dan sonra gelen İshak Yazıcı ise danışmanlığını yaptığı bütün tezlerde farklı bir müfessiri çalıştırmıştır. Tefsir-Müfessir merkezli tezlerde en çok çalışılan müfessirler sırasıyla Fahreddin Râzî, Elmalılı, Taberî, İmam Maturîdî, Zemahşerî, Nesefî, İbn Kesîr, Mevdûdî, Ebussuûd ve Beydâvî'dir. Mukayesede ise en fazla kendisine müracaat edilen müfessir Elmalılı Hamdi Yazır olup, en fazla mukayesesi yapılan müfessirler Zemahşerî-Nesefî; Elmalılı-Süleyman Ateş; Elmalılı- Razi ve Taberî-İbn Kesîr'dir.

Sadece Râzî ve Taberî üzerine hazırlanan tezlerin altı asırlık Osmanlı Tefsir geleneğine dair yapılan tezlere mukabil gelmesi bu geleneğe bihakkın sahip çıkmadığımızı göstermektedir. Yine genel anlamda Osmanlı İlim geleneğine rengini veren Şerh-Haşiye türü eserlere de bir ilgisizlik söz konusudur. Çoğu ayet ve sure tefsiri olmak üzere özellikle Osmanlı dönemine ait gerek millî, gerek batı ve Arap dünyasındaki kütüphanelerde alanımıza dair pek çok yazma eseri ister atölye, ister proje çalışmalarıyla gün yüzüne çıkarmak gerekmektedir.

Yine yapılmış tezleri tekrar tekrar yapmanın zaman ve emek israfı olmanın başka izahı yok gibidir. Tespitimize göre üzerinde metodolojik çalışmanın en çok olduğu müfessir 5 teze Giritli Sırrı Paşa'dır. 2 tezde iki farkı eseri üzerinden metodu incelenmişken, 3 yüksek lisans tezi 1992-1993 yıllarında hemen hemen aynı başlıklarla çalışılmıştır. Yine örnek verecek olursak Hz. Âişe ile ilgili olarak onun tefsirdeki yerini ortaya koymaya çalışan yüksek lisans seviyesinde 3 tez yapılmış, hemen hemen aynı başlığı taşıyan bu çalışmaların birbirine yakın son dönemlerde çalışılmış olması iletişimsizlikle açıklanabilecek bir husus değildir. Bundan başka Kur'an Yolu tefsiri, İzzet Derveze, İmam Maturîdî, Muhammed Abduh, Mukâtil bin Süleyman, M. Sait Şimşek, Şevkânî, Şihâbüddin es-Sivâsî ve Taberî gibi bazı müfessirlerin tefsirleri üzerine en az 3 tane benzer ya da aynı isimlerle metodik tez çalışması yapıldığını da belirtmemiz gerekir. Özellikle aynı yıllarda yapılan, konu başlıkları dahi hemen hemen aynı olduğu fark edilen ilgili tez konuları için geçmiş dönemlerdeki muhtemel iletişimsizlik mazeretinin artık günümüz için söz konusu olmayacağını kabul edersek zaman ve emek israfının önüne geçilebilir ve çözümü bekleyen diğer pek çok problem için uygun zemin hazırlanmış olur. Aksi takdirde birbirine yakın zamanlarda hazırlanan özellikle tefsir-müfessir merkezli tezlerin referans kaynakları birbiriyle benzerlik arz edecek; bu kaynaklar üzerinden metnin yorumlanmasında sübjektif argümanlar pek fazla söz konusu olamayacak ve sonuçta ortaya ikiz tezler çıkacaktır.

Tefsir-Müfessir merkezli hazırlanan tezlerde ihmal edildiği düşünülen kuran ilimlerinden Hurûf'u-mukatta, Garîbü'l-kur'ân, Üslubu'l-kur'ân, Fezailü'l-

kur'ân, Mübhemâtü'l-kur'ân, Vücuu ve'n-nezair ve Aksâmu'l-kur'ân'a yönelik yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılacaklar çalışmalar ile eksiklik sayılabilecek boşluklar doldurulabilecektir.

Yüksek lisans ve doktora tezlerinde üstelik Fahreddin Razi gibi hakkında çokça malumatın olduğu müfessirlerin hayatını uzun uzadıya anlatmak malumun ilamından öteye gitmemekte, buna asgari düzeyde temas edip asıl 'tez'e odaklanmak gerekmektedir. Tezlerdeki genel dil ve üslub zafiyetini ortadan kaldırmak için özellikle yabancı uyruklu öğrencilerin tezdeki dil kullanımında danışmanların daha aktif rol alması beklenmektedir.

Bir diğer husus tefsir-müfessir merkezli tezlerde tez konusunu sınırlandırma, içeriği yansıtacak uygun başlık seçme ve metin dışı tasnif problemi bulunmaktadır. Örneğin en çok tercih edilen başlıklardan *Müfessir X ve Tefsiri Y*, oldukça sade bir intiba uyandırır da tefsir ve müfessire dair her şeyi içerisine indirgemeye imkan veren, esasen çok iddialı tezlerdir. Bu tezlerin ekseriyetinin metodik tezler olduğu bilirse de başlığın tezin içeriğinden daha umumi ve hususi olmamasına dikkat edilmeli, içeriğe denk bir başlık seçilmelidir.

Ayrıca Tefsir ilminin ilk temsilcileri sayabileceğimiz sahabe ve tabiin dönemi müfessirlerine dair çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Nitekim kendisinden muazzam sayıda rivayet nakledilen İbn Abbas, Übey b. Ka'b ve İbn Mes'ud gibi Mekke, Medine ve Kûfe tefsir ekollerinin üstadlarına dair tez düzeyinde çalışmalar yok gibidir. Kuranın mesajının, mesaja muhatap olan özne tarafından doğru okunması, böylece iletişimin güçlü kılınması için vahyin nüzulüne şahit bu müfessirler üzerine yeni ve derinlikli araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Kara, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, 2010, s.607-636
- Çalışkan, İsmail, "Tefsir alanında yapılan Doktora tezleri üzerine bir değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2011, c:9, sayı:18, s.461-489
- Tuncer, Faruk, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, sayı: 26, s.149-177
- Mertoğlu, Suat, "Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Kur'an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2011, c:9, sayı:18, s.9-66
- Öztürk, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Telif Tefsirler", Başlangıçtan günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri -Tebliğler ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı 21-22 Ekim 2011, 2012, s.343-418

Usûle Dair Meseleleri Konu Edinen Lisansüstü Tefsir Tezleri

Abdulvahap KÖSESOY¹

Giriş

Türkiye başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarında Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayabilmek ve yorumlayabilmek için bir usûl arayışı içerisine girilmiştir. Esasen, her ne kadar ismi konulmasa da böyle bir arayışın erken dönemden itibaren var olduğunu söylemek imkân dâhilindedir. Nitekim bu alana dair telif edilmiş eserler bunun önemli bir delilidir. Erken dönem tefsir mukaddimelerinde ya da Ulûmu'l-Kur'ân litaretüründe bu tür arayışları bulmak mümkündür. Ayrıca müstakil olarak kaleme alınan çalışmaları da göz ardı etmemek gerekir. Söz gelimi erken dönem âlimlerinden Haris el-Muhasibi'nin (ö. 243/857) *el-Aklu ve Fehmu'l-Kur'ân* adındaki eserinde, Kur'ân'ın anlaşılmasında aklın değeri ortaya konulmaya çalışılmış; ayrıca akıl ile Kur'ân'ın anlaşılması arasında da doğrudan bağlantı kurulmuştur. Ayrıca İbn Teymiyye (ö. 728/1327) *Mukaddimetun fi Usûli't-Tefsîr* adındaki eserinde Kur'ân'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında gerçek bir usûlü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konuda başarılı olup olmadığı tartışmaya açık olsa da böyle bir çabanın ve arayışın var olması bile meseleyi önemli kılmaktadır.

Erken dönem tefsir mukaddimelerinde, Ulumu'l-Kur'ân ve Usulü't-tefsir literatürlerinde usulün mahiyeti ortaya konulmaya çalışılmışsa da söz konusu eserlerde zikredilen bilgiler, tarihi veri sunmanın ötesine geçmemiştir. Diğer bir ifadeyle Nâsîh-Mensûh, Muhkem-Müteşâbih, Aksâmu'l-Kur'ân, Esbabu'n-Nüzul, Garîbu'l-Kur'ân, İ'câzu'l-Kur'ân ve Müşkilu'l-Kur'ân gibi tefsir usulünün temel meseleri, tarihi veri açısından kaleme alınmıştır. Söz konusu usûl konularının değerlendirilmesi ve Kur'ân'ı anlamadaki etkisi ise günümüzde ortaya konan çalışmalara nazaran zayıf kalmıştır. Günümüzde gerek kitap, gerek makale gerekse de akademik tez olarak yapılan Tefsir Usûlü çalışmaları kendini yenileme ve tarihi süreçte aktarılan bilgiyi kullanabilme çabası içerisindedir. Diğer bir ifadeyle günümüzde yapılan metodoloji arayışları, daha geniş bir çerçevede sürdürülmektedir.

1 Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, kabdulvahap47@gmail.com

Bu kısa girişten sonra çalışmamızın içeriğine ve seyrine dair bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu çalışmamızda, Tefsir usulüne dair kaleme alınmış olan tezleri nitelik ve nicelik açısından değerlendirmeyi ve tezlerin usul konularını ele alış biçimlerini tartışmayı amaçlıyoruz. Bunun için öncelikle Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanlarındaki tefsir tezlerinin tamamının künyelerini inceleyerek usûl ile ilgili olanları tespit ettik. İSAM veri tabanına kayıtlı tefsir tezlerinin toplam sayısı 2856 olarak gözükmektedir. Bu tezlerin 2012 tanesi tamamlanmış durumdadır. Geri kalanların bir kısmı devam etmekte bir kısmı ise tamamlanamamış durumdadır. YÖK veri tabanına kayıtlı tefsir tezlerinin sayısı ise 1086 tanedir.

Tezlere dair sayısal verilere geçmeden önce tezleri tespit etme yöntemimize de değinmek istiyoruz. Tefsir usûlüne dair ya da usûlün bir meselesini konu edinen tezleri tespit ederken öncelikle tezlerin başlıklarında geçen “usûl” ya da “ulûm” terimleri bizim açımızdan önemli bir husustu. Bununla yetinmeyerek başlığında usûl ya da ulûm terimleri geçmeyen; fakat tezin amacı Kur’ân’ı anlamaya dair metod geliştirmeye yönelik tezleri de araştırmamıza dâhil ettik. Diğer bir ifadeyle bilindiği gibi Kur’ân’ı anlamaya ya da açıklamaya dair yapılan tezlerin başlıkları farklılık arz etmektedir. Bazı tezlerde usûl terimi kullanılmışken; bazısında da usûl yerine geçebilecek metod, yöntem, arayış gibi terimler kullanılmıştır. İşte, bu düşünceden hareketle başlığında usûl geçmeyen; fakat Tefsir Usûlüne yönelik yapılmış tezleri de değerlendirmeye tabi tuttuk. Ayrıca Batı menşeli düşünce akımlarından hareketle usûle dair yapılan çalışmalara dair de bilgiler vermeye gayret gösterdik.

Bütün bunları yapmaya çalışırken iddiamız, herkesin uyması gerektiği ve sınırları dışına çıkamayacağı tek bir yöntem oluşturmak ve inşa etmek değildir! Esasen böyle bir iddiada bulunmak, tarihi süreçte var olan tefsir literatürünü hem görmezden gelmektir hem de bireysel bir düşünceyi empoze etmektir ki bu durum, mümkün de değildir doğru da. O halde bizim böyle bir çalışma yapmamızın temel esprisi, usûle dair yapılan tezlerin sayısını tespit etmek ve söz konusu tezlerde usûl konularının nasıl ele alındığını tespit etmektir.

Usûle Dair Meseleleri Konu Edinen Lisansüstü Tefsir Tezleri

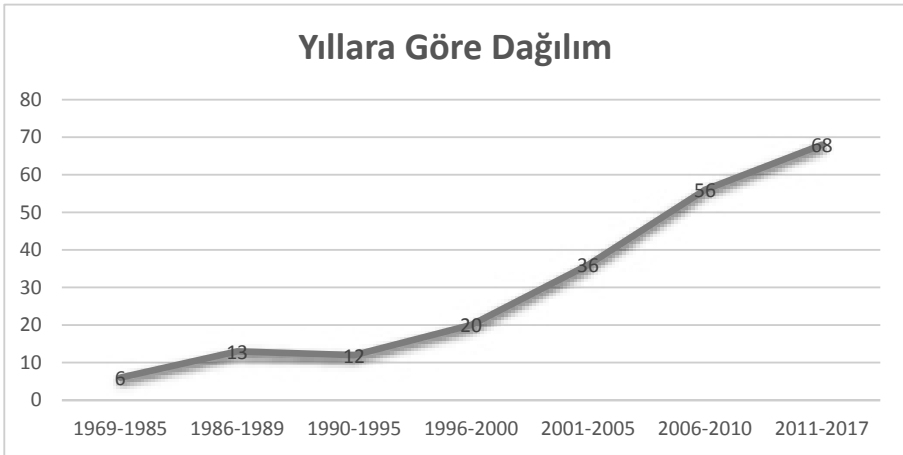
A. Sayısal Veriler

İSAM veri tabanını esas alarak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde 1953-2017 yılları arasında Tefsir Usûlüne dair Türkiye üniversitelerinde toplamda 213 yüksek lisans ve doktora tezinin yapıldığını/tamamlandığını tespit ettik. Ayrıca 76 tane tez de halen devam etmektedir. Araştırmamızda inceleme

fırsatı olmadığından devam etmekte olan ve herhangi bir sebepten ötürü tamamlanamayan ya da veri tabanında kaydı silinen tezleri değerlendirmeye almadık. İSAM veri tabanına göre usûle dair tezlerin içerisinde toplamda 5 tez ‘devam etmiyor’²; 4 tez ‘tamamlanamadı’³; 1 tez de ‘kayı bulunamadı’⁴ şeklinde geçmektedir.

Usûle dair ilk çalışma, 1969 yılında İsmail Karaçam tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ‘*Kur’an-ı Kerim’in nüzûlü ve kıraatı: Kur’an-ı Kerim’in indiği yedi harf ve okunduğu yedi kıraat*’ adlı çalışmadır. En son çalışma ise Fatma Çakır tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve 2017 yılında tamamlanan ‘*Mâverdi’nin “en-Nüket ve’l-Uyûn” Adlı Tefsirinde Esbâb-ı Nüzul*’ isimli tezdır. Tefsir Usûlüne dair yapılan ilk ve son tezler Marmara Üniversitesi’nde yapılmıştır.

Tefsir Usûlüne ya da usûlün bir meselesini incelemeye yönelik hazırlanan tezlerin **yıllara göre dağılımı** aşağıda olduğu gibidir:



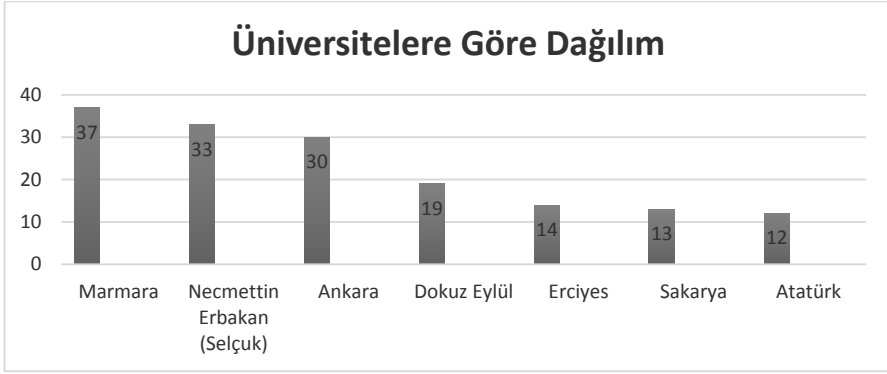
- 2 Bunlar: 1- Ayet ve Sureler Arasında Tenasüp Meselesi - Hususi Mushafklar Çerçevesinde - / haz. Kevser Aybey; 2- Kur’an’ın İ’câzı Bağlamında Tehaddi Ayetlerinin Tefsiri / haz. Ahmet Altun; 3- İbn Aşur ve Kasımî’nin Tefsir Mukaddimelerinin Ulumu’l Kur’an Bağlamında Mukayesesi / haz. Mehmet Doğanay; 4- Kur’an’da Hz. Hızır Kıssasının Fıkhı / haz. Yasin Baykal; 5- Şii Müfessir Allame Hui’nin Kur’an İlimlerindeki Yeri ---Karşılaştırmalı olarak - / haz. Reza Dehğani.
- 3 Bunlar: 1- Şii-İmâmî Tefsir Geleneğinde Kur’an İlimleri (Ulûmü’l-Kur’an) / haz. Abdulcabbar Adıgüzel; 2- Erken Dönem Tefsir Rivayetleri Çerçevesinde Kur’an’da İlmî İ’caz İddiasının Tahlili / haz. Mustafa Seğmenoğlu; 3- İbn Aşûr’un tefsirindeki Mukaddimenin Ulûmu’l-Kur’an açısından tahlili / haz. Adem Dereli; 4- Neseî Tefsirinde Muhkem-Müteşabih / haz. Mevlûde Apaydın.
- 4 Mekki Surelerde Sebebi Nüzule Konu Olan Şahıslar / haz. Fatih Altın.

Tabloya göre 1969 ve 2017 yılları arasında Tefsir Usûlüne dair en fazla tez 2010 ve 2015 yıllarında tamamlanmıştır. Her iki yılda da 15 yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Ayrıca 1969 yılından 2017 yılına doğru gelindiğinde Tefsir Usûlü tezlerinde gözle görülür bir artış söz konusudur. Usûle dair ilk tez 1969 yılında yapılmıştır. Elimizdeki verilere göre 2017 yılında tek bir tezin yapılmış olması, halen devam etmekte olan tezlerden ötürüdür. Söz konusu tezlerin tamamlanmasıyla tezlerin sayısında bir artış olacağı açıktır.

Tarihi süreçte tezlerin sayısında artış olmasının –bizce- dört temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi ilahiyat fakültesi ve gerek yüksek lisans gerekse de doktora öğrencileri sayısının son yıllarda artış göstermesidir. Haliyle bu durum tezlere ve tezlerde çalışılan konulara da yansımış durumdadır. İkinci sebep ise Tefsir usulünün son zamanlarda önem kazanmasıdır. Nitekim gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde sempozyumlar tertip edilmektedir.⁵ Üçüncü sebep, usûl dışındaki konuların tarihi süreçte çalışılmış olması ve bunun neticesinde tabiri caizse konu kıtlığı yaşayan akademisyenlerin usûl konularına yönelmesidir. Dördüncü ve son sebep ise anlam kargaşasının yaşandığı günümüzde Kur'ân'ın anlamını doğru bir şekilde tespit edebilme amacıyla yeni bir usûl arayışının varlığıdır. İşte bu sebeplerden ötürü özellikle de son dönemlerde tefsir usûlü tezlerinin sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır.

Tez sayılarının üniversitelere göre dağılımı şu şekildedir:

5 Bu tür sempozyumların tertip edilmesinde iki karşıt görüş etkili olmaktadır. Bunlardan ilki müstakil bir Tefsir usulünü kabul ederken; ikinci böyle bir usulün olmadığı daha doğrusu böyle bir usûle ihtiyaç olmadığını iddia etmektedir ki bizce bu tutum yanlıştır. Çünkü tarihi süreçte ismi konulmamış olsa da Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlama ve yorumlamaya dair metodoloji arayışı söz konusudur. Nitekim hadis literatüründe geçtiği üzere Muaz b. Cebel, Medine'den ayrılacağı sırada Peygamber Efendimiz ona: “Sana hâlli için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsin?” diye sordu. Hz. Muaz, “Allah'ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm.” dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, “Eğer Allah'ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsin?” diye sordu. Hz. Muaz, “Resûlullahın sünnetine göre hüküm veririm.” dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu sefer, “Resûlullahın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?” diye sordu. Hz. Muaz, “O zaman, kendi görüşüme göre içti-had eder, hüküm veririm.” dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bundan son derece memnun oldu. Bu memnuniyetini şöyle ifade etti: “Allah'a hamdolsun ki, Resûlullahın elçisini, Resûlullahın razı olduğu şeye muvaffak kıldı.” Bu durum açık bir şekilde göstermektedir ki, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyeti, diğer bir ifadeyle Kur'ân'ı anlama metodolojisi vardır ve ilgili literatürde varlığını korumuştur.



Tabloya göre Tefsir Usûlüne dair en çok tez, Marmara Üniversitesi'nde yapılmış olup; toplam 37 tezin 24 tanesi yüksek lisans, 13 tanesi doktora tezidir. Bu üniversitede, toplam 6 tane olmak üzere en çok tezi Muhsin Demirci yaptırmıştır. 3 tez ise alan dışı hocalar tarafından yaptırılmıştır.⁶ Tezlerin yoğunlaştığı yıllar 2005 ile 2015 yılları arasına tekabül etmektedir.

En çok usûl tezinin yapıldığı ikinci üniversite, önceki adıyla Selçuk, şimdiki adıyla Necmettin Erbakan Üniversitesi'dir. Toplamda yapılan 33 tezin 23 tanesi yüksek lisans, 10 tanesi de doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Toplamda 12 tez ile Yusuf Işıcık, 8 tez ile Mehmet Sait Şimşek en çok usûl tezi çalıştıran öğretim üyeleridir. Tezler 2000 ile 2010 yılları arasında yoğunluk göstermektedir.

Ankara Üniversitesi'nde ise Tefsir Usûlüne dair toplamda 30 tez yaptırılmıştır. Bunların 15 tanesi yüksek lisans, 15 tanesi de doktora tezidir. Toplam 7 tez ile en çok tez yaptıran hoca Ahmet Nedim Serinsu'dur. Serinsu'nun '*Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında Esbâb-ı nuzûlun rolü*' başlığını taşıyan doktora tezi de Tefsir Usûlünün bir meselesine dairedir. Daha sonra toplam 6 tez ile Halis Albayrak gelmektedir. Albayrak'ın '*Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri*' başlığını taşıyan doktora tezi usûle dairedir.⁷ Hocalarımızın doktora tezi olarak usûl çalışmaları ve danışmanlıklarında da usûl çalıştırmaları bu yönde bir eğilimlerinin olduğuna delalet etmektedir. Tefsir usulü denildiğinde ilk akla gelen isim olan İsmail Cerrahoğlu ise toplamda 3 Tefsir Usûlü tezi yaptırmıştır. Tezler en çok 2006 ve 2015 yılları arasında yoğunlaşmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bir dönemin en çok tartışılan konusu Tarihselliğe dair 2 tez yaptırılmıştır.⁸

6 Fahrettin Atar tarafından 1984 yılında iki yüksek lisans tezi yaptırılmıştır. Bunlar: 1- *Garibu'l-Kur'an ve Garibu'l-Kur'an'a dair müstakil eserler ve l'cazu'l-Kur'an ve bu konuda yazılan eserlerin tanıtımı* başlıklarını taşımaktadır. Diğer tez ise kiraat hocası Nihat Temel tarafından *Ulumu'l-Kur'an Açısından Bâkuvî Tefsirinin Özelliği* başlığında hazırlanmıştır.

7 Ahmet Nedim Serinsu, Halis Albayrak ve Süleyman Karacelil'in tezleri ayrıca değerlendirilecektir.

8 Bu tezlerden ilki 2001 yılında Şevket Kotan tarafından hazırlanan '*Kur'an ve tarihsellik tartışmaları*'

Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Tefsir Usûlüne dair toplamda 19 tezin 15 tanesi yüksek lisans, 4 tanesi doktora tezidir. Mustafa Özel ve Ömer Dumlu bu alanda en çok tez yaptıran hocalardır. Ayrıca İsmail Cerrahoğlu da *'Tefsirde dirayet metodu'* isiminde bir doktora tezi yaptırmıştır. Doktora tezi *'Tefsir'de İsrailiyyât (H. VI. asrın başına kadar)'* olan rahmetli Abdullah Aydemir de *'Taberî Tefsiri'nin nüzul sebepleri açısından incelenmesi'* isiminde bir yüksek lisans tezi çalışmıştır.

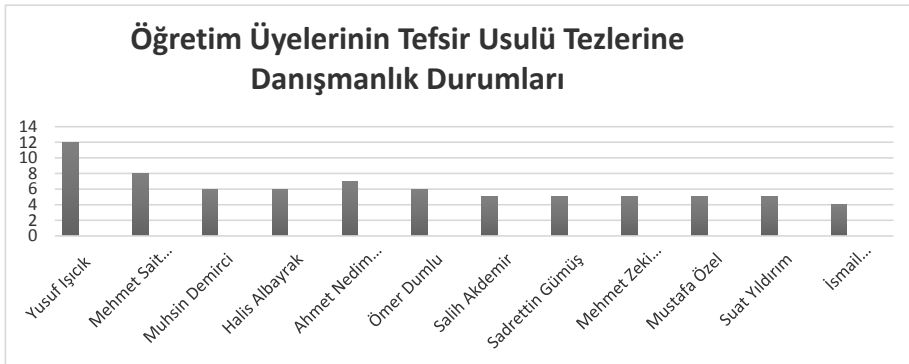
Erciyes Üniversitesi'nde Tefsir Üsulüne dair toplamda 14 tez yapılmış olup 4 tanesi doktora, 10 tanesi de yüksek lisans tezidir. Tezler 2006-2016 yılları arasında yoğunlaşmıştır. İbrahim Görener, Mehmet Zeki Duman ve Erdoğan Pazarbaşı en çok tez yaptıran hocalardır.

Sakarya ve Atatürk Üniversitelerinde de toplamda 25 tez yapılmış olup bunların 10 tanesi doktora, 15 tanesi de yüksek lisans tezidir. Sakarya Üniversitesi'ndeki tezler ağırlıklı olarak 2000 – 2010 yılları arasında yapılmışken Atatürk Üniversitesi'ndekiler ise 2008 – 2016 yılları arasında yapılmıştır.

Usûl konularıyla ilgili çeşitli çalışmaları bulunan Mustafa Öztürk de Çukurova Üniversitesi'nde görev yaptığı sırada usûle dair olan 4 tez çalıştırmış ise de bunlardan sadece 1 tanesi tamamlanmıştır.

Bunların dışında kalan üniversitelerde de Tefsir Usûlüne ya da tefsir usûlünün bir meselesine dair bazı çalışmalar yapılmıştır; fakat az olmasından ötürü burada zikredilmemiştir.

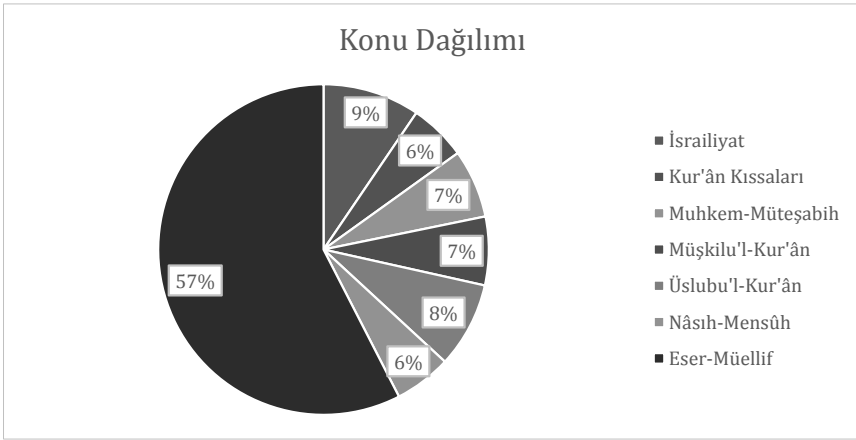
Üniversitelerdeki **öğretim üyelerinin** tefsir usulü tezlerine danışmanlık durumları ise şöyledir:



tezi ile yine aynı yılda Ömer Kara tarafından hazırlanan *'Kur'an'ın anlaşılmasında itibâr, sebebin hususiliğine değil lafzın umûmiliğine*dir ilkesine usûlcülerin metodolojik yaklaşımları' isimli tezdır.

Tabloya göre en çok tez yaptıran hoca, Necmettin Erbakan Üniversitesi (Selçuk) öğretim üyesi Yusuf Işıcık'tır.⁹ Daha sonra sırasıyla Mehmet Sait Şimşek, Muhsin Demirci, Halis Albayrak, Ahmet Nedim Serinsu, Ömer Dumlu, Salih Akdemir, Sadrettin Gümüş, Mehmet Zeki Duman, Mustafa Özel, Suat Yıldırım ve İsmail Cerrahoğlu gelmektedir. Ayrıca diğer öğretim üyelerine dair bilgiler de şöyledir: Yunus Ekin 4, Abdulaziz Hatip 3, Ömer Çelik 2, İsmail Çalışkan 2, Fethi Ahmet Polat 3, Erdoğan Pazarbaşı 3, Mehmet Akif Koç 2, Mesut Okumuş 3, Mehmet Paçacı 3, Mevlüt Güngör 3, Ali Özek 2 tefsir usulü tezi yaptırmıştır.

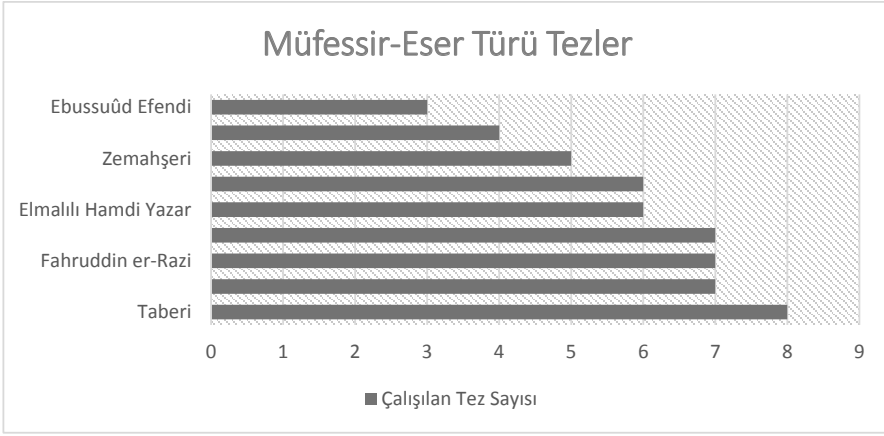
Tefsir Usulü tezlerinde **konu dağılımı** ise şöyledir:



Yapılan 213 yüksek lisans ve doktora tezlerinde Ulumu'l-Kur'an'ın tüm meselelerine dair çalışmalar yapılmıştır; fakat ağırlıklı olarak üzerinde durulan konular: İsrailiyat (17), Kur'an Kıssaları (10), Muhkem-Müteşabih (12), Müşkilü'l-Kur'an (12), Üslubu'l-Kur'an (15) ve Nâsîh-Mensûh (10) olmuştur. Tabloda en çok dikkat çeken husus müfessir-eser çalışmalarının çokluğudur. Nitekim tezlerin, 103 tanesi buna dairedir.

9 Hocanın yaptırdığı tezlerin başlıklarına ve tezleri hazırlayanlara dair bilgiler şöyledir: 1- Müellifi Meçhul Bir Çağatayca Tefsir ve İsrailiyat Açısından Değerlendirmesi (Peygamber Kıssaları) / haz. Mohammad Shakib, 2- Taberi Tefsiri Mukaddimesinin Kur'an İlimleri Açısından İncelenmesi / haz. Nizamettin Bayrakçı, 3- Kur'an Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği/ haz. Necattin Hanay, 4- Râzî'nin Müteşâbih Ayetleri Yorumlama Yöntemi / haz. Gülsüm Karaca, 5- Bir metod olarak konulu tefsir / haz. Mehmet Işık, 6- Bir edebi tasvir biçimi olarak Kur'an meselleri / haz. İsmail Kodaz, 7- Müşkilü'l-Kur'an / haz. Süleyman Pak, 8- Kur'an'ın anlaşılmasında sembolizm tartışmaları / haz. Maşallah Turan, 9- Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir / haz. Halit Sinan Işıcık, 10- Günümüzde Kur'an'ın tümüyle anlaşılıp anlaşılmadığı problemi / haz. Ömer Öncel, 11- el-Fevzu'l-Kebir bağlamında Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Ulümü'l-Kur'an anlayışı / haz. Güneş Öztürk, 12- Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı / haz. Mesut Kaya.

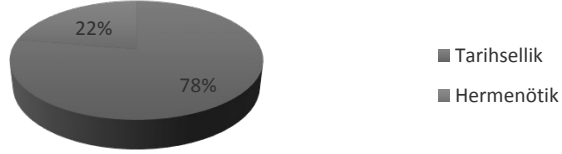
Müfessir-eser türü çalışmalarda üzerinde en çok çalışma yapılan müfessir bilgisi ise aşağıdaki gibidir:



Tabloya göre müfessir-eser adına ortaya konan çalışmaların yüzde 50'sinden fazlasını meşhur müfessirler üzerine olduğunu söyleyebiliriz. Bu tezlerde amaç, müfessirin ulumu'l-Kur'ân'a veya bir meselesine dair görüşünü ortaya koymaktır. Örnek vermek gerekirse, *Ebussuûd Tefsiri'nde Kur'ân İlimleri*, *İbn Kesir'in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*, *İbnü'l-Cevzi'nin "Zadü'l-Mesir" Adlı Tefsirinde Nüzul Sebepleri*, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Muhammed Emin eş-Şinkitî Tefsiri Örneği*, *Ebü Ca'fer et -Tûsî'nin (Ö. 460 / 1067) Tefsirinde Nesh*, *Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, *Çağdaş Müşkilü'l-Kur'ân (Muhammed Esed Örneği)*, *Fahrüddin er-Râzi'nin Tefsirinde İ'câzu'l-Kur'an*, *Mâverdi'nin en-Nüket ve'l-Uyûn Adlı Tefsirinde İsrâiliyyât*, *Fahrüddin er-Râzi'nin et-Tefsiru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb) adlı eserinde tenâsüb ve insicâm*, *Necmeddin Tûfî'nin "el-İksîr fî ilmi't-tefsîr" adlı eserinin Kur'ân ilimleri açısından değerlendirilmesi* vb. çalışmalar, tefsir usûlü adına yapılan tezlerin yüzde 50'sinden fazla bir yekûn tutmaktadır. Bu tür tezlerde amaç, müfessirin görüşünü ortaya çıkarmak veya eserini değerlendirmek olduğu için tefsir usûlü inşası ikinci planda kalmakta, hatta bazen hiç ele alınmamaktadır. Bu nedenle bu tür çalışmaların, usûlü inşasında olumsuz etkisi söyleyebiliriz.

Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasında yararlanılan **çağdaş metodolojilerin tezlere yansması** meselesine gelince; Batı menşeli düşünce ve akımlardan hareketle Kur'ân'ı anlama ve yorumlamaya dair tezler de yapılmıştır. Söz konusu tezleri de tefsir usûlüne dair yapılmış tezler kategorisine dâhil etmek gerekir. Zira Kitab-ı Mukaddes'i anlamak ve yorumlamak için ortaya çıkan anlayışlar, Kur'ân Vahyini anlamada da önemli ve etkili; en nihayetinde anlama ve yorumlama için birer araçtır.

Çağdaş metodolojilerin tezlere yansması



Tefsir bilim dalında tez başlığından hareketle Tarihselliğe dair 7¹⁰; Hermenötik'e dair 2¹¹ tez yapıldığı gözükmektedir. Yapılan tezlerde durum değerlendirilmesi yapılmış, tarihselliğin mahiyeti ortaya konulmuş ve Kur'ân tefsiriyle bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlar arasında en çok dikkat çeken çalışma Şevket Kotan'ın Kur'ân ve Tarihsellik adlı doktora tezidir.

Hermenötiğe dair ise 2 tane yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Bunlardan biri hermenötik-tevil ilişkisi diğeri de Kur'ân'ın felsefi hermenötik ile yorumlanmasına dairdir.

Bizce, Batı menşeli düşünce akımları yakından takip edilmeli; ayrıca Tefsir bilim dalında Kitab-ı Mukaddes etrafında şekillenen anlayış ve yorumlama faaliyetlerine dair çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

B. Lisansüstü Tefsir Usûlü Tezleri

Malum olduğu üzere Tefsir terimi, Sarf, Nahiv ve Belâgat gibi dil bilimlerinden; esbab-ı nüzül, nâsîh - mensuh, muhkem - müteşabih gibi Kur'an ilimlerinden; Hadis ve Tarih gibi rivayet ilimlerinden; Mantık ve Fıkıh Usûlü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim şeklinde tanımlanır.¹² Usul terimi de herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan belli esas ve metot şeklinde açıklanmıştır.¹³ O halde, Tefsir Usûlü

10 Bunlar: 1- Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur'an Hitabının Tabiatı / haz. Durmuş Ali Karamanlı; 2- Kur'an-ı Kerim Açısından Tarihselci Yaklaşım / haz. Hamdullah Bayram Öztürk; 3- Kur'an tefsirinde tarihselci yöntem / haz. Recep Demir; 4- Kur'an ve tarihsellik tartışmaları / haz. Şevket Kotan; 5- Tarihselcilik ve Nesih İlişkisi / haz. Ahmet Köse; 6- Tarihselcilik düşüncesi bağlamında Kur'an'ın tarihsel yorumu / haz. İshak Özgel; 7- Kur'an'ın anlaşılmasında itibar, sebebin husûsiliğine değil lafzın umûmiliğinedir ilkesine usûlcülerin metodolojik yaklaşımları / haz. Ömer Kara.

11 Bunlar: 1- Hermenötik-Tevîl ilişkisi ve tefsirdeki yeri / haz. Mehmet Çiçek; 2- Felsefi Hermenötik ve Kur'an'ın felsefi hermenötik bağlamda yorumlanması / haz. M. Fudayl Erkoç.

12 Detaylı bilgi için bkz. Abdulhamit Birişik, *Tefsir, DİA*, XL, 281-289; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 2014, s. 25.

13 Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 2016, s. 321.

denildiğinde, Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir takım yöntemler önermesi ve bunların nasıl kullanılması gerektiğine dair malumat vermesi beklenir.¹⁴ Teoride böyle olsa da pratikte tefsir usûlü veya ulumu'l-Kur'ân eserlerinde bunu görmek mümkün değildir.¹⁵ Durum böyle olunca modern dönemde tefsir usulünün ne olduğu veya nasıl olması gerektiği, hangi kavram ve konuların tefsir usulü bağlamında ele alınması gerektiği hususu son yıllarda tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Bu nedenle günümüzde tefsir usulünün yeniden inşası olarak adlandırılabilir bir problemin varlığından söz etmek mümkündür.

Öte yandan bizim bu çalışmada yapmayı amaçladığımız şey, Türkiye'de yapılmış olan lisansüstü tefsir tezlerinin Ulumu'l-Kur'ân konularını ele alış biçimlerini sorgulamak olacaktır. Zira tespit ettiğimiz tezlerin ekseriyeti, bu çalışmaların gerçek bir usûl oluşturmada ya da usûl konularını değerlendirmede yeterli olup olmadıkları hususunda bizi kuşkuya düşürmektedir. Hatta bazılarının Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamının ve yorumlamanın önünde sorun bile teşkil ettiği dahi söylenebilir.¹⁶ Söz gelimi nesh problemi tarih boyunca tartışılmış olup artık bir sonuca ulaşılmış olması ve Kur'ân'ın anlaşılmasına bir katkı sunması beklenirken bugün konuyla ilgili tezler anlam kargaşasına sebebiyet vermektedir. Yine muhkem-müteşabih kavramları çokça tartışılmış olmasına rağmen neyin muhkem, neyin müteşabih olduğu hususunda Mutezile ile Ehl-i Sünnet uleması arasındaki ihtilaf son bulmamıştır. İşte, burada sorulması gereken temel soru, söz konusu tezlerin usûl konularını değerlendirme hususunda neden yetersiz kaldığıdır?! Bu hususu değerlendirmeye geçmeden evvel, Ulumu'l-Kur'ân ile Usûlü't-Tefsir kavramları arasındaki farklara değinmek gerekir.

a. Ulumu'l-Kur'ân ve Usûlü't-Tefsir Arasındaki Farklar

Yapılan tezlerin bir kısmının Usûlü't-Tefsir; diğer bir kısmının ise Ulûmu'l-Kur'ân tabirlerini kullanmasından ötürü bu iki kavramın ayırımına dair de bazı mülahazaların belirtilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü bu alana dair telif edilen eserlerin bir kısmı Usûlü't-Tefsir ismiyle yazılmışken; diğer bir ismi de Ulûmu'l-Kur'ân adıyla kaleme alınmıştır. Ulûmu'l-Kur'ân tabiri Usûlü't-Tefsir tabirinden önce kullanılmaya başlanmıştır. Çok kısa bir şekilde belirtmek gerekirse, Ulûmu'l-Kur'ân, bir usûl ortaya koymaktan uzaktır. Çünkü buna dair yazılan kitaplarda Kur'ân'a dair neyin ne olduğu bilgisi verilmeye çalışılmıştır.

14 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 2007 s. 21.

15 Detaylı bilgi ve tartışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, *Tefsir Usûlü(süzülük) Sorunu*, İslamiyat, c. 6, sy. 4, s. 69-84.

16 Örnek için bkz. Demirci, *Tefsir Usûlü*, Nâsîh-Mensûh bölümü, s. 222-238.

Usûlü't-Tefsir ise Kur'ân yorumunun ya da te'vilinin nasıl yapılacağını gösterir.¹⁷

Kur'ân'ın inişi, tertibi, cemî, kitabeti, kıraaati, tefsiri, icazı, nâsıhı, mübhemî, müteşabihi, kıssası gibi Kur'ân'la doğrudan bağlantılı ilimleri ihtiva eden literatüre verilen isim şeklinde tanımlanan Ulumu'l-Kur'ân, Usûlü't-Tefsir'den farklı bir yapıya ve anlayışa sahiptir. Türkiye'de yapılan tefsir usûlü tezleri her ne kadar ulumu'l-Kur'ân başlığı altında veya ulumu'l-Kur'ân ile irtibatlandırılarak kaleme alınmış olsa da esasen böyle bir irtibat –bizce- yanlıştır. Çünkü az önce de belirttiğimiz gibi iki kavram arasında farklar vardır. Ulumu'l-Kur'ân, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama aşamasında bilgi temin etme vazifesi görmektedir.¹⁸

Öte yandan, Kur'ân ilimleri literatürünün vazedilme sebebi, Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması için Kur'ân'ın iniş ortamının, dilin, muhatapların zihinlerinde oluşan bilgilerin açıklığa kavuşturulmasıdır. Nitekim söz konusu literatürün muhtevası incelendiğinde bu amaç açık bir şekilde görülebilecektir. Örnek vermek gerekirse Ulumu'l-Kur'ân'ın en önemli konularından biri sayılan Kur'ân Kıssalarının ne şekilde anlaşılmasına dair bilgiler, tarihi verileri verme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ulumu'l-Kur'ân'daki bilgi malzemesi, teknik anlamda bir usûl bilgisinden ziyade Kur'ân'la doğrudan ve dolaylı ilgili görülen malumat içermektedir.¹⁹

Ayrıca belirtmek gerekir ki modern dönemde ortaya konan Tefsir Usûlü kitapları en genel olarak üç ana bölümden oluşturulmaktadır. Bunlardan ilki Kur'ân'ın Metinleşme Tarihine; ikinci bölüm Ulumu'l-Kur'ân'a; son bölüm ise Kur'ân'ı anlama ve yorumlama yöntemine dairdir.²⁰ Ulumu'l-Kur'ân literatüründe ise Kur'ân'ı anlama ve yorumlama yöntemine dair bilgiler çok sınırlı sayıdadır. Ulumu'l-Kur'ân'ın en temel eserleri arasında olan el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân ve el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân eserlerinin Kur'ân'ı anlama ve yorumlama usûlü inşa ettiğini söylemek ve böyle bir vazife yerine getirdiğini ifade etmek çok zordur.²¹ Öyleyse, Kur'ân ilimleri Tefsir Usûlüne malzeme temin etme görevi görmektedir olduğu söylemek yanlış olmasa gerekir.

17 İsmail Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, s. 120.

18 İbrahim Görener, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlünün Bir Yöntem Çağrıştırması Sorunu*, bilimname, XVI, 209/1, s. 16-17.

19 Öztürk, *Tefsir Usûl(süzlük) Sorunu*, s. 79.

20 Örn. Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü (Yöntem-Ana Konular-İlkeler-Teklifler)*, Şule Yay., İstanbul 1998; Çalışkan, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

21 Öztürk, *Tefsir Usûl(süzlük) Sorunu*, s. 76.

b. Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde sayısal verileri verilen Tefsir Usûlü tezleri, muhteva itibariyle değerlendirilmeye ve tezlerde öne çıkan hususların vurgulanmasına çalışılacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekirse usûle dair yapılan tezlerde en dikkat çeken husus, tezlerin büyük çoğunluğunun –ki yüzde elli civarındadır- müfessir-eser bağlamında yapılan çalışmalar olmasıdır. Diğer bir ifadeyle yapılan tezlerde her hangi bir müfessirin, bir usûl konusunu ele alış biçimi değerlendirilmiş ki bu durumda usulün kendisinden ziyade söz konusu müfessirin yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. ‘*Tefsiru Ebdei’l-Beyân li Cemii’ Âyi’l-Kur’an Adlı Eserin Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi, Kurtubî Tefsîri Mukaddimesinin Tefsir Usûlündeki Yeri, İbnü’l-Cevzi’nin “Fünûnü’l-Efnân” Adlı Eserinin Tefsir Usûlü Açısından Değeri*’ bu tür çalışmaların sadece bir kaçıdır. Söz konusu çalışmalar müfessirlerin anlayış ve yaklaşımlarını ön plana çıkarması hasebiyle önemli olmakla beraber usulün kendisi açısından değerlendirildiğinde olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çünkü söz konusu tezler doğrudan usulle ilgili olmayıp; müfessirin usulünü açıklamaya yöneliktir.

Usule dair yapılan tezlerde, meseleler genel olarak tarihî bilgi vermeye yönelik olup günümüzün anlayışıyla bağlantısı bazen hiç kurulmamakta bazen de çok yüzeysel geçilmektedir. Bu durumu bazı tezler için tezin yapısı gereği mazur görmek ya da mütesahil davranmak gerekir. Şöyle ki ‘*İsrailiyyatın tefsirine girişi*’ isimli bir tezden beklenen salt tarihi bilgi vermektir. Fakat bazı tezler de vardır ki muhakkak günümüzle bağlantısının bir şekilde kurulması gerekir. Söz gelimi, Ahmet Nedim Serinsu tarafından hazırlanan ‘*Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nuzûl’un Rolü*’ başlıklı tez, yer yer günümüzle –yani tezin yapıldığı zaman dilimi- bağlantısı kurulmaya çalışılmış ve Esbab-ı Nüzul işlevsel kılınmaya çalışılmıştır. Usulün veya usul meselelerinin günümüz açısından işlevsiz olmasının temel sebeplerinden biri de bu etkindir. Bu durumun tezlerin geneli için yapılması temennimiz ve arzu halimizdir.

Usule dair yapılan tezlerin olumsuzluklarından biri söz konusu tezlerin gerek konu gerekse konu içi tekrarlar açısından gereğinden fazla olmasıdır. Diğer bir ifadeyle benzer tezlere ya da içerik itibariyle farklı bir düşünce geliştiremeyen tezlere rastlamak mümkündür. Söz gelimi Kur’ân ilimlerinden birisi olan Nesh konusuna dair az denmeyecek miktarda tez yapılmıştır; fakat görebildiğimiz kadarıyla söz konusu tezlerin çoğunluğu benzerdir ve içerik itibariyle birbirinin tekrarıdır. Örnek vermek gerekirse 1989 yılında Mustafa Kaygısız tarafından ‘*Kur’an-ı Kerim’de nesh*’ başlığında bir tez hazırlanmıştır. 2002 yılında Yakup Aydoğdu tarafından da ‘*Kur’ân’da nesh çalışması*’ başlığıyla farklı bir

tez yapılmıştır. Söz konusu tezler gerek başlık gerekse de içerik itibarıyla neredeyse birbirinin aynısıdır. Her iki tezi de incelemiş; fakat aralarında bir fark tespit edebilmiş değiliz. Aynı durum Kur'ân kıssaları veya her hangi bir usul meselesi için de aynıdır. Meselelerin bu şekilde olması, diğer bir ifadeyle sürekli birbirini tekrar etmesi, hiçbir yenilik getirememesi ve salt tarihi bilgi sunması Tefsir usulünü işlevsiz kılmaktadır.

Bizce usul, doğrudan anlamaya ve yorumlamaya yönelik bir çalışmadır. Yapılan tezler incelendiğinde Kur'ân'ın anlamıyla doğrudan ilgili olmayan Belağar nüktelerine dair oldukça fazla sayılabilecek tez çalışmasının olduğu görülecektir. Söz gelimi sure ve ayetler arasındaki benzerliği konu edinen münasebatu'l-Kur'ân'a dair azımsanmayacak kadar tez çalışması yapılmıştır. Örneğin, *'Rûhu'l-Maâni'de Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet'*, *'Âyetler ve sûreler arasındaki münâsebet'*, *'Keşşâf Tefsirine Göre Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve Âhenk'*, *'Kur'an-ı Kerim sureleri arasındaki münasebet (Tenasübü's-süver)'*, *'Kur'an bütünlüğü açısından surelerin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebet'* başlıklarında farklı tezler yapılmıştır. Tezler incelendiğinde tümünün genel olarak aynı şeyi söylediği ya da sure ve ayetler arası bir bağlantı kurmaya yönelik düşünceyi geliştirmeye yönelik olduğu görülecektir; fakat bizce bu bize göre sorunludur. Öncelikle bu konuda bu kadar tez yapılmasının bizce bir anlamı yoktur. Zira zikredilen hususlar genel olarak paraleldir. Dolayısıyla da akademik düzeyde bu kadar teze ihtiyaç yoktur. İkinci olarak söz gelimi Kur'ân, bugün elimizde olduğundan farklı bir şekilde nâzil olmuş olsaydı o taktirde farklı bağlantılar kurulacaktı. Demek istediğimiz söz konusu bağlantı tamamen sübjektif yorumlara dayanmaktadır. Keza, İrab konusuna dair de çeşitli çalışmalar yapılmıştır ki, söz konusu çalışmalar içerik itibarıyla birbirine benzerdir. Özetle, Kur'ân'ın şeklinden ziyade anlamıyla uğraşılması ve buna dair gayret sarf edilmesi usulü geliştirmeye yönelik olumlu bir adımdır.

Görebildiğimiz kadarıyla Türkçe Tefsir Usulüne dair sadece bir tane tez gözükmektedir. O da, Zeynep Yılmaz tarafından 2013 senesinde hazırlanan *'Tefsir Usulü Alanında Telif Edilmiş Türkçe Eserler Üzerine Bir Değerlendirme'* isimli tezdır. Osmanlı dönemi tefsir usulüne dair de yine bir tez gözükmektedir. O da Cüneyt Sapanca tarafından hazırlanan *'Osmanlılarda Tefsir Usulü Çalışmaları'* tezdır. Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır, Ebussuud Efendi gibi meşhur müfessirlerin usul anlayışlarına dair çalışmalar da vardır; fakat bu tür çalışmaların daha da artırılması taraftarıyız. Özellikle de Türkçe eserler üzerine daha ciddi çalışmalar yapılmalıdır.

Gözden kaçırılmaması gereken bir husus da modern dönem tefsir usulü eserlerinin incelenmesidir. Zira modern dönemde ortaya konan tefsir usulü

eserleri klasik dönemle yapılan çalışmalardan içerik itibariyle farklıdır. Şöyle ki klasik dönemde ele alınan eserlerde genel olarak tarihi bilgi sunulmakta, Kur'ân'ın anlaşılmasına dair bilgiler için çok yüzeysel kalmaktadır. Son dönemlerde kaleme alınan usul eserlerinde²² ise ayrı bir başlık açılıp, Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik teoriler geliştirilmeye çalışılmaktadır ki bizce bu olumlu bir adımdır.

c. Usûle Dair Yapılmış Bazı Lisansüstü Tefsir Tezleri

i. Halis Albayrak, Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri

Tefsir usulünün önemli ilkelerinden birisi olan 'Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri' düşüncesinin tabiri caizse fikir babası Selefî anlayışa sahip İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'dir. Nitekim "Tefsir metotlarının en güzeli/en mükemmeli (ehsanü turuki't-tefsîr) nedir?" şeklindeki bir soruya *Mukaddimetü't-Tefsîr* adlı risalesinde, "Kur'an'ın Kur'an'la tefsiridir" diye cevap vermiştir. Sonrasında bu düşünce İbn Kesir (ö. 744/1373), Zerkeşi (ö. 794/1392) ve Suyuti (ö. 911/1505) gibi âlimler tarafından savunulmuştur.²³ Halis Albayrak tarafından hazırlanan tez, bu düşünceye ya da Kur'ân yorumunda ortaya konan ilkeye dairdir. Bizce usul açısından önemlidir ve üzerinde durulması gerekir. İşte, bundan ötürü Halis Albayrak tarafından hazırlanan tez, usul konularını ele aldığımız çalışma için önem arz etmekte ve değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. Ayrıca Halis Albayrak'ın gerek doktora tezinin; gerekse de lisansüstü olarak çalıştırdığı tezlerin çoğunun usule dair olmasından ötürü, müellifin bu alana dair bir gelenek oluşturma çabası içerisinde olduğu izlenimi vermektedir. Bu durum, tezi değerlendirmeye tabi tutmamızın da önemli bir sebebidir.

Söz konusu tez, 1988 yılında merhum Salih Akdemir danışmanlığında hazırlanmıştır. Ayrıca '*Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*' ismiyle de Şule yayımlarından basılmıştır. Müellif, tezini şu sebebe matuf hazırladığını ifade etmektedir: "Kur'an'ı kendi bütünlüğü ve fikir sistemi içinde anlama esası çok önemli olmasına rağmen, bu esasın, pratikte, zaman zaman ihmal edildiğini gördüğümüz içindir ki, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri konulu bir çalışma yapmayı düşündük."²⁴ Bu cümleden anlaşılan, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri ilkesinin müellifin nazarında

22 Örneğin, Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*; İsmail Çalışkan, *Tefsir Usulü*; Halis Albayrak, *Tefsir Usulü* gibi.

23 Bu düşünce hakkında detaylı bilgi ve konu etrafındaki tartışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2), 1-20.

24 Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul-1992, s. 9.

çok önemli olduğunun; fakat bazen bu ilkenin ihmal edildiğinden ötürü tekrardan gündeme taşınması gerektiğinin vurgulanmasıdır.

Bu tez, Kur'an'ın bazı özelliklerini anlattığı giriş ve "1. Kur'an'ın kendi bütünlüğü içinde anlaşılması; 2. Kur'an'ın kendisini tefsir ediş biçimi; 3. Kur'an kendisini açıklamaya yeterli midir?" bölümlerinden oluşmaktadır.

Müellif genel olarak, Kur'an'ın tarihi süreçte mezhebî saiklerle tefsir edildiğini ve bazen yanlış tevilleri yapıldığından dert yanmaktadır. Bu hususu, Kur'an'ın kendi bağlamında tefsir edilmesi gerektiğini düşünmesinden ötürü dile getirmektedir. Zira müellife göre Kur'an kendi bağlamında anlaşılır ve yorumlanırsa daha doğru sonuçlar elde edilir. Diğer bir ifadeyle müellife göre, Kur'an'ı anlama ve yorumlamada takip edilmesi gereken usûl, Kur'an'ın kendisini tefsir etmesi metodudur.

Ayrıca müellif tezinde yer yer Kur'an ilimlerini de elşetirmekten geri durmamıştır. Söz gelimi tezinin bir yerinde şöyle demektedir: "Acaba Kur'an İlimleri, Kur'an'ın çeşitli yönlerine ait hazır ve faydalı ön bilgiler mi vermekte, yoksa müfessiri belli noktalarda şartlandırmakta mıdır?"²⁵ Müellif, söz konusu ilimlerin bazen Kur'an anlaşılmasında ve yorumlanmasında engel teşkil ettiğini dile getirmektedir. Onun nazarında evrensel bir hüviyete sahip Kur'an'ın anlaşılmasında takip edilmesi gereken husus, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiridir. Nitekim bu düşüncesini şöyle dile getirmektedir: "Gerçekten Kur'an'ın Kur'an'la anlaşılması dinamik bir olgudur. Çünkü o Allah'ın kelimidir. Herhangi bir zaman dilimiyle veya zeminle kayıtlı değildir. Kıyamete kadar bu dinamizmini devam ettirecektir. Diyebiliriz ki Kur'an'ın anlaşılmasında sair tefsir kaynakları rollerini tamamlayıp statik bir hüviyete bürünmüşlerken Kur'an kendi kendini tefsir işini kıyamete kadar gittikçe artan bir önemle devam ettirecektir."²⁶

Bizce müellifin, usulün önemli bir ilkesi üzerinde durması ve onun dinamik bir olgu olduğunu vurgulaması gerekli olmakla beraber Kur'an ilimlerini Kur'an'ın anlaşılması yönünde engel olarak görmesi sorunlu gözükmektedir.

Son olarak, müellifin Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri hususuna çok önem atfettiğini yaptırdığı tezlerin muhtevasından anlamaktayız. Örneğin, "*Maturdi'nin Te'vilatu'l-Kur'an'ın'da Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri / haz. Aytmurza Satibaldiev, Tefsîr-i Kebîr'de Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri / haz. Niyazali Aripov, Ebussuûd Efendi'nin Kur'an'ı Kur'an'la Tefsiri / haz. Adem Gerlegiz*" kendi danışmanlığında yapılmış/yapılmaktadır. Ayrıca muhtelif Kur'an ilimlerine dair de danışmanlık yapmıştır.²⁷

25 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 90.

26 Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 157-158.

27 Örneğin, Mukatil B.Süleyman'ın Tefsirinde Nâsîh ve Mensuh (Mahmud Şehhate'nin Tahkiki

Bütün bunlardan anlaşılın müellifin usul konularına –özellikle de usulün bir ilkesi olan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir- özem atfetmekte ve buna dair önemli çalışmalar yaptırmaktadır.

ii. Ahmet Nedim Serinsu, Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nuzûl'un Rolü

Tefsir usulüne dair önemli çalışmaları olan ve lisansüstü olarak da usul konularını çalıştıran akademisyenlerden biri de Ahmet Nedim Serinsu'dur. Nitekim doktora tezini usulün önemli konularından biri olan Esbab-ı Nüzul'e dair hazırlamıştır. Söz konusu tezin tam başlığı Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında Esbâb-ı nuzûlun rolü olup; 1993 yılında İsmail Cerrahoğlu danışmanlığında yapılmıştır. Müellif yapmış olduğu tezde, Kur'ân'ın anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün rolünü ortaya koymaya, Esbab-ı Nüzule dair ileri sürülen bir takım asılsız rivayetleri değerlendirmeye ve Kur'ân'ın anlaşılıp yorumlanmasında önemli bir yeri olan bu ilmi aktüelleştirmeye çalışmaktadır.

Tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, “Kur'ân İlimleri ve Esbâb-ı Nüzûl İlimi” başlığı ile kaleme alınmıştır. Burada öncelikle Kur'ân- İlimlerinin ne olduğundan, doğuşundan ve gelişiminden bahsedilmiştir. Daha sonra bu ilimlerden biri olan Esbâb-ı Nüzûl ilminin tanımı yapılmış, doğuşu ve gelişimi açıklanarak Kur'ân-ı Kerim İlimleri arasındaki konumuna vurgu yapılmıştır. İkinci bölüm, Kur'ân'ın anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün yetersiz kalma sebepleri ve rivayetlerinin doğurduğu olumsuz sonuçlar incelenmiştir. Bu bağlamda, sebebi nüzullerin yorum zenginliğinin önünde engel olması ve Kur'ân'ın evrensel hedefi olan Kur'ân-İnsan-Hayat bütünleşmesini önlemesi hususları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise esbab-ı nüzule olan ihtiyaç sınırlarını belirleyen ilkeler üzerinde durulmuştur. Müellife göre bu ilkelerden azıları şunlardır:

- Esbab-ı nüzul rivayetlerinin tamamını ihata etmek mümkün değildir.
- Esbab-ı nüzulü bilmeden de Kur' anı Kerimi anlamak mümkündür.
- Kur' an'ın anlaşılmasında esbabı nüzule ihtiyacı ilk planda Kur' an belirlemelidir. Kur' anı Kerimi okuyan veya dinleyen kimse bu eylemi sırasında ayet ve ayetlerde bulunan üstü kapalı bir ifade hakkında manayı yakalamak için bir bekleyişe, arayışa giriyorsa o zaman sebebi nüzulü nakletmeye olayı ayrıntılarıyla anlatmaya ihtiyaç var demektir.

Bu çalışma –ki sonrasında Kur'ân ve Bağlam olarak da neşredilmiştir- Esbab-ı Nüzulün bütün yönlerini ortaya koyma adına önem arz etmektedir. Söz

Çerçevesinde Bir İnceleme) / haz. Günaydın Hasan Haidar, aberî'nin (310/922) Câmiu'l-Beyân'ında Nesh / haz. Yunusdjon [Yunuscan] Olimov, Muhammed İzzet Derveze'nin Tefsirinde Nesh / haz. Özge Ergin, Kâdi Abdülcebâr'a Göre İ'cazu'l-Kur'ân / haz. Faig Ahmadzada.

konusu tez, 1993 yılında tamamlanmıştır ki bu tarihte böyle bir konunun çalışılmış olması manidardır. Çünkü bilindiği gibi Batı menşeli bir düşünce olan ve Esbab-ı Nüzulle de bağlantısı bulunan Tarihsellik ile ilgili tartışmalar, bu dönemde alevlenmiştir. Tez, Esbab-ı Nüzule dair geniş çaplı olması ve buna dair ilintili her türlü konuya değinmesi açısından önemlidir. Nitekim gerek tezin öncesinde²⁸ gerekse de sonrasında bu ilme dair daha geniş bir çalışma yapılmış değildir.

Üçüncü bölümde yazarın, konuyu aktüelleştirmeye ve günümüze aktarmaya çalışması ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira usûle dair yapılan tezlerin çoğunda işlenen ve üzerinde çalışılan konu, genel olarak tarihi bilgi vermekten öte geçmemektedir. Bundan ötürü yazarın bu tür bir çaba içerisinde olması önemlidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi söz konusu çalışma, Esbab-ı Nüzule dair bütün meseleleri değerlendirmesi ve tartışılan konunun günümüze aktarılmaya çalışılması açılarından önemlidir. Son olarak Ahmet Nedim Serinsu, doktora aşamasından sonra da usul konularını çalıştırmış ve bu alanı geliştirmeye dair gayret sarf etmiştir.

iii. Süleyman Karacelil, Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi

Süleyman Karacelil tarafından 2010 yılında tamamlanan '*Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi*' doktora tezi yine aynı başlıkla kitap olarak da neşredilmiştir. Söz konusu tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü '*İslâmî İlimlerde Usul ve Tefsir Usulü Eserleri*' şeklinde adlandıran yazar, öncelikle İslâmî ilimlerde var olan usul sistemlerini tartışmaktadır. İkinci bölümde akademisyen, tefsir usulünün yapısını inceleme konusu yapmakta ve öncelikle tefsir-ulümü'l-Kur'an ilişkisine detaylı bir şekilde eğilmektedir. Müellif, çalışmasının son bölümü olan üçüncü bölümde, tefsir usulünün işlevini irdelemekte ve Kur'an'ın bu usul üzerinden anlaşılmasına dair bazı kavramsal tahlillere yer vermektedir. Bununla birlikte tefsir usulünün yapısını incelerken öncelikle tefsir mukaddimelerinin tefsir usulüne katkısını ele almakta, belli başlı müfessirlerin kaleme aldıkları mukaddimelere dair önemli bilgiler aktararak tefsir mukaddimelerinin tefsir usulünü şekillendirmesindeki katkısına ilişkin tezini ispatlamaya çalışmaktadır.²⁹

28 Örneğin, Muhsin Demirci tarafından 1984 yılında aynı konu hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır; fakat bu ilmi bütün yönleriyle ihata edememesinden ve Esbab-ı Nüzule dair müstakil çalışmaları değerlendirmeye yönelik olmasından ötürü zayıf kalmıştır.

29 Süleyman Karacelil, '*Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi*', Gece Kitaplığı, Ankara 2014. Ayrıca eserini değerlendirmesi için bkz. Ömer Dinç, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 32, s. 195-1999.

Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi isimli bu çalışma, tefsirin bir usulünün olup olmadığı gibi oldukça önemli bir meseleyi genel hatlarıyla ele almayı, tefsirin yapısal sorunlarına yönelik bir bakış açısı ortaya koymayı hedeflemektedir. Konuyu ele alış üslubu, konunun en önemli bölümü olan üçüncü bölümün içerik itibarıyla zayıf kalmasına rağmen usulün işlevliğine yönelik bir doktora tezinin hazırlanması önemlidir. Fakat belirtmekte fayda vardır ki, tez, her ne kadar pratiğe yönelik olarak hazırlanmış olsa da bunu tam verdiği tartışmalıdır. Ayrıca müellif tezin son kısmında, sağlıklı bir usul geliştirebilmek adına bazı ilkeler de belirlemeye çalışmaktadır. Bunlar arasında öncelikle tefsir bilincinin netleşmesi, bu alanda eksik kısımların düzeltilmesi, tefsir usulünde amaç ve yöntem arasındaki ilişkinin belirlenmesi, konu ve maksadın netleşmesi, erken dönem tefsir literatürünün iyi ele alınması, Kur'ân dil yapısının merkeze alınması ve diğer ilimlerden yararlanılması yer almaktadır. Esasen zikredilen hususların uzun uzadıya tartışılması beklenirken durum böyle olmamıştır. Müellif söz konusu ilkeleri doktora tezi açısından yüzeysel olarak kaleme almıştır. Fakat en nihayetinde tefsir usulünün olup olmadığı tartışıldığı günümüzde usulün yapısını ve işlevine yönelik bir doktora tezinin hazırlanması önemlidir; usul çalışmalarına ciddi bir katkı sağlamıştır.

Sonuç ve Teklifler

Bizce;

- Ortaya konacak lisansüstü tefsir tezlerinde müfessir-eser türü çalışmalardan ziyade meselenin kendisine dair bir çalışmanın yapılması daha faydalı olur. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi söz konusu türde yapılan tezlerin amacı usulü geliştirmek değil; müfessirin usulünü ortaya çıkarmaktır ki, bu durum, usul açısından olumsuzdur.
- Yapılacak olan usul tezlerinin günümüzle bir şekilde bağlantısı kurulmalıdır. Elbette sadece tarihi bilgi vermeye yönelik tezler olabilir; fakat yine de günümüzün anlayışını görmezden gelmemek gerekir.
- Tekrarın her türlüşünden kaçınmak gerekir. Tefsir usulü tezlerinde amaç, bilgiyi tekrar etmek değil; daha da geliştirmeye yönelik olmalıdır.
- Düşüncemiz, Kur'ân üslubuna dair tezlerin azaltılması gerektiğine yöneliktir. Çünkü usul, anlamla doğrudan ilgilidir.
- Türkçe tefsir usulü çalışmaları daha da artırılmalıdır. Osmanlı'da ortaya konan Tefsir Usulü tezleri de göz ardı edilmemelidir.
- Modern dönem tefsir eserlerine dair de tezler yapılmalıdır. Zira günümüzde klasik dönemden farklı bir usul anlayışı gelişme göstermektedir.

Ayrıca;

- Teoride/yüksek lisans ve doktora tezlerinde karşılığı bulunan Kur'ân ilimlerinin uygulamada yani tefsir ürünlerinde ya da akademik tezlerde pratik karşılığı ortaya konulmalıdır.
- Tarihsellik, Hermenötik gibi Batı menşeli düşünce yapıları da daha yakından takip edilmeli ve buna dair tezlerin artırılması gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca söz konusu akımların tefsir usulüyle bağlantısı yapılacak tezlerde kurulmalıdır. Çünkü görebildiğimiz kadarıyla bu alana dair tezlerin sayısı oldukça azdır.

Son olarak;

- Ulumu'l-Kur'ân bahisleri adı altında zikredilen konuların salt bilgileri tekrardan ziyade felsefesi ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü (Yöntem-Ana Konular-İlkeler-Teklifler)*, Şule Yay., İstanbul 1998.
- Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul 1992.
- Birişik, Abdulhamit, "Tefsîr", *DİA*, XL.
- Çalışkan, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, MÜİF. Vakfı Yay., İstanbul 2007.
- Tefsir Tarihi*, MÜİF. Vakfı Yay., İstanbul 2014.
- Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİF. Vakfı Yay., İstanbul 2016.
- Dinç, Ömer, "Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi" (Kitap değerlendirmesi), *İslam Araştırmaları Dergisi*, 32, 2014.
- Görener, İbrahim, "Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulünün Bir Yöntem Çağrıştırması Sorunu", *Bilimname*, XVI, 209/1.
- Karacelil, Süleyman, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşlevi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yayınları, İstanbul, 2012.
- Öztürk, Mustafa, "Tefsirde Usul(süzlük) Sorunu," *İslamiyat (İslami İlimler Sorunu Özel Sayısı)*, c. 6, sy. 4, Ankara 2003.

Türkiye’de Kur’an ve Mushaf Tarihi Araştırmaları: Kişiler, Kurumlar ve Yönelişler

Necmettin GÖKKIR¹

Giriş

Türkiye’de Kur’an ve Mushaf araştırmalarının nicelik ve nitelik araştırmasını yapmak bu tebliğin temel amacıdır. Bu çerçevede İlahiyat Fakültelerinde yapılan lisansüstü tezlerinde Kur’an Tarihine dair ne kadar çalışmanın olduğu, bu tezlerin hangi fakültelerde ve hangi yıllarda yapıldığı ele alınacaktır. Ayrıca tezlerde ne tür bir paradigma ve yöntemlerin olduğu kronolojik çizgi takip edilerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma Türkiyedeki durumun tespiti ile sınırlı kalmadan, Batı Oryantalist dünyanın konuyla ilgili yaptığı çalışmalara da yer verecektir. Türkiye’deki Mushaf araştırmalarının batı oryantalist birikimden ne kadar istifade etmiş olduğu sorusu ile Türkiye’deki araştırmaların, Batı oryantalist Mushaf araştırmalarının etkin gücü karşısında hem bilimsel yayın sayısı hem de bilimsel kalite açısından ne durumda olduğu tartışmaya açılacaktır. Bu çerçevede Batı Mushaf araştırmalarındaki etkin yapının arkasındaki oryantalist paradigma ile geliştirdiği yöntemlerin, Türkiye’de yapılan çalışmalarda da uygulanabilirliği araştırılacaktır.

Bu tebliğde öncelikle veri toplama ve toplanan verileri analiz etmeye dönük yöntemler kullanılacaktır. Bunun için dokümantasyona öncelik verilerek, yazılı materyaller toplanacak ve metin analizi yapılacaktır. Kantitatif yöntem kullanılarak Türkiye’de Mushaf tarihi alanında yapılan tezlerin sayısal değeri ortaya konulacağı gibi; toplanan verilerde niteliğe dönük araştırma da yapılarak, kalitesi ve içerik bilgi değeri elde edilecektir. Bunun için doktora ve yüksek lisans ayrımı önem arz etmektedir. Ayrıca Tezin yapıldığı fakülte ve danışman hocanın kimliği değerlendirmede yer alacaktır. Veri toplama ve bunları nicelik-nitelik açısından değerlendirdikten sonra bazı temel kaynaklar üzerinde metin analiz yöntemiyle değerlendirmeler yapılacaktır.

1 Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, ngokkir@hotmail.com

Çalışmamızda nihai hedefte araştırma alanı olarak Batı Oryantalist dünya ile Türkiye ele alınacağı için, elde edilen veriler mukayeseli olarak değerlendirilecektir. Bu iki araştırma örneklerinin nasıl bir etkileşim içerisinde olduğu, farklılıklarının neler olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Tüm bu veriler tümevarım yöntemi ile sonuçlandırılacak ve Türkiye’de Mushaf araştırmalarında bilimsel durum ortaya çıkarılmış olacaktır. bu verilere dayalı olarak Türkiye’deki Kur’an ve Mushafa tarihine dair araştırmaların geliştirilmesi gereken öneriler sıralanacaktır.

KUR'AN VE MUSHAF TARİHİ ARAŞTIRMALARI

1. Batıda Kur'an ve Mushaf Tarihi Araştırmaları

Kur'an ve Mushaf tarihi alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde Rusya, Fransa, Almanya ve İngiltere'nin İslam dünyasından önce bir çok akademik inceleme ve araştırma yapmaya başladığını gözlemlemekteyiz. Bu çalışmalar temelde ilk yüzyıla ait olduğu düşünülen Kadim Mushaf nüshaları ve fragman incelemeleri ile başlamaktadır. Bunun nedeni söz konusu ülkelerde bu Kadim Mushaf nüsha ve fragmanlarına sahip olmaları gösterilebilir. Bu malzemelerin varlığı Batıda tarih araştırmalarını başlatmış ve geliştirmiştir.

Bu fragmanların Londra, Berlin, St. Petersburg ve Paris'e nasıl gittiği ile ilgili net bir bilgi olmasa da, sömürgecilik yıllarında İslam topraklarındaki en nadide eserlerin ele geçirildiğini ve Avrupa başkentlerine taşındığı düşünülmektedir.² Arap coğrafyasında Batılı araştırmacıların ve seyyahların bir çok İslam eserini elde ederek İngiltere, Almanya ve Fransa'ya götürdüğünü bunların daha sonraları özel koleksiyonlar halinde bazı kütüphanelerde yer aldığını da bilmekteyiz. Dolayısıyla Batı oryantalistlerinin dikkatini sömürgecilik yıllarında çeken bu nüshalar, Kur'an ve Mushaf tarihi araştırmalarının başlangıcı sayılabilir.

Almanya'da Mushaf Tarihi Çalışmaları

Mushaf Tarihi çalışmaları alanında Almanya önemli bir yere sahiptir. İlk olarak Teodor Nöldeke (1836-1930)'nin 1856 yılında yapmış olduğu *De origine* adlı eseriyle ve ardından 1860 yılında yayınladığı *Geschichte des Qurans* adlı eseriyle Kur'an metninin günümüze kadar nasıl aktarıldığı tartışılması başlamaktadır. Mushaf tarihi araştırmaları Nöldeke'nin öğrencileri Friedrich Schwally (1863-1919) ve Gotthelf Bergsträsser (1886-1933)'in filolojik katkıları ile gelişmiştir. Nihayet Otto Pretzl ile birlikte Kur'an metninin tarih araştırmasına dair

2 Daha fazla bilgi için bkz: Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime*, 2015

çalışma tamamlanmıştır. Bu çalışma Wolfgang H. Behn tarafından 2013 yılında İngilizceye tercüme edilmiştir. Almanya’da oluşan büyük bir arşiv ve kataloglar Anton Spitaler (1910-2003) ve ondan da öğrencisi Angelika Neuwirth’e intikal etmiştir. Bu birikimle birlikte *Corpus Coranicum Project* adıyla 2004 yılından itibaren Mushaf çalışmaları Almanya’da önemli bir noktaya taşınmıştır.

Fransa’da Mushaf Tarihi Çalışmaları

Aynı şekilde Fransa’da da Mushaf tarihi üzerine önemli çalışmalar bulunmaktadır. Dikkat çeken husus ise, bu çalışmaların yine bir Alman seyyah Ulrich Seetzen 17 Ocak 1809 yılında Mısır’a yaptığı bir seyahatte, Fustat’ta olan Amr b. As Camii’nin bir odasında yerde parşömen kağıt parçaları görmesi ve satın almak istemesi ile başlamasıdır. Ancak Ulrich bu nüshaları elde edemese de gazetesinde haber olarak yayınladı. Mısır’da Konsolos yardımcısı olarak çalışan Fransız oryantalist Asselin Cherville (1772-1882) bunlar üzerinde çalışmış ve ölümünün üzerine bu yazmalar Marseille’daki ailesine ulaşmıştır. 1833 yılında mirasçıları bu mushafı Paris Milli Kütüphanesine satmışlar. Joseph Reinaud (1795-1867) ve öğrencisi İtalyan Michele Amari (1806-1889) bu yazma üzerinde çalışmışlardır. Amari her bir parçayı belirleyip tek bir parça haline getirerek tasnif etmiş. Amari’nin tasnif ettiği bu yazmanın kütüphane numarası BNF 328a’dır. Bu eser 1998 yılında F. Deroche ve S. Noja Noseda tarafından tıpkıbasımını yayınlanmış ve araştırmacıların kullanımına açılmış. 3 yıl sonra Edinburg Üniversitesi’nden Yasin Dutton tarafından bu yazma hakkında ilk ciddi çalışma yapılmıştır. Yasin Dutton yazmanın İbn Amir kiraatine uygun olarak yazıldığını ve Şam bölgesine ait bir nüsha olduğu kanaatindedir.³

Rusya’da Mushaf Tarihi Çalışmaları

Rusya’daki çalışmalar da aynı şekilde İslam’ın ilk yüzyılına ait olduğu düşünülen bir mushaf ve bunun üzerine yapılan incelemeler neticesi başlar. Bu nüsha Taşkent Mushafı olarak bilinendir. Mushaf’ın Araf suresinden bir yaprağı 1895 yılında ardından da 1905 yılında Yasin suresi ve mushafın tüm sayfalarını yine aynı yıl 50 nüsha olarak St. Petersburg’da basıldığı basılmıştır. Hz. Osman’a nispet edilen bu mushaf, 1869 yılında Türkistan valisi olan fon Kaufman tarafından Semerkand’daki Ak Medresenin mescidinde iken Rusya Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesine teslim edilmiştir. Bu mushaf hakkında Rus oryantalist V. R. Rozen ve öğrencisi A. F. Şebunin’in çalışmaları neticesi mushaf hakkında bilgiler toplanmaya başlanmıştır. Onlara göre mushaf Irak bölge-

3 Dutton, Y., “An Early Mushaf According To The Reading of Ibn ‘Amir”, *Journal Of Qur’anic Studies*, 2001

sinden Semerkand'a gelmiş ve hicri 2. asra ait bir nüshadır. Bu çalışma Rus oryantalistlerinin Kur'an nüshaları üzerine yaptıkları ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla Semerkand Mushafı hakkında yapılan bu çalışma ve neticesinden 1905 yılında basılması Rus araştırmalarında mushaf tarihi için oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1905 yılında Hz. Osman'a nispet edilen bu mushafın basımı, Osmanlı'nın dikkatini çekmiş ve tartışmalara yol açmıştır. *Y. MTV, 275/75* numaralı Başbakanlık Devlet arşivlerine ait bir belgeye göre, Dahiliye Nezâreti sözkonusu Mushaf hakkında inceleme yaptırmış ve olumsuz bir değerlendirmede bulunmuştur.⁴

İngiltere'de Mushaf Tarihi Çalışmaları

İngiltere'deki çalışmaların ise Irak asıllı Keldani bir seyyah olan ve daha sonra İngiltere'ye giden Alphonse Mingane (1878-1937) tarafından başladığı söylenebilir. Mingana Mushaf tarihi incelemelerine metin analizi ve imla incelemeleri yaparak katkılar sağlamıştır. Mingana *Leaves from three Ancient Qur'ans possibly Pre-Othmanic* adlı çalışmasını İngiltereye ulaşmasının ardından 1914 yılında yayınlar. 3 farklı Kur'an fragmanının Hz. Osman öncesi bir döneme ait olduğu iddia ederek bu nüshalardaki yanlış ve farklı imlaları göstermeye çalışır. Bu dönemde Osmanlı coğrafyasından bir cevap gelmese de Hindistan'da bilimsel bir dergi de konu tartışmaya açılır. Osmanlı muhtemelen bu dönemde savaşın içerisine girmiş ve bu tür çalışmalara cevap verecek bir atmosferden uzaklaşmıştır. Ancak Hindistan'da konu tartışılmış ve 1915 yılında *Islamic Review ve Muslim India* dergisinde eleştiri (review) yazısı yayınlanmıştır. Yazı Maulvie Sadr-ud-Din tarafından kaleme alınmıştır. Yazar Mingana'nın iddialarını dil ve imla incelemesi yaparak cevap vermeye çalışmaktadır. Aynı şekilde 1917 yılında yayınlanan Muhammed Ali'ye ait bir Kur'an tercümesinin giriş kısmında da bir değerlendirme yazısı bulunmaktadır. Mingana'nın çalışmaları hakkında uzun yıllar bir sessizlik hakim iken 2015 yılında konu tekrar gündeme gelmiştir. Mingana'nın koleksiyonları Birmingham Üniversitesi Cadbury kütüphanesinde iken, bir doktora tezine konu olmuş, tez sonuçlanmış ve 22 Temmuz 2015 tarihinde ünlü İngiliz yayın kuruluşu BBC tarafından yapılan haberde, en eski Kur'an yazmalarından biri olduğu duyurulmuştu. Habere göre, Dr. Alba Fedeli tarafından hazırlanan doktora tezinde ele alınan, koyun veya keçi derisi üzerine yazılmış bu

4 Gökçür, N., Tanzimattan Günümüze Din-Devlet İlişkileri ve S.ayset Bağlamında Mushaf Basımı, 2015

fragmanlar Oxford Üniversitesi'nde Carbon 14 testinden geçirilmiş ve MS. 568-645 yıl aralığına ulaşıldığı sonucuna varılmıştı. Yapılan çalışmayı ilginç ve dikkat çekici hale getiren nokta tam da bu tarihlendirmede yer alan rakamlardır. Tarih aralığı oldukça erken bir döneme işaret etmektedir. BBC bunu "En eski Kur'an Sayfaları Birmingham Üniversitesinde bulundu" şeklinde duyurdu. Haberin duyulmasından sonra farklı haber kuruluşlarında sansasyonel ve polemik içerikli tartışmalar başlamıştır. Times, konuyla ilgili yaptığı bir haberde, Kur'an'ın Hz. Peygamber'den önce yazılmış olabileceği spekülasyonunda bulunarak, Kur'an'ın nasıl yazıldığı ile ilgili bilinenleri sarsacak düzeyde bir veri elde edildiğini iddia etti. Söz konusu sayfalar Türkiye'de de bir çok basın-yayın kuruluşu tarafından BBC kaynak gösterilerek haber yapıldı. Ancak tatmin edici bir bilgilendirme yapılamadı. Bunun muhtemel nedeni, Batı Kur'an araştırmalarında var olan bilimsel gündemin İlahiyat fakültelerimizde henüz yer edinmemiş olmamasıdır.

2. Türkiye'de Kur'an ve Mushaf Tarihi Araştırmaları

Batı'da yaklaşık iki yüzyıllık bir geçmişe sahip olan Kur'an ve Mushaf tarihi incelemeleri Türkiye'de henüz başlangıç aşamasındadır. Mushaf Tarihi konusu özelinde ise Türkiye'de araştırma yapan yetkin herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Türkiye'de bu geç kalmışlığın nedeni nedir? Konuya sadece Akademik eksiklik perspektifinden bakmak yeterli olmayabilir. Konuyu Osmanlıdan itibaren ele alalım ve Mushaf araştırmalarındaki durumu tarihsel çizgide görmeye çalışalım.

a. Osmanlı Döneminde Mushaf Tarihi Çalışmaları

Mushaf araştırmaları konusunda Osmanlıyı 1892 yılından itibaren *Teftiş-i Mesahif Meclisi*⁵ kurarak sahneye girdiğini gözlemliyoruz. Bu kurulda sadece mushafın basımı denetlenmemiş ayrıca Resm-i Osmani ve imla tartışmaları konusunda Risaleler yayınlanmış ve çeşitli tartışmalar gerçekleşmiştir.⁶ Rusya'da yayınlanan Hz. Osman'a nispet edilen bir mushaf basımına dahi bilimsel görüş bildirerek müdahale bulunulmuştur.⁷ Ayrıca Kur'an Tarihi araştırmalarında Batı iddialarına karşı Osmanlıda oldukça önemli eserlerde kaleme almıştır. Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895)'nın 1186 yılında yayınladığı *Hulasatu'l-Beyan fi*

5 Bu kurum günümüzde Mushaf İnceleme ve Kıraat Kurulu olarak görev icra etmektedir.

6 Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Muhammed Abay, *Osmanlı döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları*, İfav: İstanbul 2016

7 Daha fazla bilgi için bkz: Necmettin Gökür, *Tanzimattan Günümüze Osmanlıda din Devlet İlişkileri ve Siyaset Bağlamında Mushaf Basımı*, İFAV: İstanbul 2015, s. 52-58

Te'vili Ayi'l-Kur'an (İstanbul h.1303/m.1886) Musa Carullah Bigeyef tarafından kaleme alınan *Tarihü'l-Kur'an ve'l-Mesahif* (h.1323/m.1905) adlı eserler bunların ilk örneğidir.

Bu tarihten sonra Osmanlının karşı karşıya kaldığı 1. dünya savaşı ve akabinde dağılması ile birlikte Kur'an ve Mushaf Tarihine dair eserleri görmek mümkün olmadığı gibi artık dünyada özellikle batıda olup biten tartışmalara akademik bir müdahaleyi de göremeyiz. Osmanlı bilim tarihi sahnesinden çekilmiştir. İslam dünyası da aynı şekilde kriz dönemine girmiştir.

b. Cumhuriyet Döneminde Mushaf Tarihi Araştırmaları

Cumhuriyet döneminde din-devlet ilişkilerinin kurumsal boyutu Şeyhülislamıktan Şeriyye ve Evkaf vekaletine oradan da Diyanet İşleri Başkanlığına doğru uzanan değişimle birlikte aslında bir sürekliliği ifade etmektedir.⁸ Ancak bu kurumsal yapılanmalar Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze doğru dönemin konjektürel, politik çizgisi içerisinde ve din-devlet ilişkilerinin paradigmasına göre yeniden şekillenmiş görülmektedir. Aslında kurumlar sistematik yapılarını tamamlama gibi bir sorunla değil; değişen siyasi görüşlere göre yapılarını yeniden oluşturmakla karşı karşı gelmişlerdir. Bu ise Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin siyasi teorilere (mesela teokrasi, sekülerizm vs) göre değil de, dönemsel siyasi iktidarların felsefi görüşlerine (mesela kemalist, batıcı, liberal, laik, islamcı vs) göre şekillendiğini göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yılları bu bağlamda sadece Mushaf tarihi açısından değil Mushaf'ın kendisine dönük olumsuz yıllardır. Cumhuriyet dönemi Mushaf ve Kur'an'a dönük dönemin din-devlet ilişkileri ile siyaset baskısı altında kalmış olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Osmanlıda kurulan *Teftişi Mesahif Meclisi*, Cumhuriyet döneminde de kurumsal olarak varlığını sürdürmüş ve Osmanlı döneminde, İstanbul'da Meşihat makamına bağlı olan bu kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez teşkilat birimi olarak kabul edilmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bu kurumun işlevsel olup olmadığı tartışmalıdır. Hatta Kur'an eğitimi ve öğretimi fiilen yasaklanmış basımı tam bir denetim altına alınmıştır. Dolayısıyla bu yıllar Mushaf araştırmalarının siyasi ve akademik yokluk dönemleridir.

8 Din-Devlet İlişkileri bağlamında Türkiye'de dini kurumların ve özellikle Diyanet'in yapılanması hakkında daha fazla bilgi için bkz: İftar Gözaydın, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dini Tanzimi*, İstanbul: İletişim, 2009; Mehmet Aksoy, *Şeyhülislamıktan Bugüne*, Köln: Önel Yayınevi 1998.

Cumhuriyet döneminde bu fiili baskı dönemi 1950'den sonra artık kalkmıştır. Buna paralel olarak 1953 yılında Osman Keskiöğlü'nün *Kur'an Tarihi*⁹ ve 1956 yılında İzmirli İsmail Hakkı'nın *Tarih-i Kur'an*¹⁰ adlı eserin yeniden basılması çalışmaları Cumhuriyet dönemi için ilk çalışmalardan saymak gerekmektedir. Bu tarihler Adnan Menderes'in Başbakanlık yaptığı dönemler ve Kur'an-ı Kerim ile ilgili çeşitli yasakların fiilen kalktığı bir dönemdir. Ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılarak tedrisata başladığı ve müfredatında Kur'an ile ilgili derslerin varlığı sebebiyle ders materyaline ihtiyaç duyulduğu bir dönem olarak kaydetmemiz gerekir. Bu iki siyasi ve akademik ihtiyaç Mushaf araştırmalarını Türkiye'de yeniden başlatmıştır. Mushaf araştırmaları bu tarihten itibaren hızlı bir şekilde yaygınlaşacaktır. Muhammed Hamidullah'ın 1959 yılında yayınladığı bir eserin giriş kısmı Türkçeye 1965 yılında *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*¹¹ adıyla tercüme edilerek yayınlanmıştır. Ardından Bursa ilahiyat hocalarından Abdurrahman Çetine ait eser¹² gün yüzüne çıkmıştır. Ahmet Cevdet Paşaya ait eser 1989 yılında Ali Osman Yüksel tarafından tercüme edilerek bir kitap içerisinde neşredilmiştir.¹³ 1997 yılına gelince ise Muhsin Demircinin *Kur'an Tarihi*¹⁴ adlı eseri özellikle Marmara İlahiyat öğrencilerinin ve akademisyenlerinin istifadesine sunulduğu görülecektir.

Türkiye'de özellikle Türk-İslam Eserleri Müzesi ve Topkapı Müzesi olmak üzere bir çok müze ve kütüphanelerde eski Kur'an fragmanlarının ve Mushaf'ların varlığı aslında önemli bir kaynak varlığı bulunmaktadır. Türkiye'deki bu hazinelerin bir kısmı müze kataloglarında ve sergilerde yayınlanmış; ayrıca Dr. Tayyar Altıkulaç'ın teşebbüsleri ile imlaları ortaya çıkarılmış ve tıpkı basımları gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Ancak batıda çeşitli bilimsel kurumların ve üniversite projelerinin teknik ve teknolojik imkanları da kullanarak yaptığı neşriyat karşısında, Tayyar Altıkulaç'ın neşriyatı sadece imla tespitinde bulunup görüntü/resim yayınlanmasıdır. Batı'da yapıldığı gibi Karbon-14 testi veya filolojik (dilbilim), paleografik (eskiyazıbilim) veya ortografik (yazı sistemlerini/imlayı inceleyen bilim) gibi araştırmalara konu

9 Osman Keskiöğlü, *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, İstanbul : Nebioğlu Yayınevi, 1953

10 İzmirli İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'an (Kur'an-ı Kerimin Tarihi)*, (Yayına Hazırlayan Celaleddin İzmirli) İstanbul: Böre Yayınevi 1956.

11 Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, (Çev: Mehmet Sait Mutlu) İstanbul: Yağmur Yayınları 1965

12 Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 1982

13 Ali Osman Yüksel, *Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri*, Ahmet Cevdet Paşa ve Ali Muhammed ed-Dabba, İstanbul: Bayrak Yayıncılık 1989.

14 Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, İstanbul: İfav 1997

edildiği henüz gözlemlenememiştir. Diğer taraftan Batı Mushaf araştırmalarının en önemli konusu olan kadim Mushaf nishaları ve fragmanlarıdır. Türkiye'de de neşirleri gerçekleştirilen bu Mushaf'ların neden neşredildiğine dair bir öngörüş bulunmamaktadır. Daha açalım, Batı Kadim Mushaf'ları neşrederken ilk ve son dönem Mushaf'ları arasındaki yazı/ımla arasındaki değişimi göstermek istemektedir. Türkiye'deki neşirden ne amaçlanmaktadır? Bu tam olarak belli değildir. Kadim Mushaf'lar üzerine daha bilimsel ve kurumsal çalışmaların yapılması gerekmektedir ve sonuçlara varılmalıdır.

Mushaf araştırmaları batıdaki standartlara göre halen yetersizdir. Bunun muhtemel nedenleri arasında İlahiyat fakültelerindeki bilimsel perspektifin Mushaf araştırmalarını ileriye taşıyacak durumda olmaması ilk akla geleni olabilir. Ancak Türkiye'de bürokrasi ve akademisyen arasındaki ilişkinin bilim yönünde geliştirilememesi bu tür çalışmalar için bilim politikaları oluşturulmasına neden olmakta bu da bilim üretimine olumsuz yönde etki yapmaktadır. Kültür Bakanlığına bağlı müzelerde yer alan mushaf'lar ile ilgili araştırma yapmak için bürokrasinin katı kurallarını aşmak şu anlık imkansız görülmektedir.

Türkiye'de yapılan Mushaf Tarihine dair akademik çalışmaların temel paradigması, Kur'an'ın ilahi kaynaklı bir kitap olduğu ve ilk inen ayetlerden itibaren yazıya geçirildiği ve neticede günümüzde kadar sıhhatli bir şekilde ulaştığını ispatlamaktır.¹⁵ Bu oryantlizmin Mushaf'ın değiştiği üzerine kurguladığı paradigmasının karşısındadır. Aslında bu bakışıcısının varlığı kaçınılmazdır. Müslüman kimliğine sahip bir araştırmacının bu paradigma dışına çıkması zaten imkansızdır. Bu paradigmanın bilimsel altyapısını oluşturan akademik tezler ne durumdadır? Bu sorunun cevabı için Cumhuriyet Dönemi İlahiyat Fakültelerinde Tefsir Anabilim dallarında yapılan Akademik tezlerin durumunu öncelikle sayısal ardından da niteliksel verilerle değerlendirelim:

TÜRKİYE'DE KUR'AN TARİHİ VE MUSHAF TARİHİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİ

1. Tefsir ABD Kur'an ve Mushaf Tarihi Lisansüstü Tezlerinin Sayısal Durumu

YÖK ve İSAM veri tabanlarına ait tezler kataloglarında yaptığımız araştırma sonucuna göre aşağıdaki tezlerin Tefsir Anabilim Dalında Kur'an ve Mushaf tarihine ait olan tezler olduğunu tespit ettik:

15 Bilal Gökür, "Modern dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı" İÜİFD, 2012 s.

Tez Türü	Tezin Adı	Tez Yazan	Danışman	Yıl	Üniversitesi
Yüksek Lisans	Dört halife dönemi sonuna kadar Kur'an tarihi	Arif Güneş	Doç. Dr. Salih Akdemir	1989	Ankara Üniversitesi
Yüksek Lisans	Kitabü'l-Mesahif ve Kur'an tarihi	Ali Kaşıkırık	Doç. Dr. Mehmet Paçacı	1999	Ankara Üniversitesi
Yüksek Lisans	Garanik meselesi	Mehmet Pehlivan	Doç. Dr. İdris Şengül	2000	Ankara Üniversitesi
Yüksek Lisans	Hz. Peygamber dönemi Kur'an'ın yazım tarihi	Necati Akbaş	Prof. Dr. Mehmet Paçacı	2005	Ankara Üniversitesi
Yüksek Lisans	Garanik Kısası ve Oryantalist Yaklaşımlar	Muhammed Balbay	Doç. Dr. Hikmet Akdemir	2007	Harran Üniversitesi
Yüksek Lisans	Kur'an'ın Oluşum Süreci (Tencimü'l-Kur'an)	İsmail Azmi Altunbaş	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2011	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans	Arap Yazısı Bağlamında Alman Müsteşriklerin Resmü'l-Mushaf'a Bakışı	Salahaldin Abdul-Husein Flaifel	Yrd. Doç. Dr. Celalettin Dıvleki	2015	Süleyman Demirel Üni.
Yüksek Lisans	Endonezyada Osmanlı Mushafı ve Mushaf Matbuatına Etkileri	Mursyid Achmad Yafik	Prof. Dr. Necmettin Gökkır	2017	İstanbul Üniversitesi
Doktora	Kur'an'ın kaynağıyla ilgili müsteşrik iddialarının değerlendirilmesi	Abdüiaziz Hatip	Prof. Dr. Suat Yıldırım	1996	Marmara Üniversitesi
Doktora	Kur'an'ın metinleşme süreci ve ana konular	Muhtidin Patteyev	Prof. Dr. İdris Şengül	2002	Ankara Üniversitesi
Doktora	Resmü'l-Mushaf ve tarihsel değeri	Mehmet Emin Maşalı	Prof. Dr. Abdurrahman Çetin	2003	Uludağ Üniversitesi
Doktora	Kur'an'ın metinleşme sürecinde ortaya çıkan problemler	Ziya Şen	Prof. Dr. Ömer Dumlu	2006	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doktora	Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım (1 Rebi'ül-ewvel - 4 Rebi'ül-ewvel Arası)	Esra Gözeler	Prof. Dr. Salih Akdemir	2009	Ankara Üniversitesi
Doktora	Tencimü'l-Kur'an (Kur'an'ın Parça Parça İnnesi)	Zeki Halis	Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu	2012	Atatürk Üniversitesi
Doktora	Erken Dönem Mekki Surelerinin Muhteva Tahlihi	Hadiye Ünsal	Prof. Dr. Mustafa Öztürk	2014	Çukurova Üniversitesi

Bu tabloya göre Türkiye İlahiyat Fakültelerinde 1989-2017 tarihleri arasında 8 Yüksek Lisans, 7 Doktora tezi olmak üzere toplam 15 tez hazırlanmıştır.

Türkiye Tefsir Tezleri arasındaki payı 14/2840 dır.¹⁶ Bu da yaklaşık %0.75'ye tekabül etmektedir. Sayısal veri Kur'an ve Mushaf Tarihi alanının oldukça ihmal edildiğini açıkça göstermektedir.

Tezlerin Üniversitelere göre dağılımı ise şöyledir:

Üniversite Adı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzdellik Oran
Ankara Üniversitesi	4	2	6	%40
İstanbul Üniversitesi	1		1	%6.67
Harran Üniversitesi	1		1	%6.67
Selçuk Üniversitesi	1		1	%6.67
Süleyman Demirel Üniversitesi	1		1	%6.67
Marmara Üniversitesi		1	1	%6.67
Uludağ Üniversitesi		1	1	%6.67
Dokuz Eylül Üniversitesi		1	1	%6.67
Atatürk Üniversitesi		1	1	%6.67
Çukurova Üniversitesi		1	1	%6.67

Bu tabloya Ankara İlahiyat Fakültesinin tez oranı diğer fakültele göre oldukça ileride olduğu ve Kur'an tarihinin bu fakültede daha fazla gündem oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ankara Üniversitesinde yapılan tezlerin oranı 6/15dir. Bu da yaklaşık %40lık bir oranı oluşturmaktadır.

16 YÖK ve İSAM veri tabanlarındaki farklılık ve eksikliklerden dolayı rakam net olarak tespit edilememiştir. Bu çalışmada 2000 Tefsir tezi sayısı tercih edilmiştir.

Tezlerin Danışmanlara göre dağılımı

Danışman Adı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzdelik Oran
Prof. Dr. Salih Akdemir	1	1	2	%13,33
Prof. Dr. Mehmet Paçacı	2		2	%13,33
Prof. Dr. İdris Şengül	1	1	2	%13,33
Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	1			%6,67
Prof. Dr. Suat Yıldırım		1	1	%6,67
Prof. Dr. Abdurrahman Çetin		1	1	%6,67
Prof. Dr. Ömer Dumlu		1	1	%6,67
Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu		1	1	%6,67
Prof. Dr. Mustafa Öztürk		1	1	%6,67
Prof. Dr. Necmettin Gökür	1		1	%6,67
Doç. Dr. Hikmet Akdemir	1		1	%6,67
Yrd. Doç. Dr. Celalettin Divlekci	1		1	%6,67

2. Tefsir ABD Lisansüstü Tezlerin İçerik Durumu

Kur'an ve Mushaf Tarihi alanında yapılan ilk tezin 1989 yılında Ankara Üniversitesinde Arif Güneş tarafından *Dört Halife dönemine sonuna Kadar Kur'an Tarihi* adıyla yapılan yüksek lisans tezi olduğu görülecektir. Bu tez 2000 yılında yayınlanmıştır.¹⁷ Tezde Vahiy Meselesi, Kur'an'ın Muhafaza Meselesi, Mushaf Haline Getirilmesi ve Yayınlanması başlıkları yer almaktadır. Ankara İlahiyatta yapılan diğer yüksek Lisans tezlerinden 1999, 2000 ve 2005 tarihli tezlerde de

17 Arif Güneş, *Kur'an-ı Kerim'in Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşl. 2000

benzer bir içeriği görmekteyiz. Yer yer tartışmalı konulara değinilse de esas itibarı ile temel rivayet kaynaklarında Kur'an tarihinin oluşturulmaya çalışıldığı ve meselelerinin değerlendirildiği görülmektedir. Aynı yaklaşımın 2002 yılında yapılan doktora tezinde de var olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım Osmanlıdan itibaren günümüze kadar oluşan Kur'an tarihi yazımının rivayet kaynaklarından yola çıkılarak oluşturulması ve böylece Kur'an'ın korunmuşluğunun bir şekilde muarızlara ispatlanmasıdır. Ankara ilahiyattaki ilk kırılma Esra Gözelere ait olan ve 2009 yılına ait olan doktora tezidir. Bu tez de Klasik kaynaklarda tartışma konusu olarak karşılaşılmış olsak bile asıl Oryantalizmin gündeme getirdiği ayetlerin kronolojik sıralaması konu edilmektedir. Burada korunmuşluk paradigmasının etkisi gözlemlenmez. Oryantalizmin değişmişlik paradigması da yoktur. Oryantalizmin tartıştığı bir konunun kaynaklardaki tarihi bilgilerle açıklanması şeklinde açıklanabilecek ancak bir paradigma tespitinde bulunamayacağımız bir tezdur. Tarafsız bir duruşta bilimsel veri değerlendirmesi aslında İslam dünyasında sıkça rastlamadığımız durumdur. Özellikle Kur'an tarihi yazımlarında İslam dünyası polemik ve savunmacı çizgisini kalın çizmektedir. Osmanlıdan itibaren Türkiye akademisinde fazlaca rastlamadığımız ama özellikle Mısır ve Arap dünyasında hakim olan Oryantalizmin iddialarına cevap vermeyi kendine dava edinen çalışma ise 1996 yılında Marmara İlahiyatta doktora tezi olarak karşımıza çıkar. Bu tez modern dönemde Kur'anın kaynağı ile ilgili şüphelere verilen cevaplar üzerine kurgulanmış savunmacıdır. Özellikle Garanik olayı ile ilgili yapılan tezler üzerinde bu çalışmanın muhtemel etkisi bulunmaktadır.

Ancak yaptığımız incelemede oryantalizm ile polemik tarzı bir yaklaşımın Ankara İlahiyat tezlerinde hakim olmadığını, Oryantalizmin Kur'an ve Kur'an tarihi ile ilgili görüşlerinin tarafsızca tanıtıldığını gördük. Bunlardan bazıları kronolojik olarak aşağıda gösterilmiştir:

1. Gübahar Ozan Abir, Sir William Muir'in Kur'an'a Bakışı, Yüksek Lisans, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Ankara Üniversitesi, 2006
2. Esmâ Altay, İlk dönem İngiliz Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları W. Muir ve D.S. Margoliouth Örneği, Yüksek Lisans, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Ankara Üniversitesi, 2006
3. Nuriye Özsoy, Der İslam Dergisinde Yayımlanan 112. El-İhlas Suresiyle İlgili Makaleler Örneğinde Oryantalist Kur'an Çalışmalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Akif Koç, Ankara Üniversitesi 2010

Bu tezlerde Oryantalist çalışmalar tanıtılmaya çalışılmakta, Kur'an ile ilgili görüşleri değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Polemik ve savunmacı tarzın

Ankara Üniversitesinde yapılan tezlerde hakim bir vasfiyet kazanmamış olduğunu söylemek mümkündür. Bu Ankara Üniversitesi akademisyenlerinin bilimsel çizgede kaldığını göstermekle birlikte muadil çalışmalara geçme döneminde olduklarını da gösterir. Burada Esra Gözelerin çalışmasını Ankara İlahiyatın bilimsel perspektifini yansıttığını söylemek gerekmektedir. Burada bir istisnayı göstermek gerekmektedir. O da 200 yılında İdris Şengül danışmanlığında Mehmet Pehlivan tarafından Garanik hadisesi ile ilgili olarak hazırlanan yüksek lisans tezidir. Oryantalist iddialara cevap verme ve savunmacı paradigma bu tezde belirgindir.

Tezler içerisinde Mushaf Tarihi ile ilgili çalışmaların ise 2003 yılında Mehmet Emin Maşalı tarafından yazılan tez ile birlikte başladığı gözlemlenmiştir. Resmu'l-Mushaf tartışmalarını gündeme getiren Maşalı ayrıca yaptırdığı 2 yüksek Lisans tezi ile de Mushaf tarihi araştırmalarına katkı sağlayacağı gözlemlenmiştir. Bu iki tez Tefsir ABD de olmayıp Kıraat ABD akademik yapılanması içerisinde yer almaktadır. Bunlar:

1. Elif Behnan Karabıyık, “Berlin Kur’an yazması ve metin tahlili - neşri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı, 2017
2. Betül Özdirek, “İbnu'l-Bevvab Mushafı ve İmla Yapısı”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı, 2017

Bu çalışmalarla birlikte ayrıca yabancı öğrenci kategorisinden Achmad Yafık, Osmanlı geleneksel Mushaflarının Endonezya'daki Mushaf basımlarına etkisi üzerine bir çalışma yaparak Mushaf Tarihinin son dönemlerine dair tez yapmış bulunmaktadır.

3. Achmad Yafık, Osmanlı geleneksel Mushaflarının Endonezya'daki Mushaf basımlarına etkisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Necmettin Gökkır, 2017

3. Değerlendirme

Türkiye’de Tefsir ABD yapısı içerisinde aşağıdaki çerçevede tezlerin yapıldığı gözlemlenmiştir:

1. Kur’anın nazil olması ve vahyin yazılı malzemelerde korunmasına dair 3 Yüksek Lisans ve 2 Doktora tezi bulunmaktadır. Bu tezlerde İslam kaynaklarında var olan rivayetlere dayanılarak Kur’anın metinleşme süreci tarihi olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

2. Kur'an tarihinin sorunlu konularının gündeme getirildiği tezlerin varlığı dikkat çeken tezler arasında bulunmaktadır. Garanik hadisesinin 2 Yüksek Lisans tezinde, Tencimu'l-Kur'an tartışmasının 1 Yüksek Lisans 1 doktora tezinde gündeme getirildiği görülmektedir. Ayrıca Kur'an'ın nuzulünden mushaf olmasına kadar olan süreç içerisindeki problemler noktaların ele alındığı ve değerlendirildiği 2 doktora tezi bulunmaktadır.
3. Kur'an'ın kaynağı konusunda oryantalist iddiaların gündeme getirilerek cevaplar verildiği 1 doktora tezi diğer tezlerden daha erken bir dönemde yazılmıştır. 1996 yılında yazılmış olan bu tezde Kur'an tarihinin sorunlu konuları oryantalistlerin iddiaları olarak sunulmuş ve onlara cevaplar verilmiştir. Bu bağlamda 2. maddede gündeme getirdiğimiz sorunlu konuların temelde oryantalistlere karşı Kur'an'ın korunmuş olduğu paradigmasını öne çıkarmayı amaçladığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla toplam 7 (3 YL ve 4 D) tez, temel paradigmasında Kur'an Tarihindeki temel sorunlara ve oryantalist iddialara cevap vermeyi amaçlamaktadır.
4. Oryantalizmin Kur'an ayetlerinin ve surelerinin kronolojik sıralaması konusundaki görüşün tartışıldığı ve buna karşı islam kaynakları ve Kur'an muhteva bilgisi ile soruna çözüm arandığı 2 doktora tezi bulunmaktadır.
5. Mushaf Tarihi ile ilgili çalışmalar ise oldukça azdır. Tefsir ABD bu alanda sadece 1 YL tezi bulunmaktadır. Ayrıca Kıraat alanında yapılmış 2 YL tezi daha mevcuttur.

SONUÇ

Türkiye üniversiteleri İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dallarında Kur'an ve Mushaf Tarihi ile ilgili yapılan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri hakkında nicel ve nitel incelememiz sonucunda aşağıdaki sonuçlara vardık:

1. Kur'an ve Mushaf tarihine dair çalışmalar Tefsir Anabilim Dalında yapılan tezlere oranı %0.7'dir
2. Sayısal değer alanın ihmal edildiğini göstermektedir
3. Alanla ilgili en fazla tez Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yapılmıştır. Sayısal değeri %6'dır.
4. İstanbul, Harran, Selçuk, Süleyman Demirel, Marmara, Uludağ, Dokuz Eylül, Atatürk ve Çukurova Üniversitelerinde birer tez yapılmış, diğer üniversitelerde konu hiç çalışılmamıştır.
5. İlk tez 1989 yılında Ankara Üniversitesinde Prof. Dr. Salih Akdemir danışmanlığında yapılmıştır.

6. Mushaf tarihine dair sadece bir çalışmaya rastlanılmıştır. Mushaf Tarihi çalışmaları Kıraat Anabilim dallında yapılan 2 tez ile birlikte Türkiye'de toplam 3 adettir. Bu çalışmaların tamamı 2017 yılına aittir. Çalışmalar Marmara ve İstanbul Üniversitelerinde yapılmıştır

Tez içerik incelememizde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Tezler büyük oranda ilk dönem Kur'an tarih yazımını hedeflemiş ve Osmanlı'dan gelen geleneği devam ettirmişlerdir.
2. Tezlerin içerik seçiminde oryantalist iddialara karşı savunma kaygısına rastlanmıştır.
3. Kur'an'ın korunmuşluğu savunması tezlerin hakim paradigması olduğu gözlemlenmiştir
4. Birçok tezde Oryantalizm ile polemige girildiği gözlemlenmiştir.
5. Polemikten uzak ve Kur'an Tarihine önemli açılımlar kazandıran çalışmalar Ankara Üniversitesine aittir

Ancak Türkiye genelinde aşağıdaki sorunların ve eksikliklerin devam ettiği gözlemlenmiştir:

1. Kur'an ve Mushaf tarihi alanında yapılan akademik araştırmaların kurumsal bir kimliğe ve ekolleşmeye gidemediği, bu nedenle tezlerde hoca-talebe çizgisinde sürdürülebilir ve devamlılık sorunu bulunmaktadır.
2. Kur'an ve Mushaf tarihi araştırmalarının, araştırma merkezleri ve projelerle desteklenmediği, bireysel çalışmalarla yürütüldüğü, dolayısıyla etkin gücünün yetersiz olduğu görülmektedir
3. Dolayısıyla Batı'da yapılan çalışmaların etkinliği kırılamadığı gibi aksine Türkiye için Batı Kur'an Araştırmaları Epistemik merkez haline ve otorite konumuna dönüşmüştür.
4. Bu durum Mushaf araştırmaları açısından bakıldığında Batı ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslam dünyasını sayısal ve niteliksel bir ayrışmaya götürmektedir.

Oysa Türkiye'nin Topkapı Sarayı, Türk-İslam Eserleri Müzesi gibi çok değerli kaynakları mevcuttur. Bu kaynakların akademik araştırmalara açılması alana hareketlilik kazandırabilir.

Bu hareketlilik olmadığı takdirde yapılan tezler sadece savunmacı olmakla kalmayacak polemik ve cedel hakim olmaya devam edecek ve bilimsel değeri ve otoritesi kabul görmeyecektir.

KAYNAKÇA

- Abay, M., Osmanlı döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları, İstanbul: İFAV 2016.
- Altıkulaç, T., *Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime*, İstanbul: IRCICA 2015
- Çetin, A., *Kur'an İlimleri ve Kur'an Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 1982
- Demirci, M. *Kur'an Tarihi*, İstanbul: İfav 1997
- Dutton, Yasin, "An Early *Muşhaf* According To The Reading Of Ibn 'Amir", *Journal Of Qur'anic Studies*, 2001, III /I, ss. 71-89.
- Gökkır, B., "Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı" *İÜİFD*, 27/2012 ss. 9-28
- Gökkır, N., Tanzimattan Günümüze Osmanlıda din Devlet İlişkileri ve Siyaset Bağlamında Mushaf Basımı, İstanbul: İFAV 2015.
- Gözaydın, İ., *Diyanet: Türkiye Cumhuriyetinde Dini Tanzimi*, İstanbul: İletişim, 2009; Mehmet Aksoy, *Şeyhülislamıktan Bugüne*, Köln: Önel Yayınevi 1998.
- Güneş, A., *Kur'an-ı Kerim'in Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşl. 2000
- Hakkı, İ., İ., *Tarih-i Kur'an (Kur'an-ı Kerimin Tarihi)*, (Yayına Hazırlayan Celaleddin İzmirli) İstanbul: Böre Yayınevi 1956.
- Hamidullah, M., *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, (Çev: Mehmet Sait Mutlu) İstanbul: Yağmur Yayınları 1965
- Keskioğlu, O., *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, İstanbul : Nebioğlu Yayınevi, 1953
- Yüksel, A., O., *Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri*, Ahmet Cevdet Paşa ve Ali Muhammed ed-Dabba, İstanbul: Bayrak Yayıncılık 1989.

Türkiye’de Semantik Yöntem İle Yapılan Akademik Araştırmalara Şüpheli Bir Yaklaşım

Murat OLTULU¹

Giriş

Tefsir Akademiyası içerisinde 1950’lerden günümüze gelişim gösteren, temelde aynı şeyi ifade eder şekilde kullanılan ve bir konuyu-kavramı Kur’ân’ın bütünlüğü içerisinde mevcut detaylarıyla sunmayı hedefleyen önemli bir yönelim “konu-kavram-semantik” çalışmalarıdır.² Tarihi arka planına aşağıda değineceğimiz bu yönelim ürünlerini yoğun bir şekilde vermeye devam etse de alanda yapılan akademik çalışmaların bir kısmında yöntemsel çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır.

Bu bildiriye, bu çalışmaların bir kısmında yöntem olarak kullanılan semantik bilimin etkin kullanılıp kullanılmadığı tartışılmaktadır. Bu amaçla öncelikle kavram çalışmalarının tarihi arka planına kronolojik olarak değinilmiş ve Türkiye’deki gelişim süreci gözden geçirilmiştir. Akabinde Kur’ân semantiği alanında çalışmalarıyla ön plana çıkan Toshihiko Izutsu’nun eserlerinde kullandığı metodik ilkeler tespit edilmeye çalışılmış; bu ilkeler ışığında künyeleri mahfuz tutularak muayyen sayıda çalışma üzerinde eleştirel bir okuma yapılmış

1 Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Murat.Oltulu@ankara.edu.tr

2 Ömer Kara, “Türkiye’de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci”, *Tarihten Günümüze Kur’ân’a Yaklaşımlar*, İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010, s. 620; Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012; Bu metoda yakın bir şekilde Kur’ân’da muayyen bir konunun ele alınışı ile ilgili el-Cassas’ın (ö. H. 370) *Ahkâmu’l-Kur’ân’ı* ve el-Cevziyye’nin (ö. H. 751) *Kitâbu’l-Tibyân fî Aksâmi’l-Kur’ân* gibi eserler olmakla birlikte, el-Hülî bu eserlerde yine de geleneksel tefsir yöntemi olan sürelerin tertibi üzere yapılan tefsir yönteminin hâkim olduğunu belirtmektedir. Ona göre müfessirler eserlerinde özel bir konunun incelemesini hedef almışlardır. Fakat ele aldıkları özel konuları birbirine benzeyen ayetleri toplayıp incelemesine girişerek onları, Kur’ân’ın bazı yerlerinin anlaşılmasında yine onun bazı yerlerinden faydalandığı karşılaştırmalı bir tefsir metodu ile ele almamışlardır. Bu açıdan konulu tefsir yönetimini çağdaş bir yönelim ve metod olarak değerlendirmek mümkündür. Bkz: Emin el-Hülî, *Kur’ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlüt Güngör, İstanbul: Kur’ân Kitaplığı, 1995, s. 64-65; Kur’ân sahasında yapılan araştırmalarda geleneksel yöntem hâkim olmakla birlikte, konulu tefsir çalışmalarına yakın bir yöntemin Fıkıh gibi diğer alanlarda kullanıldığını düşünenler de vardır. Detaylı bilgi için bkz. Muhammed Bağır es-Sadr, *Kur’ân Okulu*, Ankara, 1995, s. 18-19.

ve sonuca gidilmiştir. Semantik ismini taşıyan veya yöntem olarak kullanan tüm çalışmaları analiz etme imkânı olmadığı için de ihtiyatlı bir tutum takınılarak genellemelerden kaçınılmıştır.

Çalışma kronolojik ve deskriptif bir yöntemle yapılmaya çalışılmış, özellikle tarihi geçişler ve etkileşimler üzerinde nedensellik ilkesi gereği somut verilere yer verilmiştir. Araştırmada yer alan bilimsel çalışmaların belirlenmesinde İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Dokümantasyon kayıtları esas alınmış, özellikle lisansüstü çalışmalar 2017 yılına kadar taranmıştır. Lisans çalışmaları ile makale ya da bildiriler değerlendirilmemiştir. Çalışma Tefsir bilim dalı ile sınırlıdır. Bu sebeple diğer bilim dalları tarafından yapılan konu-kavram-semantik çalışmaları (ilk olma, metodik yenilik gibi) hususi bir öneme sahip olmadığı müddetçe dikkate alınmamıştır.

Konu-Kavram Çalışmalarından Semantik Analizlere- Tarihi Arka Plan

Türkiye’de ilk ürünlerini 1960’larda vermeye başlayan “konu-kavram-semantik” çalışmaları yönelimini, 19. yüzyılda başlayan ıslah ve tecdit hareketlerinin yeni yorum talebinin sonucu olarak görmek;³ başlangıcını ise fiilî olmasa da fikrî açıdan Hint alt kıtasında ortaya çıkan ve dini alanda kaynak olarak İslam-kültür hazinesinin bir yönü olan sünnet ve hadis yerine Kur’ân’ı ön plana çıkaran “Ehl-i Kur’ân” ekolüne kadar götürmek mümkün gözükmektedir.⁴

Bu ekolün Mısır’daki bir benzeri olarak değerlendirilebilecek Abduh ekolünün tefsirdeki yönteminin “Kur’ân’ın Kur’ân’la” tefsiri olması,⁵ fikrî olarak “Kur’ân’a göre” konu-kavram çalışmalarının önünü açmıştır. Nitekim Abduh’un öğrencisi Reşid Rıza, Abduh’dan *el-’Urvetu’l-Vuşka*’daki makale içeriklerine uygun bir tefsir yazmasını; Abduh’un ise ona “Kur’ân’ın her yönden ele alınacak bir tefsire ihtiyacı yoktur. Çok sayıda tefsir vardır. Bazısı doyurucu bilgileri ihtiva etmekte bazıları ise etmemektedir. Fakat *bir grup ayetin tefsirine* çok ihtiyaç vardır. Tam bir tefsir için ömür yetmeyebilir...”,⁶

3 Konu ile ilgili benzer açıklamalar için bkz. İsmâil Râci Fârûkî, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Yeni Bir Metodolojiye Doğru”, trc. Mehmet Paçacı, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1984, c. 1, Sayı:2, s. 1; Yenilikçi Kur’ân yorumu hakkındaki fikirleri yarımada da Ebu’l-Kelâm Âzâd, Muhammed İnâyetullah el-Meşriqî ve Gulam Ahmed Pervîz gibi düşünürlerin eserlerinde izlemek mümkündür. Bkz. J. M. S. Baljon, *Kur’ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, trc. Şaban Ali Düzgün, Ankara: Fecr Yay. 2000, s. 20-28.

4 Detaylı bilgi için bkz: Abdülhamid Birışık, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur’ân Ekolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.

5 Baljon, *Kur’ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, s. 17.

6 Muhammed Abduh-Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, Kahire, 1967, c. I, s. 12; Ayrıca bkz. J. J. G. Jansen, *Kur’ân’a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Açar, Ankara: Fecr Yayınları, 1993, s. 162.

şeklindeki rivayetinde konu çalışmalarının fikrî izlerini görmek mümkündür. Bu yeni çabanın ilk toplu ürünü olarak, “Dâiratü'l-me'ârifî'l-İslâmiyye” ansiklopedisinde “Belâğat” maddesinin yazılması ve yine “Tefsir” maddesinde bu yönelimin tefsir sahasındaki esaslarının ilk tescili Emin el-Hûlî'ye aittir.⁷ Daha sonra Ezher Üniversitesi'nin Usulu'd- Dîn Fakültesi'nin tefsir bölümünde müfredata, Mevzuî ve Tahlîlî Tefsir derslerinin konulması ile Tefsir-i Mevzuî konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁸

Türkiye'de⁹ Muhammed b. Tavât et-Tancî tarafından,¹⁰ *Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespiti* adlı doktora tezinin Hüseyin Atay'a yaptırılması ile “konulu” çalışmaların ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹ Daha sonra hem Türkiye'deki eğitim kurumlarının yapı¹² ve müfredatlarının teşekkülü hem

7 el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, s.66; Edebî ve İctimâî tefsir ekolünün öncüsü olan Abdüh'un, Fransız müsteşrik Jules La Beaume'in, *La Coran Analyse* adlı eserinden istifade ettiğini ve yine bu eserin M. Fuâd Abdülbâkî, tarafından Arapça'ya kazandırıldığı; fakat Konulu Tefsir çalışmalarının bilahare bu dairenin dışına çıkarak müstakil çalışmalar halini aldığı belirtilmektedir. Bu alandaki ilk çalışmaların kimler tarafından gerçekleştirildiğine dair ise iki farklı görüş vardır: İlkine göre, bu alandaki ilk çalışmalar Muhammed Abdullah Darrâz ve Mahmud Şeltut tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer bir kısmı ise Ahmed es-Seyyid el-Kummî ve Muhammed Ahmed el-Kâsım tarafından gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Bkz. Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 109-111.

8 Hüsnü Özer, Mısır, *I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, 03-05 Şubat 1995, s. 11-13.

9 Osmanlı Devletinin yıkılmakta ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmakta olduğu dönemlerde hâkim olan “öze dönüş”, bir diğer tabirle yeniden “Kur'an'a dönüş” fikirlerinin Konulu Tefsir çalışmaları bağlamında bir değerlendirmesi için bkz. Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 106-109.

10 Muhammed b. Tavât et-Tancî, 1939'da Mısır'a giderek Fuâdu Evvel Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1943'de, yine aynı fakülte'deki Pedagoji Enstitüsü'nden 1945'de mezun olarak bir süre serbest araştırmalar yapmış ve 1953'de Türkiye'ye gelerek 1962'ye kadar A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde İslam Felsefesi ve İslam Mezhepleri kürsüsü profesörlüğünde bulunmuştur. Bkz. Ebru Koçak, *Muhammed Tavid Tancî ve Mezhepler Tarihçiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s.18-21.

11 Hüseyin Atay, *Kur'an'da İman Esasları*, Pozitif Matbaacılık, 2009, s. 4.

12 Türkiye'de ilk kez 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulması ile başlayan süreç, 1959'da ilk İstanbul'da, sonrasında Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1979) illerinde Yüksek İslam Enstitüleri'nin açılması ve 1971'de Atatürk Üniversitesi'ne bağlı İslami İlimler Fakültesi'nin ihdası ile devam etmiş; 1980 yılında da diğer ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. 20 Temmuz 1982'de çıkarılan 41 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakülteleri ile birleştirilmiştir. 1990'lardan sonra İlahiyat Fakültelerinin sayısı artmış; 2010 yılında 24 olan ilahiyat sayısı günümüzde İlahiyat, İslami İlimler ve Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi olmak üzere toplamda 92 sayısına ulaşmıştır. Detaylı bilgi için bkz: M. Şevki Aydın, *Din Eğitimi Öğretmeni*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.

de çağdaş yönelimleri ortaya koyan eserlerin Türkçeye kazandırılması¹³ ve yapılan diğer faaliyetler¹⁴ vesilesi ile konu-kavram-semantic çalışmalarının nicelik ve niteliği artmıştır. Özellikle 1975'te Toshihiko Izutsu (1914-1993)'nun *God and Man in the Qur'an: Semantics of Qur'anic Weltanschauung*¹⁵ isimli çalışmasının Türkçe'ye kazandırılması bu alandaki çalışmaların sayısını artırmakla birlikte yöntemsel farklılığı da beraberinde getirmiştir. Bunun en somut delili alandaki çalışmaların “Kur’ân’a göre”, Kur’ân’da”, “Kur’ân’ın X konusuna bakışı”, Kur’ân’da X konusu” ve “Kur’ân’da X kavramının semantik analizi” gibi farklı başlıkların olmasıdır.

Yapılan bu çalışmalara kronolojik olarak göz attığımızda bir kavram özelinde yapılan, tespit edebildiğimiz ilk çalışma 1979 yılında Din Sosyolojisi alanında Mehmet Rahmi Ayas tarafından yapılan *Kur’ân-ı Kerîm’de Çalışma Kavramı; Sosyolojik Bir Yaklaşım* adlı doçentlik takdim tezidir. Tefsir bilim dalında ise 1980 ve 1990 yılları arasındaki on yıllık periyotta bir kavram özelinde yapılan çalışmaların konuları şunlardır:

-
- 13 Bu eserlerden bazıları kronolojik sıraya göre şunlardır: Batılı müelliflerden yapılan tercümelere örnek olarak şu çalışmaları zikredebiliriz: J. J. G. Jansen, *Kur’ân’a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Açar, Ankara: Fecr Yayınları, 1993; J. M. S. Baljon, *Kur’ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, trc. Şaban Ali Düzgün, Ankara: Fecr Yay. 1994; Müslüman müelliflerden yapılan bazı tercümeleme ise şunlardır: Hasan Hanefi, *İslâmî Araştırmalar*, trc. Ali Durusoy, İbrahim Aydın, İstanbul: İnsan Yay, 1994; *İslâmî İlimlere Giriş*, trc. Muharrem Tan, İstanbul:İnsan Yay, 1994; Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, trc. Salih Akdemir, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1995; Emin e-Hülî, *Kur’ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlüt Güngör, İstanbul: Kur’ân Kitaplığı, 1995; Muhammed Arkoun, *Kur’ân Okumaları*, trc. Ahmet Zeki Ünal, İstanbul: İnsan Yay, 1995; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’ân*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1996; *İslâm ve Çağdaşlık*, trc. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaoğlu, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1996, *Allah’ın Elçisi ve Mesajı, Makaleler I*, trc. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yay., 1997; *İslam*, trc. Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1999, *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*, trc. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1999; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur’ân İlimleri Üzerine*, trc. Mehmet Emin Maşalı, Ankara: Kitabiyat, 2001; Ahmed Halefullah, *Kur’ân’da Anlatım Sanatı*, trc. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yay, 2002.
- 14 Türkiye’de Tefsir konusunda gündemi belirleyen önemli bir diğer faaliyetler silsilesi de çeşitli ilmi toplantılar ve sempozyumlar olmuştur. Bu sempozyumlardan bazıları için bkz: Esra Gözeler, “İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân ve Tefsir Çalışmaları”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* (İlahiyat Özel Sayısı), Cilt: 2, Sayı: 3, 2009, s. 100, dipnot no: 43.
- 15 İlk kez Prof. Dr. Süleyman Ateş tarafından *Kur’ân’da Allah ve İnsan* ismiyle Türkçe’ye tercüme edilen eser, ilk olarak AÜF yayınları tarafından neşredilmiş, daha sonra da Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından basılmıştır. Kitap daha sonra M. Kürşad Atalar tarafından *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan* ismiyle yeniden çevrilmiş ve 2012 yılında Pınar yayınları tarafından yayımlanmıştır.

1980-1990	Günah (Dr./1982), Sevgi (Dr./1984), Gayb (Y.L. /1986), Allah Korkusu (Y.L. /1987), Hile (Y.L./1989).
-----------	--

1990'lardan sonra özellikle çağdaş Kur'ân yorumları çerçevesinde eserlerin tercümesine ağırlık verilmesi bu alandaki çalışmaların sayısını artırmıştır.¹⁶ Örneğin Emin el-Hûlî (1890-1966)'nin konulu tefsir projesi üzerine yazdığı "Tefsir"¹⁷ maddesi ve aynı şekilde Fazlurrahman (1914-1993)'in *Major Themes of the Qur'an*¹⁸ isimli eseri bu alandaki çalışmalara rağbeti artırmıştır. 1990 ile 2000 yılları arasında konu olarak kavram çalışması yapma konusunda tespit edebildiğimiz çalışmaların konuları tablo halinde şu şekildedir:

1990-2000	Semantik açıdan Kur'ân'da Hilâfet Kavramı, (Y.L./1990/İslam Mezhepleri Tarihi), ¹⁹ Tebsir ve İnzâr (Y.L./1990), Sünnetullah (Dr./1991); Zülüm (Y.L./Özzybek/1992), Harf, Kıraat, Yazı Kavramı ve İlişkileri (DR./1992), Tevessül ve Vesile (Y.L./1992), Mağfîret (Y.L./1992); Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'de İrk Kavramı (Y.L./1993/ Dinler Tarihi Bilim Dalı) ²⁰ , Sihir (Y.L./1993), Akıl ve Kalp (Y.L./1993), Hidâyet ve Dalâlet (Y.L./1993); Af (Y.L./1994), Zulum (Dr./Karagöz/1994), Şeytan, (Y.L./1994), Zülüm (Y.L./Kutlay/1994), Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar (Y.L./1994), Adalet (Y.L./1994), Kur'ân'a Göre Sünnetullah Kavramı ve Helak Edilen Toplumlar (Y.L./1994), Kitap ehli hakkındaki üç ayetin tefsirleri ile ilgili tarihi ve semantik çalışma, (Y.L./1994); İrk (Y.L./1995), Şükür (Y.L./1995), Şirk (Y.L./1995) Kulluk (Y.L./1995), Denge (Y.L./1995), Zikir (Y.L./Kahveci/1995), Azap (Y.L./1995), Semantik Açıdan Kur'ân'da İslâm Kavramı (Y.L./1995), Ahid ve Misak (Y.L./1995);
-----------	--

16 Gözeler, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları", s. 97.

17 Emin el-Hûlî, *Menâhicu tecdîdin fi'nahvi ve'l-belâğati ve'l-tefsiri ve'l-edeb*, Kahire 1961, s. 271-317; *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlut Güngör, İstanbul: Kur'ân Kitaplığı, 1995.

18 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, trc. Alparslan Açıkgeç, Ankara: Ankara Okulu Yay, 1996.

19 Bu çalışmada görüldüğü üzere ilk semantik çalışmalar diğer bilim dallarında gerçekleştirilmiştir. Yine bu alanda verilebilecek bir diğer örnek Hüseyin Sabri Erdem tarafından 1988 yılında Kalam bilim dalında yapılan, *Tabsire'ye semantik yaklaşım* adlı doktora çalışmasıdır. Bkz. Hüseyin Sabri Erdem, *Tabsire'ye semantik yaklaşım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kalam Bilim Dalı, 1988.

20 2000-2010 yılları aralığında Tefsir bilim dalında gelişen yönetsel bir farklılık kavramların Kur'ân'ın yanı sıra Sâmi din geleneğinde de araştırılması olmuştur. Kronolojik olarak bu çalışmaların ilk örneklerini Dinler Tarihi bilim dalı gibi alanlarda görmek mümkündür. Bkz. Zekeriya Şahin, *Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'de irk kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 1993.

Rüya (Y.L./1996), Zaman (Y.L./1996), Taklid (Y.L./1996), İlim ve Cehalet (Y.L./1996), Hidayet (DR./1996), Zikir (Y.L./Yıldız/1996), Devlet (Y.L./1996), Muhkem ve Müteşabih (Y.L./1996);
Kalp (Dr./1997) İhsan (Y.L./Özkan/1997), Rahmet (Dr./1997), Tevbe (Y.L./1997), Velayet (Y.L./1997), Hikmet (Y.L./1997), Nur ve Zulmet (Y.L./1997);
Sabır (Y.L./1998), Din (Dr./1998), Fesad (Y.L./1998), İman (Y.L./1998); Emr (Dr./1998), Sevgi (Y.L./Selçuk/1998);
Muttaki İnsan (Y.L./1999), İhsan (Y.L./Altınışik/1999), Kibir (Y.L./1999), Nankörlük (Y.L./1999), Cin ve Şeytan (Dr./1999), Hicret (Y.L./1999), Egemenlik ve Hâkimiyet (Dr./1999), Ayet-ibret (Y.L.1999), İman-amel ilişkisi: İnanış ve Davranış İfade Eden Kavramların Tefsir ve Tahlili (Dr./1999), Sevgi (Y.L./Soylu/1999),

2000-2010 yılları arasındaki 10 yıllık periyota gelindiğinde konu-kavram-semantic çalışmalarının sayısı olabildiğince artmıştır. Nicelik açısından gözlenen artışın yanı sıra nitelik ve metodik açıdan da söz konusu çalışmalarda bir değişim gözlenmektedir. Özellikle kavramların sadece Kur'ân özelinde değil Sâmi din geleneğinde irdelenmeye başlanması verilebilecek önemli bir metodik farklılıktır.²¹ Bu periyotta yapılan çalışmaların konuları ve tarihleri aşağıdaki şekildedir:

2000-2010	Mecaz (Dr./2000), Küfür (Dr./2000), Arınma (Y.L./2000), Liderlik (Y.L./2000), İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruh-u'l-Beyan'ında nefis kavramı (Y.L./2000), Zikir (Y.L./2000), ²² İtaat (Y.L./2000);
	Helak (DR./2001), Sabır (Y.L./2001), Emanet ve Ehliyet (Y.L./2001), Zaman (Dr./2001), Ruh (Y.L./2001), Mekk (Y.L./2001), Kitap (Dr./2001), Fahreddin Râzî'nin tefsirinde imân ve küfür kavramları (Y.L./2001), Velayet (Y.L./2001), Lanet (Y.L./2001), Şehadet (Y.L./2001), Kardeşlik (Y.L./2001);
	Din (Dr./2002), Heva (Y.L./2002), Fesad (Y.L./2002), Emanet (Y.L./2002), Şehadet (Y.L./2002), Çevre (Dr./2002), Ehl-i Beyt (Y.L./2002), Hikmet (Dr./2002), Cimrilik (Y.L./2002), Vefât Kavramı Bağlamında Hz. İsmâ, (Y.L./2002), Akıl (Y.L./2002), Mesuliyet (Dr./2002), Ümmet (Y.L./2002), Hüsrân (Y.L./2002), Emr (Y.L./2002);

21 Alandaki bu farklılıkta Prof. Dr. Salih Akdemir ismi ön plana çıkmaktadır. Akdemir'in Sâmi dillerine olan ilgisi Tefsir akademiasına böyle bir çalışma halesi katmış, fakat bazı araştırmacılara göre dil felsefesi ve mantığı açısından ciddi bir sakıncayı da beraberinde getirmiştir. Bkz: Kara, "Türkiye'de Tefsir Akademiasının Gelişim Süreci", s. 620.

22 Kavramlar bu çalışmada da görüleceği üzere sadece Kur'ân bağlamında değil, bir müfessirin eseri özelinde de incelenmiştir.

Kariin (Y.L./2003), Furkan (Y.L./2003), Fitne (Y.L./2003), Ayet (Y.L./2003), Havf ve Hüzn Kavramlarının Semantik Analizi (Y.L./2003), Kur'an Kelime ve İfadelerini Anlamada Kavram Tefsiri ve Semantik Analiz Yöntemi (Dr./2003)²³, Karae Kökü (Y.L./2003), Şehede Kökü (Y.L./2003);

Akıl (2004), Kur'an'da Fitne Kavramının Semantik Tahlili (Y.L./2004), Salat (Y.L./2004), Ayet (Y.L./2004), Dünya ve Dünyevileşme (Y.L./2004), Şifa (Y.L./2004), Teşbih (Y.L./2004), Fetih (Y.L./2004), 'Abd (Y.L./2004), A-B-D Kökü (Dr./2004), V-S-Y Kökü (Dr./2004);

Adalet (Y.L./2005), Kelime (Y.L./2005), Adalet Kavramı Açısından Kur'an ve İnsan (Y.L./2005), Tezkîr (Y.L./005), Salat, Savm, Zekat (Y.L./2005), Hayat ve Ölüm (Dr./2005), İstikamet (Dr./2005), Cennet ve Huriler (Y.L./2005);

Nimet (Y.L./2006), Kalil ve Kesir (Y.L./2006), Nüzul (Y.L./2006), Tesbih (Y.L./2006), Nimet Kavramı ve İnsana Yüklenen Sorumluluk (Y.L./2006), Fazl (Y.L./2006), Kur'an'ı Okumak Anlamak ve Amel Etmekle İlgili Temel Kavramlar (Y.L./2006), Beyan (Y.L./2006), İnabe (Y.L./2006), Halife (Y.L./2006), Haşr (Y.L./2006), Takva (Y.L./2006), Hesap (Y.L./2006), Selam (Y.L./2006), İtaat (Y.L./2006), Yetim (Y.L./2006), Su (Y.L./2006), İstihza (Y.L./2006), Kelime (Y.L./2006), Âlem (Y.L./2006);

Radikal İslâmî Söylemlerde Kullanılan Kavramların Kur'an'da İfade Ettiği Anlamlar (Y.L./2007), Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi (Y.L./2007), Mele ve Müteref (Y.L./2007), Şifâ Sekine ve Tuma'nine (Y.L./2007), Heva (Y.L./2007), Hüsn (Y.L./2007), Cömertlik (Y.L./2007), Brk, Sbh, Kds Kökü (Dr./2007), Hak Kökü (Y.L./2007);

Salat (Y.L./2008), Kavı Kavramının Sıfatlı Kullanımları (Y.L./2008), Huşu (Y.L./2008), Zeyğ (Y.L./2008), Ulûmu'l-Kur'an Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (Y.L./2008), Bereket (Y.L./2008) Sıdk (Y.L./2008), Ecel (Y.L./2008), Nimet (Y.L./2008), İbret Kavramı ve İbret Alınacak Şeylerin Zamansal Tasnifi (Y.L./2008), Hasene (Y.L./2008), Tuğyan (Y.L./2008);

Kelime, Kader ve Ecel Kavramlarının Tahlili (Y.L./2009), İnfak (Y.L./2009), Tuğyan (Y.L./2009), Kur'an'da Temel Siyasi Kavramlar (Dr./2009), Sıdk (Dr./2009), Veyl (Y.L./2009), Huşu (Y.L./2009), İhanet (Y.L./2009), Kizb (Y.L./2009), Hakk (Y.L./2009), Zinet (Y.L./2009), Âlem (Y.L./2009), Kur'an-ı Kerim'de Düşünmeye Yönelik Kavramlar (Y.L./2009), Hakimiyet Kavramı İle İlgili Tefhimu'l-Kur'an'da Yer Alan Yorumların Tahlili (Y.L./2009), Af ve Azap (Y.L./2009), Teshir (Y.L./2009), Sıdk (Y.L./2009), İman Kavramının Semantik Analizi (Y.L./2009), Hak (Y.L./2009), Kur'an'da Geçen Huld Kavramının Semantik Tahlili Bağlamında Cennet ve Cehennem Ebediliği Meselesi (Y.L./2009).

2010 yılından günümüze gelinceye kadar tamamlanan ve devam etmekte olan kavram çalışmaları konuları ise şu şekildedir:

23 Alanda bir kavram özelinde yapılan çalışmaların yanı sıra konu-kavram-semantik çalışmaları kullanılarak yapılan çalışmaların yanı sıra konu-kavram-semantik çalışmaları kullanılarak yapılan çalışmalar hakkında da çalışmalar yapılmıştır. Bunlara zikri geçen eser örnek olarak verilebilir.

2010-...	<p>İlim (Dr./2010), Hubb (Y.L./2010), Ziyinet (Y.L./2010), İzzet ve Zillet (Y.L./2010), Tevazu (Y.L./2010), Veyl (Y.L./2010), Necat (Y.L./2010), Azap (Y.L./2010), Şûrâ Kavramı ve Çağdaş Yorumları (Y.L./2010), Kur'an'da Yönetim Kavramı ve İlkeleri (Y.L./2010), İstiğfar Kavramı ve İstiğfar-Mağfiret İlişkisi (Y.L./2010), Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde İman ve Küfür Kavramı (2010), Fitne (2010) KDY Kökü (Dr./2010), Nisyân (Y.L./2010);</p> <p>Gaflet (Y.L./2011), Tuhr (Y.L./2011), Takiyye (Y.L./2011), Tahrif (Y.L./2011), Şehr (Y.L./2011);</p> <p>Hüsrân (Y.L./2012), Basiret (Y.L./2012), Aduv ve Adavet, (Y.L./2012), Davet (Y.L./2012), Nur (2012), Mâturidî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'ında Hikmet Kavramı (Y.L./2012), Hüsrân (Y.L./2012), HNF Kökü (Dr./2012);</p> <p>Huşû (Y.L./2013),), Ebussuûd Tefsirinde Cihad Kavramı (Y.L./2013),), Fahreddin er-Râzî'nin Düşünce Sisteminde Mekân Kavramı (Y.L./2013),), Nebi ve Rasul Kavramları (Y.L./2013),), İshraf (Y.L./2013),), Hamd (Y.L./2013), Tevil (Y.L./2013), Kur'an-ı Kerim'de Ahiret Hayatının Aşamalarını Anlatan Kavramların Tasnif ve Tahlili (Y.L./2013),), Kalp (Y.L./2013),), Beşir (Y.L./2013), Havf (Y.L./2013);</p> <p>Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Melek Kavramı (Y.L./2014), Sebilullah (Y.L./2014), Kur'an'da Kıraat, Tilâvet ve Tertil kavramları (Y.L./2014), Tağyir (Y.L./2014), Sevgi (Y.L./2014), Rıza (Y.L./2014), Kur'an'da Düşünmeyi İfade Eden Kavramlar (Y.L./2014), Af (Y.L./2014), Kur'an'da İstihza İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri (Y.L./2014), SLM Kökü (Y.L./2014);</p> <p>Karye (Y.L./2015), Tefekkür (Y.L./2015), Taharet (Y.L./2015), Kıraat, Tilâvet ve Tertil Kavramları (Y.L./2015), Lehv, La'ib ve Lağv (Y.L./2015), Tezyin Kavramı Çerçevesinde Kur'an'a Göre Kötü Amellerin Cazip Görünmesi (Y.L./2015), Beyan Kavramı ve Hz. Peygamber'in Tebyin Görevi (Y.L./2015), Şehadet (Y.L./2015), Salat (Y.L./2015), Zekat (Y.L./2015), Rıza (Y.L./2015), Kur'an'a Göre Sağlam Bir Toplum Yapısı Oluşturmada Şehadet Kavramı (Y.L./2015), Nesh Kavramı ve Celâleyn Tefsiri'ndeki Mensûh Ayetler (Y.L./2015), Be's (Y.L./2015), Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili Işığında Ehl-i Kitap Kavramı (Y.L./2015), Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi (Y.L./2015), ZKY ve SDK Kökleri (Dr./2015), Kur'an'da Haram Kelimesinin Semantik Analizi (Y.L./2015);</p> <p>Rics (Y.L./2016), Tayyib ve Habis (Y.L./2016), Nef' ve Durr (Y.L./2016), Tağüt (Y.L./2016), Hü-küm (Y.L./2016), Nefs ve Ruh (Dr./2016), Hidayet ve Dalalet (Y.L./2016);</p> <p>Sır (Y.L./2017), Kuvvet (Y.L./2017), İftira (Y.L./2017), H-K-M Kökü (Dr./2017)...</p>
----------	---

Çalışmaları genel bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak özellikle kavram çerçevesinde tamamlanmış veya devam etmekte olan 278 yüksek lisans, 38 doktora ve 1 de doçentlik takdim tezi olmak üzere toplam 317 çalışma mevcuttur. Başlığında semantik kelimesini taşıyan ise 46 yüksek lisans, 15 doktora çalışması olmak üzere toplam 61 çalışma verisine ulaşılmıştır. Bu verilerden yola

çıkarak semantik ismini taşımayan çalışmaların bir metot kaygısı taşımadıkları sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Zira semantik kelimesi kullanılmamış olsa da kavram çalışmalarının çoğunun semantik yöntemle yapıldığı bir vakıadır.²⁴ Yalnız bu farklılıktan yola çıkarak kavram çalışmalarında bir standardın olmadığı söylenebilir.

Ayrıca sadece Kur'ân bağlamında değil, Sâmiî din geleneğinde veya bir müfessirin muayyen bir eseri bağlamında da çalışmalar yapılmıştır. Aynı kavram hakkında farklı üniversitelerde, aynı veya farklı zaman dilimlerinde yapılmış çalışmalarla karşılaşılmıştır. Ekseriyetle Kur'ân kavramları çalışılmakla birlikte, tarihsel süreçte ortaya çıkan ve bir Kur'ân ilimleri terimi olarak nitelendirilebileceğimiz kavramların da çalışıldığı gözlenmiştir. Kavramlara sosyal hadiselerle bağlı olarak yeni anlamlar yüklemenin etkisi ile bu kavramların Kur'ân'daki orijinal anlamlarını tespitte yönelik çalışmalar da söz konusudur. Bir diğer tabirle çalışmalarda konjonktürün izleri görülebilmektedir. Çalışmaların tamamının “anahtar kavram” mahiyetinde kavramalara yönelik olduğunu söylemek ise mümkün değildir.

Konu-kavram-semantik çalışmalarının arka planına değindikten sonra, Izutsu semantiğinde ön plana çıkan ve bir semantikçinin göz ardı edemeyeceğini düşündüğümüz anahtar mahiyette ilkeleri, yine onun eserlerinden yola çıkarak tespitte geçebiliriz.²⁵

Semantik Bilim- Yöntem ve Materyale Dair

Izutsu, semantiğin anlamla ilgili bir bilim dalı olması sebebiyle karmaşık, geniş ve yeknesaklıktan yoksun bir alan olduğundan bahseder.²⁶ Ona göre semantik; bir dili, sadece konuşma ve düşünmenin aracı olarak değil, kendilerini çevreleyen dünyayı anlamının ve yorumlamanın bir aracı olarak kullanan insanların dünya görüşünü (weltanschauung), kavramsal olarak anlayabilmek amacıyla o dilin anahtar terimleri üzerine yapılan analitik bir çalışmadır.²⁷ Bu

24 Örnek olarak bkz. Ömer Özsoy, *Sünnetullah*, Ankara: Fecr Yay, 1994, s. 4.

25 Burada Izutsu semantiği ile ilgili bir tartışmaya girilmeksizin bu yöntemde ön plana çıkan anahtar mahiyette bir takım ilkelere yola çıkılarak çalışma yürütülecektir. Buna ilişkin birtakım tartışmalar için bkz: Necmettin Gökkır, “Izutsu Sonrası Kur'ân Araştırmalarında Kullanılan Yapısal Semantiği Kavramsallaştırma (Conceptualisation) Problemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 18, Sayı:1, 2005, ss.76-81.

26 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, terc. Kürşat Atalar, İstanbul: Pinar Yay, 2012, s. 33. Izutsu, semantiğin arka planı ile birlikte tüm konuları hakkında bilgi alabilmesi için okuyucuya Prof. Stephen Ullman'ın *Semantics An Indroduction to the Science of Meaning*, Oxford, 1962, adlı eserini tavsiye etmektedir.

27 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 34.

manasıyla semantik; bir ulusun tarihinin herhangi bir önemli evresinde o ulusun dünya görüşünün mahiyeti ve yapısı hakkında yapılan araştırmadır. Dolayısıyla Kur'ân semantiği dendiğinde “Kur'ân'ın dünya görüşü”nün anlaşılması gerektiği açıktır. Bunlardan semantik, metodolojik boyutu oluştururken, Kur'ân da onun materyal boyutunu oluşturmaktadır.²⁸ Kur'ân'ın semantiği, aslen Mushaf karşısında varlık dünyasının nasıl yapılandırıldığı, âlemi oluşturan belli başlı unsurların neler olduğu ve bunların birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu sorunuyla meşgul olacaktır.²⁹

1. Yöntemsel (Semantik) Temel İlkeler

1.1. Sistemin/Bağlamın Kelimeler Üzerindeki Etkisi

Izutsu'nun semantik anlayışının ilk önemli ögesi onun Almanca, “Gestalt” kelimesiyle ifade ettiği “kavramsal sistem”dir. Bilindiği üzere kelimeler organize bir yapı oluştururlar. Bu yapı içerisinde birbirine bağlı olan kelimeler somut anlamlarını da bu ilişkiler sisteminin bütününden alırlar.³⁰ Onlar bu sabit kombinasyonlarından koparıldıkları ve farklı bir sistem/bağlam içerisine yerleştirildiklerinde, bundan çok etkilenirler. Bu husus “bağlamın anlam üzerindeki etkisi” olarak bilinir. Bazen bu etki küçük ayrıntı farklılıkları ile duygusal çağrışımlara neden olurken, sıklıkla kelimelerin anlam yapısında büyük değişimlerin olmasına yol açar. Yeni sistemde kelime, eski sistemde taşıdığı temel anlamın aynısını korumaya devam etse bile, bu durum değişmez.³¹

1.2. Temel Anlam ve Bağıntısız Anlam

Sistemin kelimeler üzerindeki etkisiyle kastedilene anlamak için Izutsu'nun yönteminde ortaya koyduğu şu iki teknik terimi bilmek gerekir. Bunlar “temel anlam” ve “ilişkisel/bağıntısız anlam” terimleridir. Şöyle ki bir kelime tek başına alındığında, koruduğu kendi temel anlamı yahut kavramsal içeriği vardır. Bu içerik ve anlama kelimenin “temel anlamı” denir. Ancak kelimenin bütün anlamı bundan ibaret değildir. Burada kelimenin anlamının ikinci boyutu devreye girer. Kelime, özel bir bağlam içine dâhil edilince birçok yeni semantik unsur edinir. Bu yeni unsurlar, kelimenin orijinal anlam yapısını önemli ölçüde etkiler ve hatta onun özünü bile değiştirirler. Bundan böyle kelime, tüm bu ilintili terimler bağlamında anlaşılacak durumda kalacak ve bu ilişkiler bütünü keli-

28 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 32.

29 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 34.

30 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 35.

31 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 36.

meye çok özel semantik rengini verecektir. İşte kelimenin bu boyutuna kelimenin “ilişkisel/bağıntısal anlamı” denir.³² Dolayısıyla “temel anlam”, kelimenin beraberinde taşıdığı bir şey iken, “ilişkisel anlam”, kelimenin özel bir alanda, özel bir konum almasıyla “temel anlam”a ilave edilip iliştirilen, bu sistemdeki öteki bütün kelimelerle farklı ilişkiler içerisinde olan çağrışımsal (yan, ikincil) anlama ilgili bir şeydir.

Kelimenin üzerinde bütün sistemin dönüştürme gücü o denli etkilidir ki, sonunda kelime temel anlamını neredeyse tümünden yitirir. Bu olduğunda artık o farklı bir kelimedir.³³ Ayrıca kelimeler, karmaşık toplumsal ve kültürel olgular olmaları hasebiyle gerçek dünyada, somut anlamı “temel anlamı” ile örtülen tek bir kelime bile yoktur. Bundan dolayı “temel anlam”, kelimenin semantik analizini yaparken, kelimelerin anlamlarını daha sistematik ve bilimsel bir yaklaşımla anlamamızı sağlamada işe yarayan ama gerçek dünyada bu soyut formuyla asla bulamayacağımız nazari bir postuladan/varsayımdan ibarettir. Varsayım ise, çoğu durumda analiz prosedürünü kolaylaştırır.

Bu iki kavram arasındaki fark, semantiğin “çağrışımsal (yan) anlam”ı analiz etmekle ilgili bir bilim olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Anahtar Terim - Semantik Alanlar ve Odak Kavram

Bir kelimenin anlamının “ilişkisel” yönünün semantik analizinin kelimeye dair daha uzmanca bir dilbilimsel bilgiye sahip olmayı elzem kılmasının yanı sıra, o çağın ve o halkın genel kültürel durumu üzerine titiz ve dikkatli bir araştırma yapmayı gerektirdiği açıktır. Çünkü “ilişkisel anlam”, o kelimeyi kullanan halkın ve kültürün ruhunun somut bir tezahüründen başka bir şey değildir. Bu açıdan, Izutsu’ya göre semantik analiz, kelimenin formel yapısının analizi ya da kelimenin formuna iliştirilmiş orijinal anlamla, yani etimolojiyle ilgili bir çalışma değildir. Ona göre Etimoloji, bize sadece kelimenin temel anlamına dair ipucu verebilir ve birçok durumda sadece tahmini bilgi vererek çözümsüz bir muamma olarak kalır. Semantik ise bunun çok ötesine gitmeyi amaçlayan; kültür bilimi olma iddiasında olan bir bilimdir.³⁴

Izutsu bunu belirttiikten sonra, “semantik dünya görüşünün” nasıl inşa edildiğini ve dinamik bir ontoloji oluşturduğunu savlamak için bir takım gerekçeler ortaya koyar. Buna göre bir dildeki kelimeler, kalıbı önemli kelimelerce belirlenen sık-örgülü bir sistem oluşturur. Çünkü tüm kelimeler, bir kelime hazinesinin

32 Izutsu, *Kur ’ân ’da Allah ve İnsan*, s. 43- 49.

33 Izutsu, *Kur ’ân ’da Allah ve İnsan*, s. 47.

34 Izutsu, *Kur ’ân ’da Allah ve İnsan*, s. 51.

esasını oluşturan ontolojik anlayışın temel yapısının oluşumunda aynı öneme sahip değildir. İşte bir dünya görüşünün temel kavramsal yapısının oluşumunda belirleyici bir rol oynayan kelimelere, Izutsu, “anahtar terim” adını verir. Bir semantikçinin ilk ve aynı zamanda en zor işi, onun müteakiben yapacağı tüm analitik çalışmaları belirleyecek olan bu anahtar terimleri, diğer kelimelerden ayırt etmek olacaktır. Bu süreçte bir keyfilik unsurunun olabileceğini kabul etmekle birlikte Izutsu, bunun böylesi bir yöntemin metodolojik yararını görmemize engel olmaması gerektiğini vurgular.³⁵

Anahtar terimler, çapraşık ve karmaşık bir ilişkiler ağı ile temsilcisi oldukları kelime hazinesinin genel kalıbını oluştururlar. Bunun yanı sıra bağımsız, oldukça organize bir sistem ve bir semantik ilişkiler ağı olarak görünürler. Bu şu demektir: Kelime hazinesi, kelimelerin gelişigüzel toplamından ibaret değildir. Aksine bağlantılı olarak bulunurlar ve kesişen birkaç alan yahut sektör oluştururlar. Kelimelerin aralarındaki ilişkilerden oluşan bu sahalara “semantik alanlar” olarak nitelendirilirler. Her bir semantik alan, nispeten bağımsız bir alanı temsil eder. Her ne kadar bağımsız olsa da semantik alanlar, genel sistem içerisinde, çok-katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu katmanlar, “semantik alanlar” adı verilen anahtar-kelime grupları tarafından oluşturulurlar.³⁶

Izutsu nispeten bağımsız bu semantik alanların sınırlarının nasıl çizildiğini anlamak için “odak kelime” terimini açıklar. Bununla kelimenin sınırlarını belirleyen önemli bir anahtar kelime kastedilmektedir. Odak kelime, belirli sayıda ki anahtar kelimeyi içerir ve kelime hazinesinin önemli bir semantik sektörünün kavramsal merkezini teşkil eder. Bununla birlikte oldukça esnek bir terimdir. Çünkü bir semantik alanda odak kelime olarak işlev görmesi, onun bir anahtar kelime olarak işlev görmesine engel değildir. Odak kelime etrafındaki anahtar kelimeler ya pozitif ya da negatif mahiyetlidir. Böylece anahtar kelimeler, tüm grubu temsil eden ve birleştiren bir kelime etrafında toplanırlar. Eğer merkezde duran kelime, bütün alanın sınırlarını belirliyor ve diğerlerinin de ilişkili olduğu ana kavramı temsil ediyorsa, onun etrafında toplanan kelimelerin her biri de kendi bildikleri yoldan, ana kavramın şu veya bu özel yönüne işaret ederler. Semantik alanı oluşturan odak kelime ve anahtar kavramlar belli başlı üç grup altında toplanabilir.³⁷

35 Izutsu semantiğinin anahtar terimlerin tespitindeki bu keyfi (yorumsal) boyutu, onun yönteminin eleştirilen yönlerinden biridir. Bkz. Burhanettin Tatar, “Toshihiko Izutsu’nun Kur’ân Semantiği Üzerine Çalışmaları’nın Kur’ân Hermenötiğine Katkısı”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2002, s. 221.

36 Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 57.

37 Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 58.

1. Öncelikle, odak kavramın mahiyeti ile ilgili kavramları temsil eden kelimeler gelir.
2. Sonrasında odak kelimenin müspet yanını ifade eden kavramlar gelir.
3. Nihayetinde de odak kelimenin menfi yanını temsil eden kavramlar gelir.³⁸

2. Materyale (Kur'ân) İlişkin Temel İlkeler

Kur'ân semantiğinin temel yapısını tespit etmek, Izutsu'ya göre, Kur'ân'da yer alan bütün kelimeler üzerinde bir çalışma yapmak anlamına gelmez. Bilakis Kur'ânî düşüncenin bütününe nüfuz eden ve onu belirleyen hâkim düşüncenin tavsif edilmesinde belirleyici rol oynayan önemli kelimelerin analitik ve sistematik bir araştırması anlamına gelir. Çünkü sadece bu türden önemli kelimeler, yani anahtar kelimeler, bütün bir sistemin karakterini belirler. Fakat kelimelerin önem düzeyini ölçebilmek ve bu özel anlamıyla, nispeten daha önemli olanı, nispeten daha önemsiz olandan ayırt edebilmek için önceden, bütüne dair genel bir taslak resme sahip olmak gerekir.³⁹ Aşağıda bu sistemin genel bir tablosunu vermeye çalışacağız.

2.1. Kavramsal Zıtlığa Dayanan Bir Sistem

Kur'ân'ın semantik genel tablosunu ortaya koymak maksadıyla Kur'ân'a bakıldığında karşılaşılan ilk husus, kavramsal zıtlığa dayalı birçok-katmanlı sistem olduğudur. Bu, karmaşık bir zıtlıklar sistemidir. Kutupta, semantik olarak, “odak kelime” adı verilen şey bulunur. Semantik bakış açısından, Kur'ân semantiğinin genel görünümü, “kavramsal zıtlık” ilkesi üzerine inşa edilen bir sistem olarak tanımlanabilir. Bu anlamda ilk ve en önemli zıtlığı, Tanrı ve insan, yani Allah ve insan arasındaki temel ilişki oluşturur. Semantik açıdan Allah kelimesi, Kur'ân'ın kelime hazinesinde bütün semantik alanların en üst odak kelimesidir.⁴⁰ Allah kelimesinin karşı kutbuna insanı koymaya gelince görülür ki insan, Kur'ân'da neredeyse Tanrı kadar önemsenen varlık pozisyonundadır. Çünkü insanın doğası, davranışları, psikolojisi, yükümlülükleri ve kaderi, aslında Kur'ânî düşüncede Tanrı problemi kadar merkezi önemi haiz konulardır. Burada artık, Tanrı'nın ne olduğu, ne söylediği ve ne yaptığı hususu, insanın O'na ne cevap verdiği meselesiyle bağlantılı bir soruna dönüşür.⁴¹

38 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 59- 63.

39 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 122.

40 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 123.

41 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 124.

Bundan dolayı insan Allah karşısında Kur'ânî semantik dünya görüşünde ikinci büyük kutbu oluşturur. Bu iki büyük kutbun birbiri ile olan karşılığı, Kur'ân'daki en önemli kavramsal zıtlığı oluşturur ki, bu da giderek, ötekilerin de katkılarıyla, Kur'ânî dünya görüşünü karakterize eden yoğun ve dinamik bir manevi gerilim atmosferinin doğmasına yol açar.⁴² Buna yol açan işte bu iki ana kavramsal kutup arasındaki özel ilişkidir. Bu ilişki karşılıklı bir ilişkidir.⁴³ Karşıtlığa dayanan bu ilişki işte Kur'ân'ın semantiğinin temelini oluşturmaktadır.

2.2. Teosentrik Bir Sistem

Kur'ânî sistemde, mertebe ve önem bakımından başka hiçbir kelimenin önüne geçemediği, en üst “odak kelime” Allah kavramıdır. Kur'ân'ın dünya görüşü, esas itibarıyla, tanrı-merkezli (teo-sentrik)'dir ve bu sistemde, Allah kavramı bütüne hükmeder ve bütün anahtar-terimlerin semantik yapısını önemli ölçüde etkiler. Çünkü Kur'ânî dünya görüşünde Tanrı, göğe çekilip insanlarla ilişkisini kesen bir ilah değildir. Aksine tüm sisteme etki eder. Sonuç olarak Kur'ânî düşüncenin hangi boyutu araştırılırsa araştırılsın, bu kavramın semantik olarak nasıl yapılandırıldığı ve ilgili bu boyutun Allah kavramıyla nasıl bir semantik ilişki içerisinde olduğu tespit edilmelidir.⁴⁴

2.3. Semantik Sistemler Arasındaki Fark

Semantikçinin farkında olmak zorunda olduğu bir diğer ilke, sistemler arasındaki farktır. Çünkü genel olarak bakıldığında, sistemler aynı kelime kalıplarını kullanırlar. Bir diğer tabirle kelimelerin “temel anlamları” tüm sistemlerde aynıdır. Farklılığı doğuran ise aynı kelimelerin kullanımlarıdır. Örneğin, İzutsu'nun Kur'ân ile Cahili sistem arasındaki temel farkta belirttiği üzere, Kur'ân'da kullanılan kelimelerin hiçbiri İslam tarafından yeniden türetilen kelimeler değildir. Nerdeyse tüm kelimelerin İslam öncesi bir geçmişi vardır. Çünkü tersi olsaydı söz konusu muhataplarla iletişimin ve aktif bir diyalogun imkânı kalmazdı. Bundan dolayı tüm kelimelerin yukarıda değindiğimiz “temel anlam” düzeyinde taraflarca bilindiği aşikârdır. O halde “farklılığı ortaya çıkaran husus nedir?”, diye sorulduğunda, bunun cevabını yine yukarıda değindiğimiz, “ilişkisel anlam” kavramı ile vermek mümkündür. Zira kelimelerin temel anlamı her iki sistemde aynı olsa da ilişkisel anlamlarının farklı olduğunu ve asıl tartışmayı bu hususun çıkardığını görürüz. Çünkü İslam, Kur'ân öncesi sisteminde, önemli bir takım kavramların etrafında gelişen “ilişkisel” unsurlardan bazılarını yeni

42 İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 124.

43 İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 125.

44 İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 121-164.

din anlayışıyla bağdaşmayan unsurlar olarak görmüş ve bunlarla şiddetli bir mücadele içerisine girmiştir.⁴⁵ Izutsu'nun değindiği bu iki sistem arasındaki bir diğer önemli fark da şudur ki, Kur'ân'ın semantik dünyasında bir odak kavram bulunmasına karşın, Kur'ân öncesi sistem bundan yoksundur. Tanrı merkezli olan Kur'ânî semantiğe karşın, insan-merkezli olan Kur'ân öncesi sistemde, kavramsal bir zıtlık oluşturacak öneme sahip bir kavram söz konusu değildir. İnsan merkezli olan bu semantik dünyada, insanın kaderi de soyut olmaktan ziyade, bireylerin ait olduğu kabiledaki konumu, kabilesinin öteki kabilelerle ilişkisi düzeyinde belirleniyordu. Böyle bir sistemde onlar elbette Cin'den Allah'a kadar pek çok kavrama sahiplerdi. Yalnız bunlar onların ilgilendikleri dünyanın küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Dolayısıyla bu semantik dünya görüşünde, Kur'ân öncesi bir insanın algıladığı şekliyle varlıklar dünyasının tamamını kapsayan manevi bir gerilim atmosferi yoktu.⁴⁶

Semantikçinin farkında olmak zorunda olduğu yöntem ve materyale dair temel ilkeleri böylece belirledikten sonra bu ilkeler ışığında muayyen sayıda akademik çalışmayı künyelerini paylaşmaksızın analize geçebiliriz.

Eleştirel Tutuma Temel Olarak Akademik Çalışmalarda Karşılaşılan Hususlar

Türkiye'de semantik yöntemle kelimelerin hem temel anlamına hem de ilişkisel anlamına ilişkin akademik çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir. Özellikle kelimelerin kök anlamıyla ilgili akademik çalışmalara karşı takındığımız eleştirel tutumu, bu çalışmalardan anlamı aynı kalmak koşuluyla şekli değişiklikler yaparak yaptığımız alıntılarla temellendirmeye çalışacağız.

İnceleme fırsatı bulduğumuz lisansüstü akademik çalışmaların önemli bir kısmında konu olarak alınan kelimenin “kök anlamlarında her hangi bir değişikliğin meydana gelip gelmediğinin tespiti” hedef olarak ittihaz edilmiştir. Yani semantik, kelimenin kök anlamına ilişkin bir araştırma olarak görülmektedir. Hâlbuki semantik, kelimelerin kök anlamından ziyade “ilişkisel” anlamına dair bir araştırmadır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz üzere kök anlam, gerçek dünyada soyut formuyla asla bulamayacağımız bir postuladan ibarettir.

Araştırmalarda konuların “art-süremlî semantik analiz yöntemi” ile tetkik edildiği ifade edilmektedir. Ancak art-süremlî analiz yönteminin ne tür açmazları olduğu veya aralarında uzun dilimler olan zaman kesitlerinin birbiri ile nasıl art-süremlilik oluşturabildiği konusunda ilgili çalışmalarda bir kaygı ile kar-

45 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 155.

46 Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s. 125.

şlaşmamıştır.⁴⁷ Ayrıca çalışmaların konularını art-sürmeli analiz yönteminin hangi temel ilkeleri doğrultusunda yaptıkları bilinmemektedir. Örneğin “temel anlam/ilişkisel anlam”, “odak kavram/semantik alanlar”, “sistem/bağlam” gibi yukarıda değindiğimiz semantik analizin en önemli ilkeleri hakkında konuyla bağlantılı olarak hiçbir bilgi verilmemektedir.

Yine bu konuyla bağlantılı olarak özellikle Sâmiî din geleneğinde analiz edilen konuların, “vahiy sürecinin bir bütün olduğu ve aslında hepsinin kaynağı aynı olması hasebiyle aynı kaynaktan çıkan bilgilerin farklı olamayacağı” gibi bir kanaatle farklı tarihi ve kültürel koşullarda oluşan, aralarında kronolojik olarak uzun yıllar bulunan farklı tecrübeleri eşitlemekle bir “genelleme” hatası sergilenmekte; kısaca araştırma başlangıç aşamasında semantik bilim açısından sorunlu bir anlayışın üzerine inşa edilmektedir.

Söz konusu çalışmalar konu olarak aldıkları kavramların “vahiy geleneği boyunca ve Kur’ân’ın indirilişinden günümüze kadar olan dönemde her hangi bir değişikliğe uğrayıp uğramadığını belirlemeyi” amaç olarak almaktadırlar. Burada dikkatimizi çeken en önemli husus çalışmaların ne materyal ne de yöntem (art-süremsel) açısından bir “çerçevesinin” olmamasıdır. Hâlbuki zamandan ve zeminden bağımsız olmayan kelimelerin belirli çizgilerle sınırlandırılması ve bu muayyen kesitlerin diyalektik bir tarzda irdelenmesi, araştırma konusu kılınan kelime veya kavramda olabilecek değişimleri tespit edebilmek için yöntemsal bir zorunluluktur.

Göze çarpan bir diğer husus da araştırmalarda materyal açısından tüm sistemler eşitlenmiş gözükmetedir. Zira semantik yöntemin uyarlandığı materyal olan ne Kur’ân ne de diğer semavi kitapların genel semantik yapıları hakkında bilgi verilmemesi; örneğin Kur’ân’ın “kavramsal zıtlığa dayanan”, “teosentrik bir sistem” olması ve “diğer sistemlerle arasındaki farklılığa” hiç değinilmemesi çalışmaların hangi ilkeler doğrultusunda gerçekleştirildiği sorusunu akla getirmektedir.

Yukarıda da değindiğimiz üzere semantik, bir kültürün kelime hazinesinin “anahtar kavramları” üzerine yapılan bir çalışmadır. Çünkü semantik alana asıl rengini veren ve dünya görüşünü belirleyen bu önemli kavramlardır. İncelenen akademik çalışmaların bir kısmının konu-amaç ya da sonuç kısmında bu hususun belirlenimine dair bilgiler bulunmaması göze çarpan bir diğer husustur. Ayrıca yapılan çalışmalar içerisinde İslam ya da İslam öncesi dönemde anahtar mahiyette olan kelimeler üzerine çalışmalar mevcut olduğu gibi, sistemin birin-

47 Art-süremler ve eş-süremler semantik hakkında tartışmalar için bkz. Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 69.

de veya her ikisinde de anahtar mahiyette olmayan kavramlar üzerine mükerrer çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmaların sonuç kısmı ise sonuçtan ziyade giriş kısmını andırmaktadır. Ulaşılan sonuçlar doğrudan aktarılması gerekirken neler yapıldığına dair anlatımlar yapılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus söz konusu çalışmaların bir kısmının girişinde semantik bir çalışmada sadece sözlüklerle yetinilemeyeceğine dair ibareler okurken sonuç kısmında çalışma sadece sözlüklere dayanılarak yapılmış gibi bir imaj uyandırmaktadır.⁴⁸

Netice itibariyle söz konusu çalışmaların “araştırma konularında bir değişimin olmadığı” tespit edildiği ifade edilerek çeşitli nicelikler üzerinde durulmaktadır. Hâlbuki dil, tüm birimleri birbirine bağlı bir sistemler bütünüdür. Ondan bir parçanın değişmesi diğer tüm parçaları etkileyecektir. Örneğin odak kavramdan yoksun bir cahili dünya görüşünde araştırma konusu olan kavramların kullanımı ile odak kavrama sahip İslami dünya görüşünde kavramların kullanımı aynı olmayacaktır. Dolayısıyla bu kavramlar bu değişimden nasıl etkilenmişlerdir ya da etkilenmeden nasıl kalabilmişlerdir? Odak kavramın bu kavramlara nüfuzu ne şekilde olmuştur? Bu kavramlar hangi semantik alanda yer almaktadır? Kavramaların mahiyetine yönelik olan açıklayıcı kavramlar ya da kavramın pozitif kısmında veya negatif kısmında yer alan kavramlar hangileridir? Yahudi, Hristiyan, Cahili, İslam ve İslam sonrası sistemler arasındaki farklar nelerdir ve araştırma konusu olan kavramlar bu farklı sistemlerde genel anlamını değişmeden nasıl koruyabilmişlerdir? Bu ve buna benzer soruları sorduğumuzda kaynakları bizde mahfuz akademik çalışmalardan gerekli cevapları almamız mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

Türkiye’de konu-kavram-semantik çalışmaları alanında 1950’den günümüze pek çok çalışma yapılmıştır. Çalışmalarda karşılaştığımız isim ve yöntem farklılıkları söz konusu alanda bir standardın olmadığını göstermektedir. Semantik yöntemle yapılan akademik tezlerden özellikle *kök anlama* ilişkin olanları, İzutsu semantiğinde ön plana çıkan ve bir semantikçinin göz ardı edemeyeceğini düşündüğümüz yöntem ve materyale dair anahtar mahiyette

48 Kur’ân kelimelerinin anlaşılması ve zaman içinde gösterdikleri değişimin tespiti konusunda, el-Hülî, sahip olduğumuz Arapça lügatlerin kolaylık sağlayıcı ve yardım edici bir durumda olduklarını ifade etmektedir. Zira örneğin, sahip olduğumuz en büyük lügatlerden, İbn-Manzûr’un “*Lisânu’l-Arab*”ı, zaman itibariyle birbirine uygunluk arz etmeyen bilgilerin bir araya getirilmesi ile yazılmıştır. Yine “*el-Kâmûsu’l-Muhîr*” birbiriyle uyumu olmayan, ayrı ayrı ve birbirine zıt köklere ait bilgilerin özettir. Bkz. el-Hülî, *Kur’ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, s. 84-88.

ilkeler ışığında okunduğunda, semantik yöntemi etkin kullanım açısından yeterli niteliği taşımadıkları söylenebilir. Çünkü ilgili çalışmalarda ne yöntem ne de materyale dair ilkelerle karşılaşılmasıdır. Örneğin semantik çalışmanın yöntem kısmını oluşturan, “Sistemin/Bağlamın Kelimeler Üzerindeki Etkisi”, “Temel Anlam-İlişkisel Anlam” ve “Anahtar Kavram-Semantik Alanlar-Odak Kavram” gibi ilkelere değinilmemiştir. Diğer taraftan çalışmanın materyalinin genel semantik yapısını tespit etmede de ilgili çalışmalarda gerekli kaygı gözlenmemiştir. Nitekim pek çok semantik çalışmanın materyal kısmını oluşturan Kur’ân semantiğinin genel yapısıyla ilgili olan “Kur’ân’ın “Kavramsal Zıtlığa Dayanan”, “Teosentrik” ve “Odak Kavram”a sahip bir sistem ve yine “Diğer Sistemlerle arasındaki fark”ın ne olduğuna dair bilgiler sunulmayışı ve çalışma konularının bu ilkeler doğrultusunda analiz edilmeyişi, ilgili çalışmalarda semantiğin etkin kullanılmadığı yargımızı desteklemektedir. Görüldüğü kadarıyla söz konusu çalışmalar 19. yüzyılda kalmış dilbilimsel bir teknik olan etimolojik çalışmanın ötesine geçememişlerdir. Hâlbuki semantik, kelimelerin kök anlamından ziyade, kullanımına dair, onların ilişkisel ağını, bir diğer tabirle networkünü analiz etmeyi ve bu yolla kelimenin içinde doğduğu kültürün dünya görüşünü ortaya koymayı hedefleyen bir bilimdir.

Bu bildiri vesilesi ile son olarak, konu-kavram-semantik çalışmalarında yöntem olarak semantik bilim kullanılmaya devam ederken diğer sosyal bilimlerde kullanılan “sosyal ağ analizi” veya “süreç analizi” gibi yöntemlerin kavram analizlerine dâhil edilmesinin araştırmalara zenginlik katacağını vurgulamak isteriz.

Kaynakça

- Muhammed Abduh-Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, Kahire, 1967.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân'da İman Esasları*, Pozitif Matbaacılık, 2009.
- Aydın, M. Şevki, *Din Eğitimi Öğretmeni*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.
- Baljon, J. M. S., *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, trc. Şaban Ali Düzgün, Ankara: Fecr Yay. 1994.
- Fârûkî, İsmâil Râcî, “Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yeni Bir Metodolojiye Doğru”, trc. Mehmet Paçacı, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1984, c. I, Sayı:2.
- Gökkır, Necmettin, “İzutsu Sonrası Kur'ân Araştırmalarında Kullanılan Yapısal Semantiği Kavramsallaştırma (Conceptualisation) Problemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 18, Sayı:1, 2005.
- Gözeler, Esra, “İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* (İlahiyat Özel Sayısı), Cilt: 2, Sayı: 3, 2009.

- Güven, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- el-Hülî, Emin, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlüt Güngör, İstanbul: Kur'ân Kitaplığı, 1995.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc. Kürşat Atalar, İstanbul: Pınar Yay, 2012.
- Kara, Ömer, “Türkiye’de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci”, *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*, İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010.
- Koçak, Ebru, *Muhammed Tavid Tanci ve Mezhepler Tarihçiliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.
- Özer, Hüsnü, Mısır, I. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, 03-05 Şubat 1995.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara: Fecr Yay, 1994.
- es-Sadr, Muhammed Bağır, *Kur'ân Okulu*, Ankara, 1995.
- Tatar, Burhanettin, ‘Toshihiko Izutsu’nun Kur'ân Semantiği Üzerine Çalışmaları’nın Kur'ân Hermenötiğine Katkısı”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2002, s. 221.
- <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>

Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tematik Tasnifi ve Değerlendirilmesi

Abdulcabbar ADIGÜZEL¹

Giriş

Bilindiği üzere ilk İlahiyat fakültesi 1949 yılında Ankara Üniversitesi'nde kurulmuş ve ardından çeşitli yıllarda ülke çapında farklı şehirlerde yeni kurulan fakültelerle yaygınlık göstermeye başlamıştır. Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmesiyle akademik çalışmalara olan ilgi artan bir seyirde takip etmiş ve ilk olarak ilahiyatların kuruluşundan 10 yıl kadar sonra 1960 yılı itibariyle ilk tefsir tezlerinin numuneleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bu çalışmaların doktora tezi olarak kaleme alındığı ve yüksek lisans programı hazırlanana kadar takip eden 20 küsur yıl boyunca sadece doktora tezi olarak hazırlandığı görülmektedir. Yüksek lisans programlarının açılıp yaygınlaşmasıyla da her geçen gün tez sayısında belirli bir oranda artış olmuş ve sonuçta bugün 2017 yılı dahil edildiğinde 2.000 küsur tefsir tezi üretilmiştir.

Türkiye'de tamamlanmış tezler üzerinden bakıldığında 2017 yılı öncesi 37 üniversitede 217 akademisyen tarafından yönetilen tefsir tezlerinin 60 yıla yakın bir tarihi olduğu görülür. Bu durum, söz konusu süre içerisinde tezlerin geçirdiği aşamaların çeşitli yönlerden incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu süreçte tezlerin tarihi seyrinin takip edilmesi, konu dağılımının incelenmesi, yoğun çalışılan konuların ve ihmal edilen mevzuların tespit edilmesi özellikle dikkat çeken hususların başında gelmektedir. Bu sebeple tebliğimizde, Tefsir Bilim dalında kabul görüp tamamlanmış doktora ve yüksek lisans tezlerinin konu dağılımlarının yapılması ve yüzdelerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu araştırmada tefsir tezleri panoramasıyla “geçmişe dönük bir tespit ve muhasebe, geleceğe dönük yeni hedefler belirleme” konusunda farkındalık oluşturmaya dair mütevazı bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilimler Enstitülerinde Tefsir Bilim Dalında hazırlanmış veya diğer enstitülerde olmasına rağmen Tefsir Bilim Dalı öğretim üyeleri tarafından yönetilen, Tefsir Bilim Dalı ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri konu edilmektedir. Bu çalışma, 1960-2016 yılları arasında Türkiye'de Enstitülerin Tefsir

1 Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, abdlcbr86@gmail.com

Bilim Dalı'nda hazırlanan Tefsir tezlerine tahsis edildiği için değerlendirmemize esas olan tefsir tezi listesi, birtakım tashihler olmakla birlikte büyük ölçüde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenen tezler ve İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı kayıtlarına dayanmaktadır. Bu sebeple Tefsir ile ilgisi olsa da diğer Temel İslam Bilimleri, Felsefe Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları gibi anabilim dallarında hazırlanan yahut Tefsir Bilim Dalı öğretim üyeleri tarafından yönetilmesine rağmen diğer bilim dallarına ait olduğu tespit edilen tezler çalışmamızda dikkate alınmamıştır. Aynı şekilde 2017 yılında yapılan tezlerin YÖK tez veritabanına yüklenmesi zaman aldığı ve 2017 yılında -Eylül ayı itibarıyla 36 tez görsülse de- tamamlanan bazı tezlerin YÖK'e kısa sürede bildirilmemiş olması yahut YÖK Tez veritabanında herhangi bir sebepten ötürü bazı tezlerin hâlâ taranabilir olmaması tez sayısında ve konusu hakkında net bir bilgi edinmeye engel teşkil ettiği için çalışmamız 2016 yılı ile sınırlı tutulmuş; elde ettiğimiz verilere ve değerlendirmeye 2017 yılında tamamlanan tefsir tezleri dahil edilmemiştir. Bu çerçevede birtakım eleme ve eklemelerde bulunarak yaptığımız tarama sonucunda 1960'tan 2016 yılı sonuna kadar 503 doktora, 1480 yüksek lisans olmak üzere toplam 1983 tefsir tezi tespit edilip incelenmiş ve konularına göre tasnif edilmiştir.

Veritabanlarının taranabilir kayıtlarındaki farklılık ve problemleri sebebiyle tebliğe esas aldığımız listede yer almayan tezlerin bulunma ihtimali olsa bunların sonuç açısından ciddi değişikliklere sebebiyet verebileceği kanaatinde değiliz. Bununla birlikte yoğun çaba sonucu oluşturduğumuz tasniflerde yanılma payımızın bulunduğunu da açık yüreklilikle peşinen belirtmek isteriz.

BULGULAR

1. Üniversitelere Göre Tezlerin Dağılımı

Türkiye'de Tefsir bilim dalında ilk tez, 1960 yılında İsmail Cerrahoğlu'nun Prof. Dr. M. Tayyip Okıç'ın danışmanlığında hazırladığı "*Kur'an tefsirinin doğuşu ve tefsir hareketine hız veren âmiller*" isimli doktora çalışmasıdır. Söz konusu çalışmadan sonra Marmara (1968) ve ardından Erciyes (1971), Atatürk (1972), Uludağ (1980) ve Dokuz Eylül (1984) üniversitelerinde doktora tezleri kaleme alınmış ve 1984 yılına kadar toplam 42 adet doktora tezi hazırlanmıştır.

Bu dönemdeki tezlerin daha sonraki dönemlerde yapılacak olan çalışmaların prototipleri olduğu ve ilerleyen dönemlerdeki tezler üzerinde konu, muhteva ve metot olarak belirleyici olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu dönemde 23 tezin müfessir-tefsir eksenli yapıldığı; 8 adet tezin konulu ve kavramsal, 6 adet tezin Tefsir tarihi ve Ulûmü'l-Kur'ân konuları, 3 adet tezin kıraat ilmi hakkında

ve 2 adet tezin de tahkik olarak yapıldığı görülmektedir. Ancak bu dönemde kıraat ilmine diğer dönemlere nazaran ayrı bir önem ve ağırlık verildiği müşahede edilmektedir. Çünkü her ne kadar bu dönemde 3 adet tezin kıraat ilmini konu ettiği görülse de bir müfessirin hayatı, ilmi çalışmaları, eser(ler)i ve metodu türünden yapılan çalışmalar arasında 8 doktora tezinin kıraat uleması ve eserleri hakkında olduğu görülmektedir. Aynı şekilde bazı tezlerin müfessir ve tefsirini tanıtmak ekseninde olduğu görülse de aynı zamanda bir tahkik çalışması niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi Mustafa Göl'ün *İbn Vesik ve Resm-i Kur'an Hakkındaki Eseri* adlı doktora çalışması bu kabilden bir örnek olarak zikredilebilir.

Üniversitelerde yüksek lisans programları açıldıktan sonra ilk olarak 1984 yılında Marmara ve Uludağ Üniversiteleri bünyesinde Muhammet Bilgin, Mustafa Bilgin, Muhsin Demirci, Mustafa Kurt, İsmail Soylu, Nedim Yılmaz gibi isimler tarafından yüksek lisans tezinin ilk örnekleri hazırlanmış ve 2016 yılına kadar 1480 adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

2016 yılı itibariyle doktora tez sayısı bakımından kadim üniversiteler arasında Ankara (142), Marmara (94), Atatürk (61) ve Selçuk/N. Erbakan (48) şeklinde bir sıralama görülürken, yüksek lisans tez sayısı bakımından Marmara (250), Ankara (218), Selçuk/N. Erbakan (138), Erciyes (96), Yüzüncü Yıl (92) ve Atatürk (86) şeklinde bir sıralama göze çarpmaktadır.

2016 yılı itibariyle üniversitelerin Tefsir bilim dalında tamamlanmış tezlerin toplam sayısı bakımından ise Ankara (360), Marmara (344), Selçuk/N. Erbakan (186), Atatürk (147), Erciyes (113), Sakarya (104), Yüzüncü Yıl (98), Uludağ (80), Dokuz Eylül (76), Harran (71) ve Ondokuz Mayıs (60) şeklinde bir sıralama olduğu görülmektedir.



2. Danışmanlara Göre Tezlerin Dağılımı

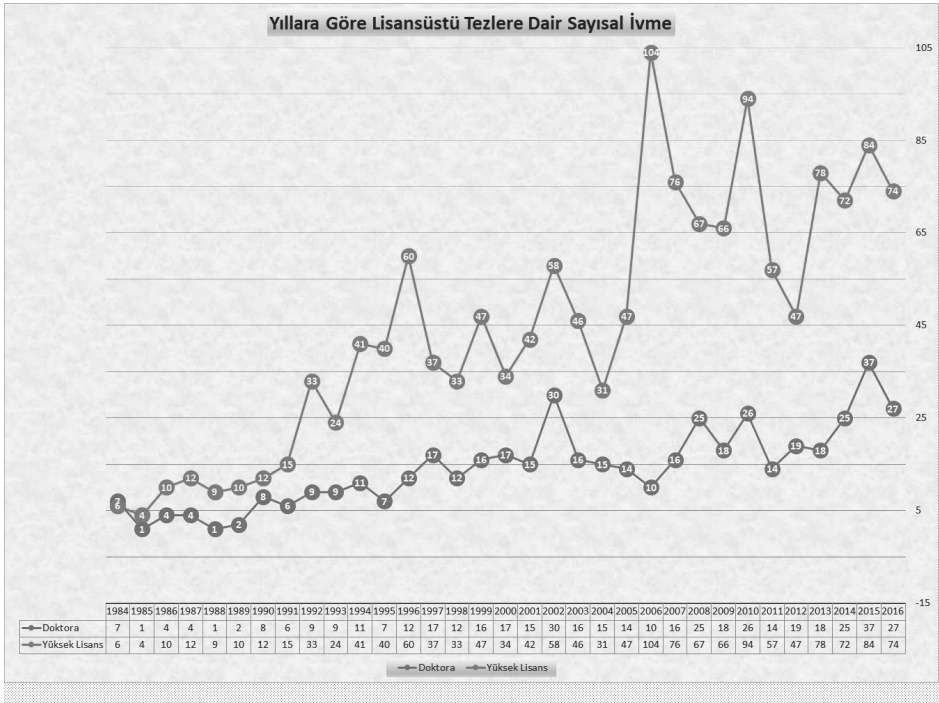
2017 öncesi -alan içi veya alan dışı olmak üzere- 217 akademisyenin tefsir tezlerine danışmanlık yaptığı; 2017 yılı itibariyle faal olarak görevde bulunan 130 civarında tefsir akademisyeninin halen danışmanlık hizmetini sürdürdüğü ve hâl-i hazırda 800'ü aşkın tezin de yazım sürecinin devam etmekte olduğu bilinmektedir.



Tefsir akademisyeni olarak tezlere danışmanlık yapan öğretim üyeleri incelendiğinde merhum Prof. Dr. Salih Akdemir'in (ö. 2014) ayrı bir yeri olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de Tefsir disiplininin hemen her alanına dair nitelikli tezler yönetmenin yanı sıra özellikle semantik, mukayeseli, isnad verileri, Sami dilleri, üslup analizi ve ayetlerin tarihlendirilmesi gibi çalışma alanlarının ülkemizdeki ilk örneklerini ortaya koymada başat rol oynayan Prof. Dr. Akdemir'in, yönettiği tezlerle akademik çalışmaların önünü açtığı; tezlerin bilimsel kalite ve standartlarını yükselttiği bilinmektedir. Bu anlamda tefsir akademiyasının, tefsir tezlerinin ilklerine imza atan Prof. Dr. M. Tayyip Okıç ve Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu kadar Prof. Dr. Salih Akdemir'e de borçlu olduğu söylenebilir.

3. Yıllara Göre Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Dağılımı

Tefsir tezlerindeki ivme yıllara göre incelendiğinde 1960'tan 1984 yılına kadar az da olsa sadece doktora tezi hazırlandığı, 1984 yılı itibariyle yüksek lisans tezlerinin de üretilmeye başladığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora sayısal olarak sürekli periyodik bir artış görülmesine de oran olarak artan bir seyirde takip ettiği gözlenmektedir. Ayrıca yüksek lisansta en yüksek artış 2006 yılında 104 adet olarak, doktora ise en yüksek tez sayısı 2015 yılında 37 adet olarak kaydedilmiştir.

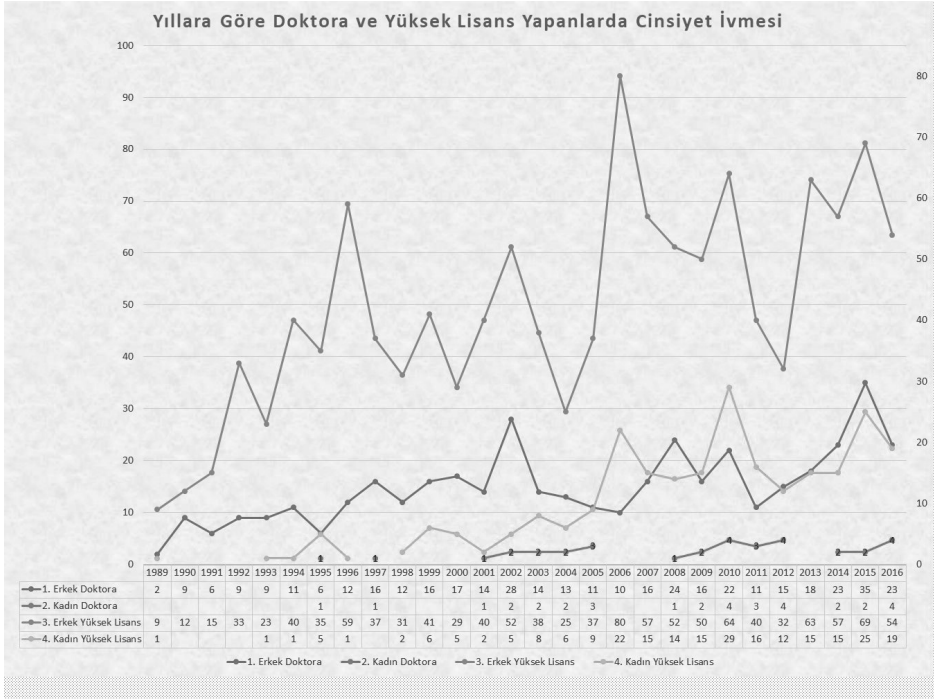


4. Kadın-Erkek Sayıları Bakımından Tefsir Tezleri

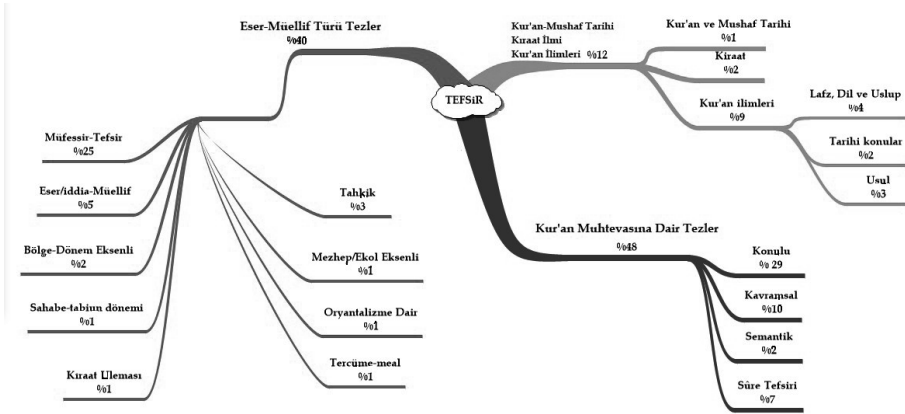
Tefsir alanında 13 kişi liste dışı tutulduğunda toplam 1684 erkek, 286 kadının tefsir tezi hazırladığı görülmektedir. Bu da toplam erkek oranının %85, kadın oranının %15 olduğu anlamına gelir.

Erkeklerde 469, kadınlarda ise 34 kişinin doktora yaptığı bilinmektedir. Bu durumda erkek ve bayanlardaki yüksek lisans oranları doktora oranları ile mukayese edildiğinde erkeklerde doktora yapma oranı %27,8 olduğu, bayanlarda ise bu oranın %11,8 olduğu; yüksek lisans tezlerinin %83'ünün erkeklerin, %17'sini bayanların; doktora tezlerinin ise %93'ünü erkeklerin %7'sini bayanların hazırladığı anlaşılmaktadır.

Bayanlarda ilk doktoranın 1995 ve 1997 yıllarında birer adet yapıldığı görülmektedir. Sonraki bazı yıllarda hiç tez yapılmadığı görülürken bazı yıllarda 1-2 adet; 2010, 2012, 2016 yıllarında ise dörder adet tez yapıldığı görülmektedir.



5. Tezlerde Konu Dağılımı



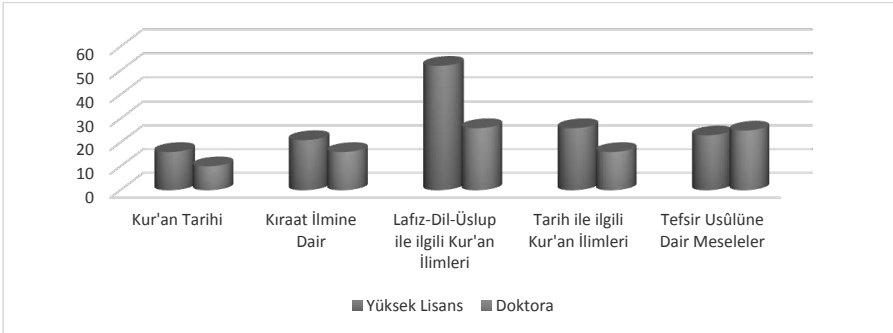
5.1. Kur'an-Mushaf Tarihi, Kıraat ve Kur'an İlimleri ile İlgili Tezler (%12)

Bu bölümde Kur'an'ın tarihi, kıraat ve Kur'an ilimleri konularını ihtiva eden tezlere yer verilmektedir. Kur'an tarihi ile ilgili olarak Kur'an'ın nüzülü ve metinleşme süreci, Mushaf tarihi konularına yer veren tezler dahil edilmiştir. İkinci olarak Kur'an'ın fonetik naklinin tarihi olarak Kıraat ilmine dair meseleleri ele alan tezler ile ilgili bilgilere yer verilmiş; fakat Kıraat uleması ve eser-

lerini konu edinen tezler son bölüme bırakılmıştır. Çünkü yaptığımız tasnifte ulema ve eserlerle ilgili tezler son bölümde incelenmiştir. Üçüncü olarak bu bölümde Kur'an ilimleri başlığına yer verilmektedir. Ancak Kur'an ilmi 3 farklı kategoriye ayrılmıştır. Esbâb-ı nuzûl, Mekkî-Medenî gibi ilimlerini ihtiva eden tezler [1] *Tarihi Verilerle İlgili Olan Tezler*; garîbu'l-Kur'an, i'rabu'l-Kur'an, mecazu'l-Kur'an gibi konular ile ilgili tezler [11] *Lafiz, Dil ve Üslupla İlgili Olan Tezler*; Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasına dair metodolojik konulara yer veren tezler [111] *Usûle Dair Tezler* başlığına dahil edilmiştir.



Doktora ve Yüksek Lisans Oranları



Kur'an ilimleri içerisinde lafız-dil ve üslupla ilgili olan tezlerin daha çok yüksek lisans seviyesinde çalışıldığı görülürken Kur'an-Mushaf Tarihi, Kiraat meseleleri, Kur'an ilimleri içerisinde tarih ile ilgili ilimlerde doktora oranının yüksek lisans oranlarına yakın olduğu görülmektedir. Tefsir Usûlü'ne dair çalışmalarda ise doktoranın daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da konuların daha teknik bir nitelik arz etmesiyle doktora tezleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

5.1.1. Kur'an ve Mushaf Tarihi Tezleri (%1)

Kur'an ve Mushaf tarihi hakkındaki ilk çalışma 1989 yılında Prof. Dr. Salih Akdemir'in danışmanlığında Arif Güneş tarafından "*Dört halife dönemi sonuna kadar Kur'an tarihi*" ismiyle hazırlanan yüksek lisans tezidir.

Kur'an ve Mushaf tarihi ile ilgili en çok tez Prof. Dr. Salih Akdemir, Prof. Dr. Mehmet Paçacı ve Prof. Dr. Halis Albayrak yönetiminde hazırlanmıştır. Doğal olarak bu konuda Ankara İlahiyat'ın ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

Kur'an ve Mushaf tarihine dair tezleri her yıl 1-2 tane kadar hazırlanırken en çok 2014 yılında 2 doktora, 3 yüksek lisans olmak üzere 5 adet hazırlanmıştır.

Kur'an ve mushaf tarihine dair tez hazırlama konusundaki eğilim Türkiye'de düşük bir profilde seyretmektedir. Bu da konunun ihmal edildiğini göstermektedir. Bu konularda yapılacak derinlikli tezlere ihtiyaç bulunmaktadır.

5.1.2. Kıraat İlmî (%2)

Kıraat ilmine dair Türkiyede yapılan tezlerin %43'ü doktora, %57'si yüksek lisans olarak yapılmıştır. 1968 yılında Tayyar Altıkulaç'ın doktora tezi olarak hazırladığı "*Ebû Şâme el-Makdisi ve el-Mürşidü'l-veciz*" adlı tahkik çalışması Kıraat ilmine dair ilk örnek olarak gösterilebilir. Fakat bu çalışma hem eser-müfessir eksenli çalışma hem de tahkik olarak hazırlanmış tefsir tezi niteliği taşımaktadır. Yedi harf ile Kur'an ilimlerine dair bazı konuların da incelendiği bu eser *el-Mürşidü'l-veciz ilâ ulûm tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz* adıyla Tayyar Altıkulaç tarafından Beyrut'ta (1395/1975) ve Ankara'da (1406/1986) neşredilmiştir.

Esasen Kıraat ilmini, tarihini ve meselelerini ele alan ilk çalışma ise 1969 yılında "*Kur'an-ı Kerim'in nüzûlü ve kıraatı: Kur'an-ı Kerim'in indiği yedi harf ve okunduğu yedi kıraat*" ismiyle İsmail Karaçam'ın hazırladığı doktora tezidir. Sonraki yıllarda Necati Tetik (1981 – Dr.), Ahmet Madazlı (1984 – Dr.), Nihat Temel (1985 - YL), Mehmet Besim (1987 - YL) tarafından tezler hazırlanmıştır. Kıraate dair en çok tezin Marmara, Atatürk ve Ankara üniversitelerinde hazırlandığı görülmektedir.

Kıraat ilmi ile ilgili yapılan tezlere bakıldığında başlangıçta kıraat ilminin ve öğretimin tarihçesi, ıstılahları, adabı, bazı kıraat ulehasının eserleri, kıraatı gibi konular ele alınırken ilerleyen dönemlerde daha spesifik konular incelenmeye başlamıştır. Ayrıca son dönemlerde kıraatların mana üzerindeki etkisine dair bir eğilim de gözlenmektedir.

5.1.3. Kur'an İlimleri (%9)

5.1.3.1. Tarihi Verilerle İlgili Tezler (%2)

Bu konuda esbab-ı nüzul, Mekki-Medeni ilmi, nasih-mensuh, israiliyat gibi konulara dair tezlerin %38'i doktora, %62'si de yüksek lisans olarak hazırlanmıştır. Son dönemlerde İslam tarihi ve Hadis eserlerindeki tefsir rivayetlerinin de tefsir ilminin hizmetine sunulması amacıyla yapılan tezlere yoğunluk verildiği görülmektedir.

Ulumü'l-Kur'an'ın tarih ile ilgili ilimleri olarak en çok Esbab-ı nüzul (7) ve nasih mensuh (5) konularının çalışıldığı görülmektedir. Bu türün ilk çalışması 1974 yılında "*Tefsir'de İsrailiyyât (H. VI. asrın başına kadar)*" isimli doktora teziyle Abdullah Aydemir'e aittir. Ardından "*Esbâb-ı Nuzûl'un tefsir ilmindeki yeri ve önemi*" (1986), "*Kur'an-ı Kerim'de nasih-mensûh ayetlerin tesbiti*" (1986) gibi tezler, onu takip eden ilk çalışmalardır.

5.1.3.2. Lafız, Dil ve Üslupla İlgili Tezler (%4)

Kur'an'ın lafız, dil ve üslup yapısıyla ilgili tezlerin %33'ü doktora, %67'si de yüksek lisans olarak hazırlanmıştır. Konunun ilk örneği, 1984 yılında Prof. Dr. Selman Başaran danışmanlığında "*Garibu'l-Kur'an ve Amme Cüzü'ndeki garib kelimelerin tefsiri*" ismiyle Mehmet Bilgin tarafından yapılmıştır.

Emsâlü'l-Kur'an (Hasan Keskin - 1986), müteşabihü'l-Kur'an (Şükrü Özbüğday - 1986), mecâzü'l-Kur'an (Necat Akdeniz - 1987) konularına dair yaptırdığı yüksek lisans tezlerine bakılırsa Prof. Dr. Sadreddin Gümüş'ün konuya ayrı bir ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tekrarü'l-Kur'an (Ali Erbaş - 1987), aksâmu'l-Kur'an (Mehmet Refii Kileci - 1988), muhkem ve müteşâbihü'l-Kur'an (Mahmut Kafes - 1988), mübhemâtü'l-Kur'an (Mevlüt Erten - 1992) gibi konulara dair yüksek lisans tezleri de bu türün diğer örnek olarak zikredilebilir.

Bu konudaki ilk doktora ise Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu danışmanlığında Hüseyin Yaşar'ın 1993 yılında "*Kur'an'da Mübhem Ayetler (mübhemâtü'l-Kur'ân)*" adıyla kaleme aldığı çalışmadır. Mevlüt Erten'in 1992 yılında aynı konu hakkında yüksek lisans tezi hazırlamış olması ve Halis Albayrak'ın 1992 yılında "*Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*" adıyla makale kaleme almış olması konu hakkında 1992-1993 yıllarında bir farkındalığın oluştuğunu göstermektedir.

Danışman olarak Prof. Dr. Salih Akdemir, Prof. Dr. Sadreddin Gümüş ve Prof. Dr. Yakup Çiçek gibi akademisyenlerin en çok tezi yaptıran öğretim üyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu türde en çok tez Marmara, Ankara, Selçuk ve Atatürk üniversitesinde hazırlanmıştır.

Tezlere incelendiğinde Kur'an kelimesine izafe olan *müşkil*, *hitab*, *temsil*, *teşbih*, *havâs* gibi konuların yanı sıra *münasebet* ve *i'caz* konusunun ayrı bir ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *üsluba dair cümle yapısı*, *istifham üslubu*, *tehekküm üslubu*, *mukayese üslubu* gibi konular ile *sembolik dil*, *çok anlamlılık*, *sentaks farklılıkları* gibi konular bu türün örnekleri olarak zikredilebilir.

5.1.3.3. Usule Dair Tezler (%3)

Tefsir usulü ve metodolojiye (yöntem ve yöntem eleştirisi) dair tezler baktığımız zaman %52'nin doktora, %48'inin de yüksek lisans olarak hazırlandığı görülmektedir. *Hazreti Peygamber'in Tefsiri* (Suat Yıldırım - 1972), *Tefsir ilminde te'vilin yeri ve önemi* (Orhan Karmış - 1975), *Tefsirde dirayet metodu* (Mustafa Çetin - 1984), *Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri* (Halis Albayrak - 1988) gibi tezler ilk doktora örnekleridir.

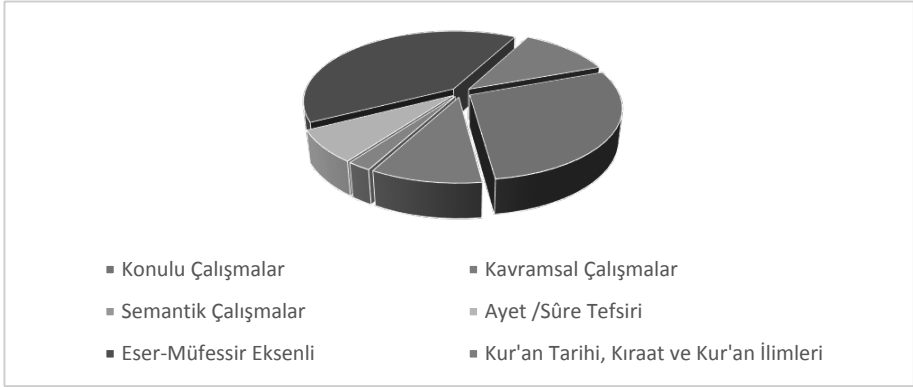
Danışman olarak Prof. Dr. Yusuf Işıcık (5), Prof. Dr. Salih Akdemir (3), Prof. Dr. Mehmet Paçacı (3) gibi akademisyenlerin daha çok tez çalıştırdığı görülmektedir.

Kur'an'ın anlaşılmasında itibâr, sebebin husûsiliğine değil lafzın umûmiliğindedir ilkesine usûlcülerin metodolojik yaklaşımları (Ömer Kara - 2001), Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitâbın Rolü (Süleyman Gezer - 2007), Kur'an'ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar (Faruk Çaykara - 2007), Sorunsallığı Açısından Kur'an Tasavvurları (Akif Topuz - 2013) gibi çalışmalar, tefsir usulü tezlerine örnek gösterilebilir.

Konu yoğunluğu bakımından Tarihselcilik ile ilgili 5 doktora, 5 yüksek lisans olmak üzere toplam 10 tez yapıldığı görülmektedir. Ayrıca *Tarihsel addedilen ayetlerin evrenselliği* (Zeki Keskin- 2007); *Kur'an Hükümlerine Modernist Yaklaşımlar ve Bunların Eleştirel Değerlendirilmesi* (Zeki Keskin - 2016); *Kur'an ilimlerine açısından Kur'an'la yetinme* (Ahmet İnan - 1993) gibi eleştirel gaye ile yazıldığı anlaşılan tezler de görülmektedir.

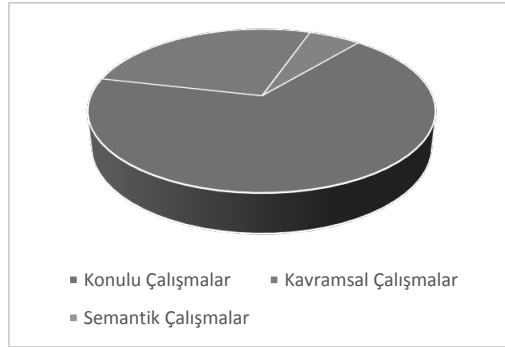
5.2. Kur'an Muhtevasına Dair Tezler (%48)

Lisansüstü tefsir tezleri incelendiğinde yarısına yakın bir bölümünün Kur'an muhtevası ile ilgili olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı Kur'an'dan herhangi bir konuyu, kimisi bir kavramı çeşitli açılardan ele alırken kimisi de ayet, ayet grubu ya da bir sûreyi açıklamayı konu edinmektedir. Bu tür tezler, tefsir disiplini içerisinde %48 gibi bir oranı temsil etmektedir.



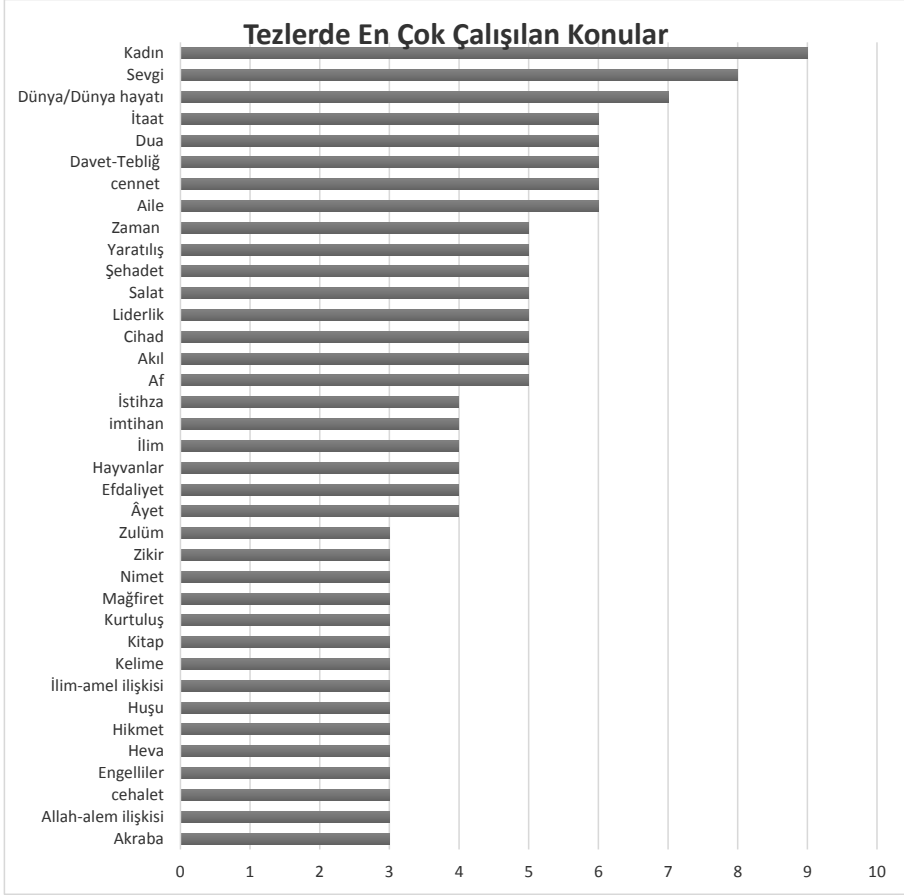
5.2.1. Konulu-Kavramsal ve Semantik Tezler (%41)

Konulu, kavramsal ve semantik türü çalışmaların miladı neredeyse Türkiye’de tezlerin ilk ortaya çıktığı tarihe dayanmaktadır. Genel olarak tefsir tezlerinin %41’lik bir kesimini teşkil etmektedir. Bu da tefsir alanında yapılan en az 3 tezden bir tanesinin bu türe dahil olduğunu göstermektedir. Söz konusu tezlerin %21’nin doktora, %79’unun da yüksek lisans olarak hazırlandığı görülmektedir.



Esasen şekilde verdiğimiz oranların -özellikle de semantik çalışmalarla ilgili %6’lık payenin- gerçeği yansıttığını söyleme imkanımız maalesef yoktur. Zira bir tezin konulu, kavramsal ya da semantik olduğunun ilk göstergesi her ne kadar tezin ismi olsa da bunun kesin bir sonuç olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü kimi zaman isimlerin içeriği yansıtmaması sebebiyle konu ile ilgili her bir tez için ayrı ayrı karar vermek ve her kararda tezi ciddi bir şekilde incelemek gerekmektedir. Böyle bir çalışma tebliğimizin sınırlarını aşacağı için üç türü tek çatı altında birleştirip tez isimlerinden hareketle değerlendirme yapmak durumundayız. Zira konu, kavram ve semantik çalışmaları her ne kadar birbirinden farklı olsa da her biri, bir konu veya kavramın belirli bir bütünlük içerisinde sunumunu ifade ettikleri için aralarında müştereklik söz konusudur.

Konulu ve kavramsal çalışmaları kabaca bir tasnife tabi tuttuğumuzda genel olarak bireysel-toplumsal, inanç-ibadet, kadın-aile, bilimsel, siyasi, tarihi, lafız, dil ve üslupla ilgili konu ve kavramların yanı sıra Hz. Peygamber'in şahsıyla ilgili hususlar önplana çıkmaktadır.



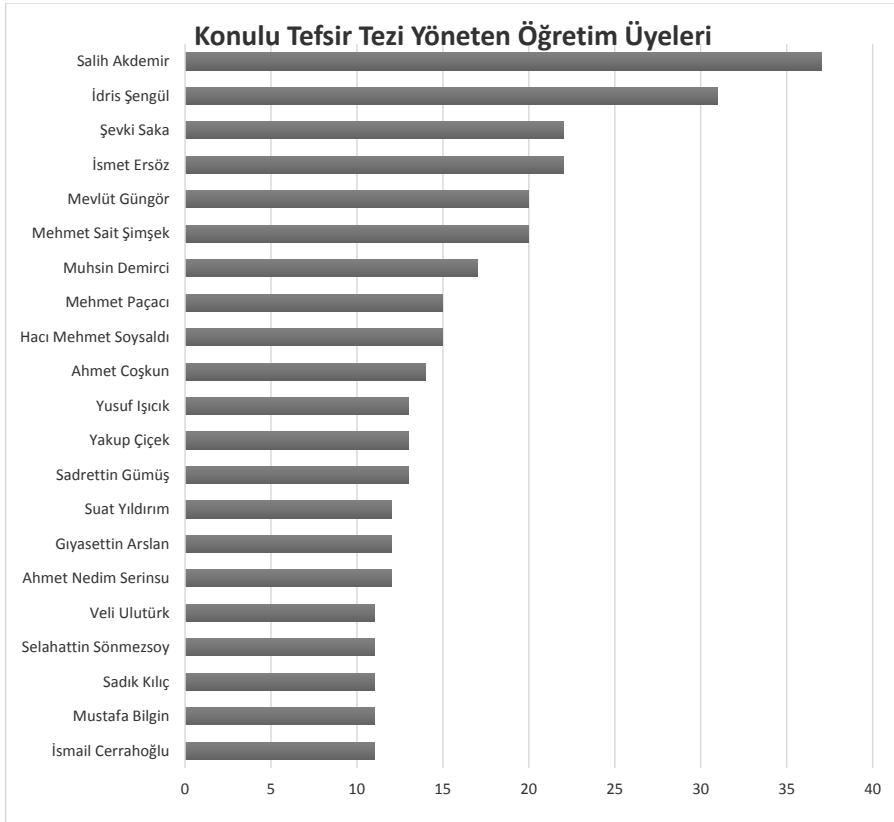
Konu Dağılımı	Dr	YI	Toplam		Örnekler
İnançla ilgili konu ve kavramlar	61	225	286	%35	Allah, melek, uluhiyet, cennet, cehennem, hesap, dua, ilim, iman vs.
Bireysel-toplumsal konu ve kavramlar	39	162	201	%25	Ahlak, akraba, iyilik, davet-tebliğ, iletişim, istihza, kibir vs.

Tarihi konu ve kavramlar	24	64	88	%11	Helak olan kavimler, cahiliye, tarih yorumu, kıssalar vs.
Siyasi konu ve kavramlar	18	51	69	%9	Azınlık, barış, savaş, isyan, cihad, şehadet, devlet, yönetim, fetih, stratejik planlama vs.
Lafız, Dil ve Üslupla ilgili konu ve kavramlar	11	41	52	%6	Ayet, beyan, deyimler, hak, karae, karye, ashab vb.
İbadet ve sorumlulukla ilgili konu ve kavramlar	9	24	33	%4	Namaz, zekat, kulluk, amel, ibadet, ubudiyet vs.
Kadın ve aileye dair konu ve kavramlar	3	28	31	%4	Kadın, kadının şahitliği, kadın hakları, örtünme, aile, anne vb.
Bilimsel konu ve kavramlar	3	31	34	%4	Deprem, yer küre, nebatat, ses, su, yağmur, yaratılış, zaman vb.
Hz. Peygamber'in şahsiyle ilgili konu ve kavramlar	1	13	14	%2	Hz. Muhammed'in konumu, itib ayetleri, itirazlar, teselliler vb.

Tablolardan konulu ve kavramsal çalışmalarda Kelam disiplininin ilgi alanına giren inanç konularının ve sosyal içerikli mevzuların daha yoğun çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hatta öyleki bazı konuların tekrar tekrar çalışıldığı gözlemlenmektedir. Yukarıdaki tabloda 3 ve daha fazla teze konu olan bazı konuların listesi çıkarılmıştır.

Yukarıdaki listede yer almaması bakımından kısaca kıssalara konu edinen tezlerden bahsetmek gerekirse konulu çalışmalarda 1990'dan itibaren daha spesifik olarak Kur'an'da yer alan peygamberlere dair müstakil kıssalar çalışılmaya başladığını söylemek mümkündür. Hz. İbrahim (1990), Hz. Musa (1990; 1992), Hz. Nuh (1992), Hz. İsa (1992), Hz. Şuayb (1994), Hz. Zülkarneyn (1994), Hz. Yusuf (1995) gibi peygamber kıssalarının yoğunluk kazandığı ve 61 tezin konusu olduğu görülmektedir. Kıssalarla ilgili tezlerde Hz. Nuh (5), Hz. Süleyman (5), Hz. İsa (4), Hz. Yusuf (4), Hz. İbrahim (4), Hz. Davut (3), Hz. Lut (3), Hz. Zülkarneyn (3), Hz. Meryem (3) gibi konularda yoğunluk görülmekteyken Hz. Eyyüp, Hz. İdris, Hz. Salih, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. İlyas, Hz. Elyasa, Hz. Zülkifl gibi peygamberlerin genel kıssalar içerisinde bahsi geçse de mürtakil olarak tefsir tezi konusu olmadığı, bu tür çalışmaların bir nevi dinler tarihçilerine bırakılmış olduğu görülmektedir.

Kıssa konusunda Salih Akdemir'in 1992 yılında *Hıristiyan kaynaklara ve Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İsa* isimli doktora tezinin mukayeseli olması bakımından ayrı bir yeri olduğu söylenebilir. Bu tezden sonra Hz. Nuh (1999), Hz. İbrahim (2000; 2006), Samiri (2010) ve genel olarak kıssalar (2006) mukayeseli çalışılmaya başlamıştır. Bu durum mukayese metodunun az da olsa zamanla kabullenildiğini göstermektedir. İdris Şengül'ün kendi doktora tezinde mukayese metodunu kullanmazken, yönettiği tezde (Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim - 2000) mukayese yöntemini çalıştırmış olması bunun göstergesi gibidir. Son zamanlarda kıssaların mitoloji ile ilişkisi, kadim kültür ve dinlerdeki yeri, siyerle ilişkisi, sahabe dönemindeki durumu, günümüze kadar ki tarihsel süreçte anlaşılma biçimine dair çalışmalara önemli oranda bir eğilim görülmektedir. Bu tür çalışmalarla kıssalar konusunda bir farkındalığın ve önemli bir hareketliliğin olduğu görülmektedir.



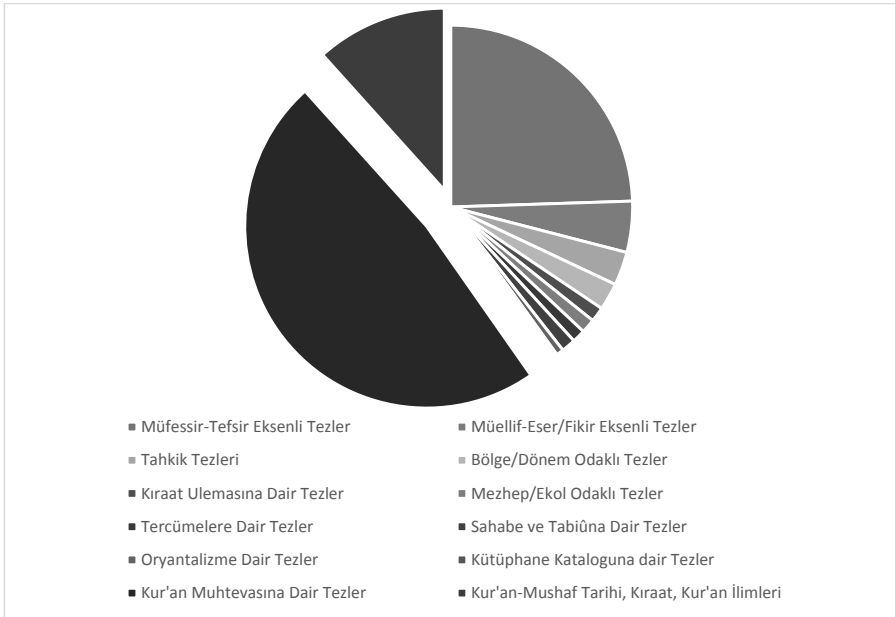
5.2.2. Ayet ve Sûre Tefsirine Dair Tezler (%7)

Sûre veya ayet/ayet grubunun tefsirini merkeze alan tezlerin oranı, genel tefsir tezleri içerisinde %7, konulu tefsir tezlerine oranla %16'lık bir orana te-

kabül etmektedir. Söz konusu tezlerin yüksek lisans tezi olarak yapıldığı görülmektedir. Bu tezlerin de %14'ü ayet veya ayet grubu özelinde, %86'sı da sûre tefsiri şeklindedir. Bu meyanda bazı sûrelere daha fazla ilgi duyulmuş ve bu sûreler tefsir tezlerine mükerreren konu olmuştur. Söz gelimi Bakara (9), Maide (4), Kehf (3), Nur (3), Lokman (4), Ahzab (3), Hucurat (3), En'am (2), Tevbe, Hud (2), Meryem (2), Fecr (2), Hadid (2), Saff, Kalem (2), Karia (2), Asr (2), ihlas (2) sureleri bu kabildendir. Bununla birlikte Al-i İmran, A'raf, Yunus, Ra'd, İbrahim, Hicr, Enbiya, Duhan, Casiye, Zuhruf, Zariyat, İnşikak ve Kevser surelerinin de müstakil bir tefsir tezine konu olmadıkları tespit edilmiştir.

Ayet, ayet grubu yahut sûre tefsirini konu edinen tefsir tezlerinin ilk örnekleri, TDV İslam Ansiklopedisindeki sûrelerle ilgili maddelerin çoğunun yazarı Yrd. Doç. Dr. Emin Işık'ın danışmanlığında yapılmıştır (1991). Ardından konu hakkında en fazla tez yaptıran Prof. Dr. Sadreddin Gümüş, Prof. Dr. Yakup Çiçek, Prof. Dr. Muhammed Aydın'ın danışmanlığında yapılmıştır. Bununla birlikte Bakara sûresinin, Prof. Dr. Muhammed Aydın'ın danışmanlığındaki 6 farklı yüksek lisans konu olması alanında farklı bir örneklığı teşkil etmektedir. Son yıllarda ortalama yılda 10 kadar yüksek lisans tezinin bu türden kaleme alındığı gözlenmektedir. Vakıf Üniversitesi olan FSM ve Fatih üniversitelerinde hazırlanan tefsir tezlerinin de daha çok ayet ve sûre tefsiri kategorisine yapıldığı gözlemlenmektedir.

5.3. Eser-Müellif Türü Tezler (%40)



5.3.1. Sahabe ve Tabiun Dönemi (%1)

Lisansüstü tefsir tezlerinde sahabe ve tabiun dönemine dair oldukça sınırlı sayıda tez bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu döneme ait tezlerin sayısı %60'ı doktora, %40'ı ise yüksek lisans olarak hazırlanmıştır. Doktora tezlerinde “*Mevâli'nin yeri*”, “*Kadınların tefsire katkıları*”, “*Siyaset-Tefsir ilişkisi*”, “*Mekke Ekolü*” ve “*Sahabenin Kur'an anlayışı*” gibi genel nitelikli konuların yanı sıra sahabeden Hz. Ömer (2 adet), Übey b. Kâ'b (2 adet), Abdullah b. Mes'ud ve Zeyd b. Sâbit; tâbiûndan ise Hasan-ı Basrî (2 adet) ve Said b. Cübeyr (2 adet) tezlere konu olmuştur.

Yüksek lisans tezlerinde ise aynı şekilde “*Sahabenin Kur'an okuma anlayışı*”, “*Tabiun dönemi tefsir hareketleri*” gibi muhtevası genel olan konuların yanı sıra sahabe döneminden Hz. Aişe (3 adet) ve Hz. Ali'ye (2 adet) ağırlık verildiği, aynı zamanda Hz. Ömer ve Zeyd b. Sâbit; tâbiun döneminden de Hasan-ı Basrî ve Mücahid b. Cebr ile ilgili birer tez yapıldığı görülmektedir.

Bu noktada bu çalışmamız vesilesiyle özellikle tefsir ilmi açısından “Hibrü'l-ümme” ve “Tercümânü'l-Kur'an” olarak bilinen **Abdullah b. Abbâs**'ın (ö. 68/687) müstakil tefsir tezlerine konu edilmemiş olmasını taaccüp ve teessüfle müşahade etmiş bulunmaktayız. 60 yıla yakın bir zaman zarfında Türkiye'de -hâl-i hazırda yapılmakta olan bir doktora tezinin dışında- tefsir disiplini çerçevesinde İbn Abbas'a dair henüz bir yüksek lisans yahut doktora tezi maalesef yapılabilmiş değildir. İlmî ve vicdanî sorumluluk olarak en azından önümüzdeki süreçte, bu gecikmiş çalışmanın ciddi bir gereklilik arz ettiğini düşünmekteyiz. Bu sebeple Abdullah b. Abbâs'ın tefsir ilmindeki ve mushaf tarihindeki yeri, önemi, katkıları, rivayetleri, sıhhat ve etki derecesi gibi hususlar üzerine kolektif çalışmalar, projeler, sempozyumlar ve ilmi toplantılar düzenlenmesi; gerek tarih ve gerekse hadis-ismad tekniklerinden destek alarak derinlikli tefsir tezlerine ve araştırmalarına konu edilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Aynı şekilde tefsir ilminin gelişimine hizmet eden, katkı sağlayan ve rivayetlerde önemli yer tutan Ebû Musa el-Eş'arî (ö. 44/664), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. el-Ecda' (ö. 63/683), İkrime (ö. 105/723), Tâvus b. Keysân (ö. 106/ 724), Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 114/732), Katade b. Diâme (117/735), Süddî el-Kebîr (ö. 127/745) ve Zeyd b. Eslem (ö. 136/753) gibi pek çok sahabe ve tâbiûnin İslam tarihi, İslam hukuku ve hadis alanlarında çalışılmasına rağmen derinlikli tefsir tezlerine konu edilmemesi dikkat çekici olmakla beraber, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.

5.3.2. Tefsir-Müfessir Eksenli Tezler (%25)

Genel olarak 2016 yılı itibarıyla tamamlanmış bütün tefsir tezlerinin %25'ine tekabül etmektedir. Bu da yapılan tezlerden ortalama her 3 tanesinden 1'inin bu kapsamda ortaya konduğunu göstermektedir. Söz konusu tezlerin %70'ni yüksek lisans, %30'unu da doktora tezleri oluşturmaktadır.

Türkiye'de tefsir-müfessir eksenli tezlerin ilk nüveleri, lisansüstü tezlerin ilahiyat fakültelerinde ortaya çıktığı zamanlara kadar gitmektedir. Süleyman Ateş tarafından kaleme alınan ve bilebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de ikinci tefsir tezi olarak kabul gören “*Sülemi ve tasavvufî tefsiri*” (1968) isimli doktora çalışması bu nev'in ilk türüdür. 1984 yılına kadar Türkiye'de tefsir alanında kaleme alınan 42 tezdten 20 kadarının tefsir-müfessir eksenli olduğu hesaba katılırsa, günümüze kadar gelen süreç içerisinde “tez” mevzu bahis olduğunda pek çok danışman ve araştırmacı tarafından akla gelen ilk çalışma türü olarak görüldüğünü ve bu anlamda ciddi bir teamül oluştuğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira tez yazılmaya başladığı ilk dönemden bu yana “*X müfessir ve eseri*” yahut “*X müfessir ve tefsirindeki metodu*” gibi isimlendirmelerin yanı sıra içerik şablonu olarak da pek değiştirilmeden devam ettirilen bu tür tezler, bir tür gelenek halini çöktan almış görünmektedir.

Esasen bu kısma sadece tam veya eksik Kur'an sûrelerinin anlam ve yorumuna dair eseri bulunan müfessirler dahil edilmiştir. İlgili tezlere konu olan tefsirlerin %50'si kadim ve klasik dönemlerde, %20'si Osmanlı döneminde, %30'u da çağdaş dönemde kaleme alındığı görülmektedir. Bu bölümdeki tezlerde Râzî, Taberî, Elmalılı, Mâtürîdî, Zemahşerî, Âlûsî gibi müfessirler 20'nin üzerinde teze konu olarak yoğun çalışılan isimler olmuşlardır. Aynı şekilde Nesefî, İbn Kesir, Ebussuûd, Beyzavî, Mevdûdî gibi müfessirler de sayıca azımsanmayacak tezin konusu olmuştur.

5.3.3. Eser-Müellif Eksenli Tezler (%5)

Eser-müellif eksenli tefsir tezlerinden, bilindik anlamda bir tefsir eserinden ziyade, Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya katkı sağlayan ilmî ve fikri eserler ve müellifleri kastedilmektedir. Kur'an ilimleri, tefsir usulü ve Kur'an'la ilgili sair meseleleri içeren tüm eserleri/müellifleri konu edinen tezler bu gruba dahil olmaktadır. Aslında tefsir tezlerinde görülen bu tür, bir önceki konuya dahil edilebilir gibi görünse de, metot olarak birbirinden farklılık arz etmektedir.

Son zamanlarda oldukça popüler olan eser-müellif türü çalışmalara aslında Türkiye'deki tefsir tezlerinin erken örneklerinde de rastlamak mümkündür. Mehmet Sait Şimşek'in “*el-Câhiz ve eserlerindeki Kur'an ve tefsirine ait görüşleri*” (1984) isimli doktora çalışması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bu tür tezlerin %27'si doktora, %73'ü ise yüksek lisans tezi olarak kaleme alınmıştır. Eser-müellif ekseninde kaleme alınan tezlerde incelenen şahısların %60'ının Kur'an ilimlerine dair ilmi bir eseri olduğu, %40 kadarının da Kur'an ve tefsir hakkında fikirlerini kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda kimi araştırmacıların derli toplu bir eser üzerinden müellifin düşünce ve metodunu ortaya koymaya çalıştığı görülürken kimi araştırmacıların da dağınık eserlerden düşünce ve fikirleri derleyip sentezlediği anlaşılmaktadır.

Bu tür çalışmalarda Şâtübî, Zerkeşî, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Mevlana Celâleddin er-Rûmî, Ali Şeriatî, Muhammed Esed, Muhammed İkbâl, Hasan el-Benna, Said Nursi gibi isimlerin daha yoğunlukla çalışıldığı görülmektedir.

5.3.4. Kıraat Uleması ve Eserlerine Dair Tezler (%1)

Kıraat uleması ve kıraat ilmi ile ilgili tezler, bütün tefsir tezleri içerisinde %1'lik bir kesimi teşkil etmektedir. Bu gruptaki tezlerin %30'u doktora, %70'i yüksek lisanstan oluşmaktadır. Tezler büyük oranda “*İmam ve kıraatı*” ya da “*İmam ve adlı eseri*” şeklinde isimlenmektedir. İmam Nafi, ed-Dûrî, Kisaî, ed-Dânî, İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid, Ebû Amr, İbn Kesir, Hamza, Bezzâr, Asım ve kıraatı gibi pek çok konu çalışılmış ve hâlâ çalışılmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte tefsirlerinde kıraatlardan bahseden yahut kıraat yönüyle de temayüz eden müfessirler de doktora ve yüksek lisans seviyesinde tezlere konu olmuştur. Taberî, Zemahşerî, Begavî, Kurtubî, Celaleyn, Ebû Hayyân, Ebussuûd, İbn Âşûr, Râzî, Ferrâ', Elmalılı, Çantay gibi müfessirler bunun örnekleridir. Ayrıca “*Basra imamlarının kıraatları*” ve “*Osmanlı kıraat alimleri*” gibi bölgesel ve dönemsel bazı tezler de mevcuttur. Bu tür tezlerle birlikte değerlendirilirse bu grubun içerisindeki kıraat alanına dair tez oranı iki katına çıkar.

5.3.5. Bölge/Dönem, Mezhep ve Tefsir Ekollerine Dair Tezler (%3)

Tefsir tezlerinde tür olarak bölge ve dönem çalışmaları göze çarpmaktadır. Bu tür çalışmalarda belirli bir bölge, dönem, zaman aralığı, kütüphane, cinsiyet veya dil özelinde Kur'an ve Tefsir çalışmaları araştırma konusu yapılır ve konuyla ilgili bütün tablo tez ölçeğinde resmedilmeye çalışılır. Bu tür çalışmalar, tefsir tezlerinin %2'sini teşkil etmektedir ve bu çalışmaların %75'i yüksek lisans, %25'i doktoradan oluşmaktadır.

Tematik bir tasnife tabi tutulduğunda ise bu tür tezlerde %77 oranında belirli bir dönemin/bölgenin (vs.) Kur'an, tefsir ve tefsir usulü çalışmaları araştırmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Sözgelimi “*Osmanlı dönemi müfessirleri*”, “*Cumhuriyet dönemi tefsir hareketleri*”, “*Libya'da tefsir hareketleri*”,

“Uygurca Kur’an çalışmaları”, “XX. Asrın ilk yarısındanki Türk müfessirleri” gibi pek çok çalışma örnek gösterilebilir.

Bölgesel/dönemsel çalışmaların %33’ünü de bölgesel/dönemsel kıraat çalışmaları, belirli kütüphane(ler)deki tefsire dair eserler, bir ekolün tefsir çalışmaları ve belirli bir cinsiyetin tefsir alanına katkıları türündeki çalışmalar teşkil etmektedir.

Bu tür çalışmalarda çağdaş dönemdeki tefsir hareketlerine ve yöntem sorunlarına yoğunluk verildiği, son zamanlarda ise Osmanlı tefsir çalışmalarının popülerlik kazandığı göz çarpılmaktadır.

5.3.6. Tercüme ve Oryantalizm Konulu Tezler (%2)

Öncelikle belirtmek gerekir ki, tercüme merkezli tezlerle Kur’an’ın çevrildiği herhangi bir dil kastedilmektedir. Bu anlamda en başta Türkçe olmakla birlikte Rusça (4), İngilizce, Kazakça, Kürtçe Kur’an meallerinin tezlere konu edildiği görülmektedir. Bu tür tezler tüm tefsir tezleri içerisinde %1’lik bir kesimi temsil etmektedir. Bu tür tezlerin %22’sinin doktora, %78’inin de yüksek lisans seviyesinde kaleme alındığı görülmektedir.

Tercümelere dair tezlerde kimi tezlerin sorunsal olarak tercüme meselesini ele aldığı, kimi tezlerin bazı meallerdeki problemleri incelediği, kimi tezlerin bazı sorunlar özelinde mealleri incelediği, kimi tezlerin mukayese, kimilerinin de bir meali ya da belirli bir dönemdeki çalışmaları tanıtım amaçlı kaleme alındığı görülmektedir. Türkçe olarak Elmalılı M.Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Muhammed Esed, Yusuf Işıcık, Suat Yıldırım, Recep İhsan Eliaçık, Mustafa Öztürk, Mustafa İslamoğlu tarafından hazırlanan mealler gerek mukayeseli gerekse müstakil olarak tezlere konu edilmiştir. Son dönemlerde Türkçe meal sayısının 300’e dayandığı bilgisinden hareketle, belli başlı problemler çerçevesinde henüz tezlere konu edilmeyen pek çok mealin var olduğunu söylemek mümkündür.

Tercümelere konu olduğu gibi yabancıların Kur’an ve tefsir özelinde yaptığı çalışmalar da tefsir tezlerine konu olmuştur. Bu açıdan özellikle Rusça ve İngilizce hazırlanan meallere dair tezler dikkat çekmektedir. Oryantalizm konulu tezlerde ise İngilizce (6), Rusça (6) ve Almanca (4) eserler üzerine tefsir tezleri hazırlanmıştır. Bu tezlerin oranı da %1’lik bir dilime tekabül etmektedir. Bu tür çalışmaların %30’u doktora, %70’i ise yüksek lisans seviyesinde yapılmıştır.

Konu olarak ise bu tür çalışmaların “Rus oryantalistlerin Kur’an çalışmaları”, “Almanca yapılmış Kur’an çalışmaları” gibi bibliyografik; “Muir’in Kur’an’a bakışı”, “Watt’ın vahiy ve Kur’an algısı” şeklinde biyografik ve

metodik; “Oryantalistlerin Kur’an vahyi ve Kur’an’ın kaynağına yönelik iddiaları” gibi tematik olduğu; yahut tanıtım ve değerlendirme içerikli yapıldığı görülmektedir.

5.3.7. Tahkik Çalışmaları (%3)

Tefsir alanında yapılan tahkik konulu tezlerin %23’ü doktora, %77’sinin de yüksek lisansta yapıldığı görülmektedir. Aslında lisansüstü tahkik çalışmaları, Türkiye’de ilk etapta doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bu tür çalışmaların ilk örnekleri Tayyar Altıkulaç (1968), Mustafa Göl (1971) ve Emin Işık (1973) tarafından ortaya konmuştur. Yüksek lisans seviyesinde ise ilk örnekler, Marmara’da ilk yüksek lisans tezleri ortaya çıkmaya başladıktan kısa bir süre sonra Cevdet Akbay (1987), Bahattin Dartma (1988) ve Mustafa Altundağ (1988) tarafından hazırlanmıştır.

Konu dağılımına bakıldığı zaman daha çok tahkik tezlerinin 35 tanesi tefsir (23 sûre, 12 bütün), 21 Kur’an ilimlerine dair konular ve eserler, 3 adet de kıraat ile ilgili olduğu görülmektedir. Fakat tezler incelendiğinde tahkik usûl ve esasları açısından genel bir birliktelikten bahsetme imkanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte son zamanlarda bu konuda önemli adımların atıldığı müşahede edilmektedir. Günümüz bilimsel etik ve nitelik anlayışı dikkate alındığında doktora düzeyinde tahkik çalışılmasının uygun olmadığı kanaati ortak teamül olarak benimsenmiş görünmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Tefsir tezlerinin konu dağılımını hedef edinen bu çalışmadan anlaşıldığı üzere Kur’an-Mushaf tarihine, Sahabe ve tabiûn dönemi tefsir hareketleri ve rivayetleri ile ilgili nitelikli tezlere ve Tefsir Usûlüne dair metodolojik araştırmalara eğilim Türkiye’de düşük bir profilde seyretmektedir. Özellikle tefsir disiplini çerçevesinde bugüne kadar 2.000 küsur tez hazırlanmasına rağmen, sahabeden gelen tefsir rivayetlerinin takriben %80’i kendisine nispet edilen Abdullah b. Abbâs hakkında bugüne kadar tamamlanmış herhangi bir tez bulunmaması ciddi bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Başta İbn Abbâs olmak üzere, sahabe ve tâbiûn dönemi tefsir çalışmaları konusunda yapılacak pek çok tez ve kolektif ilmi faaliyetlerle söz konusu ihmalin telafi edilmesi mümkün görünmektedir. Bu noktada özellikle kaynak, yöntem ve içerik bakımından tarih, rivayet, isnad verileri ve teknikleri çerçevesinde yapılan ilmi faaliyetlerin Türkiye’deki lisansüstü tefsir tezlerinde son derece ihmal edildiği anlaşılmaktadır.

Kur’an ilimleri ile ilgili yapılan tezlerde ise daha çok lafız, dil ve üslup eksenli konulara ağırlık verildiği; fakat Kur’an’ı anlama ve yorumlamaya dair

metot teklif eden/etmesi umulan konuların çok tercih edilmediği müşahede edilmektedir. Bu noktada usul konularının da ihmal edildiği ve yoğunluk verilmesi gereken önemli bir alan olduğu görülmektedir.

Tefsir disiplinini ilgilendiren konularda oryantalistik çalışmaların, her ne kadar pek çok ekolün, fikrin, metodun, eserin vb. zuhur etmesine sebep olduğu bilinse de konuyla ilgili yapılan tezlerin oranına bakılırsa bu hareketliliğin tezlerle çok fazla yansımadağı anlaşılmaktadır. Özellikle oryantalizmin son yüzyılda tefsir çalışmalarına olan etkisi hâlâ etraflıca aydınlatılmış olmamakla beraber bu alanda yapılan tezlerin -istisnalar hariç- genelde savunma ya da tenkit nazarıyla kaleme alındığı görülmektedir. Halbuki Batılıların Kur'an ve tefsir disiplinine dair çalışmalarını ve iddialarını anlamak, onların kendi dini ve fikri altyapılarının anlaşılmasından sonra teberrür edebilecektir. Kuşkusuz bu durum, Batı'nın siyasi, etnik, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin yanı sıra kutsal kitaplarının tarihi, yorum türleri ve usul anlayışları gibi konularda akademik çalışmaları gereklı kılmaktadır.

Konulu/kavramsal tefsir alanına bakıldığında bu konuda ciddi bir yoğunluk gözlenmektedir. Fakat bu konuların büyük bir kısmı konu ve metot bakımından birbirinin tekrarı durumundadır. Bu sebeple daha derinlikli semantik ve mukayeseli çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kıssalarla ilgili Nuh (5), Süleyman (5), İsa (4), Yusuf (4), İbrahim (4) bazı peygamberlerin birden çok teze konu olduğu gözlenirken Eyyüp, İdris, Salih, İsmail, İshak, Yakup, İlyas, Elyasa, Zülkifl gibi peygamberlerin genel kıssalar içerisinde bahsi geçse de müstakil olarak tefsir tezlerine konu olmamış, bu tür çalışmalar adeta dinler tarihçilerine bırakılmış görünmektedir.

Konulu tefsir türü tezlerde ise Allah, melek, uluhiyet, cennet, cehennem, hesap, dua gibi *inanç konularına* ve ahlak, sıla-ı rahim, iyilik, davet-tebliğ, iletişim, istihza, kibir gibi *bireysel ve toplumsal konulara* ağırlık verildiği görülmüştür. Hatta bu tür konulu çalışmalarda aynı tez adı ve benzer içerik niteliğinde olan pek çok çalışmanın bulunduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu tür tezlerdeki “Kur'an'da”, “Kur'an'a Göre”, “Kur'an'ın'e Bakışı”, “Kur'an'ın'e Yaklaşımı”, “Kur'an'ın Anlayışı”, “Kur'an'ın'e Verdiği Değer”, “Kur'an'ın'e Karşı Tutumu”, “Kur'an Perspektifinde(n)”, “Kur'an Işığında”, “Kur'an'ın Hedeflediği” şeklinde isimlendirmelerin bir kısmının Allah adına konuşma izlenimi vermesi sebebiyle son derece iddialı ve bir o kadar da riskli olduğu müşahede edilmektedir.

Ayet ve sûre tefsirleri, daha çok yüksek lisans tezlerine konu olmuştur. Özellikle bazı vakıf üniversitelerinde tamamen sûre tefsirine dair tezler ya-

pılmıştır. Aynı şekilde Bakara (9), Maide (4), Kehf (3), Nur (3), Lokman (4), Ahzab (3), Hucurat (3) gibi bazı sûrelerin tefsir tezlerine konu edilmesinde yoğunluk görülürken A'raf, Yunus, Ra'd, İbrahim, Hicr, Enbiya, Duhan, Casiye, Zuhurf, Zariyat, İnşikak ve Kevser surelerinin de müstakil bir tefsir tezine konu olmadıkları tespit edilmiştir.

Tefsir-müfessir eksenli çalışmalara ciddi bir yoğunluk verilmiştir. Hatta öyle ki “tefsir tezi” denilince akla ya “konulu/kavramsal tefsir” ya da bir “müfessirin metodunu çalışmak” gelir olmuştur. Bu meyanda Râzî, Taberî, Elmalılı, Mâtürîdî, Zemahşerî, Âlûsî, Neseî, İbn Kesir, Ebussuûd, Beyzavî, Mevdûdî gibi müfessirler fazlaca tezin konusu olmuştur.

Kur'an tercümelemleri ile ilgili bazı meallerin birkaç teze konu olduğu; fakat genel olarak ya eleştiri yazma yahut tanıtma kabilinden olduğu gözlenmektedir. Aynı şekilde oryantalizme dair tezler de ihmal edilmiş görünmekte ve yapılan bazı çalışmaların “reddiye yazma” saikiyle kaleme alındığı görülmektedir.

Tezlerle ilgili son olarak herhangi bir sorunsal çerçevesinde ele alınmaksızın sırf bir müfessir ya da eseri tanıtma amacıyla tez yazmanın; fazlaca çalışılan müfessirlerin ele alındığında da biyografilerine yeniden uzun uzadıya tezlerde yer vermenin; konulu ve kavramsal olarak çokça çalışılmış konuları yeniden tez konusu etmenin, belli bir problem çerçevesinde olmaksızın doktora düzeyinde tahkik çalışmalarının gerekli olmadığı kanaati hasıl olmuştur.

Ayrıca Kur'an ve Mushaf tarihine; sahabe ve tabiûn dönemi tefsir hareketlerine dair derinlikli tefsir araştırmalarına; yöntem ve z etmesi umulan metodolojik konulara; Kur'an-ı Kerim ile ilişkili olarak Kitab-ı Mukaddes'in yorum tarihi ve usulüne; Oryantalizm ve oryantalizmin tefsirdeki etkilerine, rivayet ve isnad verilerini inceleme ve değerlendirmeye dair tarih ve hadis tekniklerine dair nitelikli araştırmalara ihtiyaç olduğu ve bu konulara ağırlık verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de Tefsir Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerde Tahkik Çalışmaları

Fatma Nur ŞENER¹

Giriş

Edisyon kritik, tenkitli neşir, metin tenkidi gibi isimlerle de anılan tahkik çalışmalarına olan rağbet bir yandan artarken, öte yandan bu tür çalışmaların tez olabilirliği bir takım tartışmalara konu olmuştur. Bu durum, tefsir alanında geçmişten itibaren varlık gösteren tahkik tezlerinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Çalışmamız üç safhadan müteşekkil olup, ilk aşamada tahkikin tanımı incelenecektir. Bu hususta, alanında uzman kişilerce bir metodoloji geliştiren İslam Araştırmaları Merkezi’nin (İSAM) Tahkikli Neşir Esasları (İTNES) dikkate alınacaktır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise tahkik tezlerinin bibliyometrik analizi, içerik analizi ve tarihî süreç içerisindeki seyri ele alınacaktır. İlgili veriler Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanından ve İSAM tez veri tabanından temin edilecektir. Üçüncü bölümde ise yönetmeliklerde ve yönergelerde yer alan ibarelerden tahkik çalışmalarının tez olabilirliğine dair bilgi sunabilecek ifadeler araştırılacaktır. Birinci ve ikinci bölümden elde edilen bilgiler ışığında, üçüncü bölümde tefsir alanında yapılan tahkik tezlerinin bilimselliği tartışılacaktır.

1.TAHKİKİN TANIMI, AMACI VE YÖNTEMİ

1940’lı yıllarda Ahmet Ateş ve diğer araştırmacılar tahkik teriminin Türkçe karşılığı olarak metin tenkidi ibaresini kullanmıştır.² İngilizce’de textual criticism, Fransızca’da critique textuelle olarak ifade edilen kavram, bu çalışmada mutlak olarak tahkik olarak isimlendirilmektedir. Bu tercihte bilim dilinde birlik sağlamak amaçlanmış olup, metin tenkidi teriminin çok anlamlı yapısı göz önünde bulundurulmuştur.

Disiplinler arası bir bilimsel faaliyet olan tahkik, ilimler tasnifinde filolojinin (dilbilim/linguistics) bir alt dalı olan metinsel filolojiye karşılık gelir. Buna ilaveten, kitap biliminde (bibliography) analitik bibliyografyanın bir alt konusu

1 Arş., Gör., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, sener.f.n@gmail.com

2 Polat, Selahattin, *Metin Tenkidi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s.23.

olan metinsel bibliyografyaya tekabül eder.³ İslâmî ilimler sahasında ise tahkik, metodolojik gelişimini hadis ilminin çatısı altında sağlamıştır.⁴

İSAM esaslarına göre tahkik, “Yazma bir metnin, mevcut tek nüshasına veya nüshalarına dayanılarak müellifin kaleminden çıkmış haline ulaşmaya çalışılması ve neşre hazır hale getirilmesi”⁵ olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanım doğrultusunda;

1. Eserin tek bir nüshasına dayalı olarak yapılan çalışmalar da tahkik kabul edilebilmektedir, nüsha sayısı için asgari veya azami bir limit bulunmamaktadır. Mevcut tek nüshanın müellif nüshası yahut müstensih nüshası olması gibi bir şart aranmamaktadır.
2. Eserin hiçbir nüshasının bulunmadığı, ancak başka kitapların muhtevalarında bir bütün halinde yahut parça parça yer aldığı durumlarda, mevcut metinlerin derlenmesiyle oluşturulan çalışmalar metin inşası olarak kabul edilir, tahkik olarak isimlendirilemez.
3. Çok eski bir baskı olsa dahi, matbu bir nüsha üzerinde yapılan çalışmalar tahkik olarak isimlendirilemez.
4. Transkripsiyon çalışmaları tahkik olarak adlandırılmaz.

Tahkikin amacı tanımda da yer aldığı üzere, eserin orijinal haline ulaşmaktır. Bu asıl amaca ulaşma sırasında, eserin müellife aidiyetinin tespiti, eserin gerçek isinin tespiti ve eserin okunmasını kolaylaştırıcı bir takım açıklamalar yapmak da ikincil seviyede amaçlar olarak telakki edilir.⁶

Tahkik çalışmaları iki bölümden oluşur. İlk bölüm, Arapça’da *دراسة* olarak adlandırılan; eserin müellifinin, nüshalarının, müellife aidiyetinin, eserin yüzey- sel yahut derinlemesine tahlilinin ve tahkik çalışmasında izlenen yöntemin açıklandığı bir giriş bölümüdür. Tefsir tezlerinde genellikle “Türkçe bölüm” olarak tasvir edilen bu bölümü dirâse kısmı olarak isimlendirmek isabetli olacaktır.

Tahkik edilecek eserin nüshalarının seçiminde, eserin müellif nüshasına, müellif tarafından/müellife okunmuş nüshasına yahut müellif nüshasıyla mukabele edilmiş nüshaya ulaşmak amaçlanır.⁷ Zikri geçen bu nüshalar bulunsa da bulunmasa da, bütün nüshalar arasındaki ilişki belli bir usul çerçevesinde tespit edilerek tahkikte kullanılacak temel nüshalar belirlenir ve nüshalar arası karşılaştırma yapmak suretiyle tahkik yapılır.⁸

3 Polat, *Metin Tenkidi*, s.26-27.

4 İyâd Hâlid et-Tabbâ’, *Menhecu tahkiki ’l-mahtûtât*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk 1423/2003,s.34.

5 İTNES, 1, http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/Arapca_Tahkik_Dizgi_Bibliyografya_Esaslar.pdf (15.08.2017)

6 İTNES, 2.

7 İTNES, 6.

8 İTNES, 7.

2. TAHKİK ÇALIŞMALARINI İÇEREN TEFSİR TEZLERİNİN ANALİZİ

YÖK tez veri tabanı ve İSAM tez veri tabanından yapılan incelemeye göre tefsir bilim dalına kayıtlı (devam eden tezlerle birlikte) 2828 adet yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır.⁹ Bunların içerisinde tahkik çalışmalarına yer veren toplamda 83 adet tez mevcuttur. Tahkik tezlerinin 61 tanesinin yüksek lisans, 22 tanesinin de doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle tahkik tezlerinin yüzde yetmiş üç buçukü yüksek lisansta yapılmıştır. Yıllara göre tahkik tezleri ile toplam tezlerin sayılarını gösteren tablo EK-1’de yer almaktadır. Bu tabloda da Görüldüğü üzere, 2016 yılında tamamlanan tahkik çalışmalarında, önceki yıllara oranla bir artış yaşanmıştır. Hâlihazırda devam etmekte olan 20 tahkik tezi de hesaba katıldığında, tahkik çalışmalarına olan rağbetin gittikçe arttığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu artıştaki sebepler kesin olarak tespit edilememekle birlikte 2013 yılından itibaren her yıl düzenli olarak açılan İSAM Tahkik Kurslarının etkisinin olduğu düşünülebilir. Nitekim İSAM’ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında açılan bu kurslara Eylül 2017 itibariyle dört yüzün üzerinde araştırmacı katılmıştır.¹⁰ Bununla birlikte Türkiye Yazma Eserler Kurumu’nun kurulmasının ve faaliyetlerinin de yazma eserlere duyulan ilginin artmasında katkı sağladığı düşünülebilir.

Tefsir akademisinde tez olarak tahkik edilen eserlere bakıldığında bu eserlerin tür olarak tefsir kitapları, tefsir usulüne dair eserler, Kur’ân sözlükleri, kıraat ilmine dair eserler, tefsirler üzerine yazılmış şerh ve haşiyeler olduğu görülmektedir. Kalem alınan tezlerin türlerine göre dağılımını gösteren grafik aşağıdaki gibidir:



9 Bu sayı içerisinde tez konularının önem arz etmesinden ötürü tamamlanamayan tezler de dahil edilmiştir.

10 Bu bilgi İSAM araştırma uzmanlarından ve Tahkik Yayın Kurulu üyelerinden Okan Kadir YILMAZ tarafından sözlü olarak edinilmiştir.

Görüldüğü üzere tefsir alanında tahkik çalışmalarının çoğu bir tefsir kitabının seçilen sûre veya bölümünün tahkik edilmesi şeklindedir. Bu tür çalışmaların tahkik olarak isimlendirilmesinde bir takım problemler söz konusudur. Daha önce değinildiği üzere, tahkik çalışmalarının amacı eseri müellifin kaleminden çıkmış orijinal haline getirmeye çalışmaktır. Ancak günümüze ulaşan bir eserin belli bir bölümünün tercih edilip kalan kısmının tahkik edilmemesi bu amacın gerçekleştirilememesine sebebiyet vermektedir. Nitekim bu durumda yapılan tahkik çalışması, eserin belli bir kısmı örneğinde eserin tanıtımı mesabesinde olmaktadır. B Tefsir literatürünün hacimli eserleri göz önünde bulundurulduğunda, süreyle sınırlanan yüksek lisans ve doktora programları eserin tümünün tahkik edilmesine engel teşkil etmektedir. Bu durumda araştırmacı doğal olarak eserin bir kısmını seçmek suretiyle sınırlandırma yoluna gitmektedir. Ancak sınırlı bir bölümün tahkik edilmesi, eserin geri kalan kısımlarının gün yüzüne çıkarılmadığı anlamına gelmekte olup tahkikin amacının gerçekleşmesi noktasında eksik kalmaktadır. Dolayısıyla hacmi itibarıyla bir yüksek lisans yahut doktora programı süresinde tahkik edilmesi mümkün olmayan eserlerin bir proje çerçevesinde icra edilmesi yahut birden fazla araştırmacı arasında paylaştırılarak eş zamanlı olarak tahkik edilmesi uygun görülebilir. Nitekim bu usulde hem Arap ülkelerinde hem de Türkiye’de tahkik edilen eserler mevcuttur. Örnek olarak Yrd. Doç. Dr. Naim Döner’in yabancı uyruklu dört öğrencisine 2017 yılında Hüsamuddîn Ali Bitlisî’nin Câmîu’t-Tenzîl ve’t Te’vîl Adlı tefsirinden belli bölümleri yüksek lisans tezi olarak tahkik ettirmesi gösterilebilir. Bu gibi durumlarda hocanın öğrenciler arasında koordinasyon kurması sağlanabilmekte ve tahkik yönteminde bir üslup birliği oluşturmak kolaylaşabilmektedir.

Tahkik çalışmalarından oluşan tefsir tezlerinin içeriğine bakıldığında genellikle dirâse kısmında müellifin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri; tahkik edilen eserin nüshalarının tanıtımı, tahkik edilen eserin içeriğine dair tahliller yer alır. Esere dair tahliller kimi tezlerde detaylandırılmış, kimi tezlerde ise yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bazı tezlerde dirâse bölümünün, müstakil olarak ele alındığında *müfessir ve tefsirindeki metodu* konulu tezlere büyük oranda benzerlik gösterdiği gözlenmektedir. Bu itibarla dirâse kısmı başlı başına bir tezdır demek mümkün olabilir. Tahkik tezlerinin sayfa sayılarına bakıldığında yüksek lisans tezlerinin 35 sayfa ile 799 sayfa arasında değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Doktora tezlerinde ise sayfa sayısı 273 ile 607 sayfa arasında değişmektedir. Bu durum yüksek lisansta veya doktora tahkik edilen eserlerin hacimlerinde kesin sınırların olmadığına işaret etmektedir; eserler araştırmacıların cühdü nispetinde bir kemiyette tahkik edilmektedir.

3. TAHKİK ÇALIŞMALARININ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZİ OLABİLİRLİĞİ

Tahkik çalışmalarının tez olabildiğini tartışmadan önce “tez nedir?” sorusunun cevabını incelemek yerinde olacaktır. Yüksek lisans veya doktora tezleriyle ilgili yönetmeliklerde ve yönergelerde her hangi bir tanım bulunmamaktadır. Bununla beraber, 20 Nisan 2016 Çarşamba günü 29690 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nde yüksek lisans ve doktora programlarının amaçlarıyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

MADDE 6 – (1) Tezli yüksek lisans programı öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını sağlar.

Tahkik çalışmalarının yüksek lisans programının kazanımlarını yerine getirdiği kabul edilebilir. Nitekim bu tür çalışmalar öğrencinin bilimsel yöntemlerle bilgilere erişmesini, bilgiyi derlemesini ve yorumlamasını sağlar. Dirâse kısmında yer alan biyografi çalışması, eserin konumlandırılması, eserin ilgili olduğu disiplinin temel meseleleri doğrultusunda çözümlenmesi, eserin müellife aidiyetiyle ilgili bilimsel araştırmalarda bulunulması; tahkikte eserin orijinalitesinin yapılan nüsha mukabeleleriyle kendi ortaya konması; kısaca tahkik çalışmalarının tüm evreleri yüksek lisans programının kazanımlarını gerçekleştirme açısından elverişlidir.

MADDE 15 – (1) Doktora programı, öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırır.

İki programın kazanımları arasındaki farklara bakıldığında yüksek lisans programında öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerine uygun bir araştırma ve değerlendirme yapması amaçlanmaktadır. Buna mukabil doktora programının amaçları arasında yeni sentezlere ulaşma becerisi yer almaktadır.

Aynı yönetmelikte yüksek lisans tezlerinin niteliğine dair herhangi bir maddede yer almazken, doktora tezlerinin niteliğiyle ilgili olarak 15. maddenin birinci bendinde şu ifadeler mevcuttur:

MADDE 15 – (6) Doktora çalışması sonunda hazırlanacak tezin, bilime yenilik getirme, yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerinden en az birini yerine getirmesi gerekir.

Görüldüğü üzere doktora tezinin konuda, uygulanan yöntemde yahut mevcut bir yöntemin uygulanma alanında bir yenilik taşıması gerekmektedir. Söz konusu yenilik vasfı tahkik çalışmalarında mevcut mudur? Tahkik, bilinmeyen bir kitabı gün yüzüne çıkarması işlevi itibarıyla akademiye bir yenilik katar;

ancak öte yandan tahkik edilen eser haddi zâtında belli bir tarihten itibaren mevcut olması yönüyle yeni değildir. Dolayısıyla tahkik çalışmalarının doktora tezi olarak kaleme alınması tartışmaya açık bir konudur.

Batı'da, dilbilim ve edebiyat alanında geçmişten günümüze pek çok tahkik çalışmasının doktora tezi olarak kaleme alındığı bir gerçektir. Religious studies/ Islamic studies sahalarında yapılmış tahkik doktora tezleri de hatırı sayılır bir miktardadır. Çalışmamızın süreye sınırlı olması Batı'da tefsir alanında yapılmış tahkik tezlerinin tespit edilmesine imkân tanımamıştır. İlerideki bir araştırmada İslam dünyası ve Batı'da yapılan tahkik çalışmaları tefsir alanındaki örnekler üzerinden metodik açıdan incelenebilir.

Yönetmelikte 6. ve 15. maddelere ek olarak yüksek lisans ve doktora tezlerinin senato tarafından belirlenen yazım kurallarına uygun olarak yazılması gerektiği bildirilmiştir.¹¹ Enstitülerin yayınladığı tez yazım kılavuzlarında tahkik çalışmalarının biçimsel yönlerine dair her hangi bir malumata rastlamak mümkün değildir.¹² Dolayısıyla tezlerin tahkikli metninde izlenen yöntem bakımından bir birlik sağlanamamaktadır. İSAM'ın tahkik esaslarının benimsenmesi durumunda bir birlik sağlanabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Tefsir alanında ilk kez 1973 senesinde tez olarak sunulan tahkik çalışmalarında, 2016 senesi itibariyle artış yaşandığı gözlenmektedir. Tahkiki konu edilen tezlere olan rağbetin artması beraberinde tahkik çalışmalarının özgünlüğü ve bilimselliği ile ilgili tartışmaları gündeme getirmiştir. Literatür taraması ve nicel veri analizi yöntemleriyle yapılan araştırma sonucunda, kâhır ekseriyeti yüksek lisans tezi olan tahkik çalışmalarının, tefsir alanında yapılan tüm tezlerin yaklaşık yüzde üçüne tekabül ettiği gözlemlenmiştir. Bununla beraber 2016 yılından itibaren tefsir akademisinde tez olarak sunulan tahkik çalışmalarında sayısal bir artış yaşanmıştır. Bu artışta İSAM İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında 2013'ten itibaren açılan tahkik kurslarının etkili olduğu düşünülebilir. YÖK lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliği, belli başlı üniversitelerin yönetmelikleri ve ilgili enstitülerin tez hazırlama yönergeleri ışığında lisansüstü tezlerin nitelikleriyle ilgili ibareler taranmıştır. İncelenen yönetmelikler ve yönergelerde, yüksek lisans tezlerinin özgünlüğü ve bilimselliği ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Tahkik çalışmalarının yüksek lisans programı-

11 Madde 9, 22.

12 Örneklemler olarak Marmara, Yüzüncü Yıl, Ankara, İstanbul üniversitelerinin yönetmelikleri ve tez yazım kılavuzları incelenmiştir.

nın amaçlarına aykırı bir durum arz etmediği tespit edilmiştir. Bununla beraber YÖK lisansüstü eğitim yönetmeliğinde ve bazı üniversite yönetmeliklerinde doktora çalışması sonunda hazırlanacak olan tezlerin bilime yenilik getirmesi, yeni bir bilimsel yöntem geliştirmesi yahut bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulaması gerektiği ifade edilmiştir. Doktora tezleri hakkında yapılan yenilik vurgusu, tahkik çalışmalarının doktora tezi olabirliğini tartışmaya açık hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

İyâd Hâlid et-Tabbâ', *Menhecu tahkiki'l-mahtûtât*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1423/2003.

Polat, Selahattin, *Metin Tenkidi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.

İnternet Siteleri

http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/Arapca_Tahkik_Dizgi_Bibliyografya_Esaslar.pdf

http://dosya.marmara.edu.tr/www/mevzuat/yeni/mu_yonetmelik_lisansustu_rg3u_v30.pdf

<http://sosyalbilimler.istanbul.edu.tr/?p=6458>

<https://www.yyu.edu.tr/yonergeler/yyu%20lisans%C3%BCst%C3%BC%20e%C4%9Fitim-%C3%B6%C4%9Fretim%20ve%20s%C4%B1nav%20y%C3%B6netmeli%C4%9Fi.pdf>

<http://sosbilens.ankara.edu.tr/files/2013/02/Y%C3%96NETMEL%C4%B0K-2016-17.pdf>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>

<http://ktp.isam.org.tr/?url=tezi/h/findrecords.php>

Aynı ve Benzer Başlıklı Tezlerin Muhteva, Kaynak ve Özgünlük Tahlili

Elif YAZICI¹

Giriş

Türkiye’de son yıllarda İlahiyat ve İslâmî İlimler fakültelerinin yaygınlaşması, bu fakültelerdeki bölümlerde yapılan tezlerin de artmasına neden olmaktadır. Nicelik artışı niteliğin de artmasını sağlamakta mıdır sorusuna cevap verebilmek için tezlerin muhteva, kaynak ve özgünlük açısından incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, aynı ve benzer başlıklı tefsir tezlerini muhteva, kaynak ve özgünlük açısından ele alarak durum tespitinde bulunmak ve bu hususa dikkat çekmektir.² Hedefi ise akademik tefsir çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bu konuyu seçmemizin nedeni ise, farklı danışmanlar tarafından aynı fakültede yürütülen benzer tezlere rastlamamızdır. Daha da ilginç, aynı fakültede aynı danışman tarafından yaptırılan benzer tezlerin varlığıdır. Aşağıdaki tezler, söz konusu duruma birer örnektir:

A, Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’an’ında Kur’an’ı Kur’an’la Tefsir, (Dr), Ankara Üniversitesi, 2010.

B, Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’an’ında Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri, (Dr devam ediyor), Ankara Üniversitesi (farklı danışman).

A, *Kur’an’da İstihzâ (Küçümseme)*, (YL), Marmara Üniversitesi, 2006.

B, Kur’an-ı Kerim’de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi, (YL), Marmara Üniversitesi, 2006 (aynı danışman).

İSAM ve YÖK tez veri tabanını taradığımızda 237 adet tez tespit edebildik. Tez başlıklarındaki azap-azab, fesat-fesad, Tusi-Tüsi, sebîlullah-sebîlullah vb.

1 Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi SBE, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, elif_yazici@windowslive.com

2 Tefsir alanında yapılan çalışmaları değerlendirdiği makalesinde Faruk Tuncer, aynı fakültede üç-beş yıl arayla aynı konuların çalışıldığına dikkat çekmektedir. Ona göre araştıracağı konuda daha önceki çalışmaları tespit edemeyenler, tekrara düşecek ve orijinal bir ürün sunamayacaktır. Bk. Faruk Tuncer, “Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, 2012, s. 151.

gibi yazım farklılıkları tezlerin tespitinde karşılaştığımız zorluklardır. Bu sebeple gözden kaçırdığımız tezlerin olması muhtemeldir. Tespit edebildiğimiz 237 tezin 178'i yüksek lisans, 59'u doktora. Söz konusu tezlerin 201'i tamamlanmış, 36'sı ise devam etmektedir. Tamamlanan tez sayısı 2000 ve sonrasında 134, 1990-1999 arası 64, 1990 öncesinde ise 3'tür. Tamamlanan tezlerin 20'si yayımlanmış, 181'i ise yayımlanmamıştır. Tespit ettiğimiz tezleri kavram, konu, kişi ve yorumu şeklinde tasnif ettik. Bu tasnife göre tezlerin 107'si kavram, 82'si konu, 48'i ise kişi ve yorumudur.

Çalışmada mukayeseli yöntem kullanılacak ve aynı türdeki tezler değerlendirilecektir. İletişim imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle, 2000 yılından önceki tezler çalışmamıza dâhil edilmeyecektir. Tezler muhteva, kaynak ve özgünlük kriterlerine göre incelenecektir. Tezler tasnifimize uygun biçimde, kavram, konu, kişi ve yorumu ana başlıklarıyla ele alınacaktır. Tez yazarları metin içinde harf sistemiyle numaralandırılacaktır. Özgünlükten kastımız ise intihal değil, sadece yazarın çalışmaya kendi yorumunu katıp katmadığı ve konuyla ilgili farklı başlıklara yer verip vermediğidir.

A. Kavram Tezleri

Daha önceden zikrettiğimiz üzere, 107 kavram tezi tespit edildi. Bunların 15'i doktora, 92'i ise yüksek lisans. Söz konusu tezlerin 95'i tamamlanmış, 12'si ise devam etmektedir. Tamamlanan tez sayısı 2000 ve sonrasında 70, 1990-1999 arası 25'tir. Tamamlanan tezlerin 12'si yayımlanmış, 95'i ise yayımlanmamıştır. Yayımlanan tezlerin 2'si Ankara, 3'ü İstanbul, 2'si Sivas, diğerleri ise İzmir, Rize, Şanlıurfa, Van ve Erzurum'da yapılmıştır. Bu başlık altında yedi farklı kavrama dair on yedi tez incelenecektir.

1. Hak Kavramı

A, *Kur'an'da Hak Kavramı*, (YL), Atatürk Üniversitesi, 2009.

B, *Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı*, (YL), Fırat Üniversitesi, 2009.

C, *Kur'an'da Hak Kelimesi*, (YL), Gazi (Hitit) Üniversitesi, 2010.

Muhteva itibarıyla, ilk tez iki bölümden oluşmaktadır. Girişte kavramların önemi, semantik ilmi, kavram tefsirinin tanımı ve yöntemi başlıklarına yer verilmektedir. Hak kavramının anlamı ve ilgili kavramların ele alındığı ilk bölümde, hak kavramının etimolojisi ve semantik yapısı, felsefede gerçeklik, Kur'an'da hak kavramının anlam ve kullanımları, hak kavramıyla yakın ve zıt anlamlı kavramlar ele alınmaktadır. Kur'an'da hak kavramına genel bir bakışın incelendiği ikinci bölümde, Allah, Kur'an, İslâm, doğru/gerçek, adalet, vacip, uygun ve

daha layık, pay, kıyamet günü, hak kavramının olumsuzluk edatıyla kullanımı, insanların hakkı kabul etmeme nedenleri, hakkın sürekliliği ve batılın geçiciliği, hak ehliyle birlikte olma, hakkı gizleme ve batıl ile karıştırma ile hakkı tavsiye etme konularına yer verilmektedir.³ İkinci tez, üç bölümdür. Hak kavramının semantik analizinin incelendiği ilk bölümde, hak kavramının etimolojisi (Arapça ve Türkçe sözlüklerde), Kur'an'da hak kavramı, eş ve zıt anlamlıları, diğer ilâhî kitaplarda ve İslâmî ilimlerde hak kavramına değinilmektedir. Kur'an'da hakikat veya gerçeklik meselesinin ele alındığı ikinci bölümde, Kur'an'da hakikat, hak ve batıl ile hak-batıl mücadelesinin sembolik anlatımından bahsedilmektedir. Kur'an'da insan haklarının değerlendirildiği üçüncü bölümde, yaşama hakkı, hürriyet ve kölelik, din ve vicdan hürriyeti, kadın hakları, eşitlik ve adalet gibi meseleler incelenmektedir.⁴ Üç bölümden müteşekkil üçüncü tezin girişinde hak kavramının etimolojik tahlili ele alınmaktadır. Kuran'da hak kelimesinin anlam alanlarına dair ilk bölümde, Allah, Kur'an, İslâm, adalet, tevhid, doğru, gerçekleşmiş olmak, kararlaştırma, batılın zıddı, yükümlülük (borç), layık olmak, pay, varlıktaki düzen, layıkıyla yapma, peygamber ve kıyamet bahisleri araştırılmaktadır. Tefsir literatüründe hak kelimesi üzerine teviller adlı ikinci bölümde, Allah, kul, ana-baba, akraba, yetim, komşu, yolda kalmış, köle ve cariye ile çocuk haklarına değinilmektedir. Kur'an'da hak kavramıyla zıt anlamlı olan kelimeler isimli üçüncü bölümde, batıl, şirk ve zulüm kavramlarına yer verilmektedir.⁵

Muhteva açısından her tezin diğerlerinden ayrılan yönleri bulunmaktadır. İlk tez, ikinci bölümdeki insanların hakkı kabul etme nedenleri, hak ehliyle birlikte olma ve hakkı tavsiye etme başlıklarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır.⁶ İkinci tezde, ilk bölümdeki diğer ilâhî kitaplar ve İslâmî ilimlerde hak kavramı ile Kur'an'da insan haklarının ele alındığı üçüncü bölüm diğerlerinden ayrılmaktadır.⁷ Üçüncü tez ise tefsir literatüründe hak kelimesi üzerine teviller adlı ikinci bölüm ile diğerlerinden farklılık arz etmektedir.⁸ Bununla birlikte, ilk iki tezde hak kavramıyla yakın ve zıt anlamlı kelimelere, üçüncüsünde ise sadece

3 Saliha Yaşaroğlu, *Kur'an'da Hak Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. I-II.

4 Suna Şeker, *Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. IV-VI.

5 Telat Ergin, *Kur'an'da Hak Kelimesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Gazi (Hitit) Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. II-IV.

6 Yaşaroğlu, *Kur'an'da Hak Kavramı*, s. II.

7 Şeker, *Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı*, s. V, VI.

8 Ergin, *Kur'an'da Hak Kelimesi*, s. III-IV.

zıt anlamlılara yer verilmektedir.⁹ Bunlar dışında, her üç tezde de muhteva hemen hemen birbiriyle aynıdır. Sadece başlıklarda ufak tefek farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin ilk tezde ikinci bölümde ele alınan Kur'an'da hak kavramına genel bir bakış başlığı ile üçüncü tezde Kur'an'da hak kelimesinin anlam alanları daha önce zikrettiğimiz farklılıklar dışında aynı muhtevaya sahiptir.¹⁰ İkinci tezde ise aynı muhteva ilk bölümde Kur'an'da hak kavramı ve üçüncü bölümde Kur'an'da hakikat ve gerçeklik başlıklarında incelenmektedir.¹¹ Muhtevaya dair bu farklılıklar özgünlük bağlamında değerlendirilebilir. Her üç tezde de Kur'an'da hak kavramı başlığında yer verilen adalet¹² kavramını incelediğimizde şu hususları tespit ettik. İlk tezde hak kelimesinin adalet anlamına geldiği ayetlere yer verilmektedir. Hak-adalet bağlantısı kurulmakta ve ilgili ayetlerin yorumunda Taberî (ö. 310/923), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) ve Muhammed Ali es-Sâbûnî (ö. 2015) gibi hem erken hem de son dönem müfessirlerin eserlerinden istifade edilmektedir. İkinci tezde ilgili ayetler Fahreddîn er-Râzî ve Elmalılı Muhammed Hamdi; üçüncüsündeysen Seyyid Kutub'un (ö. 1966) eserlerinden faydalanılarak açıklanmaktadır. Burada zikredilmesi gereken bir husus da ilk iki tezde literatür değerlendirmesi bulunmamaktadır. Üçüncü tezde ise tefsir alanında daha önce hak kavramının çalışılmadığına değinilmektedir.¹³ Üçüncü tezin yazarı, tez konusunu belirlediği esnada ilk iki tezin bitmemiş olması muhtemeldir. Bu yüzden yazarın haklılık payı bulunmaktadır.

Kaynakça açısından ilk tezde 85, ikincisinde 81, üçüncünde ise 94 eser kullanılmaktadır. Bunların 19'u ortaktır.¹⁴ Ancak kaynaklar ikili olarak değerlendirildiğinde bu sayı artmaktadır. İlk iki tezde 22, birinci ile üçüncüde 25, ikinci ile üçüncüde 33'u ortaktır. Ayrıca her üç tezde de akademik bir çalışmada kaynak gösterilmesi uygun olmayan eserlere yer verilmektedir. Örneğin ilk tezde Said Nursî'nin (ö. 1960) *İşârâtü'l-İcâz'ı*, ikinci ve üçüncü tezlerde Mevlüt Sarı'nın, üçüncü tezde ise Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlüğü kullanılmaktadır. İSAM makale veri tabanını taradığımızda hak kavramıyla ilgili ve

9 Yaşaroğlu, Kur'an'da Hak Kavramı, s. I; Şeker, Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı, s. V; Ergin, Kur'an'da Hak Kelimesi, s. IV.

10 Yaşaroğlu, Kur'an'da Hak Kavramı, s. I-II; Ergin, Kur'an'da Hak Kelimesi, s. II-III.

11 Şeker, Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı, s. IV-VI.

12 Yaşaroğlu, Kur'an'da Hak Kavramı, s. 57-58; Şeker, Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı, s. 15-17; Ergin, Kur'an'da Hak Kelimesi, s. 28-30.

13 Ergin, Kur'an'da Hak Kelimesi, s. 4.

14 Yaşaroğlu, Kur'an'da Hak Kavramı, s. 91-95; Şeker, Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı, s. 74-78; Ergin, Kur'an'da Hak Kelimesi, s. 93-100.

tezlerin bitirilme sürelerinden önce yayınlanan Süleyman Mollaibrahimoğlu¹⁵, Ali Akpınar¹⁶ ve İlhami Güler¹⁷ tarafından kaleme alınan üç makale tespit ettik. Söz konusu üç makaleden ilkinde birinci tezde yer verilmektedir.¹⁸ Diğer tezlerde ise bu makalelerin hiçbirinden istifade edilmemektedir.

Sonuç olarak hem muhteva hem de kaynak açısından ilk tezin daha özgün olduğu söylenebilir. Diğer tezlerdeki muhteva farklılıklarının ise makale düzeyinde değerlendirilebileceği ifade edilebilir. Ancak unutulmaması gerekir ki burada önemli bir problem daha mevcuttur. İlk iki tez aynı anda, diğeri ise bir yıl sonra bitmiştir. Bu durumda bu kişilerin tez konusu tespit etme süreleri de aynı zamanlara denk gelmektedir. Bu yüzden, her üç yazar birbirlerinden habersiz çalışmalarını yapmıştır. Diğer bir deyişle, bu üç kişinin aynı konuyu çalışması sistemden kaynaklanan bir problemdir. Tezlerin bitirildiği zaman YÖK tez sistemine girilmesinin zorunlu olduğu gibi, tez konuları tespit edildiğinde de böyle bir mecburiyet olsa bu tarz durumlar ortadan kalkabilir. Bu sayede de aynı konu için emek ve zaman kaybının önüne geçilerek akademiye katkıda bulunulabilir.

2. Huşû Kavramı

A, *Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı*, (YL), Gazi (Hitit) Üniversitesi, 2008.

B, *Kur'an'da Huşû Kavramı*, (YL), Marmara Üniversitesi, 2009.

Muhteva açısından, ilk tez üç bölümdür. Huşû kavramının anlam alanına dair ilk bölümde, huşû kavramının lügat ve ıstılah anlamları ile Kur'an'da huşûyla ilgili kavramlar incelenmektedir. Kur'an ve Sünnet'te huşû isimli ikinci bölümde, Kur'an'da huşû, hadislerde huşû, tasavvuf ilminde huşû, huşû ve korku ilişkisi meselelerine değinilmektedir. İbadetlerde huşû başlıklı üçüncü bölümde, genel olarak ibadet ve İslâm'ın temel ibadeti namazda huşû konuları ele alınmaktadır.¹⁹ İki bölümden müteşekkil ikinci tezde, girişte tefsir, tefsir çeşitleri ve konulu tefsire dair bilgilere yer verilmektedir. Huşû kavramına genel bir bakış isimli ilk bölümde, kavramsal çerçeve (huşû kavramının lügat ve ıstılah manası), huşû kavramıyla yakın ve zıt anlamlı kelimeler incelenmektedir. Huşû

15 Süleyman Mollaibrahimoğlu, "Kur'an'da Hak Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi*, 1996, cilt: 32, sayı: 1, s. 21-42.

16 Ali Akpınar, "Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı ve Seyahat Etme Hakkı", *İslâmî Araştırmalar*, 1988, cilt: 11, sayı: 3-4, s. 187-197.

17 İlhami Güler, "el-Hakk Kavramının Kur'an'daki Dinî-Ahlâkî İçeriğinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: 43, sayı: 2, s. 201-209.

18 Yaşaroğlu, *Kur'an'da Hak Kavramı*, s. 93.

19 Kazim Gül, *Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Gazi (Hitit) Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. II-IV.

kavramının Kur'an'daki kullanımına dair ikinci bölümde, Kur'an'da huşû kavramının kullanıldığı manalara ve geçtiği konulara (namazda ve ilâhî buyruklar karşısında huşû) değinilmektedir.²⁰

Tezlerdeki farklılıklara gelince ilk tez, ikinci bölümdeki hadislerde ve tasavvuf ilminde huşû, huşû-korku ilişkisi ve üçüncü bölümdeki namazda huşûya engel davranışlar başlıklarıyla farklılık arz etmektedir.²¹ İkinci tez ise girişte ele alınan konular ile ilk tezdten ayrılmaktadır. Bununla birlikte ikinci teзде, ilk bölümdeki huşû kavramıyla zıt anlamlı kelimelerde ilk tezdten farklı olarak “tuğyan” ve “isyan” kelimelerine yer verilmektedir.²² Söz konusu bu farklılıklar, özgünlük olarak nitelendirilebilir. Her iki teздеki huşû ile yakın anlamlı kelimelerden hudû²³ ve ihbât²⁴ incelendiğinde şu hususlar dikkat çekmektedir. İlk teзде Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), Ebû Hilal Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), Zemahşerî (ö. 538/1144), İbn Manzûr (ö. 711/1311), Cürçânî (ö. 816/1413) ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) gibi pek çok lûgat âliminin eserleri kaynak gösterilmektedir. İkinci teзде ise Cevherî ve Râğîb el-İsfehânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) eserleri kullanılmaktadır. Ayrıca ilk teзде huşû ile hudû ve ihbât arasındaki bağlantı daha iyi açıklanmaktadır. İlk teзде literatür değerlendirmesi yapılmamaktadır. İkinci teзде ise yazar, huşû kavramını namazla irtibatlandırarak anlatan çalışmaların mevcudiyetinden söz etmektedir. Ancak huşû kavramına dair detaylı çalışmalar olmadığı için, böyle bir çalışmayı yaptığını belirtmektedir.²⁵

Kaynakçada ilk teзде 91, ikincisinde 80 eser kullanılmaktadır. Bunların 28'i ortaktır.²⁶ İki teзде de akademik çalışmada kaynak gösterilmesi uygun olmayan eserler mevcuttur. Örneğin ilk teзде Mevlüt Sarı'nın *el-Mevârid* isimli Arapça-Türkçe sözlüğüne²⁷, ikincisinde ise Niyazi Beki'nin *Zafer Bilim ve Araştırma Dergisi*'nde yayınlanan “Namazda Huşû ve Gaflet” adlı makalesi ve Osman Ersan'ın *Gözümün Nuru Namaz* adlı eserlerine yer verilmektedir.²⁸ İSAM makale veri tabanını taradığımızda huşû kavramıyla ilgili ve tezlerin bitirilmesi

20 Selman Ekici, *Kur'an'da Huşû Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. I-II.

21 Gül, Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı, s. III-IV.

22 Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. I-II.

23 Gül, Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı, s. 11-13; Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. 28.

24 Gül, Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı, s. 13-15; Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. 29.

25 Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. V.

26 Gül, Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı, s. 97-101; Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. 98-102.

27 Gül, Kur'an-ı Kerim'de Huşû Kavramı, s. 100.

28 Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. 98, 99.

sürelerinden önce yayınlanan Ali Galip Gezgin²⁹, Abdurrahman Kasapoğlu³⁰ ve İsmail Karagöz³¹ tarafından kaleme alınan üç makale tespit ettik. İlk tezde bunların hiçbiri yer almazken, ikincisinde ilk iki makale yer almaktadır.³²

Sonuç olarak, görüleceği üzere hem muhteva hem de kaynak açısından ilk tezin daha özgün olduğu söylenebilir.

3. İstihzâ Kavramı

A, Kur'an'da İstihzâ (Küçümseme), (YL), 2006.

B, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi, (YL), 2006.

C, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi, (YL), 2007.

D, Kur'an'da İstihzâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri, (YL), 2014.

Muhteva itibariyle, ilk tez iki bölümdür. Girişte istihzâ kelimesiyle yakın anlamlı kelimeler ve aralarındaki farklar ile istihzâ çerçevesinde değerlendirilebilecek kavramlara değinilmektedir. Kur'an'da istihzâ kavramına dair ilk bölümde, Kur'an'da istihzâ kavramının kullanımı, istihzâyı oluşturan temel sebepler, kâfir ve münafıkların alay ettikleri kişiler ve alay konuları ele alınmaktadır. Kur'an'a göre alaycıların ve alaycılar karşısında müminlerin durumları başlıklı ikinci bölümde, Kur'an'da alaycıların durumları ve alaycılara karşı müminlerin takınmaları gereken tavırlar incelenmektedir.³³ Üç bölümden oluşan ikinci tezde, ilk bölüm kavramsal çerçeveye ayrılmaktadır. Kur'an'da istihzâ (manevî işkence) isimli ikinci bölümde, genel olarak istihzâ ve istihzâ çeşitleri başlıklarına yer verilmektedir. Başlıksız üçüncü bölümde ise alaycılara karşı gösterilecek tavır ve alaylarının sonu meselelerine değinilmektedir.³⁴ Üç bölümden müteşekkil üçüncü tezin girişinde Kur'an'ın anlaşılmasının gerekliliği ve semantik

29 Ali Galip Gezgin, "Kur'an'da 'Huşû' Kelimesinin Semantik Analizi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2000, cilt: 2, sayı: 4, s. 79-106.

30 Abdurrahman Kasapoğlu, "Bir Dinî Tecrübe Olarak Kur'an'da Huşû", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: 6, sayı: 15, s. 177-190.

31 İsmail Karagöz, "İnsanı Niteleyen Kur'an'ın Üç Kavramı: Huşû, Hudû ve İhbât", *Diyanet İlmî Dergi*, 2007, cilt: 43, sayı: 4, s. 133-144.

32 Ekici, Kur'an'da Huşû Kavramı, s. 99, 100.

33 Ahmet Sait Sıcak, *Kur'an'da İstihzâ*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. II-IV.

34 Abdullah Yalman, *Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. VI-VII.

analizle ilgili bilgiler sunulmaktadır. İstihzâ kavramının etimolojik analizi isimli ilk bölümde, lügat ve ıstılah açısından istihzâ ile bu kavramla yakın anlamlı kelimelere değinilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de istihzâ kavramı adlı ikinci bölümde, istihzâ kavramının türevleri ve Kur'an'da kullanılışları, Kur'an'da istihzâ kavramı, istihzâ ile yakın anlamda kullanılan kavramlar ve hadislerde istihzâ kavramı ele alınmaktadır. Kur'an sonrası istihzâ kavramı adlı üçüncü bölümde, kavramın İslâm ahlakı ve hukukundaki boyutlarına yer verilmektedir.³⁵ Son tez de üç bölümden oluşmaktadır. Girişte semantikle ilgili bilgiler sunulmaktadır. İstihzâ ifade eden kavramların anlamları (semantiği) adlı ilk bölümde, istihzânın kelime ve kavram anlamı, yakın anlamlı kelimeler ve istihzâ konusuyla ilgili değerlendirilebilecek diğer kavramlar, istihzâ ifade eden kavramların Kur'an'da kullanılması ve ihtiva ettikleri anlamlar incelenmektedir. Kur'an'da istihzâ edenler ve istihzâ sebepleri adlı ikinci bölümde, Kur'an'da istihzâ kavramının kullanımı, alay edenler ve özellikleri, istihzâ edilenler, inkâr edenlerin ve münafıkların alay ettikleri konulara yer verilmektedir. Kur'an'a göre alay eden kimselerin durumları adlı üçüncü bölümde, bu kişilerin dünya ve ahiretteki durumlarıyla onlara karşı müminlerin alabileceği tedbirler irdelenmektedir.³⁶

Muhtevaya yönelik farklılıkları başlıklardaki benzerliklerden dolayı ilk ikisini kendi arasında son ikisini de kendi arasında değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu durumda ilk tez, birinci bölümde kâfir ve müminlerin alay ettikleri kişiler ve alay konularıyla farklılık göstermektedir.³⁷ İkinci tez ise ikinci bölümde istihzâ çeşitlerini ele alırken inanmayanların yaptıkları istihzâlar başlığıyla ilkinden farklılık arz etmektedir.³⁸ Bu farklılıklar dışında, ilk tez ikinci tezdaki diğer konuları kapsamakta ve daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Üçüncü tez ise son bölümde istihzâ kavramıyla dördüncü tezdən farklılık göstermektedir.³⁹ Dördüncü tez ise Kur'an'da istihzâ edenler ve istihzâ sebepleri adlı ikinci bölümde, müminlerin alay etmesi ile son bölümde alay edenlere müminlerin alabileceği tedbirler başlığıyla farklılık arz etmektedir.⁴⁰ Söz konusu dört tezdən sadece ikincisinde literatür değerlendirmesi bulunmaktadır. İlgili tezin yazarı, istihzâ kavramına dair müstakil bir çalışma olmadığını

35 Tuncay Tan, *Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. V-VII.

36 Fahri Başar, *Kur'an'da İstihzâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. IX-XII.

37 Sıcak, Kur'an'da İstihzâ, s. III.

38 Yalman, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkençe) Kavramının İncelenmesi, s. VI-VII.

39 Tan, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi, s. VII.

40 Başar, Kur'an'da İstihzâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri, s. XI-XII.

belirtmektedir. Hem bu sebeple hem de Kur'an'ı anlamaya katkı sağlaması için bu konuyu seçtiğini ifade etmektedir.⁴¹

Kaynakçada ilk tezde 115, ikincisinde 56, üçüncüsünde 93 ve dördüncüsünde 58 eser kullanılmaktadır. İlk iki tezde 28, son iki tezde ise 21 eser ortaktır.⁴² Dört tezde de akademik çalışmalarda yer almaması gereken kaynaklar kullanılmaktadır. Örneğin ilk tezde dört Türkçe sözlük kullanılmaktadır. Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlüğü*, Pars Tuğlacı'nın *Okyanus: 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlüğü*, Mustafa Nihat Özön'ün *Resimli Büyük Türk Dili Sözlüğü* ve MEB yayınlarının *Türkçe Sözlük: Örnekleriyle* bunlar arasındadır.⁴³ İkincisinde ise Mevlüt Sarı ve Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlüğüne yer verilmektedir.⁴⁴ Üçüncü tezde ise dört farklı meale, Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman ve Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlükleriyle farklı Türkçe sözlüklere yer verilmektedir.⁴⁵ Son tezde ise farklı Türkçe sözlükler ve Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlüğü kullanılmaktadır.⁴⁶

Sonuç olarak, tezlerin muhtevalarından da anlaşılacağı üzere dört tezde de ele alınan pek çok konu ortaktır. Özellikle başlıklarındaki benzerlik dolayısıyla ilk iki tez ile son iki tezin kendi aralarındaki benzerliği daha fazladır. İlk iki tezin aynı yıl, üçüncüsünün ise ilk ikisinden bir yıl sonra bitmiş olmasından dolayı birbirlerinden habersiz oldukları öngörülebilir. Ancak son tez ilk ikisinden sekiz, üçüncüsünden ise yedi yıl arayla bitmiştir. Bu durum dikkate alınırsa son tezin emek ve zaman israfı olduğu söylenebilir.

4. Sebîlullah Kavramı

A, *Kur'an'da Sebîlullah Kavramı*, (YL), Uludağ Üniversitesi, 2014.

B, *Kur'an'da "Sebîlullah" Kavramı*, (YL), Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015.

Muhteva açısından ilk tez üç bölümdür. Sebîlullah kavramının anlam alanına dair ilk bölümde, sebîlullah kavramı ve bu kavramı oluşturan kelimeler ele alınmaktadır. Kur'an'da sebîlullah kavramı isimli ikinci bölümde, Kur'an'da sebîlullah kavramıyla benzer ve zıt anlam ifade eden terkipler ile bu kavramın

41 Yalman, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi, s. III.

42 Sıcak, Kur'an'da İstihzâ, s. 147-152; Yalman, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi, s. 96-99; Tan, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi, s. 66-72; Başar, Kur'an'da İstihzâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri, s. 119-124.

43 Sıcak, *Kur'an'da İstihzâ*, s. 147-152.

44 Yalman, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi, s. 96-99.

45 Tan, Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi, s. 66-72.

46 Başar, Kur'an'da İstihzâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri, s. 119-124.

birlikte kullanıldığı fiillere yer verilmektedir. Allah yolunda olmaya dair üçüncü bölümde, sebîlullah kavramının ayırt edici bir mihenk taşı olması, sebîlullahın davranışlara yansımaları, sebîlullahı takip edenleri bekleyen mükâfatlar ve onu engelleme çabası konularına değinilmektedir.⁴⁷ Üç bölümden oluşan ikinci tezin ilk bölümü kavramsal çerçevedir. Kur'an'da sebîlullah kavramının kullanımı ve bağlamlarına dair ikinci bölümde, Kuran'da sebîlullahın anlam alanındaki kavramlar, sebîlullah terkinin karşıtı ifadeler, sebîlullah ifadesinin kullanımı, anlam alanı ve kavramlaşması meseleleri ele alınmaktadır. Kur'an'a göre sebîlullahın temel unsurları ve pratik anlamına dair üçüncü bölümde, başlıktaki konular ve bireyin Allah yolunda olması meselesi incelenmektedir.⁴⁸

Muhtevaya yönelik farklılıklar, ilk tezin birinci bölümünde 9/Tevbe 60. ayetteki “fî sebîlillah” terkinin mana ve kapsamı⁴⁹ ikinci tezden⁵⁰ daha detaylı ele alınmaktadır. Yine ilk tez üçüncü bölümündeki sebîlullah kavramının ayırt edici bir mihenk taşı olması, sebîlullahı takip edenleri bekleyen mükâfatlar ve onu engelleme çabası başlıklarıyla ikinci tezden ayrılmaktadır. İkinci tez ise üçüncü bölümde Kur'an'a göre sebîlullahın temel unsurları başlığıyla ilk tezden farklılık arz etmektedir. Söz konusu farklılıklar, özgünlük bağlamında değerlendirilebilir. Her iki tezde de Kur'an'da sebîlullah kavramı ile benzer anlam ifade eden ve 4/Nisâ 115. ayette geçen “sebîlü'l-mü'minîn”⁵¹ ifadesi incelendiğinde şu hususlar tespit edilmektedir. İlk tezde, söz konusu ifadenin ilgili ayette ne anlama geldiğine değinilmekte, ilgili ayetin nüzül sebebine yer verilmekte ve icmâya delil olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda icmâya delil olmadığına dair görüşlere de işaret edilmektedir. İkincisinde ise ifadenin geçtiği anlama değinilmekte ve ayetin icmâya delil olduğu zikredilerek bu görüşü destekleyen görüşlere yer verilmektedir. İlk tezde literatür değerlendirmesine yer verilmemektedir. İkinci tezde ise yazar, konuyla ilgili makale ve tez düzeyinde çalışmalar olduğunu kaydetmektedir. Ancak ona göre bu çalışmalar, zekâtla irtibatlıdır ve İslâm hukuku alanını ilgilendirmektedir. Tefsirde ise bu konuyla ilgili müstakil bir çalışma yoktur.⁵²

47 İbrahim Yıldız, *Kur'an'da Sebîlullah Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. X-XIII.

48 Hafize Dinçoğlu, *Kur'an'da “Sebîlullah” Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. I-III.

49 Yıldız, *Kur'an'da Sebîlullah Kavramı*, s. 52-73.

50 Dinçoğlu, *Kur'an'da “Sebîlullah” Kavramı*, s. 73.

51 Yıldız, *Kur'an'da Sebîlullah Kavramı*, s. 76-78; Dinçoğlu, *Kur'an'da “Sebîlullah” Kavramı*, s. 47-48.

52 Dinçoğlu, *Kur'an'da “Sebîlullah” Kavramı*, s. 2.

Kaynakçada ilk tezde 176, ikincisinde 78 eser mevcuttur ve bunların 39'u ortaktır.⁵³ İlk tezde akademik çalışmalarda kullanılması uygun olmayan Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlüğü ve Fahreddin Yıldız'ın *Altınoluk Dergisinde* yayınlanan "Allah Yolunda İnfâk" adlı makalesine yer verilmektedir. İSAM makale veri tabanını taradığımızda sebîl kavramıyla ilgili ve tezlerin bitirilmesi sürelerinden önce yayınlanan Ramazan Ege⁵⁴, Murtaza Köse⁵⁵ ve Hasan Elik⁵⁶ tarafından kaleme alınan üç makale tespit ettik. İlkinde Ramazan Ege'nin, ikincisinde ise Murtaza Köse'nin makaleleri kaynak olarak gösterilmektedir.⁵⁷

Sonuç olarak, hem muhteva hem de kaynak açısından ilk tezin daha özgün olduğu söylenebilir. İkinci tezde görülen farklılıkların ise makale düzeyinde değerlendirilebileceği ifade edilebilir.

5. İnfâk Kavramı

A, *Kur'an'da İnfâk*, (YL), Marmara Üniversitesi, 2006.

B, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, (YL), Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.

Muhteva itibarıyla, ilk tez üç bölümdür. Girişte infâk ile anlam yakınlığı olan kavramlar, infâk kavramının semantik açıdan tahlili ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. İnfâkın kapsamı, mahiyeti, çeşitleri, gayesi ve engelleri isimli ilk bölümde, başlıktaki konular ele alınmaktadır. İnfâka konu olan hususlar isimli ikinci bölümde, infâk etmekle mükellef olanlar, infâk edilecek kişi, yer ve şeyler ile infâkın miktarı, mekânı, zamanı ve âdâbı incelenmektedir. İnfâkın sonuçlarına dair üçüncü bölümde, infâkın maddî-manevî boyutlarına ve infâk etmemenin sonuçlarına değinilmektedir.⁵⁸ İki bölümden müteşekkil ikinci tezin girişinde, Kur'an'ı anlamanın önemi ve onun doğru anlaşılmasındaki temel esaslar belirtilmektedir. Bununla birlikte, infâk söyleminin arka planına dair bilgilere de yer verilmektedir. İnfâk kavramının dil ve Kur'an açısından tahliline dair ilk bölümde, infâk kavramının filolojik analizi ve Kur'an'da infâkla ilgili kavramlar

53 Yıldız, Kur'an'da Sebîlullah Kavramı, s. 197-206; Dinçoğlu, Kur'an'da "Sebîlullah" Kavramı, s. 117-120.

54 Ramazan Ege, "Tarîk, Sebîl, Sırât ve Şîr'a Kelimelerinin Arap Dili Açısından Mukayeseli Anlamları ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışları", *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 19, s. 21-59.

55 Murtaza Köse, "Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 21, s. 107-134.

56 Hasan Elik, "el-Kıtâl fî 'Sebîlillâh' ve Tedâ'iyatühü ke-Şî'ârin İslâmîyyin", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, sayı: 31, s. 119-132.

57 Yıldız, Kur'an'da Sebîlullah Kavramı, s. 199; Dinçoğlu, Kur'an'da "Sebîlullah" Kavramı, s. 118.

58 Aziz Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. I-V.

irdelenmektedir. İşlevsel ve ahlâkî açıdan infâkın ele alındığı ikinci bölümde, dini bir eylem olarak infâkın sarf yerleri, kazandırdıkları ve infâk yapmanın ahlâkî esasları incelenmektedir.⁵⁹

Muhtevaya yönelik farklılıklar, ilk tez birinci bölümde infâkın kapsamı, mahiyeti, çeşitleri ve engelleri; ikinci bölümdeyse infâk etmekle mükellef olanlar, infâk edilecek şeyler, infâkın miktarı, zamanı, mekânı başlıklarıyla ikincisinden ayrılmaktadır.⁶⁰ İkinci tez ise girişte yer verdiği bilgiler ve birinci bölümde infâkla anlam zıtlığı olan kavramlar başlığıyla farklılık arz etmektedir.⁶¹ İlk tezde infâkın âdâbı⁶²; ikincisinde ise infâk yapmanın ahlâkî esasları⁶³ başlığı altında benzer hususlara dikkat çekilmektedir. Bu başlıklar incelendiğinde şu tespitlerde bulunulabilir. İlk tezde bahsedilen konularda ilgili ayetlerin nüzûl sebeplerine de yer verilmektedir. İlk dönemden Taberî, Mâtürîdî (ö. 333/944), Zemahşerî, Fahreddîn er-Râzî, Kurtubî, Nesefî (ö. 710/1310), İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi müfessirlerin eserlerinden istifade edilmektedir. Aynı zamanda son dönemden İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Elmalılı Muhammed Hamdi, Süleyman Ateş gibi müfessirlerin eserlerinden ve hadis kaynaklarından yararlanılmaktadır.⁶⁴ İkinci tezde ise genellikle Elmalılı Muhammed Hamdi, Mevdûdî (ö. 1979), Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984) gibi son dönem müfessirlerin eserlerinden faydalanılmaktadır. İlk dönem kaynaklarından İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) eserinden sadece bir yerde yararlanılmaktadır. İlk tezde olduğu gibi konuyla ilgili hadislere de yer verilmektedir.⁶⁵ Literatür değerlendirmesi bağlamında, ilk tezin yazarı, tez konusunu belirlediği 1999'da bu konuda akademik bir çalışmaya rastlamadığını belirtmektedir. Bazı sebeplerden dolayı tezine ara vermek zorunda kaldığını, bu sürede infâk konusunda hadis ve tasavvuf gibi alanlarda değerli çalışmalar yapıldığını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, Nihat Temel'in *Kur'an'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfâk* adlı eserinin 2001 yılında çıktığını belirtmektedir. Ancak kendi çalışmasının bu eserden farklılıklar arz ettiğini de ifade etmektedir. Yine yazar, bu eserden de yararlanarak çalışmasını bitirdiğini dile getirmektedir.⁶⁶ İkinci tezin yazarı ise çalışmasının iddialı bir çalışma olmadığını, ancak bu kavramın ele alındığı ilk çalışma ol-

59 Ayhan Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. IX-XII.

60 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. I-IV.

61 Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. IX-X.

62 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. 152-170.

63 Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. 124-141.

64 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. 152-170.

65 Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. 124-141.

66 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. VI.

duğu için önemli olduğunu ifade etmektedir. Yine o da Nihat Temel'in ilgili eserini ve Kasım Yürekli'nin *İnfâk Müminin Temel Özelliği* adlı eserini kaydetmektedir. Ancak her iki çalışmanın da infâkın sosyal yönü üzerinde durduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple kendi çalışmasının onlardan farklı olduğunu zikretmektedir.⁶⁷ İkinci tezin yazarının ifadelerinden ilk tezden haberi olmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki ilk tez 2006 yılında bitmiştir. Eğer ikinci tezin yazarı da ilk tezin yazarı gibi herhangi bir sebepten dolayı tezini uzatmak durumunda kalmadıysa, ilk tezden haberi olması gerekirdi.

Kaynakçada ilk tezde 127, ikincisinde ise 82 eser kullanılmaktadır. Bunların 27'si ortaktır.⁶⁸ İlk tezde Yunus Ekin'in "İslâm'da Dünya-Ahret Dengesi Açısından İnfâkın Önemi" adlı *Yeni Ümit*'te yayınlanan makalesine⁶⁹; ikincisinde ise Said Nursi'nin *Mektûbât* adlı eserine yer verilmektedir.⁷⁰ İSAM makale veri tabanını taradığımızda infâk kavramıyla ilgili ve tezlerin bitirilme sürelerinden önce yayınlanan M. Zeki Duman⁷¹, Durak Puzmaz⁷², Yunus Ekin⁷³ ve Ali Rıza Gül⁷⁴ tarafından kaleme alınan dört makale tespit ettik. Ancak iki tezde de bu çalışmaların hiçbirine yer verilmediğini gördük.

Sonuç olarak, hem muhteva hem de kaynak açısından ilk tezin daha özgün olduğu söylenebilir. İkinci tezin girişinde yer alan infâk söyleminin arka planı başlığının müstakil bir makalede incelenebileceği ifade edilebilir.

6. Tuğyan Kavramı

A, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, (YL), Atatürk Üniversitesi, 2008.

B, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, (YL), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2009.

Muhteva açısından ilk tez, üç bölümdür. Girişte kavram, kavram tefsiri ve konulu tefsire dair bilgiler verilmektedir. Tuğyan kavramı ve benzer ilişkisi bulunan kavramlarla mukayesesi isimli ilk bölümde, başlıkta zikredilen konular ele

67 Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. VI.

68 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. 197-203; Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. 146-151.

69 Tekiner, *Kur'an'da İnfâk*, s. 199.

70 Kaya, *Kur'an'da İnfâk Kavramı*, s. 150.

71 M. Zeki Duman, "İnfâka Dair (Zengin-Fakir İlişkilerinde Âdâb)", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, cilt: 21, sayı: 3, s. 43-46.

72 Durak Puzmaz, "Kur'an-ı Kerim'de İnfâk Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, cilt: 35, sayı: 4, s. 49-56.

73 Yunus Ekin, "Dünyevîleşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sayı: 6, s. 77-103.

74 Ali Rıza Gül, "Kur'an'daki İnfâk Kavramının Anlam Yelpazesi", *Dinî Araştırmalar*, 2005, cilt: 8, sayı: 22, s. 239-261.

alınmaktadır. Tuğyan kavramının tahlili ve tefsiri adlı ikinci bölümde, yine bölüm başlıkları incelenmektedir. Tâğüt kavramına dair üçüncü bölümde, tâğütün tanımı, niteliği ve tâğüt kavramının tefsirine değinilmektedir.⁷⁵ Üç bölümden müteşekkil ikinci tezin tuğyan kavramının incelendiği ilk bölümünde, tuğyan kavramının anlam ve mahiyeti, tuğyan kavramı ve türevlerinin Kur'an'daki kullanımları, bu kavramla anlam yakınlığı olanlar, tuğyanı oluşturan sebepler ve tuğyanın ortaya çıktığı alanlara değinilmektedir. Kur'an'da tuğyanın müşahhas tezahürleri adlı ikinci bölümde, tâğüt ve Kur'an'da tuğyana sapan birey ve toplumlar ele alınmaktadır. Tuğyanla mücadele ve tuğyanın sonucuna dair son bölümde ise başlıktaki meselelere yer verilmektedir.⁷⁶

Muhtevaya yönelik farklılıklar, ilk tez giriş kısmında kavram ve kavram tefsirine dair verdiği bilgilerle ve ikinci bölümde tuğyan kavramının tefsirinde suyun, eylemin ve azaların tuğyanı başlıklarıyla diğerinden ayrılmaktadır.⁷⁷ İkincisinde ise üçüncü bölümdeki tuğyan edenlerle mücadele başlığı farklılık arz etmektedir.⁷⁸ Bu zikredilenler dışında her iki tezde de muhteva birbirinin aynıdır. Ancak ikinci tezde başlıkların daha detaylı ele alındığı hususu belirtilmelidir. Her iki tezde de tuğyana sapan/haddi aşan birey ve toplumlar incelenmektedir. Her iki tezdeki Firavun⁷⁹ örneği incelendiğinde şu tespitlerde bulunabilir. İlk tezde, Firavun'un haddi aşmasıyla ilgili ayetler farklı meallerden verilmektedir. İlgili ayetlerin tefsirlerinde Mevdûdî ve Hicâzî'nin eserleriyle DİB heyeti tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu* tefsirinden yararlanılmaktadır. İkinci tezde ise öncelikle Firavun'un kimliğine dair bilgiler aktarılmaktadır. Ayrıca sadece Firavun'un haddi aşmasına dair değil onunla ilgili diğer ayetlere de yer verilmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi, Mevdûdî ve Muhammed Esed (ö. 1992) gibi son dönem müelliflerinin yanı sıra Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Taberî, Fahreddîn er-Râzî ve Kurtubî gibi erken dönem müfessirlerinin eserlerinden de istifade edilmektedir. Ayrıca ikinci tezde yazar, sonuç ve değerlendirme tarzında kendine dair yorumlara da yer vermektedir. Bu sebeple ikinci tezin daha özgün olduğu söylenebilir. Her iki tezde de literatür değerlendirmesi bulunmamaktadır.

75 Dilek Soylamış, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. I-III.

76 Süleyman Gür, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 4-5.

77 Soylamış, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. I-II.

78 Gür, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 5.

79 Soylamış, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 37-41; Gür, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 88-93.

Kaynakçada ilk tezde 54, ikincisinde 82 eser kullanılmaktadır. Bunların 17'si ortaktır.⁸⁰ İlk tezde iki farklı Türkçe sözlük ve Ömer Sevinçgül'ün *Alınayazımı Ben Mi Yazıyorum?* adlı akademik bir çalışmada olmaması gereken eserlere yer verilmektedir. Ayrıca dokuz farklı meal kaynak olarak gösterilmektedir.⁸¹

Sonuç olarak, hem muhteva hem de kaynak itibariyle ikinci tezin daha özgün olduğu ifade edilmelidir.

7. Nimet Kavramı

A, *Kur'an'da Nimet Kavramı*, (YL), Selçuk Üniversitesi, 2006.

B, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, (YL), Erciyes Üniversitesi, 2008.

Muhteva açısından ilk tez, iki bölümdür. Nimet kavramına dair ilk bölümde, nimet kavramının anlamı, nimetle anlam yakınlığı ve zıtlığı olan kavramlar ele alınmaktadır. Kur'an'da nimet ve nimetin kısımlarına dair ikinci bölümde, dünya ve ahiret nimetleri incelenmektedir.⁸² İki bölümden müteşekkil ikinci tezin nimet kavramının anlam alanına dair ilk bölümünde, nimet kavramı, vahiy öncesi ve sonrası dönemde nimet kelimesinin kullanım alanı, Kur'an'da nimet kavramının semantik çerçevesi gibi meselelerden bahsedilmektedir. Kur'an'da nimet kavramına dair ikinci bölümde, nimetin kısımları, nimetlerin hatırlatılma ve verilme sebepleri, nimetlere karşı vazifeler, nimetlerin elden gitme sebepleri, Kur'an'da nimet verilenler ve nimet kapsamındaki şeyler, tasavvuf ehlinde nimet anlayışı ele alınmaktadır.⁸³

Muhtevaya yönelik farklılıklarda, ikinci tezin birincideki pek çok başlığı kapsadığı görülmektedir. Vahiy öncesi ve sonrası dönemde nimet kelimesinin kullanım alanı meselesinin orijinal bir başlık olduğu söylenebilir. Ayrıca ikinci bölümde nimetlerin hatırlatılma ve verilme sebepleri, nimetlere karşı vazifeler, nimetlerin elden gitme sebepleri, Kur'an'da nimet verilenler, Kur'an'da nimet kapsamındaki şeyler, tasavvuf ehlinde nimet anlayışı başlıklarıyla ilk tezden farklılık arz etmektedir.⁸⁴ Bu farklılıklar, özgünlük olarak değerlendirilebilir. İlk tezde literatür değerlendirmesi yapılmamaktadır. İkincisinde ise tez yazarı, çalışmasının bu konuda kapsamlı bir eser bulunmamasından ötürü önemli bir boşluğu dolduracağını ifade etmektedir.⁸⁵

80 Soylamış, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 69-71; Gür, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 154-161.

81 Gür, *Kur'an'da Tuğyan Kavramı*, s. 154-161.

82 Osman Akça, *Kur'an'da Nimet Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. I-II.

83 Ahmet Yalçın, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 6-9.

84 Yalçın, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, s. 6-9.

85 Yalçın, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, s. 3.

Kaynakçada ilk tezde 53, ikincisinde 105 eser kullanılmaktadır. Bunların 26'sı ortaktır.⁸⁶ İkinci tezde, TDK sözlüğü, Sa'dî Şîrâzî'nin (ö. 691/1292)'nin *Gülistân*'ı ve Serdar Mutçalı'nın Arapça-Türkçe sözlüğü gibi akademik çalışmalarda yer almaması gereken eserlere yer verilmektedir.⁸⁷

Sonuç olarak, ikinci tezin hem muhteva hem kaynak açısından daha özgün olduğu ifade edilebilir.

B. Konu Tezleri

Daha önce zikrettiğimiz üzere, 82 konu tezi tespit edildi. Bunların 23'i doktora, 59'u yüksek lisanstır. Söz konusu tezlerin 71'i tamamlanmış, 11'i ise devam etmektedir. Tamamlanan tez sayısı 2000 ve sonrasında 50, 1990-1999 arası 29, 1990 öncesi 3'tür. Tamamlanan tezlerin 7 tanesi yayımlanmıştır. Yayımlanan tezlerin 2'si Ankara, 2'si İstanbul, diğerleri ise İzmir, Van ve Erzurum'da yapılmıştır. Bu başlık altında dört farklı konuya dair sekiz tez incelenecektir.

1. Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı

A, *Kur'an'ın Özürlülere Bakışı*, (YL), Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.

B, *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, (YL), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006.

Muhteva itibarıyla, ilk tez üç bölümden oluşmaktadır. Girişte özürle ilgili kavramlar ve özür/özürlü çeşitlerine dair bilgiler sunulmaktadır. Kuran'da kullanılan özür/ engellilik kavramları adlı ilk bölüm, mecâzî ve hakikî anlamda kullanılan kavramlar ile Allah'ın adaleti bağlamında özürle ilgili bakış başlıklarından müteşekkildir. Haklar ve sorumluluklar açısından Kur'an'ın özürle ilgili bakışı adlı ikinci bölümde, mesele dinî sorumluluklar ve medenî tasarruflar açısından ele alınmaktadır. Ayrıca, Kur'an'ın özür ve özürlü anlayışına da değinilmektedir. Özürle ilgili karşı sorumluluklar adlı üçüncü bölümde, ailenin ve toplumun sorumlulukları irdelenmektedir.⁸⁸ İkinci tezde ise herhangi bir bölümlenmeye gidilmemektedir. Tezin giriş, önceki çalışmalar, engelliler, Kur'an'da engelliler, teolojik açıdan engelliliğin nedenleri isimli beş üst başlıktan oluştuğu söylenebilir.⁸⁹

86 Osman Akça, *Kur'an'da Nimet Kavramı*, s. 84-86; Yalçın, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, s. 123-128.

87 Yalçın, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, s. 123-128.

88 Halil Bektaş, *Kur'an'ın Özürlülere Bakışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. V-VI.

89 Münür Tezcan, *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. V-VI.

Muhteva açısından her iki tezde de farklılıklar mevcuttur. İlk tezde, özürllere karşı sorumluluklar adlı üçüncü bölüm diğerinden farklılık arz etmektedir.⁹⁰ İkinci tezde ise engellilerin ele alındığı üçüncü başlıkta engellilerin hâlihazırdaki durumlarına genel bir bakış ve dördüncü başlıkta sosyal anlamda engellileri ele almasıyla diğerinden ayrılmaktadır.⁹¹ Literatür değerlendirmesi bağlamında, ilk tezin yazarı kendisi bu çalışmaya başladığında bu konuda müstakil bir çalışma olmadığını belirtmektedir. Daha sonra Emine Gül tarafından *Kur'an'da Engelliler* adıyla bir doktora tezi yapıldığını ve 2005 yılında yayımlandığını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, bu tez ile kendi tezi arasındaki farklılıklara işaret etmekte ve konuya zenginlik kattığını dile getirmektedir.⁹² İkinci tezde ise yazar, araştırma konusunu belirlemeden önce yaptığı literatür taramasında engellileri çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar olduğunu, ancak Kur'an eksenli çalışılmadığını tespit etmektedir. Ayrıca yazar, literatür değerlendirmesini tam anlamıyla yapmakta ve burada Emine Gül'ün çalışmasına da yer vermektedir.⁹³

Kaynakça itibariyle ilk tezde 171, ikincisinde 122 eserden faydalanılmaktadır. Bunların 29'u ortaktır.⁹⁴ İlk tezde beş farklı mealden istifade edilmektedir.⁹⁵

Sonuç itibariyle, her iki tez de aynı yılda bitirildiğinden ve bölüm düzeyinde birbirlerinden farklılık arz etmelerinden dolayı birini diğerine tercih etmenin yanlış olacağını düşünmekteyiz. Her iki tezde de farklılık arz eden hususları dile getirdik. Bu hususların özgünlük bağlamında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

2. Dua

A, *Konuları İtibari İle Kur'an'da Dua*, (YL), Selçuk Üniversitesi, 2008.

B, *Kur'an'da Dua*, (YL), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009.

Muhteva açısından ilk tez üç bölümdür. Girişte dua ile ilgili genel meseleler, insanın duaya ihtiyaç sebepleri, duada Allah'ın yakınlığını hissetmek, Allah'ın duaya icabet etmesi ve icabet şekillerine yönelik yorumlar, duayı kabul edemeyen sahte tanrılar, esmaü'l-hüsnanın duadaki önemi ve fiilî dua gibi konular ele alınmaktadır. Duayla ilgili kavramlar ve anlamları adlı ilk bölümde, Kur'an'da dua kavramının kullanıldığı anlamlar ve dua anlamında kullanılan

90 Bektaş, Kur'an'ın Özürllere Bakışı, s. VI.

91 Tezcan, Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar, s. V.

92 Bektaş, Kur'an'ın Özürllere Bakışı, s. IX-X.

93 Tezcan, Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar, s. 3.

94 Bektaş, Kur'an'ın Özürllere Bakışı, s. 102-110; Tezcan, Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar, s. 99-104.

95 Bektaş, Kur'an'ın Özürllere Bakışı, s. 102-110.

kavramlar, duada semantik alan meselelerine yer verilmektedir. Kur'an'daki dua ayetlerinin konularına göre tasnifi adlı ikinci bölümde, peygamber duaları, duaları kabul edilen ve edilmeyen peygamberler, mümin ve kâfirlerin duaları, kişinin başkaları için dua etmesi, meleklerin, iblisin, havarilerin, Ashab-ı Kehf'in, Belkıs'ın, Hz. Asiye'nin, iman eden sihirbazlar ile Talut ve ordusunun duaları ele alınmaktadır. Duada usul, zaman ve mekân adlı üçüncü bölümde ise başlıktaki konular irdelenmektedir.⁹⁶ İki bölümden müteşekkil ikinci tezin girişinde, diğer semâvî dinler ve gayri semâvî dinlerde dua konuları işlenmektedir. İslâm'da dua (Kur'an'da dua) adlı ilk bölümde, Kur'an'da duanın anlamı, önemi, amacı, hedefleri, unsurları, âdâbı, etkileri ve duada tevessül, başkalarına dua etmek gibi konular ele alınmaktadır. Kur'an'da dua çeşitleri adlı ikinci bölümde, makbul olan ve olmayan dualar, istiaze, istiane, tevekkül, hamd, hidayet, beraat, iman ve şahitlik, sabır, şifa, azaptan korunma, tezkiye, helak, peygamber ve sâlihlerin dualarına yer verilmektedir.⁹⁷

Her iki tezdeki farklılıklara gelince, ilk tez Kur'an'da dua ile ilgili kavramlar ve anlamları adlı ilk bölümüyle diğerinden ayrılmaktadır.⁹⁸ İkinci tez ise girişte diğer semâvî dinlerde ve gayri semâvî dinlerde dua konusunda yer verdiği bilgilerle farklılık sunmaktadır. Ayrıca, İslâm'da dua (Kur'an'da dua) adlı ilk bölümde duada tevessül ve duanın etkileri başlıklarıyla farklılık arz etmektedir.⁹⁹ Her iki tezde de ele alınan diğer meseleler birbiriyle benzerdir. Ancak ilk tezde Kur'an'da geçen dualar daha fazla başlık altında incelenmektedir. Literatür değerlendirmesi bağlamında, ilk tezin yazarı, akademik alanda bu konunun çok fazla olmasa da çalışıldığını belirtmektedir. Ancak bunların çoğunun tezinin muhtevasıyla birebir örtüşmediğini ifade etmektedir. Bu alandaki çalışmalarını da zikrederek tezinin hangi bakımlardan bu çalışmalardan farklılaştığını izah etmektedir.¹⁰⁰ İkinci tezin yazarı ise literatür değerlendirmesi yapmamaktadır. Yazar, duanın insan hayatındaki önemi ve insanın duaya ihtiyacı nedeniyle birçok dua kitabı neşredildiğini, ancak akademik anlamda dua üzerinde yeterince durulmadığını ifade etmektedir. Bu konunun önemli olmasından dolayı bu çalışmayı gerekliliğini gördüğünü belirtmektedir.¹⁰¹

96 Saliha Bilgiç, *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. I-VII. (Tezin aslında içindekiler kısmı numaralandırılmamıştır.)

97 Nurettin Çiftçi, *Kur'an'da Dua*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. I-II.

98 Bilgiç, *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua*, s. II-III.

99 Çiftçi, *Kur'an'da Dua*, s. I.

100 Bilgiç, *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua*, s. 13.

101 Çiftçi, *Kur'an'da Dua*, s. 2.

Kaynakçada ilk tezde 83, ikincisinde 66 esere yer verilmektedir. Bu eserlerin 29'u ortaktır.¹⁰² İlk tezde dört farklı meal kullanılmaktadır. Yine, Said Nursi'nin *Sözler*'i ve Mevlüt Sarı'nın *el-Mevârid*'i kaynak olarak kullanılmaktadır.¹⁰³

Sonuç olarak, ilk tezin daha özgün olduğu söylenebilir.

3. Helak

A, Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri (YL), Ankara Üniversitesi, 2006.

B, Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri (YL), Erciyes Üniversitesi, 2007.

İlk tez, iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Kur'an'da kıssalar, helak kelimesi ve helak kavramına yer verilmektedir. Ortak özellikler başlıklı birinci bölümde, önemi, helak olan kavimlere gönderilen peygamberlerin çağrılarındaki ortak özellikler, helak olan kavimlerin suç ve günahlarındaki, helak anındaki, sonuçtaki ve uhrevî cezadaki ortak özellikler bahis konusu edilmektedir. Helak yasaları adlı ikinci bölümde, bir toplumun uyarılmadan helak edilmeyeceği, Allah'ın her topluma mühlet verdiği, Allah'ın helak etmekle kullarına zulmetmeyeceği, toplumları helaka kendi suçlarının götürdüğü, idarecileri fasıklık yapan mütefrik ülkelerin helak edileceği, Allah'ın sadece zalim toplumları ve fasıkları helak edeceği, hiçbir gücün helaki engelleyemeyeceği, helakten kurtulmak için peygamber yakını olmanın bile yeterli olmayacağı ve kimlerin hangi durumlarda helak edilmeyeceği esasları bu başlıklar halinde açıklanmaktadır.¹⁰⁴ İki bölümden oluşan ikinci tezin Kur'an-ı Kerim açısından helak olan kavimler ve peygamberleri ile mücadeleleri adlı ilk bölümünde, Nuh, Âd, Semûd, Lut ve Medyen/Eyke kavmi ele alınmaktadır. Helak edilen kavimlerin ortak yönleri başlıklı ikinci bölümde, yaptıkları davranışlar açısından, kendilerine gönderilen peygamberlere davranışları ve başlarına gelen olaylar yönünden ortak yönleri ele alınmaktadır.¹⁰⁵

Muhtevadaki farklılıklar ise ilk tezde girişte verilen bilgiler ve ikinci bölüm tamamen diğerinden farklıdır. İlk bölüm ikinci tezde de mevcut olmakla

102 Bilgiç, Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua, s. 218-222; Çiftçi, Kur'an'da Dua, s. 126-128.

103 Bilgiç, Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua, s. 218-222.

104 Şükrü Ulutaş, *Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. I-III.

105 Ali Rıza Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. VII-X.

birlikte, burada daha detaylı ele alındığı belirtilmelidir.¹⁰⁶ İkinci tez ise ilk bölümle diğerinden ayrılmaktadır. Bu bölümde helak edilen kavimler, yaşadıkları coğrafi bölge, dönem, dinî ve sosyal hayat açısından incelenmektedir. Ayrıca söz konusu kavimlerin peygamberleriyle mücadelelerine de yer verilmektedir.¹⁰⁷ Literatür değerlendirmesi bağlamında, ilk tezin yazarı helak konusuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaları zikretmektedir. Kendi tezinin ise helak kavramını her yönden değil sadece ortak özellikler bakımından ele aldığını belirtmektedir.¹⁰⁸ İkinci tezde ise literatür değerlendirmesi yapılmamaktadır.

Kaynakçada ilk tezde 93, ikincisinde ise 63 eser yer almaktadır. Bunların 12'si ortaktır.¹⁰⁹ İlk tezde üç farklı meal ile Serdar Mutçalı, Mevlüt Sarı ve Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman'ın Arapça-Türkçe sözlüklerine yer verilmektedir.¹¹⁰

Sonuç olarak, iki bölümden müteşekkil her iki tezde de birer bölüm farklılık arz etmektedir. Bu sebeple özgünlük bakımından bir kıyas yapmak mümkün gözükmemektedir. Ancak ilkin tezin literatür değerlendirmesi sebebiyle diğerinden bir adım önde olduğu söylenebilir.

4. Akıl

A, *Kur'an'da Akıl* (Dr), Sakarya Üniversitesi, 2004.

B, *Kur'an Aklı* (Dr), Harran Üniversitesi, 2009.

İlk tez, dört bölümden oluşmaktadır. Akıl kelimesinin anlamı ve düşünce tarihinde akıl değerlendirmeleri adlı ilk bölümde, başlıkta yer verilen konular ve akıl tasniflerine yer verilmektedir. Kur'an'da akıl adlı ikinci bölümde, Kur'an'a göre aklın önemi, akıl anlamında kullanılan kelimeler, aklın fonksiyon ve görevleri, aklı ikna etmede Kur'anî metod ve aklın ihata edemeyeceği alanlar meseleleri incelenmektedir. Aklın gelişimini etkileyen hususlar isimli üçüncü bölümde, aklın gelişimine katkıda bulunan faktörler ve aklı olumsuz etkileyen unsurlar bahis konusu edilmektedir. Kur'an sonrasında akıl değerlendirmeleri ve akılla ilgili tartışmalar adlı dördüncü bölümde, başlıktaki meseleler incelenmektedir.¹¹¹ İkinci tez ise beş bölümden oluşmaktadır. Girişte cahiliye toplumunun akıl yapısı ve tarihselcilik bağlamında Kur'an'a dair bilgiler sunulmaktadır.

106 Ulutaş, Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri, s. I-II.

107 Yılmaz, Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri, s. VII-IX.

108 Ulutaş, Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri, s. VIII.

109 Ulutaş, Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri, s. 249-256; Yılmaz, Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri, s. 130-133.

110 Ulutaş, Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri, s. 249-256.

111 Reşit Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. I-IV.

Genel anlamda akıl adlı ilk bölümde, aklın tanımına, mahiyetine, çeşitlerine ve felsefe tarihinde akla değinilmektedir. Kur'an'da akıl adlı ikinci bölümde, Kur'an'da aklın mana alanına giren ve fonksiyonlarını ifade eden lafızlar incelenmektedir. Kur'an'a göre akılı etkileyen faktörler ve insanî zaafırlar adlı üçüncü bölümde, başlıktaki meseleler irdelenmektedir. Kur'an aklının temel ilkeleri ve hedefleri isimli dördüncü bölümde, yine başlıktaki konulara değinilmektedir. Kur'an'ın aklılığı isimli beşinci bölümde ise Kur'an'ın beyan üslubunda ve konularında aklılık incelenmektedir.¹¹²

Muhtevadaki farklılıklar ise ilk tez Kur'an'da akıl adlı ikinci bölümde aklılıkta etmede Kur'anî metot ve aklın ihata edemeyeceği alanlar başlıklarıyla¹¹³ ve Kur'an sonrasında akıl değerdirmeleri ve akılla ilgili tartışmalar isimli son bölümle diğerdinden ayrılmaktadır.¹¹⁴ İkinci tez ise girişte verilen bilgiler, genel anlamda akıl adlı ilk bölümde Batı düşünce tarihinde akıl başlıklarıyla diğerdinden farklılık arz etmektedir.¹¹⁵ Yine ikinci tez, Kur'an aklının temel ilke ve hedefleri isimli dördüncü bölüm ile Kur'an'ın aklılığı isimli beşinci bölümle ilk tezdenden farklılık göstermektedir.¹¹⁶ Literatür değerdirmesi bağlamında, ilk tezdende literatür değerdirmesi mevcuttur. Yazar, çalışmasının benzer çalışmalardan farkını ortaya koyan hususları zikretmektedir.¹¹⁷ İkinci tezdende ise yazar, bu konuyla ilgili pek çok çalışma olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu çalışmaları zikretmemektedir. Kendi çalışmasının hedefini ise Kur'an ayetlerinden hareketle Kur'an aklını tanımlamak ve temellendirmek şeklinde açıklamaktadır.¹¹⁸

Kaynakçada ilk tezdende 293, ikincisinde 427 eser kullanılmaktadır. Bunların 71'i ortakdır.¹¹⁹ İlk tezdende Said Nursi'nin *Sözler* adlı eserine yer verilmektedir.¹²⁰ İkinci tezdende ise Serdar Mutçalı ve Mevlüt Sarı'nın Arapça-Türkçe sözlükleri kullanılmaktadır.¹²¹ Ayrıca ikinci tezdende dikkat çeken bir husus, aynı kaynaklara ikişer defa yer verilmesidir. Örneğin Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü 't-Tenzil* adlı eserini kaynakçada hem Beydavî hem de Kadı Beydavî şeklinde iki defa zikretmektedir. Yine Karl Jaspers'in *Felsefe Nedir?* isimli eseri hem Jaspers,

112 Mustafa Güven, *Kur'an Akli*, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. III-V.

113 Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, s. II.

114 Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, s. III-IV.

115 Güven, *Kur'an Akli*, s. I.

116 Güven, *Kur'an Akli*, s. V.

117 Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, s. 5-7.

118 Güven, *Kur'an Akli*, s. VIII.

119 Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, s. 336-352; Güven, *Kur'an Akli*, s. 218-230.

120 Haylamaz, *Kur'an'da Akıl*, s. 348.

121 Güven, *Kur'an Akli*, s. 227-228.

Karl hem de Karl Jaspers şeklinde iki defa verilmektedir Kaynakçada her iki duruma da benzer farklı örnekler bulunmaktadır.¹²²

Sonuç olarak, sadece kaynakça kısmına bakıldığında dahi her iki tezin de büyük bir emek mahsulü olduğu belirtilmelidir. Ancak muhtevaya yönelik farklılıklarda dile getirdiğimiz üzere, ikinci tez ilkinden Kur'an aklının temel ilke ve hedefleri ile Kur'an'ın aklılığı isimli dört ve beşinci bölümlerle ayrılmaktadır. Yine daha önce ifade ettiğimiz gibi yazar, tezinin benzer tezlerle farkının bu bölümler olduğunu zikretmektedir. Ancak yazar söz konusu bölümlerde ağırlıklı olarak Descartes (ö.1650), Fazlurrahman (ö.1988) ve Muhammed Âbid el-Câbirî'nin (ö. 2010) eserlerinden istifade etmektedir. Kanaatimizce bu bölümde kelâm ve tefsir kaynaklarından daha yoğun istifade edilebilirdi.

C. Kişi ve Yorumu Tezleri

Daha önceden zikrettiğimiz üzere, 48 kişi ve yorumu tezi tespit edildi. Bunların 21'i doktora, 27'si ise yüksek lisanstır. Söz konusu tezlerin 35'i tamamlanmış, 13'ü ise devam etmektedir. Tamamlanan tez sayısı 2000 ve sonrasında 38, 1990-1999 arası 10'dur. Tamamlanan tezlerden Sakarya'da yapılan bir tez yayımlanmıştır. Bu başlık altında dört farklı konuya dair dokuz tez incelenecektir.

1. Şevkânî

A, Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr*'indeki Kaynakları ve Metodu, (Dr), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013.

B, Şevkânî ve *Fethu'l-Kadîr* Tefsirindeki Metodu, (Dr), Atatürk Üniversitesi, 2014.

Muhteva itibariyle, ilk tez iki bölümdür. Şevkânî'nin hayatı, eserleri ve tefsirinin kaynakları adlı ilk bölümde, söz konusu alanlara dair bilgiler verilmektedir. Tefsirindeki metodu adlı ikinci bölümde, eserin rivayet, dirayet ve ulûmü'l-Kur'an yönünden özelliklerine değinilmektedir.¹²³ Üç bölümden müteşekkil ikinci tezde ise Şevkânî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri başlıklı ilk bölümde, başlıktaki konular haricinde Şevkânî üzerine yapılmış çalışmalara değinilmektedir. *Fethu'l-Kadîr* tefsirine genel bir bakış ve kaynakları adlı ikinci bölümde, tefsirin genel özellikleri ve kaynaklarına yer verilmektedir. *Fethu'l-Kadîr* tefsirinin rivayet ve dirayet yönü adlı üçüncü bölümde, tefsirin rivayet ve dirayet yönleri ele alınmaktadır.¹²⁴

122 Güven, *Kur'an Aklı*, s. 218-230.

123 Faruk Özdemir, *Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'indeki Kaynakları ve Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. V-XII.

124 Âdem Ekincioglu, *Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. I-VI.

Muhtevaya yönelik farklılıklardan söz etmek gerekirse, ilk tez ilk bölümde Şevkânî'nin tefsirinin kaynaklarında kelimeler, tarih ve tabakât kaynaklarına da yer vermektedir. Her iki tezde ana ve üst başlıklar birbiriyle benzerlik arz etse de alt başlıklarda ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki ilk tezde Şevkânî'nin kelimeler ilmindeki yeri ve görüşleri yirmi üç alt başlıkta incelenmektedir.¹²⁵ İkinci tezde ise büyük günah, sihir, rü'yetullah, halku'l-Kur'an gibi kelime dair ana konulara değinilmekle yetinilmektedir.¹²⁶ Benzer şekilde, ikinci tezde Şevkânî'nin tefsirinin kaynaklarının incelendiği yerde, konu daha detaylı ele alınmaktadır. İlk tezde ise birkaç eserden örnek verilmekte diğer eserlerine de dipnotta işaret edilmektedir.¹²⁷ Bu iki tezde de literatür değerlendirilmesi yapılmaktadır ve iki yazarın da birbirinden haberi vardır.¹²⁸ Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki iki yazarın da ulaştığı sonuçlar birbirinden farklıdır. Örneğin, ilk tezde yazar Şevkânî'nin pek çok görüşüne yer vermekte, eserinin öneminden bahsetmekte ve bu eserin Zeydî bir tefsir olmadığına dikkat çekmektedir.¹²⁹ Ancak ikinci tezin yazarı, Şevkânî'nin tefsirinin müellifin en önemli eseri gibi takdim edildiğine değinmektedir. Ancak yazara göre bu eser, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürrü'l-Mensûr* ve Kurtubî'nin *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an* adlı tefsirinin özetinden ibarettir. Yazara göre, Şevkânî bu eserlerden nakillerde bulunmakla birlikte, kaynakları bizzat tetkik etmemekte ve bazen görüş sahiplerini bile karıştırmaktadır. Bu tavır ise mutlak müçtehitlik iddiasında bulunan birine değil, normal bir ilim adamına dahi yakışmamaktadır. İddiasının büyüklüğüne rağmen, Şevkânî tefsirinde zaman zaman bazı tercihlerde bulunmanın ötesine geçememektedir.¹³⁰

Kaynakçada ilk tezde 96, ikincisinde 233 eser yer almaktadır. Bunların 36'sı ortaktır.¹³¹ İkinci tezin kaynakçasının daha iyi olduğu söylenebilir. Çünkü yazar, Şevkânî'nin tefsiri dışında on yedi eserine daha yer vermektedir.¹³²

Sonuç olarak, görüleceği üzere tezler hem başlık hem de muhteva itibarıyla benzer olsalar da ağırlık verdikleri konular ve ulaştıkları sonuçlar açısından bir-

125 Özdemir, Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'deki Kaynakları ve Metodu, s. VII-VIII.

126 Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. V.

127 Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. 54-103; Özdemir, Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'deki Kaynakları ve Metodu, s. 52-61.

128 Özdemir, Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'deki Kaynakları ve Metodu, s. 4-5; Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. 38-46.

129 Özdemir, Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'deki Kaynakları ve Metodu, s. 272-280.

130 Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. 246.

131 Özdemir, Şevkânî'nin Fethu'l-Kadîr'deki Kaynakları ve Metodu, s. 281-288; Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. 248-268.

132 Ekincioglu, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu, s. 248-268.

birinden farklılık arz etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde her iki tezin de özgün oldukları söylenebilir.

2. Hz. Ömer

A, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, (Dr), Sakarya Üniversitesi, 2009.

B, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, (Dr), Ankara Üniversitesi, 2009.

Muhteva açısından ilk tez üç bölümdür. Hz. Ömer ve Kur'an anlayışının teşekkülü isimli ilk bölümde, Hz. Ömer'in kısa biyografisi, Kur'an-ı Kerim'i anlamasındaki bazı imkânları, Kur'an'ı öğrenme ve anlamada izlediği metotlara yer verilmektedir. Hz. Ömer'in tefsir metodu ve tefsir faaliyetleri isimli ikinci bölümde, Hz. Ömer'in Kur'an'ı tefsir metodu, Hz. Ömer'den yedi harfe ve ayetlerin kıraatine yönelik rivayetler, Hz. Ömer'in sözlerinin bazı müfessirlerce ayetlerin izahında kullanılması, Hz. Ömer'in il ortamların oluşmasına yönelik faaliyetleri, Hz. Ömer ve Kur'an ilimlerine yer verilmektedir. Hz. Ömer'in Kur'an anlayışının tatbikattaki yansıması ve tarihsellik adlı üçüncü bölümde, Hz. Ömer'in Kur'an'a yaklaşımı, Hz. Ömer ve tarihsellik mevzusu, Hz. Ömer'in uygulamalarında maslahatın ve aklın rolü, Hz. Ömer'in uygulamaları ve tarihsellik üzerine genel değerlendirme yer almaktadır.¹³³ İkinci tez de üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Hz. Ömer'in hayatına yer verilmektedir. Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim anlayışı isimli ilk bölümde, ilahî mesaj ve teşri kaynağı başlıklarına yer verilmektedir. Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim'i yorum yöntemi isimli ikinci bölümde, anlama ve yorumun kaynağı ve bunların yöntemine değinilmektedir. Hz. Ömer'in ayetleri uygulaması ve hayata katması isimli üçüncü bölümde, ayetleri yorumlamasının uygulamalarına yansıması ve gündelik yaşamında istişhâd ve istidlâl ile hayata katılması meseleleri irdelenmektedir.¹³⁴

Muhtevaya dair farklılıklar ise ilk tezde, ilk bölümde Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim'i anlamasındaki bazı imkânları, ikinci bölümde ilmî ortamların oluşmasına yönelik faaliyetleri, üçüncü bölümde ise Hz. Ömer ve tarihsellik mevzusu-
dur.¹³⁵ Ayrıca, tezin sonunda ekler kısmında Hz. Ömer'in tez konularının dışındaki yorumlarına da yer verilmektedir.¹³⁶ İkinci tez ise ilk bölümde Hz. Ömer'in

133 Gökhan Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*, Basılmış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 5-8.

134 Davut Şahin, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. I-III.

135 Atmaca, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, s. 5-8.

136 Atmaca, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, s. 329-350.

ilahî mesaj olarak Kur'an'ı nakletme çabası başlığıyla diğerinden ayrılmaktadır.¹³⁷ Her iki tezde de literatür değerlendirmesi bulunmaktadır.¹³⁸

Kaynakçada ilk tezde 413, ikincisinde 214 eserden istifade edilmektedir. Bunların 81'i ortaktır.¹³⁹ İkinci tezde 6 farklı mealden yararlanılmaktadır.¹⁴⁰ Her iki tezde de eserlerin farklı baskılarına yer verildiği görülmektedir.¹⁴¹

Sonuç olarak, her iki tez de muhteva ve konuyu ele alış itibariyle özgündür.

3. Muhammed Esed

A, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu, (YL), Marmara Üniversitesi, 2006.

B, Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Aklî Yaklaşımlar, (YL), Marmara Üniversitesi, 2010.

C, *Muhammed Esed'in Mealinde Yorum*, (YL), Ankara Üniversitesi, 2012.

Muhteva itibariyle, ilk tez dört bölümden oluşmaktadır. Girişte modernizm, modernizmin İslâm dünyasına girişi ve modern tefsir hareketi hakkında bilgiler verilmektedir. Hayatı ve eserleri isimli ilk bölümde, bu konudaki bilgiler sunulmaktadır. *Kur'an Mesajı* isimli ikinci bölümde, eserin yazılış gayesi, kaynakları ve genel özelliklerine yer verilmektedir. Eserin metodu isimli üçüncü bölümde, Kur'an'ın Kur'an'la ve sünnetle tefsiri, sahabe ve tabiun tefsirinden faydalanması meselelerine değinilmektedir. Ayrıca burada müellifin müteşâbihât, mecaz, nesh, kıssalar, hurûf-ı mukataaya dair görüşlerine yer verilmektedir. Muhammed Esed'in görüşlerinin ele alındığı dördüncü bölümde, onun Ehl-i Kitab'a bakışı, bazı fikhî ve kelâmî konulardaki görüşleri ele alınmaktadır. Yine burada ayetlere sosyolojik, psikolojik ve felsefi bakışı ile müellife yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler söz konusu edilmektedir.¹⁴² İkinci tez iki bölümden oluşmaktadır. Muhammed Esed'in hayatı ve eserleri isimli ilk bölümde, başlığa uygun bilgilere yer verilmektedir. Muhammed Esed'in Kur'an'a yaklaşımı isimli ikinci

137 Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, s. I.

138 Atmaca, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, s. 13-17; Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, s. 14 ve ilk dipnot.

139 Atmaca, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, s. 294-328; Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, s. 267-282.

140 Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, s. 267-282.

141 Atmaca, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları, s. 322; Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, s. 279.

142 Meryem Demiray, *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. II-III.

bölümde, müellifin naklî ve akli yaklaşımları ele alınmaktadır.¹⁴³ İki bölümden müteşekkil üçüncü tezin girişinde, M. Esed'in meal-tefsirinin genel özellikleri ve Kur'an, tercüme ve tefsirle ilgili görüşlerine yer verilmektedir. M. Esed'in meal-tefsirinde ayetleri yorumlama tarzı adlı ilk bölümde, Hz. Peygamber'in hadislerine başvurması, klasik ve modern tefsirlerde yer alan yorumlara yer vermesi, çeşitli sözlüklerden yararlanarak filolojik açıklamalarda bulunması, Kitab-ı Mukaddes'le bağlantı kurarak ayetleri açıklamasına dair bilgiler sunulmaktadır. M. Esed'in meal-tefsirinde tarih üstü ve sembolik bir anlayışla ortaya koyduğu yorumlar başlıklı ikinci bölümde, ahiretle ilgili kavramlar ve tasvirler, toplumsal hayatla ilgili düzenlemeler, Kur'an'daki belli başlı kavramlar, Kur'an kıssaları ve mucizeler başlıklarına yer verilmektedir.¹⁴⁴

Muhtevaya dair farklılıklara değinecek olursak, ilk tez giriş kısmında modernizme dair yer verdiği bilgiler ile müellif hakkındaki olumlu ve olumsuz değerlendirmelere yer vermesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.¹⁴⁵ İlk iki tezde ayrıntılı bir literatür değerlendirmesi bulunmamaktadır. Sadece bu alanda yapılan makale ve tez düzeyinde bazı çalışmaların olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁶ Üçüncü tezde ise literatür değerlendirmesinin ayrıntılı yapıldığı, ancak bu değerlendirmede ikinci teze yer verilmediği görülmektedir.¹⁴⁷

Kaynakçada ilk tezde 146, ikinci tezde 48, üçüncü tezde 41 eser kullanılmaktadır. Bunların 6'sı ortaktır.¹⁴⁸ İlk tezde dört farklı mealinden istifade edilmektedir. Said Nursî'nin *Muhâkemât* adlı eserine yer verilmektedir. Ayrıca Muhammed Esed'in eserlerinin hem aslı hem de tercümesi kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Üçüncü tezde de *Yeni Ümit* gibi hakemsiz dergilerde yayınlanan makalelerden faydalanılmaktadır.¹⁵⁰

Sonuç olarak, her üç tez de muhteva olarak birbirine benzemektedir. Bu durumda ilk tezin daha iyi olduğu söylenebilir. Üçüncü tezde ikinci bölümde,

143 Vildan Akıncı, *Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Akli Yaklaşımlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 1-4.

144 İbrahim Yiğit, *Muhammed Esed'in Mealinde Yorum*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. VII-IX.

145 Demiray, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu, s. II-III.

146 Demiray, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu, s. V; Akıncı, Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Akli Yaklaşımlar, s. 5.

147 Yiğit, Muhammed Esed'in Mealinde Yorum, s. 3-4.

148 Demiray, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu, s. 185-196; Akıncı, Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Akli Yaklaşımlar, s. 129-131; Yiğit, Muhammed Esed'in Mealinde Yorum, s. 124-126.

149 Demiray, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu, s. 185-196.

150 Yiğit, Muhammed Esed'in Mealinde Yorum, s. 126.

Kur'an'daki belli başlı kavramlar başlığı altında yer alan kavramların diğer iki tezde de farklı başlıklar altında incelendiği görülmektedir. İkinci ve üçüncü tezlerde yer alan farklılıkların makale düzeyinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

4. Hz. Ali

A, Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri, (YL), Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010.

B, *Tefsirde Hz. Ali*, (YL), Iğdır Üniversitesi, 2013.

Muhteva açısından ilk tez iki bölümdür. Girişte Hz. Ali'nin hayatı ve ilmî kişiliğine dair bilgiler sunulmaktadır. Hz. Ali ve Kur'an başlıklı ilk bölümde, Hz. Ali'nin Kur'an'a yönelik çalışmaları ve onun hakkında nâzil olduğu rivayet edilen ayetler ele alınmaktadır. Hz. Ali'nin Kur'an tefsiri isimli ikinci bölümde, Kur'an'ı Kur'an'la, sünnetle, reyle, esbâb-ı nüzûl ile tefsiri ve Hz. Ali'ye atfedilen İsrailî rivayetlerden bazıları meselelerine yer verilmektedir.¹⁵¹ Üç bölümden oluşan ikinci tezin girişinde, Hz. Ali'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti, Hz. Ali'nin Kur'an anlayışı, müfessirliği ve mushafına değinilmektedir. Hz. Ali'nin Kur'an'ın temel konularına yaklaşımı adlı ikinci bölümde, tevhid, adalet, nübüvvet, mead, imamet-hilafet konuları ele alınmaktadır. Hz. Ali'nin Kur'an'ı tefsir metodu isimli üçüncü bölümde, Hz. Ali'nin tefsir metodu ile klasik tefsir kaynakları, *Nehcü'l-Belaga* ve *Divân-ı Ali*'deki tefsir örnekleri sunulmaktadır. Ayrıca, Hz. Ali'nin kıraat vecihleri ve bunların tefsire yansımaları ile siyâsî mücadelesinde Kur'an'dan yararlanması konuları irdelenmektedir.¹⁵²

Muhtevaya dair her iki tezde de farklılıklar mevcuttur. İlk tezde, girişte sahabenin Kur'an'a bakışı ve tefsirdeki yeri, Hz. Ali hakkında rivayet edilen hadislerle dair malumat; ilk bölümde Kur'an'ın cem edilmesindeki konumu ve hakkında nâzil olduğu rivayet edilen ayetler; ikinci bölümde Hz. Ali'nin esbâb-ı nüzûl ile tefsiri ve ona atfedilen İsrailî rivayetlerden bazıları başlıklarıyla diğerinden farklılaşmaktadır.¹⁵³ İkinci tez ise ilk bölümde, Hz. Ali'ye göre Kur'an'ın bazı terimleri; ikinci bölümde Hz. Ali'nin Kur'an'ın temel konularına yaklaşımı; üçüncü bölümde ise *Nehcü'l-Belaga* ve *Divân-ı Ali*'deki tefsir örnekleri, kıraat vecihleri ve bunların tefsire yansımaları, siyâsî mücadelesinde Kur'an'dan yararlanması meseleleriyle ilkinden farklılık arz etmektedir.¹⁵⁴ Literatür değer-

151 Muhammed Zahid Belek, *Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. III-IV.

152 Mehmet Seyit Geçit, *Tefsirde Hz. Ali*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. II-IV.

153 Belek, Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri, s. III-IV.

154 Geçit, *Tefsirde Hz. Ali*, s. II-IV.

lendirmesi bağlamında, ilk tezin yazarı Kur'an'ın anlaşılmasında önemli bir yere sahip Hz. Ali hakkında çalışmalar olduğunu belirtmektedir. Ancak yazar, bu çalışmaların yaptığı tefsirlerle ve onun hakkındaki tarihi çözümlerle sınırlı kaldığını ifade etmektedir.¹⁵⁵ İkinci tezde ise normalde girişte yer alması gereken tezin amacı, yöntemi ve kaynakları gibi başlıklar yer almamaktadır. Dolayısıyla literatür değerlendirmesine de yer verilmemektedir.¹⁵⁶ Ancak, iki tezin kaynakçasında ilk teze yer verildiği görülmektedir.¹⁵⁷

Kaynakçada ilk tezde 145, ikincisinde 117 eser yer almaktadır. Bunların 29'u ortaktır.¹⁵⁸ İkinci tezde Said Nursî'nin *İşârâtü'l-Mecâz*, *Mektubât ve Şu-alar* adlı eserlerine yer verilmektedir. Sonuç olarak, muhtevadaki farklılıklar dikkate alındığında her iki tezin de özgün olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, lisansüstü tefsir tezlerini incelememiz esnasında karşılaştığımız aynı ve benzer başlıklı tezleri muhteva, kaynak ve özgünlük açısından ele alarak durum tespitinde bulunmaktır. Hedefi ise bu vesileyle akademik tefsir çalışmalarına katkı sağlamaktır. Bu konuyu seçmemizin nedeni ise, farklı danışmanlar tarafından aynı fakültede yürütülen benzer tezlerin dikkatimizi çekmesiydi. Tespit edebildiğimiz 237 tezin 178'si yüksek lisans, 59'u doktora'dı. Söz konusu tezlerin 201'i tamamlanmış, 36'sı ise devam etmekteydi. Tasnifimize göre, bu tezlerin 107'si kavram, 82'si konu, 48'i ise kişi ve yorumuydu. Bu çalışmada yedi kavram, dörder konu ile kişi ve yorumuna dair otuz iki tez inceledik. Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz tespit ve önerilerimiz şunlardır:

- Kavram tezlerinde genel olarak ilk yapılan tezler, diğerlerine göre daha özgündür. Bu durumda kavram tezlerinin içeriğinin bir şablon halinde düşünülmesinin önemli bir payı vardır. Bu tezlerde genellikle, kavramın lügat ve ıstılah anlamı, Kur'an'daki anlamları, kavramın yakın ve zıt anlamlı olduğu kavramlar ele alınmaktadır. Bu nedenle de aynı kavrama dair yapılan çalışmalarda tekrara düşülmektedir.
- Konu ile kişi ve yorumu tezlerinde ise az da olsa çalışmaya özgünlük katacak farklı başlıklara yer verilebilmektedir. Hatta bazı tezlerde aynı konuda farklı sonuçlara dahi ulaşılabilmektedir.

155 Belek, Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri, s. 1.

156 Geçit, *Tefsirde Hz. Ali*, s. II.

157 Geçit, *Tefsirde Hz. Ali*, s. 98.

158 Belek, Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri, s. 131-141; Geçit, *Tefsirde Hz. Ali*, s. 98-105.

- İncelediğimiz otuz iki tezin 21'inde literatür değerlendirmesi bulunmaktadır. Ancak bunların onu ciddi anlamda literatür değerlendirmesi olarak zikredilebilir. Diğerlerinde bu meseleyle ilgili makale ve tez düzeyinde çalışmalar var denilip üstü kapalı geçilmektedir. Yazar kendi çalışmasının diğerlerinden farkını ortaya koyamamaktadır. Bu yüzden literatür değerlendirmesinin yokluğunun tezlerin tekrarına zemin hazırladığı da düşünülmektedir. Bizim önerimiz ise her üniversitede ders döneminde bilimsel etik ve bilimsel araştırma yöntemlerine dair zorunlu derslerin konulmasıdır.
- Tezlerin kaynakçası da pek çok problemi ihtiva etmektedir. Kaynak kullanımını ve yayın aşamasında hakemsiz dergilerin varlığı oldukça dikkat çekici görülmektedir. Bu bağlamda *Zafer*, *Yeni Ümit*, *Altınoluk* gibi hakemsiz dergiler örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte, tezlerde Serdar Mutçalı ve Mevlüt Sarı'nın Arapça-Türkçe sözlüklerine, çok sayıda meale yer verildiği görülmektedir. Arapça kavramların incelendiği tefsir tezlerinde, Türkçe sözlüklere sıkça müracaat edildiği de gözlemlenmektedir. Bu bağlamda danışman ve jürinin bu tür tezlere yapacakları bilimsel katkıların eksikliği de fark edilmektedir.
- İncelediğimiz otuz iki tezden sekizi aynı yıl, on beşi ise birer yıl arayla bitmiştir. Bu durum aynı konuyu çalışan kişilerin birbirinden haberdar olmadıklarını göstermektedir. Bu kişilerin aynı konuyu çalışmaları YÖK tez sisteminin eksikliği ve işlevsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bizim önerimiz ise tezlerin bitirildiği zaman YÖK tez sistemine girilmesinin zorunlu olduğu gibi, tez konuları tespit edildiğinde de böyle bir mecburiyetin olmasıdır. Böylece aynı konu için emek ve zaman kaybının önüne geçilebilir.

Sonuç olarak, aynı ve benzer tezlerin mevcudiyetinde hem eğitim hem de sistem kaynaklı eksikliklerin payı oldukça yüksektir. Söz konusu alanlardaki eksikler giderildiğinde, aynı ve benzer tezlerin sayısında ciddi bir azalma olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akça**, Osman, *Kur'an'da Nimet Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Akıncı**, Vildan, *Muhammed Esed'in Meal Tefsirinde Akli Yaklaşımlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Akpınar**, Ali, "Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı ve Seyahat Etme Hakkı", *İslâmî Araştırmalar*, 1988, cilt: 11, sayı: 3-4.

- Atmaca, Gökhan, Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları**, Basılmış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Başar, Fahri, Kur'an'da İstihâ İfade Eden Kavramlar ve Semantik Analizleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Bektaş, Halil, Kur'an'ın Özürlülere Bakışı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Belek, Muhammed Zahid, Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru ve Ayetleri Tefsiri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Bilgiç, Saliha, Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Çiftçi, Nurettin, Kur'an'da Dua**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Demiray, Meryem, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı İsimli Tefsirindeki Metodu**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Dinçoğlu, Hafize, Kur'an'da "Sebilullah" Kavramı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Duman, M. Zeki, "İnfâka Dair (Zengin-Fakir İlişkilerinde Âdâb)", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, cilt: 21, sayı: 3.**
- Ege, Ramazan, "Tarık, Sebîl, Sırât ve Şir'a Kelimelerinin Arap Dili Açısından Mukayeseli Anlamları ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışları", *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 19.**
- Ekici, Selman, Kur'an'da Huşû Kavramı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Ekin, Yunus, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sayı: 6.**
- Ekincioğlu, Âdem, Şevkânî ve Fethu'l-Kadîr Tefsirindeki Metodu**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Elik, Hasan, "el-Kitâl fî 'Sebillillâh' ve Tedâ'iyatühü ke-Şi'ârin İslâmîyyin", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, sayı: 31.**
- Ergin, Telat, Kur'an'da Hak Kelimesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Gazi (Hitit) Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Geçit, Mehmet Seyit, Tefsirde Hz. Ali**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

- Gezgin**, Ali Galip, “Kur’an’da ‘Huşû’ Kelimesinin Semantik Analizi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2000, cilt: 2, sayı: 4.
- Gül**, Ali Rıza, “Kur’an’daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi”, *Dinî Araştırmalar*, 2005, cilt: 8, sayı: 22.
- Gül**, Kazim, *Kur’an-ı Kerim’de Huşû Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Gazi (Hitit) Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Güler**, İlhami, “el-Hakk Kavramının Kur’an’daki Dinî-Ahlâkî İçeriğinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: 43, sayı: 2.
- Gür**, Süleyman, *Kur’an’da Tuğyan Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Güven**, Mustafa, *Kur’an Akli*, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Haylamaz**, Reşit, *Kur’an’da Akıl*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Karagöz**, İsmail, “İnsanı Niteleyen Kur’an’ın Üç Kavramı: Huşû, Hudû ve İhbât”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2007, cilt: 43, sayı: 4.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, “Bir Dinî Tecrübe Olarak Kur’an’da Huşû”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: 6, sayı: 15.
- Kaya**, Ayhan, *Kur’an’da İnfâk Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Köse**, Murtaza, “Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 21.
- Mollaibrahimoğlu**, Süleyman, “Kur’an’da Hak Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1996, cilt: 32, sayı: 1.
- Özdemir**, Faruk, *Şevkânî’nin Fethu’l-Kadîr’indeki Kaynakları ve Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Pusmaz**, Durak, “Kur’an-ı Kerim’de İnfak Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, cilt: 35, sayı: 4.
- Sıcak**, Ahmet Sait, *Kur’an’da İstihzâ*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Soylamış**, Dilek, *Kur’an’da Tuğyan Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Şahin**, Davut, *Hz. Ömer’in Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Şeker**, Suna, *Kur’an-ı Kerim’de Hak Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

- Tan,** Tuncay, *Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ Kavramının Semantik Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Tekiner,** Aziz, *Kur'an'da İnfâk*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tezcan,** Münür, *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tuncer,** Faruk, "Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26, 2012.
- Ulutaş,** Şükrü, *Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helak Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Yalçın,** Ahmet, *Kur'an-ı Kerim'de Nimet Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Yalman,** Abdullah, *Kur'an-ı Kerim'de İstihzâ (Manevi İşkence) Kavramının İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Yaşaroğlu,** Saliha, *Kur'an'da Hak Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Yıldız,** İbrahim, *Kur'an'da Sebülullah Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz,** Ali Rıza, *Kur'an-ı Kerim'de Âsi Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yiğit,** İbrahim, *Muhammed Esed'in Mealinde Yorum*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Türkiye’de Kur’ân Kıssaları Üzerine Yapılan Tefsir Tezleri ve Temel Söylemleri

Murat BAHAR¹

Giriş

Kur’ân kıssaları, her zaman ve mekânda olduğu gibi günümüz ve coğrafyamızda da üzerinde yoğun çalışmalar olan bir alandır. Öyle ki Türkiye akademiyasında gerek Tefsir ve gerekse diğer disiplinlerin yöneldiği bu alanın özellikle son yıllarda daha bir revaçta olduğu söylenebilmektedir. Zira söz konusu alan, ilmî çalışmaların yanı sıra irşad ve davet içerikli konuları da barındırması hasebiyle irfânî ve irşâdî çalışmalara da kapı aralamaktadır. Bu araştırma ve matbuata rağmen halen daha birçok meselesi aydınlatılamamış olan Kur’ân kıssalarının Türkiye akademiyasında araştırılan yönleri ise hemen aynı minvalde seyr etmektedir. Öyle ki birçok çalışmanın aynı peygamberler üzerinden devam etmesinin yanı sıra araştırma ve tespitler bakımından da paralelliklerin olduğu görülebilmektedir. Kur’ân’ın üçte birine tekabül ettiği kabul edilen böylesi bir alanın ise çok daha fazla araştırma ve çeşitli çıkarımlara gebe olduğu muhakkaktır. Söz konusu araştırma ve çıkarımlar için kısmî adımlar atılmış olsa da yaygınlık ve etki bakımından yetersiz kalması yahut çeşitli sosyal sebeplerle göz ardı edilmesi elde edilebilecek kazanımların önüne geçmektedir.

İşte bu ve benzeri eksik ve dolgun yönleri göstermek adına ele alınan bu çalışmada, Türkiye’de Kur’ân kıssaları üzerine yapılan Tefsir tezleri incelenecektir. Sadece Türkiye ve yalnızca Tefsir tezleri ile sınırlı tutulan bu çalışmada YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi ile İSAM’ın Tezler Veri Tabanı esas alınacaktır. Diğer yandan çalışma boyunca sadece tamamlanan tezler itibara alınacak olup, devam eden veya tamamlanamayan tezler araştırma dışında tutulacaktır.

Buradaki çalışmada evvela Türkiye’de kıssalar üzerine yapılan Tefsir tezleri tasnif edilecek ve çeşitli kategoriler altında değerlendirilecektir. Bu tezlerin hassaten ortak ve farklı yönleri tespit edilmesinden sonra da kıssalara dair yapılan tezlerin panoramik görüntüsü çıkarılmış olacaktır. Sonuç olarak ise kıssalar için eksik ve araştırılmasının elzem görüldüğü yönlere dikkat çekilmeye

1 Arş. Gör., Mehmet Akif Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, muratbahar25@gmail.com

çalışılacaktır. Çalışmanın temel hedefi; Türkiye’de, kıssalar üzerine yapılan akademik araştırmaların hem dağılımını hem de eksik yönlerini ifade etmektir. Amacı ise araştırma takat ve niceliklerinin, aynı ve belirli konulara yönelmesinden farklı zeminlere yayılmasını sağlamaktır. Türkiye Tefsir akademisinde yeni çalışmalar için ufuk açacağı öneme binaen ele alınan bu çalışma tarafımızca sunulacak teklif ve önerilerle tamamlanacaktır.

1. Kur'an Kıssaları Üzerine Yapılan Tezler ve Araştırma Alanları

1.1. Kıssa Konulu Tezler

Tefsir disiplininde Kur'an kıssaları üzerine yapılan tezlerin kronolojik sıralaması aşağıdaki gibidir.

Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'e göre toplumların helak oluş sebepleri ve şekilleri	Muhlis Akar	Yrd. Doç. Dr. İsmail Karacaoğlu	1986	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Keşaf ve Neseftefsirlerinde Hz. Musa ile ilgili israiliyat	Halis Ören	Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu	1988	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an'da İbrahim (a.s.)	Ahmet İlyıldiren	Doç. Dr. Abdülbaki Turan	1990	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an'da Hz. Musa	Ali Şahin	Doç. Dr. Abdülhak Aydemir	1990	Dokuz Eylül Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an'ın temel prensipleri ışığında kıssaların tabii ve değerlendirilmesi	İdris Şengül	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu	1990	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Hıristiyan kaynaklara ve Kur'an-Kerim'e göre Hz. İsa	Salih Akdemir	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu	1992	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Hz. Musa ve Firavun	Galip Kaçar	Doç. Dr. Mehmet Zeki Duman	1992	Erciyes Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Hz. Nuh ve Hz. İbrahim kıssaları	M. Salih Ögün	Prof. Dr. Orhan Karmış	1992	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Hz. Şuayb	Şerife Başçınar	Doç. Dr. Mevlüt Güngör	1994	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Zülfikarın kıssası	Nuh Sarıca	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	1994	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Ad Kavmi	Mustafa Cora	Doç. Dr. Mevlüt Güngör	1995	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Hz. Yusuf'un Kısasının Tapıldığı Hükümler	Ahmet Çekin	Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz	1995	Hararın Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Nuh (a.s.) kıssası	Osman Kaya	Yrd. Doç. Dr. Hilmet Akdemir	1996	Hararın Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	İnsan hakları açısından Hz. Şuayb kıssasının değerlendirilmesi	Cüneyt Kulaz	Doç. Dr. Necati Kara	1996	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an-Kerim'e göre Hz. İsa	Jale Şimşek	Prof. Dr. Abdülbaki Turan	1997	Hararın Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Hz. Süleyman kıssası ve sosyo-psikolojik açıdan tabii ve değerlendirilmesi	Hayri Erenay	Yrd. Doç. Dr. Hasan Keskin	1997	Cumhuriyet Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an'da Hz. İsa ve değerlendirilmesi	Emrullah Fatih	Prof. Dr. Cahit Tunc	1999	Erciyes Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Lut kavmi	Ömer Müftüoğlu	Doç. Dr. Mehmet Paçacı	1999	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Tevrat ve Kur'an-Kerim'de Şebe Melikesi kıssası	Mualla Demirel	Doç. Dr. Mehmet Paçacı	1999	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kıhfi suresinde anlatılan kıssaların tarihi, edebi ve dini açıdan tabii	Muhammed Taylan	Doç. Dr. İdris Şengül	1999	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kitab-ı Mukaddes'te Kur'an-Kerim'de Hz. İbrahim	Mehmet Fatih Solak	Doç. Dr. İdris Şengül	2000	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Lût (a.s.) bunalımı ile ilgili israiliyat ve gündüz meşajları	Ramazan Şaban	Prof. Dr. Bedrettin Çetiner	2000	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an kıssalarının iletişim kuramı ve modelleri açısından incelenmesi	Ahmet Canan Karakaş	Doç. Dr. Ahmet Nedim Serinsoy	2000	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de İmran ailesi	Muhtidin Patteyev	Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu	2000	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Şebe Melikesi kıssası	Hafsa Fidan	Doç. Dr. Mehmet Paçacı	2000	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da örnek bir şahsiyet olarak Hz. Meryem	Nurdane Güler	Doç. Dr. Abdülbaki Güneş	2001	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an çerçevesinde (a.s.) Kısasından çarçabılenecek mesajlar	Ayhan Çelebi	Doç. Dr. İsmail Cerrahoğlu	2001	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an kıssalarında gerçeklik problemi	Hüseyin Özdemir	Doç. Dr. Erdoğan Paazarbaşı	2002	Erciyes Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da İsrailoğulları'nın peygamber yaklaşımı	M. Nafi Aksoy	Doç. Dr. Abdurrahman Emali	2002	Hararın Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da adı geçen ancak peygamber olup olmadıkları ihtilafı olan kişiler	Esra Akça	Doç. Dr. Hacı Mehmet Soysaldı	2003	Firat Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Peygamberlere karşı tavırlar ve sonuçları	Murat Kayacan	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2003	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'a göre Hz. İsa ve niçinli problemi	Ali Altay	Prof. Dr. Necati Kara	2005	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Alınan Rivâ'at-Matn tefsirinde Adem ve yaratılış kıssası çerçevesinde	Yıldırım Ergün	Yrd. Doç. Dr. Bilal Gökler	2006	Süleyman Demirel Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Kadın Kıssaları (Hz. Müsâ Kıssası'nı Kadını)	Hülya Söylemez	Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsoy	2006	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da ve Tevrat'ta Hz. İbrahim'in inanc konusundaki akılcı tutumu	Enver Polatoğlu	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2006	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki kıssaların karşılaştırılması	Bayezit Yaşar Seyhan	Doç. Dr. Zekiye Pak	2006	Kahramanmaraş Sütçü İn	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lût (a.s.) kıssası	Abdulhalim Güneş	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2006	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Sai Kavimlerin Helak Oluş Sebepleri ve Ortak Yönleri	Ali Rıza Yılmaz	Prof. Dr. Mehmet Zeki Duman	2007	Erciyes Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Emelâli Harâmî Yazm'nın Kıssaları Tabii	Hüseyin Özdemir	Yrd. Doç. Dr. Muhtidin Akbul	2007	Sakarya Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Allah'ın Gazabına Uğramış İnsanlar ve Toplumlar	Hatice Başgaya	Prof. Dr. Musa Kazım Yılmaz	2007	Hararın Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Kadının Konumu ve Önmü Müsâ Örneği	Meryem Dilmaç	Prof. Dr. Abdülbaki Güneş	2007	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Vahiy Sürecinde Yunus Peygamber Kıssası	Ahmet Özdemir	Prof. Dr. Salih Akdemir	2007	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kral ve Peygamber Olarak Dâvid (a.s.) ve Süleyman (a.s.) Kıssalarıyla Ver	Bilal Atik	Prof. Dr. İdris Şengül	2008	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim'de Davud ve Süleyman (a.s.) Kıssaları	Ataullah Kartal	Prof. Dr. Sadettin Girmiş	2009	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kıssaların Fihh-İ Hz. Salih Kıssası Örneği	Muhammed Şimşek Bay	Prof. Dr. Necati Kara	2009	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an Bağlamında Meryem Kıssasına Sosyo-Psikolojik Bakış	Emine Koç	Prof. Dr. Ali Akınar	2009	Cumhuriyet Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Yusuf (a.s.) Kıssas'nın Fihh	Aylin Dilmen	Prof. Dr. Necati Kara	2010	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an Kıssalarının Ahlîki Boyutu	Fatma Abacı (Yılmaz)	Doç. Dr. Murat Sülün	2010	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Tevrat ve Kur'an'a Göre Sınır	Fatih Kayak	Prof. Dr. Ali Akınar	2010	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Bireysel ve Toplumsal Açısından Kur'an Kıssaları	Mustafa Mehmet Okuyan	Prof. Dr. Mehmet Zeki Duman	2011	Çukurova Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an-Kerim'de Yahya Peygamber	Hatice Korkmaz	Prof. Dr. Salih Akdemir	2011	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Kadın Kıssaları	Seyfullah Aruk	Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsoy	2011	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Sosyo Psikolojik Boyutları Açısından Kur'an Kıssaları	Fikret Gedikli	Mehmet Sait Şimşek	2011	Selçuk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'dan İffet Örnekleri: Hz. Meryem Hz. Yusuf	Hatice Avcı	Prof. Dr. Hacı Mehmet Soysaldı	2012	Firat Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an Kıssalarında Mekâsîd-i Seria	Gönül Seyis	Doç. Dr. Ömer Faruk Yavuz	2012	Recep Tayyip Erdoğan (R)	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Yazık Meyve Bağlamında Kadim Konununun Kur'an Açısından Değerleri	Bozra Erdoğru	Prof. Dr. Hidayet Aydar	2012	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Kur'an Işığında Zülfikarın Kıssası	Fatma Albayrak (Köksal)	Prof. Dr. Yakup Çiçek	2012	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Müellifli Meçhul Bir Çalgıçaya İsrailiyat Açısından Değerlendiril	Muhammed Şakib Asım	Prof. Dr. Yusuf İçkic	2013	Necmettin Erbakan Üniv	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Klasik ve Çağdaş Kur'an Yorumlarında Zülfikarın Kıssas'nın Tabii	Ahmet Sekerçioğlu	Doç. Dr. Necmettin Gökör	2013	Necmettin Erbakan Üniv	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Hz. Nuh Kıssasının Değerleri (Eğitim Açısından Yorumu	Halil Kılıç	Yrd. Doç. Dr. Hasan Yılmaz	2014	Atatürk Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Davut Anlatımı-Farklılıklar ve (Sâfi Çınar	Selim Yılmaz	Prof. Dr. Mehmet Zeki Duman	2014	Hittin Üniversitesi (Gağ)	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	İslam toplumunun inşâ sürecinde kur'an kıssalarının seyri	Emel Ergün Yavuzoğlu	Ömer Çelik	2014	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Klasik ve Modern Kur'an Yorumlarında Ashab-ı Keffi kıssasının tabii	Emine Sekme	Prof. Dr. Murat Sülün	2014	Marmara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Alus'nın Ruhul-Melâni Adlı Tefsirinde Kur'an Kıssalarının Yorumlama	Meto Yusuf Khudhair	Doç. Dr. Necmettin Gökör	2015	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Mâide Sûresi 27-34. Âyetler Tefsiri Bağlamında Hâbil-Kâbil Kıssası, Makî Emin Yemiş	Yrd. Doç. Dr. Recep Demir	2015	Karabük Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı	
Yüksek Lisans	Hz. Şuayb (As)'ın Kıssasında Helak-Ahlak İlişkisi	Mehmet Demirhan	Yrd. Doç. Dr. Zeki Tan	2015	Iğdır Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an Kıssalarında İnanç Sorunları	Velî Çınar	Prof. Dr. Mehmet Zeki Duman	2015	Onokuz Mayıs Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	İbn Adcbe'nin el-Bahr'u'l-Medî'nde Kur'an Peygamber Kıssalarının İlgâri Yorumu	Sabri Berber	Yrd. Doç. Dr. Mahmut Ay	2015	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Tefsir'ü'l-Mendîr Örneğinde Kur'an Kıssaları Yeni Yaklaşımlar	Haneî Şola	Yrd. Doç. Dr. Sami Kilingil	2015	Çukurova Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Sembol ve Sembolik Anlatım (Neml Sûresi Süleyman (a.s.) Kıssası İdris Tüzün	Doç. Dr. İshak Özgel	2015	Eskisehir Demirel Üniv	Tefsir Bilim Dalı	
Yüksek Lisans	Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Yusuf Kıssası	Kerim Sükrü Önlü	Yrd. Doç. Dr. Abdullah Acar	2015	Kayseri Osmangazi Üniv	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an'da Hz. Davud ve Hz. Süleyman ile ilgili Âyetlerde Hakikat ve Meâdî Mehmet Bilgin	Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yılmaz	2016	Recep Tayyip Erdoğan (R)	Tefsir Bilim Dalı	
Yüksek Lisans	Sâd Sûresi 20-42. Âyetleri Işığında Süleyman (as)'ın İnşihham	Sevdi Çelebi	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2016	Necmettin Erbakan Üniv	Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans	Kur'an-Kerim ve Kitab-ı Mukaddese Göre Tâhut ve Câlüt	Ali Gürkan	Yrd. Doç. Dr. Zeki Tan	2016	Iğdır Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı
Doktora	Tefsir Külliyatında Hz. Nuh Kıssasının Gelimi	Sema Çelem	Prof. Dr. Mehmet Akif Koç	2016	Ankara Üniversitesi	Tefsir Bilim Dalı

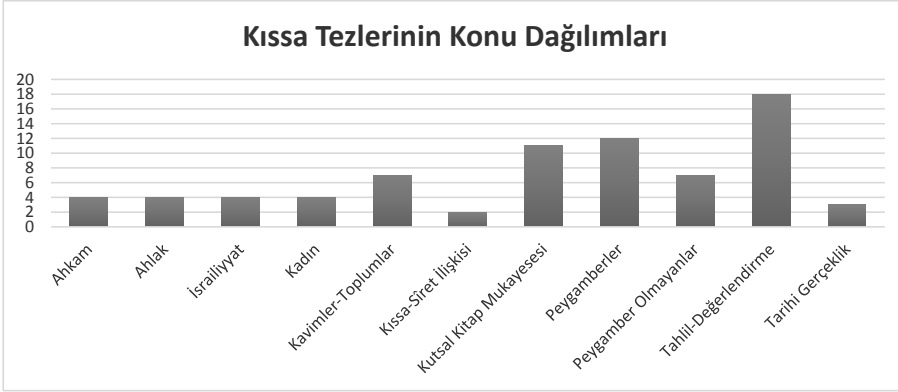
Kur'ân kıssalarının üzerine yapılan çalışmalar İslam'ın ilk dönemlerinden bu yana yaygınlık arz etmiştir. Her zaman ve mekânda kıssalara oldukça önem verilmiş çeşitli bağlamlarda araştırmalara tabi tutulmuştur. Söz konusu araştırmaların tarihi serencamına yer verilmeksizin buradaki araştırma konumuz olan Türkiye'deki kıssa araştırmalarına bakılacak olunursa Türkiye'nin bu alandaki araştırmalarını oldukça geç zamanlarda başlattığı söylenebilir.

Kıssa araştırmalarına başladığı sürecin hassaten ilk zamanlarında yeterli eğilimi de göstermeyen Türkiye akademiasının Kur'ân kıssalarına dair ilk tezi 1986 yılına rastlamaktadır. İsmail Karaçam'ın danışmanlığında Muhlis Akar tarafından kaleme alınan bu tez Kur'ân'a göre toplumların helak oluş sebeplerini ve şekillerini konu edinmiştir. Seçilen konu bakımından bir ilk olması hasebiyle oldukça önem arz eden bu çalışmanın akabinde bir uyanış olsa gerek ki kıssalar üzerine yapılan çalışmalar yavaş yavaş artmaya başlamıştır.

Yapılan bu çalışmadan sonra 1987-88-89 yıllarında Kutsal kitaplarla mukayeseli çalışmalar ve daha hususi araştırma olarak farklı kavimler üzerine yapılan araştırmalar görülebilmektedir. Takip eden birkaç yılla beraber bu sürece bakıldığında ise araştırmaların peygamberlere de yöneldiği; Hz. Âdem (as), Hz. Mûsâ (as), Hz. İsâ (as) gibi peygamberlerin hayatlarının Kur'ân'a ve kutsal kitaplara göre araştırılmaya başlandığı tespit edilebilmektedir. İşte kıssalar hakkında evvela kavimler-toplumlar üzerine başlayan araştırmaların takip eden süreç içerisinde kutsal kitap mukayeselerine sıçradığı, daha sonra peygamber araştırmalarına yöneldiği, buradan da çeşitli tahlil ve değerlendirmelerle Kur'ân kıssalarının araştırılmaya başlandığı tarihsel gelişim olarak belirtilebilir.

Bu duruma ek olarak Türkiye'de kıssa araştırmalarının 2000'li yıllardan sonra daha bir yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Ayrıca araştırılan kıssaların şahsiyet, ahlak, ahkam gibi konular özelinde de ele alındığı ve tezlerde yer alan çeşitli başlık ve alt başlıkların daha da belirginleştiği de göz önünde bulundurulursa; söz konusu araştırmaların sosyal ortama göre şekillendiği söylenebilir. Bu sosyal ortam içerisinde de en belirginini elbette ki siyasî süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde siyasî ve diğer sosyal yelpazelerin –sanat, hukuk, iktisat, ahlak gibi- etki ve tepkilerine maruz kaldığımızı düşündüğümüz bu çalışmaların söylemleri de aynı doğrultuda şekillenmiş olmaktadır. Tezlerin söylemlerine, ele aldığımız tez grupları içerisinde değinileceğinden burada ayrıca izahata ihtiyaç duyulmamaktadır.

1.2. Kıssa Tezlerinin Araştırma Alanları-Konuları



Ahlâk'ân kıssaları üzerine yapılan tezlerin ulaşabildiğimiz kadarıyla tamamının konu dağılımı bu şekilde ifade edilebilir. Görebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de kıssalar üzerine 75 adet tez yapılmıştır. Bu tezlerin ise 50 kadarı erişime açık halde bulunmaktadır. 1986-2016 tarihleri arasında yapılan bu tezlerden 14 tanesi doktora düzeyinde çalışılırken 61 tanesi ise yüksek lisans aşamasında yazılmıştır. Ayrıca ilgili tezlerden en çok araştırmayı; kıssaların tahlil-değerlendirmeleri, en az araştırmayı ise; kıssalar ile Hz. Peygamber'in (ahlâk) hayatının ilintisinin-bağlantısının incelenmesi almıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla Tefsir Anabilim dalında yapılan 2000 civarındaki tezin 75 tanesi kıssalar üzerinedir ve bu durum kıssa tezlerinin tüm tezlerin yaklaşık 1/25'ine tekabül ettiğini göstermektedir. Yani yüzde dördlük bir araştırmaya sahip olan kıssalar, 1986-2000 yılları arasında 23, 2000-2017 yılları arasında ise 55 teze sahiptir. Bu kıssa incelemelerinin zamansal dağılımı arasındaki farkın çeşitli nedenleri ortaya konulabilir. Ancak anlayabildiğimiz kadarıyla bu durumun iki temel nedeninden birisi; Türkiye akademiasının araştırma ve tartışma sahası, bir diğeri de Türkiye'nin sosyal durumu.

Türkiye akademiasının araştırma sahasının etkisine örnek olarak şu değerlendirme yapılabilir: Türkiye akademiasının son yıllarda üzerinde yoğun olarak durduğu sîret-nüzul, nass-olgu, teşekkül-teşkil ilişkisi ve tarihîlik-tarihsellik gibi konuların kıssa sîret araştırmalarına kapı araladığı söylenebilir; zira tezlerin yapılma tarihleri ile (2007, 2014) ilgili tartışmalar örtüşmektedir. Keza kıssaların tarihi gerçekliklerinin araştırılması da aynı etkileşime bağlanabilir. Nitekim Türkiye'de kıssaların tarihî gerçekliklerinin sorgulanması 2010'lu yıllara rastlarken ilgili tezlerin çoğunluğu da bu tarihlerden sonraya tekabül etmektedir.

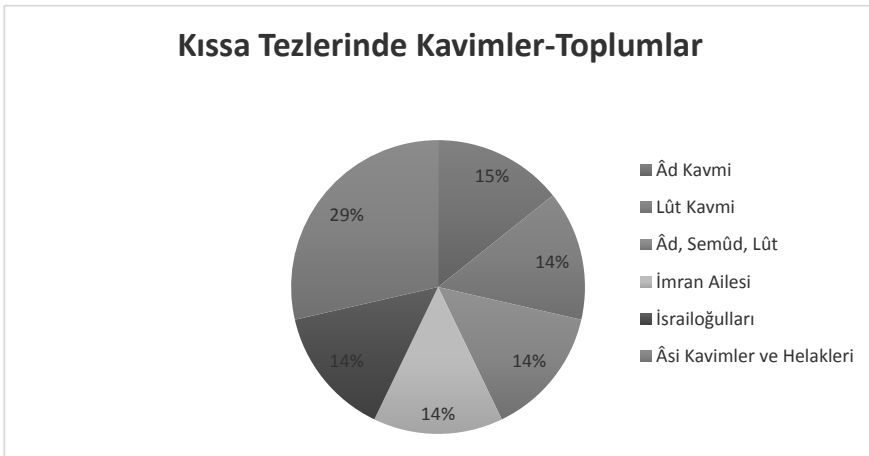
Bahusus söz konusu yoğun tartışmalara mukabil tez sayısının az olmasından ziyade yeni bir konunun araştırılmasına kapı aralanmış olması, bu etkileşimin göstergesi için yeterli olarak görülmekte, akademik sahanın tezlerin konu seçimine ve dağılımına etkisini yansıtmaktadır.

Türkiye sosyal durumunun etkisine örnek olarak ise; ahlâk, ahlâk ve kadın konuları zikredilebilir. Şöyle ki bu konuların yoğun olarak araştırıldığı tarihler 2010-2015 yıllarına tekabül etmektedir. Gerek siyasî ve gerekse diğer sosyal yelpazeler bakımından Türkiye toplumunun diğer tarihlere nispeten daha rahat nefes aldığı bu tarihlerde kıssaların fıkhnın, kıssalar bağlamında makasid-i şerianın vs araştırılması oldukça önem arz etmektedir. Diğer yandan kadın ve kadının sosyal durumuna dair tartışmaların had safhaya çıktığı yine bu tarihlerde kadınlarla ilgili kıssaların araştırılması, bunun yanı sıra yine bu tarihlerin getirisi olarak ahlakın sorgulanması belirli etkileşimin bulunduğu ortaya koymaktadır.

Bu durumlardan mütevellit tezlerin yapıldıkları süreçlerin, birer söylem olarak tezlere yansması ise kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu söylemlere dair gerekli açıklamalara; aşağıda yer verilen kıssaların kategoriler altında incelenmesi esnasında değinilecektir.

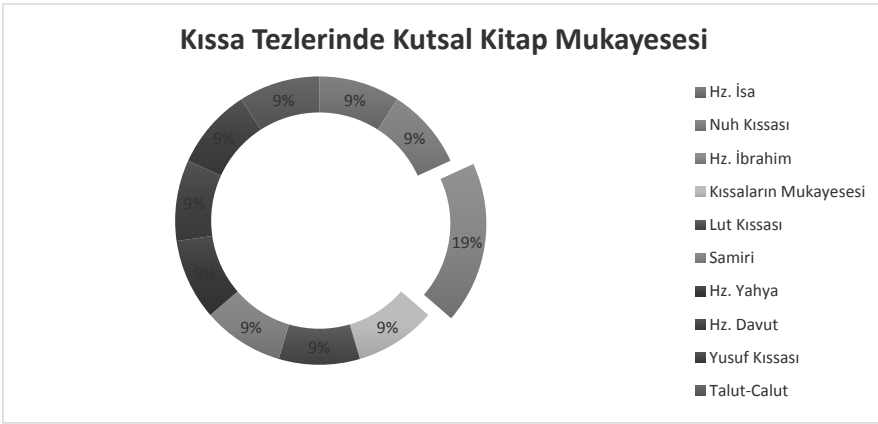
2. Kur'ân Kıssaları Üzerine Yapılan Tezlerin Tasnifi ve Temel Söylemleri

2.1. Kavimler-Toplumlar



Türkiye’de Kur’ân kıssaları üzerine yapılan tezlerin 7 tanesi kıssalarda geçen kavimler ve toplumları konu edinmektedir. Bu kavimlerden Âd, Semûd, Lût gibi kavimlere dair birer tez ele alınmışken, genel olarak bütün asi kavimler ve helakleri üzerine 2 tez yazılmıştır. Söz konusu tezlerin her ikisi de yüksek lisans düzeyinde yazılmış olup her ikisi de 2007 yılında kaleme alınmıştır. Aynı şekilde her iki tezin temel söylemi; Allah’ın rahmeti, merhameti ve affi yanında gazabının da olduğu, geçmiş kavimlerin ve insanların bunu unutmaları yahut küçümsemeleri hasebiyle helak edildikleri, durumdan ibret ve nasihat alınması gerektiği olarak belirtilebilir. Bu iki tezin yanı sıra kavimler ve topluluklar özelinde yapılan tezlerin diğerlerinin de yine helak edilmiş yahut asi kavimler üzerine yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber söz konusu tezlerin söylemleri de aynı minvalde gelişmiştir.

2.2. Kutsal Kitap Mukayesesi

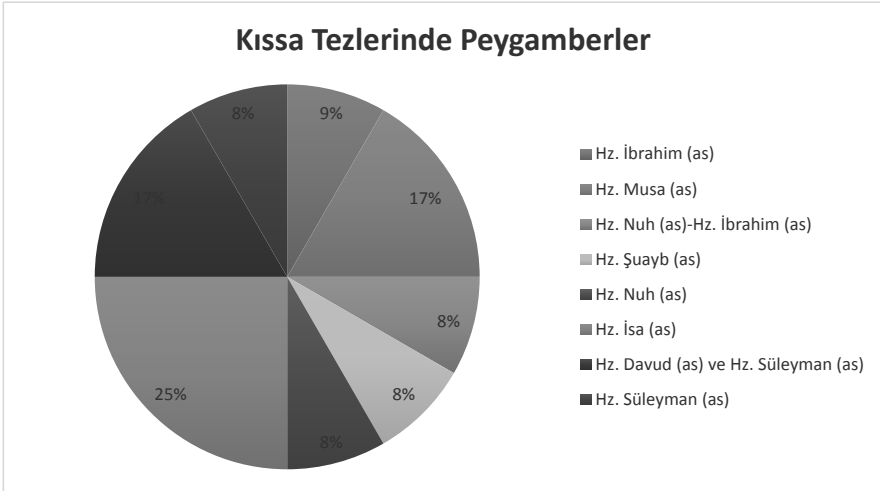


Tefsir tezlerinde yer alan Kur’ân kıssalarını kutsal kitaplar nazarında mukayese çalışmaları 1992 yılında ilk olarak başlamış olup çeşitli zamanlarda ve çeşitli bağlamlarda ele alınmıştır. Bu tezlerin 2 tanesi doktora düzeyinde ele alınmış olup 9 tanesi ise yüksek lisans aşamasında çalışılmıştır. Hz. İbrahim (as) özelinde 2 tez ortaya konulmasının yanı sıra yukarıda belirtilen peygamberlere dair ise birer tez kaleme alınmıştır. Ele alınan tezler içerisinde peygamberleri konu edinenler genel olarak kutsal kitaplarda zikredilen kıssalarının örtüşüp örtüşmediklerini, farklı ve ortak yönlerinin neler olduklarını doğrudan veya dolaylı olarak ortaya koymuşlardır denilebilir. Bu esnada tabii olarak temel söylemlerinin de; Kur’ân’ın hakem, yani doğru kıssayı sunan kitap, karşılaştırılan kutsal kitabın da Kur’ân’a mahkum olduğu belirtilebilir. Ayrıca

yapılan çalışmaların tamamında kıssalar tarihi birer gerçek olarak ele alınmış ve sembolizm yahut temsil gibi söylemlere yer verilmemiştir. Bu sebeple de tezlerin kimi bölümlerinde ilgili kutsal kitabın tahrif edildiğine de yer verilerek anlatımlar arasında tercihte bulunulmuştur.

Diğer yandan genel olarak bütün kıssaların mukayesesine dair yapılan bir tezin haricinde Samiri ve Talut-Calut kıssalarının mukayesesini, peygamber olmayıp da kutsal kitaplarla mukayese edilen kıssalardandır. Söz konusu tezlerden *Tevrat ve Kur'an'a Göre Samiri* isimli çalışma, yukarıdaki söylemlerin yanı sıra tezinde yer verdiği; “modern samiriler”, “samiriden günümüze mesajlar” gibi başlıklarla tezlerde farklı bir açılıma gitmiştir. Bu açılımı hasebiyle yapılan çalışmayı araştırma düzeyinde bırakmayan araştırmacının konuyu günümüze taşıması; ibret ve nasihat alma bakımından zikredilen kıssaların bu yönünü hususi olarak ortaya koymak istemesinden kaynaklandığını göstermektedir.

2.3. Peygamberler



Türkiye Tefsir tezleri içerisinde peygamberlere dair yapılan araştırmaların 4 tanesi doktora 8 tanesi ise yüksek lisans düzeyinde ele alınmıştır. Bu tezlerin 1990-2016 yıllarında yapıldığı gözlemlenmekle beraber Hz. Mûsâ (as), Hz. İsâ (as), Hz. Süleyman (as) ve Hz. Davud’un (as) temelde araştırıldığı tespit edilebilmektedir. Bu şekilde ağırlıklı araştırması yapılan tezlerin Türkiye siyasi durumu ile paralellik arz etmesi oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki 2000’li yıllara kadar Hz. Mûsâ (as), Hz. İsâ (as) gibi zulme uğramış ve kavimleri tarafından çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmış peygamberlerin incelenmesi, 2000’li

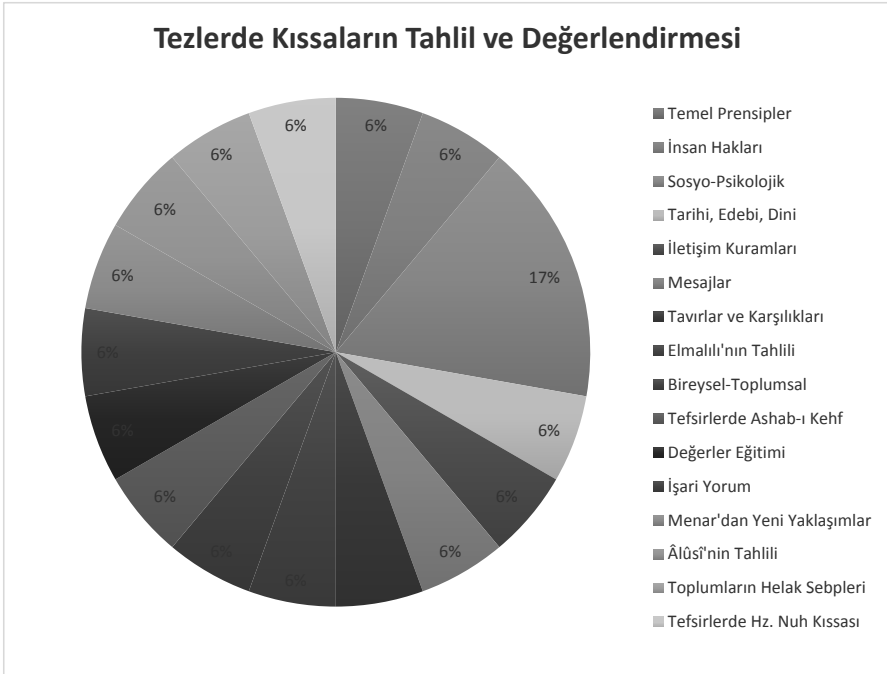
yıllardan günümüze değin ise kral peygamberlerin –Hz. Süleyman (as) ve Hz. Davud (as) gibi- tez konusu olarak ele alınması acaba Türkiye sosyal durumuna binaen bir mesaj mı içermektedir sorusunu akıllara getirmektedir! Genel mahiyette söz konusu tezlerin söylemlerinin incelenmesi neticesinde bu kanının pekiştiği ifade edilmekle beraber kesin yargıya ulaşmak elbette ki mümkün olamamıştır.

2.4. Peygamber Olmayanlar



Türkiye Tefsir akademiyasında peygamber olmayanların kıssalarının araştırılması çeşitli zaman dilimlerine rastlamaktadır. Toplamda 7 tez bulunan bu alandaki araştırmaların bir tanesi haricinde tamamının yüksek lisans düzeyinde ele alındığı görülmektedir. Ayrıca bu tezlerin söylemleri araştırması yapılan şahıs veya şahısların tarihsel olarak yaşadıkları ve hayatlarında bizler için ibretler olduğu yönünde gelişmiştir.

2.5. Tahlil ve Değerlendirmeler



Totalde 18 adet teze sahip olan kıssaların tahlil ve değerlendirilmesi konulu araştırmaların ilki 1986 yılında, İsmail Karaçam'ın danışmanlığında, Muhlis Akar tarafından, *Kur'an'a Göre Toplumların Helak Oluş Sebpleri ve Şekilleri* isimyle kaleme alınmıştır. Bu tez aynı zamanda Türkiye akademisi içerisinde kıssalar üzerine araştırma yapılan ilk tez olma niteliğine haizdir. Söz konusu tezin akabinde kıssaların tahlil ve değerlendirme üzerine yapılan tezler çeşitli zaman dilimlerine yayılmıştır. Ancak 2010 yılından sonra bu minvaldeki tezlerde ciddi bir artış olduğu ve hatta söz konusu tezlerin yarısının bu tarihten sonra ortaya konulduğu görülebilmektedir.

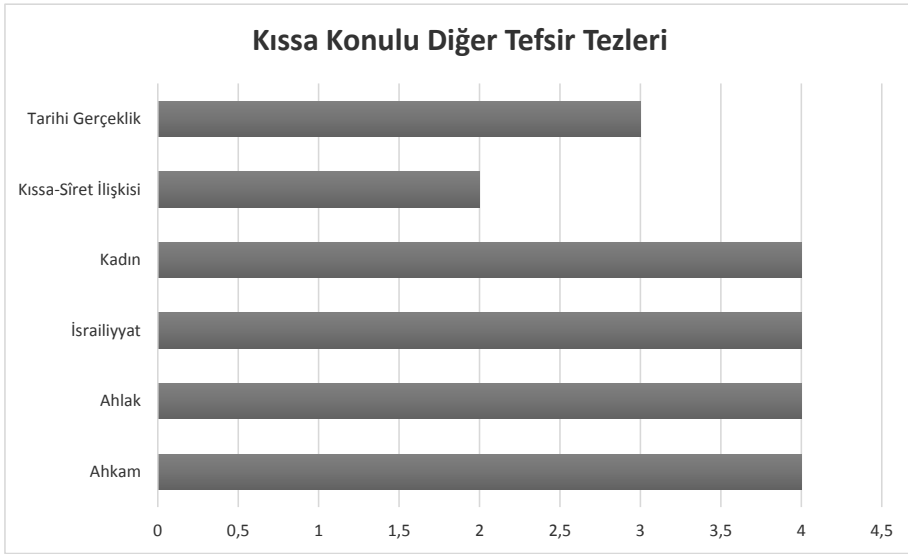
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere kıssaların tahlil ve değerlendirilmesi en çok sosyo-psikolojik boyutta ele alınmıştır. Bunun yanı sıra; kıssaların mesajları, temel prensipleri, bireysel ve toplumsal değerlendirilmesi gibi bağlamlarda incelenmesinden anlaşılmaktadır ki söz konusu tezlerin hemen tamamı toplumsal inşa üzerine söylem geliştirmişlerdir. Zira ilgili tezlerin muhtevaları da bizlere bunu vermektedir. Ayrıca diğer tezlerin bir kısmının da iletişim kuramları, insan hakları ve değerler eğitimi özelinde incelenmiş olması bu izlenimi pekiştirmektedir. Bu durumda denilebilmektedir ki kıssaların tahlil ve değerlendirmeleri İslamî toplumu inşa etmek üzere söylem geliştirmişlerdir. Bu

durumun etki ve tutarlılığı meselesi buradaki araştırmanın haricinde kaldığı için izahata ihtiyaç duyulmamaktadır.

Bu nevi tezlerin yanı sıra Âlûsî, Elmalılı ve Abduh-Reşid Rıza'nın kıssalara dair yorumlarını ele alan tezler de bulunmaktadır. Söz konusu müfessirlerin has-saten çağdaş dönem müelliflerinden olması, tezlerin araştırılma nedenlerine ve söylemlerine -yukarıda belirtildiği şekliyle- dair izlenim vermektedir.

Netice itibariyle görebildiğimiz kadarıyla denilebilir ki; kıssaların tahlil ve değerlendirmesi bağlamında ele alınan tezler, akademik manada bir meseleyi çözmekten ziyade toplumsal kaygılar muvacehesinde ortaya konulmuş, söz konusu kaygıları da ekseri olarak çağdaş dönem Türkiye'sinin ihtiyaç ve beklentileri belirlemiştir.

2.6. Kıssalara Dair Yapılmış Diğer Tez Konuları



Türkiye'de Kur'ân kıssaları üzerine yapılan tezlerden 21 tanesi 'diğer' diye tanımlayabileceğimiz; ahkam, ahlak, israiliyyat, kadın, kıssa-sîret ilişkisi ve kıssaların tarihî gerçeklikleri konuları özelinde ele alınmıştır. Bu konulardan ahkam, ahlak, kadın ve israiliyyata dair 4'er tez bulunmaktadır. Ahlak konusunda yapılan 1 adet doktora tezi haricinde tamamı yüksek lisans düzeyinde ele alınmış olup 1988 ile 2015 tarihleri arasında çeşitli yıllara dağılmaktadırlar. Bu yıllardan ise sadece 2 tanesi 2000 öncesine ait olup diğerleri ekseri olarak 2010 yılından sonra kaleme alınmıştır.

İlgili konulardaki tezler incelendiğinde araştırılan konuların gerek Türkiye sosyal ortamı ve gerekse akademik çevresinin ihtiyaç ve beklentilerine paralel olarak çalışılmışlardır ve dolayısıyla söylemleri de toplumsal uyanış ve kalkınma muvacehesinde gelişmiştir. Öyle ki yukarıda da belirtildiği üzere sosyal hayatın ihtiyaç ve beklentilerine göre yoğunlaşan bu konuların seçiminin aynı zamanda akademik tartışmalara göre de şekillendiği düşünülmektedir. Özel bir araştırma gerektiren bu durumun izlenimi olarak ilgili alanlardaki tezlerin belirtilen dönemlerdeki akademik tartışmaların yoğunluğu doğrultusunda artması gerekçe olarak gösterilebilmektedir.

Binaenaleyh söz konusu konulardaki tezler incelendiğinde yer verdikleri temel söylemlerinin de sosyal ve akademik çevrelerin etkisi ile şekillendiği anlaşılmaktadır. Zira bu kategorilerdeki tezler; kadının konumunu toplum içerisinde tayin etme, kıssalardan günümüz toplumuna hamledilen hükümler, kıssaların günümüze yansıyan ahlaki nitelikleri gibi konular etrafında inşa edilmişlerdir. Bu bakımdan temel söylemlerinin de kıssaların günümüze mesajlarını ortaya koyma ve ahlaklı-bilinçli İslam toplumunu inşa etme etrafında döndüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bütün bu kıssaları tarihsel birer gerçek olarak ele alıp somut örnekler üzerinden yola çıkılmış olması da yine aynı söylemlerdendir.

Diğer yandan Kur'ân kıssaları, kıssa-sîret ilişkisi ve kıssaların tarihî gerçeklikleri özelinde de araştırılmıştır. Toplamda 5 adet olan bu tezlerin 2 tanesi kıssa-sîret ilişkisi konusunda ve biri doktora düzeyinde, diğerleri ise yüksek lisans aşamasında ele alınmıştır.

Türkiye'de Tefsir tezlerine yeni soluklar getiren çalışmalardan olan bu tezlerin etkisini tespit etmek her ne kadar oldukça zor olsa da yapıldıkları dönemlerden sonra farklı konular bağlamında sîret ile ilişkili tezlerin ele alınması etkilerinin yaygınlığına dair kısmî izlenimler vermektedir. Ayrıca söz konusu tezlerin akademik tartışmalar sebebiyle zuhur ettiği belirtilebilir. Nitekim Türkiye'de aynı dönemlerde veya hemen önceki zaman dilimlerinde başlayan kıssaların tarihsel gerçekliklerinin sorgulanması bu yılları takip eden süreçte 2 tezin hazırlanmasına kapı aralamıştır. Nicelik bakımından az olsa da yeni bir açılım getirmesi hasebiyle bu konuların tez olarak çalışılması oldukça önem arz etmektedir. İşte bu ve benzeri müsebbiplerle ortaya çıkan söz konusu tezlerin temel söylemleri kıssaların tarihî gerçek oldukları, mitoloji, hikâye yahut temsilî anlatımdan ibaret olmadıkları, Hz. Peygamber'in (sav) hayatında çeşitli vesilelerle yer aldıkları ayrıca günümüz ve coğrafyamıza da yansımalarının bulunduğu söylemleri etrafında şekillenmektedir.

Değerlendirme ve Öneriler

- Görebildiğimiz kadarıyla kıssalar üzerine yapılan bütün tezlerin ortak söylemleri evvela kıssaların tarihsel birer gerçek oldukları yönündedir.
- Ayrıca hemen bütün tezler kıssalardan ibret ve nasihatler alınması gerektiği yönünde şekillendirilmiştir. Bu söylemlerini ise kimi zaman tez isminde kimi zaman da tezin metninde doğrudan veya dolaylı olarak belirtmektedirler.
- Kıssalar üzerine yapılan tezlerin büyük çoğunluğu aynı peygamberler ve benzer konular üzerine çalışılmıştır. Bunlar içerisinden ise Hz. Mûsâ (as), Hz. İsmâ (as), Hz. Süleyman (as), ve Hz. Davud (as) öne çıkmaktadırlar. Faraza Hz. Hûd (as), Hz. İsmail (as), Hz. Eyyüb (as), Hz. Yûnus (as), Hz. İdris (as) ve Hz. Zekeriyya (as) hakkında yapılmış bir teze ulaşamamıştır.
- Kavimler araştırılırken sadece asi olan ve helak edilmiş kavimler teze konu edilmişlerdir. Ancak helak edilmeyen, peygamberlerine tabi olan kavimler özelinde bir teze ulaşamamıştır. Ayrıca Hicr Ashabı, Fil Ashabı, Sebt Ashabı, Ashab-ı Karye, Ashab-ı Ress Medyen Halkı, Sebe Halkı gibi araştırılması beklenen konular da bulunmaktadır.
- Kutsal kitaplar ile mukayesesi yapılan peygamberler ve konular geliştirilip çeşitlendirilebilir.
- Kur'ân kıssaları, 'diğer' adı altında verilen 'ahkam', 'ahlak', 'kadın' ve 'tarihi gerçeklik' gibi konu farklılaşmalarında olduğu gibi yeni açılımlara gebe durumundadır. Bu bakımdan kıssa çalışmalarında bir peygamber yahut hadisenin araştırılmasının yanı sıra ilgili hadise bağlamında çıkan/çıkarılabilen fikhî ve kelâmî meseleler araştırılmalıdır.
- Kur'ân kıssaları özelinde siyaset, sanat, iktisat meselelerine yer verilmesi elzem olarak görülmektedir. Zira toplumu oluşturan yelpazelerden birkaçı da bunlardır ve Kur'ân'da geçen kıssaların bu yelpazeler ile de bağlantılarının bulunduğu düşünülmektedir. Bu sebeple araştırmalar esnasında ihmal edilen bu yelpazeler yüzünden çalışmaların güdük kaldığı düşünülmektedir.
- Halihazırdaki kıssa tezlerinde yahut yapılacak olanlarda şahıs ve hadiseler zikredilirken; ilgili kıssanın arka planına yani hadiseyi hazırlayan dahili amillerin yanı sıra harici amillere de bakılmalıdır. Sadece kelime ve ibare tahlilleri ile yetinilerek sonuca ulaşılmamalıdır.

- Sîret ile bağlantılı kıssa çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Nitekim kendi dönemini açık seçik bir şekilde yakalayamadığımız kıssalar, Hz. Peygamber'in (sav) hayatındaki rolü vesilesiyle anlaşılabilirlerdir. Ayrıca verilmek istenen mesajlardan en az bir tanesi net olarak tespit edilebilecektir.
- Kıssalara üzerine çalışma yapacak araştırmacıların; dünya tarihi, düşünce tarihi ve özellikle de dinler tarihini üst seviyede bilmesi gerekmekte, çalışmasına bütüncül bakabilmesi adına önem arz etmektedir.
- Son olarak akademik bir ürün olan tezlerde akademik üslup ve araştırmaya titizlikle ehemmiyet verilmelidir. Kişinin paradigması hasebiyle söylemler geliştirmesi başkadır, vaaz üslubuyla tez yazılması ayrı bir meseledir. Bu bakımdan üsluba, adaletli olunması bakımından da araştırmaların hakkının verilmesine çokça dikkat edilmelidir.

Burada değerlendirme ve öneri ile iktifa ettiklerimizin yanı sıra çok daha çeşitli teklifler söz konusu olabilmektedir. Ancak kıssa konulu çalışmalar ve daha özelden de tezler için bu maddelerin zikredilmesi ile yetinilmektedir.

Ve'l-Hamdu Lillahi Rabbi'l-Âlemîn.

Karşılaştırmalı Kutsal Kitap Alanında Yapılan Lisansüstü Tefsir Tezlerinin Tahlili

Şeyma ALTAY¹

Giriş

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin 1949 yılında kurulmasının ardından birkaç sene sonra 1953-54 öğretim yılında Tefsir dersi müfredata girmiştir. Bu alanda ilk akademik çalışmaların ortaya konması ise 1960'lı yıllara denk gelir. Bu süreçten sonra artış gösteren tefsir tezleri zaman zaman siyasî konjunktürden etkilenerek duraklama yaşamıştır. Karşılaştırmalı kutsal kitap tezlerinin ilahiyat alanında ilki Ömer Özoğul'un "Üç Kutsal Kitapta Allah Anlayışı" (Ankara,1971) isimli çalışmasıdır.² Tefsir Anabilim Dalı'nda ise bu alanda yapılan ilk tez 1989 yılında hazırlanmıştır. Karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmalarının azlığı iyi bir yabancı dil ile Kitab-ı mukaddes ve literatürüne hâkimiyet gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.³

Tefsir Anabilim Dalında Yapılan Karşılaştırmalı Kutsal Kitap Çalışmaları

Türkiye'de karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları alanında –tespit ettiğimiz kadarıyla- 52 lisansüstü tefsir tezi bulunmaktadır. Bunların 44 tanesi tamamlanmış olup 14'ü doktora 30'u yüksek lisans tezidir. Şu an yapılmakta olan 8 tez bulunmaktadır. Bu tezler 5 doktora ve 3 yüksek lisans tezinden oluşmaktadır.

Bu alanda ilk tez Salih Akdemir danışmanlığında Mehmet Paçacı tarafından yazılmıştır. "Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Ahiret İnancı" isimli doktora tezi 1989 yılında tamamlanmıştır.

Karşılaştırmalı kutsal kitap alanında yüksek lisans ve doktora tezi hazırlayan öğrencilerin 13'ü bayan 36'sı erkektir. 3 kişi hem yüksek lisans hem de doktora tezini bu alanda yapmıştır. Yine bu öğrencilerin 4'ü yabancı uyrukludur.

1 Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, saltay@ogu.edu.tr

2 Ömer Kara, "Türkiye'de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, İstanbul, 2010, 608, 621

3 Kara, "Türkiye'de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", 621

Söz konusu çalışmaları içerikleri bakımından şu üç temel başlıkta tasnif edebiliriz. 1. Kıssaların mukayesesi. 2. Karşılaştırmalı semantik tahliller. 3. Konuların mukayesesi.

Kıssaların mukayesesi karşılaştırmalı kutsal kitap tezleri alanında en fazla çalışılan başlıktır. Devam eden ve tamamlanmış olmak üzere toplamda 20 tez vardır. Sadece 4 tanesi doktora tezi olan çalışmaların 9 tanesi Ankara Üniversitesinde yapılmıştır. Kalan 11 tezin 3'ü Selçuk Üniversitesi'nde diğerleri ise farklı üniversitelerde çalışılmıştır. Çoğunlukla Peygamber kıssalarının mukayese edildiği tezlerde Yusuf, Davut, İsa Yunus, Yahya, Musa, Lut, İbrahim, Nuh ve Süleyman peygamberler konu edilmiştir. Bunlardan Hz. Davut ve Hz. Süleyman hakkında birden fazla tez bulunmaktadır. Ayrıca Sâmirî ile Tâlût ve Câlût kıssaları ile bir şahsı konu edinmeksizin genel olarak kıssaları karşılaştıran tezler de hazırlanmıştır.

Semantik tahlile dayanan 16 tezin 8'i doktora, 8'i yüksek lisans tezidir. Bunların 12 tanesi Salih Akdemir, 2 tanesi Mesut Okumuş kalan iki tane ise Mehmet Paçacı ve Bilal Gökkır danışmanlığında yürütülmüştür. Sonuç olarak 16 tezin 15'i Ankara Üniversitesi'nde yapılmıştır ve merhum Salih Akdemir bu alanda en fazla tez yaptıran akademisyen unvanını taşımaktadır. Bu tezlerde ruh, nefis, sekine, hak, âlem gibi kelimeler ile s-b-h, v-s-y, b-r-k, s-d-k, z-k-y, h-n-f, ka-ra-e, şe-he-de, a-b-d gibi kelime kökleri semantik açıdan incelenmiştir.

Karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları alanında araştırılan konular Kur'an'ın ana konularına göre inanç, hukuk ve ahlak kategorileri içinde, bu temel alanlar dışında kalanlar ise diğer konular başlığında ele alınmıştır. Buna göre inanç konusu içinde değerlendirebileceğimiz 9 karşılaştırmalı kutsal kitap tezi mevcuttur. Bunlardan 4 tez, doktora tezidir. 2 tanesi Salih Akdemir danışmanlığında yapılmıştır. Bu kategoride ahiret inancı, melekler, yaratılış gibi mukayeseli okumaların yanı sıra bütün olarak Tevrat ve İncil'in itikadî açıdan Kur'an'a arzını konu edinen tezler yapılmıştır.

Hukuk alanında mukayese yapan sadece 2 tez bulunmaktadır. Bunlar "Ceza Hükümleri Açısından Tevrat ve Kur'an" ve "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Ortak Hukukî İlkeler" başlıklarını taşımaktadır.

Ahlak alanında 2 tez mevcuttur. Karşılaştırmalı olarak kutsal kitaplardaki ahlak ilkelerini inceleyen bu çalışmalardan biri doktora biri yüksek lisans tezidir. Abdurrahman Çetin'in yaptırdığı "Kur'an'da Ahlak İlkeleri: Tevrat, Zebûr ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma" isimli doktora tezi konuyu karşılaştırmalı bir şekilde ele alırken Mehmet Paçacı'nın danışmanlığında olan "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Ortak Ahlakî İlkeler" kutsal kitapların sahip olduğu ortak ahlak kurallarını çalışmıştır.

Hukuk, ahlak ve inanç konularının dışında kalan bu sebeple diğer konular başlığı altında incelediğimiz 3 yüksek lisans tezi vardır. Bu çalışmalar kutsal kitaplarda mukayeseli olarak vahiy, vahyin ketmedilmesi ve kadın konularını incelemiştir.

Karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmalarını tezin türü, konusu, yazarın cinsiyet ve uyruğuna göre genel dağılımına yer verdikten sonra danışman ve üniversite bazında inceleyebiliriz:

Üniversitesi Adı	Tez Sayısı	Danışmanın Adı
Ankara Üniversitesi	29	İsmail Cerrahoğlu (1)
		Salih Akdemir (19)
		Mehmet Paçacı (4)
		Mesut Okumuş (2)
		İdris Şengül (2)
		Ahmet Nedim Serinsu (1)
Necmettin Erbakan (Selçuk) Üniversitesi	5	Mehmet Said Şimşek (2)
		Ali Akpınar (1)
		Ahmet Fethi Polat (1)
		İsmet Ersöz (1)
Sütçü İmam Üniversitesi	3	Zekeriya Pak
İstanbul Üniversitesi	1	Bilal Gökçir
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	1	Abdullah Acar
Hitit Üniversitesi	1	Selim Türcan
İğdır Üniversitesi	1	Zeki Tan
Atatürk Üniversitesi	1	Mehmet Dağ
Bozok Üniversitesi	1	Mehmet Çalışkan
Harran Üniversitesi	1	Hikmet Akdemir
On Dokuz Mayıs Üniversitesi	1	Süleyman Ateş
Sakarya Üniversitesi	1	Suat Yıldırım
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	Mehmet Faik Yılmaz
Uludağ Üniversitesi	1	Abdurrahman Çetin
Erciyes Üniversitesi	1	Zeki Duman
Gaziantep Üniversitesi	1	Halil Hacımuftuoğlu
Fırat Üniversitesi	1	Gıyasettin Arslan
Cumhuriyet Üniversitesi	1	Ali Akpınar

Yukarıdaki tabloda Türkiye tefsir akademisinde karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımı gösterilmiştir. 18 farklı üniversiteye dağılan tamamlanmış ve devam eden toplam 52 tezin 29'u Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak yapılmıştır. Bu tezlerin 19'u Salih Akdemir tarafından çalıştırılmıştır. "Vahye Dayalı Dinlerin Aşkın Birliği"⁴ düşüncesini savunan Akdemir'in bunu yönettiği lisansüstü tezlere yansıttığı görülmektedir. Semantik tahlile dayanan çalışmalara öncülük eden Akdemir ayrıca Sami dil çalışmalarına da ilgi duymaktadır.⁵ Bu ilginin sebebi Kur'ân'ı daha doğru anlayabilmek için vahiy tarihini ve eski dilleri bilmenin gerekliliğine inanmasından kaynaklanmaktadır.⁶

Ankara Üniversitesi'nden sonra bu alanda 5 tez yaptıran Necmettin Erbakan Üniversitesi ve 3 teze sahip Sütçü İmam Üniversitesi gelmektedir. Kalan 15 üniversitenin her birinde sadece birer tez yapılmıştır. Bununla birlikte diğer üniversitelerde karşılaştırmalı kutsal kitap tezi çalıştıran öğretim üyelerinden 6 tanesi (Süleyman Ateş, Suat Yıldırım, Mehmet Said Şimşek, Halil Hacımüftüoğlu, Selim Türcan ve Hikmet Akdemir) yine doktoralarını Ankara Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Bu verilere bakılarak bu alanda yapılan çalışmalara Ankara İlahiyat Fakültesi'nin önderlik ettiği ve bu yönde zihinsel bir alt yapı hazırladığı söylenebilir.

Dinler Tarihi Anabilim Dalında Yapılan Karşılaştırmalı Kutsal Kitap Çalışmaları

Karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmalarının yapıldığı diğer bir ilahiyat alanı dinler tarihidir. Tespitlerimize göre dinler tarihi sahasında 53 lisansüstü tezin konusu karşılaştırmalı kutsal kitap üzerinedir. Bu tezlerin 23'ü kıssa, 6'sı kavram 24 tanesi ise çeşitli konuları mukayeseli olarak incelemiştir. Doktora düzeyinde 4 tez yapılmıştır. Dinler tarihi disiplini içerisinde yapılan tezlerin dağılımı tefsir alanında olanların aksine üniversite ve danışman bazında göze çarpan anlamlı bir yoğunluk göstermemektedir.

4 https://tr.wikipedia.org/wiki/Salih_Akdemir (6.4.2017)

5 <http://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/40-dilden-kurana-yol-buldu-675554> (4.7.2017)

6 Mehmet Akif Koç, "Prof. Dr. Salih Akdemir (1950-2014) Hocamızın Ardından", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2, 2016, 170,172; Ayrıca bkz. Prof. Alparslan Açıkgenç, Salih Akdemir hakkında şunları söylemiştir: *Bazen heyecanla, "Şu dilde, şu kelimeyi anladıktan sonra Kur'an'daki şu ayeti daha iyi anlamaya başladım" diye anlatırdı. Özellikle Arami, Süryanice, İbranice, Habeş dilleri, Sanskritçe, Grekçe dillerini çalışma sebebinin, kelimelerin köklerinin birbirine olan yakınlığı açısından birçok Kur'an ayetlerine daha iyi yorum getirebilmesi olduğunu söylemişti.* <http://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/40-dilden-kurana-yol-buldu-675554> (4.7.2017)

Aşağıdaki tabloda dinler tarihi alanında yapılan karşılaştırmalı kutsal kitap tezlerinin üniversite ve danışmana göre dağılımına yer verilmiştir:

Üniversite Adı	Danışman Adı	Tez Sayısı
Selçuk Üniversitesi	Osman Cilacı (8) Şerafeddin Gölcük (1) Mehmet Aydın (2) Mustafa Sami Baybal (1) Ahmet Aras (1) Harun Güngör (1)	14
Ankara Üniversitesi	Ahmet Hikmet Eroğlu (3) Mehmet Katar (3) Mustafa Erdem (1) Kemal Polat (1)	8
Sütçü İmam Üniversitesi	Hamza Karaoğlan (7)	7
Uludağ Üniversitesi	Süleyman Sayar (2) Ahmet Güç (2) Günay Tümer (2) Muhammet Tarakçı (1)	7
Erciyes Üniversitesi	Şaban Kuzgun (4)	4
Sakarya Üniversitesi	Ali Erbaş (2) Fuat Aydın (1)	3
Atatürk Üniversitesi	Asri Çubukçu (1) Ali Rafet Özkan (1) Kemal Polat (1)	3
Süleyman Demirel Üniversitesi	Muharrem Yıldız (1) Osman Cilacı (1)	2
Marmara Üniversitesi	Ömer Faruk Harman	1
Çukurova Üniversitesi	Kadir Albayrak	1
Fırat Üniversitesi	İskender Oymak	1
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Hüseyin Yılmaz	1
Onsekiz Mart Üniversitesi	Hidayet Işık	1

Tefsir ve dinler tarihi disiplinlerinin karşılaştırmalı kutsal kitap alanında yaptırdığı tezlerin bazıları aynı konuya sahiptir. Davud, Süleyman, Lut, İsa, Musa, İbrahim, Yusuf peygamberler ile Samiri kıssası her iki disiplin sahasında da mukayeseli olarak incelenmiştir. Bu kıssaların haricinde melek kavramı ile Yahudilikteki on emir de hem tefsir hem dinler tarihi alanında tez konusu olmuştur.

Aynı konuya sahip tezlere örnek olarak Hz. Lut üzerine yazılan şu iki tezi verebiliriz: “Kur’ân’ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Lut (as) Kıssası”⁷ isimli tez tefsir alanında “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’ân’ı Kerim’de Lut ve Lut Kıssası”⁸ ise dinler tarihi alanında yapılmıştır. Her iki tez de Selçuk Üniversitesi’nde ve 5 yıl arayla tamamlanmıştır. İçeriğe geçmeden önce başlıklar incelendiğinde ilk göze çarpan nokta kutsal kitapların sıralanışı olmaktadır. Tefsir tezinde Kur’ân, Kitab-ı Mukaddes’ten önce zikredilmişken dinler tarihi tezinde tam tersi olmuştur. Bu durum, tefsir tezinin Kur’ân merkezli bir okuma yaptığı, dinler tarihi tezinin ise kronolojik bir okumayı esas aldığı şeklinde yorumlanabilir.

Muhteva tahliline geldiğimizde söz konusu tezlerin yakın başlıklara sahip olmasına rağmen üç noktada birbirlerinden ayrıldıkları tespit edilmiştir. Bunlardan ilki başvuru kaynaklardaki farklılıklardır. Tefsir tezinde kullanılan tarih kaynakları Arapçadır ve Müslümanlar tarafından yazılan eserlerden oluşmaktadır.⁹ Lut kıssası ile ilgili tarihi veriler Müslüman müelliflerin eserlerinden alınmıştır.¹⁰ Dinler Tarihi tezinde ise ağırlıklı olarak İngilizce kaynak kullanılmış Arapça kaynakların ise tercümesinden faydalanılmıştır.¹¹ Bu durum Temel İslam bilimlerinde çalışma yapanların batı dillerinde, felsefe ve din bilimleri araştırmacılarının Arap dilinde eksikliklerinin olmasıyla ilişkilendirilebilir.

İki disiplin alanında yapılan tezlerin ayrıldığı ikinci nokta konuya yaklaşımdır. Tefsir tezi normatif bir üsluba sahiptir ve savunmacı bir refleksle hüküm içeren cümleleri başlıklara taşımaktadır.¹² Dinler tarihi tezinde ise daha objektif bir tutum izlenmiş, tanımlayıcı/deskriptif bir tavır takınmıştır.¹³ Bu yaklaşım

7 Abdulhalim Güneş, Selçuk Ü. SBE, Tefsir Anabilim Dalı, Basılmamış YL, Tezi, 2006

8 Cemalettin Cuma Atay, Selçuk Ü. SBE, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış YL Tezi, 2011

9 Bkz. Güneş, Kur’ân’ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Lut (as) Kıssası, 18-20

10 Bkz. Güneş, Kur’ân’ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Lut (as) Kıssası, 22-24 vd.

11 Bkz. Atay, Kitab-ı Mukaddes ve Kur’ân’ı Kerim’de Lut ve Lut Kıssası, 2, 48, 55

12 Güneş, *Kur’ân’ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Lut (as) Kıssası*, 51-54; örneğin “Kitab-ı Mukaddes kıssaları abartılıdır” şeklinde başlıklar atılmıştır. Bkz. 53

13 Atay, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur’ân’ı Kerim’de Lut ve Lut Kıssası*, örneğin “Genel olarak Kitab-ı Mukaddes ve Kur’ân’ı Kerim’in Lut kıssasını sunuş biçimindeki farklılıklar” şeklinde başlık atılmıştır. Bkz.54

üçüncü ayırım noktası olan tezlerin amaçlarıyla doğrudan bağlantılı görülmektedir. Tefsir tezinde amaç; hidayet, kıssanın mesajını vurgulama, Kur'ân'ın icazını kanıtlama gibi dinî hassasiyetler taşımaktadır.¹⁴ Her ne kadar dinler tarihi alanında yapılan tezde de bu amaçlar bulunsa da öne çıkan amaç tarihî gerçekliğin ortaya konmasıdır.¹⁵ Tefsir tezinde başlıklara taşınan eleştiriler dinler tarihi tezinde daha çok metin içerisinde yer bulmuştur.¹⁶ Son olarak her iki tezde de Kitab-ı Mukaddes'in çevirileri kullanılmıştır. Bu alanda çalışma yapanların kutsal metinleri orijinal dilinden okuyamadığını göstermektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz farklılıklar tefsir geleneğinin sahip olduğu İsrâiliyat anlayışıyla yakından alakalıdır. Bilindiği üzere klasik dönem tefsir geleneğinde bilginin kaynağı rivayetlerdir. Bu dönemde isnad zincirine dayalı sözlü aktarım İslâmî ilimlerin hepsinde ilmin meşruiyet noktasıdır.¹⁷ Bu aşamada Ehl-i kitabın kutsal kitaplarına ilişkin bilgiler metinlerden değil Hz. Peygamber, sahabe ve tabiundan gelen nakiller ile temin edilmektedir.¹⁸ İlk dönemde tarih ve kelam gibi ilimlerde Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat etmek, Tevrat ve İncil'in tahrifini ortaya koymak ya da Kur'ân'ın icazını açıklamak gibi amaçlarla kutsal metinlere başvurulsa da tefsir geleneği içerisinde böyle bir durum mevcut değildir.¹⁹ Öyle ki bu kitapları okumanın haram olduğu hükmünü veren âlimler bile olmuştur.²⁰ Rivayet tefsirlerinde yaygın olarak kullanılan İsrâili rivayetler İbn Kesir tarafından belli bir sistematik içerisinde ele alınmakla birlikte bu rivayetlere klasik dönemde mütesahil bir yaklaşım sergilenmiştir.²¹ Çeşitli ifadelerde o dönemde Kitab-ı Mukaddes'in Arapça çevirisinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.²² Özellikle İbn İshak'ın (150/767) es-Sîre'sinde Tevrat ve İncil'den naklettiği bilgilerin bugün elde mevcut Kitab-ı Mukaddes tercümelerine birebir uyması bunun bir göstergesidir. Bir başka örnek ise İbn Hişam'ın İbn İshak'tan aslı Süryanice olan Yuhanna İncil'inden vermiş olduğu nakiller

14 Güneş, Kur'ân'ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lut (as) Kıssası, 88-89

15 Atay, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerim'de Lut ve Lut Kıssası, 1

16 Bkz. Atay, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı Kerim'de Lut ve Lut Kıssası, 68

17 Mesut Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, Necmettin Erbakan Ü. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2013, 373-380

18 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 86, 352, 460-462; Mesut Kaya "Tefsirde Kitab-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâî-Sehâvî Polemiği", *Marife*, 13/2, 2013, 86

19 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 327-347

20 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 380-393

21 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 72

22 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 367-373;

gösterilmektedir.²³ Fakat Bikâî'ye kadar olan müfessirler Kitab-ı Mukaddes'ten doğrudan alıntı yapmamış ve tefsir kaynağı olarak kabul etmemişlerdir.²⁴ Bunun yerine sahabe ve tabiundan gelen nakilleri esas almışlar bilginin kaynağına direkt ulaşmayı doğru bulmamışlardır. O dönemde Müslümanların kültürel ve siyasi anlamda batıdan güçlü olmaları ve Kur'ân'ı muharref kitaplarla karşılaş-tırmanın hoş olmayacağı düşüncesi de bu yaklaşımda bir etken olabilir.²⁵ Ni-tekim İslamî gelenekte tefsir çalışmaları akademik/entelektüel gayelerle değil insanların hidayetini hedefleyen yüksek dinî amaçlarla kaleme alınmıştır.

Modern döneme geldiğimizde ise Reşid Rıza ve Muhammed Abduh rivayetlere dayanan isrâili bilgilerin Müslümanlara yanlış inançları telkin ettikleri ve onların geri kalmalarına sebep oldukları iddiasıyla İsrâliyâta savaş açmışlardır.²⁶ Bunun yerine doğrudan Kitab-ı Mukaddes'ten alıntı yapmayı tercih etmişlerdir. Batının İslam toplumları karşısında öne geçmesi, Oryantalist çalışmaların yoğunlaşması gibi etkenler de bu düşüncenin ortaya çıkmasında önemli olmuştur.²⁷ Bu dönemde Kur'ân'ın menşesine ve korunmuşluğuna dair oryantalist iddiaları çürütmek için Kur'ân'la Kitab-ı mukaddes mukayesesini yapan çalışmalar ortaya çıkmıştır.²⁸ Günümüz akademik çalışmalarının da böyle bir zihinsel arka plana dayandığı ifade edilebilir. Bununla birlikte Hz. Lut üzerine yapılan tefsir tezinde gördüğümüz gibi akademik tefsir çalışmaları tam anlamıyla tefsir geleneğinden de kopmuş değildir.

Son olarak karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları alanında Amerika Birleşik Devletleri'nde hazırlanmış olan bir tefsir doktora tezini ele alacağız. İbrahim Görener tarafından yazılmış tez "Bir Müslümanın Perspektifinden İsa ve Muhammed'in Karizmatik Liderlikleri"²⁹ ismini taşımaktadır. Yöntem olarak Weber'in karizmatik lider teorisini benimseyen tez bu yöntemi çalışmanın tamamına uygulamış ve bu sınırın dışına çıkmamıştır. Tezin başlığında Müslümanca bir perspektiften bakılacağı belirtilmesi önemlidir. Çünkü insanların sıkı sıkıya bağlı olduğu ve düşüncülerini şekillendiren kimlikler vardır. Bu, objektifliğe aykırı bir durum değildir. Aksine doğal, insanî ve zorunludur.

23 Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyatın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2015, 202-203

24 Döner, *Tefsirde İsrâiliyatın Kaynak ve Bilgi Değeri*, 203

25 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 379-380, 393-396, 434

26 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 7-8, 348, 398, 400, 404, 411

27 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 398, 403-407

28 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım*, 404, 433-434

29 Tezin orijinal adı şöyledir: Jesus And Muhammad as Charismatic Leaders: A Muslim Perspective

Görener, çalışmada Hz. İsa'nın liderliğini incelerken İncil'i, Hz. Muhammed'in liderliğini incelerken ise Kur'an'ı referans almıştır. Bunun sebebini, *Kur'an'a dayanarak üretilen bir çalışmanın sadece Müslümanlar için kabul edilebilir* olmasıyla izah etmiştir.³⁰ Bize göre bu, inançlarla ile akademik çalışmaların ayrımı açısından isabetlidir. Çünkü İncil'e göre Hz. İsa Tanrının oğlu olarak görülürken Kur'an'ı Kerim'e göre sadece peygamberdir ve Hıristiyanların bu inançları Allah'a karşı işlenmiş en büyük günah olarak nitelendirilmektedir.³¹

Görener, tezinde Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili kısımları batılı kaynaklardan istifade ederek yazmıştır. Nitekim olması gereken de budur. Ancak Hz. Muhammed'in tarihî kişiliği ve hakkındaki diğer bilgiler yine batılı yazarların eserlerinden ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi batıyı iyi bilen son dönem Müslüman yazarların kitaplarından alınmıştır.³² Bu eksikliğin sebebi çalışmanın Amerika'da yapılması sebebiyle temel kaynaklara ulaşım sorunu olabilir. Diğer bir ihtimal de tez danışmanının kaynak kullanımında yazara müdahalede bulunmuş olmasıdır.

SONUÇ

1. Tefsir alanında yapılan karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları üzerine yaptığımız araştırmalar Ankara Üniversite'sinin ve özellikle merhum Profesör Salih Akdemir'in bu çalışmalara öncülük ettiğini göstermektedir. Bu durum Ankara Üniversitesi'nin ilmî geleneğiyle alakalı olmalıdır.
2. Uzun bir geçmişe sahip olan tefsir geleneği bu alanda yapılan akademik tezlere etki etmektedir. Bu açıdan tefsir tezlerinin bir kısmının dinî gayelerle yazıldığı ve ön kabullere dayanarak hüküm belirten bilgiler ürettiği görülmektedir.
3. Kitab-ı Mukaddes ile Kur'an'ı Kerim arasında mukayeseli yapılan çalışmaların bir kısmında amaç Kur'an üzerinden sağlama yaparak diğer kutsal kitapları ona arz etmektir. Bu tavır son dönemde ortaya çıkan oryantalist iddialara yanıt vermek amacıyla geliştirilen düşüncenin devamı sayılabilir.

30 İbrahim Görener, *Jesus And Muhammad as Charismatic Leaders: A Muslim Perspective*, s.80

31 Meryem, 19/88-91

32 Bkz. Görener, s. 52. Hz. Peygamberin belli aralıklarla Hira mağarasına çekilmesini Nasr'ı kaynak göstererek zikretmiştir. Yine İslam'da Peygamberlerin masumiyeti inancı William M. Brinner'in "Prophet and Saint: the Two Exemplars of Islam." isimli çalışmasından almıştır. s.55; Doğumu esnasında annesinin yaşadığı mucizevi durumlar Francis Peters isimli yazarın "Muhammad and the Origins of Islam" eserine dayandırılmıştır. s. 51.

4. Özelde tefsir ilmi, genelde temel İslam bilimleri araştırmacıları batı dillerinde yazılan kaynaklardan istifade etmede eksikliklere sahiptir.
5. Bu alanda batıda yapılan çalışmaların bir kısmı temel Arapça kaynakların kullanımını hususunda yeterli değildir.
6. Batıda yapılan çalışmalar paradigma, metodoloji ve sınırların tespiti açısından daha iyi niteliklere sahiptir.
7. Karşılaştırmalı kutsal kitap çalışmaları vahiy tarihindeki ortak noktalara, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına ve icazına katkı yapmaktadır.

ÖNERİLER

1. Hiçbir insanın düşüncelerini ve varoluş amacını belirleyen kimliklerden bütünüyle sıyrılarak bilgi üretmesi mümkün değildir. Bu gerçek sabit olmakla birlikte çalışmaların etkinliği ve daha geniş bir çevrede kabul edilebilir olması için tefsir araştırmacıları Müslüman kimlikleri ile akademik kimliklerini uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Tebliğimizde yer verdiğimiz örnekte olduğu gibi araştırmacı sahip olduğu hakikati ön kabul olarak tez başlığına ya da konu başlıklarına taşıyarak tezin bilimselliğini sorgulatmamalıdır.
2. Tefsir araştırmacıları doğuya ve Arap diline hâkim oldukları kadar batıya ve batı dillerine özellikle İngiliz diline de hâkim olabilmelidir.
3. Paradigma, metodoloji ve sınırların belirlenmesi konusunda tefsir tezlerinin kalitelerinin yükseltilmesi ve bu yönde lisansüstü dersler verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ATAY, Cemalettin Cuma, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Lut ve Lut Kıssası*, Selçuk Ü. SBE, Basılmamış YL Tezi, , Dinler Tarihi Anabilim Dalı, 2011.
- DÖNER, Ertuğrul, *Tefsirde İsrâiliyatın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2015.
- GÖRENER, İbrahim, *Jesus And Muhammad as Charismatic Leaders: A Muslim Perspective*, Basılmamış Doktora Tezi, y.y., t.y.
- GÜNEŞ, Abdulhalim, *Kur'an'ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lut (as) Kıssası*, Selçuk Ü. SBE, Basılmamış YL, Tezi, Tefsir Anabilim Dalı, 2006.
- KARA, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademiyasının Gelişim Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul, 2010.
- KAYA, Mesut, *Çağdaş Tefsirlerde İsrailiyata Yaklaşım ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, Necmettin Erbakan Ü. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.

KAYA, Mesut, “Tefsirde Kitab-ı Mukaddes’ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâi-Sehâvî Polemiği”, *Marife*, 13/2, 2013.

KOÇ, Mehmet Akif, “Prof. Dr. Salih Akdemir (1950-2014) Hocamızın Ardından”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57:2, 2016.

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Salih_Akdemir (6.4.2017)

<http://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/40-dilden-kurana-yol-buldu-675554>
(4.7.2017)

III. BÖLÜM

TEFSİR AKADEMİYASI, İDEOLOJİ, SÖYLEM VE ÖTEKİ

Tefsir Akademiyasının Problemleri ve Bazı Çözüm Önerileri

Ömer KARA¹

Giriş

Cumhuriyet Sonrası İlahiyat Eğitimi ve Tefsir Eğitiminin Tarihsel Süreci

1400 yıllık ilim geleneğimiz, başlangıçtan bu güne çeşitli ilimler düzeyinde İslâm ümmetinin çabasıyla tarihsel süreç geçirmiş; birikim ve literatür açısından ciddi bir gelişim göstermiştir. Bu ilimlerden biri de tefsir ilmi olmuştur. Her dönem kendi içerisindeki çabalarıyla bu ilmin hanesine ciddi katkılar yapmış, belli bir tarihe ve literatüre sahip olmuştur.

20. asra kadar ümmet mantığıyla işleyen bilimsel geleneğimiz, siyasal düzlemde ümmetçilikten ulusçuluğa geçiş sebebiyle Osmanlı'dan sonra Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte, ulusal düzeye indirgenmiştir. Yeni devletin kurulması neticesinde çok köklü değişimler olmuş; asırlardan bu yana bilim dili olarak kabul edilen Arapça'nın inkarı ile öteki ilim dalları gibi tefsir de sekteye uğramış, dil inkılabı ile birlikte 1400 yıllık gelenek, Türkler düzeyinde ciddi bir hafıza kaybına uğramıştır. Bütün ilimler gibi, genelde İslâmi ilimler, özelde ise tefsir ilmi, sıfırdan yeni bir başlangıca mahkum olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık 50'lere kadar konulan yasaklar sebebiyle, özellikle de pozitivist bir dünya görüşünün dürtüsüyle genelde İslâmi ilimler, özelde ise tefsir kapsamında çok fazla bir gelişme olmamış; 50'lerden sonra İlahiyât tedrisatının üniversite düzeyinde inşasıyla beraber yeniden bir inkişaf meydana gelmiş; yaklaşık 60 yıllık bir Türkiye Tefsir geleneği ortaya çıkmıştır.²

Osmanlı devletinin yıkılışı ile birlikte, medreselerin ilgası neticesinde, 1924 yılında daha önce Ulûm-i Âliyyeyi Diniyye adıyla kurulmuş olan Fakülte, Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi olarak yeniden açılır.³ Bu Fakültenin ilk progra-

1 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Tefsir Anabilim Dalı, omerkara-erzurumi@hotmail.com

2 Tefsir akademiyasının akademisyenlerini; mastur, doktora ve özel tüm çalışmalarını görmek için bkz. Kara, Ömer, Tefsir Akademisyenleri Biyografisi, Kurav Yayınları, Bursa, 2007.

3 Aydın, M. Şevki, Din Eğitimi Öğretmeni, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 71 (Ülken, H. Ziya, "İlahiyât Fakültesinin Getirdiği Safhalar", İlahiyât Fakültesi Albümü, Ankara, 1961, s.1'den naklen)

mında tefsîr ve tefsîr tarihi dersleri konulmuş olup 1926-27 yıllarında 6 dönemde üçer krediye sahip iki ders olarak icra edilir.⁴ İlgili Fakülte, otuzlu yıllarda öğrenime müracaat eden olmadığı için kendiliğinden kapanır; yaklaşık 20 yıllık bir sekteye uğrar. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulur; ancak 1953 yılına kadar tefsîr dersi müfredatta yer almaz; 1953-54 yılında lisans düzeyinde üçüncü sınıflarda iki; dördüncü sınıflarında ise dört saat olarak Tefsîr dersleri konur.⁵ Bu tarihten sonra Milli eğitim bünyesinde İlahiyât programıyla ilgili çeşitli komisyonlar kurulur; çalışmalar yürütülür, programın yetersizliğine hükmedilerek çeşitli teklifler öne sürülür.⁶ Bu teklifler, 1972 yılında programa yansımaya başlar; köklü değişiklikler yapılır. Bu bağlamda Fakülte beş yıla çıkarılır; son üç yılda tefsîr ve hadis bölümü ile Kelam ve İslâm Felsefesi bölümü kurulur. Her iki bölüm kendi alanına yoğunlaşmak suretiyle öteki bölümlerden de bir dönem almaları sağlanır, tefsîr dersleri bölüm ihdasından sonra ders sayısı ve çeşidi olarak biraz fazlaşmış ve bu program, seksenli yıllara kadar aynen uygulanmıştır.⁷

Öte yandan Ankara İlahiyat'ın yanında 1959 yılında ilk olarak İstanbul, sırasıyla Konya(1962), Kayseri(1965), İzmir(1966), Erzurum(1969), Bursa(1975), Samsun(1976) ve Yozgat(1979) illerinde Yüksek İslâm Enstitüsü açılır. Bu enstitülerin Temel İslâm Bilimler alanındaki derslerinin hem çeşidi hem de saati daha fazladır. Örneğin 1959-60 yılının dört yıllık programında dört yıla yayılmış yaklaşık 11 saatlik Kur'an dersi yanında, ikinci sınıfta 1, üç ve dördüncü sınıflarda ikişer saat tefsîr dersleri mevcuttur. Buna ilaveten tefsîrle ilintili olarak dördüncü sınıfta "belağat-ı Kur'aniyye" isimli bir saatlik ayrı bir ders vardır.⁸ 1972 yılında tefsîr dersi, 7 saate yükselir.⁹ 1979'da İslâm Enstitüleri, üçüncü sınıftan itibaren Tefsîr-Hadis; Fıkıh-Kelam ve İslâm dini esasları şeklinde üç bölüme ayrılmış; tefsîr dersi, birinci bölüm için 11 saat; ikinci bölüm için 2 saat, üçüncü bölüm için ise 4 saat olarak verilmiştir.¹⁰

1971 yılında Atatürk Üniversitesine bağlı olarak İslâmî İlimler Fakültesi kurulmuş, dört farklı bölümden (Tefsîr-Hadis, Kelam-İslâm Felsefesi, Fıkıh-İslâm Hukuku, İslâm Dil ve Edebiyatları) müteşekkil olan Fakülte, beş yıllık eğitim yapmıştır. Bu Fakültede 71-72 yılında tefsîr; tefsîr ve usulü şeklinde iki

4 Aydın, s. 72; İstanbul Darülfünun Tâlimatnamesi, 21 Nisan 1824, md. 8.

5 Bkz. Aydın, s. 128, 129.

6 Aydın, s. 130-131 (MEB. Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, 1961, s. 19-20.)

7 2 Haziran 1972 ve 14203 sayılı Resmi Gazete'den naklen aydın. S. 135.

8 MEB Tâlim ve Terbiye Kurulu'nun 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararı; Aydın, s. 152.

9 19.01 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmi Gazete'den naklen Aydın, s. 153

10 Bkz. Aydın, s. 155 (19.02.1979 tarih ve 2021 Sayılı Tebliğler Dergisi'nden naklen)

farklı ders vardır; birincisi iki saat iken, ikincisi 16 saatlik bir ders yüküne sahip olmuştur. 75 yılından sonra sadece tefsîr dersi olarak devam eden ders, 75’de 10 saat, 77’de ise 11 saat olarak yapılmıştır.

Tefsîr dersleri, Ankara İlahiyat, Yüksek İslâmlar ve İslâmi ilimler Fakültesinde yukarıda tarihlerine göre verdiğimiz çeşit ve ders saatleriyle devam etmiş, 1980 yılında öteki İlahiyât Fakülteleri kurulmuş, 1982 yılında ise bir kanun düzenlemesiyle Yüksek İslâm Enstitüleri İlahiyat Fakülteleriyle birleştirilmiştir. Bu tarihten sonra İlahiyat Fakültelerinde bölüm ve anabilim dalı düzeyinde gelişmeler sağlanmış, Tefsîr-Hadis bölümü, tefsîr ve hadis anabilim dalı şeklinde ikiye ayrılmış; tefsîr anabilim dalı da kendi içinde Tefsîr usulü, tefsîr bilimi, Arap dili olmak üzere üç bilim dalına taksim edilmiştir.¹¹ 1992-93 öğretim yılında da ikinci bir revizyonla tefsîr anabilim dalı, tefsîr usulü-tarihi bilimdalı; tefsîr bilim dalı ve Kıraat bilim dalı şeklinde bilim dallarına ayrılmıştır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak İlahiyât Fakültelerinde tefsîr dersleri çeşitlenerek ve ders sayıları artarak devam etmiştir. 28 şubat sürecinde tüm İlahiyât programlarındaki ders çeşidinin ve sayısının azaltılması tefsîre de yansımış, 2006 yılında yeni bir revizyona tabi tutulmuş olup bugüne kadar kısmi değişikliklerle devam etmiştir.¹² 90’lı yıllardan sonra İlahiyât Fakültelerinin sayısı artmıştır. Böylece de diğer anabilim dalları gibi Tefsîr anabilim dalının eğitiminin de Türkiye’de yaygınlaşıp kökleşmesinde ciddi bir etkiye sahip olmuştur. Bundan sonraki yıllarda ilahiyatların sayısı 90’lara ulaşmıştır.

Kuşkusuz, İlahiyât Fakültelerinin lisans düzeyinin gelişimi lisans üstü eğitimini paralelinde sürüklemiştir. 1982 yılına kadar gerek yüksek islamlar gerekse islami ilimler fakülteleri beş yıllık olduğundan dolayı tezler daha çok doktora düzeyinde gerçekleştirilmiş, yüksek lisansların sayısı ise daha az sayıda seyretmiştir. Ayrıca “öğretim üyeliği tezi” şeklinde bir çalışma söz konusu iken, bu çalışmalar 82 yılında doktora denk görülmüş; dört yıllık eğitim yapan fakültelerde mastır ve doktora öğretimi yapılırken, beş yıllıklarda sadece doktora eğitimi öngörülmüştür. Sosyal bilimler enstitülerinin ihdası ile birlikte lisans üstü eğitim, daha sistematik ve kurumsal olarak yapılmaya başlanmış, başlangıcından bugüne kadar lisans üstü düzeyde ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir.

11 Aydın, s. 194.

12 Başlangıçtan günümüze tefsîr dersinin gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Dumlu, “Tefsîr Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Sorunları”, İlahiyat Fakülteleri Tefsîr Anabilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı, Kayseri 2006, s. 139 vd.; Acuner, H. Yusuf; Kara, Ömer; Ünal, Mehmet, “Akademisyenler ve Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesinde Tefsîr Dersi Üzerine Bir Alan Araştırması”, Tefsîr Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum tebliğ ve müzakerele-ri), Kurav Yayınları, Bursa, 2007, s. 57 vd.

Cumhuriyet sonrası Tefsîr birikimine baktığımızda, birkaç alan olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Lisansüstü düzeyinde yaptırılan mastır ve doktora tezleri başta olmak üzere doçentlik tezleri ve profesörlük çalışmaları şeklindeki mecburi resmi çalışmalar yanında akademisyenlerin makale, özel kitap ve tebliğ düzeyindeki çalışmalarıyla alanda ciddi bir birikim oluşmuştur. Tefsîr akademiasının lisansüstü resmi çalışmalarına ilaveten tefsîr alanında Türkiye’de başta Fakülte dergileri olmak üzere, uzun soluklu bir çok dergi¹³ sayesinde önemli bir makale birikimi meydana gelmiştir. İlâveten tespit edebildiğimiz kadarıyla bazıları Fakülte bünyelerinde olmak üzere 30’a yakın sempozyum yapılmıştır.¹⁴ İlki

- 13 Bu dergilerden bazıları şunlardır: İslâmî Araştırmalar Dergisi, EKEV Akademi Dergisi, İslâmîyât Dergisi, Dini Araştırmalar Dergisi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Marife: Bilimsel Birikim, Usûl: İslâm Araştırmaları Dergisi, Akademik Araştırmalar Dergisi.
- 14 Bu sempozyumlardan bazıları şunlardır: Kur’ân-ı Kerim’in Meâli ve Tefsiri Sempozyumu, IRCICA-Libya İslâm’a Davet Cemiyeti, (İstanbul 21-23 Mart 1986); Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Samsun 21-23 Ekim 1987); Kur’ân Sempozyumu, Zaman Gazetesi, İstanbul 1988; TDV Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu (Ankara 4-6 Eylül 1991); Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 22-23 Ekim 1992); Bilgi Vakfı, Kur’ân Sempozyumları (1. Kur’ân Sempozyumu, Ankara 1-3 Nisan 1994; 2. Kur’ân Sempozyumu Ankara 4-5 Kasım 1995); Fecr Yayınevi, Kur’ân Haftası Sempozyumları, 1995 -); Kur’ân’ı Anlamada Tarihsellik Sorunu (Kur’ân Araştırmaları Vakfı, Bursa 1996); Değişim Sürecinde İslâm: Fazlur Rahman Örneği (İstanbul 22-23 Şubat 1997); İslâm ve Modernleşme (İSAM, İstanbul 10-11 Mayıs 1997); Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları (I -, İstanbul 26-27 Eylül 1998 -); Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001 Van); Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu (Adapazarı 11-12 Mayıs 2002); Kur’ân Meâlleri Sempozyumu (Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi-Diyanet İşleri Başkanlığı, İzmir 24-25 Nisan 2003); İlahiyat Bilimlerinde Yöntem Sorunu (Kayseri 24-25 Nisan 2003); Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantıları (İSAV, İstanbul 2003, 2004); Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri (İSAM, İstanbul 14-17 Nisan 2005); DİB Kutlu Doğum Sempozyumları (1989 -); Kur’ân Sempozyumu, Zaman Gazetesi Yay., İstanbul 1989; Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru-Sempozyum’dan Tebliğler-, Feza Yay., İzmir 1992; Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu, ODMÜİF, Samsun 1992; 1. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, haz. Mehmet Akif Ersin vd, Bilgi Vakfı, yy. 1994; 1. Kur’ân Haftası Sempozyumu, haz. Hüseyin Nazlıoğlu vd, Fecr Yayınevi, Ankara 1995; 2. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, haz. Mehmet Akif Ersin vd, Bilgi Vakfı, Ankara 1996; Kur’ân’ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, haz. Muhammed Abay, Kur’ân Araştırmaları Vakfı, Bayrak Yay., Bursa 1996; 4. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, Fecr Yay., Ankara 1998; Kur’ân ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, YYÜİF, Bakanlar Matbaası, Erzurum 2002; Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, DİB Yay., Ankara 2003; 7. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, Fecr Yay., Ankara 2005; 8. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, Fecr Yay., Ankara 2006; 1. İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu, TEKDAV, ed. Abdulhamit Birışık vd, İslâmî Araştırmalar Yay., Ankara 2006; 9. Kur’ân Sempozyumu: Tebliğler

2005 yılında Van’da ihdas edilen Tefsîr Anabilim dalı koordinasyon toplantıları da, sempozyum mantığıyla düzenlenmektedir.¹⁵

Bu kısa girişten sonra, tefsîr akademiasının İlahiyât zeminindeki gelişimini öncelikle kabaca beş döneme ayırmak suretiyle yapılan çalışma tiplerini açısından sunmaya; peşi sıra yüksek lisans ve doktora düzeyinde yapılan çalışmalardan hareketle yapılan çalışmaları “konu” düzleminde taksim edip değerlendirmeye ve en nihayetinde belli bir süreçten geçmiş ve bugüne gelmiş olan tefsîr akademiasıyla ilgili bir kısım sorunlara temas edip çözüm önerileri sunmaya çalışacağız.

I. Tefsîr Akademiasının Dönemleri ve Lisansüstü Eğitimin Panoraması

Tefsîr akademik çalışmalarını kabaca birkaç döneme ayrılabilir kanaatindeyim. 1960’lı yıllardan 1982 yılına kadarki dönemi başlangıç dönemi; 1982-1995 yıllarını gelişim dönemi; 1995-2005 yıllarını sancılı dönem; 2005-2011 yıllarını ise durulma dönemi 2011 sonrası da gevşeme dönemi olarak isimlendirilebilir. Şimdi bu dönemleri kendi içinde açmaya çalışalım.

1. Başlangıç Dönemi ve Tefsîr Duayenleri

Başlangıç dönemini 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsîr ve Hadis bölümünün başına geçen merhum M. Tayyib Okiç hocamızla birlikte başlatmak mümkündür. Kuşkusuz İlahiyât Fakültelerinin ve Yüksek İslâm Enstitülerinin kuruluşuyla beraber lisans düzeyindeki çalışmalar belli bir zaman aralığında devam etmiş, akademik düzeyde çalışmalar yaklaşık on yıl sonra 1960’lı yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde tefsîr akademiasının ilk nesli oluşmuş, tefsîr anabilim dalının temellerini atan ve bir çok talebe yetiştiren hocalarımız yetişmiştir. Tayyib Okiç, Süleyman Ateş, İsmail Cerrahoğlu, Tayyar Altıkulaç, Abdullah Aydemir, İsmail Karaçam, Suat Yıldırım, Fahri Gökcan, Sakıp Yıldız, Şükrü Arslan, Muharrem Çelebi, Abdurrahman Çetin, M. Rağıp İmamoğlu, Orhan Karmış, Hüseyin Küçükkalay, Şevki Saka akla gelen ilk isimlerdir. Bu dönem yaklaşık olarak 20 senelik bir zaman dilimini kapsamaktadır.

ve Müzakereler, Fecr Yay., Ankara 2007; Tefsîr Eğitim ve Öğretiminin Problemleri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, ed. Ömer Kara, Kur’ân Araştırmaları Vakfı, Bursa 2007; Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri, İSAM Yay., İstanbul 2007.

15 I. Koordinasyon toplantısı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van, 11-12 Haziran 2005; II. Koordinasyon: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri 08-09 Temmuz 2006; III. Koordinasyon: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir 11-13 Mayıs 2007; IV. Koordinasyon: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 30 Mayıs-1 Haziran 2008 (Altuncısı ise Konya’da 2010 yılında gerçekleştirilecektir).

Bu dönemin akademik çalışmaları, öğretim üyeliği tezi, doktora ve doçentlik tezleri şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, çoğunlukla şahıs düzeyinde müfessirler üzerine yapılan “metot çalışmaları”ndan oluşmaktadır.¹⁶ İkinci bir tiplene ise, gerek tarihsel gerek metodolojik gerekse tematik olarak ele alınan konulu çalışmalardır.¹⁷ Sayısı az olmakla birlikte tefsîr akımları/yöntemleri¹⁸ ve kıraat ilmi¹⁹ üzerine de çalışma yapılmıştır. Bu dört çalışma tiplene, bundan sonraki dönemin çoğunlukla takip edileceği çalışma alanları olarak devam edecektir. Bu dönemde dikkati çeken bir husus, daha sonraki dönemlerde görülecek olan yazma eserlerin tahkikli neşri üzerinde çok az durulmasıdır.

Bu dönemin en önemli özelliği, tefsîr akademiasının temelini atıldığı bir dönem olmasıdır. Arap diline dayalı ilim geleneğimizin Osmanlıyla son bulması ve osmanlıcanın ilğası neticesinde cumhuriyetten sonra formatlanmış zihinlerin yaklaşık 30 senelik bir fetret devrinden sonra yeni bir dille yeniden dirilme; bir anlamda sıfırdan başlama şeklinde bir başlangıçla bu emekleme döneminde genelde İlahiyât alanının, özelde tefsîr akademiasının yaklaşık 20 yıllık dönem içerisinde bu şekilde inkişafını bir mucize olarak değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum. Bu mucizenin gerçekleşmesinde, başta merhum hocamız Tayyib Okıç beyefendi olmak üzere, bu işi deruhte eden ilk nesil duayenlerimizin ibadet aşkına bulanmış şuurulu ve farkında çabalarının ve emeklerinin rolü son derece büyüktür. Merhumların ruhu şad olsun; sağların da ömürleri uzun olsun,

-
- 16 S. Ateş, Sülemini ve Tasavvufi tefsîri (Ankara, 1963), İ. Cerrahoğlu, Yahya b. Sellam ve Tefsîrdeki Metodu (Ankara, 1966), T. Altıkulaç, Ebu Şame ve Mürşid'i (İstanbul, 1968), A. Aydemir, Ebu's-Suud ve Tefsîrdeki Metodu (Konya, 1968), H. Küçükkalay, İbn Mesud ve Tefsîr İlmindeki yeri (Ankara, 1970), A. Hamdi Savlı, Taberi ve Tefsîrdeki Metodu (Ankara, 1971), Sakıp Yıldız'ın İsmail Hakkı Bursusevi ve Ruhü'l-Beyan'ı (Paris, 1972); M. Ragıb İmamoğlu, Maturidi ve Tevilatü'l-Kur'an'ı (Ankara, 1973), M. Çelebi, Zeccac ve Meani'l-Kur'an'ı (Erzurum, 1976), G. Fahri, Katade ve Tefsîri (Erzurum, 1977), S. Yıldız, Molla Gürani ve Tefsîri (Erzurum, 1977), Ş. Arslan, İbnü'l-Yezidi ve Ğaribü'l-Kur'an (Erzurum, 1978); A. Baltacı, Ebubekir ibn Arabi ve Tefsîrdeki Metodu (Ankara, 1978), Ethem Levent, Hasan Basri ve Tefsîr İlmindeki Yeri (Ankara, 1978) adlı çalışmalar örnek verilebilir.
- 17 İ. Cerrahoğlu, Kur'an Tefsîrinin Doğuşu, (Ankara, 1969); Mustafa Göl, İbn Vesik ve Resm-i Kur'an Hakkındaki Eseri (Kayseri, 1970); Ömer Özoğul, Üç Kutsal Kitapta Allah Anlayışı (Ankara, 1971); Abdullah Aydemir, Tefsîr'de İsrailiyyat, (Erzurum, 1974); M. Rami Ayas, Kur'an'da Çalışma Kavramı (Ankara, 1977), Suat Yıldırım, Kur'an'da Tanrılık (Erzurum, 1977); Şevki Saka, Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu (Ankara, 1979);
- 18 Hüseyin Atay, Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespit ve Müdafaası (Ankara, 1960); Mustafa Çetin, Kur'an'ın Akli Yönden Tefsîri, (İzmir, 1971); Suat Yıldırım'ın Peygamberimizin Kur'an Tefsîri (Erzurum, 1972); Süleyman Ateş, İşari Tefsîr Okulu (Ankara, 1974), Orhan Karmuş, Tefsîr İlminde Tevilin Yeri ve Önemi (Ankara, 1975).
- 19 İsmail Karaçam, Kur'an'ın İndiği Yedi Harf ve Okunduğu Yedi Kıraat, (Konya, 1969); Durmuş Sert, İlm-i Kıraat Kitabıyatı (Erzurum, 1972).

diyorum; bugün geldiğimiz noktada onlara şükran ve vefa borcumuzun var olduğunu tekrar hatırlatmak isterim.

2. Gelişim Dönemi

İlk neslin elinde yetişen öğrenciler, 1982 ila 1995’li yıllara damgasını vuracaktır. Bu dönemde özellikle önceki dini ilimlerle ilgili kurumların (Yüksek İslâm Enstitüleri, İslâmi İlimler Fakültesi) İlâhiyât Fakültesi adı altında toplanması, gerek lisans gerekse yüksek lisans ve doktora düzeyinde gelişmeler sağlanması, bölüm ve anabilim dallarının ayrıştırılması şeklinde bir kurumsallaşmaya gidilmiş, yetişen elemanların artması sebebiyle öğrencilerin sayısı ve derslerin çeşit ve sayıları fazlalaşmış, akademya daha ileri bir seviye yakalamıştır.

Resmî olarak 1982 yılında dini ilimlerle ilgili yüksek kurumların İlâhiyâta çevrilmesi neticesinde, bir kanunla öğretim üyeliği tezleri doktora ile denk görülmüştür. Belli bir müddet sonra İlâhiyât alanındaki yüksek öğretim, birinci basamak olarak yüksek lisans, ikinci basamak olarak doktora, üçüncü basamak olarak doçentlik şeklinde oturmuş; bu üç düzey üzerinden araştırmalar yaptırılmıştır ki, bu sistematik halen geçerliliğini korumaktadır.

82-95 yılları arasında yüksek lisans düzeyinde 70; doktora düzeyinde 60 kadar çalışma yapılmıştır. Bu dönemde önceki dönemin bir devamı mahiyetindeki “metot çalışmaları” ağırlıklı bir şekilde ve doktora tezi düzeyinde devam etmiştir. Örneğin Said b. Cübeyr (Ali Akpınar, Konya, 93), Cassas (Mevlüt Güngör, Ankara, 81), Maverdî (Orhan Karmış, Ankara, 81), Semerkandî (İshak Yazıcı, Erzurum, 82), Aliyyü’l-Kârî (Abdülbaki Turan, Konya, 81), Abdürrezzak b. Hemmâm (Mustafa Akşit, Ankara, 81), Nesefî (Bedrettin Çetiner, Erzurum, 84), Tabersî (M. Kazım Yılmaz, Erzurum, 85), Beğavî (Ali Eroğlu, Erzurum, 87), Kazerûnî (Yusuf Işıcık, Konya, 86), Adududdin el-Îcî (Nedim Yılmaz, İstanbul, 89), Bikâî (Necati Kara, Erzurum, 81), Ebu’s-Senâ el-İsfahânî (Muhsin Demirci, İstanbul, 88), İbn Kemâl (Mustafa Kılıç, Erzurum, 81), Elmalılı (İsmet Ersöz, Konya, 89) gibi müfessirler üzerinde metot çalışmaları yapılmıştır. Yüksek lisans düzeyinde ise birkaç istisna dışında (Ebu Ubeyde (Osman Karakurt, Konya, 89) ve Birgivî (Yaşar Düzenli, İstanbul, 87) gibi) metot çalışmaları daha çok bir müfessir veya tefsîr aliminin herhangi bir alanı ve kitabı üzerinde daha dar ölçekli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Vahidi ve fedailü’s-süveri (Mustafa Altundağ, İstanbul, 80); C. Devvani ve tefsîru kul ya eyyuhe’l-kafirunu (Cevdet Akbay, İstanbul, 87), Vani Mehmed Efendi ve Arais’i (Erdoğan Pazarbaşı, Kayseri, 87), Râzî ve Bazı süverin esrarı (Bahattin Dartma, İstanbul, 88), Hazin tefsîri ve israiliyyât (Ahmet Çelik, Konya, 88), Muhasibi ve Fehmü’l-Kur’an’ı

(Emrullah İşler, Ankara, 89), Ahmed er-Razi ve en-Nasih ve'l-Mensuh adlı eseri (Adnan Kutsi, Konya, 89) bunlar arasında sayılabilir.

Bu dönemde ikinci sırayı alan çalışmalar konulu çalışmalardır. Bu bağlamda uluhiyyet (Veli Ulutürk, Erzurum, 82), günah (Sadık Kılıç, Erzurum, 82), şer (Lütfullah Cebeci, Erzurum, 82), mele (İbrahim Çelik, Bursa, 83), sevgi (Raşit Küçük, İstanbul, 849, rızık (Ahmet Coşkun, Bursa, 86), tabiat-Allah'a iman (Jan İbrahim Farah, Ankara, 87), peygamberlik (Muhittin Bağçeci, Bursa, 84), adab-ı muaşeret (M. Zeki Duman, Bursa, 84), ahlak esasları (Ali Turgut, İstanbul, 84), âhiret (Mehmet Paçacı, Ankara, 89), tefekkür ve tartışma metodu (Y. Şevki Yavuz, İstanbul, 85), Hz. Musa (Ali Sayı, İzmir, 90) gibi konularda doktora çalışmaları; hile, Ad-Semud-Lut kavimleri, akıl, peygamberlerin ismeti, helaller-haramlar, turizm, velayet-keramet, dua, şefaahat, vahiy, gayb, toplumların helak oluş sebepleri, ilim-amel ilişkisi ve çocuk eğitimi gibi konularda da yüksek lisanslar çalışmaları yapılmıştır.

Bu dönemde önceki iki alandan sayıları az olmakla birlikte ulumu'l-Kur'an; tefsir tipler ve yöntemleri, kıraat ilmi, Kur'an, tahkik/edisyen kritik/ dilbilimsel tefsir ve sosyal bilimlerle ilintili Kuran araştırmaları hakkında tezler yaptırılmıştır.

3. Sanclı Dönem

95'li yıllardan sonra tefsir akademiası yeni bir sürece girmiştir. Bazı müstehriklerin ve özellikle de batıda yetişen İslâm dünyasından bazı müelliflerin eserlerinin Türkçeye çevrilmesi; batı dünyasında yorumbilim/hermenötik'in Türkiye'ye transferi; tarih ilmi ve kutsal kitaplar düzeyinde önem arzeden tarihsel ve edebi tenkit yöntemleriyle tanışılması neticesinde tefsir akademiası da bu akımın etkisinde kalmış; yaklaşık 10 küsur yıllık bir süreç "hermenötik ve tarihsellik" konusuna odaklanmıştır. Bu bağlamda Hadis ve kelam ilimleri çerçevesinde başlayan tartışmalar, Fazlurrahman, Arkoun, Nasr Hamid Ebu Zeyd, Hasan Hanefi, Muhammed Ahmed Halefallah ve benzeri müelliflerin eser ve makalelerin tercümeleriyle tefsir alanına da kaymaya başlamıştır. Bu tartışmanın odağını Ankara İlahiyat Fakültesi oluşturmuş olmakla beraber ilgili tartışma "tarihsellik-evrensellik" şeklindeki düalist bir yapıyla tüm akademiası sarmıştır. Tarihsellik taraftarları için modernist; evrensellik taraftarları için gelenekçi tanımlaması bu dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tartışmanın tarihsellik kısmını Ankara İlahiyât'tan bir kısım hocalar temsil ederken, öteki İlahiyât Fakültelerinde ferdi temsilcilerle devam etmiş, tefsir camiası çoğunluk itibarıyla evrensellik düşüncesi çerçevesinde bir şeyler üretmeye; ama ekseriyetle sessiz kalmaya veya kapalı kapılar arkasında aforizmaya çekilmiştir.

Ancak bu alanda yapılan çalışmaların, tez düzeyine yansımaları çok yoğun olmamış; daha çok özel eserler, makaleler ve bildirimler şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle bu dönemin ikinci yarısında 2000’li yıllarda yapılan çalışmaların bir kısmında, bu tartışmanın baskısı yoğun bir şekilde hissedilmiş; bu konuda bir kısmı lehte bir kısmı aleyhte olmak üzere sayıları az olsa da çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde akademik çalışmalar, önceki dönemin devamı olarak yukarıda maddeler halinde sunduğumuz alanlarda yine devam etmiştir. Gerek genel gerekse özel bağlamda, müfessirlerin telif yöntemine ilişkin metod çalışmaları biraz azalmıştır. Tahkik çalışmaları ise son derece azdır. Bu dönemin en baskın konularından biri, semantik ve konulu tefsîr çalışmalarıdır. Tefsîr yöntemleri açısından farklı çalışmalar yapılmıştır. Sayıları az olmakla birlikte metodolojik, interdisipliner, filolojik-linguistik çalışmalar ve tarihsel çalışmalar da ortaya konmuştur.

Bu dönemdeki tarihsellik tartışmaları, yapısı itibarıyla, çok rijit ve kördöğüşü şeklinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle bazı hocalarımız tarafından aforizmatik bir duruş sergilenmiştir. Tezi savunanlar tarafından başı sonu belli bir teori ortaya konamamış; hatta işin başında öncelikle kavramlar düzeyinde anlaşmaya varılamamıştır. Tefsîrle başlayan tartışma, Kur’an metnine; oradan da özel hükümlerle ilgili ayetlere mahkum edilmiştir. Kuşkusuz cevap verenlerin hali de bundan pek farklı olmamıştır. Öncelikle muhataplarının ne dediklerini tam olarak anlayamamışlar; artı bir incelemeye ve araştırmaya girme cüret ve cesaretini göstermeden recmen bi’l-gayb anlamlandırdıkları şekliyle cevaplar üretmeye çalışmışlardır. Kuşkusuz o dönemde, bu işin başını çeken şahıslar, dertlerini derli toplu ve sistematik bir şekilde ve üslubuyla sunmuş olsalardı, kavramsal ve kuramsal çerçevesini oturtabilirdi ve gerçekten akademik bir duruş sergilenmiş olsaydı, daha makul düzeyde taşlar yerli yerine oturacak; tartışmalar daha anlam kazanacak; kısır döngülere ve anlamsız aforizmalara girilmemiş olacaktı.

Dönemin en popüler konusu, bu şekliyle gelişmiş olmakla birlikte, kanaatimce akademya üzerinde ciddi etkisi olmuştur. Bunlardan bazılarını şöyle sunmak mümkündür:

1. Bu dönemden sonra klasik akademik dilimiz, yeni bir formata bürünmüş; dilin kullanımında modern bir gelişim göstermiştir.
2. Geleneksel yapıımızdaki bazı dogmatik duruşlar ve düşüncüler; kutsayıcı bakışlar törpülenmiş; eleştirel ve sorgulamacı bakışa daha bir önem atfedilmiştir.

3. Geleneksel taraftaki tembel ve yorgun tavır kamçılanmış; çalışmalara hem kemiyet hem de keyfiyet açısından ciddi bir ivme katmıştır.
4. Çalışmalardaki deskriptif (tasviri) ve akümülatif (yığmacı) tavır yönünü tahlile ve analize büyük oranda çevirmiştir.
5. Bu dönemdeki modernist ve gelenekçi gerilim, modern-gelenekçi tipleme şeklinde ikisindeki güzelleri almayı deneyen bir vasat ekip ortaya çıkarmıştır.

4. Durulma Dönemi

2005’li yıllardan sonra önceki sancılı dönem yavaş yavaş oturmuş; batıdan transfer edilen konu ve meselelerle ilgili tartışmalar hararetini kaybetmiş, her iki taraf da, kendi payına düşeni almış, tefsir çalışmaları, tarihsellik-evrensellik fasit dairesinden kurtularak eski rayına girmiş, ancak önceki dönemin etkileri akademya üzerinde ciddi boyutlar kazandırmıştır. Statik ve formüle çalışmalar yerine daha özgün, daha derin ve analitik çalışmaların yolu açılmıştır. Önceki dönemlerdeki devam eden çalışma alanlarının hemen hepsinde –hocaların bilimsel duruşu ve bakışına göre- çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bu dönemin en favori çalışmalarından biri konulu tefsir çalışması olup ikinci sırayı tefsir yöntemleri, ulumu’l-kuran çerçevesindeki metodik çalışmalar almıştır. Öteki tüm alanlarda da çeşitli çalışmalar yaptırılmıştır.

5. Gevşeme Dönemi

Yaklaşık 2010-11 yıllarıyla başlayan Türkiye’deki İlahiyat fakültelerinin sayısının 100’e ulaşması, lisans düzeyinde şişirilmiş kontenjanların verilmesi, açıköğretimle başlayıp dgs ile ilahiyatı bitiren öğrencilerin özellikle de ilitam denilen uzaktan eğitim sistemiyle yetişen hoca-talebe terbiyesi ve eğitiminden geçmeyen öğrencilerin lisans üstü eğitime dahil olması, yeni açılan üniversiteleri acilen eğitime başlama saikiyle dışarıdan eğitim almış akademik geleneği yudumlamamış diyanet ve milli eğitimden elemanların ilahiyat fakültelerine öğretim üyesi olarak alınması gibi sebeplerle lisans üstü öğretim kalitesinde ciddi bir düşüş ortaya çıkmıştır. Bunun yanında özellikle tefsir alanında lisansüstü eğitim alanında kontenjanların çok fazla olması, bir hocanın uhdesinde 20’ye yakın doktora ve yüksek lisans danışmanlığının bulunması; yine bir hocanın 30-40 saatlik lisans ve lisans üstü bir ders yükünün bulunması, hocaların lisans üstü eğitimi ciddiye almaması, bir kısmının ders döneminde ders yapmaması, danışmanların öğrencileriyle yeterince ilgilenmemesi, öğrencilerin özellikle dışarıdan gelen öğrencilerin değişik saiklerle lisans üstü eğitimi yapması gibi sebepler de düşüşü hızlandırmıştır.

Bu dönemde kuşkusuz yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar, önceki kategorilerle olanca hızıyla devam etmiştir. 2010-2016 yılları arasında sayısal olarak bu alandaki çalışmaların yekunu ciddi düzeydedir. 2010 yılında yüksek lisans 94; doktora 26; 2011 yılında 57 ve 14; 2012 yılında 48 ve 19; 2013 yılında 78 ve 18; 2014 yılında 71 ve 25; 2015 yılında 90 ve 37; 2016 yılında 67 ve 27 tez ortaya çıkmıştır. Sayının fazlalaşması, kalitenin arttığı anlamına gelmemektedir. Yukarıda serdettiğim problemler, sayısal artışa sebep olmuş ama kalitenin düşmesine engel olamamıştır. Kuşkusuz bunların haricinde makale, tebliğ ve kitap ölçüğünde de durum aynıdır. Jüri veya hakem olarak değerlendirdiğimiz yüksek lisans, doktora ve doçentlik çalışmalarında bunları gözlemleyebiliyoruz. Denebilir ki, Büyük üniversitelerde gevşeklik ve rahatlık; yeni üniversitelerde tecrübesizlik ve geleneksizlik büyük bir etkindir. Dolayısıyla bir silkinişe; sistemli bir çalışmaya ve ciddiyete ihtiyaç hissedilmektedir.

II. Tefsir Akademisinin 60 Yıllık Birikimi: Tezler

Tefsir akademyası içerisinde başlangıçtan bu güne kadar yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıl, sayı ve üniversite dağılımlarını aşağıda görüyoruz:

TAMAMLANAN YÜKSEK LİSANS TEZLERİ				TAMAMLANAN DOKTORA TEZLERİ			
Yıl	Sayı	Üniversiteler	Yıl	Sayı	Üniversiteler	Yıl	Sayı
			1960	1	Ankara		
			1968	2	Marmara, Ankara		
			1969	1	Marmara		
			1970	1	Ankara		
			1971	3	Marmara, Ankara, Erciyes		
			1972	1	Atatürk		
			1973	2	Marmara		
			1974	1	Ankara		
			1975	1	Ankara		
			1976	1	Atatürk		
			1978	2	Atatürk		
			1979	1	Ankara		
			1980	2	Marmara, Uludağ		
			1981	9	Ankara (2), Atatürk (5), Uludağ (2)		
			1982	6	Atatürk (5), Marmara (1)		

				1983	1	Atatürk
1984	5	Marmara (3), Uludağ (2)		1984	7	Marmara, Ankara, Uludağ (2), Dokuz Eylül (2), Erciyes
				1985	1	Atatürk
1986	7	Marmara (3), Selçuk (3), Uludağ		1986	4	Uludağ, Selçuk (3)
1987	12	Marmara (9), Selçuk, Erciyes, Dokuz Eylül		1987	4	Marmara, Ankara, Atatürk, Selçuk
1988	9	Marmara (7), Selçuk (2)		1988	1	Ankara
1989	10	Marmara (2), Ankara (4), Selçuk (3), Uludağ		1989	2	Marmara
1990	12	Marmara (4), Ankara, Atatürk, Ondokuz Mayıs (2), Erciyes (2), Dokuz Eylül (2)		1990	8	Marmara (3), Ankara, Dokuz Eylül (2), Selçuk (2)
1991	15	Marmara (7), Dokuz Eylül (3), Erciyes, Selçuk (3), Ondokuz Mayıs		1991	6	Marmara (3), Ankara (2), Selçuk
1992	35	Marmara (9), Ankara (8), Atatürk, Selçuk (9), Uludağ, Erciyes (5), Cumhuriyet (2),		1992	9	Marmara (2), Ankara (4), Atatürk, Selçuk, Uludağ
1993	24	Marmara (5), Ankara (7), Atatürk (2), Erciyes (4), Selçuk (3), Gazi (Hittit), Ondokuz Mayıs (2)		1993	9	Marmara (3), Ankara (3), Selçuk, Uludağ, Dokuz Eylül
1994	41	Marmara (12), Ankara (15), Atatürk (2), Selçuk (4), Ondokuz Mayıs (3), İstanbul, Sakarya, Uludağ, Erciyes, Dokuz Eylül		1994	11	Marmara (5), Ankara (2), Atatürk, Ondokuz Mayıs (2) Erciyes
1995	40	Marmara (4), Ankara (8), Atatürk (8), Selçuk (2), Ondokuz Mayıs, Uludağ (2), Erciyes (6), Dokuz Eylül (2), Yüzüncü Yıl, Harran (6)		1995	7	Marmara (4), Ankara, Selçuk, Harran
1996	60	Marmara (11), Ankara (4), Atatürk, Selçuk (7), Ondokuz Mayıs (4), Uludağ (4), Erciyes (7), Dokuz Eylül (3), Yüzüncü Yıl (4), Harran (5), Sakarya (9), İstanbul,		1996	12	Marmara (3), Ankara, Atatürk (3), Selçuk (2), Harran (2), Dokuz Eylül

1997	37	Marmara (2), Ankara (4), Atatürk (4), Selçuk (3), Ondokuz Mayıs(2), Uludağ (4), Erciyes(2), Dokuz Eylül, Yüzüncü Yıl(6), Harran (2), Cumhuriyet (4), Sakarya (3)	1997	17	Marmara (4), Ankara, Atatürk, Harran (5), Sakarya, Ondokuz Mayıs, Uludağ, Selçuk, Erciyes (2)
1998	33	Marmara (8), Ankara (2), Atatürk (3), Selçuk (3), Ondokuz Mayıs, Uludağ, Erciyes(2), Yüzüncü Yıl(4), Harran, Cumhuriyet, Sakarya (5), İstanbul (2)	1998	12	Marmara (2), Ankara (3), Atatürk (4), Ondokuz Mayıs (3)
1999	47	Marmara (3), Ankara (18), Atatürk (4), Selçuk, Ondokuz Mayıs, Erciyes, Dokuz Eylül, Yüzüncü Yıl(5), Harran (2), Cumhuriyet (3), Sakarya (4), İstanbul (2), Karadeniz Teknik, Süleyman Demirel	1999	16	Marmara (5), Ankara (1), Ondokuz Mayıs (2), Selçuk (4), Erciyes (2), Dokuz Eylül, Süleyman Demirel
2000	34	Marmara (5), Ankara (14), Ondokuz Mayıs, Erciyes, Dokuz Eylül, Yüzüncü Yıl (4), Cumhuriyet (3), Sakarya (2), İnönü, İstanbul, Süleyman Demirel	2000	17	Marmara (3), Ankara (4), Erzurum (2), Selçuk (5), Harran (2), Sakarya
2001	42	Marmara (3), Ankara (9), Selçuk (6), Uludağ (4), Erciyes(2), Dokuz Eylül(2), Yüzüncü Yıl(4), Cumhuriyet (2), Sakarya (5), Fırat, Dicle (4)	2001	15	Marmara (4), Ankara(8), Atatürk, Sakarya (2),
2002	58	Marmara (11), Ankara (11), Selçuk (4), Uludağ (4), Erciyes(5), Dokuz Eylül(2), Yüzüncü Yıl(3), Harran, Cumhuriyet, Sakarya (7), İstanbul (4), Karadeniz Teknik (2), Süleyman Demirel (2), Dicle	2002	30	Marmara (2), Ankara (9), Atatürk (3), Sakarya (8), Dokuz Eylül (2), Erciyes, Ondokuz Mayıs (3), Süleyman Demirel, Harran
2003	46	Marmara (10), Ankara (6), Atatürk(2), Selçuk, Uludağ (2), Erciyes(3), Dokuz Eylül(3), Yüzüncü Yıl(2), Cumhuriyet(5), Sakarya (3), İstanbul(2), Dicle, Fırat (4), Ondokuz Mayıs (3)	2003	16	Marmara (2), Ankara (4), Atatürk (2), Selçuk (2), Sakarya (3), Harran (2), Uludağ
2004	31	Marmara (9), Ankara (5), Selçuk (5), Erciyes, Dokuz Eylül(3), Harran, Cumhuriyet, Sakarya (2), Fırat (3), Ondokuz Mayıs	2004	15	Ankara (9), Selçuk (2), Sakarya (2), Harran (1), Erciyes
2005	47	Marmara (5), Ankara (15), Selçuk (9), Uludağ (2), Erciyes(2), Dokuz Eylül(3), Yüzüncü Yıl(3), Harran(3), Fırat (3), Ondokuz Mayıs, Kahramanmaraş	2005	14	Marmara (3), Ankara (4), Atatürk (2), Uludağ (2), Dokuz Eylül (3)
2006	104	Marmara (22), Ankara (26), Atatürk (2), Selçuk (10), Uludağ (4), Erciyes(2), Dokuz Eylül(4), Yüzüncü Yıl(4), Harran (4), Cumhuriyet (3), Sakarya (5), İstanbul, Karadeniz Teknik (3), Süleyman Demirel, Dicle (2), Fırat (3), Gazi/hittit (4), Kahramanmaraş (4), Ondokuz Mayıs, Çanakkale,	2006	10	Marmara (2), Ankara(3), Selçuk (3), Uludağ, Dokuz Eylül

2007	76	Marmara (9), Ankara (13), Atatürk (2), Cumhuriyet (3), Dokuz Eylül (2), Erciyes (9), Fırat (3), Gazi/Hittit (2), Harran (5), İstanbul (2), Kahramanmaraş (2), Ondokuz Mayıs (2), Sakarya (5), Selçuk (6), Uludağ (3), Yüzcüncü Yıl (8).	2007	16	Marmara (3), Ankara (11), Atatürk, Sakarya
2008	67	Marmara (8), Ankara (9), Atatürk (2), Cumhuriyet (2), Erciyes (3), Gazi/Hittit (9), Harran (4), İstanbul (2), Kahramanmaraş (3), Sakarya (7), Selçuk (7), Uludağ (2), Yüzcüncü Yıl (9).	2008	25	Marmara (5), Ankara (9), Atatürk, Sakarya, Selçuk (3), Uludağ (3), Erciyes, Dokuz Eylül, İstanbul
2009	67	Marmara (17), Ankara (4), Atatürk (4), Cumhuriyet (3), Çanakkale, Çukurova, Dokuz Eylül (4), Erciyes (5), Fırat (6), Gazi/Hittit, İstanbul, Kahramanmaraş (5), Rize (RTE), Sakarya, Selçuk (6), Süleyman Demirel, Yüzcüncü Yıl (6).	2009	18	Marmara, Ankara (6), Atatürk, Sakarya, Selçuk (2), Uludağ, Erciyes (2), Dokuz Eylül, ondokuz Mayıs, Süleyman Demirel, Harran
2010	94	Marmara (21), Ankara (8), Atatürk (3), Cumhuriyet (5), Çanakkale (2), Çukurova, Dicle (2), Erciyes (9), Fırat (2), Gazi/Hittit (3), Harran (2), Kahramanmaraş (2), Ondokuz Mayıs, Rize (RTE) (2), Sakarya (3), Selçuk (14), Süleyman Demirel, Uludağ (2), Yüzcüncü Yıl (11).	2010	26	Marmara (5), Ankara (7), Atatürk (3), Sakarya (3), Selçuk, Uludağ, Dokuz Eylül (3), İstanbul, Ondokuz Mayıs, Harran,
2011	57	Marmara (7), Ankara (5), Atatürk (5), Çanakkale (4), Çukurova (2), Dicle (4), Erciyes (3), Fırat (4), İstanbul, Kahramanmaraş (1), Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs, Rize (RTE), Sakarya (4), Selçuk (6), Süleyman Demirel (2), Uludağ (3), Yüzcüncü Yıl.	2011	14	Marmara, Ankara (8), Atatürk, Uludağ, Ondokuz Mayıs (2), Selçuk,
2012	48	Marmara (5), Ankara (6), Atatürk (9), Cumhuriyet, Çukurova, Dicle, Erciyes, Fırat (5), Harran (2), İnönü (2), İstanbul (3), Necmettin Erbakan (2), Ondokuz Mayıs (2), Rize (RTE), Sakarya (2), Süleyman Demirel (2), Şırnak, Uludağ, Yüzcüncü Yıl.	2012	19	Marmara (3), Ankara (5), Atatürk, Dokuz Eylül (3), Sakarya (2), Selçuk, Uludağ, Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs, Süleyman Demirel
2013	78	Marmara (9), Ankara (4), Atatürk (7), Cumhuriyet, Çanakkale (3), Çukurova (2), Dicle (6), Dokuz Eylül (4), Erciyes (4), Eskişehir, Fatih Sultan (2), Fırat (2), Harran, Gazi/Hittit (5), Iğdır, İnönü (2), İstanbul (3), Kahramanmaraş (3), Necmettin Erbakan (6), Ondokuz Mayıs (4), Süleyman Demirel (2), Şırnak, Uludağ (3), Yüzcüncü Yıl (2).	2013	18	Marmara (4), Ankara (6), Atatürk (2), Dokuz Eylül, Erciyes, Necmettin Erbakan (2), Ondokuz Mayıs, Harran

2014	71	Marmara (5), Ankara (10), Atatürk (10), Cumhuriyet, Dokuz Eylül (2), Erciyes (8), Eskişehir, Fatih Sultan (5), Fırat (2), Gaziantep, Gazi/Hirit (2), Harran (5), İnönü, İstanbul, Kahramanmaraş (3), Necmettin Erbakan (4), Recep Tayyip Erdoğan, Süleyman Demirel, Şırnak, Uludağ (3), Yalova, Yüzüncü Yıl (3).	2014	25	Marmara (8), Ankara, Atatürk (5), Erciyes, İstanbul (3), Harran (2), Recep Tayyip Erdoğan, Çukurova, Necmettin Erbakan, Dokuz Eylül, Uludağ.
2015	90	Marmara (6), Ankara (3), Atatürk (9), Akdeniz, Cumhuriyet (3), Çukurova, Dicle (3), Dokuz Eylül (3), Erciyes (3), Eskişehir, Fatih Sultan (2), Fatih (2), Gaziantep, Harran (3), Gazi/Hirit (2), İğdir, İnönü, İstanbul 29 Mayıs (2), Sabahattin Zaim, İstanbul (8), Kahramanmaraş (4), Karabük (2), Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs (4), Recep Tayyip Erdoğan (3), Sakarya (3), Süleyman Demirel (4), Şırnak, Uludağ (6), Uşak, Yalova, Yüzüncü Yıl (4).	2015	37	Marmara (2), Ankara (8), Atatürk (3), İstanbul (2), Sakarya (2), Erciyes (2), Necmettin Erbakan (5), Dicle, Ondokuz Mayıs (2), Yüzüncü Yıl (6), İnönü, Çukurova, Fırat, Harran
2016	67	Marmara (2), Ankara (1), Atatürk (4), Bingöl (2), Çanakkale, Dicle (4), Dokuz Eylül (3), Erciyes (3), Gaziantep, Harran (3), İğdir (3), İnönü (2), İstanbul 29 Mayıs, Sabahattin Zaim (2), İstanbul (5), Kahramanmaraş, Necmettin Erbakan (8), Recep Tayyip Erdoğan (2), Sakarya (4), Süleyman Demirel, Şırnak (3), Uludağ (3), Yıldırım Beyazıt, Yüzüncü Yıl (7).	2016	27	Marmara (3), Ankara (7), Atatürk (6), İstanbul, Erciyes, Sakarya, Fırat, Recep Tayyip Erdoğan, Dicle (2), Necmettin Erbakan (2), Cumhuriyet, Çukurova
2017	14	Marmara (2), Ankara, Bozok, Çanakkale, Erciyes, Fırat (5), Kahramanmaraş, Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs	2017	2	İstanbul, Gaziantep
Toplam	1481		Toplam	505	

Aşağıdaki tablo da da üniversitelere göre yüksek lisans ve doktora tezlerinin dağılımı görülebilir:

ÜNİVERSİTELERE GÖRE YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİNİN DAĞILIMI									
Üniversite	YL	D	Üniversite	YL	D	Üniversite	YL	D	D
Marmara Üniversitesi	246	94	İstanbul Üniversitesi	39	9	İğdır Üniversitesi	5	-	-
Ankara Üniversitesi	219	142	Kahramanmaraş Sürücü İmam Üniversitesi	30	-	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	4	-	-
Selçuk Üniversitesi	115	37	Gazi/Hittit Üniversitesi	29	-	Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi	3	-	-
Erciyes Üniversitesi	97	17	Dicle Üniversitesi	28	3	Gaziantep Üniversitesi	3	1	-
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	92	6	Necmettin Erbakan Üniversitesi	23	11	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	3	-	-
Atatürk Üniversitesi	86	61	Süleyman Demirel Üniversitesi	19	4	Bingöl Üniversitesi	2	-	-
Sakarya Üniversitesi	75	28	Çanakkale Üniversitesi	13	-	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	2	-	-
Uludağ Üniversitesi	59	21	Recep Tayyip Erdoğan /Rize Üniversitesi	11	2	Karabük Üniversitesi	2	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	52	23	İnönü Üniversitesi	9	1	Yalova Üniversitesi	2	-	-
Harran Üniversitesi	51	20	Çukurova Üniversitesi	8	3	Akdeniz Üniversitesi	1	-	-
Cumhuriyet Üniversitesi	44	1	Şırnak Üniversitesi	7	-	Uşak Üniversitesi	1	-	-
Fırat Üniversitesi	43	2	Fatih Üniversitesi	7	-	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	-	-
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	39	19	Karadeniz Teknik Üniversitesi	6	-	Bozok Üniversitesi	1	-	-

Aşağıdaki tablo yüksek lisans ve doktora çalışmalarının danışman dağılımı bize vermektedir:

Danışmanlara göre yüksek lisans ve doktora tezlerinin dağılımı								
Danışman	YL	D	Danışman	YL	D	Danışman	YL	D
Abdulaziz Hatip	16	2	Hakan Uğur	3		Muhammed Çelik	8	1
Abdülbaki Güneş	8	1	Halil Müftüoğlu	1		Muhammed Tayyib Okıç		2
Abdulhamit Birşık	9		Halis Albayrak	16	20	Muhammed Eroğlu	7	
Abdullah Acar	1		Harun Ögmüş	6	1	Muhammed Fatih Kesler	11	
Abdullah Aydemir	4	2	Hasan Şahin	3		Muhammed Abay	3	
Abdullah Emin Çimen	3		Hasan Elik	6	2	Muhammed Yılmaz	2	
Abdullah Özcan	3		Hasan Keskin	12		Muhit Mert	1	
Abdullah Temizkan	2		Hasan Yılmaz	3		Muhittin Akgül	8	1
Abdulmecit Okçu	2		Hatice Şahin Aynur	2		Muhsin Demirci	33	7
Abdulmuttalip Arpa	2		Hayati Aydın	10	1	Muhsin Koçak	1	
Abdurrahman Ateş	2		Hidayet Aydar	5	2	Murat Sarıncık	1	
Abdurrahman Çetin	12	6	Hikmet Akdemir	18	1	Murat Sülün	10	2
Abdurrahman Elmalı	6	2	Hüsametdin Erdem	1		Murat Şimşek	2	
Abdurrahman Kasaboğlu	3		Hüseyin Akyüzoğlu	2		Musa Bilgiz	5	1
Abdülbaki Turan	11	9	Hüseyin Atay	1		Musa Kazım Yılmaz	13	6
Abdülcelil Candan	5		Hüseyin Avni Çelik	9		Mustafa Altundağ	6	
Ahmet Abay	1		Hüseyin Aydın	1	1	Mustafa Bilgin	13	
Ahmet Alabalık	2		Hüseyin Elmalı	1		Mustafa Çetin	6	2
Ahmet Bedir	4		Hüseyin Güllüce	4		Mustafa Hocaoğlu	1	
Ahmet Coşkun	19	2	Hüseyin Yaşar	5	6	Mustafa Karagöz	3	
Ahmet Çelik	3	3	Hüsni Ezber Bodur	1		Mustafa Özel	13	
Ahmet Gül	1		İbrahim Agah Çubukçu		1	Mustafa Özkan	1	
Ahmet Küçük	1		İbrahim Çelik	10	3	Mustafa Öztürk	8	3
Ahmet Nedim Serinsu	30	17	İbrahim Görener	8	1	Mustafa Ünver	1	
Ali Akay	3	1	İbrahim Hatiboğlu	1		Mustafa Yıldırım	1	
Ali Akpınar	17		İbrahim Hilmi Karslı	4		Nasrullah Hacimuftüoğlu	1	3
Ali Bakkal	3		İbrahim Yılmaz	1		Necati Kara	12	
Ali Cüneyt Eren	1		İdris Şengül	35	14	Necati Tetik	6	
Ali Eroğlu	5	3	İhsan Kahveci	1		Necdet Çağıl	2	
Ali Galip Gezgin	6	2	İlyas Çelebi	1		Necmettin Gökkr	5	1
Ali İhsan Sait Karamanlı	1		İshak Özgel	6		Nihat Temel	17	1

Ali Osman Koçkuzu	1		İshak Yazıcı	17	13	Nurettin Turgay	9	1
Ali Osman Yüksel	4		İsmail Albayrak	5		Orhan Atalay	2	1
Ali Öge	1		İsmail Aydın	1		Orhan Karmış	6	3
Ali Özek	8	7	İsmail Cerrahoğlu	19	17	Orhan Parlak	1	
Ali Rıza Gül	3		İsmail Çalışkan	7	1	Ömer Aslan	2	
Ali Sayı	2		İsmail Karaçam	9	12	Ömer Aydın	5	
Ali Turgut	2		İsmail Yakıt		2	Ömer Başkan	2	
Ali Yılmaz	3		İsmet Ersöz	25	2	Ömer Çelik	11	3
Alican Dağdeviren	1		Lütfullah Cebeci	8	6	Ömer Dumlu	13	9
Ayşe Hümevra Aslantürk	1		M. Cemal Sofuoğlu		1	Ömer Faruk Yavuz	4	
Bahattin Dartma	7		Mahmut Ay	2		Ömer Kara	1	2
Bayraktar Bayraklı	1		Mehmet Akif Koç	6	9	Ömer Özsoy	4	3
Bedrettin Çetiner	12	5	Mehmet Atuntaş	1		Ömer Pakiş	7	2
Bilal Gökkr	2		Mehmet Aydın	2		Rahim Tuğral	4	
Bilal Yücel	2		Mehmet Dağ	2	1	Recep Demir	3	
Celal Kırc	18	3	Mehmet Demirci	4		Remzi Kaya	5	2
Celalettin Divlekci	3		Mehmet Emin Maşalı	1		Sadık Kılıç	13	9
Celil Kiraz	8		Mehmet Emin Yurt	1		Sadrettin Gümüş	27	18
Cihat Tunç		1	Mehmet Faik Yılmaz	6		Sakıp Yıldız	4	4
Davut Aydüz	10	8	Mehmet Halil Çiçek	12	1	Salih Akdemir	35	27
Durmuş Ali Kayapınar	12	2	Mehmet Kemal Atik	15	1	Salih Sabri Yavuz	1	
Emanullah Polat	2		Mehmet Nurullah Aktaş	4		Salih Tuğ	1	8
Emin Işık	13		Mehmet Okuyan	5	1	Sami Kilingli	1	
Erdoğan Baş	2		Mehmet Paçacı	39	13	Selahattin Sönmezsoy	13	2
Erdoğan Pazarbaşı	16	3	Mehmet Sait Hatiboğlu	1	1	Selim Turcan	2	
Esra Gözeler	1		Mehmet Sait Şimşek	28	19	Selman Başaran	2	
Eyüp Yaka	1		Mehmet Ünal	1		Sıtkı Gülle	2	1
Fahrettin Atar	2		Mehmet Vehbi Şahinalp	2		Suat Yıldırım	30	21
Faiz Kalın	1		Mehmet Yolcu		1	Süleyman Ateş	7	3
Faruk Sancar	1		Mehmet Zeki Duman	22	3	Süleyman Aydın	2	
Faruk Vural	2		Mesut Erdal	4		Süleyman Mollaibrahimoğlu		1
Fatih Çollak	3		Mesut Kaya	1		Şevki Saka		1
Fethi Ahmet Polat	13		Mesut Okumuş	15	3	Tacetin Uzun		1
Giyasettin Arslan	17	1	Mevlüt Güngör	21	12	Yunus Ekin		1
Hacı Mehmet Soysaldı	26	1	Muammer Erbaş	3	1	Yusuf Işıcık		1
Hacı Önen	2		Muhammed Aydın	14	2			

III. Tefsir Akademiyasındaki Lisansüstü Tezlerde Konu Tiplenmeleri Ve Değerlendirmesi

Yaklaşık altmış yıllık (1949-2017) akademik serüvenimizde, yapılan çalışmalara toplu olarak baktığımızda aşağıdaki çalışma alan ve tiplenmeleri göze çarpmaktadır.

1. Telif Yöntemi Çalışmaları

Herhangi bir müfessirin ya tefsîrinin tümünün ya da tefsîriyle ilintili bir konunun ele alındığı “metodu” şeklinde başlıklandırılan çalışmalar, ilk ve ikinci dönemin favori konusu olup sonraki dönemlerde de kısmen devam ettirilmiştir. Günümüze kadar gelmiş klasik ve modern bir çok müfessir, bu bağlamda çalışılmış gibidir. Bu çalışmalar, başlığa bakıldığında bir müfessirin tefsir metodolojisini ortaya koyacağı gibi yüklü bir anlamı çağrıştırmakla birlikte, daha çok bir müfessirin tefsîrinin “telif yöntem”inin ortaya konuluşu şeklinde icra edilmiştir. Hatta, bu şablon haline getirilmiş; yapılan tezler, tıpkı fen bilimlerindeki gibi, formüle edilmiş; şablonu çıkarılmış; günümüze kadar devam ettirilmiştir. Değişen şey sadece müfessirin ve tefsîrinin ismi; ayrıca telif yöntemindeki ilgili başlıklardaki malzemeyi kullanım şekli olmuştur. Şöyle ki, “A Müfessiri ve Tefsirdeki Metodu” ismiyle bu dönemden başlayıp günümüze kadar devam edecek ve sonraki yıllarda sayısı gitgide azalacak olan bu tiplenmenin şablonu, ilgili müellifin yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri şeklindeki bir bölüm ile, tefsîrinin genel tanıtımı; kaynaklarının sunumu ve rivayet-dirayet açısından telif sistematüğini ele alan bir yapıda seyretmektedir. Bu formülasyon, yaklaşık 40 yıl boyunca bu şekilde devam ettirilmiştir. Kuşkusuz bu çalışmalarda metot ve metodoloji ile ilgili hiçbir bilginin bulunmadığı anlamına gelmemektedir; ancak sistematüğün ve düşünüş tarzının zorlamasıyla bu tür bilgiler, telif tiplenmesinin gölgesinde kalmıştır.

Bu yöntemin ezberi, üçüncü ve dördüncü dilimdeki bazı çalışmalarla bozulmuştur. Bunlar içerisinde Mesut Okumuş’un “Gazali’nin Kur’an Anlayışı ve Yorum Yöntemi” (Ankara, 2000); Abdullah Temizkan’ın “Rağib el-İsfahani ve Tefsirdeki Metodu” (Ankara, 2008); Atik Aydın’ın “Taberi’nin Kur’an Anlayışı ve Te’vil tercihleri” (Ankara, 2004) gibi çalışmalar örnek olarak sunulabilir. Kanaatimce, bugün adamakıllı bir “tefsir metodolojisi” eserinin meydana getirilmemiş olmasının günahında bu tür “metod” çalışmalarının da ciddi bir payı vardır. Hemen hemen bütün müfessirlerin incelendiği bu çalışmalarda telif yöntemi aşılp “metodik ve metodolojik” yöne ağırlık verilmiş olsaydı, bütün bunların neticesinde bir tefsir usulü yazılabilecek ciddi bir birikime kavuşmuş olabilecektik. Bu yüzden bundan sonraki yazılacak olan metot çalışmalarını telif yönteminden metodolojik yöne yoğun bir şekilde kaydırmaya ciddi bir ihtiyacı söz konusudur.

Yöntem çalışmalarının bir kısmı da kıraat alanı içerisinde gerçekleşmiştir. Daha çok kıraat imamlarının tanıtımı ve kıraatının özelliklerini ortaya koyan tipte belli düzeyde çalışmalar icra edilmiştir ki, bunların da tıpkı tefsir metot çalışmalarında olduğu gibi, belli bir formatı mevcuttur; bunun üzerinden o şablona göre tezler yapılmıştır. Çok ilginçtir, bu tür çalışmaların tümünü şöyle yanyana koysanız giriş kısmı tamamıyla aynıdır. Bu alanda ezber bozan tek çalışma, Mehmet Dağ'ın Kıraatte ihticac olgusu (Erzurum, 2005) adlı doktora tezidir.

2. Semantik Çalışmalar; konulu-kavramsal çalışmalar

Bu üç alan temelde aynı şeyi ifade eder şekilde kullanılmıştır; sonuçta Kur'andaki bir konu veya kavramın bütünlük içerisinde mevcut detaylarıyla sunumunu ifade etmektedir. Bunun başlangıcı 1960'lara kadar inmektedir. Örneğin Atay hocanın Kur'an'a göre iman esasları çalışmasıyla bunu başlatmak mümkündür. Bu tür çalışmalar, "Kur'an'a göre", "Kur'an'da", "Kur'an'ın A konusuna bakışı"; Kur'anda A kavramı", "Kur'andaki A kavramına semantik yaklaşım" gibi isimlerle sunulagelmıştır. Konu ve kavram çalışmasına semantik vurgusunun yapılması, özellikle Izutsu'nun çalışmalarıyla moda hale gelmiş, 90'lı yıllardan sonra başlayan; yanılmıyorsam, hilafet kavramının ilk olarak incelenişiyile (A. Bülent Ünal, Semantik Açından Kur'an'da Hilafet Kavramı, İzmir, 1990) startı yapan bir alan olmuştur. Ancak buradaki temel sorun, gerek Izutsu'nun çizdiği tabloda; gerekse batıda semantik alanında yapılan çalışmalarda semantik incelemenin temel vurgusunun, "bir konuyu Kur'an'ın kendi bütünlüğü içerisinde anlamak"; Izutsu'nun ifadesiyle, "Kur'an'ın kendi kavramlarını kendisinin izah etmesini ve kendi adına konuşmasını sağlamak" şeklinde olmasıdır. Bunun anlamı ise, Kur'an'ın anlaşılmasında harici unsurların ve kaynakların devre dışı bırakılmasıdır; sünnet yoktur; rivayetler yoktur; leksikoloji yoktur; önceki müfessirler yoktur. Özetle Kur'an'ın anlaşılmasında araç olarak neyi/neleri kullanıyorsak onlar yoktur. Bir anlamda Kur'an metni içerisinde çalışılan kavramın; konumsal tanımlaması; eşanlam ilişkisi, zıt anlam ilişkisi, olumsuzlama; semantik saha; paralelizm vb. unsurlardan hareketle Kur'an metniyle sınırlı kalacak düzeyde çerçevesinin çizilmesidir. Kuşkusuz alanın ismi, çalışanlar tarafından batıdan ödünç alınmış olmakla birlikte semantik yöntemin iç dinamikleri ve parametreleri yapılan çalışmalarda çok fazla uygulanmamıştır. İlgili çalışmalar incelenince, semantiğin temel vurgusu esas alınmak kaydıyla sünnet, rivayetler, müfessirlerin açıklamaları, etimolojik ve leksik birikim ve benzeri bir çok unsurun değerlendirildiği görülmektedir.

Semantik/konu/kavram çalışmalarında bir kırılma, Salih Akdemir hocanın "Vahiy geleneğinde" vurgusuyla başlayan çalışmalarında gözlenmektedir. Salih

hocanın dil sevdasının akademyamıza kazandırmış olduğu bu çalışma halesi, dil felsefesi ve mantığı açısından ciddi bir sakıncayı beraberinde getirmiştir. Şöyle ki Arap diliyle inmiş bir metnin kelime dünyası, kendisinden asırlarca önceki bir dil (İbranice) ölçeğinde incelenmiştir. Bir dilin içerisinde zamanın ve mekanın değişmesiyle sürekli değişen bir olguyu; siz başka bir dilin içerisinde ararsanız ortaya nelerin çıkacağını kestiremezsiniz.

Semantik araştırmalarda teorik düzeyde sürekli vurgulanagelen artzamanlı ve eşzamanlı inceleme tarzının özellikle eşzamanlı olanı tercihe şayan görülmektedir. Bu tarz, özellikle Kur'an'ın indiği dönemin resmini çeken ilk üç asırdaki birikimin elimizde olması hasebiyle çok zor görünmemekle beraber çalışmalarda pratik anlamda bu tür bir ayrıma gidildiği pek rastlanan bir şey olmamıştır.

Konulu/Kavram/Semantik alana örnek olacak çalışmalardan bazıları şunlardır: Suat Yıldırım'ın Kur'an'da Uluhiyyet (Erzurum, 77), Sadık Kılıç'ın Kur'an'da Günah Kavramı (Erzurum, 82), Ömer Özsoy'un Sünnetullah Kavramı (Ankara, 91).

3. Mukayeseli Kutsal Kitap Muhteva Çalışmaları

Semantik incelemelerin bir bacağını oluşturan bu tür çalışmalar, vahiy geleneğinin kutsal kitaplarındaki ortak alanların mukayeseli bir şekilde incelemesini yapmaktadır. Bu tür çalışmaların sayısı çok azdır; ama başlangıcı ta 1970'lere kadar dayanmaktadır. Örneğin Ömer Özogulun Üç kutsal kitapta Allah anlayışı (Ankara, 71) adlı doktora çalışması bu alanın ilki sayılabilir. Bu bağlamda Osman Cilacı'nın cennet (Erzurum, 75); Muzaffer Yılmaz'ın turizm (İstanbul, 88), M. Sinanoğlunun peygamberlerin ismeti (Bursa, 89); ayrıca Hz. İbrahim, Ad-Semud-Lut kavimleri, helaller-haramlar ve vahiy gibi konular incelenmiştir. Bunlar içerisinde Mehmet Paçacı'nın Ahiret inancı (Ankara, 89) önem arz etmektedir.

Bu alandaki çalışmaların azlığı, iyi bir yabancı dil; ayrıca Kitab-ı mukaddes ve literatürüne hakimiyeti gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Tefsir alanı açısından önemli bir çalışma alanı olmasına karşın, bu alanda çalışabilecek donanımda öğrenci ve akademisyen; belki hoca bulmanın zorluğu ortadadır.

4. Tahkik Çalışmaları

Kütüphanelerdeki yazma eserlerin nüshalarının karşılaştırılması neticesinde belli edisyon kritik yöntemlerini uygulayarak otantik bir metin ortaya çıkarma şeklindeki tiptemenin ilkini, Emin Işık hocanın İbnü'l-Enbari'ye ait "İdahu'l-Vakf ve'l-İbtida"sı (İstanbul, 84) oluşturmaktadır. Ancak bu tür çalışmaların yoğunlaştığı dönem, 1990 ile 2000'li yıllar arasındadır. Sayıları, yaklaşık

25 civarında olan bu tür çalışma türünün fazla olmamasının en önemli sebepleri arasında, Arap dünyasında tez makamında bu konuda yoğun bir faaliyetin olmasıdır. Bir başka sebep de, bu tür bir faaliyetin boş bir uğraş olarak görülmesidir ki, buna katılmak mümkün değildir. Bugün biz, yaptığımız tüm çalışmalarını büyük oranda yapılan tahkik çalışmalarına borçluyuz. Bu yüzden gerek bizim kütüphanelerimizde, gerekse batı ve arap dünyasındaki kütüphanelerde başta kendi geleneğimize ait olanlar olmak üzere, tefsîr alanının çeşitli konularıyla ilgili hala yoğun bir yazma literatürün bulunması ve kütüphane raflarında çürümeye terk edilmesi, tefsîr akademiasının en azından yüksek lisans düzeyinde bu alanı devam ettirmesini zaruri kılmaktadır.

5. Tefsîr-Kur'an Tarihi ve Tabakatı ile İlgili Çalışmalar

Bu tür tarihle ilgili çalışmalar, ilk olarak Kur'an; ikinci olarak ise tefsîr tarihine odaklanmaktadır. Kur'an'ın cemi, kitabeti, istinsahı, tefsîr tarihinin aşamaları; isnad olgusu, rivayet ve dirayet alanları bu konulardan bazılarıdır. Ne yazık ki, bu konuda tez düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı son derece azdır. Hem de nitelik olarak zayıftır. Bu konuda çıtayı yükselten eserlerden birisi, M. Akif Koç'un İbn Ebi Hatim Örneğiyle ilk dönem tefsîr faaliyetleridir (Ankara, 2001). Yine tefsîr tabakat zincirinin kayıp halkalarından olan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine dair M. Abay'ın Osmanlı Dönemi Müfessirleri (Bursa, 92) ile İshak Özgel'in Selçuklu Dönemi Müfessirleri (Bursa, 96) ciddi bir boşluğu doldurmaktadır.

6. Metodik ve Metodolojik Çalışmalar (Ulumu'l-Kur'an ve Tefsîr Usulü)

Bu alan, telif yöntemi çalışmalarının dışında daha çok genel anlamda ulumu'l-kuran ve tefsîr usulüne yönelen çalışmaları kapsamaktadır. Bunların bir kısmı, müfessirlerin tefsîrlerinde ulumu'l-kur'anla ilgili muhtevanın ele alınması şeklinde gerçekleştirilmiş iken, bir kısmı da herhangi bir tefsîrde ulumu'l-Kur'an'ın bir çeşidini incelemiştir. Bir başka çeşit, ulumu'l-Kuran (Zerkeşi, Suyuti, İbn Akile vb.) isimli eserler üzerinde yapılan incelemelerdir. Öte yandan Kur'an ilimlerinden (ğaribu'l-kuran, müşkilü'l-kuran, müteşabihu'l-Kur'an, esbabü'n-nüzul vb) birinin konu düzleminde tarihi seyri ve içeriğini inceleyen çalışmalar da söz konusudur. Bu çalışmaların bir çoğu, tam bir metodoloji üretme açısından çok zayıf kalırken, bu alanla ilgili yapılacak çok şey olduğunu da düşündürmektedir. Bu bağlamda Serinsu'nun Esbabü'n-nüzul (Ankara, 93) ile ilgili tezi konuyu çok derinlemesine inceleyen örnek bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu arada benim doktora tezimi de (Kur'an'ın Anlaşılmasında 'İtibar Sebebin Hususiliğine Değil, Lafzın Umumiliğindedir' ilkesine

Usulcülerin Metodolojik Yaklaşımları, Ankara, 2001), -(n)acizane- metodoloji arayışı içerisinde bir çalışma olarak buraya eklemek gerekir. (bu arada hocama (Prof. Dr. Mehmet Paçacı) da ayrıca teşekkür ediyorum.)

7. Tefsir Yöntem ve Ekol Çalışmaları

Bu alan, genel olarak rivayet ve dirayet tefsir ekolleri veya tefsirin gerek tarihsel bakışlı gerekse teorik düzeyli yöneliş ve yöntemlerini (mezhebi, işari, mutezili, konulu, bilimsel, vb.) konu edinen çalışmaları içermektedir. Buna Kur'anın Kur'an'la tefsiri, Sünnetle tefsiri, tabiun ve etbau tabiun sözüyle tefsiri tiplerini de ekleyebiliriz. Bu alanlarla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örnek çalışmalardan Ateş hocanın İşari Tefsir Okulunu (Ankara, 74); Celal Kırca hocanın İlmî Tefsir Hareketini (Bursa, 84), Halis Albayrak'ın Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirini (Ankara, 89), Mustafa Öztürk'ün Tefsirde batınlılığını (Samsun, 2002); örnek olarak sunabiliriz.

8. İnterdisipliner Çalışmalar

İnterdisipliner çalışma derken, öncelikle tefsir alanının temel İslâm bilimlerinin diğer alanlarıyla (hadis, fıkıh, kelam, vb) iletişim ve ortaklık içerisinde yürütülen çalışmalar kastedilmektedir. Ama asıl itibariyle İlâhiyât alanı dışında yer alan Sosyal ve Fen Bilimlerinin yöntem ve içeriklerinden yararlanarak çalışma icra etmeyi karşılamaktadır. Kur'an düzleminde ele alınan konunun ilgili olduğu sosyal veya sayısal bilimlerden biri veya bir kaç dikkate alınarak incelenmesidir. Bu bağlamda Türkiye ölçeğinde Sosyal Bilimler içerisinde özellikle sosyoloji olmak üzere psikoloji ve kısmen felsefeyle ilintili çalışmalar yapılmıştır. Bu arada özellikle sosyolojinin çeşitli alt alanları (Din sosyolojisi, sosyal psikoloji vb) dikkate alınarak çalışma yapıldığı da gözden kaçmamaktadır. Sosyolojik çalışmaların başlangıcını 1977 yıllarında yapılan Kur'an'daki çalışma kavramına sosyolojik bir yaklaşım (M. Rami Ayas, Ankara, 77) oluşturmaktadır. Fen bilimleri ile ilgili çalışmalar daha çok bilimsel tefsir yönelişi içerisinde ele alınmış; pozitif bilimlerin mevcut verileri ve buluşlarıyla Kur'an'da varlığın çeşitli alanları için açıklamalar yakalanmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz her iki alan (sosyal ve fen) için standardize edilebilecek kurallar üzerinde anlaşmaya varılmadığı ve nereye kadar nasıl yararlanılacağı soruları cevap bulmadığı için kabul edenler ve etmeyenler şeklindeki iki görüş arasında çekingen ve acabalı çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yapılan çalışmalar da ne yazık ki çok az seviyededir. Örnek olarak, Kur'an'da Sosyal Psikoloji (Abdülkadir Etöz, Konya, 89; Şaban Karasakal, Erzurum, 2005), Kur'an'da İman Psikolojisi (Abdurrahman Kasaboğlu, Konya, 96) adlı tezler verilebilir.

İnterdisipliner çalışma alanı, ülkemizde yeterince ve doğru bir şekilde çalıştırılan bir alan henüz olamamıştır. Son derece verimli ve fayda getireceğini düşündüğümüz bu tür çalışmaların, özellikle alan dışında kalan kısmında özel bir mesaiyi gerektirmesi; o alana hakimiyet için emek ve efor harcanmayı mecbur tutması açısından pek cazip görülmemektedir. Öğrenciler ve hocalar bundan uzak durmaktadır. Kanaatimce, sosyal ve fen bilimleri alanıyla ilintili çalışmalar yaptırıldığında, öğrencinin tefsîr anabilim dalı için bir danışman bulunurken, öteki alanla ilgili ikinci resmi bir danışman seçilerek konunun öteki tarafı ikinci danışmana havale edilmelidir. Ancak yan alan üzerinde bilgi sahibi olup o alana hakimiyet kurması gerektiğini kabul edecek öğrenci bulmak kayd u şartıyla. Bu alanla ilgili belki bir başka çalışma tiplemesi, şu şekilde ihdas edilebilir; sosyal bilimler alanında çalışan öğrencilerle tefsîr alanında çalışan öğrencileri birlikte çalıştırma projesi geliştirilebilir. Bu şu anlama gelmektedir. Özellikle doktora düzeyinde sosyolog bir öğrenci ile tefsirci bir öğrencinin her iki alandan birer danışman olarak çift danışmanlı ve çift öğrencili ortaklaşa bir tez yapmasıdır. Her iki öğrenci kendi alanına katkı yaparken; her iki danışman da kendi alanıyla ilgili yönlendirecektir ki, bu durumda doktora tezinin daha olgun ve oturaklı olacağı ortadadır.

9. Retorik ve Dilsel Paradigmatik Çalışmalar

Bir başka alan, Kur'an'ın dilbilim ve retorik açısından ele alındığı çalışmalardır. Temsili anlatım, lafzi tekrarlar, hakikat-mecaz, emsal, cümle yapısı, edebi üslup, sorular-cevaplar, benzetme/teşbih, çokanlamlılık, deyimler vb. bir çok konu ele alınmıştır. Bunlar içerisinde önemli iki çalışmaya vurgu yapmak istiyoruz: Şahin Güven'in çokanlamlılık (Kayseri, 2004); Mustafa Karagöz'ün Dilbilimsel Tefsir (Kayseri, 2009).

Ancak ülkemizde her iki alanla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına ve içerisinde değerli çalışmalar bulunmasına karşın, bu alanla ilgili yapılan çalışmaların hem kemiyet hem de keyfiyet açısından yeterli olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Arapça bir metin olarak Kur'an'ın morfolojik, sentaktik ve retorik yönleriyle ilgili gerek metin düzeyinde; gerekse tefsirleri düzeyinde daha ileri çalışmalar yaptırılmalıdır. Çünkü Kur'an, arapça bir metindir ve onun anlaşılmasının temel basamağı onun dilsel ve retorik düzeyde anlaşılmasına bağlıdır. Ancak ortada ciddi bir sorunumuz bulunmaktadır: Bu konuda araştırma yapabilmek için iyi derecede arapça bilgisine; hatta bu da yetmemekte; arap dil ve belâğat literatürü ve birikimi ile modern dilbilim alanına vakıf olan öğrencilere ihtiyaç vardır. Ama öğrencilerimizin bu alanda çok geri olduğunu; hocalarımızın da bu konuya ilgisiz kaldıklarını hatırlatmak istiyorum.

10. Oryantalizm Odaklı Çalışmalar

Bu alanda yapılan çalışmalar Kur'an ve tefsir konusunda çalışan oryantalistlerin eserlerine reddiye şeklinde yapılan tezleri karşılamaktadır. Türkiye'de bu bağlamda çok az çalışma bulunmakta; yapılanlar da oldukça yetersiz durmaktadır. Ancak bu anlamda dışarıda doktora yapan bazı akademisyenlerimizin çalışmaları dikkate değerdir. Örneğin İsmail Albayrak'ın Kur'an kıssaları (England, Leeds, 2000); Bilal Gökür'ün da Kur'anın kaynağı (England: Manchester, 2002) ile ilgili çalışmaları bu alandaki önemli tezlerdendir.

Bilindiği gibi ta 1600'lü yıllardan başlamak üzere özelde Kur'an çevirisi olmak üzere genelde Kur'an'ın kaynağı, kıraatleri, dili, kıssaları vb. bir çok konu üzerinde müsteşrikler tarafından batının çeşitli dillerinde kaleme alınmış oryantalist çalışmalar bulunmaktadır. Ve bu çalışmaların hemen hepsi, gerek Kur'an'ın dilinin öteki dillerle ilintilendirilmesi; gerekse kuranın kaynağının öteki kutsal kitaplara yaslandırılması noktasında düğümlenmektedir. Öte yandan Kur'an'ın üslup açısından bütünlük sorunuyla ilahiliği hakkında şüphe yaratma konusunda bir uğraş; buna bağlı olarak ayetleri tarihleme girişimleri söz konusudur. Bizim tarafa döndüğümüzde ise tefsir akademiasının bunlara bir şekilde cevap verme zorunluluğu söz konusudur. Ancak yukarıda mukayeseli kutsal kitaplar maddesinde olduğu gibi, burada da oryantalist eserlerinin yazıldığı dile hakim olan öğrencilere şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır ki, akademya yabancı dili güzel olan öğrencilerini bu alana yönlendirerek bu ihtiyacı karşılayabilir.

SONUÇ

Yaklaşık 60 yıllık bir maziye sahip olan tefsir akademiası, bugün geldiği nokta itibariyle birikim olarak hem keyfiyet hem de kemiyet açısından küçümsemeyecek bir düzeydedir. Başlangıçtan bu yana tabii seyri içerisinde bir gelişim göstermiş; İlahiyat Fakültelerinin kurumsallaşması paralelinde belli bir düzeyi yakalamıştır. Önceleri "metot" çalışması şeklinde başlayan çalışma alanı, giderek çeşitlenmiş, alanın bir çok yönünü kapsayacak ana başlıklar düzeyinde çalışmalara imza atılmıştır. Dönemler açısından bugüne kadar beş farklı dönem geçirmiş, 1950'lerde doğmuş, 80'li yıllara düşe kalka ilerlemiş; 82 ila 95 yılları arasında kurumsal düzeyde gelişim göstermiş; bir çok şey yerli yerine oturmuş; 1995-2005 yılları arasında sancılı bir dönem geçirmiş; ama ilgili dönemin dezavantajları yanında ciddi avantajları olmuş; akademyanın dilinden, mantığına; düşüncesinden işleyişine kadar bir dizi olayın değişimine vesile olmuştur. Adeta bir silkiniş yaşanmış; mazisini inkar etmeyen; ama yeri geldiğinde eleştiren; yeri geldiğinde de hakkını veren; bir anlamda kökü mazide; gövdesi halde; dalları müstakbelde bir anlayışın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş; 2005 yıllarından

sonra bir durulma yaşanmış; sivri uçlar (modernist ve gelenekçi) törpülenmiş, orta yol tutulmuştur. 2011-12 yıllarından sonra da benim görebildiğim kadarıyla iki farklı tavırla bir gevşeme dönemine girilmiştir.

Bu kadarlık bir süre içerisinde, tefsîr anabilim dalı, 1430 adet telif-tercüme makale, 471 adet tebliğ, 560 adet telif-tercüme kitap, 370 adet doktora tezi ve 780 adet de yüksek lisans tezi ile ciddi bir birikime imza atmıştır.

Konu tiplemesi açısından “metot çalışmaları”, “semantik-konulu-kavramsal çalışmalar”, “mukayeseli kutsal kitap muhteva çalışmaları”, “tahkik çalışmaları”, “tefsîr-Kur’an tarihi-tabakat çalışmaları”, “metod(olojik) çalışmaları”, “tefsîr yöntem ve ekol çalışmaları”, “interdisipliner çalışmalar”, “retorik ve dilsel temelli çalışmalar”, “oryantalizm odaklı çalışmalar” şeklinde kabaca on kategoride çalışmalar yapılmıştır. Bu kategorilerden “metot çalışmaları”, başlangıçtaki “telif yöntemi” dairesinden kısmen kurtularak yöntem ve metot tiplmelerine az da olsa kaymıştır ki, bunun geliştirilmesine akademyanın ciddi düzeyde ihtiyacı vardır. Çünkü maziyi doğru ve anlamlı bir şekilde okumak, müstakbele emin adımlarla ilerleme anlamına gelmektedir. Bu çalışma kategorileri içerisinde tahkik çalışmaları, doktora düzeyine taşınmadan, -kütüphane köşelerindeki kitapların ilim dünyasına kazandırılması için- mastır düzeyinde devam ettirilmelidir. Konulu ve semantik çalışmalara daha ciddi nitelik kazandırılarak bir bacak olarak sürekli hale getirilmelidir. Bunlar içerisinde özellikle “metodolojik çalışmalar” a ağırlık verilerek tefsîrin usulünün inşasının önü açılmalıdır. Çalışma portveyinde yer alan ve özellikle yabancı dil ve kültür alt yapısına ihtiyaç hissettiren “kutsal kitaplar arası mukayeseli araştırmalar” ile “oryantalist odaklı çalışmalar” kapsamında lisans düzeyindeki öğrencilerin “yabancı dillerinin geliştirmelerine” ön ayak olunarak bu alandaki öğrenci ihtiyacı karşılanmalıdır. Buna bağlı olarak özellikle Arapça bir metin olan Kur’an’ın anlaşılmasında vazgeçilmez bir fonksiyona sahip olan Arap dilinin akademyaya intisap etmeden önce öğrencilerin ileri düzeyde geliştirmelerine fırsat verilmeli; retorik ve dilsel paradigmalara ilgili çalışmalara daha bir önem atfedilmelidir. Son olarak tefsîr alanı için modern dönemin en büyük katkılarından biri olan “interdisipliner çalışma” alanı, İlâhiyât öğrencisinin farklı disiplinlerle ilintili çalışması yerine, farklı disiplinlerden iki öğrenciye aynı konu verilmek veya en azından iki alandan farklı iki danışman tayin etmek suretiyle daha sağlıklı bir zemine oturtulmalıdır.

Bütün bunların yanısıra, kemikleşmiş yapısıyla kendiliğinden yoluna devam eden akademyanın gelişmesinin önünde ciddi sorunlar olduğunu da kaydetmek gerekmektedir. Müstakbele daha emin adımlarla ilerlemek ve daha ileri çalışmalara imza atmak için, akademyanın kendisini otokritiğe tabi tutması;

kemikleşen bir takım sorunlarına ciddi çözümler üretmesi elzem görünmektedir. Genelde İlahiyât özelde ise tefsîr akademiyası ile ilgili olarak akademik sistemden; öğrenciden ve hocadan kaynaklanan bir dizi problemimiz mevcuttur. Öğrenciye genellikle problem sadedinde yetersizlik, ilgisizlik ve tembellik gibi sorunlar atfedilmektedir. Özellikle yetersizlik sorunu öğrenciden ziyade, akademik sistemimize; belki biz hocalara nispet edilmesi gereken bir sorundur. Öğrencinin Arapçası yoksa, yabancı dili yoksa, bilim dalından bi-haber ise bunun sebebi Arapça öğretmekten; yabancı dil vermekten; alanı kapsayıcı bir şekilde belletmekten uzak olan lisans düzeyi (ve belki öncesiyle) eğitim sistemimizdir. Öğrenci ile ilgili tüm sorunlar, aslında temelde sisteme ve hocaya irca edilebilmektedir. Sistemle ve hocayla ilgili sorunlar çözüldüğünde, öğrenciden kaynaklanan sorunlar kendiliğinden çözüme kavuşacaktır.

Sonuç olarak, akademya bugünlere bilinçli, ne yaptığını bilen, derdi ve amacı olan hocalarla, sıradışı ve çalışkan, araştırmaya meyilli öğrencilerin omuzlarında gelmiştir. Bundan sonraki süreçte akademyamız, her bir ferdiyle ciddi bir otokritiğe girerek, daha bilinçli ve sistemli bir şekilde sistemden, hocadan ve öğrenciden kaynaklanan sorunlarını tespit ederek çözümler üretmeli; bu bağlamda herkesim ve herkes üzerine düşeni azami derecede yerine getirmelidir. Bu sayede tefsîr akademiyası daha sistemli ve orijinal çalışmalara imza atacak; tarihe kayıt düşecektir.

Lisansüstü Dersler ve Tezlere Yansıması

Sümeyye SEVİNÇ¹

Giriş

Lisansüstü tefsir tezlerinin sistem, eğitim – öğretim ve tezler olmak üzere üç aşamada değerlendirildiği sempozyum çerçevesinde eğitim – öğretim alanının müfredat kısmını konu alan bu araştırmada, lisansüstü derslerin tezlere alt yapı sağlaması meselesi üzerinde durulacaktır. Lisansüstü derslerin tezlere etkisinin müspet addedildiği araştırmanın temelini, ders seçimlerinin merkezi olarak ortak bir şekilde mi yoksa ihtisas alanları doğrultusunda ekolleşerek mi hazırlanması gerektiği sorunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda ders isimlerinin derslerin verildiği dönemler açısından kategorize edilerek lisansüstü tefsir müfredatının tezlere alt yapı sağlaması meselesinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle müfredatın mevcut öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarına mutabık olarak belirli alanlarda ihtisaslaşması suretiyle tezlerin daha etkin hale getirilmesine yönelik bir teklifin önerilmesi istihdaf edilmektedir. Bu minvalde öncelikle veri toplama, kronoloji ve mukayese yöntemleri ile Türkiye’de Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı veya Tefsir Bilim Dalı’nın eğitim – öğretime başladığı tespit edilen üniversitelerin müfredatına dair örnekler, tefsirin temel alanlarına göre kategorize edilecek ardından Atatürk, Erciyes ve Marmara Üniversiteleri özelinde ders kategorileri ve tez konuları mukayese edilecektir. Bütün bunlardan sonra meseleye dair uygulanan anketin neticeleri çerçevesinde müfredatın tezlere yansıması değerlendirilecektir. Ancak gerek hedeflenen bütün üniversitelerin toplu müfredatına erişim sağlayamama gerekse mevcut müfredatı kategorize etme hususunda tefsirin temel alanları ile ilgili tedavül gören bir sabitenin bulunmaması hasebiyle bu araştırma, müfredatına erişilen bazı üniversitelerin ders kategorileri ile sınırlı kalacaktır.

1 Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, sumeyye.sevinc@dpu.edu.tr.

Türkiye'deki Lisansüstü Tefsir Dersleri

Türkiye'deki lisansüstü tefsir derslerinin tezlere yansımaları meselesi öncelikle derslere dair bir arşiv oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda müfredatına erişim sağlanan üniversitelerin lisansüstü ders durumuna dair değerlendirmeler sunulacaktır.

Lisansüstü Tefsir Müfredatına Erişim Yöntemleri

Türkiye'deki lisansüstü tefsir müfredatına erişim hususunda ilk etapta Türkiye'deki Temel İslam Bilimleri veya tefsir bölümünde lisansüstü programı olan üniversiteler tespit edilmiş ve söz konusu üniversiteler arasından lisansüstü programının açılmış olmasına rağmen henüz eğitim – öğretime başlamamış olan üniversiteler elenmiştir. Böylelikle araştırma 50 üniversite ile sınırlı kalmıştır.² Tespit edilen üniversitelerin lisansüstü müfredatına erişebilmek adına temelde dört farklı yönteme müracaat edilmiştir.³ Bu bağlamda öncelikle İlim Yayma Vakfı vasıtasıyla her bir üniversitenin rektörlüğüne üst yazı gönderilmiştir. Bu sayede 29 üniversitenin göndermiş olduğu üst yazı ile müfredata dair müspet yönde bilgi alınmıştır. Ancak tek bir üniversite menfi yönde cevap vermiştir. Ayrıca internet sitelerinde lisansüstü programının açık olarak görülmesine rağmen henüz eğitim – öğretime başlamadığı için müfredatı bulunmayan iki üniversiteden durum bildirir yazı alınmıştır.⁴

Üniversitelerin müfredatına erişim hususunda takip edilen ikinci yol ise enstitü sekreterleri ya da Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanları'nın resmi yazışma adreslerine özel mail gönderme şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak menfi dönüşler istisna edilirse bu şekilde sadece üç üniversiteden müspet manada sonuç elde edilmiştir. Her ne kadar bu yöntemle ulaşılan veri sayısında artış olsa da esasında yöntem, Türkiye'deki resmi yazışmalara dair özel taleplerin pek fazla ciddiye alınmadığını göstermesi açısından önemli bir tecrübe olmuştur. Dolayısıyla bu durum, herhangi bir kurumdaki yetkili bir kişinin kendi alanını ilgilendiren bir meselede yeteri kadar duyarlı kalamadığını kısmen de olsa göstermektedir.

2 Bu üniversitelerin ayrıntılı tablosu için bkz. EK 1: Üniversitelerin Lisansüstü Programları

3 Söz konusu dört yöntemi uygulamaya geçmeden önce Başbakanlığın Bilgi Edinme Sistemi BİMER'e talep edilen üniversitelerin müfredatlarına erişim hususunda 24 Mart 2017 tarihinde talepte bulunulmuş, talep aynı gün içerisinde YÖK'e sevk edilmiş ancak 23 Mayıs 2017 tarihinde resmi prosedür gereği talebe dair dönüş sağlamak adına verdiği şu cevap meselenin taraflarınca pek fazla ciddiye alınmadığını göstermektedir:

... öğretim üyelerine dair bilgileri içeren "Yükseköğretim Akademik Arama Motoru" (<http://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>) ile detaylı bilgilere ulaşılabilecektir.

4 Zikri geçen üniversiteler Kocaeli ve Bayburt Üniversiteleri'dir.

Lisansüstü tefsir müfredatına erişim hususunda üçüncü bir yöntem olarak üniversitelerin resmi sitelerinden istifade edilmiştir. Ancak bir iki üniversite istisna edilirse⁵ bu şekilde ulaşılan müfredatın sadece güncel veya son birkaç yıla ait ders programlarından ibaret oluşunu ifade etmek mümkündür. Bu araştırmanın asıl meselesi müfredat değil müfredatın lisansüstü tezlere yansması olması hasebiyle üniversitelerin en azından birkaç yıllık ders programına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan bütün üniversitelerin internet sitelerini güncellemiş olmaması da araştırma açısından engel teşkil etmiştir.

Üniversitelerin müfredatına erişim hususunda en fazla veri, müracaat edilen araçlar vasıtası ile sağlanmıştır. Bu sayede bilhassa yeni kurulan üniversitelerin geçmiş yıllarının tamamını kapsayan arşivlerine erişilmiştir. Üniversiteye gerek araştırma görevlisi gerekse üniversitenin lisansüstü programına kayıtlı öğrencisi olması hasebiyle müntesip olan araçlarla doğrudan iletişim kurulduğundan bu sayede son derece kapsamlı veriler elde edilmiştir.⁶

Her bir yöntemde esasında standart bir dilekçe formundan istifade edilmiştir. Ancak üniversitelerin birçoğu talebe bütünüyle cevap verememiştir. Talep edilen iki temel hususu tefsir/Temel İslam Bilimleri programının başlangıç tarihi ve başlangıçtan itibaren mevcut programa erişim teşkil etmektedir. Buna rağmen bazı üniversiteler başlangıç tarihini verme hususunda tatmin edici bir cevap sunmazken bazıları ise yeterli arşive sahip olmadıklarından sadece güncel programı göndermekte hatta bu hususta üniversitelerinin web sitelerine yönlendirmekle iktifa etmektedir.⁷

Bütün bunlar esasında resmi yazışmalarda bazı hususlara itibar edilmediği üstelik kâfi olmasa da “cevap vermiş olmak” için bir dönüşün yapıldığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Netice itibariyle veriler, üniversitelerin genel olarak toplu arşive sahip olmadıklarını ve geçmişe dair arşiv oluşturma gibi bir kaygılarının bulunmadığını göstermektedir.

Erişim Sağlanan Müfredatın Genel Durumu

Türkiye’de tefsir lisansüstü programı bulunduğu tespit edilen 50 üniversiteden 47 tanesinde tefsir, Temel İslam Bilimleri programı içinde eğitim – öğretim vermekteyken üç üniversitede müstakil programa tabidir. Ancak söz konusu üç üniversiteden Dicle Üniversitesi’nde tefsir sadece yüksek lisans programında

5 Bu minvalde Sakarya Üniversitesi misal verilebilir.

6 Bu minvalde Atatürk, Erciyes, İstanbul, Yıldırım Beyazıt ve Yalova Üniversiteleri örnek olarak zikredilebilir.

7 Üniversitelerin müfredat erişim durumu için bkz. EK 2: Müfredatına Erişim Sağlanan Üniversiteler

müstakildir. Diğer taraftan hali hazırda Temel İslam Bilimleri lisansüstü programına dahil olan Atatürk Üniversitesi'nde 2014 yılından önce tefsir müstakil bir bölüm olarak eğitim vermiştir.⁸

İncelenen üniversiteler arasında tefsir lisansüstü programı olan 20 üniversitenin sadece yüksek lisans programı mevcuttur. Üniversiteler hakkındaki güncel durum bilgisi her bir üniversite ile iletişim kurularak temin edilmiştir. Bu sayede lisansüstü program açıldığı halde henüz eğitime başlamayan, eğitime bir sonraki dönemde başlama ihtimali olan ve lisansüstü programla ilgili yazışmaları tamamlanan üniversiteler tespit edilmiştir. Ancak araştırmamanın sınırlarını aşması hasebiyle bu verilere yer verilmemiştir.

Lisansüstü müfredata erişim hususunda en erken tarihli veriler Erciyes ve Atatürk üniversitelerine aittir. Ayrıca son on iki yıla dair tefsir müfredatını veren Harran Üniversitesi ile 2009 senesinden sonraki müfredatına erişilen İstanbul Üniversitesi araştırma açısından son derece işlevsel bir rol üstlenmiştir.

Erişim sağlanan müfredatlar muvacehesinde üniversiteleri üç kısımda tasnif etmek mümkündür:⁹

Müfredatının tamamına erişim sağlanan üniversiteler

Müfredatının büyük bir kısmına erişim sağlanan üniversiteler

Güncel müfredatına erişim sağlanan üniversiteler

Araştırma her ne kadar müfredatla sınırlı kalmasa da lisansüstü tezlerin konularına göre kategorize edilmesine bir hazırlık teşkil etmesi kabilinden erişim sağlanan üniversitelerin müfredatları Akdeniz Üniversitesi'nden Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne kadar alfabetik olarak kategorize edilmiş ve genel bir müfredat haritası oluşturulmuştur. Nitekim üniversitelerin müfredatları iki örnekte verileceği üzere alfabetik olarak şu şekilde kategorize edilebilir:¹⁰

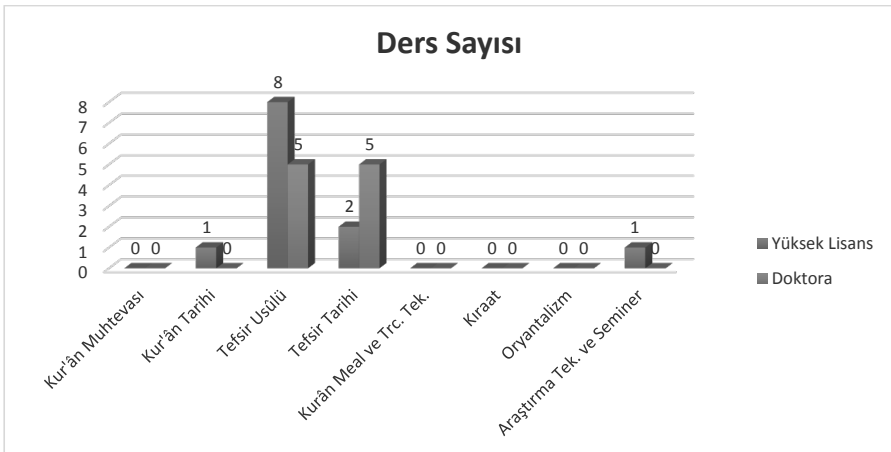
8 Ayrıntılı bilgi için bkz. EK 1: Üniversitelerin Lisansüstü Tefsir Programları

9 Ayrıntılı bilgi için bkz. EK 3: Üniversitelerin Erişim Sağlanan Müfredat Durumu

10 Müfredat oluşturulurken temel alınan alanlar için bkz. EK 4: Tefsirin Temel Alanları

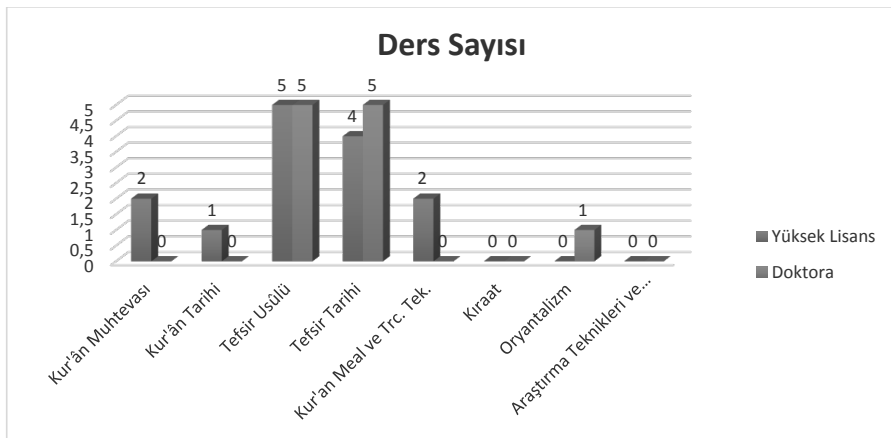
Akdeniz Üniversitesi Tefsir Yüksek Lisans – Doktora Müfredatı

Ders Kategorisi	Yüksek Lisans	Doktora
Kur'an Muhtevası	-	-
Kur'an Tarihi	Kur'an Tarihi ve Kur'an İlimleri	-
Tefsir Usulü	Genel Tefsir Kaideleri, Arapça Gramer ve Tefsir, Tefsir Usulünün Temel Konuları, Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, Müşkil Ayetlerin Tefsiri, Kur'an Mü- teşabihleri, Klasik Tefsir Usulü Okumaları, Tefsirde Tartışmalı Konular	Klasik Tefsirlerde Yöntem, Kur'an'ın Yorumlanmasında Temel Prensipier, İ'caz-ı Kur'an, Kur'an Retoriği, Kuran'da Anlatım Üslupları
Tefsir Tarihi	Tefsir Metinleri Analizi, Çağdaş Tef- sir Metinleri Analizi	İşari Tefsir Ekolü, Dirayet Tefsir Geleneği, Tefsir Ekolleri, Akli Tefsir Ekolü, Tefsirde Çağdaş Yaklaşımlar
Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri	-	-
Kıraat	-	-
Oryantalizm	-	-
Araştırma Teknikleri	Kur'an ve Tefsir Çalışmalarında Araştırma Yöntemleri	-



Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tefsir Yüksek Lisans – Doktora Müfredatı (2015-2016)¹¹

Ders Kategorisi	Yüksek Lisans	Doktora
Kur'an Muhtevası	Kur'an'ın Ana Konuları, Kur'an'ın Anlam Zenginliği	-
Kur'an Tarihi	Kur'an Tarihi	-
Tefsir Usûlü	Tefsir Metodolojisi, Metin-Yorum İlişkisi, Kur'an Semantiği, Kur'an İlimleri Tarihi, Kur'an Tefsirinde Bilinmesi Zorunlu Olan Disiplinler	Yeni Yorum Yöntemleri ve Tefsir, Kur'an Semantiği, Garibu'l-Kur'an Bağlamında Kur'an Okumaları, Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Usulü, Kur'an ve Tarihselcilik
Tefsir Tarihi	Tefsir Metinleri (Klasik-Çağdaş), Tefsir Tarihi, Tefsir Tarihinde Oluşumlar, İlmi Tefsir Hareketleri	Tefsir Metinleri (Ahkam Tefsirleri), Tefsir Metinleri (Klasik-Çağdaş), Kur'an Yorumunda Siyasal Eğilimler, Tefsirde Sapma Nedenleri, Tefsir Tarihinde Oluşumlar
Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri	Kur'an Tercüme Teknikleri Mealler I, Mukayeseli Kur'an Mealleri	-
Kıraat	-	-
Oryantalizm	-	Batıda Kur'an Çalışmaları
Araştırma Teknikleri	-	-

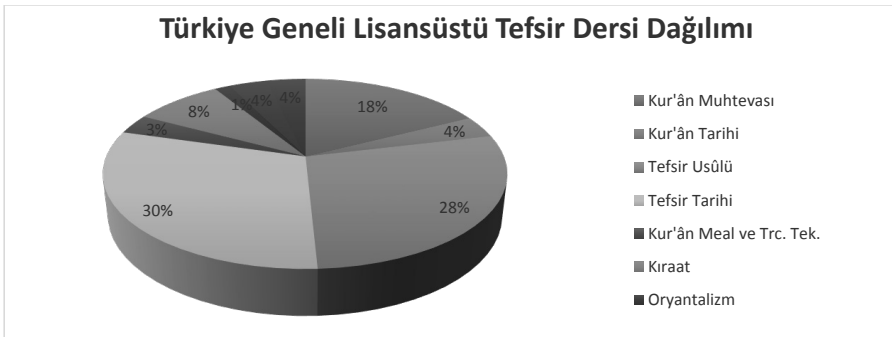


11 Doktora ve yüksek lisansta aynı ders isimleri tercih edilmiştir.

Erişim sağlanan üniversitelerin müfredatları incelendiğinde Atatürk Üniversitesi istisna edilirse müfredatın tamamına erişilen üniversitelerin daha geç dönemde kurulan üniversiteler olduğu tespit edilmiştir. Bu husus dikkate alındığında gerek zamansal açıdan kısa bir süreç geçirmeleri gerekse gelişen bilgi sistemleri sayesinde, yeni kurulan üniversitelerin müfredatlarının köklü üniversitelere göre daha düzenli bir şekilde arşivlendiği ileri sürülebilir.

Diğer taraftan Erciyes, İstanbul, Harran ve Marmara gibi üniversitelerin müfredatının büyük bir kısmına erişim hususunda söz konusu üniversitelerin müntesiplerinin büyük bir dahli olmuştur. Bu sayede köklü üniversitelerin tefsir derslerinin gelişim aşamaları takip edilebilmiştir.

Güncel müfredatına erişilen üniversitelerin geneli ise son dönemde tesis edilen üniversitelerdir. Bu üniversiteler ya kendilerinden önceki üniversiteler ile ortak program takip etmekte ya da programlarını köklü üniversitelere göre şekillendirmektedir. Söz gelimi Kafkas Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ile ortak program takip ederken Karabük Üniversitesi de 2016 senesine kadar Sakarya Üniversitesi'nin programına tabi olmuştur. Gelişim aşamasında üniversiteler arasında bu kabilden destekler gerçekleşse de bilhassa programlar ayrıldıktan sonra öğretim elemanlarının ihtisas alanlarının gözetilmesi eğitim kalitesi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Bu yüzden üniversitelerin tefsirin temel alanlarına göre ihtisaslaşması akademik gelişim açısından faydalı olabilir.



Türkiye genelindeki erişim sağlanan tefsir derslerinin alanlarına göre dağılımı incelendiğinde tefsir tarihi ve tefsir usulüne dair derslerin diğer alanlardan daha fazla bir yekûna sahip olduğu gözlemlenmektedir. Zikri geçen iki alanın ardından üçüncü sırada Kur'an muhtevasına dair derslerin öne çıktığı tespit edilmektedir. Buna mukabil en az yoğunluğu oryantalizme dair dersler oluşturmaktadır. Bu minvalde bilhassa Ankara Üniversitesi'nden ciddi bir adım atması beklenebilir. Ayrıca Kur'an Tarihi ve Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri ile irtibatlı dersler de diğer alanlara nazaran daha az bir kısmı teşkil etmektedir. Bu

durum bilhassa Kur'an Tarihi alanın derslere yansıyan veçhesiyle henüz başlangıç ve gelişim mesabesindeki alanlardan biri olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu alanlarla ilgili nitelikli derslere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca grafikte diğer alanlarla ilgili bir kısım da bulunmaktadır. Bu, yüksek lisans ve doktora programına tefsirden kayıt yaptırmış olmasına rağmen alan derslerine ilaveten sadece Temel İslam Bilimleri değil aynı zamanda felsefe, mantık gibi diğer sosyal bilimlere dair de alınan derslerin oranını göstermektedir. Öğrencilerin uzman öğretim üyelerinden farklı alanlara dair bu şekilde ders almaları, disiplinler arası çalışmaların niteliğine yönelik bir imkân olarak değerlendirilebilir.

Ancak Türkiye geneli lisansüstü tefsir dersi dağılımına dair verilen grafik, müfredatına erişim sağlanan üniversitelerin başlangıcından itibaren 2016-2017 eğitim-öğretim dönemine kadar geçen süredeki verilerle sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla bundan önceki döneme dair ulaşılan yeni verilerin tablonun genel dağılımını değiştirmesi muhtemeldir. Diğer taraftan bazı dersler, kategorideki sekiz alandan ikisinin alanına girmesine rağmen dersin muhtevası ve kaynaklarından hareketle iki alandan daha yakın olan alanın kapsamına dahil edilmiştir. Bu durum, grafiğin göreceli olarak yorumlanmasını zaruri kılmaktadır. Netice itibariyle sunulan veriler müfredatın sadece ön değerlendirilmesi açısından zemin hazırlamaktadır.

Türkiye genelinde erişim sağlanan lisansüstü tefsir ders isimlerinin gerek birinci ve ikinci yarıyıl gerekse yüksek lisans ve doktora açısından aynı, farklı ve aşamalı dersler olmak üzere üç kısımda çeşitlilik gösterdiği ifade edilebilir. Nitekim çoğu fakültenin müfredatında ortak bulunan derslerin yanı sıra Ankara ve Harran Üniversiteleri örneğinde olduğu üzere yüksek lisans ve doktora aynı ders isimlerinin verildiği tespit edilmiştir. Buna mukabil Hitit Üniversitesi'nde "Analitik Tefsire Giriş", Erciyes ve Fırat Üniversitesi'nde "Uygulamalı Kur'an Semantiği", Sakarya Üniversitesi'nde "Tefsir Terimlerinin Eleştirel Analizi", Rize Üniversitesi'nde "Yazma Tefsir Terminolojisi" ve Ankara Üniversitesi'nde "El Yazması Tefsir Metinleri" gibi diğer fakültelerde örneğine rastlanmayan özgün dersler de bulunmaktadır. Bu ikisine ilaveten sadece yüksek lisans ve doktora arasında değil aynı zamanda birinci ve ikinci yarıyıl da aşamalı olarak açılan dersler de mevcuttur. Bu minvalde "Klasik-Çağdaş Tefsir Metinleri" dersi ile "Çağdaş Tefsir Problemleri I-II" dersini misal vermek mümkündür. Ancak söz konusu derslerin aynı hocalar tarafından verildiği göz önünde bulundurulduğunda, derslerin birinci ve ikinci aşamalı olarak bölümlendirmeye müsait olup olmadığı hususu ile dersin muhteva ve formatında kayda değer bir değişikliğin yapıp yapılmadığı meselesi, üzerinde ayrıca tartışmayı gerekli kılmaktadır.

Türkiye'deki Lisansüstü Tefsir Derslerinin Tezlere Yansımaları

Lisansüstü tefsir derslerinin tezlere yansımaları ele alınırken iki yöntem takip edilecektir. Bu bağlamda öncelikle erişim sağlanan köklü üniversitelerden Atatürk, Erciyes ve Marmara Üniversitesi'nin ders ve tezleri temel alanlarına göre kategorize edilerek daha çok hangi alanlara temayül edildiği tespit edilecektir. Ardından konu ile ilgili gerçekleştirilen anketin sonuçları üzerinden derslerin tezlere yansımaları hususunda somut delillere ulaşılmaya çalışılacaktır.

Erişim Sağlanan Müfredatının Lisansüstü Dersler ve Tezler Açısından İncelenmesi (Atatürk, Erciyes ve Marmara Üniversiteleri Örneğinde)

Lisansüstü derslerin tezlere yansımalarının muhtemel en somut gözlem yollarından biri köklü üniversitelerin eğitim serüveninin incelenmesidir. Bu bağlamda elde edilen veriler çerçevesinde Atatürk Üniversitesi'nin son on yıla kadar, Erciyes Üniversitesi'nin öğrenci alımının gerçekleşmediği veya derslere ulaşamadığı birkaç yıl hariç müfredatının büyük bir bölümü ve Marmara Üniversitesi'nin son on yıllık müfredatı incelenecektir. Böylelikle lisansüstü tefsir derslerinin gelişim süreci takip edilerek gerek dersler gerekse tezler temel alanlarına göre kategorize edilecektir.

Atatürk Üniversitesi

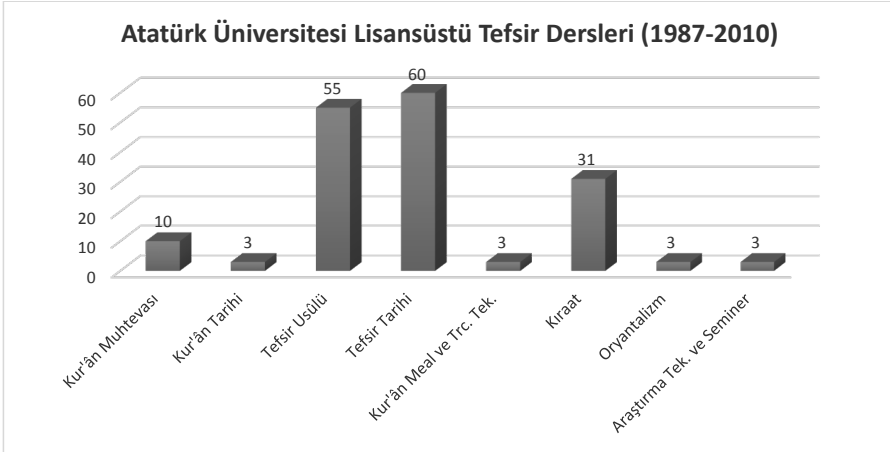
Türkiye'nin köklü üniversitelerinden biri olan Atatürk Üniversitesi'nde ilk lisansüstü tefsir dersi verilerinin elde edildiği 1987'den 1991 senesine kadar geçen süreçte sadece tefsir ve tefsir usûlü dersleri verilmiştir.¹² Bilhassa 1991 senesinden itibaren yoğunlaşan lisansüstü programda 1991-1993 yılları arasında Sosyal Bilimler Enstitüsü başlığı altında "İlahiyat Fakültesi" ibaresi yazılıyken 1993'ten itibaren "Temel İslam Bilimleri" ibaresi kaydedilmiştir. Bununla birlikte programda doktora ve yüksek lisans ayrımı 1994-1995 eğitim döneminde yapılmaya başlamıştır.

Diğer taraftan Atatürk Üniversitesi'nde lisansüstü tefsir dersleri adlandırılırken ilk dönemlerde çoğunlukla eser – müellif isimleri esas alınmaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde tefsir tarihi ve tefsir usûlü konularında, eser – müellif isimlerinden ziyade konu eksenli isimlere temayül edilmektedir. Bu bağlamda üniversitede tefsir tarihi, tefsir usûlü ve kıraat alanları öne çıkmaktadır. Tefsir ders isimleri açısından Türkiye genelinde en zengin muhtevaya sahip olan Atatürk Üniversitesi'nde isimler kadar derslerin konuları da çeşitlenmektedir. Söz gelimi İngilizce ve Fransızca tefsir metinleri için özel dersin

12 Detaylı bilgi için bkz. EK 5: Atatürk Üniversitesi Tefsir Lisansüstü Müfredatı

açılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca fakültede kıraat açısından Türkiye'deki diğer üniversitelerden oldukça fazla ders açıldığını ileri sürmek mümkündür. Ancak bunda üniversitenin kıraat öğretim üyesinin özel dahlinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Mumaileyh öğretim üyesi teorik ve pratik kıraata dair ücretsiz de olsa ders vermeyi ihmal etmemiştir. Bunların yanı sıra kıraat ve diğer derslerin alanında uzman hocalar tarafından verildiği dikkat çekmektedir.

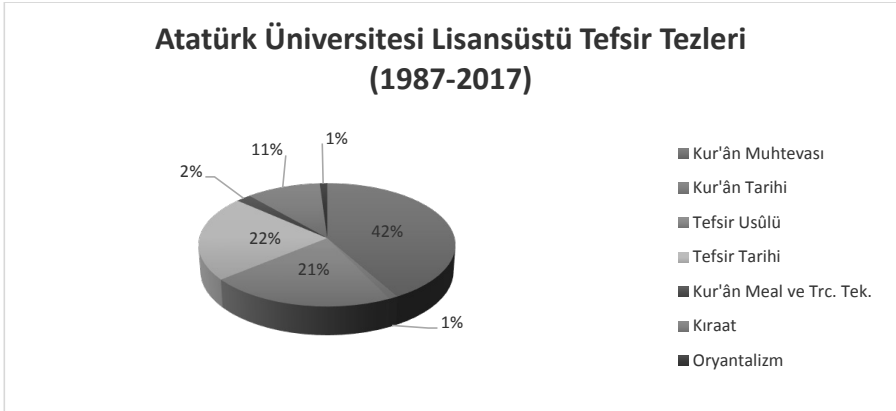
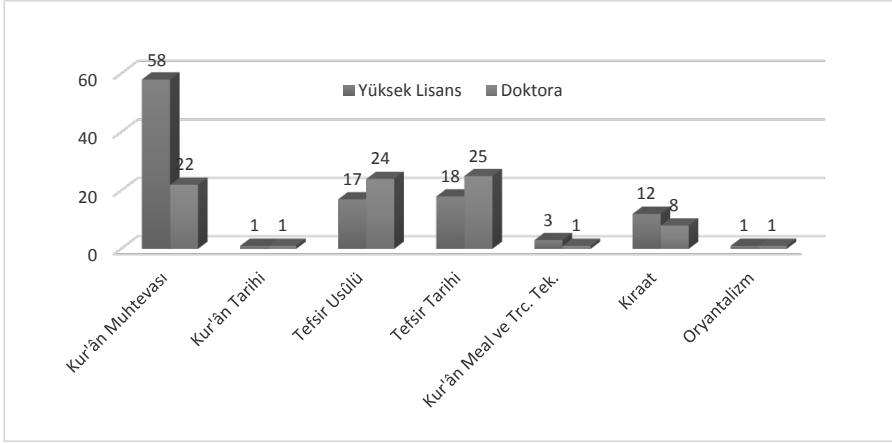
Bütün bunlara mukabil zaman içerisinde ders isimlerinin daha fazla sadeleşmesinin yanı sıra modern dönemdeki tefsir tartışmalarının derslere isim olarak yansıdığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Atatürk Üniversitesi, incelenen yıllar arasında bir taraftan klasik tefsir nosyonu kazandırma hususunda donanımlı bir program takip ederken diğer taraftan güncel tefsir tartışmalarına yönelmiştir. Nitekim 1995-1996 eğitim döneminde programda ilk defa oryantalizm ile ilgili dersin açıldığı, 1996-1997 döneminde ilk seminer dersinin verildiği ve 2002-2003 döneminden itibaren uzmanlık alan derslerinin uygulandığı saptanmıştır. Bunlara ilaveten tefsirin güncel durumuna dair konuları ihtiva eden derslerin açıldığı ve tartışmalı meselelere temas edildiği ifade edilebilir. Üstelik son dönemlere doğru kıraat ve klasik ders sayılarında meydana gelen azalmaya mukabil modern konular açısından bir artmanın mevzu bahis olduğunu belirtmek gerekir.



Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Tefsir Tezleri (1987-2010)

Atatürk Üniversitesi'nin 1987 senesinden itibaren tespit edilen 194 lisansüstü tefsir tezinin temel konulara göre dağılım oranları derslerle büyük ölçüde mutabakat sağlamaktadır. Nitekim lisansüstü tefsir derslerinde olduğu gibi tefsir tarihi, tefsir usulü ve kıraat alanlarının öne çıkması buna delil olarak gösterilebilir. Ancak Kur'an muhtevasına dair derslerin zikri geçen üç alandan daha

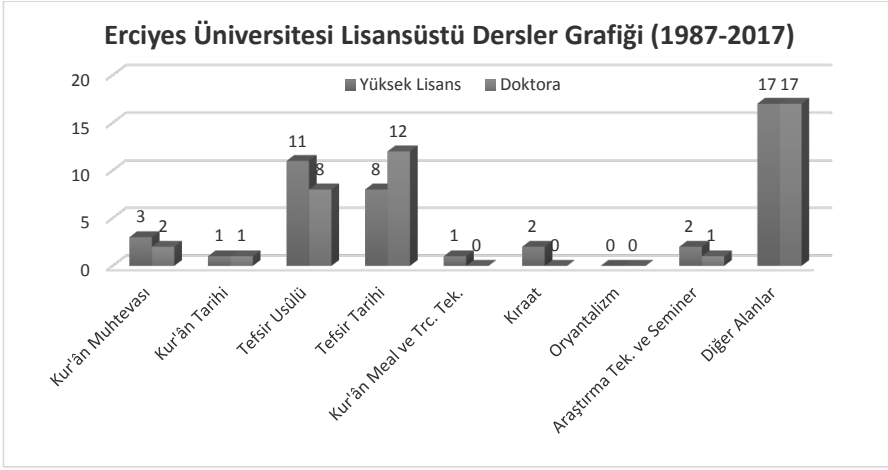
az olmasına rağmen tezlerde bu alana doğru bir temayülün bulunduğunu ifade etmek mümkündür.



Erciyes Üniversitesi

07.11.1984 tarihinde yüksek lisans ve doktora programının açıldığı Erciyes Üniversitesi'nin 1987-2017 arasındaki müfredatı incelendiğinde tefsir dışında gerek temel İslam bilimleri gerekse felsefe ve din bilimleri açısından diğer alanlara dair derslerin sayısının çoğunluğu oluşturduğu dikkat çekmektedir.¹³

13 Detaylı bilgi için bkz. EK 6: Erciyes Üniversitesi Tefsir Lisansüstü Müfredatı

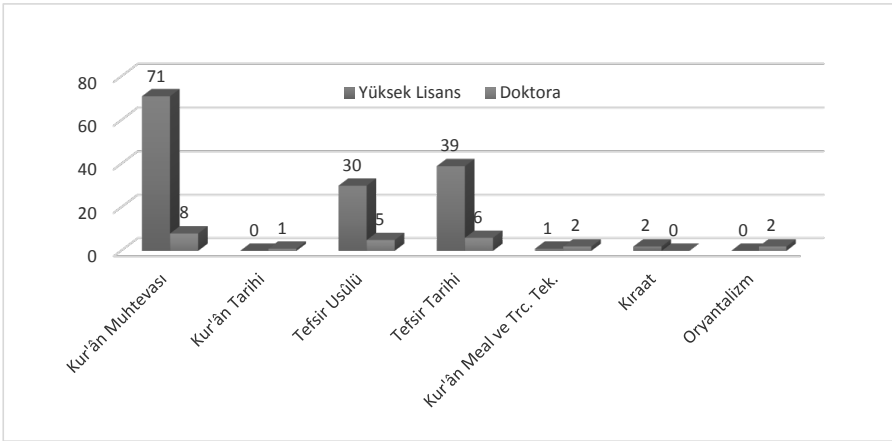


Üniversite her ne kadar tefsirle irtibatlı dersler açısından zengin bir muhtevaya sahip olsa da açılan farklı isimdeki ders sayıları itibariyle diğer alanların niceliksel olarak öne geçtiği gözlemlenmektedir. Nitekim hadis gibi temel İslam bilimleri içerisinde yer alan bir bölüme ait metin kritiğinden uygulamalı cerh ve ta'dile kadar alanın ihtisas derslerinin verilmesinin yanı sıra felsefe bilimlerinden İngilizce mantık metinlerine dair derslerin açıldığı görülmektedir. Üstelik tefsir dışındaki bu alanlar rastgele değil seviyeye mutabık olarak kademeli bir şekilde programa girmiştir. Bu, lisansüstü öğrencileri disiplinler arası çalışmalar açısından yönlendirici bir metot olabilir. Ancak söz konusu derslerin 2011 senesinden itibaren müstakil olarak değil disiplinler arası araştırmalar adıyla genel bir başlık halinde açıldığını belirtmek gerekir.

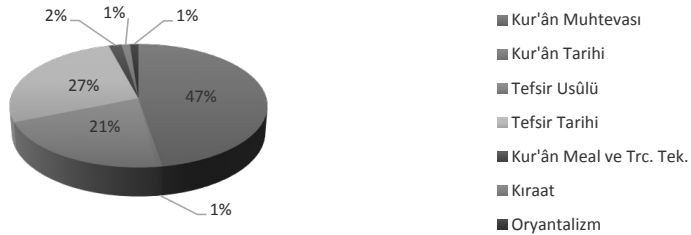
Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tefsir Tezleri (1987-2017)		
	Yüksek Lisans	Doktora
Kur'an Muhtevası	71	8
Kur'an Tarihi	0	1
Tefsir Usûlü	30	5
Tefsir Tarihi	39	6
Kur'an Meal ve Trc. Tek	1	2
Kıraat	2	0
Oryantalizm	0	2

Diğer taraftan derslerin kategorilerine dair hazırlanan grafik incelendiğinde Erciyes Üniversitesi'nin tefsir ile ilgili ihtisas seminerlerinde ağırlığın yüksek lisansta tefsir usûlü, doktora da ise tefsir tarihinde toplandığını ifade etmek mümkündür. Ayrıca geleneksel tefsir konularının ağırlıkta olduğu müfredata modern konuların da yansıdığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tefsir akademisinin tartıştığı meselelerin ihtisas derslerinde yer alması güncelin takip edilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle müfredat tefsir ile ilgili öncelikli kabul edilen meselelerde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca üniversitede seminerlerin genellikle hocaların ihtisas alanlarında verildiği dikkat çekmektedir. Buna mukabil oryantalizm ve kıraat ile ilgili dersler, hocaların ihtisas alanlarına bağlı olarak diğerlerine nazaran daha sınırlı sayıda kalmaktadır.

1987 senesinden sonra Erciyes Üniversitesi'nde yapılan tezler, temel konularına göre incelendiğinde tespit edilen 144 tezin Atatürk Üniversitesi'nde olduğu gibi Kur'an muhtevasında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.



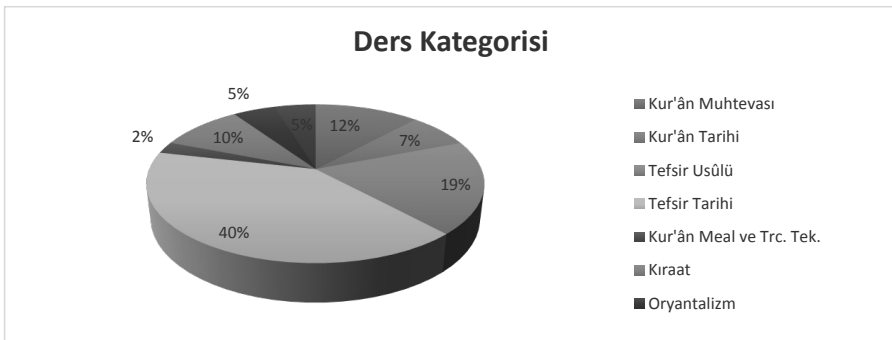
Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tefsir Tezleri (1987-2017)



Marmara Üniversitesi

Marmara Üniversitenin Tefsir Bilim Dalı'nda takip edilen müfredatın 2010-2011 eğitim-öğretim yılına kadar geçen sürece ait arşiv bilgisi temin edilemediğinden sadece 2010-2017 yılları arasındaki lisansüstü müfredat değerlendirilecektir.¹⁴

Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tefsir Dersleri (2010-2017)	
Ders Kategorisi	Ders İsim Sayısı
Kur'an Muhtevası	5
Kur'an Tarihi	3
Tefsir Usûlü	8
Tefsir Tarihi	17
Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri	1
Kıraat	4
Oryantalizm	2
Araştırma Teknikleri ve Seminer	2



14 Detaylı bilgi için bkz. EK 7: Marmara Üniversitesi Tefsir Yüksek Lisans Müfredatı

Önemli Tarihler

2011-2012: Ders isimlerinin değişmeye başlaması, aynı derse iki farklı isim verilmesi

2013-2014: Kıraat bilim dalının tefsirden ayrılması ve kredi sayısının değişimi

2014-2015: Bahar ve güz dönemi derslerinin toplu olarak değiştirilmesi (Bir yıllık uygulama)

2010-2017 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nin tefsir müfredatındaki ilk değişim 2011-2012 eğitim – öğretim yılında meydana gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu dönemde aynı dersin, iki farklı isimle müfredatta yer aldığı gözlemlenmektedir. Üstelik aynı ders için verilen iki farklı isme iki farklı öğretim üyesinin atandığı da son derece dikkat çekicidir. Nitekim bu dönemde konulu tefsire giriş/konulu tefsir şeklinde aynı öğretim üyesine verilirken, müsteşrikler ve Kur'ân incelemeleri/oryantalistler ve Kur'ân araştırmaları dersinin iki farklı formuna müfredata göre iki farklı öğretim üyesinin atandığı görülmektedir.¹⁵ Ancak bu dönemin ders kredileri daha önceki dönemde olduğu gibi iki kredi ile sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla bu veriler muvacehesinde ders isimlerindeki değişikliğin akademik bir ciddiyeti yansıttığını ifade etmek imkân dahilinde değildir. Bilakis meseleyi sosyal bilimler enstitüsünün sistemi ile irtibatlandırmak daha isabetli olabilir.

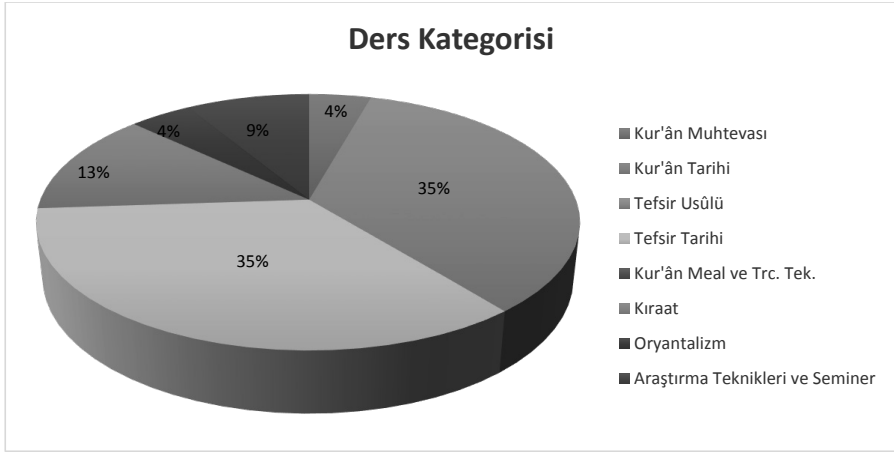
Diğer taraftan 2013-2014 eğitim – öğretim yılı, kıraat bilim dalının tefsirden ayrılması ve kredi sayısının ikiden üçe çıkarılması açısından ehemmiyetlidir. Bu dönemde ders kredisinin artmasına mukabil alınan derslerde azalma meydana gelmiştir. Bütün bunlara ilaveten 2014-2015 eğitim – öğretim yılı, bahar döneminde işlenen derslerin güz döneminde; güz dönemindeki derslerin ise bahar döneminde verilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak bir iki istisna dışında söz konusu uygulamanın sadece bir yıl ile sınırlı kaldığı ifade edilebilir.

Buna mukabil nicel verilerin hakikati ne derece yansıttığı hususu tartışmalıdır. Zira gerek dersin öğretim üyesinin ilgi alanına mutabakatı gerekse derste ele alınan konuların dersin muhtevası ile münasebeti, verilerin sonuçlarını niteliksel açıdan değiştirebilir. Üstelik dersin ismi ile ilgili doğrudan çalışması bulunan bir öğretim üyesinin dersin muhtevasına yön vermesi ayrı bir bahis konusudur. Dolayısıyla istatistikleri değerlendirirken derslerin pratikteki boyutunun farklılık arz edebileceği hususu nazar-ı dikkate alınabilir.

15 Bunların dışında çok ciddi olmasa da isimlerinde Türkçe veya Arapça ifadeden kaynaklanan küçük değişiklikler yapılmıştır. Nitekim “bilimsel tefsir” yerine “ilmi tefsir”, Kur'ân ilimleri ve kaynakları yerine “ulümu'l-Kur'ân” ders isimlerinin verilmesini bu kabilden değerlendirmek mümkündür.

Marmara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı'nın 2010-2011 ila 2016-2017 eğitim-öğretim yılları arasındaki doktora müfredatı büyük oranda yüksek lisans ile benzer gelişim geçirmiştir. Ancak yüksek lisanstan farklı olarak tefsirin bazı alanlarına dair birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda zikri geçen dönemdeki önemli tarihlere dikkat çekmek faydadan hali olmasa gerektir.¹⁶

Marmara Üniversitesi Tefsir Doktora Dersleri (2010-2017)	
Ders Kategorisi	Ders Adı
Kur'ân Muhtevası	Kur'ân'da Nas-Olgu İlişkisi
Kur'ân Tarihi	-
Tefsir Usûlü	Kur'ân'ın Müşkilleri, Kur'ân'ın Üslûbu ve İcazı, İcazû'l-Kur'ân, Kur'ân'ın İcaz ve Üslûbu, Arap Dili ve Belağatı, Kur'ân Belağatı, Kur'ân'ı Anlama Usûlü, Kur'ân'ı Anlama Yöntemleri, Modern Tefsir Yöntemleri, Çağdaş Tefsir Yöntemleri, Temel Metinler Üzerinden Ulûmü'l-Kur'ân Okumaları, Anlam ve Yorum Açısından Kur'ân İlimleri, Çağdaş Tefsir Problemleri I, Çağdaş Tefsir Problemleri, Güncel Tefsir Problemleri I, Çağdaş Tefsir Problemleri II, Güncel Tefsir Problemleri II
Tefsir Tarihi	Klasik Tefsir Metinleri I, Tefsir Metinleri I, Klasik Tefsir Metinleri, Klasik Tefsir Metinleri II, Tefsir Metinleri II, Çağdaşlaşma Dönemi Tefsir Metinleri, Akli Tefsir Ekolü, Sosyolojik Tefsir, Edebi Tefsir, Ahkam Tefsiri, Erken Dönem Lugavi Tefsir Hareketleri, Nüzûl Dönemine Göre Tefsir İncelemeleri, Kur'ân ve Modern Eğilimler, Kur'ân Tefsirinde Alternatif Yaklaşımlar
Kur'ân Meal ve Tercüme Teknikleri	-
Kıraat	Kıraat Tarihi, Kıraat-Tefsir İlişkisi, Kıraat Uygulamaları
Oryantalizm	Oryantalistlerin Kur'ân'a Yaklaşımları
Araştırma Teknikleri	Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları, Kur'ân-ı Kerim ve Tefsir Araştırmaları



Önemli Tarihler

2011-2012: Ders isimlerinin değişmeye başlaması, aynı derse iki farklı ismin verilmesi

2013-2014: Kiraatın doktora programında verilmesi ve kredi sayılarının üçe çıkarılması

2014-2015: Güz döneminde tek bir dersin açılması

2016-2017: Güz ve bahar döneminin bazı derslerinde program değişikliği

2010-2017 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nin tefsir müfredatındaki ilk değişim 2011-2012 eğitim – öğretim yılında meydana gelmiştir. Bu bağlamda zikri geçen dönemde yüksek lisansta olduğu gibi aynı dersin, iki farklı isimle müfredatta yer aldığı gözlemlenmektedir. Söz gelimi bu dönemde “Kur'ân'ın Uslûbu ve İcazi” dersi, “İcâzu'l-Kur'ân” olarak değiştirilmiş ve her iki isim de programa girmiştir.¹⁷ Ancak bu durumun yüksek lisansta olduğu gibi akademik bir kaygıdan değil sistemden kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan 2013-2014 eğitim – öğretim yılı, doktora programlarına kiraat derslerinin girilmesi ve kredi sayısının artırılması açısından önem arz etmektedir. 2014-2015 eğitim – öğretim yılı ise güz döneminde tek bir dersin açılması dolayısıyla dikkat çekmektedir. Üstelik açılan ders Marmara lisansüstü programlarında pek yoğun olarak verilmeyen oryantalizm ile ilgilidir. Ne var ki bunu doktora programına cari programda öğrenci alımının gerçekleştirilmemesi ile ilişkilendirmek yerinde olacaktır.

17 Bunların dışında isimlerinde değişiklik yapılan dersler için bkz. EK 8: Marmara Üniversitesi Tefsir Doktora Lisans Müfredatı.

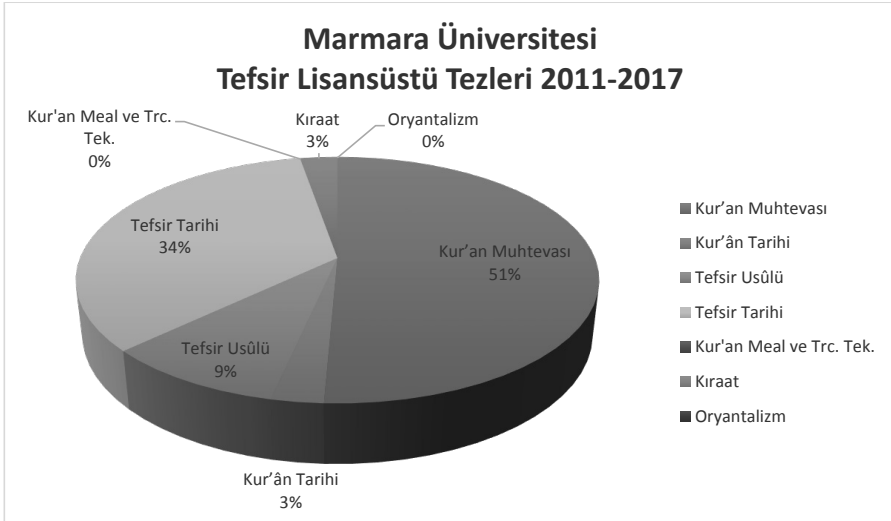
Marmara Üniversitesi Lisansüstü Tefsir Tezleri (2010-2017)		
	Yüksek Lisans	Doktora
Kur'an Muhtevası	37	11
Kur'ân Tarihi	2	1
Tefsir Usûlü	7	4
Tefsir Tarihi	25	20
Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri	0	1
Kıraat	2	6
Oryantalizm	0	3

Doktora müfredatı toplu olarak değerlendirildiğinde bazı hocaların derslerinin dönemsel olarak daha istikrarlı bir şekilde devam edegeldiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bilhassa “Kur’ân’da Nas-Olgu İlişkisi” dersi misal verilebilir. Aynı dersten hareketle müfredatın çoğunlukla hocaların uzmanlık alanları ile mutabakat sağladığı ifade edilebilir. Nitekim dersi veren öğretim üyelerinin doğrudan dersle ilgili kitap telif etmiş oldukları da vakidir.¹⁸ Ancak dersi veren hocaların sadece telif ettikleri eserle sınırlı kalmadıkları hatta derste farklı konulara dair ayrı araştırma ortamı oluşturup öğrencilerini, dersle ilgili kitaplarından sınavlarda sorumlu tuttıkları da bilinmektedir. Diğer taraftan hocaların uzmanlık alanları ile ilgili gelişimlerine paralel olarak verdikleri derslerin isimlerinde revize söz konusu olmuştur. Bu minvalde “Nüzûl Dönemine Göre Tefsir İncelemeleri” dersi misal kabilinden değerlendirilebilir.

Son olarak bazı dönemlerde benzer isimlerde derslerin açıldığı dikkat çekmektedir. Halbuki bu tür dersler, dersi veren öğretim üyelerinin ihtisas alanları çerçevesinde birbirinden çok farklı formatta sunulmaktadır. Aynı dönemde verilen “Temel Metinler Üzerinden Ulûmu’l-Kur’ân Okumaları” ile “Anlam ve Yorum Açısından Kur’ân İlimleri” dersleri bu minvalde değerlendirilebilir.

18 Bu bağlamda örnek için bkz. Muhsin Demirci, Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur’ân’da Sosyal Gerçeklik, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008; M. Hamdi Zakzük, Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması, trc. Abdulaziz Hatip, Akademi Yayınları, İstanbul 2006.

Marmara Üniversitesi'ndeki tefsir lisansüstü tezleri konularına göre tasnif edilmeye çalışılmıştır. Üniversitenin erişim sağlanan en erken tarihli müfredatının 2010 senesine ait olması hasebiyle 2010 senesinden sonraki tezler arasında değerlendirme yapılmıştır. Bu arada 2010 senesinin yüksek lisans tezlerinin sayısı açısından verimli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüksek lisans tezlerinde Kur'an muhtevası ağırlıklı olarak tercih edilirken doktora tefsir tarihi revaçtadır. Marmara Üniversitesi'nde 2010'dan 2017'ye kadar yapılmış ve yapılmakta olan 143 tez, konusu açısından incelendiğinde yüksek lisansta Kur'an muhtevasına, doktora ise tefsir tarihine dair çalışmaların daha fazla tercih edildiği gözlemlenmektedir. Netice itibariyle yüksek lisans ders döneminde tefsir tarihine dair derslerin oranının daha fazla olmasına rağmen tezlerde tefsir tarihi ile birlikte Kur'an muhtevasının öne çıktığı dikkat çekmektedir. Doktora da tefsir tarihinin gerek derslerde gerekse tezlerde daha fazla bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda derslerin alansal kategorileri ile tezlerin konusal dağılımının paralel olduğu neticesine ulaşmak mümkündür.



Müfredatları incelenen üniversitelerde derslerin tezlere alt yapı hazırlaması temelde iki şekilde tezahür etmektedir. İlkine göre lisansüstü derste geçen dolaylı bir konuya dair öğrencilerde meydana gelen akademik merak, söz konusu meseleye dair tez hazırlamaya sevk etmektedir. Bu duruma Prof. Dr. Bedreddin Çetine'in Kur'an'ın Müteşabihleri dersinde ilk ciddi tefsir usûlü eserine dair yorumuna binaen hazırlanan yüksek lisans tezi örnek olarak verilebilir. İkinci durumda ise dersin ismi ve muhtevasının bizatihi tezler için yöntem ve muhteva açısından alt yapı hazırlaması söz konusudur. Buna da Uludağ Üniversitesi'nde Kur'an kavramlarına dair bir geleneği başlatan Yrd. Doç. Dr. Mustafa Bilgin

ve oğlu Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk Bilgin'i misal vermek mümkündür. Tefsirde kavram çalışmalarına dair tenkitlere rağmen Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk Bilgin'in girdiği Kur'an Kavramları dersinin muhtevasında yer alan fesat ve şehadet kavramları, 2002 ve 2015 senelerinde babası Yrd. Doç. Dr. Mustafa Bilgin danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak çalıştırılmıştır. Dolayısıyla söz konusu örneklerde ders ve tezler arasındaki karşılıklı etkileşimden söz edilebilir.

Derslerin Tezlere Yansımaya Dair Uygulanan Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Lisansüstü derslerin tezlere hangi ölçüde tesir ettiğini tespit etme hususunda araştırmacıların lisansüstü ders döneminde tez konularını seçerken herhangi bir ders veya hocanın etkisinde kalıp kalmadıklarının öğrenilmesi araştırma açısından somut neticeler verebilir. Bununla birlikte akademisyenlerin tefsirle ilgili kaynaklara ulaşma hususunda bilimsel araştırma yöntemi öğrenme ve lisansüstü derslerde tefsire dair ortaya çıkan yeni çalışmalar hakkında malumat almaları lisansüstü derslerin tezlere yansımaya hususunda veri sağlayabilir. Bu bağlamda söz konusu soruları ihtiva eden kısa anket çalışması ile lisansüstü tefsir derslerinin tezlere yansımaya ele alınmaktadır. 56 kişinin katılımı ile gerçekleşen anket çalışmasında yüksek lisans ya da doktorasını veya her ikisini birden tefsirden yapan araştırmacılar muhatap kabul edilmiştir. Başta Marmara, 29 Mayıs ve İstanbul üniversiteleri olmak üzere 20 farklı üniversiteden akademisyenin iştirak ettiği anket çalışması lisansüstü derslerin tezlere yansımaya açısından yönlendirici olmuştur.



Anket çalışmasından elde edilen verilere göre katılımcılar arasında yüksek lisans yapanların %96'sı tefsir, geriye kalanı ise kıraat alanındadır. Lisansüstü tefsir derslerinin tezlere etkisi hususunda katılımcıların %56'sı müspet sonuç vermiştir. Söz konusu katılımcıların tez konularını belirlemelerini sağlayan dersler Kur'an tarihi, Kur'an muhtevası, tefsir tarihi ve kıraat alanlarına dair verilen seminerlerden müteşekkildir. Ayrıca yüksek lisans yapan araştırmacıların

çoğunluğu gerek alanla ilgili temel kaynaklara ulaşma hususunda gerekse yeni ortaya çıkan çalışmalar hakkında malumat aldığını ileri sürmektedir.

Diğer taraftan doktora sürecindeki araştırmacıların %57'si konu seçiminde doktora dersinde hocasının etkisinin bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla anketten çıkan nicel veriler doktora sürecindeki araştırmacıların hocalarının etkisi altında kaldıklarını göstermektedir. Diğer taraftan aynı araştırmacıların büyük bir çoğunluğu (%66), lisansüstü ders döneminde bilimsel kaynaklara ulaşmaya dair bilgi aldıklarını ifade etmektedir. Aynı şekilde araştırmacıların yeni çalışmalara dair malumat alma hususunda müspet kanaatlerin son derece fazla olduğu saptanmaktadır.¹⁹

Her ne kadar anket çalışması Türkiye'deki lisansüstü tefsir derslerinin tezler açısından müspet yönde yönlendirici olduğu sonucunu çıkarsa da esasında sınırlı bir sayıda kesim üzerinden genel bir değerlendirmede bulunmak pek tutarlı görülmemektedir. Zira katılımcıların çok net ifadeler içeren sorulara vermiş olduğu yanıtlar öznel tecrübelerdir. Dolayısıyla sadece nicel değil aynı zamanda nitel verilerin de meseleye tesiri kaçınılmazdır. Ayrıca hocalar lisansüstü derslerde ne kadar yönlendirici olursa olsun mevcut tezler, tefsirin temel sorunlarına çözüm üretmediği sürece lisansüstü eğitimin kalitesi tartışmalı olarak kalacaktır. Her şeye rağmen elde edilen veriler ekseninde gelenekteki hoca talebe ilişkisinin kısmen de olsa dersler ve tezler üzerinden süregeldiğini ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Türkiye'deki lisansüstü tefsir derslerinin tezlere yansımalarının konu edildiği bu çalışmada tezlerin kalitesini artırmak amacıyla derslerin tezlere yeteri kadar alt yapı sağlaması meselesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda lisansüstü derslerin tezlere etki etmesi gerektiği öncülünden hareketle Türkiye'deki üniversitelerde müfredatın bilinçli bir şekilde seçilip seçilmediği ve bununla irtibatlı olarak merkezi bir müfredatın kabul edilmesi meselesi sorgulanmıştır. Bu bağlamda öncelikle elde edilen veriler çerçevesinde mevcut müfredat kategorize edilmiş ardından Atatürk, Erciyes ve Marmara Üniversiteleri örneğinde ve anket çalışması çerçevesinde müfredatın tezlere yansımaları değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye'de lisansüstü tefsir programlarında derslerin tefsir usûlü ve tefsir tarihi, tezlerin ise Kur'an muhtevası alanlarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu minvalde tefsir usûlü ve tarihinin teorik çerçevede tefsire dair temel

19 Katılımcıların %90'ı lisansüstü derslerde tefsir ve kıraat ile ilgili yeni çalışmalara dair bilgi aldığı yönünde cevap vermiştir.

oluşturması, Kur'an muhtevasının ise pratik çerçevede uygulama alanı olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Araştırma esnasında iki temel sorun, hedefe ulaşma açısından mâni teşkil etmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'deki üniversitelerin lisansüstü programlarına dair kapsamlı bir arşivinin bulunmaması üstelik çoğu üniversitede böylesi bir kaygının mevzu bahis olmamasıdır. Bu durum verilere ulaşma hususunda ziyadesiyle zaman kaybı yaşanmasına neden olmuştur. Buna göre lisansüstü tefsir müfredat arşivinin sisteme girilmesi ve kronolojik olarak tasnif edilmesinin tefsir derslerinin geçirdiği serüveni takip etmek açısından gerekli olduğuna kanaat getirilmiştir. Mesele ile ilgili ikinci sorun ise tefsir alanlarına dair tedavül gören temel kategorik bir ayrımın yapılmamış olmasıdır. Dolayısıyla alanlara göre yapılan kategorizenin sübjektif bir yönünün bulunduğu da ihmal edilmese gerektir. Bu açıdan da tefsirin uzman bir heyet tarafından alanlarına göre kategorize edilmesi faydalı olabilir. Ayrıca müfredatla ilgili verilerin ekseriyetinin güncel dönem ile sınırlı kaldığını ifade etmek gerekir.

Diğer taraftan bazı istisnalar dışında üniversitelerin tefsir lisansüstü programlarında verilen derslerin, genellikle her fakültenin mevcut öğretim elemanın uzmanlık alanı ile mutabakat sağladığı bununla birlikte temel bazı derslerin çoğu fakültede ortak olarak tercih edildiği tespit edilmektedir. Buna ilaveten verilen derslerin yüksek lisans programlarında alana giriş kabilinden bir muhtevaya sahip olması, doktora programlarında ise daha fazla ihtisaslaşmayı gerektirmesi hasebiyle yüksek lisansın doktora için kısmen alt yapı sağladığını ifade etmek imkân dahilindedir. Ancak her şeye rağmen nicel verilerin niteliği yansıtması pek muhtemel olmadığından ders esnasında öğretim elemanı ve öğrencinin pratikteki potansiyelinin tezlerin alt yapısına sağlayacağı katkıyı göz önünde bulundurmamak araştırmanın daha iyi değerlendirmesini sağlayabilir. Zira adına ders açılan bir hoca, ihtisas yapmadığı ya da sınırlı miktarda ihtisas sahibi olduğu bir alanda ders vermek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla sadece ders isimlerinden yola çıkarak yapılan değerlendirmelerin hata payları nazar-ı dikkate alınmalıdır. Buna mukabil bir fakültede belirli bir alanda mütehasıs hocaların bulunmasına rağmen alanla ilgili uzman olmayan herhangi bir hocanın derse girdiğine ve dersi bağlamının dışında bir muhteva ile doldurduğuna dair vakalar da tespit edilmiştir. Bu da lisansüstü kalite açısından menfi bir durumdur. Ayrıca aynı hocanın birden fazla lisansüstü derse girmesi, derslerin konularının birbirinden farklı olmasına rağmen her derste benzer meselelerin gündeme alınması ve derslerin muhtevasına riayet edilmemesi açısından üzerinde durulması gereken bir meseledir. Bu sorunun giderilmesi açısından her hocanın tek bir derse girmesi veya yüksek lisans ve doktoradan en fazla birer ders alması şeklinde bir teklif sunulabilir.

Diğer taraftan araştırma esnasında ders isimleri ile ders raporları arasında uyumsuzluğun olduğuna dair bazı somut örneklerle karşılaşmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde ders raporlarının oluşturulması esnasında ders isimlerinde olduğu gibi fakülteler arasındaki tedahüllerin etkisi muhtemeldir. Üstelik ders raporlarının bilhassa yeni kurulan fakültelerde uzman hocaların nezaretinde değil farklı fakültelerin programlarını mezc etmek suretiyle bölüm asistanı tarafından oluşturulması da bu minvalde zikredilmeye değer bir problemdir. Bütün bunlara ilaveten ders isimlerinde kimi zaman çok genel kimi zaman ise sadece tek bir bahis olacak kadar sınırlı kalan başlıklardan kaynaklı sorunlar gözlemlenmiştir. Bu sorunun temelinde öğretim üyelerinin yazdığı bir kitap hatta bir makaleyi doğrudan ders ismi olarak sunmasının tesiri olabilir. Esasında öğretim üyesinin tefsirin temel bir meselesine dair ders açması ve bu hususta kitap yazması öğrencinin maslahatına yöneliktir. Ancak yazılan her ürünün derse çevrilmesinin makul karşılanması imkân dahilinde değildir. Dolayısıyla öğretim üyelerinden hangi meselelerin ders ismi olabileceği hususunda titiz davranmaları beklenmektedir. Böylelikle ders isimlerindeki kavram kargaşası sorunun da önüne geçilebilir.

Bütün bunların yanı sıra derslerin sosyal bilimler tarafından rastgele mi yoksa hocaların talepleri doğrultusunda akademik bir kaygı çerçevesinde açıldığı meselesi bu araştırmanın sınırları dışındadır. Bu minvalde ders seçimlerinin mahiyetinden ziyade seçilen derslerin tefsirin bütününe yansıtıp yansıtılmaması hususu ile derslerin tezlere yeteri kadar alt yapı sağlaması meselesi incelenmiştir. Buna göre özellikle köklü üniversitelerin tefsirin alanlarının neredeyse bütününe yansıtan ders muhtevasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yeni üniversiteler her ne kadar köklü üniversitelerin programlarına tabi olsalar da esasında her üniversitenin tefsirin bütün alanlarına dair ders açması tefsir hususunda genel bir perspektif sunmasına rağmen ihtisaslaşma açısından menfi yönde tesir etmektedir. Dolayısıyla tefsirin temel meselelerinin lisans döneminde verilmesine bağlı olarak lisansüstü müfredat her üniversitenin kendi ihtisas alanına göre şekillenmeli ve böylelikle tefsirde ekolleşmeye gidilmelidir. Bu durumda tercih ettiği üniversitelerden belirli alanlarda ihtisas dersi alan araştırmacılar, tezlerini de bu minvalde seçebileceklerdir. Bunun uygulanması hususunda iki yöntem teklif edilebilir. İlk teklife göre üniversitelerde standart olarak yüksek lisans döneminde formasyon düzeyinde bir eğitim verilerek doktora ihtisaslaşmaya gidilebilir. Ancak bunun için yüksek lisans dönemi eğitimi verecek hocaların alanında mütehassis olmaları ve ders vereceği öğrencilerin seviyelerini bilmeleri şartı aranmalıdır. İkinci olarak ise üniversitelerin eğitim tecrübesinden hareketle öğretim elemanlarının ihtisas alanları doğrultusunda yüksek lisans ve doktora doğrudan ihtisaslaşmaya gidilmesi önerilebilir. Böyle bir

durum ise lisansüstü eğitim ve tezlerin kalitesini karşılıklı olarak müspet yönde etkileyebilecektir. Nihayetinde Türkiye'deki tefsir lisansüstü derslerinin tezlere yansımalarının konu edildiği bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara bir giriş addedilmesi gerektiğini belirtmek müstefit olacaktır.

EK 1: Üniversitelerin Lisansüstü Programları

Üniversite	Programı
Ankara	Tefsir
Uludağ	T.İ.B.
Marmara	Tefsir
Dokuz Eylül	T.İ.B.
Necmettin Erbakan	T.İ.B.
Ondokuz Mayıs	T.İ.B.
Erciyes	T.İ.B.
Atatürk	T.İ.B. (Tefsir)
İstanbul	T.İ.B.
Sakarya	T.İ.B.
Yüzüncü Yıl	T.İ.B.
Recep Tayyip Erdoğan	T.İ.B.
Cumhuriyet	T.İ.B.
Eskişehir Osmangazi	T.İ.B.
İnönü	T.İ.B./YL
Çukurova	T.İ.B.
Gaziantep	T.İ.B.
Akdeniz	T.İ.B.
Dicle	Tefsir/T.B.İ. ²⁰
Kahramanmaraş Sütçü İmam	T.İ.B.
Süleyman Demirel	T.İ.B.
Çanakkale Onsekiz Mart	T.İ.B.
Ordu	T.İ.B./YL

20 Yüksek lisansta tefsir müstakil olarak ayrılmış olmakla birlikte danışmanın yönlendirmesi çerçevesinde öğrenci diğer alanlardan da ders seçimi yapabilir. Doktora programında ise öğrenci Temel İslam Bilimleri içinde ders seçer. Ancak tedavül öğrencinin çoğunlukla kendi alanına bir başka ifade ile tefsire dair dersleri seçmesi şeklindedir.

Hitit	T.İ.B.
Harran	T.İ.B.
Karabük ²¹	T.İ.B./YL
Fırat	T.İ.B.
Trakya	T.İ.B./YL
Kastamonu	T.İ.B./YL
Bingöl	T.İ.B.
Karadeniz Teknik	T.İ.B./YL
Gaziosmanpaşa	T.İ.B./YL
Siirt	T.İ.B./YL
Bozok	T.İ.B. ²²
Erzincan	T.İ.B./YL
Kırklareli	T.İ.B./YL
Gümüşhane	T.İ.B.
Kafkas	T.İ.B./YL
Şırnak	T.İ.B./YL
Yalova	T.İ.B.
Ankara Yıldırım Beyazıt	T.İ.B.
İzmir Katip Çelebi	T.İ.B.
Karamanoğlu Mehmetbey	T.İ.B./YL
Aksaray	T.İ.B./YL
Uşak	T.İ.B./YL
Bartın	T.İ.B./YL
İğdır	T.İ.B./YL
İstanbul 29 Mayıs	T.İ.B./YL
Fatih Sultan Mehmet Vakıf	T.İ.B./YL
İstanbul Sabahattin Zaim	T.İ.B.

21 Sakarya Üniversitesi ile ortak program takip edilmekteydi, 2016 senesinden itibaren kendi programını uygulamaya başladı.

22 Son iki yıldır öğrenci alımı gerçekleştirilmemiştir.

EK 2: Müfredatına Erişim Sağlanan Üniversiteler

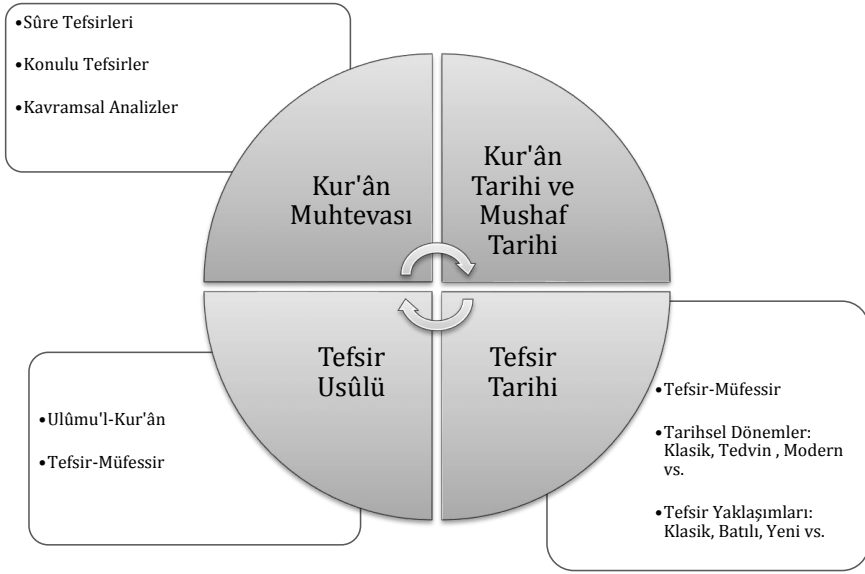
		1	2	3	4	
Sıra No	Üniversite	ivv	Mail	Web Sitesi	Araç	Erişim Sayısı
1	Marmara			x	x	2
2	Uşak	x	x	x		3
3	Akdeniz				x	1
4	Süleyman Demirel	x				1
5	Karadeniz Teknik	x				1
6	Ordu	x				1
7	Yalova				x	1
8	Ankara Yıldırım Beyazıt				x	1
9	Fırat	x				1
10	Kafkas	x		x		2
11	Karabük	x				1
12	Sakarya	x		x	x	3
13	Kahramanmaraş Sütçü İmam	x			x	2
14	Recep Tayyip Erdoğan	x		x		2
15	Atatürk			x	x	2
16	Necmettin Erbakan				x	1
17	Şırnak	x				1
18	İzmir Katip Çelebi	x				1
19	Ondokuz Mayıs			x		1
20	Kırklareli	x	x			2
21	İstanbul Sabahattin Zaim				x	1

22	Uludağ	x		x		2
23	Harran	x	x	x		3
24	Erzincan			x		1
25	Eskişehir Osmangazi	x		x		2
26	Siirt			x		1
27	Gaziantep				x	1
28	Fatih Sultan Mehmet	x			x	2
29	İstanbul 29 Mayıs	x		x		2
30	Yüzüncü Yıl			x		1
31	Hitit	x			x	2
32	Karamanoğlu Mehmetbey	x		x		2
33	Bartın	x		x		2
34	Ankara	x		x	x	3
35	İstanbul	x			x	1
36	Dokuz Eylül	x		x		2
37	Erciyes	x		x		2
38	Çukurova	x				1
39	Çanakkale Onsekiz Mart	x			x	2
40	Trakya	x			x	2
41	Gaziosmanpaşa	x			x	2
42	Gümüşhane	x				1
	Toplam	30	3	19	17	

EK 3: Üniversitelerin Erişim Sağlanan Müfredat Durumu

	Üniversite	Erişim Durumu
1	Akdeniz	Güncel Program
2	Ankara	Güncel Program
3	Ankara Yıldırım Beyazıt	2014-2016
4	Atatürk	1987-2010
5	Bartın	Güncel Program
6	Çanakkale Onsekiz Mart	Güncel Program
7	Çukurova	Güncel Program
8	Dokuz Eylül	2015-2017
9	Erciyes	1987-2017
10	Erzincan	2015-2016
11	Eskişehir Osmangazi	2012-2017
12	Fırat	Güncel Program
13	Gaziantep	2013-2016
14	Gaziosmanpaşa	2012-2017
15	Gümüşhane	Güncel Program
16	Harran	2005-2017
17	Hitit	Güncel Program
18	İstanbul	2009-2017
19	İstanbul 29 Mayıs	Güncel Program
20	İstanbul Fatih Sultan Mehmet	2011-2017
21	İstanbul Sabahattin Zaim	Güncel Program
22	İzmir Katip Çelebi	Güncel Program
23	Kafkas	2013-2017
24	Kahramanmaraş Sütçü İmam	Güncel Program

25	Karabük	Güncel Program
26	Karadeniz Teknik	Güncel Program
27	Karamanoğlu Mehmetbey	Güncel Program
28	Kırklareli	Güncel Program
29	Marmara	2010-2017
30	Necmettin Erbakan	Güncel Program
31	Ondokuz Mayıs	Güncel Program
32	Ordu	Güncel Program
33	Recep Tayyip Erdoğan	Güncel Program
34	Sakarya	2014-2017
35	Siirt	2017
36	Süleyman Demirel	Güncel Program
37	Şırnak	2009-2010, 2013-2015
38	Trakya	2014-2017
39	Uludağ	Güncel Program
40	Uşak	Güncel Program
41	Yalova	2013-2017
42	Yüzüncü Yıl	Güncel Program

EK 4: Tefsirin Temel Alanları²³

23 Bu tablo oluşturulurken İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Necmettin Gökkır'ın alan kategorileri esas alınmıştır. Ancak müfredat değerlendirilirken bu alanlara “Kur'an Meal ve Tercüme Teknikleri”, “Kıraat”, “Oryantalizm” ve “Araştırma Teknikleri ve Seminer” olmak üzere ek dört alan daha ilave etmek suretiyle tefsir müfredatı sekiz alana göre tasnif edilmiştir.

EK7: Marmara Üniversitesi Tefsir Yüksek Lisans Dersleri (2010-2017)

Ders Kategorisi	Ders Adı	Öğretim Elemanı							
		2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	
Kur'an Muhtevası	Konulu Tefsire Giriş (B) (2014-15/G)*	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-	-	-
	Konulu Tefsir (B)	-	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-	-	-	-	
	Kur'an Kısaltılma Giriş (B) (2014-15/G) (2015-16/G) (2016-17/G)	-	-	-	Yrd. Doç. Dr. Muhammet Abay	-	-	-	
	Kur'an-ı Kerim Kültürü (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Murt Süllün	Yrd. Doç. Dr. Muhammed Coşkun	-	
Kur'an Tarih	Kur'an Kültürü (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Bahattin Dartma	Doç. Dr. Aydın Temizer	-	
	Kur'an Tarihi (G)	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-	-	-	-	-	
	Kur'an-ı Kerim Tarihi (G)	-	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-	-	-	-	
Oryantalizm	Kur'an'da Tarih Bilgisi (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Abdulhamit Birışık	-	-	
	Müsteşikler ve Kur'an İncelemeleri (B) (2014-15/G) (2016-17/G)	Prof. Dr. Suat Yıldırım	-	-	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	-	
Tefsir Üslubu	Oryantalistler ve Kur'an Araştırmaları (B)	-	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	-	-	-	
	Klasik	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	-	
	Ulumul-Kur'an (G)	-	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	-	-	-	

* Sadece 2014-15 eğitim-öğretim yılına mahsus olmak üzere güz ve bahar döneminde verilen dersler yer değiştirmiştir.

Tefsir Usulü	Klasik	Kur'an'ın Müteşabihleri (B) (2014-15/G) (2015-16/G) (2016-17/G)	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	Doç. Dr. Aydın Temizer
		Muhkem ve Müteşabih İlmî (B)	Prof. Dr. Hasan Elik	-	-	-
		Garibu'l-Kur'an	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	Prof. Dr. Bahattin Dartma
	Modern	Kur'an Semantiği ve Hermetikliği (G) (2014-15/B)	Prof. Dr. Murat Süllün	-	Prof. Dr. Murat Süllün	
Kur'an Meal ve Terc.		Kur'an Tercüme Teknikleri (B) (2014-15/G)	Prof. Dr. Murat Süllün	-	Prof. Dr. Murat Süllün	Prof. Dr. Ömer Çelik
		Kur'an-ı Kerim Tercüme Teknikleri (B)	Prof. Dr. Murat Süllün	-	-	-
		Klasik ve Modern Tefsir Çalışmaları I (G)	Prof. Dr. Sadrettin Gümüüş	-	-	-
		Klasik Tefsir Çalışmaları (G) (2014-15/B)	-	-	Prof. Dr. Hasan Elik	Yrd. Doç. Dr. Muhammed Coşkun
		Klasik ve Modern Tefsir Çalışmaları II (B)	Prof. Dr. Sadrettin Gümüüş	-	-	-
		Modern Tefsir Çalışmaları (B)	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	-	-
		Mukayeseli Tefsir Metinleri I (G)	Prof. Dr. Hasan Elik	-	-	-
		Tefsir Metinleri I (G)	Prof. Dr. Murat Süllün	-	-	-
		Mukayeseli Tefsir Metinleri II (B)	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	-	-
		Tefsir Metinleri II (B)	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	-	-
		Mukayeseli Kıtsal Kitap Metinleri (B) (2014-15/G) (2015-16/G)	Prof. Dr. Hasan Elik	-	Prof. Dr. Hasan Elik	Prof. Dr. Murat Süllün
		Bilimsel Tefsir (G) (2014-15/B)	Prof. Dr. Ömer Çelik	-	Prof. Dr. Ömer Çelik	

	İlmi Tefsir (G)	-	Prof. Dr. Ömer Çelik	-	-	-	-
Tefsir Tarihi	İşâri Tefsir (G) (2014-15/B)	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	-	-
	Tasavvufî Tefsir (G)	-	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	-	-	-
	Kelâmî Tefsir (B)	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	Prof. Dr. Yakup Çiçek	-
	Ahkâm Tefsiri (G)	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	-	-	-
	Mezhebi Tefsir Anlayışı (B)	-	Prof. Dr. Ömer Çelik	-	-	-	-
	Siret Eşliğinde Kur'an Tefsiri (B) (2016-17/G)	-	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık
Kıraat	Kıraat Tarihi (G)	Prof. Dr. Nihat Temel	-	-	-	-	-
	Uygulamalı Kıraat (B)	Prof. Dr. Nihat Temel	-	-	-	-	-
	Kıraat Uygulamaları (B)	-	Prof. Dr. Nihat Temel	-	-	-	-
	Kıraat İlmi (G)	-	Prof. Dr. Nihat Temel	-	-	-	-
Araştırma Teknikleri ve Seminer	Seminer (G) (2013-14/B)**	Prof. Dr. Murat Sülün	Yrd. Doç. Dr. Muhammet Abay	Prof. Dr. Murat Sülün	Yrd. Doç. Dr. Muhammet Abay	-	-
	Tefsir Araştırmalarında Kaynak ve Yöntem (G)	-	-	-	Prof. Dr. Abdülhamit Bırsık	-	-

** Söz konusu dönemden itibaren seminer dersleri bahar döneminde verilmiştir.

EK 8: Marmara Üniversitesi Tefsir Doktora Dersleri (2010-2017)

Ders Kategorisi	Ders Adı	Öğretim Elemanı						
		2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
Kur'an Mültevası	Kur'an'da Nas-Ölgu İlişkisi (G) (2014-15/8)	Prof. Dr. Muhsin Demirci						
Kur'an Tanhı	-	-	-	-	-	-	-	-
Oryantalizm	Oryantalistlerin Kur'an'a Yaklaşımını (G) (2016-17/8)	Prof. Dr. Suat Yıldırım	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip					
Tefsir Usulü	Klasik	Kur'an'ın Müşkileri (B) (2016-17/6)	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	Prof. Dr. Bahattin Dartma	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip
	Kur'an'ın Üslubu ve İcaz (B)	Prof. Dr. Ömer Çelikk	-	-	-	-	-	-
Tefsir Usulü	Klasik	İcazîlî-Kur'an	-	Prof. Dr. Ömer Çelikk	-	-	-	-
		Kur'an'ın İcaz ve Üslubu (B)	-	-	Prof. Dr. Ömer Çelikk	-	-	Prof. Dr. Ömer Çelikk
		Arap Dili ve Belâğatı (G)	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	-	-	-
		Kur'an Belâğatı (B)	-	Prof. Dr. Abdülaziz Hatip	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner
Modern	Kur'an'ı Anlama Usulü (G)	Prof. Dr. Sadrettin Cümiş	-	-	-	-	-	-
	Kur'an'ı Anlama Yöntemleri (G)	-	Prof. Dr. Murat Süllün	-	-	-	-	Prof. Dr. Bahattin Dartma

	Nüzül Dönemine Göre Tefsir İncelemeleri (B) (2016-17/G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık	Prof. Dr. Bahattin Dartma	-
	Kur'an ve Modern Eğilimler (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	Prof. Dr. Murat Süllün	-
	Kur'an Tefsirinde Alternatif Yaklaşımlar (B) (2016-17/G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık	Doç. Dr. Aydin Temizer	-
	Çağdaş Tefsir Problemleri I (G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık	-	-
	Çağdaş Tefsir Problemleri (G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık	-	-
	Güncel Tefsir Problemleri I (G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Hasan Elık	-	-
	Çağdaş Tefsir Problemleri II (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	-
	Güncel Tefsir Problemleri III (G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Bedreddin Çetiner	-	-
	Kıraat Tarihi (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Mehmet Emin Mağalı	Prof. Dr. Ömer Çelik	-
	Kıraat-Tefsir İlişkisi (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Abulhamit Bırsık	Prof. Dr. Murat Süllün	-
	Kıraat Uygulamaları (B) (2015-16/G)	-	-	-	-	Prof. Dr. Mehmet Emin Mağalı	Prof. Dr. Mehmet Emin Mağalı	-
	Kur'an ve Tefsir Araştırmaları (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Muhsin Demirci	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-
	Kur'an-ı Kerim ve Tefsir Araştırmaları (B)	-	-	-	-	Prof. Dr. Muhsin Demirci	-	-

Lisansüstü Tefsir Çalışmalarında Alınan Ek Eğitimlerin ve Çalışılan Kurumun Öğrenci Yeterliğine Etkisi

Kerim YILMAZ¹

GİRİŞ

1. Problem Durumu

Hız. Peygamberden bu yana her dönemde tefsir ilmine ciddi katkılar yapılmış ve bu sayede tefsir önemli bir literatüre sahip olmuştur. Cumhuriyet tarihinde ise İstanbul'da 1924 yılında Darulfunun İlahiyat Fakültesi kurulmuş ancak 1933 yılında kapatılmıştır.² 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmış, 1960'lı yıllardan itibaren de lisansüstü Tefsir çalışmaları başlamış³ ve yaklaşık 60 yılda 2000'den fazla yüksek lisans ve doktora tezi yapılmıştır. Bu tezler sadece üniversitede çalışan akademisyenler tarafından değil; Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi diğer kurumlarda çalışanlar tarafından da yapılmıştır. Lisansüstü Tefsir çalışmaları yapılırken çeşitli etkenler öğrenci yeterliği üzerinde etkili olmaktadır. Öğrencinin aldığı ek eğitimler(hafızlık, medrese eğitimi, diyanet ihtisas kursu ve üniversite hocalarından aldığı özel eğitimler) ve çalıştığı kurum öğrenci yeterliği üzerinde etki eden etkenler arasında sayılabilir.

Lisansüstü çalışmalar belli bir eğitim süreci sonrasında ortaya çıkmaktadır. Lisansüstü eğitim gören aday, lise ve lisans eğitimi sonrasında yüksek lisansa başlamakta ve belirli derslerin alınması sonrasında tez yazmaktadır. Bu çerçevede bireyin lisans ve lisansüstü ders aldığı dönemler adayın nitelikli tez yazımına katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında bireyin aldığı ek eğitimlerin ve çalıştığı kurumun lisansüstü eğitim sürecine ciddi etkisi olduğu söylenebilir. Bütün bu süreçler bireyin tez yazım yeterliğini etkilemektedir.

1 Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, kerim.yilmaz@atauni.edu.tr

2 Ayhan, Halis, Türkiye'de Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul 2004, 65-72.

3 Kara, Ömer, "Türkiye'de Tefsir Akademyasının Gelişim Süreci –Tarihsel Dönemler, Akademik 'Konu' Kategorilerinin Analizi ve Problemlerimiz", Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, (Ed. Bilal Gökkır vd.) İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, 607-618.

Yeterlik kelimesi sözlükte “Bir iş için gereken, o işi yapmayı sağlayan özel bilgi, ehliyet” ve “Yapılması gereken şeyi yerine getirme gücü, kifayet” şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Yeterlik kelimesinin alanı çok geniş olsa da bu çalışmada öğrencinin aldığı ek eğitimlerin ve çalıştığı kurumun lisansüstü tefsir çalışmalarındaki yeterliğine etkisi üzerinde durulacaktır. Ankara, Atatürk, Marmara, Uludağ ve Erciyes Üniversitesinin lisansüstü Tefsir yeterlikleri incelendiğinde program yeterlikleri arasında farklılıklar olsa da yabancı dil, Kur'an'a vukufiyet, alanı ve alanın problemlerini tanıma, kaynaklardaki bilgiyi yorumlama ve bilimsel bilgi üretme gibi kriterler ön plana çıkmaktadır.⁵ Ayrıca Tefsir alanında lisansüstü yeterlik kriterlerinin belirlendiği bir çalışmada da benzer konulara dikkat çekilmiştir.⁶

Üniversite eğitiminin neliğine ilişkin birçok tartışma literatürde bulunmaktadır. Yani üniversite eğitimi bir meslek eğitimi midir yoksa bir entelektüel eğitim midir soruları günümüz yükseköğretiminde tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar sosyal bilim alanı olan ilahiyat eğitiminde daha da yoğun bir şekilde devam etmektedir. Çünkü yüksek din öğretiminin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabulleri yani paradigması üzerine tartışmalar devam etmektedir.⁷ Lisans eğitimindeki bu tartışmalar lisansüstü eğitimlerde daha da derinleşmektedir. Bu düşüncelere rağmen lisansüstü eğitim yapmanın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında; kendini geliştirmek, eğitim seviyesini

4 Ayverdi, İlhan, Kubbe Altı Lügatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, I-III, Redaksiyon Ahmet Topaloğlu, Mas Matbaacılık, II. Baskı, İstanbul 2006, III, 3417.

5 Bu kriterlere 19. 10. 2017 tarihinde üniversitelerin ders bilgi paketinden veya eğitim kataloğundan internet üzerinden ulaşılmıştır. Bkz., http://bbs.ankara.edu.tr/Amac_Hedef.aspx?bno=3736&bot=1203; http://bbs.ankara.edu.tr/Amac_Hedef.aspx?bno=3735&bot=849; <http://eobs.atauni.edu.tr/Program/P2.aspx>; <http://eobs.atauni.edu.tr/Program/P2.aspx>; <http://llp.marmara.edu.tr/OrganizasyonInfo.aspx?kultur=trtr&Mod=2&ustbirim=5600&birim=5731&altbirim=5737&program=583&organizasyonId=495&mufredatTurId>; <http://llp.marmara.edu.tr/OrganizasyonInfo.aspx?kultur=trTR&Mod=3&ustbirim=5600&birim=5731&altbirim=5737&program=584&organizasyonId=495&mufredatTurId=932001>; <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/779?AyID=24>; <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/807?AyID=24>; <https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P2.aspx>; <https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P2.aspx>.

6 Kırca, Celal, “Yeterlik Kriterleri Bağlamında Tefsir Dersinin Öğretim Sorunları”, Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerir et-Taberi Sempozyumu, Konya 2010, 244-245.

7 Çelebi, İlyas, “Kelam İlmi Doktora Programlarının Değerlendirmesi”, Kelam, Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi, Ankara 2008, 211; Öztürk, Mustafa, “İlahiyatın Adı ve Amaçları”, (Ed. Süleyman Akyürek), Bu Günün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır- Sorunlar ve Çözümleri, İSAV, Ensar Neşriyat, 2015, 29-59.

yükseltmek, motivasyon ve verimliliğini artırmak, sosyal statü kazanmak ve farklı bir kuruma geçmek sayılabilir.⁸ Öğrencilerin tefsir alanında lisansüstü eğitime başladıktan sonra tez döneminin sonuna kadar yaptığı çalışmalara aldığı ek eğitimlerin ve çalıştığı kurumun olumlu ya da olumsuz çeşitli etkileri olduğu söylenebilir. Bu olumlu ya da olumsuz etkiler de öğrenci yeterliğini etkilemektedir. Öğrencinin yeterli olup olmaması da tezlerin kalitesini etkilemektedir. Bu çerçevede çalışmanın problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: Öğrencilerin aldığı ek eğitimlerin (hafızlık, medrese eğitimi, diyanet ihtisas kursu ve üniversite hocalarından aldığı özel eğitimler) ve çalıştığı kurumun lisansüstü tefsir çalışmalarındaki yeterliğe etkisi ve katkısını öğrenci ve öğretim üyesi görüşleri çerçevesinde değerlendirmektir.

Çalışmanın alt problemleri şu şekilde ifade edilebilir;

1. Öğrencinin aldığı ek eğitimlerin lisansüstü Tefsir eğitiminde öğrenci yeterliği üzerinde etkisi var mıdır?
2. Öğrencinin akademik geleneğin dışında olması lisansüstü eğitimdeki yeterliğini etkilemekte midir?
3. Öğrencinin çalıştığı kurum, lisansüstü çalışmasına etki etmekte midir?

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı şu şekilde ifade edilebilir:

1. Tefsir anabilim dalında yüksek lisans ve doktora yapmış öğrencilerin; aldığı ek eğitimlerin öğrenci yeterliğine etkisini,
2. Çalıştığı kurumun öğrencilerin lisansüstü tefsir çalışması sürecinde yeterliğine etkisini, kürsü öğretim üyesi ve öğrenci görüşleri çerçevesinde değerlendirmektir.

3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, literatüre ve uygulamaya katkısı nedeniyle önem arz etmektedir.

Literatüre katkısı çerçevesinde; tefsir alanında öğrencinin aldığı ek eğitimlerin ve çalıştığı kurumun öğrenci yeterliğine etkisi üzerine bir çalışmaya ulaşılmamış olması bu çalışmayı önemli kılan birinci neden olarak söylenebilir.

8 Detaylı bilgi için bkz. Nas, Selçuk vd. "Bireylerin Yüksek Lisans Yapma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 4, 2016, 593-595; Kılı, Metin, Kurum Dışı Eğitimlerin Çalışanların Motivasyonuna Etkileri ve Kurumsal Katkısı: Yüksek Lisans Eğitimleri, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, 23-36.

Uygulamaya katkısı çerçevesinde bu araştırmanın önemi ise; çalışma sonrasında elde edilecek bulguların alandaki lisansüstü eğitim uygulamalarının gelişmesine katkı sağlayacağı düşüncesidir.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Literatürde durum çalışması, gerçek yaşam, güncel sınırlandırılmış durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine incelenmesine olanak tanıdığı bir durum betimlemesi ya da bir durum temaları ortaya koyduğu nitel bir araştırmadır.⁹

4.2. Çalışma Gurubu

Bu araştırmanın öğrenci çalışma grubu, Tefsir alanında yüksek lisans veya doktora tezini bitirmiş öğrencilerden oluşmaktadır. Öğretim üyesi çalışma grubu ise Tefsir alanında yüksek lisans veya doktora dersi vermiş ve bu alanda tez yönetmiş 5 öğretim üyesinden oluşmaktadır.

Katılımcı öğrenciler K1, K2, ...K12, öğretim üyeleri ise H1, H2,..H5, şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1: Çalışma Gurubunun Dağılımı

Kurum	Yüksek Lisans			Doktora		
	Üniversite	Diyanet	Milli Eğitim	Üniversite	Diyanet	Milli Eğitim
Katılımcılar	K1 K2	K3 K4	K5 K6	K7 K8	K9 K10	K11 K12
Toplam	2	2	2	2	2	2

Katılımcılardan altı kişi yüksek lisans yapmış olup, lisansüstü eğitim dönemlerinde ikisi üniversitede, ikisi Diyanet İşleri Başkanlığı ve ikisi de Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışmıştır. Katılımcılardan altı kişi ise doktora yapmış olup, ikisi üniversitede, ikisi Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ve ikisi de Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışmıştır.

9 Cresswell J. W., Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, (3. Baskıdan Çeviri: Miraç Aydın), (Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara 2013; Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2013, 83.

Katılımcıların ikisi hafız iken onu hafız değildir. Üçü medrese eğitimi almış, dokuzu ise almamıştır. Diyanette çalışan dört kişiden ikisi ihtisas eğitimi almış, diğer ikisi ise almamıştır. Altı katılımcı özel eğitim (üniversitede hocalardan ek ders, özel ders vb.) almışken altısı almamıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada öğretim üyesi ve öğrenci görüşlerinin elde edilebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bir veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış görüşme formu, bir konu ya da durum hakkında katılımcıların görüşleri, inançları, düşünceleri gibi pek çok açıdan katılımcıların görüşlerini derinlemesine inceleme imkânı tanımasının yanında, araştırmacıya gereken durumlarda yeni sorular yönelme ve açıklama yapma imkânı da vermektedir.¹⁰ Yarı yapılandırılmış görüşme formunda; öğrencilere aldığı ek eğitimlerin ve çalıştığı kurumların öğrenci yeterlikleri üzerindeki etkilerini tespit etmek için çeşitli yönlerden sorular sorulmuştur. Kürsü öğretim üyeleri için hazırlanan formda ise; öğrencinin lisans derslerine ek aldığı eğitimlerin ve çalıştığı kuruma göre yeterliğini etkileyen etkenler hakkında çeşitli yönlerden sorular yöneltilmiştir.

4.4. Veri Analizi

Görüşme formları yazı ile kayıt altına alınmış veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi, yazılı materyallerin içerdiği mesajı tarafsız ve sistematik bir şekilde sunma yöntemidir. İçerik analizinde çalışılan konunun anlaşılması ve o konuyla ilgili bilgi elde etme amaçlanır.¹¹ Veri analizinde verilerin kodlanması ve temaların oluşturulması önemlidir. Kodlama, kendi içinde bir bütün oluşturan bölümlerin araştırmacı tarafından tanımlanmasıyla yapılır. Ancak verilerin kodlanması ve bu kodlara göre sınıflandırılması yeterli değildir. Bu kodların da belli temalar altında toplanması gerekir. Temalar, kodların benzerlik ve farklılıklarının belirlenmesi ve birbiriyle ilişkili olan kodların bir araya getirilmesi ile oluşturulur. Veriler kodlara ve temalara göre düzenlenip tanımlandıktan sonra yorumlama aşamasına geçilir.¹²

10 Yıldırım; Şimşek, 147-151.

11 Kızıltepe, Zeynep, "İçerik Analizi", (Ed. Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt), Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz, ve Yaklaşımları, Anı Yayıncılık, 2015, 253-254

12 Yıldırım, Şimşek, 259-273.

BULGULAR

Bu bölümde; görüşme gerçekleştirilen öğrenci ve öğretim üyelerinin görüşleri çerçevesinde ortaya çıkan bulgular verilmiş ve bu bulgular soru olarak sorulan çeşitli tema ve kodlar altında değerlendirilmiştir.

1. Öğrencinin Aldığı Ek Eğitimlerin Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Bu başlık altında hafızlık, medrese eğitimi, diyanet ihtisas kursu eğitimi ve üniversite hocalarından alınan özel derslerin alanımızda yapılan çalışmalara etkisi değerlendirilecektir.

1.1. Hafızlığın Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Katılımcılardan iki hafız, doktora yapanlar arasındadır. Katılımcılara hafızlığın lisansüstü tefsir eğitimine etkisinin sorulduğu bu bölümde; hafız olanlar “Lisansüstü tefsir çalışmalarında Kur’an’a vukufiyet konusunda katkısı oldu” şeklinde görüş belirtmiştir. Bunun aksine hafız olmayanlardan iki katılımcı ise hafız olmamalarının çalışmalarına olumlu veya olumsuz bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Ancak hafız olmayan diğer katılımcılar ise hafız olmamalarının olumsuz etkisinin olduğunu ve hafızlığın tezlerine katkı sağlayacağına işaret etmiştir.

Kürsü öğretim üyelerine yöneltilen “Öğrencinin hafızlığının eğitim sürecine ve tezin niteliğine etkisi oluyor mu?” sorusuna, öğretim üyeleri olumlu cevap vermişlerdir. Yani katılımcı öğretim üyeleri, hafızlığın tefsir alanında lisansüstü eğitime ve tezin niteliğine katkısı olduğunu düşünmektedirler. Bir öğretim üyesi bu konudaki görüşünü (H1) “Hafızlık olmazsa olmaz değil ancak Kur’an’a vukufiyet açısından olumlu olarak etkiliyor” şeklinde ifade etmiştir.

Öğrenci ve öğretim üyeleri görüşleri çerçevesinde hafızlığın lisansüstü Tefsir çalışmalarında önemli bir etken olduğu ve öğrenci yeterliğine katkısının olduğu ortaya çıkmıştır. Hafızlık üzerine yapılan bir çalışmada hafızlığın İslami ilimlerle uğraşan herkes için önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.¹³ Ancak yapılan görüşmelerde hafızlık Tefsir alanındaki lisansüstü çalışmalarda bir şart olarak telakki edilmemiş, artı bir değer olarak düşünülmüştür. Bu değerlendirmeler, tefsir alanı için sınırlıdır. Çünkü Kıraat, Tefsir alanı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Bu değerlendirmeyi Kıraat alanındaki lisansüstü çalışmalara şamil kılmak doğru olmayacaktır.

13 Tunç, Yasemin, Kur’an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, 72-74.

1.2. Medrese Eğitiminin Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Katılımcılardan medrese eğitimi alan üç kişiden ikisi yüksek lisans, biri doktora yapanlar arasındadır. Katılımcılara medrese eğitiminin lisansüstü tefsir çalışmalarına katkısının sorulduğu bu bölümde; medrese eğitimi alan katılımcılar medrese eğitiminin lisansüstü çalışmalara Arapça kaynakları kullanma konusunda katkısı olduğunu düşünmektedir. Medrese eğitimi alan bir katılımcı bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmektedir. (K4): “Lisansüstü tefsir çalışmalarında Arapça kaynakları kullanma konusunda katkısı oldu.” Bunun aksine medrese eğitimi almayan dört kişi, medrese eğitimi almamış olmalarının lisansüstü tefsir çalışmalarında olumsuz bir etkisinin olmadığını dile getirmiştir. Bir katılımcı bu konudaki görüşünü(K3) “Medrese eğitiminin lisansüstü çalışmalarına fazla bir katkısının olduğunu düşünmüyorum” şeklinde ifade etmiştir. Medrese eğitimi almayan diğer beş kişi ise “medrese eğitimi alsalardı lisansüstü tefsir çalışmalarına katkıları olacağını” düşünmektedir. Bir katılımcı bu konudaki düşüncesini(K8) “Akademik eğitimle medrese eğitimi farklı olsa da geleneksel kültürü tanıma ve Arapça temel kaynaklara vukufiyet konusunda eksikliğini hissetmişimdir” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretim üyelerine yöneltilen “Lisansüstü öğrenimde, öğrencinin medrese eğitimi almış olması eğitim sürecine ve tezin niteliğine etkisi oluyor mu?” sorusuna üç öğretim üyesi “Arapça kaynakları kullanma açısından katkıları oluyor” şeklinde cevap verirken; bir öğretim üyesi (H2) medrese eğitiminin lisansüstü tefsir çalışmalarına olumsuz etkisi olduğunu zira “medrese eğitimi alanların üniversiteye farklı baktığını ve hocaları yetersiz gördüğünü” dile getirmiştir. Bir öğretim üyesi de (H5) bu durumun öğrenciden öğrenciye değiştiğini belirtmiş ve “Öğrenci kendini geliştirmeye açıksa, bilgi, beceri ve kabiliyetini geliştirmek istiyorsa medrese eğitimi katkı yapıyor. Eğer Arapça bana yeter deyip kendini geliştirmezse olumsuz etkisi oluyor.” şeklinde ifade etmiştir.

Bu görüşler çerçevesinde medrese eğitimi, lisansüstü eğitimde öğrenciye özellikle Arapça’ya hâkimiyeti sağladığından olumlu etkisinin olduğu katılımcıların çoğunluğu tarafından dile getirilmektedir. Ancak burada medrese eğitiminin bir sonucu olan Arapça’ya hâkimiyet söz konusudur. Yani katılımcılar lisansüstü eğitime medresenin katkısını dil yönünden ele almışlardır. Medreseler üzerine yapılan bir çalışmada medreselerde yoğun bir şekilde dil öğretildiğine ancak şer’i ilimlerin metodik ve eleştirel düşünceyle buluşturulamadığına dikkat çekilmiştir.¹⁴

14 Temel, Ahmet Vefa “Haseki Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi İle Medreselerin Modern ve Klasik Arapça Öğretim Müfredatı Açısından Değerlendirilmesi”, AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:3, 2014, 71-88.

1.3. Diyanet İhtisas Kursu Eğitiminin Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Diyanette çalışan katılımcılardan ihtisas kursu eğitimi alan iki kişiden biri yüksek lisans diğeri doktora yapanlar arasındadır. Katılımcılara Diyanet ihtisas kursunun lisansüstü tefsir eğitimine etkisinin sorulduğu bu bölümde; Diyanet ihtisas kursu eğitimi alanlar “alanı tanıma ve Arapça kaynaklara ulaşma konusunda katkıları olduğunu” dile getirmiştir. Almayanlar ise “alsaydım lisansüstü tefsir çalışmalarına katkıları olurdu” şeklinde cevap vermiştir.

Öğretim üyelerine yöneltilen “Lisansüstü öğrenimde, öğrencinin Diyanet ihtisas merkezinde eğitim görmüş veya görüyor olması eğitim sürecine ve tezin niteliğine etkisi oluyor mu?” şeklindeki soruya, öğretim üyelerinin geneli Temel İslam Bilimlerine vukufiyet ve Arapçaya hâkim olması açısından katkı verdiğini dile getirmiştir. Ancak bir öğretim üyesi (H5) “Örgün öğretim mezunu olup Diyanet İhtisas Kursunda okursa katkısı oluyor. Ancak İLİTAM mezunu olup da bilimsel düşünmeye açık olmazsa sıkıntılar olabiliyor” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcı öğrenciler ve öğretim üyelerinin çoğunluğunun düşünceleri doğrultusunda Diyanet ihtisas kursu, lisansüstü tefsir çalışmalarında Arapça kaynakları kullanma konusunda katkıları olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Hem medrese hem de Diyanet ihtisas kursu ile ilgili sorularda verilen cevaplara bakıldığında; bu iki unsur öğrencinin dil yeterliğini etkilediği ifade edilmektedir. Yapılan bir araştırmada bu kurumların amacının Kur'an'ı ve hadisleri orijinal dili olan Arapça olarak anlamak ve anlatmak olarak ifade edilmiştir.¹⁵ Bu kurumların, öğrenciye belli bir akademik düşünce değil de dile olan hâkimiyet üzerinden değerlendirilmesi önemli bir ayrıntı olarak not edilmelidir.

1.4. Özel Eğitimin(Üniversitede Hocalardan alınan Özel Dersin) Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Özel eğitim alan katılımcılardan altı kişiden ikisi yüksek lisans, dördü doktora yapanlar arasındadır. Katılımcılara özel eğitimin lisansüstü tefsir eğitimine etkisinin sorulduğu bu bölümde; özel eğitim alanlar “literatürü ve alanı tanıma, bakış açısının genişlemesi ve yabancı dil seviyesinin yükselmesi gibi konularda katkısının olduğunu” ifade etmiştir. Bunun aksine özel eğitim almayan üç kişi “olumsuz bir etkisi olmadığı” şeklinde görüş belirtmiştir. Diğer üç kişi de alsalardı olumlu etkilerinin olacağına dair inançlarını ifade etmiş ve bu konuda katılımcılardan biri görüşünü (K2) “Alsaydım literatüre vukufiyet konusunda ve konulara bütüncül bakma konusunda olumlu etkileri olurdu” sözleri ile ifade etmiştir.

15 Temel, 71-88.

Öğretim üyelerine yöneltilen “Lisansüstü öğrenimde, öğrencinin lisans öğrenimine ek olarak (üniversitede hocalardan ek ders, özel ders vb.) aldığı dersler eğitim sürecine ve tezin niteliğine etkisi oluyor mu?” sorusuna; öğretim üyeleri “alana hâkimiyet ve kendini geliştirmesi açısından özel eğitimin katkıları olduğu” ifade etmişlerdir.

Katılımcı öğrencilerin ve öğretim üyelerini görüşleri çerçevesinde üniversite içinden özel eğitimin, konulara bakış açısının genişlemesi, dil ve alana hâkimiyet konusunda öğrenci yeterliğinin geliştirilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca bu dersler sayesinde öğrencinin lisanstayken Tefsir’e yönlendirilmesi ve bu derslerin akademik gelenek içinden gelen öğretim üyeleri tarafından verilmesi özel eğitimin önemini ortaya koymaktadır. Literatürdeki araştırma sonuçları da bu bulguları desteklemektedir.¹⁶

Medrese ve Diyanet ihtisas kursunun katkısının aksine özel eğitimin bireyin alana hâkimiyetine ve kendini geliştirmesine işaret edilmesi önemli bir noktadır. Çünkü lisans dönemindeki özel ders, araştırmacı üzerinde alanda akademik bir geleneğin oluşmasına katkı sunmaktadır.

2. Öğrencinin Çalıştığı Kurumun Lisansüstü Tefsir Çalışmalarına Etkisi

Öğrencinin çalıştığı kurumun lisansüstü eğitime etkisini incelediğimiz bu başlık altında üniversite içinde çalışanlar, üniversitenin lisansüstü tefsir çalışmalarına olumlu etki ettiğini dile getirmiştir. Bir katılımcı bu konudaki görüşünü (K2) “Yüksek lisansı savunmadan önce seminer olarak sundum ve alanında yetkin hocalarımdan gelen eleştiri ve katkılar tezin olgunlaşmasını sağladı. Tecrübeli hocalarla bir arada olmak ve üniversite kütüphanesi ve hoca kütüphanelerini kullanarak kaynaklara ulaşmadaki kolaylık ve aynı zamanda arkadaşlarla müzakerelere katılmam lisansüstü çalışmama katkı sağladı” şeklinde ifade etmiştir.

Üniversite dışından katılımcılardan dört kişi amirinin lisansüstü çalışmaya teşvik ettiğini ve izin konusunda da sıkıntı çıkarmadığını dile getirmiştir. Diğer dört kişi ise amirinin lisansüstü tefsir çalışmalarında olumlu veya olumsuz bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Amirlerin etkisinin en azından olumsuz olmamasına rağmen üniversite dışından katılımcıların hepsi “farklı bir işle uğraşmaktan kaynaklanan yoğunluk sebebiyle lisansüstü çalışmalara zaman ayırma ve motivasyon eksikliğinin lisansüstü Tefsir çalışmalarına olumsuz etkileri olduğunu” dile getirmiştir. Ayrıca üniversite dışında çalışma, derslere katılımı

16 Güllüce, Veysel, “Tefsirle İlgileneler Arasında İletişimi Geliştirmeye Yönelik Bazı Düşünceler” Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 200.

ve hocalar ile görüşmeyi de olumsuz anlamda etkilemektedir.¹⁷ Katılımcılardan dördü bu çerçevede görüş belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K9) ise “akademik gelenekten uzak olmanın olumsuz etkileri olduğuna” işaret etmiştir.

“Öğrencinin çalıştığı kurum, lisansüstü derslerin niteliğini etkilemekte midir?” sorusuna öğretim üyeleri, üniversite içinde çalışarak lisansüstü çalışma yapan öğrencinin asıl işinin araştırma olması ve akademik geleneğin içinde bulunması sebebiyle öğrencinin çalıştığı kurum olarak üniversitenin derslerin niteliğini olumlu etkilediğini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcı öğretim üyeleri, Üniversite dışında çalışanların lisansüstü eğitimi ikinci bir iş olarak yapmaları, derslere vakit ayıramamaları ve derslere devam konusunda sıkıntı yaşamaları gibi sebeplerden dolayı öğrencinin çalıştığı kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın derslerin niteliğini olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Literatürdeki araştırma sonuçları da bu bulguları desteklemektedir.¹⁸

Ayrıca üniversite içerisinde araştırma yapanların akademik ortam ile iç içe olması ve öğretim üyeleri ile görüşme imkânına sahip olma durumu akademik yeterliği olumlu yönde etkilediği katılımcı öğretim üyelerince dile getirilmiştir. Bunun aksine diğer kurumlarda çalışanların akademik çalışmalara yeterince zaman ayıramaması ve uzun süre bir işte çalışma sebebiyle konulara kendi kurumunun diliyle yaklaşmasına neden olduğu ve öğrencinin akademik yeterliğini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.¹⁹ Burada öğretim üyeleri kurum kültürüne diğer bir ifade ile geleneğe dikkat çekmişlerdir. “Akademik gelenekten uzak olmanın öğrenci üzerindeki etkileri nelerdir?” sorusuna öğretim üyeleri öğrencinin ders dinlemesini, araştırma kapasitesini, bilimsel bakış açısını, üslubunu, hocasıyla ilişkilerini ve tezin kalitesini olumsuz etkilediğini dile getirmiştir. Üniversite dışında çalışmanın motivasyonu olumsuz etkilediği de ayrıca öğretim üyelerinin işaret ettiği bir başka konudur.

“Tezinizi savunmadan önce başka birinin tez savunmasına katıldınız mı?” sorusuna üniversite içinden olanlar “evet” yanıtını verirken üniversite dışından Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan iki, Milli Eğitim Bakanlığı’ndan da iki kişi “hayır” cevabını vermiştir. Katılımcılara ayrıca herhangi bir sempozyuma dinleyici olarak katılımları sorulmuş ve lisansüstü çalışmalarını üniversite içinden yapan-

17 Benzer bir konu ilahiyatın diğer bir alanı olan din eğitiminde de dile getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Aydın, Mahmut, “Lisansüstü Eğitimde Din Eğitimi”, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara 2009, 967.

18 Kara, 628-629.

19 Kalam alanında yapılan bir çalışmada bu konuya dikkat çekilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Çelebi, 211.

ların hepsinin sempozyuma dinleyici olarak katıldıkları ve bunların yüksek lisanssta en az iki, doktora ise en az beş defa olması dikkat çekicidir. Üniversite dışından ise yüksek lisanssta bir kişi, doktora da iki kişi herhangi bir sempozyuma dinleyici olarak hiç katılmamıştır.

Lisansüstü eğitim, özellikle de doktora esnasındaki bir öğrencinin yeterliğini ortaya koyabilme şartlarından biri de “hakemli bir dergide makale yazabilmesi veya bilimsel bir toplantıda tebliğ sunabilmesidir.”²⁰ Bu araştırmada yüksek lisanssta üniversite içinden bir kişi makale yazmış, üniversite dışından ise hiç kimse makale yazmamış veya bildiri sunmamıştır. Doktora düzeyinde ise üniversite içinden iki kişi makale yazmış veya bildiri sunmuş iken üniversite dışından yine hiç kimse makale yazmamış veya bildiri sunmamıştır.

Katılımcılardan her birinin akademik çalışmalarda kullanılabilecek şekilde en az bir yabancı dil bildiği çalışmanın bulgusu olarak ifade edilebilir. Çalışılan kurum ile yabancı dil arasındaki ilişki hakkında ise öğretim üyelerine “Öğrencinin çalıştığı kurum ile yabancı dili kullanma kabiliyeti arasında bir ilişki var mıdır?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya öğretim üyeleri “araştırmacıların genelde dili kullanma problemi olduğunu”, “Arapçanın Diyanet İşleri Başkanlığı’nda çalışanlarca daha iyi kullanıldığını”, “üniversitedeki araştırmacıların daha iyi dil bildiklerini” cevabını vermişlerdir. Dil becerisinin kurumla ilişkili olmadığını, kişiye göre değiştiğini bir katılımcı şu sözlerle ifade etmektedir. (H4): “Kişiden kişiye farklılık arz ediyor. Ama üniversite biraz daha ön plana çıkıyor. Çünkü öğrenci bu işle uğraşiyor.” Bu değerlendirmelerden hareketle, katılımcı öğretim üyelerine göre kurum farklılığının dil becerisi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Hem araştırmacı hem de öğretim üyeleri araştırmacının çalıştığı kurumun öğrencinin lisansüstü derslerin ve bu sürecin sonunda ortaya çıkan tezin niteliğine etki ettiği konusunda hem fıkirdirler. Burada özellikle kurumun etkisinden amaç üniversite içinde olmak veya olmamaktır. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığı’nda çalışmak bir ayırıcı değer olarak görülmemektedir. Üniversitede çalışmada; motivasyon, hocalar ile ilişki, akademik gelenek içinde olma, kaynaklara ulaşmadaki kolaylık dikkat çekilen etkenler arasında gösterilmektedir. Bu durum araştırmacının herhangi bir tez savunmasına katılımlında, herhangi bir sempozyuma dinleyici olarak katılmasında ve makale veya tebliğ yazmasında çalıştığı kurumun etkisinin somut bir göstergesi olarak düşünülebilir.

3. Lisansüstü Tefsir Çalışmalarında Öğrenci Yeterliğini Geliştirme

Araştırmacılara “Nitelikli bir tez yazımının önünde duran engellerden 3 tanesini ifade eder misiniz?” sorusuna öğrenciler; önem sırasına göre danışman ilgisizliği, yabancı dil eksikliği ve üniversite dışında başka bir kurumda çalışma cevabını vermişlerdir. Bu bulgular Kara tarafından yapılan çalışmanın sonuçları²¹ ile benzerlik göstermektedir.

“Lisansüstü Tefsir çalışmalarında öğrenci yeterliğini geliştirmek için neler yapılabilir?” sorusuna hem katılımcı araştırmacılar hem de öğretim üyeleri şu noktalarda hem fikirdirler: Öğrencinin yabancı dil bilgi seviyesinin geliştirilmesi²², öğrenci ile danışmanın arasındaki iletişim iyi olması²³ ve öğrenci yeterliği için akademik kursların açılması.

Bunlara ek olarak bu soruya öğrenciler, lisans bittikten sonra kesintiye uğramaksızın lisansüstü eğitime başlanması, öğrenci alırken seçimin iyi yapılması, derslerin ciddi yapılması, öğrencinin yazım kabiliyetini geliştirmek için makale ve seminer ödevleri verilmesi, alanda yapılmış iyi çalışmalar okunarak akademik üslup kazanması, bilimsel ve eleştirel yaklaşımının geliştirilmesinin sağlanması²⁴ gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca orijinal konu verilmesi, lisansüstü

21 Ayrıntılı bilgi için Bkz., Kara, 625-636.

22 Literatürü incelediğimizde lisansüstü eğitimde öğrencinin yabancı dil seviyesinin iyi olması gerektiğine dair İlahiyat ve diğer alanlarda yapılan çalışmalarda da dikkat çekilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Acuner, Yusuf; Kara, Ömer; Ünal, Mehmet, “Akademisyen ve Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesinde Tefsir Dersi Üzerine Bir Alan Araştırması”, Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 73; Yazıcı, İshak, “Tefsir Eğitim-Öğretiminde Kur’an Dili Arapça ile Ulumu’l-Kur’an İnceliklerine Dikkat Etmenin Önemi ve Bu İlkeye Aykırı Bazı Yorumlar”, Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 163; Çelebi, 215; Aslan, Abdülgaffar, “Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair”, (Ed. Hulusi Arslan, Mustafa Bozkurt), XVII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu, Malatya 2012, 556; Dilci, Tuncay, Eğitim Bilimleri Alanında Yürütülen Lisansüstü Eğitiminin Öğrenci ve Öğretim Elemanları Görüşlerine, Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009, 146; Aydoğmuş, M. Yasir, Türkiye’de Lisansüstü Coğrafya Eğitiminin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014, 166.

23 Literatürü incelediğimizde öğrenci danışman ilişkisine İlahiyat ve diğer alanlarda yapılan çalışmalarda da dikkat çekilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Acuner vd., 73; Çalışkan, İsmail, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, 2011, 486; Sinanoğlu Mustafa, “İlahiyat Fakültelerinde Kelam Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler”, Kelam, Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi, Ankara 2008, 234; Çelebi, 217; Dilci, 35; Aydoğmuş, 162-166.

24 Bu konu diğer çalışmalarda da dile getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Çelebi, 215; Aslan, 256.

eğitimin kadrosu oturmuş üniversitelerde yapılması, tezlerin aceleye getirilmemesi, akademik eleştirinin ciddi anlamda yapılması, öğrencide alan körlüğü olmaması, diğer alanlarda da okuma yaparak interdisipliner bakış açısını geliştirmesi ve tez yazan öğrencilerin bir platform etrafında iletişimlerinin sağlanması gibi hususları dile getirmişlerdir.

Katılımcı öğretim üyeleri ise Tefsir alanına yönlendirmenin lisanstayken başlaması²⁵ ve bu dönemde alanıyla ilgili tarihsel ve metodolojik bilgilerin öğrencide oluşması gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcı bir öğretim üyesi bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: (H5) “Lisanstayken Arapça ve İngilizce iyi bir şekilde öğrenilmeli, lisansüstü eğitime başlamadan lisanstayken alanıyla ilgili tarihsel ve metodolojik temel bilgiler öğrencide yerleştirilmelidir. Çünkü bunlar olmalı ki akademik anlamda dersler yapılabilir ve öğrencinin yorumlama ve değerlendirmesi gelişebilir. Lisansta alması gerekenler yüksek lisans ve doktora verilecek olduğunda zaman kaybına sebep oluyor.” Bu görüşlerin yanı sıra öğretim üyeleri nitelikli bir lisansüstü eğitim süreci için şunları da ifade etmişlerdir: “Alım imtihanlarında dil ve alana öncelik verilmesi, öğrencinin yüksek lisans ve doktora yaparken gönüllü olduğu alana yerleştirilmesi, öğrenci alımından tez savunmasına kadar geçen sürecin ciddi anlamda yapılması, öğrenciyi geliştirmek için yurtiçi ve yurtdışı imkânların kolaylaştırılması”.

Öğrenci yeterliğini geliştirmek için öğrenci ve öğretim üyelerinin önerilerine benzer öneriler, ilahiyat alanında yapılan diğer çalışmalarda da ifade edilmektedir. Karadaş ve Güney’in yaptığı çalışmalarında benzer konulara dikkat çekilmektedir.²⁶

Öğrenci ve öğretim üyelerinin verdiği cevapların çoğunluğundan Tefsir alanında öğrenci yeterliğini geliştirmek için öğrencinin lisansüstü eğitimi akademik gelenekten faydalanarak üniversite içinde çalışarak yapması gerektiği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Tefsir alanında lisansüstü eğitimi etkileyen hususların araştırıldığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Öğrencilerin aldığı ek eğitimler: hafızlık, medrese eğitimi, diyanet ihtisas kursu ve özel dersler açısından;

25 Literatürü incelediğimizde bu konuya bazı çalışmalarda da dikkat çekildiğini görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Yazıcı, 163; Sinanoğlu, 222;

26 Ayrıntılı Bilgi için Bkz., Karadaş, Çağfer, “İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar – Sorunlar ve Öneriler”, Usul, İslam Araştırmaları, Sayı 20, 2013, 196-197; Güney, Necmeddin, “İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, 2015, 411.

A. Hafızlığın lisansüstü tefsir çalışmalarına olumlu katkıları olduğu söylenebilir. Ancak hafızlık lisansüstü tefsir eğitiminde bir şart olarak düşünülmemektedir.

B. Medrese eğitimi ve diyanet ihtisas kursunda öğrenim görmüş olma hem araştırmacı hem de öğretim üyeleri tarafından lisansüstü eğitim için önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu önem, daha çok araştırmacının Arapça dil yeteneğine katkısı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu kurumların, öğrenciye belli bir akademik düşünce değil de dile olan hâkimiyet üzerinden değerlendirilmesi önemli bir ayrıntı olarak not edilmelidir.

C. Üniversite içinden özel eğitime gelince, öğrencinin lisanstayken tefsire yönlendirilmesi, dil ve alana hâkimiyet konusunda yeterliğinin geliştirilmesi, derslere gönüllü olarak katılması ve derslerin akademik gelenek içinden gelen hocalar tarafından verilmesi sebebiyle lisansüstü eğitime katkısının olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

2. Lisansüstü eğitimin niteliği, araştırmacının çalıştığı kurumlardan ziyade üniversitede çalışıp çalışmadığı ile ilgilidir. Üniversitede çalışanların sempozyuma katılımları, makale ve tebliğ yazma deneyimleri diğer kurumlarda çalışanlardan daha çok olması bu durumun somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Öğrencinin çalıştığı kurum olarak üniversitenin sunduğu imkanlarla lisansüstü çalışmalarda olumlu etkisi olduğu, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda ise lisansüstü çalışmaların ikinci bir iş olarak yapıyor olması öğrenciyi özellikle zaman ve motivasyon yönünden olumsuz etkilediği söylenebilir. Yine üniversite dışındaki kurumlarda çalışanların akademik gelecekte yeterince faydalanamaması tefsir alanında yapmış oldukları lisansüstü çalışmaları olumsuz etkilediği söylenebilir.

Yukarıdaki bulgulardan yola çıkarak lisansüstü Tefsir çalışmalarında öğrenci yeterliğini geliştirmek için şunlar önerilebilir:

Tefsir alanında akademik çalışma yapmak isteyen öğrencilerin lisans döneminde tespit edilip bu alana lisans döneminde hazırlanması.

Lisansüstü çalışma yapanların istihdam ve burs olanaklarını artırarak öğrencinin akademik gelenek içinde yetiştirilmesinin sağlanması.

Danışman ve öğrenci arasındaki iletişimin geliştirilmesi.

Öğrencinin yabancı dil seviyesini geliştirmesine imkân tanınması.

Öğrencinin yazma kabiliyetini geliştirici ödevler verilmesi.

Öğrencinin akademik yönünün güçlendirilmesi için kurslar düzenlenmesi.

Lisansüstü tefsir öğrencilerinin motivasyonu artırmak ve hocaların bilgi birikimlerinden istifade etmeleri için Tefsir koordinasyon toplantılarına katılmalarının teşvik edilmesi.

KAYNAKÇA

- Acuner, Yusuf; Kara, Ömer; Ünal, Mehmet, “Akademisyen ve Öğrencilere Göre İlahiyat Fakültesinde Tefsir Dersi Üzerine Bir Alan Araştırması”, Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 57-81.
- Aslan, Abdülgaffar, “Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair”, (Ed. Hulusi Arslan, Mustafa Bozkurt), XVII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı & Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu, Malatya 2012, 555-557.
- Aydın, Mahmut, “Lisansüstü Eğitimde Din Eğitimi”, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara 2009, 965-970.
- Aydoğmuş, M. Yasir, Türkiye’de Lisansüstü Coğrafya Eğitiminin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Ayhan, Halis, Türkiye’de Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- Ayverdi, İlhan, Kubbe Altı Lugatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, I-III, Redaksiyon Ahmet Topaloğlu, Mas Matbaacılık, II. Baskı, İstanbul 2006.
- Cresswell J. W., Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (3. Baskıdan Çeviri: Miraç Aydın), Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.
- Çalışkan, İsmail, “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, 2011, 461-489.
- Çelebi, İlyas, “Kelam İlmi Doktora Programlarının Değerlendirmesi”, Kelam, Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi, Ankara 2008, 211-218.
- Dilci, Tuncay, Eğitim Bilimleri Alanında Yürütülen Lisansüstü Eğitiminin Öğrenci ve Öğretim Elemanları Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009.
- Güllüce, Veysel, “Tefsirle İlgileneler Arasında İletişimi Geliştirmeye Yönelik Bazı Düşünceler” Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 199-202.
- Güney, Necmeddin, “İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, 2015, 405-422.

- Kara, Ömer, “Türkiye’de Tefsir Akedemyasının Gelişim Süreci –Tarihsel Dönemler, Akademik ‘Konu’ Kategorilerinin Analizi ve Problemlerimiz”, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, (Ed. Bilal Gökkır vd.), İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2010, 605-636.
- Karadaş, Çağfer, “İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar –Sorunlar ve Öneriler”, Usul, İslam Araştırmaları, Sayı 20, 2013, 181-198.
- Kıllı, Metin, Kurum Dışı Eğitimlerin Çalışanların Motivasyonuna Etkileri ve Kurumsal Katkısı: Yüksek Lisans Eğitimleri, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Kırca, Celal, “Yeterlik Kriterleri Bağlamında Tefsir Dersinin Öğretim Sorunları”, Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerir et-Taberi Sempozyumu, Konya 2010, 243-252.
- Kızıltepe, Zeynep, “İçerik Analizi”, (Ed. Fatma Nevra Seggie, Yasemin Bayyurt), Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz, ve Yaklaşımları, Anı Yayıncılık, 2015, 253-266.
- Nas, Selçuk vd. “Bireylerin Yüksek Lisans Yapma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 4, 2016, 571-599.
- Sinanoglu Mustafa, “İlahiyat Fakültelerinde Kelam Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler”, Kelam, Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelam-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelam Öğretimi, Ankara 2008, 219-239.
- Temel, Ahmet Vefa “Haseki Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi İle Medreselerin Modern ve Klasik Arapça Öğretim Müfredatı Açısından Değerlendirilmesi”, AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:3, 2014, 71-88.
- Tunç, Yasemin, Kur’an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Öztürk, Mustafa, “İlahiyatın Adı ve Amaçları”, (Ed. Süleyman Akyürek,) Bu Günün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır- Sorunlar ve Çözümleri, İSAV, Ensar Neşriyat, 2015, 29-59.
- Yazıcı, İshak, “Tefsir Eğitim-Öğretiminde Kur’an Dili Arapça ile Ulumu’l-Kur’an İnceliklerine Dikkat Etmenin Önemi ve Bu İlkeye Aykırı Bazı Yorumlar”, Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum, Tebliğ ve Müzakereleri), Van 2005, 143-163.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2013.

http://bbs.ankara.edu.tr/Amac_Hedef.aspx?bno=3736&bot=1203. http://bbs.ankara.edu.tr/Amac_Hedef.aspx?bno=3735&bot=849. <http://eobs.atauni.edu.tr/Program/P2.aspx>. <http://llp.marmara.edu.tr/OrganizasyonInfo.aspx?kultur=trtr&Mod=2&ustbirim=5600&birim=5731&altbirim=5737&program=583&organizasyonId=495&mufredatTurId=932001>. <http://llp.marmara.edu.tr/OrganizasyonInfo.aspx?kultur=trTR&Mod=3&ustbirim=5600&birim=5731&altbirim=5737&program=584&organizasyonId=495&mufredatTurId=932001>. <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/779?AyID=24>. <http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/807?AyID=24>. <https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P2.aspx>. <https://dbp.erciyes.edu.tr/Program/P2.aspx>.

Lisansüstü Öğrencilerinin Tefsir Alanını Seçme Sebepleri

Sümevra NALBANT¹

Giriş

Tefsir alanı İlahiyat Fakültelerinde ve Temel İslam Bilimlerinde en köklü, en fazla akademisyen ve lisansüstü öğrencisine sahip olan alanlardan birisidir. Tefsir ilmi Hz. Peygamber (s.a.v) ile başlamakta ve günümüze kadar her dönemde yerini ve güncelliğini koruyarak devam etmektedir.

Tefsir, Kur'an'ı yani Allah'ın muradını anlamak ve sonrasında onu doğru bir şekilde hayata aktarma hedefini güttüğü için ilk başta Kur'an'ı merkezine almaktadır. Bununla birlikte Kur'an evrensel bir mesaj olduğu ve kıyamete kadar devam edecek rehberliğe sahip bulunduğu için Tefsir ilmi dinamik bir ilim olmaktadır. Bugün Tefsir bir ilim olarak varlığını meşru bir anlamda akademik çalışmalarla ortaya koyulan tez, makale gibi çalışmalarda sürdürmektedir. Bu çalışmalar, Tefsir ilmini kapsam ve sınırlılıkları, mahiyeti, tarihi, amacı açısından ele alırken, çağın sorunlarına, insanların anlam dünyalarına ve zihin inşalarına da hizmet etmektedir.

Bu çalışmamızda Tefsir alanına yönelen kimselerin alanı seçmede etkin unsurlarını belirleyebilmek için nicel bir çalışma olan anket yöntemini kullandık. Anketin bilimsel bir anlam ifade edebilmesi için alanda akademisyen olarak bulunan kimselere "Tefsir Alanını Seçme ve Bu Alanda Devam Etme Sebepleriniz Nedir" sorusunu yönelttik. Bu anketimize toplam 25 kişi katılmış; 1 kişi unvan belirtmemiştir. Katılan kimselerin unvan dağılımları şöyledir;

- 3 Profesör (12.5)
- 3 Doçent (12.5)
- 3 Yardımcı Doçent Doktor (12.5)
- 3 Öğretim Görevlisi (12.5)
- 5 Araştırma Görevlisi Doktor (20.8)
- 7 Araştırma Görevlisi Yüksek Lisans (29.2)

1 Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sumeyra.nalbant@erdogan.edu.tr

Akademisyenlerden elde edilen veriler sonucunda öğrencilere yönelik bir anket hazırlayarak çalışmamızda daha doğru sonuçlar elde etmeye çalıştık.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de Tefsir anabilim dalında lisansüstü öğrenim gören kimselerin bu alana yönelmede doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkili olan unsurları ortaya koymak ve elde edilen bulguların analizini yapmaktır. Aynı zamanda Tefsir alanındaki akademisyenlere ve diğer katılımcılara bilimsel metotla oluşturulmuş istatistik veri sunmak, literatürdeki bilimsel çalışmaların eksikliğinin giderilmesine farklı açıdan katkı sağlamaktır.

3. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmada yüksek lisans ve doktora Tefsir alanında yapan kimselerin alana yönelmedeki temel ve tercihte etkili olan yan sebepler incelenmektedir. Bu bağlamda “Tefsir Alanında Lisansüstü Çalışma Yapan Kimselerin Bu Alana Yönelme Sebepleri Nelerdir?” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

4. Alt Problemler

Araştırmada yukarıdaki ana problemle bağlantılı olmak üzere aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

Alana duyulan ilgi merak bu alana Yönelmede ne kadar etkilidir?

Aile yönlendirmesinin alanın seçiminde etkisi var mıdır?

Tefsir Hocaları alanın tercihinde önemli bir etkiye sahip midir?

Öğrenciler alan seçimine hangi dönemde karar vermektedir?

Öğrenciler lisans döneminde alanla ilgili bir çalışma yapmakta mıdır?

Öğrenciler Tefsir alanını nasıl nitelendirmektedir?

Alanı seçerken kadro düşüncesinin etkisi var mıdır?

Kur’an’ın İslam’ın ana kaynağı olmasının alanın tercihinde etkisi var mıdır?

Hafızlık yapmış olmak bu alanın tercihinde önemli bir sebep midir?

Kur’an’ın anlamını öğrenme isteği ve tefsirinin bilinme arzusu alanın seçimine etki ediyor mu?

Öğrenciler kendilerini Tefsir alanında mutlu ve yetenekli hissediyorlar mı?

Tefsir alanının sınırlarının geniş olması alana yönelmede etkili oluyor mu?

Arapça bilgisi alanının tercihinde ne kadar etkili oluyor?

Alanı seçen kimselerin dindarlık düzeyi alanın seçimine etki ediyor mu?

Son yıllarda yapılan Kur'an çalışmalarının revaçta olması öğrencileri bu alana yönlendirmede etkili oluyor mu?

Alanın seçiminde benimsenen bir düşüncenin savunması güdüsü etkili oluyor mu?

Öğrenciler alanı tercih ederken belirli problemi amaç edinerek bu alanı seçiyorlar mı?

Oryantalistlerin Kur'an hakkındaki iddialarına cevap verme düşüncesi Tefsir alanının seçiminde ne kadar etkili oluyor?

Kıraat alanında yüksek öğrenim gören kimseler Tefsir alanını tercih etmek zorunda kalıyorlar mı?

Tefsir alanında öğrenim gören kimselerin Tefsirin mahiyeti hakkındaki düşünceleri nelerdir?

Alanın interdisipliner bir alan olması tercih edilmesinde ne kadar etkili oluyor?

5. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemiyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu bağlamda evren, örneklem, kapsam ve sınırlılıklar, veri toplama araçları ve veri analizinde takip edilen yöntemler üzerinde durulmuştur.

6. Evren

Tarama modelinde gerçekleştirilen betimsel nitelikteki araştırmanın evreni olarak Türkiye'deki çeşitli fakültelerde Tefsir alanında yüksek lisans ve doktora yapan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kimseler, yüksek lisans ders, yüksek lisans tez, doktora ders, doktora yeterlilik ve doktora tez dönemi olmak üzere beş farklı dönemde bulunan öğrencilerdir.

7. Örneklem

Araştırmanın örneklemine basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle farklı fakültelerde öğrenim gören kişilerden seçilen 54 kişi oluşturmuştur. Örneklemle ilgili değişik verileri yansıtan temel frekanslar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemle İlgili Frekans Dağılımları

Madde	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	39	72,2
	Erkek	15	27,8
Meslek	Akademisyen	26	48,1
	Öğretmen	7	13,0
	Din Görevlisi	9	16,7
	Öğrenci	11	20,4
	Diğer	1	1,9
Lise Mezuniyeti	İHL	49	90,7
	Anadolu	1	1,9
	Düz Lise	3	5,6
	Açık Öğretim	1	1,9
Lisans Mezuniyeti	İlahiyat	51	94,4
	İslami İlimler	2	3,7
	Uluslararası İlahiyat	1	1,9
Devam Eden Eğitim Durumu	Y.L. Ders	14	25,9
	Y.L. Tez	15	27,8
	Dr. Yeterlilik	2	3,7
	Dr. Ders	6	11,1
	Dr. Ders	17	31,5
Lisansüstü Öğrenim Görülen Üniversite	1949-1982	24	44,4
	1988-2006	17	31,5
	2006 ve sonrası	13	24,1
Tefsir Alanını Seçme Dönemi	Lisanstan önce	6	11,1
	Lisans döneminde	32	59,3
	Y.L. yerleştirmelerinde	12	22,2
	Y.L. sürecinde	1	1,9
	Dr. başlangıcında	3	5,6
Tefsir Alanından Önce Başka Bir Alan Seçme Durumu Var mı?	Hayır	26	48,1
	Bir başka Temel İslam Bilimleri dalı	13	24,1
	Felsefe Din Bilimleri	10	18,5
	Türk İslam Tarihi ve Sanatları	3	5,6
	Bir Başka Alan ile Tefsiri Birleştirme	2	3,7
Katılımcıların Arapça Dil Düzeyi	Mükemmel	4	7,4
	İyi	31	57,4
	Orta	18	33,3
	Başlangıç	1	1,9
Toplam		54	100,0

8. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma sonuçlarının Türkiye’deki tüm lisansüstü öğrenim gören kimseleri mutlak anlamda kapsadığını ifade etmemiz zordur. Örneklemin Türkiye’nin hemen hemen her bölgesinden, belirli mesleklerden oluşmasına rağmen sayının yeteri kadar olmaması bu çalışmanın kesin sonuçlar vermesinin önünde engel teşkil etmektedir.

9. Veri Toplama Araçları

Araştırmada lisansüstü öğrenim gören kimselerin Tefsir alanına yönelme sebeplerini öğrenmek amacıyla iki bölümden oluşan bir anket uygulanmış; birinci bölümde katılımcıların ikinci bölümdeki sorulara etki edeceğini beklenen bağımsız değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgiler anketi, ikinci bölümde likert tipi sorulardan oluşan bir ölçek kullanılmıştır.

10. Kişisel Bilgiler Anketi

Araştırmaya katılan öğrencilere ait birtakım kişisel bilgileri belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından 9 soruluk bir anket geliştirilmiştir. Bu anketle örnekleme katılan öğrencilerin “Tefsir alanını seçme sebeplerini” etkileyebilecek cinsiyet, meslek, orta öğretimde ve lisans öğretimde mezun olunan okul türü, öğrencinin şu anki öğrenim durumu, lisansüstü öğrenim görülen üniversitenin köklü bir üniversite olup olmaması, örneklemin Tefsir alanını tercih ettiği dönem, bu alanı seçmeden önce başka bir alan düşünüp düşünmediği ve Arapça dil seviyesi gibi değişkenler belirlenmiştir.

11. Verilerin Analizi

Veri toplama araçlarından elde edilen ham verilerin istatistiksel işlemleri, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) istatistiksel paket programı ile yapılmıştır.

12. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu bağlamda Tefsir alanında lisansüstü öğrenim gören kimselerin kişisel bilgi anketinde yer alan değişkenlere göre incelenen likert tipi sorulara verdiği cevaplar üzerinde durulmuştur. Alt problemler doğrultusunda öğrencilerin Tefsir alanına yönelme sebepleri incelenmiş ve istatistiki sonuçlar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

13. Alana Duyulan İlgî ve Merak

Katılımcılara ilk olarak sorulan soru bu alana duydukları ilgi ve merak etkeninin bu alanı seçmede etkisi olmuştur. Daha önce alandaki akademisyenlere sorulan soruda da bu seçenek en fazla ifade edilen etken olmuştur. Anket katılımcılarının cevabı ise tablodaki gibidir;

Tablo 2: “Bu alanı seçme sebebim Tefsire duyduğum merak ve ilgidir” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kararsızım	2	3,7
	Katılıyorum	25	46,3
	Kesinlikle Katılıyorum	27	50,0
	Toplam	54	100,0

Görüldüğü gibi bu yargıya katılım düzeyi %96,3 düzeyinde olumlu, % 3,7 kararsız şeklindedir. Alanı seçen kimseler için alana duyulan ilgi ve merak temel sebeptir. Tefsir alanı kapsadığı konular itibariyle ve de Kur'an'ın yorumunu içermesi sebebiyle pek çok kişi tarafından çalışılabilecek bir alan olarak nitelendirilmektedir. Kur'an'ın temel problemlerinin, spesifik konularının tarihten bugüne sürekli tartışılan ve üzerinde düşünce sistemlerinin oluşturduğu bilinmektedir. Bugün de kişiler sahip olduğu paradigma doğrultusunda Kur'an'ın söylediklerini ve cevapladıkları konuları merak etmektedir. Görüldüğü gibi Tefsir alanı alanda bulunan kimseler için odak noktası olmaya devam etmektedir.

Yine alana duyulan ilginin temel sebeplerinden birinin Kur'an'ı kişilerin niteledikleri çerçevede etki edebileceğini düşündüğümüz için katılımcılara bu konuya işaret eden aşağıdaki soruyu sorduk ve cevapları yine tahmin ettiğimiz doğrultuda yine yüksek derecede katılım sağlandığını gördük.

Tablo 3: “Kur'an, İslam'ın ana kaynağı olduğu için bu alanı seçtim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	2	3,7
	Katılmıyorum	2	3,7
	Kararsızım	2	3,7
	Katılıyorum	21	38,9
	Kesinlikle Katılıyorum	27	50,0
	Toplam	54	100,0

Katılımcıların Tefsir alanını seçerken dini duygularla ve Kur'an'a atfettikleri duygusal bir bağ ile tercih ettiklerini bu tablodan hareketle söyleyebiliriz. % 88,9 oranında katılımcılar Kur'an'ı İslam'ın temel kaynağı olmasından dolayı seçmektedirler. % 3,7 oranında katılımcı bu konuda görüş belirtmekte çekimser kalmakla bunun alanı seçmekte temel sebep olup olmaması hususunda bir cevap vermemiştir. % 3,7 oranında katılımcı ise bu alanı seçme sebebinin Kur'an İslam'ın ana kaynağı olması olgusunun hiçbir etkisi olmadığını düşünmektedir. Burada bu konuyla alakalı katılımcılara sorduğumuz bir yargıya daha yer vermek istiyoruz.

Tablo 4: "İslami ilimlerin temelinin Tefsir olduğunu düşündüğüm için bu alanı seçtim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	2	3,7
	Katılmıyorum	8	14,8
	Kararsızım	7	13,0
	Katılıyorum	23	42,6
	Kesinlikle Katılıyorum	14	25,9
	Toplam	54	100,0

Bu tablo bize göstermektedir ki %68,5 oranında katılımcı bu yargıya olumlu cevap vererek Tefsir ilmini Kur'an merkezli bir ilim olmasından dolayı temel ilim olarak görmekte ve tabiri caizse "eşrefu'l-ulüm" olarak nitelendirmektedir. Fakat dikkatlerden kaçırmamak gerekir bu düşünceye %18, 5 oranında alan içinde yer alan öğrenciler katılmamaktadır. Yine kararsız kalanların oranı da %13,0 olarak karşımıza çıkmakta bu da %31,5 oranında lisansüstü öğrencilerinin sadece bu düşüncenin yönlendirmesi ile alana gelmediğini göstermektedir.

14. Tefsir Alanının Nitelendirilmesi

Bu başlık altında Tefsir alanında lisansüstü öğrenim gören kimselerin bu alanı seçmede etkili olacağını düşündüğümüz ve alandaki akademisyenlerden aldığımız cevaplardan yararlandığımız bazı yargılara hangi cevapları verdiklerine ve bu cevaplar sonucunda Tefsir alanını nasıl nitelendirdiklerini göstermeye çalışacağız.

Tablo 5: “Allah kelamını en sahih bir şekilde öğrenmek için bu alanı seçtim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,9
	Katılmıyorum	4	7,4
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	14	25,9
	Kesinlikle Katılıyorum	31	57,4
	Toplam	54	100,0

Görüldüğü gibi Tefsir alanında lisansüstü öğrenim gören kimseler bu alanda alacakları eğitim ve yapacakları çalışmayı “sahih bilgiye ulaşma imkanı” olarak görmekte ve alanı bu sebeple tercih etmektedir. Olumlu anlamda bu yargıya katılım düzeyi %83 ,3 oranındadır. Olumsuz anlamda katılım ise %9, 3 oranında sağlanmıştır.

Tablo 6: “Kur’an’ı Kerim ile daha fazla meşgul olmak ve Kur’an’a hizmet etmek istediğim için bu alanı seçtim” yargısına katılım düzeyi.

		N	%
Değişken	Katılmıyorum	4	7,4
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	16	29,6
	Kesinlikle Katılıyorum	30	55,6
	Toplam	54	100,0

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi katılımcılar Tefsir alanını bir başka açıdan “Kur’an ile meşgul olma” ve “Kur’an’a hizmet etme” düşüncesi ile seçmektedirler. Hem dindarlık algısı ile alakalı bir durumu hem de toplumsal anlamda Tefsir ilminin sosyolojik boyutunu ifade etmektedir. Bu yargıya katılım düzeyi olumlu anlamda %85, 2 oranındadır.

Tablo 7: Kur'an üzerinden elde ettiğim birikimle insanlara daha faydalı olabileceğimi düşünüyorum.

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	2	3,7
	Katılmıyorum	6	11,1
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	19	35,2
	Kesinlikle Katılıyorum	23	42,6
	Toplam	54	100,0

Tefsir alanını tercih eden kimselerin bu alanı seçme sebeplerinde etkili olan faktörlerden birinin bu alanı “fayda sağlayacak” bir ilim olarak telakki etmesi düşüncesi olduğu görülmektedir. Bu yargıya olumlu anlamda katılım %77, 8 oranındadır. Bu da büyük oranda bu alanı seçen kimselerin sahih bilgiye ulaştıktan sonra bu bilgileri topluma fayda sağlayacak şekilde sunma isteği duyduklarını ifade etmektedir.

Burada katılımcılara sorulan “Daha dindar ve ahlaklı olunabileceği düşüncesi beni bu alana itti” yargısına verilen cevaplarında üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Tablo 7: “Daha dindar ve ahlaklı olunabileceği düşüncesi beni bu alana itti” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	16	29,6
	Katılmıyorum	17	31,5
	Kararsızım	5	9,3
	Katılıyorum	11	20,4
	Kesinlikle Katılıyorum	5	9,3
	Toplam	54	100,0

Katılımcılar bu yargıya büyük oranda olumsuz cevap vermektedirler. Bu oran karşımıza %61, 1 şeklinde çıkmaktadır. Bu da Tefsir ilminin manevi duygusal boyutu artırmaya yönelik bir ilim olarak görülmediğini ifade etmektedir.

Tefsir alanında elde edilen bilgiler toplum için fayda sağlamaya yönelik olsa da bu alanın kişilerin dindarlık seviyesini artırması büyük çoğunluk tarafından beklenmemektedir.

Tablo 8: “Tefsir alanını seviyor ve kendimi bu alanda mutlu hissediyorum” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Katılmıyorum	1	1,9
	Kararsızım	6	11,1
	Katılıyorum	22	40,7
	Kesinlikle Katılıyorum	25	46,3
	Toplam	54	100,0

Tablo 9: “Bu alanda yetenekli olduğumu düşünüyorum” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,9
	Katılmıyorum	3	5,6
	Kararsızım	13	24,1
	Katılıyorum	25	46,3
	Kesinlikle Katılıyorum	12	22,2
	Toplam	54	100,0

Tefsir alanını tercih eden kimselerin bu alanı seçme sebeplerinden bir diğeri ise kişilerin bu alanda kendilerini mutlu ve yeterli hissetmeleridir. Bu alanda kendilerini mutlu hissedenlerin oranı olumlu anlamda %87, yeterli hissetmelerinden dolayı bu alanı seçmeleri %68, 5 oranındadır. Bu oranlar bize alanı seçmede öğrencilerin alanı nitelendirdikleri sınırlar çerçevesinde kendilerini nereye koyduklarını alanda nasıl hissettiklerini göstermektedir.

Son olarak bu başlık altında değerlendirmek istediğimiz bir diğer tasvir, nitelendirme Tefsir alanının seçiminde alanın interdisipliner bir alan olması tercih edilmesinde önemli bir unsur olmasıdır. Tablo 1’de verilen oranlarda görüleceği gibi bu alanı seçen öğrenciler, bir başka alan ile Tefsir alanını birleştirme düşüncesi ile bu alanı seçmiştir. Bu husus ile alakalı “Tefsir ilmi çatısı altında

ilgilendiğim bir başka alan için de çalışmalar yapabiliyor, iki veya daha fazla ilmi birleştirebiliyor olmam sebebiyle bu alanı tercih ettim” yargısına katılım oranları şu şekildedir:

Tablo 10: “Tefsir ilmi çatısı altında ilgilendiğim bir başka alan için de çalışmalar yapabiliyor, iki veya daha fazla ilmi birleştirebiliyor olmam sebebiyle bu alanı tercih ettim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	6	11,1
	Katılmıyorum	10	18,5
	Kararsızım	9	16,7
	Katılıyorum	21	38,9
	Kesinlikle Katılıyorum	8	14,8
	Toplam	54	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi bu oran olumlu anlamda %53,7 şeklindedir. Oysa ilk tabloda da görüleceği gibi alanı seçme olarak ifade edildiğinde bu oran %3,7 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır. Burada Tefsir alanının geniş kapsamlı olması, sınırlarının ve mahiyetinin mutlak anlamda belirgin olmaması ve diğer disiplinlerle daima ilişki içerisinde bulunması bu alanın seçilmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda ilgilenilen bir başka alanın Tefsir çatısı altında birleştirme düşüncesi de katılımcılarda görülmektedir.

15. Tefsir Alanını Seçmede Lisans Döneminin Etkisi

Anket çalışmamızda katılımcılardan bu alana yönelme sebepleri konusunda bir etken olarak da lisans döneminin etkili olabileceğini düşündüğümüzden bu hususa yönelik katılımcılara birkaç soru yönelttik. Bu başlık altında bu sorulara verilen cevapları değerlendirmeye çalışacağız. Öncelikle ilk tabloda görüleceği üzere katılımcıların % 59,3’ü Tefsir alanını lisans döneminde seçmiştir. Lisans döneminde öğrencilerin bu alanı seçmelerinde etkili olan faktörleri hem akademisyenlerden aldığımız cevaplardan hem de kendi gözlemlerimizden yola çıkarak “hoca etkisi” “Tefsir ile alakalı okunan eserler” şeklinde iki yönlendirici sebep tespit ettik. Katılımcıların bu çerçevede oluşturulan yargılara cevapları şu şekilde olmuştur.

Tablo 11: “Tefsir Hocalarıma olan sevgim bu alana yönelmemde etkili oldu” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	8	14,8
	Katılmıyorum	16	29,6
	Kararsızım	6	11,1
	Katılıyorum	15	27,8
	Kesinlikle Katılıyorum	9	16,7
	Toplam	54	100,0

Tablo 12: “Lisans döneminde bilgilenmek maksadıyla okuduğum eserler beni bu alana yönlendirdi” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	5	9,3
	Katılmıyorum	7	13,0
	Kararsızım	15	27,8
	Katılıyorum	18	33,3
	Kesinlikle Katılıyorum	9	16,7
	Toplam	54	100,0

Tablo 13: “Kur’an ve Tefsir hakkında yazılmış bazı dikkat çekici eserlere denk geldim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	6	11,1
	Katılmıyorum	10	18,5
	Kararsızım	8	14,8
	Katılıyorum	24	44,4
	Kesinlikle Katılıyorum	6	11,1
	Toplam	54	100,0

Yukarıda verilen üç tablodan da görüleceği gibi lisans döneminde Tefsir alanının seçiminde hoca etkisi önemli bir faktör arz etmektedir. Ayrıca %44,5 oranında hoca etkisinin Kur'an ve Tefsir hakkında okunan eserlerin %55, 21'den az olması bize, hocanın misyonunun yönlendirmede etkisi olsa da eserlerin daha çok alanı tercihe etki ettiğini göstermektedir. Bu da bir diğer madde olan "Tefsir metinlerini okumak diğerlerine göre daha keyif vericidir" yargısına katılımın % 55, 21 olması ile paralel bir durum arz etmektedir. Sonuç olarak eserler, alanda kabiliyet sağlayabilme düşüncesini desteklediğinden hocadan daha fazla bu alanı seçmeye etki etmektedir.

16. Tefsir Alanını Seçmede Akademik Düşüncenin Etkisi

Lisansüstü eğitimini Tefsir alanında yapan kimselerin bu alana bilimsel alanda katkıda bulunma isteğinin alanı tercih etmesinde ne kadar etkili olduğu araştırmamızın bir başka bölümünü oluşturmaktadır. Katılımcılara bu anlamda veri elde edebileceğimizi düşündüğümüz beş yargıya katılıp katılmadıklarını sorduk. Bunlardan ilki Tefsir alanında yapılan araştırmaların, araştırmaya muhtaç konuların varlığından haberdar olup olmamasını belirleyemeye yönelik "Tefsir alanında, diğer disiplinlere nazaran daha fazla nitelikli araştırmaya ihtiyaç olduğunu düşündüğüm için bu alanı seçtim" yargısıdır.

Tablo 14: "Tefsir alanında, diğer disiplinlere nazaran daha fazla nitelikli araştırmaya ihtiyaç olduğunu düşündüğüm için bu alanı seçtim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	4	7,4
	Katılmıyorum	11	20,4
	Kararsızım	10	18,5
	Katılıyorum	21	38,9
	Kesinlikle Katılıyorum	8	14,8
	Toplam	54	100,0

Katılımcılar bu yargıya %53, 7 oranında olumlu cevap vermişlerdir. Bu da bize bu alanı seçenlerin dini saiklerle alana yönelmesinin yanında bilimsel, akademik düşüncelerle de bu alanı seçmiş olduklarını göstermektedir.

Tablo 15: “Alanla ilgili problem edindiğim bir meseleyi çözmek için bu alanı seçtim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	13	24,1
	Katılmıyorum	15	27,8
	Kararsızım	6	11,1
	Katılıyorum	13	24,1
	Kesinlikle Katılıyorum	7	13,0
	Toplam	54	100,0

Tablo 16: Akademik anlamda Tefsir alanında var olan boşluklardan birini doldurmak, alanın problemlerinden birini çözmek için bu alanı seçtim.

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	7	13,0
	Katılmıyorum	13	24,1
	Kararsızım	8	14,8
	Katılıyorum	17	31,5
	Kesinlikle Katılıyorum	9	16,7
	Toplam	54	100,0

Başlıkla ilgili verilen 15 ve 16 numaralı tablolarda olumlu anlamda katılımın % 37, 1- 48, 2 oranında olması, olumsuz katılımın ise %51,9- 37,1 oranında olması bize büyük çoğunlukla öğrencilerin belirli bir konuyu problem ederek Tefsir alanını seçmediğini tahmini olarak ders aşaması sürecinde yapacağı çalışma için konu araştırması yaptığını göstermektedir.

Tablo 17: “Kur’an’ı anlama hususunda gösterilen çabaları ve farklı yorumları görmek için bu alanı seçtim” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	2	3,7
	Katılmıyorum	7	13,0
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	23	42,6
	Kesinlikle Katılıyorum	18	33,3
	Toplam	54	100,0

Yukarıdaki tabloda olumlu anlamda %75, 9 oranında katılım lisansüstü Tefsir öğrencilerinin bu alanı seçerken bilimsel anlamda farklılıkları görmek ve bu konuda çalışmak üzere bu alanı seçmede etkili olduğunu göstermiştir.

17. Tefsir Alanını Seçmeye Etki Eden Diğer Faktörler

Kadro Düşüncesi

Lisansüstü Tefsir alanında çalışma yapan kimselere bu alanı seçerken kadro düşüncesinin hakim olup olmadığını sorduğumuzda büyük çoğunluk böyle bir beklentinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Tablo şeklinde oranları şu şekildedir.

Tablo 18: “Tefsir alanını seçme sebebim bu alanda daha fazla kadro açılacağını düşünmemdir” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	31	57,4
	Katılmıyorum	15	27,8
	Kararsızım	5	9,3
	Katılıyorum	3	5,6
	Toplam	54	100,0

Katılımcılar olumlu anlamda % 14,9 oranında katılırken %85, 2 oranında olumsuz anlamda bu yargıya cevap vermişlerdir. Bu da bize Tefsir alanının seçiminde kadro düşüncesinin çok asgari düzeyde olduğunu, kadronun bu anlamda bir araç konumunda olduğunu ifade etmektedir. Bu oranın yüksek olmasının alanın zorluğu, alanda yetkin ve kabiliyetli olabilmenin güç olmasının sırf kadro düşüncesi ile bu alanın seçilemeyeceğini göstermektedir, diyebiliriz.

Aile Yönlendirmesi

Tefsir alanının seçiminde aile yönlendirmesi de kadro düşüncesinde olduğu gibi çok asgari düzeyde kalmaktadır. Bu durum bize ailenin lisansüstü alan seçmesinde çok fazla etkisi olmadığı, kişilerin sevdiği, merak edip ilgi gösterdiği alanlarda ihtisaslaşmak istediğini göstermektedir. Bu anlamda olumlu katılım % 16,7, olumsuz anlamda katılım %83, 3 şeklindedir.

Tablo 19: "Aile yönlendirmesi sonucu bu alanı seçtim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	24	44,4
	Katılmıyorum	21	38,9
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	5	9,3
	Toplam	54	100,0

Hafız Olma Durumu

Tefsir ilmi Kur'an merkezli bir ilim olması hasebiyle Kur'an'ın ezberlenmesi bir anlamda önem arz eden bir durumdur. Tefsir alanında çalışan kimse-lerden genel anlamda hafız olması beklenir. Bu alanı seçen kimselerin hafız olmanın etkisinin nasıl olduğuna dair kanaat şu şekilde ifade edilebilir.

Tablo: 20 "Hafız olduğum için bu alanı seçtim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	18	33,3
	Katılmıyorum	21	38,9
	Kararsızım	2	3,7
	Katılıyorum	7	13,0
	Kesinlikle Katılıyorum	6	11,1
	Toplam	54	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğu hafız olmanın alanı seçmede bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Olumsuz anlamda %72, 2 oranında katılım Tefsir misyonu ile hafız olma durumunun ayrı şeyler ifade ettiğini göstermektedir.

Arapça Bilgisinin Tefsir Alanını Seçmeye Etkisi

Bilindiği gibi Temel İslam Bilimlerinin temel eserlerinin başta Kur'an olmak üzere büyük çoğunluğunun dili Arapçadır. Arapça, Temel İslam Bilimlerinin branş olarak ayrı bir anabilim dalı olsa da gelenekte alet ilmi olarak kabul edilmiş. Fakat Arapça bilmeden diğer ilimlerle ilgilenmek abes olarak görülmüştür. Kişiler bilgiler anketinde sorduğumuz Arapça seviyesi katılımcıların büyük çoğunluğunun iyi derecede dilbilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Anketimizde ise Arapçanın Tefsir alanını seçiminde ne kadar etkili olduğunu belirlemeye çalıştık.

Tablo 21: "Arapça bilgimi daha verimli kullanabileceğim bir alan olduğu için seçtim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	7	13,0
	Katılmıyorum	10	18,5
	Kararsızım	8	14,8
	Katılıyorum	19	35,2
	Kesinlikle Katılıyorum	10	18,5
	Toplam	54	100,0

Görüldüğü gibi Tefsir alanının Arapça diline hakim olmadan çalışılabilecek bir alan olmadığı bu alanda lisansüstü öğrenim gören kimselerin büyük çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir. Alan Arapça bilgisine sahip olan kimselerin çalışmalarını rahatlıkla yapabileceği bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yargıya olumlu anlamda katılım %53,7'dir. Bu da Arapçanın temelde gerekli görülmesiyle birlikte amaç olmadığını da ifade etmektedir şeklinde yorum yapabiliriz.

Kıraat Alanında Ayrı Bir Anabilim Dalı Olmaması

Kıraat anabilim dalı Türkiye'deki çoğu İlahiyat fakültesinde Tefsir anabilim dalının altına yer almakta, çalışmalar Tefsir çatısı altında yapılmaktadır. Kıraat alanında çalışan kimseler şayet fakültelerinde ayrı bir anabilim dalı yoksa zorunlu olarak Tefsir alanında yüksek lisans ve doktora yapmaktadır. Fakat bu durum çok büyük bir yekûn oluşturmamaktadır. Bu durumu tablo üzerinden şu şekilde gösterebiliriz.

Tablo 22: "Kıraat alanında lisansüstü eğitim Tefsir ana bilim dalından ayrılmadığı için bu alanı tercih ettim" yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	29	53,7
	Katılmıyorum	14	25,9
	Kararsızım	4	7,4
	Katılıyorum	5	9,3
	Kesinlikle Katılıyorum	2	3,7
	Toplam	54	100,0

Bu yargıya %13 oranında olumlu katılımın olması hem fakültelerde Kıraat anabilim dallarının yeni yeni kurulmasından hem de Kıraat alanında çok fazla öğrenci bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Tefsir Alanında Devam Edip Etmeme Düşüncesi

Buraya kadar ki başlıklarda bu alanda lisansüstü öğrenim gören kimselerin alanı seçmesinde etkili olan unsurlardan bahsettik. Bağımsız değişkenlerin yer aldığı kişisel veriler anketinde bu alana hangi dönemde karar verdiklerini katılımcılara sormuş her evrede alan kararına varmış kimselerin olduğunu, daha önceden başka bir alan düşünmüş olanları da göstermiştik. Bu başlıkta ise bu alanda devam eden kimselerin alanda yaptığı araştırmalar sonucunda devam edip etmek istememesi gibi dikkat çekici bir soru sorduk. Bu soruyu sormuş olmamızın sebebi daha önce akademisyenlerden aldığımız yanıtlar olmuştur. Bazı kimseler Tefsir hakkında farklı kanaatlere varmasına rağmen başka alanlara kadro gibi bazı sebeplerin olması nedeniyle geçememektedir. Genel anlamda lisansüstü öğrenimini Tefsir alanında yapan kimselerin Tefsir ilmini temel ilim olarak görmekte ve alanda çalışmalarına devam etmektedir. Fakat az da olsa bir kısım kimse Tefsir hakkında aynı şekilde düşünmemektedir. Tablo olarak bu durumu şu şekilde gösterebiliriz.

Tablo 23: “Geçen süreçte Tefsirin mahiyetine dair fikrim değişmiş olmasına rağmen alan değişikliği zor olduğu için bu alanda devam ediyorum” yargısına katılım düzeyi

		N	%
Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum	29	53,7
	Katılmıyorum	16	29,6
	Kararsızım	2	3,7
	Katılıyorum	5	9,3
	Kesinlikle Katılıyorum	2	3,7
	Toplam	54	100,0

Tabloda görüleceği gibi bu yargıya katılanların oranı %13'tür. Bu sayı az da olsa bu alanda çalışan bazı kimselerin zorunlu olarak bu alanda devam ettiğini ve yaptığı çalışmalar sonucunda bu sonuca akademik kaygılarla vardığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Lisansüstü Tefsir öğrencilerinin Tefsir alanını seçme sebeplerinin incelendiği bu araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, Tefsir alanının merkezine Kur'an ve Kur'an ilimleri olan bir alan olması hasebiyle hem duygusal hem de akademik saiklerle tercih edildiği görülmüştür. Alanı seçmede en temel etken alana duyulan ilgi ve merak olmaktadır. Bu ilgi ve merak, alanı lisans döneminde seçen öğrencilerin büyük çoğunlukta olması dolayısıyla Tefsir hocalarının yönlendirmesi ve bu dönemde okunan eserler sayesinde oluşmaktadır. Alanı tercih eden öğrenciler kendini bu alanda hem mutlu hem de yeterli hissetmektedirler. Tefsir alanındaki lisans derslerinin yoğun olması ve bu dersler sayesinde okunan eserler öğrencileri Tefsir alanında daha fazla bilgi birikimi sahibi kılmaktadır. Öğrenciler alanı insanlara "fayda" sağlayabileceği bir alan olarak görmekte ve bu alanda Kur'an'a "hizmet" düşüncesi gütmektedir. Ayrıca Tefsir sayesinde Kur'an hakkında "doğru bilgiye" ulaşma imkanı olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin bir kısmı alanı interdisipliner bir alan kabul etmek de bazıları da iki farklı alanı Tefsir çatısı altında birleştirmeyi hedeflemektedir. Yine katılımcıların büyük çoğunluğu akademik anlamda alana katkı yapmayı düşünse de belirli bir konuyu çalışmayı amaç edinmemektedir. Bu anlamda konu belirlenmesi lisansüstü öğrenim sürecinde gerçekleşmektedir. Tefsir alanını seçmede kadro düşüncesinin etkisi oldukça azdır. Aile yönlendirmesinin alanı seçmede hiçbir etkisi yoktur denilebilir. Hafız olma durumu Tefsir alanını seçmek için önemli bir faktör olarak görülmemektedir. Ayrıca Kıraat alanında anabilim dalı bulunmayan fakültelerde Kıraat alanında lisansüstü öğrenim gören kimseler zorunlu olarak Tefsir anabilim dalında yüksek lisans veya doktora yapmaktadırlar.

Tefsir alanını tespit edebildiğimiz bu unsurlar çerçevesinde veya bizim gözlemleyemediğimiz ve tespit edemediğimiz sebeplerle seçen öğrencilerden beklenti bu alan akademik anlamda özgün, bilimsel bir çalışma ortaya koymalarıdır. Alanda çalışmaya muhtaç konular üzerinde çalışmak ve akademik boşluğu doldurmaktır. Bu çerçevede hem alandaki hocalara hem de öğrencilere alanın daha kaliteli olabilmesi için bazı görevler düşmektedir. Fakat bu misyonun büyük çoğunluğunu yönlendirme bakımından hocalar üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu minvalde alanı tercih edecek öğrenciler için lisans döneminde genel anlamda lisansüstü eğitim, özelde Tefsir ilmi için akademik bilgilendirme yapılabilir, öğrencilerin alana akademik anlamda hazırlanmaları için okuma listeleri ve çalışma takvimi gibi etkinlikler düzenlenebilir. Öğrencilere oryantasyon eğitimi verilebilir. İnterdisipliner bir çalışma yapacak olan kimsenin her iki alanda çalışmak için elde etmesi gereken bilgi ve beceri için ön hazırlığa yönlenebilir ve daha sağlıklı bir çalışma için çift danışmanlık önerilmelidir.

Tefsir alanını duyuşal anlamda dini saiklerle tercih ederek alana gelmiş kimselerin akademik olarak yapması gereken bilimsel katkı hakkında danışmanlar tarafından ders döneminde bilgilendirilme yapılmalıdır(Uzmanlık alan derslerinin etkin bir biçimde yürütülmesi gibi). Öğrenciler lisans döneminde Tefsir derslerini aldıkları ve genelde bu dönemde alanı tercih ettikleri için bu dönemde hocalar tarafından alanın ihtiyacı olan konulara yönlendirilmeli, mümkünse Tefsir alanı ilgili yapılabilecek projeler için belirli alanlarda öğrenci yetiştirilmelidir. Ayrıca alanda kaliteli hizmetler sunabilmek adına Arapça eğitimi esas alınarak farklı yabancı dillerin öğrenilmesi sağlanabilmelidir.

Türkiye’deki Dini Grupların Kur’ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar: Alevilik-Bektaşilik Örneği

Ercan ŞEN¹

Giriş

Türkiye’de mevcut dini gruplardan biri, Alevî-Bektaşîler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu grup, ülkemizde özellikle son yıllarda yapılan tartışmalarda -1970’li yıllardan itibaren- daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Hatta bu mesele, Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği’ne katılım süreci ile birlikte ulusal bir konu olmaktan çıkıp uluslararası bir boyuta taşınmıştır. Bizim buradaki maksadımız, Alevî-Bektaşîlerin kimlik ve inanç özelliklerinden daha çok, dini bir grup olarak bu kesimin Kur’ân yorumlarına yönelik çalışmaların yapılıp yapılmadığı, eğer yapıldıysa bunların hangi sâiklerle gerçekleştirildiği, söz konusu çalışmalarda nelere dikkat çekildiği hususları üzerinde yoğunlaşmak ve bu alanda yapılan çalışmaların birtakım özelliklerine işaret etmektir.

Alevî-Bektaşî geleneği, Türk-İslâm tarihinin bir parçası olduğu gibi günümüzün de önemli bir gerçekliğidir. Buna karşılık Alevî-Bektaşî kültürü ile ilgili konular daha ziyade Cumhuriyet tarihi boyunca ilgi çekmeye başlamış ve bu ilgi artarak devam edegelmiştir. Konunun tabiatı gereği bu araştırmaların bir kısmı akademik değer taşırken diğer bir kısmı ise akademik nitelikten uzak, popüler bir ilgi alanı olmaktan kurtulamamıştır. Her kesim ve düşünceden araştırmacının ilgi duyduğu bu alana, daha ziyade Alevîlik-Bektaşîliğin tarihi, kültürel, dini, siyasi ve sosyolojik-antropolojik boyutları üzerinde yapılan çalışmalar damgasını vurmuş ve süreç içerisinde geniş denebilecek bir literatür oluşmuştur. Fakat bu literatür kanaatimizce bazı açılardan değerlendirilmeye ve tahlile muhtaçtır. Zira Alevîlik-Bektaşîlik üzerine yapılan çalışmalar hem amacı açısından hem de konuyu ele alış tarzı açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Bunun en başta gelen sebebi, bu konuda araştırma yapacak olanları bekleyen ortak bir sorun olarak Alevîlik-Bektaşîlikle ilgili kaynak sıkıntısı ve yanı sıra literatürdeki kavram kargaşasıdır.

1 Yrd. Doç Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, ercansn@yahoo.com.

Genel bir tanımlamaya gidecek olursak Alevîlik, onuncu yüzyıldan itibaren Türklerin İslâm'ı kabul etmeye başlamasıyla birlikte, göçebe yahut yarı göçebe hayatı yaşayan muhtelif oymakların yeni din ile, daha önce mensup oldukları değişik dinî anlayışları bir şekilde mezcetmeleri sonucu oluşmuş eklektik bir inanç sistemidir. Alevîlik, başlangıçta Yesevîlik, Vefaîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi sûfi kalıplar içinde şekillenmiş, X-XV. yüzyıllarda Anadolu'ya taşındığında buradaki bazı eski kültürlerden de etkilenmiştir. Bilahare Hurufîlik, müteaddit zamanlarda bir dereceye kadar Batınîlik'ten etkilenmiş, Safevîlik hareketi ile beraber yüzeysel biçimde on iki İmam Şiîliği ile tanışıp ondan bazı telakkiler alarak karma bir yapıya sahip hale gelmiştir.²

Bir diğer yaklaşıma göre Alevîlik, bugünkü şeklini tarihi süreç içerisinde özellikle Şii motiflerle ortaya çıkan Safevi propagandasının sonucunda almıştır. Şah İsmail, Şiîliği yaymak amacıyla, eski Türk gelenekleri ve göçebe kabile yapısı ile Şiîlikte var olan Hz Ali, On iki imam kültü ve Kerbela matemi gibi bir takım kültürleri, belirgin mistik ruhla sentezleyerek, Anadolu Alevîlerini derli toplu bir cemaat yapısına kavuşturmuştur. Şah İsmail'in Anadolu'ya gönderdiği halifeleri, Şii ve tasavvufî inançlarının yazılı olduğu Buyruk, Hüsniye gibi kitapları da beraberlerinde getirerek, sözlü geleneğin hâkim olduğu Türkmen zümrelerine bu yazılı bilgilerin ulaşmasını sağlamışlardır. Böylece 15. yüzyıla kadar şifahi niteliğini sürdüren bu anlayış, bu tarihten sonra kaynaklarının yazıya geçirilmesiyle, yazılı bir nitelik kazanmış ve bu zümrelerin inançlarında bir standardizasyon sağlanmıştır. Bu şekilde Anadolu Alevîliği artık günümüzdeki yapısına yavaş yavaş kavuşmuştur.³

Burada Alevîlikle beraber sıkça zikredilen Bektaşîliğin de ne olduğunu kısaca belirtmemiz gerekmektedir. Zira Alevîliğe, Bektaşîlik adını verip ikisini aynı görenler de mevcuttur. Bektaşîlik, Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulduğuna inanılan bir tarikattır. Ancak Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevella ve teberra gibi Alevîliğin temel esaslarına bağlı oluşları nedeniyle Bektaşîliğe Alevîlik denebilir. Ne var ki böyle bir Alevîlik, Sünnîlerin Ehl-i Beyt'e olan sevgilerini ifade eder mânâdan öteye geçemez. Çünkü Türkiye'de her Bektaşî Alevî olduğu halde, her Alevî Hacı Bektaş-ı Veli'yi Horasan ereni sayıp hürmet etmesine rağmen Bektaşî değildir.⁴ Bundan dolayı kimi araştırmacılar Alevîlik ve Bektaşîliğin ayrı olarak değerlendirilmesi kanaatinde dirler. Çünkü Bektaşîliğin tarihi ve kurumsal yapısı, onun tasavvufî bir örgütlenme biçimi ve bir tarikat

2 İlyas Üzüm, Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik, Horasan Yayınları, İstanbul 2002, s. 11.

3 Harun Yıldız, Anadolu Alevîliği, Araştırma Yayınları, Ankara 2004, s. 69-70.

4 Ethem Ruhi Fıglalı, Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2004. s. 241.

olduğunu açıkça göstermektedir.⁵ Alevîliğe gelince, tasavvufî bir renk taşımakla beraber, Bektaşîlik kadar sistematik bir yapıya sahip değildir. Alevîlik, daha ziyade Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslâmî inanç ve yaşayış biçimi ile Türkmen kültürünün ve İslâm öncesi inanış ve yaşayış biçiminin iç içe girmiş şeklidir ve soya bağlıdır.⁶

Netice itibariyle, Alevîlik ve Bektaşîlik arasında bazı farklar bulunsa da her ikisinin de dinî tabanı aynı olduğu için, inanç ve ritüeller bakımından genelde aynı görüntüyü sergilerler. Ayrıca her ikisi de Babaî Hareketi'nden doğmuştur. Fakat Bektaşîlik bir tarikat yapılanması içinde doğmuş, Alevîlik ise daha çok kapalı toplumsal bir yapı içinde gelişen bir çeşit mezhep meydana getirmiştir.⁷ Biz de çalışmamızın yapısı gereği Alevîlik ve Bektaşîliğin ayrıldıkları hususları bir kenara bırakarak, ikisini bir bütün olarak telakki etmeyi tercih ettik.

Alevîlik ve Bektaşîlik ile ilgili mevcut çalışmalara kısaca bakıldığında bu çalışmaların daha çok iki temel konu üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlar, Alevîlik ve Bektaşîliğin dini-tarihi arka planı ile sosyo-kültürel yapısıdır. Bu iki temel başlıkla ilgili yakından ve uzaktan bağlantılı olan çalışmaların sayısını tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, biz bu mevcut çalışmalar içerisinde inceleme yaparken konuyu, sadece “Alevîlik-Bektaşîlik” ve “Kur’ân” bağlamında ele almaya gayret edeceğiz. Buradan hareketle çalışmamızda, Alevîlik-Bektaşîlikle ilgili Kur’ân-tefsir alanını merkeze alarak bu minvalde kaleme alınan tezler, makale ve bildirilerin bir literatürünü oluşturmaya, bu literatür hakkında kısa ve öz bilgiler vererek, söz konusu çalışmaların belli açılardan genel karakteristiğini ve sorunlarını tespit etmeye çalışacağız. Son olarak da eksikliği hissedilen veya yapılması önerilen bazı hususları, ilgili alanda çalışma yapmak isteyenlerin dikkatlerine sunacağız.

1. Alevî-Bektaşîlerin Kur’ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmaların Genel Karakteristikleri: Tespitler-Problemler-Teklifler

A. Tespitler

İlahiyat fakülteleri, kurulmalarından itibaren Türkiye’deki ilmî-akademik camiaya katkı sunmaya başlamışlardır. Bu çerçevede, söz konusu fakülteler tarafından günümüze kadar İslâmî ilimlerin muhtelif alanlarında yüzlerce kitap, binlerce tez çalışması ve on binlerce makale kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmını ise Kur’ân-tefsir alanında yapılan tez ve makaleler teşkil etmiştir. Ne var

5 Sönmez Kutlu, Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Ankara Okulu Yay., Ankara 2008, s. 81.

6 Fıglalı, “Alevîlik Bektaşîlik Üzerine”, Türk Yurdu (Alevîlik Özel Sayısı), Yıl: 1994, S. 88, s. 6.

7 Ahmet Yaşar Ocak, Türk Süfiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 20-21.

ki Kur'ân ve tefsir alanlarında yapılan çalışmalar belli kalıplara sıkışıp kaldığı için Kur'ân'a yaklaşımlarda görülen farklı anlayışlar üzerinde gerektiği kadar çalışma yapılamamıştır. Nitekim dini, tarihi ve kültürel boyutunun yanı sıra güncel konulardan biri olan Alevîlik-Bektaşîlik meselesine dair tefsir ilmi merkezli çalışmaların yok denecek kadar az olması bu hususu teyit etmektedir.

Alevîlik-Bektaşîlik kültürü daha çok dini bir sosyal yapı görünümünü arz ettiğinden doğası gereği “İslâm Mezhepleri Tarihi” ve “Din Sosyolojisi” alanlarında, özellikle 90'lı yıllardan itibaren bu alanla alakalı olarak nitelik ve niceliği gittikçe artan makale ve tezler yazıldığı halde “tefsir” ilmi açısından söz konusu tablo hiç de iç açıcı değildir. Örneğin şimdiye kadar doğrudan Alevî-Bektaşîlerin Kur'ân ve tefsir anlayışlarını konu edinen bir doktora tezi mevcut olmadığı gibi, aynı konuda sadece son yıllarda iki adet yüksek lisans tezi hazırlanmış ve bir tane de hazırlanmaktadır. Yine bu alanda doçentlik çalışması mevcut değildir. Üstelik doğrudan ilgili alanı konu edinen makalelerin sayısı ise yirmili rakamlar civarında seyretmektedir. Bu somut veriler ışığında mesele ele alındığında, tefsir ilmi açısından bu alanın henüz keşfedilmeyi bekleyen bir alan olduğu söylenebilir.

Bu noktada işaret edilmesi gereken bir husus da söz konusu çalışmaların çoğunluğunun 2000'li yıllardan sonra ortaya çıkmasıdır. Bunda İlahiyat fakültelerinin sayısının artmasının etkisi olduğu kadar Alevîlik-Bektaşîlik çalışmalarının hem toplum nezdinde hem akademik camiada günden güne artan bir ilgiye mazhar olmasının tesiri de bulunmaktadır. Ayrıca insanların ve toplumların birbirini tanıma ihtiyacı ve önceden, daha çok kapalı gruplar halinde hayatlarını sürdüren Alevî-Bektaşî grupların modernleşme süreciyle birlikte daha görünür hale gelmeye başlamasının da bu çalışmaların artmasını tetikleyen bir etkiye sahip olduğu açıktır.

Alevî-Bektaşî geleneğine tefsir ilmi açısından bakıldığında, bilinen manada müstakil bir Kur'ân tefsirinin olmadığı malumdur. Buna karşılık Alevî-Bektaşî edebiyatına ait pek çok eserde, bazı sure ve ayetlerin izahlarına yer verilmiş ve Kur'ân âyet ve surelerinden pek çok alıntılarda bulunulmuştur.

Burada öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, gerek Alevî-Bektaşî geleneğinde, gerekse bu kültürün ürünü olan eserlerde Kur'ân-ı Kerim en önde gelen yol gösterici kılavuz ve ilham verici kaynak olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı söz konusu eserlerde, Kur'ân'a ve onun anlaşılmasına yönelik çok sayıda atıf bulunduğu gibi bu geleneği oluşturan pek çok unsurun temelinde doğrudan veya dolaylı olarak “vahye”, “Kur'ân'a”, “âyete”, “Kur'ânî kavrama” göndermeler yapılmakta, bazı irtibatlar kurulmakta, temellendirmeler yapılmaktadır.

Örneğin Alevîliğin yazılı en temel kaynağı sayılan Buyruk'ta⁸ konular anlatılırken otuzdan fazla âyete yer verilmiştir.⁹ Ayrıca diğer bir Buyruk metni üzerinde yapılan incelemede; ayet ve hadislerin bolca kullanıldığı, neredeyse tüm Buyruk metinlerinde İslâm'ın yazılı kültüründe bir gelenek olan, Besmele, Hamdele ve Salvele'den sonra konuya girildiğini belirtilmiştir.¹⁰ Yine Hacı Bektaş-ı Veli'ye ait olduğu söylenen Makâlât adlı eserde iki yüz civarında âyet referans gösterilmiş, bu kültürün önemli simgelerinden olan İcâzetnâmelerin neredeyse hepsi Saf suresinin 13. âyetiyle başlatılmıştır. Değiş ve nefeslerde yer yer âyet metinlerine yer verilmiş¹¹, ayrıca Erkânâmelerde ve diğer kaynaklarda bir şekilde gerektiğinde ayetlerin anlam içeriğine veya lafızlarına telmihler yapılmıştır. Diğer taraftan Alevî-Bektaşî edebiyatının köşe taşları sayılan ve “Yedi Büyük Ozan” diye bilinen Nesimî, Şah İsmail-i Hatayî, Fuzulî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Yeminî ve Viranî'nin şiirlerinde Kur'ân âyetlerine sık sık atıfta bulunulmuştur. Bütün bunlar aslında Alevî-Bektaşî geleneğinin kimliğini oluşturan asıl öğelerden birinin Kur'ân olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak bunlar belirli bir sistematik dâhilinde henüz çalışılıp ortaya konulamamıştır.

Bu araştırmamızda Alevî-Bektaşîlerin Kur'ân ve tefsir anlayışlarına dönük niçin bu kadar sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığına dair bazı düşünceler ortaya konacak, ardından ilgili tez ve makaleleri tek tek değerlendirmek yerine, çalışmaların genelinde dikkat çeken yönler ve eksikliklere işaret edilecek ve daha sonra birtakım tekliflerde bulunulacaktır. Son olarak da ulaşılabildiğimiz kadarıyla bir ek halinde ilgili tez ve makaleler sunulacaktır.

B. Problemler

1. Alevî-Bektaşîliğin Mahiyetine Dair Süregiden Tartışmalar

Alevîlik-Bektaşîlik konusu üzerinde çalışanları bekleyen en önemli sorun öncelikle bu alandaki kavramların/tanımların hala yerli yerine oturmayışıdır.

- 8 Halk arasında Ca'fer Sadık Buyruğu veya kısaca Buyruk adıyla anılan Menakıbü'l-Esrar behcetü'l-ahrar adlı kitaptır. Söz konusu eser, Alevîlik-Bektaşîlik açısından bir tür akaid ve ilmi-hal kitabı hüviyeti taşımaktadır.
- 9 İlyas Üzümlü, “Tanrı'nın Gönderdiği Kitabı Bilmeyen Tanrı'yı Nasıl Bilebilir? Temel Alevî Kaynağı Buyruk'ta Kur'ân Anlayışı”, Folklor/Edebiyat Dergisi, C. VII, S. 30, Yıl: 2002, s. 101-113.
- 10 Doğan Kaplan, Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu -I-, 28-30 Ekim 2005, 2005, s. 246. Ayrıca Bkz. Doğan Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 114-124.
- 11 Osman Eğri, “Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Kur'ân Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur'ân Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), 2007, s. 229-241.

Her şeyden ziyade tarihsel bir vakıa olarak Alevî-Bektaşîliğin sözlü/şifahi kültür geleneğine sahip olmasından kaynaklanan eklektik yapısı, araştırmacıların önünde en büyük sorun olarak hala durmaktadır. Bu noktada teolojik açıdan bakıldığında İslâm öncesi Şamanist kalıntılar, gnostik, Yeni Eflatuncu, Manici ve Budacı öğeler, Yahudi-Hristiyan geleneğinin etkileri gibi değişik din ve inanç sistemlerinden alınan bir takım unsurlarla oluşan eklektik yapı ve buna ek olarak İslâmlaşma sürecinde karşılaşılan bir takım mezhebi etkiler düşünüldüğünde karmaşık bir yapı ortaya çıkmakta ve bu karışıklık durumu kavramlara/tanımlara da yansımaktadır. Bu kavram/tanım karışıklığının bir göstergesi olarak Alevilik-Bektaşilik tartışmaları bağlamında karşımıza genel itibariyle şu görüşler ortaya atılmıştır: Alevilik-Bektaşilik bağımsız bir dindir, Alevilik-Bektaşilik İslâm'ın Anadolu yorumudur, Alevilik-Bektaşilik bir mezheptir ya da tarikattır, Alevilik-Bektaşilik heterodoks bir harekettir, Alevilik-Bektaşilik zerdüştlüğün uzantısıdır, Alevilik-Bektaşilik on iki imam Şiiliğidir, Alevilik-Bektaşilik bir yaşam biçimidir, Alevilik-Bektaşilik toplumsal bir başkaldırıdır, Alevilik-Bektaşilik komünist kavramlar içeren bir öğretilerdir, Alevilik-Bektaşilik materyalist bir anlayıştır... Bütün bu tanımlara bakıldığında Alevilik-Bektaşîliğin mahiyetine dair karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kimi tanımlarda İslâm dışı öğeler ön plana çıkarılırken, kimi tanımlarda Alevî-Bektaşîliğin inanç yapısını genel İslâmî anlayışın bir parçası olarak görme eğilimi dikkat çekmektedir. Bu muğlaklık ve karmaşa durumu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, temel bir yöntem problemi olarak kendini izhar etmektedir. Nitekim İlahiyat merkezli çalışmalarda/tezlerde Alevilik-Bektaşîliği İslâm'ın belli bir yorumu olarak ortaya koyma amacı hakim olup metodolojik çoğulculuk yerine, olumlayıcı bir dil ve üslubun hakim olduğu sınırlı bir yaklaşım zemini egemenlik göstermektedir. İlahiyat alanı dışında yapılan çalışmalarda ise İslâm dışı öğeler, sosyalist ve marjinal unsurlar daha ön plana çıkarılmaktadır. Netice itibariyle bu durum araştırmacıyı daha baştan birtakım sınırlamalara/kısıtlamalara hapseden bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Hacı Bektaş-ı Veli Portreleri Arasındaki Uçurum

Alevilik-Bektaşilik çalışmalarının zorlu taraflarından birisi de bu alanda çalışan her araştırmacının zihninde farklı bir Hacı Bektaş-ı Veli portresi yer almasıdır. Hakkında yetersiz bilgi olması bu durumun en belirgin sebebi olsa da, her bir araştırmacı farklı dönemlerde çeşitli siyasi ve ideolojik görüşlerinin bir ürünü olarak birbiriyle neredeyse taban tabana zıt Hacı Bektaş-ı Veli portreleri kurgulamaktadır. Bu kurgulara bazı misaller vermek gerekirse "Türk Milliyetçisi, Sûfi-Mutasavvıf, Hümanist Devrimci Halk Lideri" bu kalıpların en başta

gelenleri olarak göze çarpmaktadır.¹² Dolayısıyla söz konusu kalıplara sıkıştırılan Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretileri de bundan payını almakta ve onu tanımak isteyenlerin önünde bir engel teşkil etmektedir. Haliyle bu konuda kalem oynatmak ihtiyacı duyanlar da, söz konusu tanımlamalar içinde sıkışıp kalmakta, daha ötesine geçememektedir. Bu noktada İlahiyat çalışmaları kapsamında Hacı Bektaş-ı Veli daha çok “şeriata sağlam bir şekilde bağlı, şeriat dışı davranışlara karşı çıkan bir mutasavvıf, bir tarikat şeyhi” olarak ön plana çıkarılmakta ve çalışmalarda genellikle bu perspektif hakim gözükmektedir.

3. Yeterli Yazılı Kaynağın Mevcut Olmaması

Alevîlik-Bektaşîlik merkezli çalışmalarda gözlemlenen problemlerden bir diğeri inanç esasları ile ilgili bilgilerin, büyük ölçüde geleneksel ve şifahi bir karakter arz etmesidir. Özellikle Alevî geleneği, daha çok kırsal kesimde ortaya çıktığından dolayı, Alevî topluluklar arasında hakim olan kültür de, dilden dile nakledilen sözlü bir kültür özelliği göstermiştir. Bundan dolayı Alevî-Bektaşîliğin inanç esasları ile ilgili bilgiler, dört başı mamur, belirgin özelliklere sahip olamamıştır. Bu nedenle, sahip olduğu “eklektik” yapısı itibariyle, homojen bir özellik arz etmeyen ve İslâm kültürü içindeki kimi genel kabullerden de farklı özelliklere sahip olan Alevîlik-Bektaşîlik inançlarını sistematik bir tarzda, kesin bir biçimde ortaya koymak oldukça güç görünmektedir.

Alevî-Bektaşî edebiyatına kısaca bakıldığında bu edebiyatın önemli ölçüde Buyruklar, Vilâyetnâme/Menâkıbnâmeler, Fütüvvetnâmeler, Âdâb ve Erkânâmeler, Hüsniye, Kumru (Kenzü'l-Mesâib), Faziletname, Makâlât, Hüsniye, Câvidânname, Hutbetü'l-Beyân, Kitab-ı Cebbâr Kulu gibi eserler ile cönk, deyiş ve nefeslerden meydana geldiği görülür. Alevî-Bektaşîler arasında temel kaynak olarak kabul edilen bu eserler, kullanım açısından Buyruklar, Makâlât, Menâkıbnâmeler/Vilâyetnâmeler, Kumrunâme, Faziletname, Hüsniye şeklinde sıralanmaktadır.¹³ Fakat söz konusu eserler mahiyetleri itibariyle sözlü kültür karakterini taşıyor olmaları nedeniyle bunlardan tam anlamıyla yazılı kültür kaynakları olarak bahsetmek mümkün olamamaktadır.¹⁴

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Çetin, Gerçekten Efsaneye Hacı Bektaş-ı Veli Portreleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), 2012, C. V, S. 23, s. 114-125.

13 Alevî-Bektaşîlerin temel kaynakları olarak nitelendirilen bu eserler, Menâkıbnâmeler ve Vilâyetnâmeler gibi bir velinin yaşadığı çevre ve kerametlerinden; Makâlât ve Buyruklar gibi tarikat adab ve erkânından, Câvidannâme ve Faziletname gibi Hurûfî bakış açısından, Hüsniye gibi sistematik olarak Şii kabullerden bahsetmekte, Alevî-Bektaşîliğin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır.

14 Censu Üçer, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 25-26.

4. Kaynak Kullanımındaki Bazı Sorunlar

Alevîlik-Bektaşîlik araştırmalarındaki en büyük engellerden biri de ele alınan konunun birinci elden kaynaklarını temin etme zorluğudur. Nitekim akademik araştırmaların en önemli basamaklarından birini oluşturan konunun ilk elden kaynaklar muvacehesinde çalışılması, şifahi geleneğin ağır bastığı Alevî-Bektaşî geleneği için pek fazla söz konusu olamamakta, bu da bazı eksikliklere, hatta elde edilen diğer kaynakların dahi yerli yerinde kullanılamamasına yol açmaktadır.¹⁵ Ayrıca Alevîliği etkileyen başta Şii'lik olmak üzere diğer inanç gruplarının temel kaynaklarının, akademisyenlerin çok fazla aşına olmadıkları farsça ve diğer başka dillerle kaleme alınmış olması da kaynaktan istifade etme hususundaki bir diğer problemi teşkil etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında geçmişte yaşanan bazı hadiseler, yanı sıra Osmanlı Devletini zor durumda bırakan bazı iç isyanların Alevî-Bektaşî gruplarla bağlantılı bir durum arz etmesi de ülkemizde Alevî-Bektaşî araştırmalarına karşı kendiliğinden zaman içerisinde bir tür önyargı ve bazı ön kabuller oluşturmuştur.

5. Batını Tevil Problematiği

Tarihi süreci itibariyle İslâm'ın ilk yüzyıllarına kadar uzanan zahir-batın farklılaşması, tefsir ilmindeki yansımaları itibariyle tartışmalı yönü baskın bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Şii tefsir anlayışının, gerekse sufilere özgü 'işari tefsir' yönteminin merkezinde yer alan zahir-batın ikilemi, tefsir tarihinde de ciddi birtakım tartışmalara konu olmuştur. Bu bakımdan genel özellikleri itibariyle İslâm kültürünün bilgi sistemleri içinde yer alan Beyan, Burhân ve İrfân sınıflandırması çerçevesinde irfânî gelenek içerisinde kendine yer bulabilen Alevî-Bektaşîlik, batını olarak kabul edilen pek çok görüş ve yorumu ihtiva etmektedir. Bu noktada karşılaşılan sorunlardan biri de Alevî-Bektaşî Kur'ân yorumlarının tam olarak "batınî tevil" çerçevesine dahil edilip edilemeyeceği meselesidir. Nitekim Alevî-Bektaşî çevrelerde Kur'ân, pratikte dini ve sosyal hayatın hemen her safhasında kullanılsa da, gelişmiş bir Kur'ân kültürünün olduğu pek söylenemez. Bu yüzden Kur'ân ilimleri ile ilgili olarak ileri seviyede bir derinleşme durumu söz konusu değildir. Dolayısıyla Alevî-

15 Ancak son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayımlanan Alevî-Bektaşî Klasikleri, Alevî-Bektaşî düşüncesinin yazılı kaynaklarının muhtevası hakkında bazı bilgileri gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Alevî-Bektaşî Klasikleri isimli on üç eser yayımlanmıştır. Alevî-Bektaşî klasikleri bağlamında neşredilen eserler şunlardır: 1. Besmele Tefsiri, 2. Makalat, 3. Velayetname, 4. Erkânâme, 5. Kitab-ı Dar, 6. Dastan-ı İbrahim Edhem, 7. Kitab-ı Cabbar Kulu, 8. Hızırname, 9. Sarayname, 10. Futuvetname-i Tarikat, 11. Muhammed Bin Hanefiye Cengi, 12. İlm-i Cavidan 13. Dil-Guşa.

Bektaşî kaynaklarının özellikle zahir-batın mana ayırımı üzerine inşa ettikleri âyet yorumlarına, Kur'âni dayanak bulmak noktasında araştırmacıların bir hayli zorlandıkları ortaya çıkan yorumlarda görülmektedir. Zira atıfta buldukları ayetler incelendiğinde, genel itibariyle bunların bağlamlarından kopartılmak ve özel bazı yorumlara tabi tutulmak suretiyle ya anlamlarının daraltılıp-genişletildiği veya farklı bir form ve kalıp içinde sunulduğu görülmektedir. Sonuç itibariyle Alevî-Bektaşî geleneği bağlamında yapılan Kur'ân yorumlarının batınî ya da ilhâdî tefsir yaklaşımlarından hangisine daha yakın durduğu konusunda henüz bir konsensüs sağlanamamıştır.

6. İnterdisipliner Çalışmaktan Uzak Olma

İslâmî ilimlerin her bir dalının diğeriyle doğrudan ilişkisi vardır ve söz konusu bu ilimler arasındaki bağlantılar dikkate alınmadan yapılacak çalışmaların ciddî kusurlarla karşı karşıya kalacağı açıktır. Hususen mesele Alevî-Bektaşî geleneğinin Kur'ân ve tefsir anlayışını ortaya koymak olduğunda durum daha bir ehemmiyet taşımaktadır. Zira araştırmacılar mezhepler tarihi ve kelâm açısından Alevî-Bektaşîlik hakkında genel malumata sahip olmanın yanı sıra İslâm tarihi, dinler tarihi, tasavvuf, Türk-İslâm edebiyatı ve tarihi, din sosyolojisi gibi bilim alanlarının verilerini de dikkate almak zorundadır. Diğer taraftan Alevî-Bektaşî inanç yapısını derinden etkileyen Şii itikadının temel esaslarını ve ana meselelerini, yanı sıra bu kültürde kullanılan kavramları temel Şii kaynaklarından tetkik etme zarureti de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Mesela Kur'ân'ın zahir yorumundan ziyade batın yorumunun asıl olduğu, Hz. Ali ve on iki imamın Kur'ân tefsirinin bağlayıcı olduğu, Kur'ân'da bulunan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili âyetlerin çıkarıldığı söylemi, Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasını yansıtan "Kur'ân'a el/kalem karışmıştır" ifadesi, bazı Şii grupların erken dönemlerden itibaren günümüze kadar Kur'ân hakkında ileri sürdükleri bazı görüşler olup bu tarz yaklaşımlar kısmen de olsa Alevî-Bektaşî kültüründe kabul görmektedir.

7. Objektifliği İkinci Plana Atma

Tarihi süreç içerisinde muhtelif dini konularda karşılıklı ithamların ek-sik olmadığı Alevîlik-Bektaşîlik ile Sünnîlik arasındaki en büyük ihtilaflardan biri de nasları anlama çerçevesinde temerküz etmiştir. Bu bağlamda en önemli çatışma alanı dini nasların Batını ve Hurufî anlayışla yorumlanması olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak Sünnî ulema, dinin özüne yöneldiklerini söyleyen, dini sembol ve şekilleri terk eden ve dinden uzaklaşmaya başlayan Alevî-Bektaşî çevreleri, dini teklifleri terk ve yasakları hafife almakla suçlamışlardır. Kur'ân'ın asıl ruhunu temsil ettiklerini ileri süren Alevî-Bektaşîler

ise Sünni ulemayı özden uzaklaşmış olmakla, kuru şekilcilikle itham etmişlerdir. Öte yandan Alevî-Bektaşî çevrelerinin gerek Kur'ân'ın cem edilmesine dair gerekse Kur'ân'ın tahrif edildiği yönündeki iddiaları da karşılıklı açılardan objektif olmayı engelleyen hususların başında gelmektedir. Dolayısıyla bu ön kabuller, ilgili çalışmalarda araştırmacıların objektif sonuçlara ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

8. Alevîlik-Bektaşîlik İçindeki Yaklaşım Farklılıklarını Göz Ardı Etme

Bilindiği gibi Alevîlik-Bektaşîlik tek tip bir düşünce ve inanç yapısına sahip değildir. Nitekim Türkiye özelinde bakılacak olursa dört temel Alevî-Bektaşî grubunun varlığından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi Alevîliği bir halk hareketi olarak gören, ezilmişlerin yanında yer almayı ilke edinen ve Marksist ideolojinin ağır bastığı grup; ikincisi İslâm tasavvuf ve heterodoksluğunu kendine ilke edinmiş grup; üçüncüsü kendini tamamen İslâm dini içinde görüp İmam Cafer-i Sadık'ı izleyen grup; sonuncusu ise Alevîliği Bektaşîlik'ten tamamen ayrı değerlendirip Bektaşîliği reddeden, Alevîliği de Oniki İmam (İsnâaşeriye) Şiasına dayandıran gruptur.¹⁶ Görüldüğü gibi içerisinde farklı görüş ve düşünceleri barındıran gruplardan oluşan heterojen bir yapı söz konusudur ve Alevî-Bektaşî kavramı ise bu yapıdaki gruplar için bir üst kimlik veya şemsiye kavramdır. Dolayısıyla söz konusu bu heterojen yapının Kur'ân'a yaklaşımı da birbirinden ayrılmaktadır. Nitekim, bir yaklaşıma göre Kur'ân, Allah kelamıdır, bu yüzden günümüze kadar herhangi bir değişiklik söz konusu olmadan gelmiştir. Muayyen zaman ve mekanlarda teberrüken okunur, ancak onun hem zahiri, hem batını anlam düzeyleri vardır. İkinci bir yaklaşıma göre Kur'ân Allah kelamı olarak Hz. Muhammed'e indirilmiş fakat daha sonra orijinalliğini muhafaza edememiştir. Bu tahrifi yapanlar ilk üç halife olarak görüldüğü için, belli birtakım âyetler üzerinden Ehl-i beyt övülürken, ilk üç halife ise yerilir. Üçüncü yaklaşıma göre ise, Kur'ân'ın sıhhati ve yorumuyla ilgili görüşler ne olursa olsun asıl olanın canlı Kur'ân (Kur'ân-ı Nâtık) olduğu, bunun da insan olduğu görüşü kabul edilmektedir.¹⁷ Sonuç olarak, neredeyse birbirine taban tabana zıt bir yelpazede yer alan bu yaklaşımları aynı çerçevede buluşturmak son derece güç olup, bu da genel-geçer yargılarda bulunmak yerine daha ihtiyatlı bir dil kullanmayı gerektirmektedir.

16 Murat Sülün, "Çağdaş Alevî İnanç Önderlerinin Kur'ân Algısı", Akademik Araştırmalar Dergisi, C. V, S. 20, Yıl: 2004. s. 22; Ayrıca bkz. Murat Sülün, Kur'ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?, Ensar Yayınları, İstanbul 2015. Söz konusu kitap içerisinde "Alevî Kur'ân Algısı", s. 293-294.

17 İlyas Üzüm, Günümüz Alevîliği, İsam Yayınları, İstanbul 1997, s. 84.

9. Tekrara Düşme

Genelde sosyal bilimlerde özelde ise İlahiyat alanında hakkında istenen düzeyde akademik araştırma bulunmayan Alevî-Bektaşîlik konusu, tefsir sahasında neredeyse yeni yeni keşfedilmektedir. Bundan dolayı yeterli bir arka planı ve sistematigi henüz oluşmadığından yapılan tezlerde ve yazılan makalelerde belli konular üzerine yoğunlaşma ve hatta tekrara düşme durumu gözlenmektedir. Buna göre ilgili çalışmalarda en fazla dikkat çeken başlıklar olarak şunlar karşımıza çıkmaktadır: Hacı Bektaş-ı Velî’de Kur’ân anlayışı, Alevî-Bektaşî kültüründe Kur’ân anlayışı, Alevîlerin Kur’ân tasavvuru, Alevî-Bektaşî kaynaklarında Kur’ân tefsiri, Alevî Kur’ân algısı, Alevî-Bektâşî Klasiklerinde Kur’ân Tasavvuru, Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Kur’ân Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme, Alevî-Bektâşî Geleneğinde Kur’ân Tasavvuru, Alevî Bektaşî Geleneğinde Kur’ân, Bektaşî Geleneğinde Kur’ân ve Sünnet Merkezli Değerler, Alevîlerin Kur’ân Tasavvuru.

10. İdeolojik ve Mezhebî Önyargılar

Alevî-Bektaşî geleneğine mensup kimselerin geçmişte mühlit, zındık olarak nitelendirilmeleri doğal olarak bu topluluğun sahih Kur’ân ve İslâm anlayışının neresinde olduğu sorusunu gündeme getirmiş, Alevî-Bektaşî anlayışının İslâmî olup olmadığı meselesini doğurmuştur. Bu esaslı mesele araştırmacıların zihninin bir köşesinde yer etmiş ve ister istemez herkes kendisini Alevî-Bektaşîliğe yeni bir köken ve kimlik arama çabası içinde bulmuştur. Bunu çözüme kavuşturmak için de her araştırmacı kendi perspektifinden bir tanımlama getirme yoluna girmiştir.

11. Dönemlendirme Sorunu

Alevî-Bektaşî geleneğinin inanç evrenini tasvir etmenin zorluklarından biri de bu yapının 10. yüzyıldan günümüze kadar uzanan bir süreyi ve Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafi alanı kapsamasıdır. Bu uzun süre ve geniş mekan içinde bu yapıya mensup kimseler ortak anlayışlar etrafında birleştikleri gibi kimi zaman en temel konularda bile farklı anlayış ve düşüncelere sahip olabilmişlerdir.¹⁸ Bu noktada Alevî-Bektaşîliğin gelişim sürecinde üç ayrı evreden söz etmek gerekir. İlk olarak eski devirlerden beri şifahi yolla süzülüp gelen başta Gök Tanrı Kültü olmak üzere çeşitli tabiat kültleri ile Şamanizm, Budizm ve Maniheizm’in birtakım inanç ve anlayışlarının İslâmî temel bularak devam ettiği dönem. İkincisi, XV. yüzyılın ilk yarısında bu yapıya nüfuz eden

18 İlyas Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İsam Yayınları, İstanbul 2009, s. 69.

Hurûfî etkilerin görüldüğü dönem. Üçüncüsü de aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren Safevî propagandası dolayısıyla Şii öğelerin öne çıkarıldığı dönemdir.¹⁹ Dolayısıyla her bir dönemde öne çıkan unsurların farklılık arzemesi, akademik çalışmaların da doğası gereği konunun bir yönüne odaklanması, resmin bütünü-nü görmede bazı olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı birbirini tamamlayan çalışmalara yoğunlaşılması, bu sorunu asgariye indirecek bir öneme sahip olacaktır. Zira birikimli olarak ilerlemesi umulan akademik çalışmalar ancak böyle gelişimini sürdürebilir.

C. Teklifler

Ülkemizdeki Alevî-Bektaşî geleneğinin/kültürünün Kur'ân anlayışına dair akademik çalışmalar daha önceki yıllarda neredeyse mevcut değilken 2000'li yıllarla birlikte ortaya çıkmaya başlamış ve belirli bir ivme kazanmış gibi gözükmektedir. Bu çalışmaların inkitaya uğramadan daha nitelikli ve sıhhatli olarak ilerleyebilmesi için bazı hususlara dikkat çekmek istiyoruz.

1. Öncelikle bu alanı konu alan yüksek lisans ve doktora çalışmaları teşvik edilmeli, daha önceki çalışmaların eksik bıraktıkları yönler tamamlanmaya çalışılmalıdır. Bilhassa konunun hassaslığı göz ardı edilmemeli, derinlikli çalışmalar yapılmalıdır.

2. Alevî-Bektaşî klasikleri/kaynakları, belli bir program dâhilinde ve bir proje içerisinde çalışmalar yapılarak ciddi incelemelere konu edilmelidir. Bu noktada Kur'ân'ın algılanış biçimiyle ilgili klasik Alevî-Bektaşî kaynakların araştırılması büyük bir önem arz etmektedir.

3. Bu sosyo-kültürel yapı hakkında araştırma yapan kişilerin, kaynaklarda kullanılan diller olması hasebiyle Osmanlı Türkçesine hâkim olması, Farsça ve Arapça gibi dilleri yeterli seviyede bilmesi ve bunun yanında Türk-İslâm tarihi, mezhepler tarihi, tasavvuf, kelim gibi alanlarda da gerekli okumaları yapması gerekmektedir.

4. Alevî-Bektaşî kültürdeki yazılı kaynaklara yansıyan Kur'ân tasavvurunun tek tip bir düşünce taşımadığı, nitekim bu kaynakların çoğunda Kur'ân muhtevasına uygun yorumlar mevcut iken, kimilerinde ise Kur'ân'la çelişen bazı yorumlar bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla Kur'ân tasavvuru bağlamında tüm Alevî-Bektaşîleri kapsayacak bir tasvirde bulunmanın imkânsız olduğu kabul edilmelidir.

5. Alevî-Bektaşîlerin Kur'ân tasavvurunun temel kavramlarını oluşturan “zahir-batın, tenzil-tevil, tahrif, Kur'ân-ı Nâtık, Kur'ân-ı Sâmit” gibi kavramlar te-

19 İlyas Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 70.

melde Şii-Batını-İsmaili kökenden kaynaklandığı için “Kur’ân tarihi” bağlamında Ehl-i sünnet ile Şia arasındaki polemik/tartışma konularına hakim olunmalıdır.

6. Bu tür çalışmalarda mezhebi önyargılar asgari seviyeye indirilmeli, doğru kaynaklara doğru atıflarda bulunulmalı, interdisipliner çalışmalara ağırlık verilmeli, polemik ve reddiye üslubuna düşmekten mümkün olduğu ölçüde uzak durulmalıdır.

2. İlgili Çalışmalar

2.1. Tezler

2.1.1. Yüksek Lisans Tezleri

Emrah Dindi, Hacı Bektaş-ı Veli’de Kur’ân Anlayışı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı.²⁰

Hatice Ergün, Alevî-Bektaşî Kültüründe Kur’ân-ı Kerim Anlayışı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Elazığ 2010.

Âdem Yeniçeri, Alevî-Bektaşî Klasiklerinde Kur’ân Tasavvuru, Yüksek Lisans, (Devam Ediyor), Sakarya Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı.

2.1.2. Doktora Tezleri

Bu alanda henüz bir doktora tezi tespit edilememiştir.

2.2. Makale ve Tebliğler

Hüseyin Çelikcan, “Hacı Bektaş Veli’nin Besmele Tefsiri”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, C. II, S. 2, Yıl: 1995, s. 39-40.

Hayrettin İvgin, “Bektaşî Halk Şiirlerinde Sure ve Ayetler”, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998), s. 169-172.

Bahattin Akbaş, “Hacı Bektaş-ı Veli’nin ‘Makâlât’ında Kullandığı Bazı Ayet ve Hadisler”, Diyanet Aylık Dergi, Yıl:2001, S. 122, s. 44-47.

İlyas Üzüm, “Tanrı’nın Gönderdiği Kitabı Bilmeyen Tanrı’yı Nasıl Bilebilir? Temel Alevî Kaynağı Buyruk’ta Kur’ân Anlayışı”, Folklor/Edebiyat Dergisi, C. VII, S. 30, Yıl: 2002, s. 101-113.

20 2006 yılında savunulan bu çalışma 2011 yılında kitap olarak basılmıştır. Bkz. Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kur’ân Anlayışı, Emrah Dindi, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Mustafa Öztürk, “Alevîlerin Kur’ân Tasavvuru Üzerine”, İslâmiyât (Alevîliğin Teolojisi Özel Sayısı), C. VI, S. 3, Yıl: 2003, s. 55-70.

Murat Sülün, “Çağdaş Alevî İnanç Önderlerinin Kur’ân Algısı”, Akademik Araştırmalar Dergisi(Journal of Academic Studies), C. V, S. 20, Yıl: 2004.s. 21-42.

Ahmet Yıldırım, “Alevî-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur’ân ve Sünnete Bakışı”, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu -I-, (28-30 Ekim 2005), s. 287-296.

Doğan Kaplan, “Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu -I-, 28-30 Ekim 2005, 2005, s. 233-248.

Osman Eğri, “Alevî-Bektaşî Kaynaklarındaki Kur’ân Tasavvuru Üzerine Bir Değerlendirme”, İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’ân Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), 2007, s. 229-241.

Osman Eğri, “Alevî-Bektâşî Geleneğinde Kur’ân Tasavvuru”, İslâmî İlimler Dergisi(Kur’ân Özel Sayısı: 2), C. II, S. 1, Yıl: 2007, s. 161-186.

Hüseyin Özcan, “Hacı Bektaş Veli’nin Fatıha Tefsiri ile Besmele Tefsiri’nin Karşılaştırılması”, Doğumunun 800. Yıldönümünde Hacı Bektaş Veli (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009), Yıl: 2009. s. 189-200.

Durmuş Arslan, “Alevî Bektaşî Geleneğinde Kur’ân”, İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’ân Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), Yıl: 2007, s. 257-267.

Mustafa Öztürk, “Alevîliğin/Alevîlerin Kur’ân Tasavvuru”, Dem Dergi (Alevîlik Özel Sayısı), C.2, S.6, Yıl: 2009, s. 10-15.

Gani Pekşen, “Alevî Cemlerinde Nefes, Âyet ve Değiş”, Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri: Ankara 2010, s. 407-419.

Burhan Baltacı, “Hacı Bektaş Veli’nin Kur’ân’dan İktibasları ve Yorumlarının Tefsir Perspektifinden Değerlendirilmesi”, I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, (07-09 Mayıs 2010), C. I, s. 109-126.

Cenk Üçer, “Alevî Âdâb ve Erkânına Ait Eserlerde Kur’ân’ın Referans Değeri”, I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, (07 -09 Mayıs 2010) Çorum 2011, Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, C.II, Yıl: 2011, s. 705-730.

Ömer Faruk Teber, “Bektaşî Geleneğinde Kur’ân ve Sünnet Merkezli Değerler”, Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası, (19-21 Haziran 2014 Erzurum) -Tebliğler-, C. III, s. 141-149.

Abdumuttalip Arpa, “Alevîlerin Kur’ân Tasavvuru: Adıyaman Alevîleri Örneği”, Geçmişten Günümüze Alevîlik I. Uluslararası Sempozyumu, (03-05 Ekim 2014), C. II, s. 537-547.

Yaşar Şimşek, “Hacı Bektaş Veli’nin Fatiha Tefsirinin Bilinmeyen Bir Nüshası”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 77, Yıl: 2016, s. 235-256.

Emrah Dindi, “Şerhu Hutbeti’l-Beyân”da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile İlişkilendirilen Kur’ân Ayetleri ve Bunların Yorumu”, Usûl: İslâm Araştırmaları, 2016, S. 26, s. 171-210.

2.3. Kitaplar

Şinasi Koç, Gerçek İslâm Dini Kur’ân ve Ehl-i Beyt Nedir?, Ankara 1978.

Halil Öztoprak, Kur’ân’da Hikmet Tarihte Hakikat, Demos Yayınları, İstanbul 2006.

Murtaza Dinçer, Kur’ân, Ehl-i Beyt ve Alevîlik, Emek Matbaası, Ankara 1996.

Ali Doğan, Allah (c.c), Kur’ân, Ehl-i Beyt, 1996, Sistem Ofset.

Hüseyin Avni Erdemir, Kur’ân’da Ehl-i Beyt ve Oniki İmamlar, trhsz Ankara.

S. Ayyıldız, S.–B. Ayyıldız, Hz. Muhammed (s.a.v.) Ehl-i Beyt İçin Söylediği

Kutsal Sözler, Ayet ve Hadisler, Ayyıldız Yay., Ankara 1996.

Mahmut Bozçalı, Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva, Horasan Yay., İstanbul 2006.

Ali Adil Atalay Vaktidolu, Alevîlik’te Ehl-i Beyt Sevgisi ve Kuran-ı Kerim Ehl-i Beyt Sureleri, Can Yayınları, İstanbul 2011.

Sadrettin Palaoğlu, Alevî Bektaşî ve Caferî İnancında Kur’ân ve Ehl-i Beyt, İştirak Yayınları, İstanbul 2012.

Hüseyin Özcan, Hünkar’ın Fatiha Tefsiri, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012.

Mustafa Cemil Kılıç, Kur’ân’daki Alevîlik, Tyana Yayınları, İstanbul 2014.

2.4. Kur’ân Mealleri

Bedri Noyan, Anadilimizle Manzum Kur’ân-ı Kerim, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1991.

Ahmet Bedir, Alevî Kur’ân Tefsiri, Altınpost Yayınları, İstanbul, 2012.

Mustafa Cemil Kılıç, Anlamak İçin Türkçe Kur’ân, Kamer Yayınları, İstanbul 2013.

Sosyo-politik Realitenin Tefsir Tezleri Konu Seçimine Etkisi: -28 Şubat Dönemi Özelinde-

Emine SEKME¹

Giriş

Bu tebliğde 28 Şubat döneminde Türkiye’de yapılan lisansüstü tefsir tezlerinin konuları mercek altına alınacaktır. İlgili dönemde ne tür konuların ele alındığı, seçilen konuların tefsir bilim dalının hangi alt birimi² ile ilişkili olduğu, konu seçimi yapılırken ilgili dönemin sosyo-politik realitesinin esas alınıp alınmadığı gibi sorulara yanıt aranacaktır. Bununla hedeflenen özelde 28 Şubat dönemi Türkiye realitesinin genelde toplumun Tefsir akademisi ile ilişkisini ortaya koymaktır.

Öncelikle 28 Şubat dönemi ifadesinin sınırları belirlenecek, bu çalışmada neden söz konusu dönemin esas alındığı üzerinde durulacaktır. Ardından 28 Şubat dönemi olarak belirlenen yıllar arasında yapılan lisansüstü tefsir tezlerinin nitel ve nicel analizlerine yer verilecektir. Son olarak ilgili veriler çerçevesinde sosyo-politik realite ile seçilen konular ilişkilendirilmeye çalışılacaktır. Bu ilişkilendirme etki, boyutları ve nedenleri çerçevesinde yapılacaktır.

Çalışmanın temel varsayımı 28 Şubat döneminde Türkiye’de din/İslam üzerinden yapılan tartışmaların lisansüstü Tefsir tezlerine yoğun olarak yansıdığıdır. Gerek tartışmalara cevap vermek gibi apolojik kaygılarla, gerek meselelerin gerçeğini ortaya koymak gibi akademik kaygılarla dönemin gündemini meşgul eden konuların Tefsir lisansüstü çalışmalarına konu edildiği varsayılmıştır.

-
- 1 Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, emine.sekme@marmara.edu.tr
 - 2 Tefsir ilminin alt birimi ile kastedilen temel konu alanlarıdır. Bu alanları Kuran Muhtevası, Tefsir Tarihi, Tefsir Usûlü, Kur’an ve Mushaf Tarihi şeklinde belirlemek mümkündür. Konu-kavram çalışmaları, sure-ayet tefsirleri ile ilgili çalışmalar Kur’an muhtevası ile ilgili çalışmalardır. Tefsir-müfessir çalışmaları, tarihsel dönemler, tefsir yaklaşımları Tefsir Tarihine girer. Bu alanı literatür çalışmaları olarak görmek de mümkündür. Kur’an ilimleri gibi konular da Tefsir Usulü alanı içinde değerlendirilir. Bu ayırım Prof. Dr. Necmettin Gökkr’ın AGP I kapsamında 13.12.2016 tarihinde verdiği Bilimsel Araştırmada Aşamalar seminerine dayanmaktadır.

28 Şubat Dönemi ve Çalışmaya Konu Edilme Sebebi

“Türkiye siyasi tarihinde 28 Şubat Olayı 1997 yılında Refahiyol Hükümetinin yıkılmasına yol açan ‘muhtıra’yı ve siyasetin -askeri bürokrasinin ağırlıklı olduğu- siyaset dışı güçler tarafından yeniden biçimlendirilmesini ifade etmektedir. 28 Şubat süreci ise, bu tarihte yapılan MGK toplantısından çıkan bildiriyle başlayan sürecin, yani ‘sivil görünümlü askeri idarenin’ devam ettiğini vurgulamak için kullanılmaktadır.”³ Bu süreç uzun yıllar ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik olarak etkin olmuştur. Bu tebliğde 28 Şubat olayı yahut 28 Şubat süreci ifadeleri yerine 28 Şubat dönemi ifadesi tercih edilecektir. Zira çalışmada yapılması hedeflenen Türk tarihi içerisindeki bir dönemi seçip o dönemde yapılan tezlerin konu seçiminin sosyo-politik realite ile ilişkisini sorgulamaktır.

Bu tebliğ özelinde 28 Şubat dönemi denildiğinde 1997-2007 seneleri arasında yer alan on bir yıllık zaman dilimi anlaşılmalıdır. 28 Şubat olayının yaşandığı 1997 senesi çalışmaya konu edilecek dönemin başlangıç yılıdır. Dönemin bittiği tarih belirlenirken ise Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı olarak atandığı 2007 tarihi esas alınmıştır. Her ne kadar siyaset bilimi ve düşünce tarihi alanında yapılan çalışmalarda 28 Şubat sonrası Türkiye siyasetinde yaşanan en önemli dönüşümün, Milli Görüş siyasi geleneğinden kopan ve kuruluşunun ardından kısa bir süre sonra iktidara gelmeyi başaran Adalet ve Kalkınma Partisi’yle gerçekleştiği⁴ ifade edilse de bu tebliğde Adalet ve Kalkınma partisinin iktidara geliş tarihi olan 2002 yılı esas alınmamıştır. Bunda zaman aralığını geniş tutmak gibi bir fayda gözetilmiştir. Dahası dönüşümün başladığı 2002-2003 yıllarının konu seçiminde bir kırılma noktası teşkil edip etmediğini görmek açısından dönemin bitişi tarihinin 2007 olarak belirlenmesi daha uygun olacaktır.

Tefsir akademisi ile toplumun/sosyo-politik realitenin ilişkisinin konu edildiği bir çalışmada neden bu dönemin esas alındığı sorusu akıllara gelebilir. Bu soruyu çeşitli açılardan cevaplamak mümkündür. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu dönem siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçlarıyla tüm ülke ve toplum için ağır sorunlar üretmiştir.⁵ Bu açıdan 28 Şubat dönemi Türk sosyo-politik realitesinde önemli kırılmaların yaşandığı bir dönemdir. Çalışmada 28 Şubat döneminin esas alınmasının birincil nedeni budur.

Bir diğer neden ise özeldede tefsir akademisinin genelde İlahiyat camiasının müdahalenin nesnesi olan kesimler arasında yer almasıdır. 28 Şubat olayı aslı

3 Bekir Berat Özipek, “28 Şubat ve İslamcılar” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık, Yasin Aktay (ed.), İstanbul: İletişim, 2004, s.640.

4 Özipek, s. 644.

5 Özipek, s.648.

itibariyle siyasi bir hadise olmakla birlikte yaşanan süreçte etkilenenler sadece siyasiler olmamıştır. Özipek'in ifadesiyle İslamî kesim, dindar kitleler ve bir şekilde din ile ilgisi olan gruplar⁶ süreçten sert ve doğrudan etkilenmiştir. Dolayısıyla İlahiyat camiası bu sert ve doğrudan etkiden nasibini almıştır. Sekiz yıllık kesintisiz eğitim sebebi ile öğrenci profilinin değişmesi, kontenjanların kısıtlanması ve bazı üniversitelere kontenjan tahsis edilmemesi, başörtüsüyle okula alınmayan öğrencilerin eylemleri nedeni ile fakültelerde derslerin aksaması gibi durumlar bu etkiler arasında sayılabilir.

Öte yandan İlahiyat ve Tefsir alanlarının temel konuları da bu dönemin seçilmesinde etkin bir unsurdur. Zira İlahiyat alanının temel konusu din/İslam, Tefsir ilminin temel konusu ise İslam dinin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. 28 Şubat ve 28 Şubat'a götüren süreçte yapılan tartışmaların çoğunun din/İslam üzerinden yürütüldüğü bir gerçektir.⁷ İşte bu konu birlikteliği dönem olarak bu yılların seçiminde etkili olmuştur.

28 Şubat Sürecine giden yolda medyanın katkısı oldukça fazladır. 28 Şubat Süreci ile ilgili yazında 'postmodern' olarak nitelenen bu darbenin sivil toplum örgütleri, medya gibi 'silahsız kuvvetler'⁸ tarafından gerçekleştirildiği sıkça dile getirilmiştir.⁹ Bu nedenle yaşanan süreçte medyada ele alınan konular soyo-politik ortamı ve söz konusu tartışmaları bize göstermesi açısından önemlidir. 28

6 Özipek, s. 640

7 Şu alıntılar bunu destekler mahiyettedir:

"Radikal, 15 Şubat 1997'de, yani MGK'nın ünlü 28 Şubat kararlarını ilan etmesinden 13 gün önce "İslam Faşizmi" manşetiyle çıkmıştır." Bk. Alper Görmüş, "28 Şubat medyası: Bugünü de etkileyen bir kötülük" <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/28-subat-medyasi-bugunu-de-etkileyen-bir-kotuluk>, (15.09.2017)

"28 Şubat MGK kararları, resmi olarak, anayasal bir kurum olan MGK'nın 28 Şubat 1997 günlü toplantısında aldığı kararlardan ibarettir. Ancak bu kararlar, Türkiye'ye 1980'lere kadar hâkim olan siyaset pratiğine yönelik iki önemli meydan okumadan –Kürt Hareketi ve Siyasal İslâm– ikincisine yönelik bir "balans ayarı" olarak algılanmıştır." Bk. Devrim İnce, "28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruyet Restorasyonu" İLEF Dergisi, C. I, S. I, (2014) s. 67.

"28 Şubat askeri darbesi Türkiye'ye ciddi ekonomik ve siyasi zararlar vermesine rağmen müdahalenin vitrinini şariat tehdidi söylemi oluşturmuştur." Bk. Neslihan Akbulut Arıkan, "Çoğunluğu Marjinalleştiren Çatışma: Başörtüsü Sorunu" Barışı Konuşmak: Teori Ve Pratikte Çatışma Yönetimi, Nezir Akyeşilmen (ed.), Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2013, s. 438.

8 Bu ifade Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Güven Erkaya'ya aittir. Erkaya, "...Ama siyasi sorunların çözümünü Ordu'dan beklemek gerekir. Çözüm sivil güçler, milletvekilleri, Meclis... Çözüm bu platformlarda aranmalı. Bu defa işi Silahsız Kuvvetler halletmeli". Bk. İnce, s. 68.

9 Begüm Burak, Türkiye'nin siyasal ve yönetsel yaşamında 28 Şubat Süreci'nin yeri üzerine bir inceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2009, s.124; Ayça Örer, "28 Şubat'ın büyük senaristi: Medya" Gerçek Hayat. <http://www.gercek hayat.com.tr/kapak/28-subatin-buyuk-senaristi-medya/> (17.09.2017).

Şubat döneminde medyada ele alınan konular üzerinde yapılan çalışmalar, bu dönemde en fazla tartışılan konunun irtica ve laiklik olduğunu göstermektedir.¹⁰ Sedat Kurşunlukaya “Öncesi ve Sonrasıyla Basında 28 Şubat ve Toplumdaki Reaksiyonları” adlı çalışmasında tüm dönemde hem gazeteler hem de MGK’nın en çok üzerinde durduğu konunun % 45,4 ile “İrtica ve Laiklik” konusu olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹ Aynı çalışmaya göre dönemde değinilen ikinci konu %16,4 ile hayat pahalılığı ve ekonomi, üçüncü konu, %13,29 ile RP ve REFAHYOL hükümetinin icraatları, dördüncü konu, % 12,7 RP ve REFAHYOL hükümetine yönelik eleştiriler, son konu ise %12,7 ile eğitim reformudur.¹² 28 Şubat’ta ‘irtica’ hedef alınmakla birlikte bu süreç, sadece irtica ile ilişkilendirilen İslami kesimlerle dindar kitleler için değil, toplumun tüm kesimleri için bir demokrasi kaybı, baskı ve insan hakları ihlalleri üretmiştir.¹³

28 Şubat döneminde medyada yer alan tartışmaları göstermesi açısından referans alınacak bir diğer çalışma Yaşar İz’in “28 Şubat Sürecinde Yazılı Basın ve Din: Hürriyet ve Yeni Şafak Gazetesi Örneği” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmadan hareketle laiklik (laiklik- şeriat ilişkisi, laiklik- irtica ilişkisi, laiklik-İslami kavramlar ilişkisi gibi), din eğitimi, başörtüsü ve türban tartışmaları, siyasal İslam ve rejim tartışmaları, İslam ve terör, tarikat, Avrupa birliği çerçevesinde Türkiye’nin müslüman kimliği, İslami sermaye gibi konuların ilgili dönemin gündemini meşgul eden konular olduğu görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere 28 Şubat döneminde gündemi meşgul eden konuların tefsir lisansüstü çalışmalarında tercih edildiği varsayılmıştır. Tebliği yöneltmesi açısından bu dönemde çalışılmış olması gerektiği varsayılan bazı konuları tespit etmek yerinde olacaktır. Yukarıda referans olarak gösterilen çalışmalardan hareketle yönetim, şeriat, irtica, hak ve özgürlükler, cihat gibi

10 Bk. Yaşar İz, “28 Şubat Sürecinde Yazılı Basın Ve Din: Hürriyet Ve Yeni Şafak Gazetesi Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2011;

Sedat Kurşunlukaya, “Öncesi ve Sonrasıyla Basında 28 Şubat ve Toplumdaki Reaksiyonları”, https://www.academia.edu/3557400/%C3%96ncesi_ve_Sonras%C4%B1yla_Bas%C4%B1nda_28_%C5%9Eubat_ve_Toplumsal_Reaksiyonlar%C4%B1, (15.09.2017).

11 Kurşunlukaya, 104-105.

12 İlgili çalışmada yer alan şu verileri burada zikretmek dönemin panoramasına katkı sağlaması açısından önemlidir: “28 Şubat öncesi basında en çok değinilen konu MGK’nın 28 Şubat 1997’de gündeme getireceği irtica ve laiklik konusudur. %28,7 ile basında en çok yer alan konu irtica ve laiklik konusudur. Diğer konular ise Susurluk skandalı, RP ve Refahyol Hükümetinin icraatları, hayat pahalılığı ve ekonomi, RP ve Refahyol hükümetine yönelik eleştiriler, terör ve PKK konusu, Kuzey iraktaki gelişmeler, Kıbrıs sorunu... şeklinde sıralanabilir. 28 Şubat’tan sonraki süreçte gazetede en çok değinilen konu % 35,1 bir ile irtica ve laiklik konusu olmuştur. Bk. Kurşunlukaya, s.96-105.

13 Özipek, s.640-41.

konuların 28 Şubat döneminde Tefsir akademisi tarafından ele alınmış olduğunu varsaymak mümkündür. Yine bu dönemde en fazla tartışılan konulardan biri “tesettür/başörtüsü” meselesidir. Zira bu dönemde “İslami hayat tarzlarının görünürlüğü devlete karşı bir hareket olarak gösterilmiş ve on binlerce kadın bu mizansenin kurbanı olmuştur.”¹⁴ Bu nedenle tesettür meselesinin Kur’an açısından ele alındığı çalışmaların da yapılmış olması beklenmektedir.

28 Şubat Döneminde Yapılan Tezlerin Nicel ve Nitel Analizleri

28 Şubat dönemi olarak nitelediğimiz zaman aralığında yapılan tezlerin nitel ve nicel analizlerini yapmak hem ilgili dönemde tefsir akademisinin durumu hakkında fikir sahibi olunmasına hem de 28 Şubat sosyo-politiği ile ilişkilendirilebilecek tezlerin tespitine katkı sağlayacaktır. 28 Şubat dönemi olarak belirlenen 1997-2007 tarihleri arasındaki on bir yıllık zaman diliminde tamamlanan lisansüstü Tefsir tezlerinin sayısı 730dur.¹⁵ Bu tezler Ankara, Marmara, Selçuk, Sakarya üniversiteleri başta olmak üzere yirmi bir üniversitede yapılmıştır. Ancak bu yirmi bir üniversitenin söz konusu birikime katkısı eşit değildir. Bu nedenle ilgili üniversitelere dair kimi hususlara dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Ankara Üniversitesi’nde 1997-2007 yılları arasında kesintisiz olarak lisansüstü çalışmalarına devam edilmiş, her sene mezun verilmiştir. On bir yıllık zaman diliminde 178 tez ile Tefsir alanında en çok lisansüstü çalışma yaptıran üniversite Ankara Üniversitesi olmuştur. Buradan hareketle bu dönemde Tefsir akademisine en büyük katkıyı Ankara Üniversitesinin sağladığını söylemek mümkündür. İkinci sırada ise 117 teze Marmara Üniversitesi yer almaktadır, iki üniversitede tamamlanan tezler arasındaki fark oldukça fazladır. Marmara Üniversitesinde de kesintisiz olarak her yıl tez verilmiştir.

1999 yılından sonra Atatürk Üniversitesinin lisansüstü tez sayısında azalma görülmektedir. Neredeyse yarı yarıya şeklindeki bu azalmanın 28 Şubat dönemi kontenjan kısıtlamaları ile ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Cumhuriyet Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi tez sayısında düşüş görülen diğer üniversitelerdir. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi gibi kurumlarda lisansüstü ilk tefsir tezi tarihi 98 ve sonrasındadır. Bu durum herhangi bir kesintinin göstergesi değildir. Bu üniversitelerde lisansüstü Tefsir eğitimi diğer üniversitelerden geç başlamıştır.

14 Arıkan, s. 438.

15 Bu çalışmada kullanılan veriler İSAM ve YÖK tez veri tabanları esas alınarak hazırlanan kataloga dayanmaktadır.

Alan Dağılımları

Tefsirin temel alanlarını Kur'an Muhtevası, Tefsir Tarihi, Tefsir Usulü, Kur'an ve Mushaf tarihi şeklinde tespit etmek mümkündür. Ancak bu çalışmada tezler sınıflandırılırken daha ayrıntılı bir tasnif biçimi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda 730 tez şu on bir başlık altında incelenmiştir: Mukayeseli Kutsal Metin Çalışmaları, Kavram Çalışmaları, Konu Çalışmaları, Sure-Ayet Tefsirini konu eden çalışmalar, Tefsir Usulü/Ulumu'l-Kur'an'a dair Çalışmalar, Kuran ve Mushaf Tarihi, Kıraat, Tefsir Tarihi, Oryantalizm/Batı Çalışmaları, Tahkik ve Fihrist çalışmaları ve diğer çalışmalar. Bu son kısma hiçbir şekilde ilk on başlığa dâhil edilemeyen konular eklenmiştir.¹⁶

Üniversitelere göre konu dağılımlarının şu şekildedir:

Tablo 1:

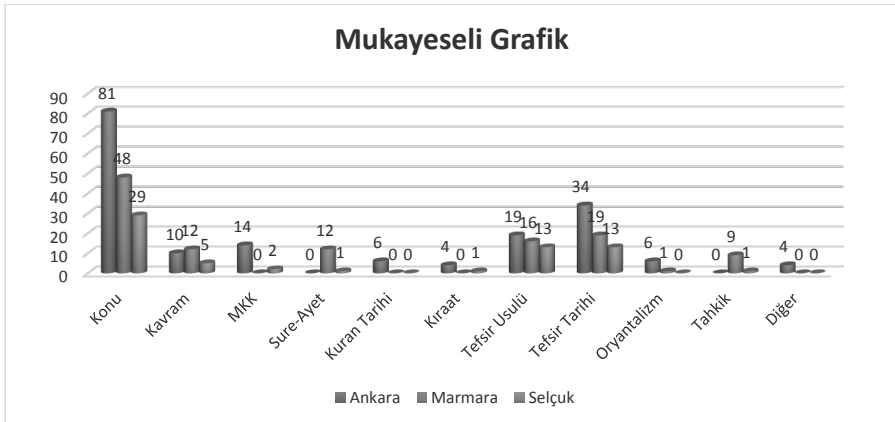
Üniversiteler	MKK	Kavram	Konu	Sure-Ayet Tefsiri	Ulumu'l-Kur'an/ Tefsir Usulü	Kuran Tarihi	Kıraat	Tefsir Tarihi	Oryantalizm/Batı Çalışmaları	Tahkik Ve Fihrist	Diğer	Toplam
Ankara	14	10	81	-	19	6	4	34	6	0	4	178
Atatürk	-	5	11	-	6		6	5	-	-	-	33
Cmhuriyet	-	4	12	1	4	-	-	5	-	-	-	26
Çanakkale	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Dicle	-	-	1	1	2	-	-	4	-	-	-	8
9 Eylül	-	4	1	-	7	1	1	15	-	-	-	29
Erciyes	1	3	18	-	6	-	-	8	-	-	-	36
Fırat	-	7	5	-	3	-	-	2	-	-	-	17
Gazi/ Hitit	-	2	1	-	-	-	-	3	-	-	-	6
Harran	-	-	18	-	5	-	1	4	1	-	-	29

16 Mehmet Kamil Coşkun'un "Türkiye'deki Cami Cemaatinin Kur'an Anlayışı (Ankara Örneği)" başlıklı yüksek lisans tezi ve "Ortaöğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Kur'an Anlayışı Ve Kur'an Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi buna örnektir.

İnönü	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İstanbul	-	2	4	-	-	-	1	5	-	1	-	13
Sütçü İmam	2	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	7
KATÜ	-	1	-	-	1	-	-	4	-	-	-	6
Marmara	-	12	48	12	16	-	-	19	1	9	-	117
19 Mayıs	-	-	3	-	2	1	1	14	-	-	-	21
Sakarya	1	8	15	15	6	-	-	10	-	3	1	59
Selçuk	2	5	29	1	13	-	1	13	-	1	-	65
Süleyman Demirel	-	2	2	-	2	-	1	-	-	-	-	7
Uludağ	1	11	7	-	1	-	2	6	-	1	-	29
YYÜ	-	6	27	1	2	2	-	3	-	1	-	42
Toplam	21	82	288	31	97	10	18	154	8	16	5	730

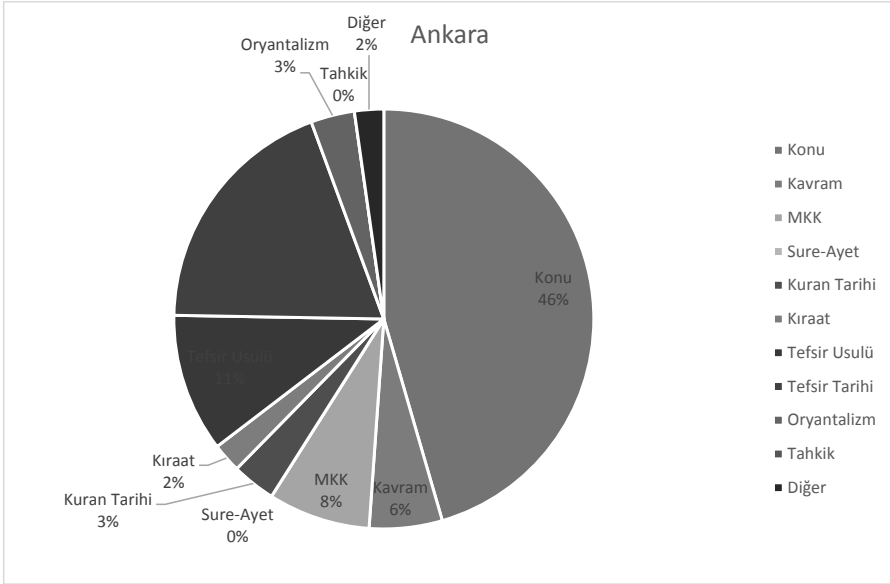
Tablo 1.'e göre en fazla tez, konulu çalışmalar alanında yapılmıştır. Tüm üniversitelerde 288 konulu çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunu 154 ile Tefsir Tarihi ve 97 ile Tefsir Usulü çalışmaları takip etmektedir. Yine kavram çalışmaları alanındaki 82 tez bu dönemde kavram çalışmalarının çokça tercih edilen temalardan olduğunu göstermektedir.

Grafik 1:

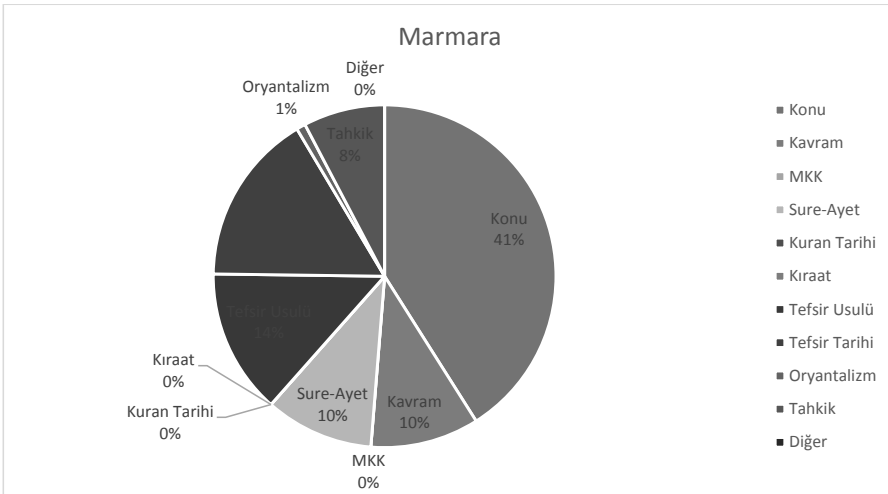


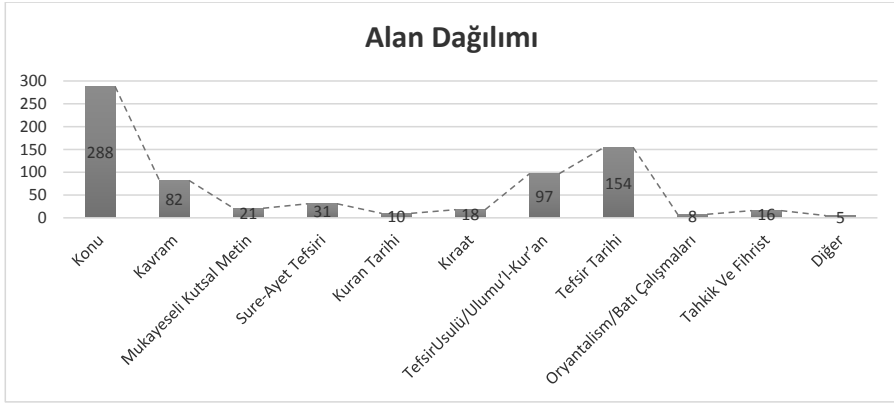
1997-2007 yılları arasında bünyesinde en çok lisansüstü Tefsir tezi tamamlanan üç üniversitenin temel alanlara ilgilerini göstermesi açısından Grafik 1'te yer alan mukayese önemlidir. Görüldüğü üzere her üç üniversitede de konu çalışmalarını ağırlıktadır. Bunu Tefsir Tarihi ve Usulü çalışmaları takip etmektedir. Aşağıda yer alan iki grafik ise dönemde Tefsir akademisine en fazla katkıyı sağlayan iki üniversitenin kendi iç dağılımını göstermesi açısından önemlidir.

Grafik 2:



Grafik 3:



Grafik 4:

Tabloda yer alanları kendi içerisinde ikili bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Söz konusu on bir alandan konu çalışmaları, kavram çalışmaları, mukayeseli kutsal kitap çalışmaları ve sure-ayet tefsiri çalışmaları Kur'an muhtevası ile ilgili tezlerdir. Bunların dışında kalan Kur'an tarihi, Kıraat, Tefsir Tarihi, Tefsir usulü, Oryantalizm, Tahkik ve Fihrist tezleri ise tekniktir. Buna göre 1997-2007 yılları arasında tamamlanan lisansüstü tefsir tezlerinin %42'si teknik, %58'i muhteva ile ilgilidir. Sosyo-politik realitenin tez konularına yansımaları teknik çalışmalardan ziyade muhteva çalışmalarında görmek mümkün olduğu için bu oran araştırmayı yönlendirmesi açısından önemlidir.

Grafik 5:

Konu Dağılımı

1997-2007 yılları arasında tamamlanan tezlerden konu merkezli araştırmalarda en fazla çalışılan konu “kadın” konusudur. 28 Şubat döneminde “kadın”ı konu edinen on beş tez yapılmıştır. Bunlardan Mehmet Sait Yıldırım, “Kur’ân Açısından Kadının Şâhitliği ve Mirastaki Konumu”; Gökmen Kutlutürk, “Erkek ve Kadının Sosyal Statüsü Açısından Nisâ Sûresi 34’ncü Âyetin İncelenmesi”, Cansever Dokuz “Kur’an-ı Kerim’de Kadın (Hak ve Sorumlulukları)” kadın meselesini sosyal açıdan ele alan tezlerdendir. Konulu çalışmalarda kadın temasını cennet-cehennem (9), aile (5), sevgi (4) engelliler ve engelli hakları (3), akıl (3) konuları takip etmektedir. Yine iletişim, itaat, istihza, liderlik-idarecilik, velilik-velayet gibi konular birden fazla çalışılan konulardır.

Bu dönemde yapılan konu merkezli tezlerin önemli bir kısmının sosyal içerikli tezler olduğu görülmektedir. Bunlardan Ahmet İnan, “Çağdaş Egemenlik Teorisi İle Kur’an’ın Hakimiyet Kavramının Karşılaştırılması”; Süleyman Gezer, “Kur’an’da Din-Şeriat İlişkisi”; Ali Rıza Gül, “Tarihî Bağlamı Çerçevesinde Kur’ân’da Ribâ Yasağı”; Ali Soylu, “Kur’ân’a Göre Servet Dağılımı”; Mustafa Çiftçi, “İnanç ve Fikir Hürriyeti Bağlamında Kur’ân-ı Kerim’de Cihâd Olgusu”; Hamza Yıldırım, “Kur’ân Perspektifinde Hukukun Üstünlüğü”; Nesibe Demirbağ, “Kur’ân Perspektifinde Fitrî, Dinî Ve Ahlâkî Bir Olgu Olarak Örtünme”; Bedriye Yılmaz, “Kur’ân Yorum Tarihinde Nûr Sûresi 31. Âyet İle Ahzab Sûresi 32-33., 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi”, Orhan Atalay, “Bir Arada Yaşamının Kur’ani Temelleri”; Fikret Gedikli, “İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidat ve Savaş Ayetleri” gibi tezler sosyo-politik realite açısından ele alınabilecek çalışmalardır.

1997-2007 yılları arasında tamamlanan lisansüstü tefsir tezlerinde kavram çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Kavram temalı tezlerde oldukça geniş bir yelpaze olduğu dikkat çekmektedir, bunlardan din, itâat, şehâdet, hikmet, salât, ihsan, hevâ, âyet, şifâ, arınma-tezkiye, zikir-tezkir kavramları birden fazla çalışılmıştır.

Sure-ayet tefsirlerini konu edinen tezlerde en fazla çalışılan sure Bakara Suresi’dir. Ancak burada dikkat çeken husus Bakara Suresinin tamamının tekrar çalışılmadığıdır. Bu çalışmalar Bakara Suresinin çeşitli ayet gruplarını ele almaktadır. Tezlerin Sakarya Üniversitesinde Prof. Dr. Veli Ulutürk ve Doç. Dr. Muhammed Aydın tarafından çalıştırılmış olması bunun projelendirilmiş bir çalışma olduğunu düşündürmektedir.

Mukayeseli kutsal kitap çalışmalarının Ankara Üniversitesi ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesi on dört tezle ilgili alanda yazılan toplam

tezlerin üçte ikisine denk gelmektedir. Tezlerin çoğu Prof. Dr. Salih Akdemir ve Prof. Dr. Mehmet Paçacı danışmanlığında yapılmıştır. Bu tür çalışmalar çoğunlukla kavram çalışması niteliğindedir. Bunların yanında Nuh, İbrahim, Lut (a.s.) gibi peygamberleri konu edinen çalışmalar da vardır.

Tefsir tarihi temel alanına girecek çalışmalar kapsamında akımlar, dönemler, müfessirler ve tefsirleri, tefsiri olmayan İslam bilginlerinin Kur'an ve tefsir anlayışları gibi konular ele alınmıştır. 1997-2007 yıllarında en fazla çalışılan müfessir Elmalılı Hamdi Yazır'dır. Bu dönemde Elmalılı ve Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiri üzerine yedi tez yapılmıştır.

Dönemin Sosyo-politik Realitesi ile Lisansüstü Tefsir Tezlerinin İlişkilendirilmesi

1997-2007 yılları arasında yapılan tezlerin %42si teknik konular ile ilgilidir. Literatürün bu kısmı sosyo-politik realite ile Tefsir akademisi ilişkisi için veri teşkil etmemektedir. Asıl çalışma alanı %58lik kısmı oluşturan muhteva çalışmalarıdır. Mukayeseli kutsal kitap çalışmaları, kavram ve konu çalışmaları, sure-ayet çalışmaları söz konusu ilişkinin görülebileceği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa konu çalışmaları bunlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Konu çalışmaları incelendiğinde Kur'an bütünlüğü yahut bir sure ekseninde veya bir müfessirin bakış açısı çerçevesinde siyasi, sosyal ve ekonomik içerikli bazı konuların ele alındığı görülmektedir. "Elmalılı ve Tabatabai Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları", "Tarihî Bağlamı Çerçevesinde Kur'an'da Ribâ Yasağı", "Kur'an'a Göre Servet Dağılımı", "Kur'an'ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansıması", "Adalet Kavramı Açısından Kur'an ve İnsan İlişkileri", "Kur'an-ı Kerim'in Hedeflediği Sosyal Barış", "Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı", "Kur'an'a Göre Hayvan Hakları" gibi tezler bunlara örnek gösterilebilir.

28 Şubat döneminde bu çerçevede kaleme alınmış yüzü aşkın tez bulunmaktadır. Ancak burada yer alan konuların tamamını 28 Şubat sosyo-politiği ile ilişkilendirmek mümkün değildir. Bu tezlerde seçilen konuların birçoğunun her hangi bir zaman diliminde herhangi bir mekânda karşılığını bulmak mümkündür. 28 Şubat sosyo-politiğini yansıtan daha spesifik konular vardır. Bu konular "28 Şubat Dönemi ve Çalışmaya Konu Edilme Sebebi" başlığı altında irtica, laiklik, yönetim, şeriat, hak ve özgürlükler, tesettür ve cihat şeklinde belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda bu konularla ilişkilendirilebilecek tezlere yer verilmiştir:

Tablo 2:

	Tez Adı	Yazar	Danışman	Yıl	Üniversite
Dr	Kur'an-ı Kerim'e Göre İnanç Hürriyeti	Zekeriya Yılmaz	Prof. Dr. Abdülbaki Turan	1997	Selçuk Üniversitesi
Dr	Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı	İsmail Çalışkan	Prof. Dr. Salih Akdemir	1998	Ankara Üniversitesi
YL	Kur'an'da Şurâ	Fatih Mehmet Karaca	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	1998	Selçuk Üniversitesi
Dr	Çağdaş Egemenlik Teorisi İle Kur'an'ın Hakimiyet Kavramının Karşılaştırılması	Ahmet İnan	Doç. Dr. Mehmet Paçacı	1999	Ankara Üniversitesi
YL	Kur'an'da Din-Şeriat İlişkisi	Süleyman Gezer	Prof. Dr. Salih Akdemir	1999	Ankara Üniversitesi
YL	İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidat ve Savaş Ayetleri	Fikret Gedikli	Prof. Dr. Sadık Kılıç	1999	Atatürk Üniversitesi
YL	Hicab ve Zina Ayetlerinin Yorumunda Ortaya Çıkan Problemler	Abdurrahman Çökür	Yrd. Doç. Dr. Hikmet Akdemir	1999	Harran Üniversitesi
Dr	Tebliğ Eğitim ve Cihad Sürecinde Kur'an'ın Şiddet Sorununa Bakışı	Abdurrahman Ateş	Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek	2000	Selçuk Üniversitesi
YL	İnanç ve Fikir Hürriyeti Bağlamında Kur'an-ı Kerim'de Cihâd Olgusu	Mustafa Çiftçi	Prof. Dr. İdris Şengül	2005	Ankara Üniversitesi
Dr	Kur'an Perspektifinde Hukukun Üstünlüğü	Hamza Yıldırım	Prof. Dr. Şevki Saka	2006	Ankara Üniversitesi
YL	Kur'an Perspektifinde Fitri, Dini Ve Ahlâki Bir Olgu Olarak Örtünme	Nesibe Demirbağ	Prof. Dr. İdris Şengül	2006	Ankara Üniversitesi
YL	Kur'an Yorum Tarihinde Nûr Süresi 31. Âyet İle Ahzab Süresi 32-33., 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi	Bedriye Yılmaz	Prof. Dr. Mehmet Paçacı	2007	Ankara Üniversitesi

Görüldüğü üzere araştırmanın başında çalışılmış olduğu varsayılan konular 28 Şubat döneminde lisansüstü tefsir tezi olarak çalışılmıştır. İlgili bilimsel çalışmaları referans olarak tespit edilen, 28 Şubat döneminde gündemi meşgul eden konulardan yönetim, şeriat, hak ve özgürlükler, tesettür gibi konularda tez yapılmıştır. Yine dönemin söylemlerinde çokça yer alan cihat konusunun da lisansüstü tefsir tezlerine konu edilmiş olması dikkat çekicidir.

Bu listede yer alan tezlerin çoğunun Ankara Üniversitesi bünyesinde yapılmış olması önemli bir husustur. Ankara Üniversitesi bu dönemde en çok tez yaptıran üniversite olmasının yanında muhteva çalışmalarına en çok yer veren üniversite olarak da öne çıkmaktadır. Bu listeden hareketle söz-konusu dönemin realitesini en çok dikkate alan üniversitenin Ankara Üniversitesi olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Tefsir alanında yapılan tezlerin konuları ana hatları itibarı ile %58si Kur'an muhtevası %42si teknik konular olarak ayrılmaktadır. %58lik kısmın tamamı siyasi, sosyal, ekonomik içerikli tezler değildir. Bunun da önemli bir kısmını yine Tefsir ilminin kendi realitesi belirlemektedir. Dahası siyasi, sosyal, ekonomik içerikli muhteva tezlerinin de tamamı 28 Şubat dönemi sosyo-politik realitesini yansıtmaz, bu döneme hasredilemez. Yukarıdaki listede yer alan tez sayısı göz önünde bulundurulduğunda 28 Şubat sosyo-politiğinin %1-2 gibi bir oranla Tefsir tezleri konu seçimine yansıdığı görülmektedir.

Araştırmanın ön kabulü 28 Şubat döneminde müdahalenin nesnesi gruplar arasında sayılacak Tefsir akademisinin dönemin İslam'ı ve İslami unsurları merkeze alan söylemlerine cevap verme temayülünde olduğu şeklinde idi. Apolojik saikler yahut gerçeğin peşinde olmak kaygısıyla mevcut zihniyetin açtığı her türlü tartışmanın tezlere konu edildiği varsayılmıştı. Ancak çalışmanın sonucunda durumun boyutlarının tahmin edilenden farklı olduğu görüldü. Söz konusu tartışmaların yansımalarını lisansüstü Tefsir tezlerinde görmek mümkündür. Ancak bu yansımanın oranı oldukça düşüktür.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür; tefsir tezleri konu seçiminde sosyo-politik realitenin etkisi vardır. Ancak bu, ilk anda göze çarparak ve genele teşmil edilebilecek bir etki değildir. Konu tercihlerinde daha ziyade etkin olan realite tefsir ilminin kendi realitesidir. Tefsir akademisi toplumla ilişkilidir, ancak tamamıyla ona bağımlı değildir. Toplumun realitesini göz önünde bulundurur, ancak toplum realitesi tarafından şekillendirilmez.

Kaynakça

- Arıkan, Neslihan Akbulut. "Çoğunluğu Marjinalleştiren Çatışma: Başörtüsü Sorunu" Barışı Konuşmak: Teori Ve Pratikte Çatışma Yönetimi, Nezir Akyeşilmen (ed.), Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2013.
- Burak, Begüm. "Türkiye'nin Siyasal ve Yönetimsel Yaşamında 28 Şubat Süreci'nin Yeri Üzerine Bir İnceleme" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2009.
- Gökkır, Necmettin. "Bilimsel Araştırmada Aşamalar" Akademik Gelişim Programı (AGP) I. (13.12.2016)
- Görmüş, Alper. "28 Şubat medyası: Bugünü de etkileyen bir kötülük" <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/28-subat-medyasi-bugunu-de-etkileyen-bir-kotuluk>, (15.09.2017)
- İnce, Devrim. "28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu" İLEF Dergisi, Cilt. I, Sayı. I (Bahar, 2014), ss. ss. 57-87.

- İz, Yaşar. “28 Şubat Sürecinde Yazılı Basın Ve Din: Hürriyet Ve Yeni Şafak Gazetesi Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2011.
- Kurşunlukaya, Sedat. “Öncesi ve Sonrasıyla Basında 28 Şubat ve Toplumdaki Reaksiyonları” https://www.academia.edu/3557400/%C3%96ncesi_ve_Sonras%C4%B1yla_Bas%C4%B1nda_28_%C5%9Eubat_ve_Toplumsal_Reaksiyonlar%C4%B1 (15.09.2017)
- Örer, Ayça. “28 Şubat’ın büyük senaristi: Medya” Gerçek Hayat. <http://www.gercek hayat.com.tr/kapak/28-subatin-buyuk-senaristi-medya/> (17.09.2017)
- Özipek, Bekir Berat. “28 Şubat ve İslamcılar” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık. Yasin Aktay (ed.), İstanbul: İletişim, 2004.

Türkiye’de Şia ve Mu’tezile Konulu Lisansüstü Tefsir Tezlerinde Mezhebî Kimlik/Aidiyet Yansımaları

Zakir DEMİR¹

Giriş

Herhangi bir mezhebe mensubiyet, aynı zamanda bir başkasından “ayrılma” veya diğerlerinden kendisini “ayırma” anlamına gelmektedir. Aidiyet alanı olarak bir grubu seçmek, diğer grupları “öteki-hâricî” haline getirmektedir.² Lisansüstü tezlerde araştırmacıların bulgu, yorumlama, değerlendirme ve ulaştıkları yeni sentezleri, olabildiğince “objektif bir bakış açısıyla” ortaya koyarak nesnel bilgilere ulaşmaları ve mezhebî kimliklerini/aidiyetlerini ve ideolojilerini tezlerine yansıtılmaları beklenmektedir.³ Bir başka ifadeyle araştırmacıların saldırgan ve apolojik yaklaşımları bir kenara bırakarak olabildiğince objektif bir bakış açısı müvâcehesiyle konu seçiminden, araştırmaya ve rapor yazımına kadar bütün süreçlerde kimliklerini askıya almak suretiyle ötekiyi okuması “ideal okuma yöntemi” olarak görülmektedir.

Bu tebliğde mezhebî aidiyetin Türkiye’de tefsir bilim dalındaki lisansüstü tezlere yansımalarının olup olmadığını araştıracağız. Bu minvalde araştırmacıların ötekini okumada yaklaşım tarzlarını tespit ederek mezhebî aidiyetlerinin etkili olup olmadığını ortaya koymak ve buna bağlı olarak da Türk akademisyenlerin mezhebî kimliklerinin olup olmadığını tespit etmek önem arz etmektedir.

Hangi mezhebe mensup olursa olsun her müellifin benimsediği mezhep kabullerini yazdığı esere yansıtması olağan bir durumdur. Klasik ve modern dönem tefsirlerine⁴ bakıldığında mezhebî reflekslerle yapılan anlama ve yo-

1 Arş. Gör. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, zakirdemir56@hotmail.com

2 Zygmunt Bauman, Yaşam Sanatı (trc. Akın Sarı), Versus Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 129-130.

3 Yüksek Öğretim Kurulu Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683, md. 3, 9.

4 el-‘Ayyâşî, Tefsîru’l-‘Ayyâşî, Müessesetü’l-A‘lâ li’l-Matbû‘ât, Beyrût 1411/1991, I, 76; el-Kummî, Tefsîru’l-Kummî, Kum 1435/2014, I, 209; Kâdî Abdülcebbar, Tenzihü’l-Kur‘ân ‘ani’l-meta‘in, Dâru’n-Nehdati’l-Hadise, Beyrût ts., s. 157-158; İbn Atıyye el-Endelüsî, el-Muharrerü’l-veciz, Dâru’l-Kutübi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1422/2001, II, 64, 260, 450; III, 328, 393; IV, 361; V, 223; ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, Mektebetü’l-‘Ubeykân, Riyâd 1418/1998, I, 537, II, 179; Tabresî,

rumlama faaliyetininin, fıkıh usûlüne ve metodolojisine⁵ bakıldığında mezhebi sâiklerle ileri sürülen hükümlerin, hadis kitâbiyâtına bakıldığında mezhebi taa-suptan kaynaklanan uydurma hadislerin⁶ bulunduğu görülür.

İhsân el-Emîn, Menhecü'n-nakd fi't-tefsîr adlı eserinde her mezhebin kendi kabullerini savunması ve bu kabulleri meşrulaştırmak için dinî metinlere atıfta bulunmasını bir dereceye kadar normal görmektedir.⁷ Tefsirlerde mezhebi aidi-yetin/kimliğin yansımaya paralel olarak “ilgili tefsirleri” lisansüstü tez olarak çalışan araştırmacılar da ötekini okumada mezhebi aidiyet mevcut mudur ve belirleyici midir? Araştırmacıların konu olarak ele aldıkları konularda “mezhebi kimliğin” varlığı tezlerde yansımaya neden olmuş mudur? Bu soruya cevap bul-mak adına tebliğimizde öncelikle Türkiye’de 1985-2017 yılları arasında tefsir bilim dalında Şîa veya Mutezile’yi konu edinen lisansüstü tezler hakkında bilgi-ler verilecektir. Tezlerin hangi danışman öğretim üyesi tarafından yürütüldüğü ve tezin yapıldığı üniversite gibi bilgiler istatistiksel veriler olarak değeri-ndirilecektir. Daha sonra Türkiye’de Şîa ve Mutezile mezheplerinin tefsir metodolo-jisini konu edinen beş doktora ve beş yüksek lisans tezi örneğinde araştırmacı-

Mecma'ü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân, Dâru'l-Mürteza, Beyrût 1427/2006, VIII, 186; Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîrü'l-kebîr, Dâru'l-Fiker, Beyrût 1401/1981, XVIII, 64; Tabâtabâî, el-Mizan, Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbuat, Beyrût 1417/1997, I, 270, IV, 414-415.

5 eş-Şâfiî' cenaze defnedildikten sonra kabrin belli olması ve çignenmemesi için üstü toprakla bir karış kadar veya biraz daha fazla yükseltilmesi -tastîh- gerektiğini savunurken diğer üç mezhep ve Şâfiîler'in çoğunluğu kabrin üstünün yerle aynı seviyede -tesnîm- tutulmasını ileri sürmüş-lerdir. Şâfiyye'den İbn Ebî Hüreyre (ö. 345/956) ve el-Hatîb ed-Dimaşkî (ö. 780/1378) - tastîh Râfiziyye'nin şîârı halini aldığı için- “tesnîm”in sünnet haline geldiğini belirtmişlerdir (bk. Ebû Bekr Muhammed Kaffâl Şâfi, Hilyetü'l-'ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, Mekke 1418/1998, I, 296; el-Hatîb el-'Osmânî ed-Dimaşkî, Rahmetü'l-ümme fi ihtilâfi'l-eimme, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire ts., s. 75). Ebû Hanife dışındaki üç mezhep “sağ ele yüzük takmanın” Rafizilerin şîârı haline geldiği için yüzüğün sol ele takılmasının sünnet olduğunu belirtmişlerdir. en-Nevevî “bir konuda öteki fırkalara muvafakat etmemiz bazı şeyleri terk etmemiz için şart olarak ileri sürülürse pek çok sünneti terk etmemiz gerekecektir” diyerek bu tutuma tepki gösterir (bk. Ebû Zekeriyâ en-Nevevî, el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts., IV, 462; V, 295-97). Bir şeyin sünnet olup olmamasını Hz. Peygamber'den gelen bir hadisle değil de ötekine benzememeyi düstur edinmek ideolojik bir yaklaşımdır. Hanefî fukahâsından el-Kerhî'nin (ö. 340/952) Usûl adındaki risalesinde “Mezhebimizin kurucu imam-larının sözlerine muhalif görülen her âyet veya hadis ya mensûhtur ya da bir başka delilin tercih edildiği düşünülür” şeklinde birkaç usûl kadesi yer alır (bk. Kerhî, Usûl (Debûsî, Tesîsü'n-nazar fi'htilâfi'l-eimme, Dâru İbn Zeydun, Beyrût ts. içinde), s. 169-170).

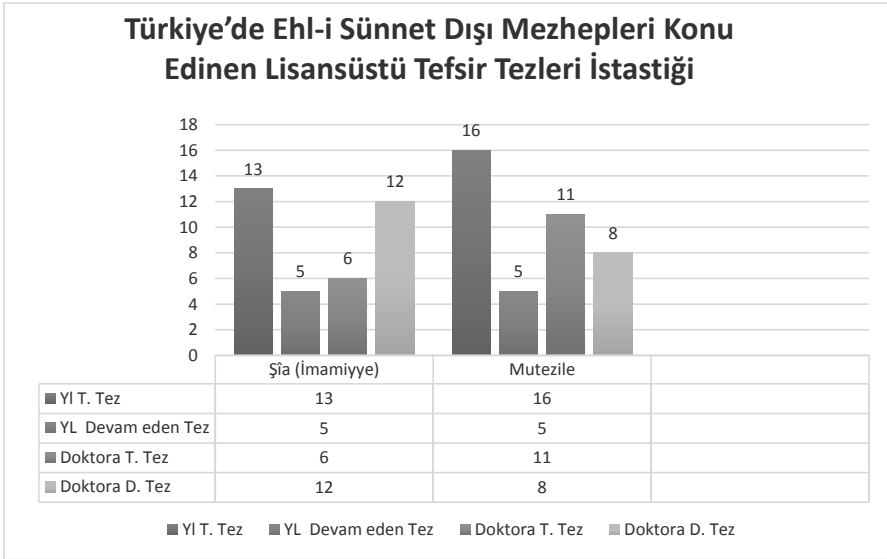
6 İbnü'l-Cevzî, el-Mevzû'ât adındaki eserinde mezhebi reflekslerle uydurulan hadislere yer ver-mektedir (bk. İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'l-Mevzâ'ât, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1386/1966, I, 16, 65, v.dğr).

7 İhsan el-Emîn, Menhecü'n-nakdî fi't-tefsîr, Dâru'l-Hâdî li't-Tabaati ve'n-Neşr, Beyrût 2007, s.423-38.

ların ötekini okumada mezhebi aidiyetini yansıtır yansıtmadığı, yansıtıyor ise bu mezhebi kimliğin/paradigmanın ne olduğu tespit edilecektir.

I. Şîa ve Mu'tezile Konulu Lisansüstü Tefsir Tezleri İstatistiği

Tebliğimizin bu bölümünde Türkiye’de lisansüstü tefsir tezlerinde Şîa ve Mu'tezile’yi ele alan tezlerin bütün tezler oranı ve daha çok hangi danışman ve enstitülerde gündeme geldiğini ele alacağız. Aşağıdaki tabloda Türkiye tefsir akademisinde Şîa ve Mutezile’nin lisansüstü tezlerine dağılımı gösterilmiştir. İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veri tabanına göre halihazırda devam etmekte ve tamamlanan lisansüstü tefsir tezleri sayısı yaklaşık olarak 3990’dır.⁸ Bu tezler içerisinde tefsir bilim dalında Şîa veya Mutezile’yi konu edinip tamamlanan ve devam eden olmak üzere toplamda 76 tezdten 36’sı Şîa-İmamiyye’yi, 40’ı Mutezile’yi konu edinmiştir.



Türkiye’de Şîa’yı konu edinen ilk doktora tezi 1985 yılında İsmail Cerrahoğlu’nun danışmanlığında Musa Kâzım Yılmaz tarafından Tabresî ve Tabatabâî’de İmamiye Tefsiri adıyla Atatürk Üniversitesi’nde yapıldı. Mutezile’yi konu edinen ilk doktora tezi ise 1991 yılında Sakıp Yıldız’ın danışmanlığında Mustafa Bilgin tarafından Tefsirde Mutezile Ekolü adıyla Uludağ Üniversitesi’nde yapıldı.

8 Toplam 3990 sayısı tezlerin durum sütunlarında “tamamlanamadı”, “devam etmiyor”, “kayıtlı bulunamadı”, “üniversiteden kaydı silindi” ve “kayıtlı donduruldu” şeklindeki açıklamaların istisna edilmesiyle tespit edilen sayıdır.

Mutezile veya Şîa ekseninde yapılan lisansüstü tezlere bakıldığında genellikle eser-müellif, bir konunun “Ehl-i Sünnet-Şîa” veya “Ehl-i Sünnet-Mutezile” müfessiri bakış açısı ile mukayesesi ya da Ehl-i Sünnet’in Şîa’ya veya Mutezile’ye yönelik tenkitleri üzerinde yoğunlaştıkları görülür. Aşağıda Mutezile ve Şîa ekseninde yapılan lisansüstü tezleri konu ve tarz açısından bir fikir vermesi için sıralıyoruz:

-Halis Ören, Keşşâf ve Nesefî Tefsirleri’nde Hz. Musa ile İlgili İsrâiliyyat, İstanbul 1988. (Y.Lisans)

-Musa Alp, Zemahşeri’nin Keşşaf’ında Mutezili Görüşlere Filolojik Yaklaşımlar, Kayseri 1998. (Y.Lisans)

-Enes Erdim, Zemahşerî ve İbn ‘Atiyye’nin Tefsirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, Erzurum 2010. (Doktora)

-Selahattin Öz, Kâdî Abdülcebâr ve Kâdî Beyzâvî’nin Müteşâbih Ayetlere Yaklaşımının Mukayesesi, İstanbul 2011. (Doktora)

-Şaban Karataş, Şîa’ya Göre Kur’an’ın Tahrifi Problemi, Ankara 1994. (Y.Lisans)

-Alekker Muradov, Elmalılı ve Tabatabai Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları, Ankara 2000. (Y.Lisans)

-Ahmet Bedir, Baküvi Tefsiri’nin Tahlil ve Tahriri, Şanlıurfa 1997. (Doktora)

-Yunus Emre Gördük, İmam Cafer es-Sâdık’a İsnat Edilen Tasavvufî Tefsir ve Metodu, Şanlıurfa, 2010. (Doktora)

Üniversite ve danışmanlara göre lisansüstü tefsir tezlerinde Şîa ve Mutezile’nin dağılımı şu şekildedir:

Üniversite ve Danışmanlara Göre Türkiye’de Lisansüstü Tefsir Tezlerin Şîa ve Mu’tezile’nin Dağılımı					
Üniversite Adı	Mu’tezile Tez S.		Şîa Tez S.		Danışmanın Adı
	Y.L.	Doktora	Y. L.	Doktora	
Marmara Üniv.(10)	1				Abdulaziz Hatip (1)
				1	Hasan Elik (1)
		1	1		Ömer Çelik (2)
			1		Suat Yıldırım (1)
			1		Yakup Çiçek (1)
		2			Sadrettin Gümüş (2)
	1				Muhammed Eroğlu (1)
		1			Mehmet Emin Maşalı(1)

Atatürk Üniv. (8)		1		2	Musa Bilgiz (3)
			1	1	İsmail Cerrahoğlu (2)
	1				Yusuf Çelik (1)
				1	Ömer Kara (1)
			1		Zeki Yıldırım (1)
Erciyes Üniv. (7)	2				Celal Kırca (2)
	1				Veli Kayhan (1)
	1		1		İbrahim Görener (2)
	1			1	Lütfullah Cebeci (2)
Ankara Üniv. (7)	1	1	1		Halis Albayrak (3)
			1	1	Mehmet Akif Koç (2)
				1	Ahmet Nedim Serinsu (1)
			1		İdris Şengül (1)
Dokuz Eylül Üniv. (7)	1				Ali Sayı (1)
			1		A. Bülent Ünal (1)
			1	2	Ömer Dumlu (3)
			1		Ziya Şen (1)
		1			Mustafa Özel (1)
Selçuk/NEÜ Üniv (4)	1		2		Yusuf Işıcık (3)
		1			M. Sait Şimşek (1)
Harran Üniv. (4)				2	Musa Kâzım Yılmaz (2)
			1		Hikmet Akdemir (1)
			1		Mustafa Öztürk (1)
Recep Tayyip Erdoğan Üniv. (3)				1	Muhammet Yılmaz (1)
		1		1	Süleyman Mollaibrahimoğlu (2)
Dicle Üniv. (3)				1	Abdullah Temizkan (1)
		1			Ali Akay (1)
	1				Muhammed Çelik (1)
İnönü Üniv. (3)		1			Mehmet Yolcu (1)
		1			Abdurrahman Ateş (1)
			1		Abdurrahman Kasapoğlu (1)
İstanbul Üniv. (3)		1		1	Abdullah Emin Çimen (2)
	1				Ömer Aydın (1)
Uludağ Üniv. (2)		1			Sakıp Yıldız (1)
				1	Mustafa Bilgin (1)
Ondokuz Mayıs Üniv. (2)		1			İshak Yazıcı (1)
		1			Mehmet Okuyan (1)
Süleyman Demirel Üniv. (2)	2				İshak Özgel (2)
Yüzüncü Yıl Üniv. (2)	1				Abdülbaki Güneş (1)
	1				Ömer Pakış (1)
Çukurova Üniv. (2)	1		1		Mustafa Öztürk (2)
29 Mayıs Üniv. (1)			1		Mustafa Altundağ (1)
Onsekiz Mart Üniv. (1)	1				Muhammed Fatih Kesler (1)

Yukarıdaki tablo Şîa ve Mutezile ekseninde lisansüstü tezlerin Marmara ve Atatürk Üniversitelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu tablodan yola çıkarak Şîa veya Mutezile'nin hangi danışmanların gündeminde olduğunu tespit edebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Danışmanların Şîa veya Mutezile'den bir veya iki tez çalıştırmış olmaları bu alanın kendileri için “özel ilgi alanı” olduğu hakkında net bir bilgi vermemektedir.

II. Türkiye'de Şîa ve Mutezile Mezheplerini Konu Edinen Lisansüstü Tefsir Tezlerinde Ehl-i Sünnet Kimliği

Lisansüstü tezlerde araştırmacıların bulgu, yorumlama, değerlendirme ve ulaştıkları yeni sentezleri, “objektif bir bakış” açısıyla ortaya koymaları ve kimliklerini/aidiyetlerini/paradigmalarını tezlerine yansıtmalarının sosyal bilimlerde gayet doğal olduğunu daha önce ifade etmiştik. Modern dönem bilimler tasnifinde “sosyal bilimler” olarak kabul edilen tefsir, hadis, sosyoloji, psikoloji gibi ilimlerde “objektif bilgi üretmek”, önemi haiz bir mesele olmakla birlikte başat tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Söz gelimi pozitivist paradigma “objektif” bilgi üretmenin önemini savunup toplumu ve insanları, tıpkı bir nesnenin incelendiği gibi “değer”den bağımsız araştırmak gerektiğini öne sürerken hermeneutik paradigma “anlam” temelinde bağlamdan bağlama farklılaşan “göreceli bilgi üretimi”ni ileri sürmektedir.⁹ Bu nedenle İlahiyat alanında tarafsız ve objektif olma temelli bilim yerine paradigmaların belirlediği bilgiyi gözlemlemektedir. Aşağıda tebliğimizin konusu olan tezler çerçevesinde tespit edilen maddelerde araştırmacıların objektif bir bakış açısı yerine diğer mezhepleri okurken belli bir paradigmanın etkisinde kaldıkları görülmektedir. Bu paradigma bize ilahiyat fakültelerindeki akademisyenlerin kimliği hakkında da bilgi vermektedir.

Ehl-i Sünnet ile Şîa Arasında İhtilâf Konusu Olan Siyasî Boyutlu Âyetler (Tefsiri ve Tahlili) adındaki yüksek lisans çalışmasında yazar, Ehl-i Sünnet'i Kur'ân ve sünnet yolundan ayrılmayan ve akaidini bu iki temel kaynağa dayandıran, tarih boyunca da Müslümanların büyük çoğunluğunun oluşturduğu dünya üzerinde en yaygın itikadî mezhep (s. 10); Şîa'yı ise Hz. Peygamber'den sonra halifenin Hz. Ali olduğu görüşünden yola çıkarak daha sonraki gelecek yöneticilerin de Hz. Ali'nin soyundan gelen kişilerin olması gerektiğini savunan ve bunu bir iman şartı olarak telakki eden mezhep şeklinde tanımlamaktadır (s. 14). Yazara göre Şîa Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde bulunurken imamet meselesi gibi pek çok konuda tefsir usûlünün dışına çıkmıştır, bu nedenle de aşağıdaki hususlarda usule aykırı davranmışlardır:

9 Vehbi Bayhan, “Sosyal Bilimlerde “Objektiflik” Efsanesi”, Mukaddime, VII/2, 2017, s. 217.

- (a) ‘Ammın tahsis veya hassın ta‘mîmi,
- (b) Mübhemâtın gelişigüzel kullanılması,
- (c) Metnin bağlamından koparılması,
- (d) Kur‘ân’a parçacı yaklaşılması,
- (e) Terimlere indi mefhumlar yüklenmesi,
- (f) Esbâb-ı nüzulün ideoloji doğrultusunda yorumlanması (s. 155).

Yukarıda yer alan maddeler Şîa’nın Kur’an yorumlarını usule dayanmadığını eklektik yöntemlerle İmamet gibi temel itikadi esasları yorumlarıyla Kur’an’a dayandırmaya çalıştığını ifade etmektedir. Yazar, velâyet terimi gibi Şîa’da önemi haiz terimleri tanımlama ve açıklamada bulunurken Sünnî ve Şîa terminolojilerini ayrı ayrı tasvîr etmiş ve hemen her yerde Ehl-i Sünnet’i merkeze alarak doğrulama ve yanlışlama yoluna gitmiştir.

İbn Atıyye el-Endelüsi İle Tabresi’nin Kur’an’a Yaklaşımları (Mukayeseli Bir Çalışma) adındaki doktora çalışmasında araştırmacı, İbn Atıyye ile Tabresi’nin Kur‘ân’a yaklaşımlarını ve tefsîr metodlarını incelerken sadece olanı olduğu gibi aktarmaya çalıştığını, onların görüşlerini ve mezhebî bakış açılarını yargılamadığını, ayrıca yaklaşımlarını bugünkü anlayış doğrultusunda okumamaya (anakronizm) ve onları kendi dönemleri ve yöreleri çerçevesinde değerlendirmeye çalıştığını belirtmektedir. (s. 10-11)

İbn Atıyye ve Tabresi’yi mukayese eden araştırmacıya göre Ehl-i Sünnet, merkez olup diğer fırkalar kendisinden ayrılmıştır. Bu fırkanın merkeziliğini de her tür yargılama ve dışlamadan uzak olduğunu kabul ettiğini, belirtmektedir (s. 11). Ehl-i Sünnet anlayışını “merkezî İslâm anlayışı” ile eş değerde görmektedir (s. 25). Çalışmasında Ehl-i Sünnet’in merkeziliğine yer yer atıfta bulunan yazar, Zehebî’nin et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn’u ve İsmail Cerrahoğlu’nun Tefsir Tarihi’ini referans göstererek tefsîr tarihi kaynaklarında Ehl-i Sünnet’in Kur‘ân ve tefsîr anlayışına yer verilmemesi yazarın düşüncelerini desteklemektedir. Bu düşünceye göre Ehl-i Sünnet’in Kur‘ân ve tefsîr yönteminin olmaması bağımsız bir ekol olarak değil de “merkez” kabul edilmesinden kaynaklandığına bağlamaktadır (s. 13-14). Yazar, Endülüs coğrafyasının merkezi İslâm anlayışının izdüşümü olan Sünnî-Mâlikî çizginin hâkim olması yönüyle “Endelüs Tefsir Geleneğinden” söz edilemeyeceğini belirtir (s. 25). Keza, - çeşitli fraksiyonları ile çoğulcu bir yapıya sahip olan ve Hz. Peygamber sonrası dönemden başlayarak bugüne kadar İslâm dünyasının omurgasını temsil eden bir merkez olması itibariyle - tefsir tarihi tasnifinde Ehl-i Sünnet’in ayrı bir fırka olarak mezhebi tefsirler içerisinde yer almasının doğru olmadığını ileri sürmektedir (s. 55-56).

Mezhep Mensubiyetinin Kur'an'ı Anlamaya ve Yorumlamaya Etkisi: Eş'ariyye ve Mu'tezile Örneği adındaki doktora tezinde son cümle olarak iki müfessir mukayese edilirken; "Kâdî Abdülcebbar'ın tefsirini mezhebi görüşlere göre şekillendirdiğini, mezhep için tefsir yaptığını, Fahreddin er-Râzî'nin ise tefsir anlayışında taassup noktasından uzak olduğu" şeklindeki değerlendirmeler oldukça dikkat çekmektedir. Zira Mutezile için varmış olduğu sonuç diğer müfessir için aynı olmamış ve bir Ehl-i Sünnet'e aidiyet duygusu içerisinde araştırmasını sonuçlandırmış olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla her iki tezde Ehl-i sünnet merkezi konumda yer almaktadır.

Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb Adlı Tefsirinde Şâ'a'ya Yönelik Tenkitler isimli yüksek lisans tezinin yazarı, bu çalışmasında ağırlıklı olarak tasvir edici bir dil ve üslup kullanmıştır. Diğer bir deyişle, çalışmasında Fahreddin er-Râzî'nin İmâmiyye Şîası'na ne tür tenkitler yönelttiği tespit edilmiş ve bu tenkitler de yorumsuz olarak aktarılmıştır. Herhangi bir değerlendirme ve yorum yapılmadan aktarılan bu alıntılar bir yönüyle tez sahibinin aynı fikirlere bütünüyle iştirak ettiği anlamına geldiğini göstermektedir.

İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eserinde Mu'tezile'yi Tenkit Ettiği Âyetler adındaki yüksek lisans tezinde yazar, Mâtürîdî'nin Mutezile'yi tenkit ederken kullandığı âyetleri sıralamaya ve bu âyetler bağlamında Mâtürîdî'nin açıklamalarını aktarmayı hedeflediğini ve eleştirilerindeki haklılığını tartışmadığını belirtmektedir (s. 1-2). Tezinde Ehl-i Sünnet akidesini ortaya koyabilmek için gerek Eş'ariyye gerekse de Mâturidiyye mezhebinin klasik ve modern dönem kitâbiyâtını kullandığını; Mutezile'nin görüşlerini tespit etmek içinse kâhîr ekseriyet muhaliflerin nakillerinden bazen de Kâdî 'Abdülcebbar'dan yararlandığını ifade etmektedir (s. 2-3). Araştırmacı, Maturidî'nin Ebû Hanîfe'nin görüşlerini sistematik hale getirerek kurmuş olduğu mezhebinin asırlar boyu büyük kitlelerin kabulüne mazhar olmasını, eserlerinin orijinal ve tatmin edici bir yapıda olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. (s. X)

Tefsirde Mu'tezile Ekolü adındaki doktora tezde ise yazar, daha ziyade Mu'tezile mezhebinin önde gelen müfessirlerini tanıtmayı ve bu alanda çalışmak isteyenlere fikir vermesi adına mezhebin tefsir müktesebatı ve bibliyografyasını konu edinmiştir. Yazar, çalışmasında "mezhebin dâ'iliğini yapıp tüm ilkeleri benimseyenleri" Mu'tezilî müfessirler, ilgili fırkanın "bazı ilkelerini veya tek ilkesini kabul edip dâ'î olmayanları" itizalî görüşleri benimseyen müfessirler şeklinde ikili bir tasnife tabi tutmuştur (s. 2). Çalışma etraflıca incelendiğinde mezhebi aidiyetin açıkça yansıtıldığı örneklerin bulunmadığını ve Türkiye Tefsir Akademiyasında ilk çalışma olması sebebiyle literatür kazandırma sâikiyle ele alındığını söyleyebiliriz.

Tabresî ve Tabâtabâî'de İmamiye Tefsiri adındaki doktora tezinde Şîa İmamiyye'sinin yer yer "ehl-i bidat" olarak tavsif edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu teze danışmanlıkta bulunan İsmail Cerrahoğlu Tefsir Tarihi adındaki hacimli eserinde tefsirleri tasnif ederken "fırka tefsirleri" ve "rivayet ve dirayet yönünden tefsirler" şeklinde bir tasnife gitmekte Ehl-i Sünnet'e dair tefsirleri ikinci kısımda Ehl-i Sünnet dışında kalan tüm tefsirleri de "fırka tefsirleri" arasında saymaktadır.¹⁰ Onun bu eserindeki yaklaşımların benzerini yönettiği tezde de görmek tabii olarak danışman etkisini akla getirmektedir. Tabresî ve Tabâtabâî'de İmamiye Tefsiri adındaki doktora çalışmasında araştırmacının, Tabresî ve Tabâtabâî tefsirlerinden yola çıkarak İmamiye Şîasının ehl-i bid'at bir fırka olduğunu ortaya koyması ayrıca "asıl bünyeden ayrılan bâtil fırkaların lideri hüviyetindeki Şîa" (s. 288) şeklinde tavsif etmesi oldukça dikkat çekmektedir. Şîa hakkındaki bu nitelendirme adı geçen çalışmanın farklı yerlerinde birkaç kez tekrar da edilmiştir: "Tefsirlerine aksetmiş fikirlerinden anlaşılacağı gibi; bu mezhep, İslâm'ın dışında olmayan, İslam içinde vücud bulan ehl-i bid'at bir fırkadır..." (s. 287). "Ehl-i bid'at bir fırka olmasına rağmen İmamiyye, Kur'an ilimleri sahasında eserler vermiştir" (s. 290).

İbn Atıyye el-Endelüsi İle Tabresî'nin Kur'an'a Yaklaşımları adındaki doktora çalışmasının yazarı, İmamiyye Şîasının Ehl-i Sünnet'le asgarî müştereklerde ortak bir inancı ve uygulamayı paylaşmakla birlikte Mutezile ve Hâriciler gibi bid'at ehli sayıldığını ifade etmektedir (s. 32). Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb Adlı Tefsirinde Şîa'ya Yönelik Tenkitler adındaki yüksek lisans çalışmasının sonuç kısmında yazarın, Şîa'yı bâtil/ehl-i bidat olarak addetmesi ve Fahreddin Râzî için "müfessirimiz" ifadesini sık sık kullanması dikkat çekmektedir (s.153).

Çağdaş Şîa Müfessirlerinden Âyetullâhi'l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şîrâzî'nin Tefsîr-i Nümûne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Sûresi Örneği) adındaki yüksek lisans çalışmasında araştırmacı, Şîrâzî'nin tefsirini -baştan sona insanî ve ahlâkî konuların yer aldığı bir peygamber kıssası olan- Yûsuf sûresi bağlamında ele almıştır. Araştırmacıya göre Âyetullâhi'l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şîrâzî'nin bu tefsirinin Ehl-i Sünnet tefsir anlayışından ayrılan en bâriz farkı Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivâyetlere sıkça atıflarda bulunulması ve Şîa'nın hadis kaynaklarının referans gösterilmiş olmasıdır (s.93). Keza ona göre Ehl-i Sünnet içerisinde Şîa'nın tefsîr tarihi ve anlayışı ile ilgili çalışmalar sınırlı sayıda olup yapılan çalışmaların önemli bir bölümü çeşitli ön yargılarla ele alınmıştır (s.94). Yazara göre, Sünnî araştırmacıların Şîa'nın tefsîr tarihi ve

10 İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, Fecr Yay., Ankara 2009, s. 233, 523.

anlayışı ile ilgili çalışmaları oldukça sınırlı ve genellikle belli isim ve eserlerden ibarettir. Ayrıca yapılan çalışmalar Şîa'nın tefsîr geleneği ile ilgili yeterli ve esaslı bilgiler vermediği gibi, reddedici ve genelleyci bir üslûba sahiptir. Bu sebeple, tezinde Sünnî araştırmacıların çalışmalarından daha ziyade modern dönem Şîi araştırmacıların çalışmalarından istifade ettiğini belirtmektedir (s. 4). İlgili çalışmanın ilk bölümünde yazar, Şîa'nın tefsîr tarihinin kökeni, tarihî gelişimi ve modern dönemdeki özelliklerini ele alırken mezhebi aidiyetini yansıtmadan tasvir ettiği görülmektedir. Yûsuf sûrenin muhtevasında Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında ihtilaflı konuları içeren âyetler bulunmadığı için Mekârim Şîrâzî, bu sûre bağlamında mezhebî sâiklerle anlama ve yorumlama faaliyeti içerisine girmemiştir. Bu sûrenin tefsirinde gerek müfessirin kimliğini yansıtmaması gerekse de araştırmacının Şîa'nın kaynakları çerçevesinde ötekini okumaya çalışması Ehl-i Sünnet kimliğinin çalışmada yansıtılmamasına neden olmuştur.

Kâdı Abdülcebbar ve Tefsiri Tenzihu'l-Kur'an ani'l-matâ'in adındaki yüksek lisans çalışmasında, Kâdı Abdülcebbar'ın bu tefsiri dirayet tefsir ekolünden bağımsız olarak ortaya çıkan mezhebi tefsir ekolünün en çarpıcı örneği (s.23-27) olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bazı âyetleri tefsir edip bazılarını tefsir etmemesinin mezhebi tefsir anlayışından kaynaklandığı (s. 30) ifade edilmiştir. Kâdı Abdülcebbar'ın tefsiri, dirayet ağırlıklı olmakla birlikte yer yer rivayetlere de yer vermiştir. Yazara göre Kadı Abdülcebbar, rivayetleri ve esbâb-ı nüzûlü amaç olmaktan ziyade vasıta olarak kullanmıştır (s. 33, 41). Kur'ân tefsirinde sünnetin önemine inanan bir müfessir olarak Kâdı Abdülcebbar, mezhebini destekleme dışında âyetlerin anlaşılması konusunda da rivayetlere yer vermiştir.¹¹ Bu nedenle Kâdı Abdülcebbar'ın bütünüyle mezhebî tefsir nazariyesiyle tefsir yazdığını savunmak mümkün gözükmemektedir. İlgili çalışmanın yazarına göre İslâm'ın ilk iki asrında dinî nasları siyasî açıdan yoruma adayan tek mezhep Mutezile'dir (s. 48). Keza Kâdı Abdülcebbar'ın ahkâm âyetlerini kısa açıklamalarla tefsir etmesini, mezhebî tefsir yaklaşımına uygun görmekte ve "Onun tefsirinde, gayesi tefsir yapmak değil bilakis âyetleri fikirleri doğrultusunda te'vîl etmek olmuştur. Yani, tefsir, onun için gaye değil vasıta"dır" (s. 61-62) demektedir. Araştırmacı, Kâdı Abdülcebbar'ın tefsirinde mezhebi taassubun hâkim olduğu hususlardan bazılarını tespit etmiştir.

11 Kâdı Abdülcebbar, Tenzîh, s. 91.

SONUÇ

Şîa ve Mutezile örneğinde Türkiye’de lisansüstü tefsir tezlerinde Ehl-i Sünnet dışı mezheplerin ele alınmasında araştırmacıların kimlik/aidiyet yansımalarının olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Kur’ân’ı anlama ve yorumlama faaliyetinde bulunan Şîa İmamiyesi ve Mutezile başta olmak üzere bazı mezhepler, mezhebi sâiklerle, Kur’ân kelimelerini, sahip oldukları anlam dünyalarından başka anlam mecralarına çekmeye çalışmış ve kendi terminolojileri kaynaklı yeni mefhûmlar giydirmişlerdir. Bu yaklaşımı da Kur’ân’ın ihtiva etmediği anlamları ihdas etmeye götürmüştür. Bu fırkaları lisansüstü tezlerine konu edinen Türk araştırmacılar da bu eserleri okumada kendilerini mezhebi kimliklerinden soyutlamadıkları ve paradigmalarını tezlere yansıttıkları gözlemlenmiştir. Ele aldığımız örnekler çerçevesinde, Türkiye Tefsir Akademiasının Ehl-i sünnet kimliğine sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ele alınan tezlerde “Ehl-i Sünnet’in fırka değil İslâm’ın bizatihi kendisidir” iddiasının izdüşümü olarak tezlerde mezhebi aidiyet/kimliğin yoğun bir şekilde yansıtıldığı görülmüştür. Ehl-i Sünnet kimliğinin/aidiyetinin bazı tezlere yansıtılmasında danışman, genel kültür bakış açısı ve Sünnî paradigmanın etkili olduğu söylenebilir.

Ehl-i Sünnet dışı mezhepleri “fırka”, “mezhebî”, “mezmûm rey” ya da “bidatçi fırka” tefsirleri olarak ötekileştirme algısı modern dönem Sünnî tefsir araştırmacıları arasında teamül haline gelmiştir. Tefsir kitâbiyatı tasnifinde kabul edilen bu teamül lisansüstü tefsir tezlerine de yansımıştır. Bu sebeple tefsir eserleri tasnif edilirken mezhep saikleri bir kenara bırakılarak rivayet ve dirayet (veya ahbari ve usûlî) gibi başlıklar altında veya kronolojik seyir gözetilerek mütalaa edilmelidir. Bu durumda tefsir eserlerinin bilimsel değerlere göre tekrar tasnif edilmesinin zaruri olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin Sünnî kimliğinde fazlaca yer almayan Şîa ve Mutezile gibi mezheplerin araştırmacılar tarafından ele alınmış olmasının ilerleyen süreçlerde diğer araştırmacılar için bir fikir vermesi bakımından son derece önemli olduğunu ifade edebiliriz.

Netice olarak;

Araştırmacıların öteki mezhepleri konu edinirken tasvîr ve tanımlama aşamasında objektif bir bakış açısını takip etmelerinin zorunlu olduğunu söyleyebiliriz. Kendi kimliğini değerlendirme aşamasında da olabildiğince askıya alması beklenmekle birlikte araştırmacının bu aşamada gerçek anlamda “objektif” olmadığının farkında olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- el-‘Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ud, Tefsîru'l-‘Ayyâşî (nşr. Seyyid Hâşim er-Rasûli el- Mahallâtî), I-II, Müessesetü'l-A‘lâ li'l-Matbû‘ât, Beyrût 1411/1991.
- Aytaç, Muhammed Eşref, İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Mu'tezile'yi Tenkit Ettiği Âyetler (dnş. Doç. Dr. İshak Özgel), Süleyman Demirel Üniv. SBE, Isparta 2015.
- Bauman, Zygmunt, The Art of Life/Yaşam Sanatı (trc. Akın Sarı), Versus Kitap Yay., İstanbul 2011.
- Bayhan, Vehbi, “Sosyal Bilimlerde “Objektiflik” Efsanesi”, Mukaddime, VII/2, 2017, s. 217-242.
- Berk, Ali Nurullah, Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb Adlı Tefsirinde Şîa'ya Yönelik Tenkitler (dnş. Doç. Dr. Mustafa Öztürk), Harran Üniv. SBE, Şanlıurfa 2006.
- Bilgin, Mustafa, Tefsirde Mu'tezile Ekolü (dnş. Prof. Dr. Sakıp Yıldız), Uludağ Üniv. SBE, 1991.
- Bozkuş, Metin, Kâdî Abdülcebbar ve Tefsiri Tenzihu'l Kur'an anı'l-matâ'in (dnş. Doç. Dr. Celal Kırca), Erciyes Üniv. SBE, Kayseri 1990.
- Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Çakın, Mehmet Burak, Çağdaş Şîa Müfessirlerinden Âyetullâhi'l-Uzmâ Nâsır Mekârim Şîrâzî'nin Tefsîr-i Nümüne Adlı Eserinde Psikolojik Tahliller (Yûsuf Süresi Örneği) (dnş. Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu), İnönü Üniv. SBE, 2016.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsa, Tesîsü'n-nazar fi ihtilâfi'l-eimme (nşr. Mustafa Muhammed Dimaşki), Dâru İbn Zeydun, Beyrût ts.
- el-Emîn, İhsân, Menhecu'n-nakdi fi't-tefsîr, Dâru'l-Hâdî li't-Tabaati ve'n-Neşr, Beyrût 2007.
- el-Hatîb el-‘Osmânî, Ebû Abdillâh ed-Dimaşkî, Rahmetü'l-ümme fi ihtilâfi'l-eimme, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire ts.
- İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, Kitâbü'l-Mevzâ'ât (nşr. Abdurrahman Muhammed Osman), I-III, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1386/1966.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî, el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz (nşr. 'Abdusselâm 'Abdüşşâfi Muhammed), I-VI, Dâru'l-Kutübi'l 'İlmiyye, Beyrût 1422/2001.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât b. Ahmed el-Hemedânî, Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-metain, Dâru'n-Nehdati'l-Hadise, Beyrût ts.

- Karakaş, Zeliha, Ehl-i Sünnet ile Şiâ Arasında İhtilâf Konusu Olan Siyasî Boyutlu Âyetler (Tefsiri ve Tahlili) (dnş. Prof. Dr. Yakup Çiçek), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2012.
- el-Kummî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Bâbeveyh, Tefsîru'l-Kummî (nşr. Müessesetü'l-İmâm el-Mehdevî), I-III, Kum 1435/2014.
- Narol, Süleyman, Mezhep Mensubiyetinin Kur'an'ı Anlamaya ve Yorumlamaya Etkisi Eş'ariyye ve Mu'tezile Örneği (dnş. Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek), Necmettin Erbakan Üniv. SBE, Konya 2015.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb, I-XX, Dârü'l-Fikr, Beyrût ts.
- er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. 'Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, et-Tefsîrül-kebîr (Mefatihü'l-gayb), I-XXXII, Dârü'l-Fiker, Beyrût 1401/1981.
- Shahavatov, Sabuhi, Nüzul Ortamını Göz Ardı Etmede Mezhep Taassubunun Etkisi (Şiâ Tefsirleri Bağlamında) (dnş. Prof. Dr. Hasan Elik), Marmara Üniv. SBE, İstanbul 2014.
- Şâşî, Ebû Bekr Fahrü'l-islâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn el-Fârikî, Hilyetü'l-'ulemâ fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ (nşr. Sa'id 'Abdulfettâh-Fethî 'Atiyye Muhammed), I-III, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, Mekke 1418/1998.
- Şentürk, Mustafa, İbn Atiyye el-Endelûsi İle Tabresi'nin Kur'an'a Yaklaşımları (Mukayeseli Bir Çalışma) (dnş. Prof. Dr. Ömer Dumlu), Dokuz Eylül Üniv. SBE, İzmir 2008.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin, el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'an, I-XXII, Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbuat, Beyrût 1417/1997.
- Tabresî, Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl, Mecma'ü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an, I-X, Dârü'l-Mürteza, Beyrût 1427/2006.
- Yılmaz, Musa Kâzım, Tabresî ve Tabatabâî'de İmamiye Tefsiri (dnş. Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu), Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Erzurum 1985.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-Keşşaf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyünü'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl (nşr. Âdil Ahmed 'Abdülmevcud, 'Alî Muhammed Mu'avvaz, Fethî 'Abdurrahman Ahmed Hicazî), I-VI, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyâd 1418/1998

Kur'an Çalışmalarında Kadın: İslamî Feminizm Literatürünün Türkçe Akademik Tezlere Etkisi

Hakime Reyyan YAŞAR¹

Giriş

Bu sunumumuzun temel amacı, Tefsir alanında Türkçe yazılmış akademik tezlerin İngilizce yazılmış literatürden ne ölçüde haberdar oldukları ve bu literatürü ne kadar kapsadıklarına dair küçük bir analiz yapmak. İlaveten, tezler arasındaki metodolojik farklılıkları belirlemektir. Mukayesemize başlamadan önce, Kur'an ve kadın ile alakalı çalışmalar genel olarak ele alındığında, İngilizce yazılmış tezlerin Türkçe yazılmış tezlere kıyasla bu konu üzerinde daha fazla tez çalışıldığı ve yaklaşımların daha çok çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu niteliksel ve niceliksel farklılığın sebeplerinden biri olarak, batı literatüründe iki güçlü akım olan Oryantalizm ve Feminizmin doğup gelişmesi gösterilebilir. Son yıllarda pek çok farklı disiplinde kadın çalışmalarına olan ilginin artması da bu sebeplere eklenmelidir. Bir diğer sebep olarak da ortak akademik bir dilin kullanılması literatür içerisinde akademik değerlendirme akışını hızlandırması ve dolayısıyla tartışmaların birbirini beslenmesi gösterilebilir. Bu çalışma, 2008-2016 yılları arasında İngilizce yazılmış dört doktora ve bir yüksek lisans tezi ve Türkçe yazılmış beş yüksek lisans ve doktora tezi olmak üzere toplamda 10 eser değerlendirmeye alınacaktır. Sunumumuzda iki kriteri değerlendirmeye tabi tuttuk. İlki tezlerde kullanılan literatürün incelenmesi. İkincisi de metodolojik farklılıkların değerlendirilmesi.

a. İslami Feminizm Literatürünün Ortaya Çıkışı

Feminizm ilahiyat alanında özellikle de İslam kelimesi ile birleşince pek çok düşünürü ve araştırmacıyı tedirgin eder. Bunun başlıca nedenlerinden biri de Müslüman kadın ve İslam eleştirisinin izlerinin ötekileştirici ve hegomonik bir üsluba dayanmış olmasıdır. Kur'an ve kadın kavramlarının birlikte ele alınarak bir çalışma alanına dönüşmesinin izlerini oryantalizmin ortaya çıktığı tarihe götürülebilir. Oryantalizmin İslam'a ve Müslümanlara karşı batılı zihinlerde oluşturduğu sorunlu, yüzeysel ve emperyal hegomonik bakış açısının uzantısı

1 Londra Üniversitesi Heythrop College, Londra/ Britanya, hakime.yasar@heythropcollege.ac.uk

Müslüman kadın öznesini tariflerinde rastlamak pek hala mümkündür. Bu bakış açısına göre Müslüman kadın tarih boyunca ikincil, bağımsız bir öznenen ziyade bağımlı varlık olarak yaşamını sürdüren, kendine ait sesi olmayan bir varlıktır. Müslüman kadın öznesine dair bu yüzeysel ve aşırı genelleşici tanım, maalesef daha sonra batılı feminist kadınlar tarafından, Lila Abu-Lughod'un ifadesiyle "kurtarılmaya ihtiyacı olan Müslüman kadınlar" ya da kız kardeşler bakış açısı ile kemikleştirilmiştir. Batılı feminist kadınlar tarafından, feminizmin savunduğu mutlak eşitlik fikriyle ters düşmesine rağmen, kolonyal bir kavram olan medenileştirme ve kurtarıma bakış açısına sahip olduklarını söylememiz yerinde olacaktır.

Ancak 1978'de batı medeniyetinin batılı olmayan medeniyetler hakkında ürettikleri ve var olduğunu iddia ettikleri fikriyat ve önyargıları, Edward Said'in sağlam ve güçlü oryantalizm ve post-oryantalizm eleştirisi ile yeniden gözden geçirilmeye başlandı. Said oryantalizm eleştirisinde Müslüman kadın ve İslam konusuna doğrudan odaklanmış olmamasına rağmen, batı feminizmi ve batılı feministler de Said'in başlattığı bu eleştiri akımından nasibini almıştır. Kolonyal diskurun eril yapısı, bu diskuru kullananı erkek ya da kadın olarak tanımlamaksızın, ötekini kültürel, etnik ve sosyal pratiklerinde ve tecrübelerindeki farklılıkları göz ardı ederek, ikincil yardıma muhtaç olarak kabul etmekteydi. Yani, kolonyal eril diskurun bir uzantısını kullanan batılı feministlere göre, Müslüman kadınlar ataerkil yapı içerisinde kurtarmalıydı. Bu algı, geniş bir coğrafyada yayılmış, farklı kültür, ekonomik sınıfa, eğitim seviyesine sahip olan Müslüman kadın öznelerinin çeşitliliğini yok farz edip, onlara homojen bir yapı olarak yaklaşmıştır. Bu basmakalıp tanım içindeki batılı olmayan kadınlar cahil, fakir, eğitimsiz, geleneksel yapıya bağımlı, domestik, varlığını sadece aile içerisinde tabiiyeti oranınca olarak sağlayabilen kurbanlardır.

Dünyanın pek çok farklı yerinde ataerkil pratik kültür, gelenek ve asırlardır süre gelen yozlaşmış toplumsal eylem tarafından desteklenmekte ve güçlendirilmekteyken, Müslüman kadınların, pasif özne olmalarının kökeni dinden yani Kur'ân'dan kaynaklı olmalıydı. Oysa ki batılı kadınlar eğitilmiş, modern, özne olmanın farkındalığına erişmiş ve dolayısıyla karar verebilme ehliyetine sahip kadınlardır.² Batılı kadın, din ve dinin ataerkil kurumları ile mücadele etmiş, bu mücadeleden büyük oranda başarı elde etmiştir. Bu olumlu tecrübeden batılı olmayan kadınlar da istifade etmeli, batılı kadınlar onlara rehberlik etmelidir.

2 Hasan, Mahmudul "The Orientalization of Gender", The American Journal of Islamic Social Sciences", 22:4, pp. 26-55; Jardim, G. She Who Disputes A Qur'anic Precedent for Sacral Interlocution, 2008, PhD, University of Gloucestershire.

Bu yüzeysel ve basmakalıp yargılar, daha sonra bizzat Müslüman ve Müslüman olmayan kadınlar tarafından güçlü bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak bizce daha da önemli olanı eleştirel Müslüman düşünürler (cinsiyet ayrımı olmaksızın), sadece kolonyal eril bakış açısının sonucu olan feminizme itiraz ederek, madalyonun tek bir yüzüne odaklanmış olmamalarıdır. Aksine, aynı zamanda da İslam geleneğinde betimlenmiş olan kadın öznesini de olduğu gibi kabul etmeyerek, İslam, Kur'ân ve kadın konusunu tartıştıkları bir başka alan taşıyarak. Yeni bir literatürün inşasına başlamışlardır. Bu tartışma alanı her ne kadar şu an için İslamî Feminizm ya da Müslüman Feministler başlıklandırılmış olsa da düşünürlerin kendi içlerinde feminizm ya da Müslüman feminist kavramlarını ortaya konan tartışmaları ve tartışmaya dahil olan düşünürleri ne kadar kapsadığı ve temsil ettiği, akımın kendi içerisinde ciddi bir tartışma konusudur.

Hem oryantalist ve kolonyal feminizme hem de kadını ikincil ve tabi varlık olarak tanımlayan klasik literatürüne yöneltilen eleştiriler akademik literatürde Kur'ân ve kadın çalışmaları hem Müslüman hem de Müslüman olmayan araştırmacıların ilgisini cezbetmiştir. Bu literatüre katkısı olan başlıca düşünürler olarak şimdilik şu isimleri verebiliriz. Fatima Mernissi, Asma Barlas, Ziba Mir-Hosseini, Amina Wadud, Aysha Hidayatullah, Barbara Stowasser, Mohammad Ali Syed, Ingrid Mattson, Kecia Ali, Sadiyya Sheikh, Khaled Abou Fadl, Mohsen Kadivar ve Aziza al-Hibri ve benzerleri. Bu tartışma alanının içerisinde kendisini kesin bir dille Müslüman feminist olarak tanımlayanlar kadar, feminizm ve Müslüman feminist kavramlarına karşı mesafeli ve dikkatli olan düşünürler de dahildir. Kendini kesin bir şekilde Müslüman feminist olarak tanımlayan düşünürlere örnek olarak Amina Wadud gösterilebilir. Wadud feminizm ve feminizmin ortaya koyduğu ilkelerin Kur'ân'la çelişmediğini, bilakis Kur'ân'da kadın erkek eşitliğine işaret ayetlerin var olduğunu savunmaktadır. Bu dayanağını “tevhid” kavramının yorumlanması ile güçlendirmektedir. Wadud'un bu argümanına güçlü eleştiriler yöneltilmiştir. Mesela, Ayşe Hidayatullah Kur'ân'ın modern ve feminist bakış açısıyla tefsir edilmesini, ve dolayısıyla Amina Wadud ve Asma Barlas'a tenkit eden eleştirmenlerden biridir. Hidayatullah tenkitlerinden en önemlilerinden birisi de feminist bakış açısının ortaya koyduğu fikirlerin Kur'ân Kerim'den “yorumlanarak” çıkartıldığı gerçeğinin bir kenara konulup, bu fikirlerin asli olarak yani vahyin bir parçasıymış gibi Kur'ân'da var olduğunu sunmalarıdır. Dolayısıyla, Kur'ân'ın kendine has üslubunun, vahyin indiği ve daha sonra tefsir edildiği sosyo-kültürel ortamının ihmal edildiğidir. Bu arada Hidayatullah'ın hem çalışmasında hem de söylemlerinde feminist kavramını kullandığını, Kur'ân tefsirinde baskın eril yorumlamasına da epistemolojik eleştiri getirdiğini eklemek isteriz. Diğer bir örnekte Karen Bauer'ın 2008 yılına

ait doktora tezinde görülmektedir. Bauer tezinde klasik dönem müfessirlerin misojenist ya da feminist gibi kavramlarla tanımlanamayacağını, bu kavramların modernist düşünce akımlarının bir parçası olduğunu ve tam da bu yüzden klasik dönemdeki düşünce biçimini açıklamada yetersiz ve eksik kaldığına değiniyor. Bu hipotezini desteklemek için Taberî'den (ö. 923) örnekler sunuyor. Taberî'nin Nisa 4/34 ayetinde erkeklerin kadınlara amir ve idareci olduğunu, yani kadınların erkeklere tabi etmekle yükümlü olduğunu, erkeklerin kadınlardan daha fazla haklara sahip olduğunu savunurken, diğer taraftan da çağdaşı müfessirlere göre muhalif sayılabilecek “kadınların hâkim olabilir fikrini” de savunmuştur. Bu iki görüşe göre Taberî misojenist mi yoksa feminist midir? Bauer, işte tam da bu çelişki yüzden, modern kavramlarla klasik dönemi tanımlama alışkanlığımızda dikkatli olmamız gerektiğini savunur.

Amina Wadud bu literatürde en çok öne çıkan düşünürlerden biridir. Bunun Wadud'un bir takım polemiklere karışmış olması neden gösterilse de, asıl gerekçe Wadud'un ortaya koymuş olduğu eserlerin ve fikirlerin güçlü ve zorlayıcı olması. Eserlerinde Fazlurrahman'ın metodolojisini takip ederek geliştirdiği ve bugün “Wadudian Hermeneutics” olarak da anılmaya başlayan yaklaşımın önemli bir araç olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Fikirleri ve metodolojisi pek çok tartışmayı beraberinde getirmiş olsa da İslami Feminizm ve Kur'ân çalışmalarında sık sık atıfta bulunan birisi olmuştur. Araştırmamıza konu olmuş İngilizce tezlerin hepsinde Amina Wadud'un görüşlerine ve yorumlama tekniğine referans verildiğini söyleyebiliriz. Türkçe yazılmış tezlerde de ara ara kendisine atıf yapılsa da yapılan atıfların sadece Amina Wadud'un Nazife Şişman tarafından Türkçeye kazandırılan nüshasına dayandığını görmekteyiz. Yani Wadud'un diğer eserlerinde tenkitlerini nasıl geliştirdiğinden veya genişlettiğinden çok da haberdar olunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu eksiklik, sadece Amina Wadud ile sınırlı olmayıp az önce yukarı da sözü edilen araştırmacı ve düşünürler de Türkçe araştırmalara dahil edilmemiştir.

Tezler arasında en fark edilebilir benzerlik Kur'ân ve kadın konusunun sadece belli başlı ayetler ve bu ayetlerde öne çıkan kavramların erken dönem tefsirlerden günümüze kadar nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı üzerine kapsamlı bir araştırmanın yapılmış olmasıdır. Bu ayetler:

Nur 4/34, Ahzab 32-33, 59, Nur 4/1, Bakara 2/228 (yaratılış).

Tartışmaların tam merkezinde Nisa 4/34 ayeti ve bu ayette geçen “kavvam, nüşûz, faddale”, bu kavramlara ilaveten Bakara 228'de geçen “derece, bi'l-maruf”, Nisa suresi 1'de geçen “nefsin vahidetin” kavramları yer almaktadır. Benzerlikler noktasında dikkat çeken bir diğer husus da İngilizce literatürde

yazılmış olan tezlerde erken dönem ve klasik dönem tefsirlerine, vurgulanan kavramların etimolojik tahlilini önemsenmiş olması ve klasik tefsir metnlerinin orijinaline referans verilmiş olmasıdır. Her iki dilde de yapılan çalışmalar da vurgu tefsir metninin yazıldığı kültürel, sosyolojik ve tarihi bağlam içerisinde değerlendirilmesidir.

b. Metodolojide Farklılıklar

1. Disiplinler Arası Çalışmalar:

Batı literatüründe öne çıkan bir husus Kur'ân ve kadın içerikli çalışmaların, salt klasik dönem tefsir metin odaklı olmayışı, muhtelif disiplinlerden de faydalanarak mevcut metni anlama ve günümüze taşımak adına yararlanmalarıdır. Bu yöntem meseleye perspektif kazandırma, klasik metnin yazıldığı kültürel, sosyal, tarihi ve dahi siyasi dünyanın keşfedilmesi bakımından önem arz etmektedir. İlaveten, sosyal cinsiyet (Gender), kimlik ve kadın kimliği ve dil bilimi teorilere de yer verilmiştir. Bu disiplinlerle bağlantılı olarak, Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve Peygamber'in hayatında önemli izler bırakan kadınların Müslüman kadın kimliği inşası ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki teorik olarak kimlik tartışmaları ile ilintili olarak tartışılmıştır. Bir başka farklılık da hipotez tartışılırken mezhepler, arası geçişin daha yaygın oluşudur. Mesela, Nisa 4/34 ayetinde "kavvam" kavramının müfessirler tarafından nasıl anlaşıldığını, daha doğrusu bu kavramın hangi anlama geldiğine dair müfessirler arasında mutabakatın olmadığını göstermek için sunnî, şii ve zahiri müfessirlerden aynı anda faydalanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olması nedeniyle dil, meal çalışmaları ve Arapçada dilbilgisinde cinsiyetler arası eşitlik, Kur'ân dilinin müfessirlerce nasıl yorumlandığı üzerine de muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Bu alanda ilgi çekici doktora çalışmalarından birisi 2012 yılında İngiltere'de Warwick üniversitesinde yapılmıştır. Araştırmacı kadınlar tarafından İngilizceye tercüme edilmiş Kurân mealleri ile erkekler tarafından tercüme edilmiş Kur'ân mealleri mukayese edilmiştir. Çalışmanın amacı cinsiyetin tercüme ve Kur'ân meal çalışmaları olan etkisi araştırmaktır. Bu bağlamda hem kadınlarla ilgili ayetlere verilen mealler hem de dipnotlar mukayese edilmiştir. Hipotez doğrudan kadın tartışmalarına odaklanmamış olsa da, Araştırmacı tezin girişinde oryantalist ve ataerkil muhafazakar İslam söylemlerin etkilerini de göz önünde bulunduracağını vurgulayarak kendisini bu iki alandan soyulacağını vaad etmiş. Ancak, tez dikkatli olarak incelendiğinde, araştırmacının argümanlarını desteklemek için Kitab-ı Mukaddes Çalışmaları (Biblical Studies) teorilerinden yararlanmış ol-

duğunu görebiliriz. Yani, Kur'ân ile İncil arasında kelami, ilmi, felsefi ve manevi kabul ve inanışlarda bulunan farklılıklar göz ardı edilerek, Kur'ân ve İncil aynı yaklaşımla anlaşılmaya çalışılmıştır.

2. Saha Araştırması ile Desteklenen Akademik Tezler

Mutlaka değinilmesi gereken bir başka önemli farklılık ise çalışmalarının bir kısmının saha araştırmasıyla desteklenmiş olmasıdır. Kur'ân'da kadın konusunun kilit ayetlerinin gerek din hizmeti sunan imam veya ilahiyatçıları tarafından topluma nasıl aktarıldığı, gerekse sıradan Müslüman kadının bu ayetler ve bu ayetlerin geleneksel yorumları hakkında ne düşündüğünü üzerine yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar bulunmaktadır. Saha araştırmasında eksiklik özellikle Türkçe yazılı tezlerde gözlemlenmemektedir. Hal bu ki saha araştırmaları, teorik tartışmaların toplum nazarında ne kadar karşılık bulduğu, alimlerin ve düşünürlerin kendi içerisinde geliştirdikleri sorun ve tartışmaların toplum nazarında karşılığının ne olduğunu kavramak, yani teori ile pratik arasındaki ilişkiyi ölçme, değerlendirme ve geliştirme adına kritik bir rol üstlenmektedir. Türkçe yazılmış tezlerde, Kur'ân ve kadın konulu alanın, özellikle ilahiyat alanı içerisinde, sadece klasik dönem eserler ve çağdaş akademisyenlerin düşünceleri ile sınırlı tutulmuş olduğunu ve dolayısıyla toplumun- ki buna akademik dünyada yer almayan ancak Türkiye'de din hizmeti sunan, topluma "Kur'ân, İslam'da kadın konumu ve hakları" ile ilgili dinleyenlerini bilgilendiren düşünürler ve cemaat liderleri de dahildir- bu konuyla alakalı olarak nasıl düşündüğü, neye itiraz edip etmediğini anlamak güçleşmektedir. Hal bu ki, İslam ve kadın konusuna dair tartışmalar sadece akademik alana hapis edilemeyecek kadar yaygın bir kitle tarafından takip edilmektedir. Burada örnek bu araştırma türüne örnek vermek için, biri yüksek lisans diğeri de doktora tezi olmak üzere saha araştırması odaklı çalışmış iki İngilizce yazılmış teze değinmek istiyoruz. 2015 yılında SOAS'ta yapılan çalışma kendilerini daha çok reformist olarak gören İngiltere'de yaşayan Müslüman ve diğer Müslümanlara din hizmeti veren camii görevlileri ile Nisa suresi 4/34 ayetinin analizi üzerine röportajları içermektedir. Tezin yazarı röportajlardan alıntılara geçmeden önce, konunun teorik kısmına dair yani, Nisa 4/34 ayetinin akademisyenler tarafından nasıl yorumlandığına dair bilgi veriliyor. Bu teorik ön hazırlıktan sonra araştırmacı İngiltere'de Müslüman cemaate dini hizmet sunan dört farklı hanımla Nisa 4/34 ayetinin tefsiri, son yıllarda bu ayetin nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışmaları haberdar olup olmadıklarını ve onların bu ayeti nasıl anlayıp nasıl anlattıkları üzerine röportaj yapılmıştır. 2010 yılında Oslo üniversitesinde hazırlanmış doktora çalışmasına gelince, araştırmacı mukayeseli bir çalışma yürüterek, Norveç'te ya-

şayan hem Müslüman hem de Hristiyan kadınlardan oluşan tartışma grubu oluşturmuştur. Her iki dine mensup katılımcıların da dahil olabileceği kadınla alakalı hem Kurân'da hem de İncil'de geçen ortak noktaları seçerek Müslüman ve Hristiyan kadınların kadın hakları ve eşitliği konusunda bir diyalog oluşturmayı hedeflemiştir. Katılımcılar, hem İncil'de hem de Kur'ânda geçen Hz. Hacer'in, Hz. Havva ve yaratılış kıssasını ve Nisa 4/34 ayetini değerlendirmişlerdir. Araştırmacı mümkün olduğunca ötekileştiren bir üsluptan kaçınarak hipotezini ortaya koymaya çalışmışsa da tartışma grubundaki diyaloglarda "batılı olarak biz ve siz" ayrımı göze çarpıyor. Tartışma gurubunda Hristiyan kadın tecrübesinden yararlanılması gerektiği fikri, İncil ile Kur'ân'ın kendi teolojilerindeki yer aldığı manevî, kalamî ve ilmî tanımlama ve anlamlandırmadaki farklılığın özellikle ayetler yorumlanırken görmezden geldiği göze çarpmaktadır.

Değerlendirme

Bu tebliğde süremiz yettiğince, tefsir alanında Kur'ân ve kadın ile ilgili Türkçe yazılmış akademik tezlerle İngilizce yazılmış akademik tezler arasında en çok önce çıkan farklılıkları ve benzerlikleri incelemeye çalıştık. Metodolojik farklılıklarda dikkatimizi çeken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan biri yapılan disiplinler arası çalışmaların çokluğu, diğeri de saha araştırması ve sahada elde edilen verileri teoriyle birleştiren tezlerdir. Türkiye'de çalışmış tezlerim teorik ve akademik sınırlar içerisinde hapsoluşu meseleyi tartışırken sosyolojik ve toplumsal gerçeklik algımızı kısırlaştırmaktadır. Yapılan araştırmanın toplum nazarındaki karşılığını ya da teorik ve ilmi tartışmalardan toplumun ne kadar haberdar olduğuna dair saha araştırmaları akademik verilen sağlamlığını güçlendirecektir. Değınmeye kayda değer bulduğumuz benzerlik ise iki dilde de tartışmaların büyük oranda klasik tefsir metinlerinin orijinaline atıfta bulunmaları ve kavramların incelenmesini etimolojik tahlil ile başlanması, akabinde kavramın Kur'ân ve hadislerde kullanımı ve son olarak da müfessirler tarafından nasıl anlaşıldığına dair izlenimleri sırasını takip etmeleridir.

Diğer önemli farklılık, daha doğrusu eksiklik, batı literatüründeki tartışmalara yüzeysel olarak değinilmiş olması, çokça tenkit edilen oryantalist literatürden yeterince ve derinlemesine haberdar olunmayışıdır. Bu ihmal araştırmacının savunmacı bir üsluba kaymasına neden olmaktadır. İslamî feminist literatürün ihata edilmesine gelince, maalesef Kur'ân ve kadın konu ile ilgili İngilizce yazılmış pek çok kaynak olmasına rağmen, Türkiye'deki tefsir araştırmacısı tercihini sadece Türkçe ve Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden yana kullanmaktadır. Bu da hem mevcut literatürün derinlemesine anlaşılmasına hem de bu literatüre gerek eleştirel gerekse olumlu katkıların sunulmasını engellemektedir.

Türkiye’de Yabancı Uyruklu Öğrenciler Tarafından Hazırlanan Lisansüstü Tefsir Tezleri: Ankara Üniversitesi Örneği

Tuba HAŞİMOĞLU¹

Konu

Bu çalışma, Ankara Üniversitesi bünyesinde yabancı uyruklu öğrenciler tarafından hazırlanan lisansüstü Tefsir tezlerinin bir incelemesini sunmaktadır. Araştırmanın amacı eserlerin künye bilgileri ve muhtevaları doğrultusunda, başlıkta sınırlarını çizdiğimiz tezler hakkında özlü bir değerlendirmede bulunmaktır. Böylece, tefsir alanındaki çalışmalara erişimi kolaylaştırarak alan tarihine katkı sağlamak mümkün olacaktır. Günümüze değin İlahiyat tezlerini kapsayan bibliyografik çalışmalar yapılmış olsa da, yabancı uyruklu öğrenciler tarafından hazırlanan tezler üzerine ayrıntılı bir inceleme bulunmamaktadır.

Çalışmamız tüm tezlerin detaylı analizini sunma iddiasını taşımamaktadır. Ancak araştırma esnasında önemli göstergelere ulaşılmıştır: Tezlerini tamamlamış olan yabancı uyruklu öğrenciler hangi ülkelerden gelmektedir? Çalışmalarında geldikleri ülkelerin tefsir birikimine yer verilmekte midir? Hangi konular rağbet görmekte, hangi konular üzerine nadir çalışmalar yapılmaktadır? Hangi yöntem ve kaynaklar tercih edilmektedir? Bu soruların cevaplarının yanı sıra, bilim dalımızdaki lisansüstü araştırmalarda odaklanılan konular, öğrencinin olduğu kadar danışmanın da araştırma eğilimleri hakkında fikir vermektedir.

Yöntem

Araştırmada betimsel tarama metodu kullanılmıştır. Çalışmanın birincil kaynaklarını şu şekilde sıralayabiliriz: Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) “Ulusal Tez Merkezi” veri tabanı,² Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı,³ İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından yayınlanan tezler kataloğu kayıtları.⁴

1 Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, thasimoglu@ankara.edu.tr

2 <<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>>

3 <kutuphane.ankara.edu.tr>

4 İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I (1953-2000), haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yayınları, İstanbul 2008; İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II (2001-2007), haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

Tezlerin içerik ve özet bilgilerine, tam metin erişimine açık oldukları takdirde YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden ulaşılmıştır. Tarama danışman, konu ve yazar değişkenleri girilerek gerçekleştirilmiştir. Dijital arşivleme çalışmaları esnasında gözden kaçan tezlerin varlığı muhtemeldir. Bibliyografya çalışmalarında kesinlik ve kapsayıcılık önemli kıstaslar olduğundan, araştırmanın sınırları dâhilindeki bilimsel çalışmalar bizzat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde görülerek ilerlenmiştir. Böylece, veri tabanlarında künye bilgileri verilen tezlerin raflarda da mevcut oldukları teyit edilmiştir. Bu tarama türünün diğer katkısı ise, tezin yer bilgisi, tez jürisi üyeleri, mülakat sınavı tarihi ve kullanılan kaynaklara dair verilere ulaşmak olmuştur.

Tezler geçmişten bugüne kronolojik-alfabetik olarak sıralanmıştır. Kronolojik dizinin ölçütü, tezlerin onay tarihleridir. Tutarlılık sağlanması açısından teslim ve onay tarihleri özellikle incelenerek ayırt edilmiştir. Tezlerin tamamlandığı senelerin aynı olması durumunda, isimleri kendi içerisinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Anabilim Dalının araştırma ilgisini sunmak adına, danışmanların belirtilmesine özen gösterilmiştir.

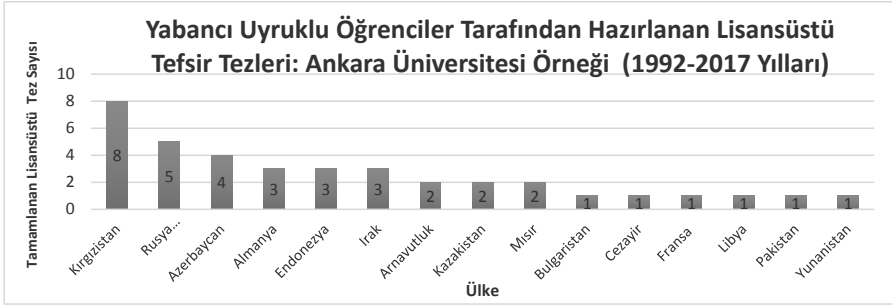
Bulgular

1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Temel İslam Bilimleri Kürsüsü'nün Başkanlığına Prof. Dr. Muhammed Tayyib Okıç (1902-1977) getirilmiştir. Fakültemizde Tefsir Anabilim Dalı'nın tarihi, Okıç'ın Tefsir dersinin de sorumluluğunu üstlendiği 1951 yılıyla başlatılmaktadır.⁵

Tefsir Bilim Dalında lisansüstü çalışma yapan yabancı uyruklu öğrenciler, Ankara Üniversitesi'ne şu programlardan biri ile kayıt olmaktadır: Uluslararası İlahiyat Programı, İngilizce İlahiyat Programı, Oş Devlet Üniversitesi ile Akademik ve Kültürel İşbirliği Protokolü, Türkiye Bursları, Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) veya Yabancı Uyruklu Öğrenci Kontenjanı'na başvurarak.

1992-2017 yılları arasında gerçekleşen lisansüstü çalışmalarda Kırgızistan Oş İlahiyat Fakültesi'nden gelen öğrencilerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Belirlenen kriterler doğrultusunda, tefsir alanında 38 lisansüstü çalışma tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmaların 25 tanesi (%66) yüksek lisans tezi, 13 tanesi (%34) doktora tezidir. 25 yüksek lisans öğrencisinden 20 tanesi sadece yüksek lisans programını tamamlamış ve Ankara Üniversitesi'nde doktora devam etmemiştir. 5 öğrenci ise yüksek lisans programının ardından fakültemizde doktora çalışmasını da başarıyla sonuçlandırmıştır.

5 Esra Gözeler, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları," Türk Bilimsel İlerlemeler Dergisi 2:1 (2009), s.91.



13 doktora öğrencisinden 5 tanesinin hem yüksek lisans hem doktora tezleri Ankara Üniversitesi'nde tamamlanmıştır. 8 tanesi ise Ankara Üniversitesi'nde sadece doktora programını tamamlamıştır. Yüksek lisans mezuniyetinin ardından doktora programına devam etmek niyetini taşıyan öğrenciler arasında, burs desteğinin kesilerek ikamet izninin sonlandırılması sorununu yaşayan öğrenciler de mevcuttur.

Yüksek Lisans Tezleri

Yabancı uyruklular bir öğrenci tarafından Ankara Üniversitesi'nde tamamlanan ilk yüksek lisans tezi (1992) Arnavutluk asıllı İsmail Bardhi tarafından Prof. Dr. Salih Akdemir danışmanlığında hazırlanmıştır.⁶ Tezin başlığı şu şekildedir: “Kur'an-ı Kerim'in Tabiata Bakışı ve Allah'a İman”. Tamamlanan son yüksek lisans tezi ise (2017) Endonezya asıllı Mughzi Abdillah tarafından Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler danışmanlığında çalışılmıştır. Tezin başlığı şöyledir: “Muğatil b. Suleymân Tefsirinin İsrâiliyyât Açısından İncelenmesi”. En fazla yüksek lisans tezi Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu danışmanlığında yazılmıştır. Yüksek lisans çalışmalarında Kırgızistan ve Rusya Federasyonu'ndan gelen öğrencilerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

6 İSAM'ın Tezler Kataloğu'nun Tefsir bölümü incelendiğinde, yabancı uyruklular bir öğrenci tarafından yapılan bir doktora tezinin 1987 yılında tamamlandığına ilişkin bilgi mevcuttur (Bkz. İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010), haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, (İstanbul: İSAM Yay., 2012), s.42). Tezin danışmanı İslam Felsefesi alanından Prof. Dr. İbrahim Ağâh Çubukçu olarak kaydedilmiştir. Tez nüshası incelendiğinde yazarın tefsir kaynaklarını geniş ölçüde kullandığı görülmüştür. Ancak çalışmanın bir tefsir tezi olması konusunda nihai bir kanaat oluşmadığı için araştırmamızda değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Ankara Üniversitesi'nde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Lisansüstü Tefsir Tezleri: (Yüksek Lisans)⁷

Yazar	Tez Adı	Uyruk	Danışman	Yıl
İsmail Bardhi*	1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek ve Kosova'da Tefsir Sahasında Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi	Arnavutluk	Salih Akdemir	1992
Elçin Memmedzade	Vahiy Katipliği ve Hz. Peygamber'in Vahiy Katipleri	Azerbaycan	Ömer Özsoy	1999
Nur Rofiah*	Kur'an'a Transformatif Yaklaşım (Masdar Farid Mas'udi Örneği)	Endonezya	Mehmet Paçacı	1999
Alekber Muradov	Elmalılı ve Tabatabai Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları	Azerbaycan	Halis Albayrak	2000
Niyazali Aripov*	Kur'an-ı Kerim'in İnanmaya Davette Kullandığı Üslubu	Kırgızistan	A. Nedim Serinsu	2001
Masoud Gouhar*	Kur'an-ı Kerim'de Kardeşlik	Mısır	Mehmet Paçacı	2001
Alie Aptourachman	Vahiy Geleneğinde emr Kökünün Semantik Açından İncelenmesi	Yunanistan	Salih Akdemir	2002
Yunusdjon Olimov*	Taberi'nin (310/922) Camii'l-Beyan'ında Nesh	Kırgızistan	Halis Albayrak	2003
Saida Saipova	Ignatij Yulianoviç Kraçkovskiy ve İman Valeriya Porohova'nın Rusça Kur'an Tercümeleri	Kırgızistan	Mehmet Paçacı	2006
İsmail Shovkhalov	Kur'anı Kerim'in Rusça Tercümeleri (Mana Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi)	Rusya	Şevki Saka	2006
Ahmed Hasanov	Yusuf Ziyaeddin Ezheri (Ersal)'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih-i Kur'an Adlı Çalışması	Bulgaristan	Mehmet Paçacı	2007

7 İsmi yanındaki (*), öğrencinin hem yüksek lisansını hem de doktorasını Ankara Üniversitesi'nde yaptığına işaret etmektedir.

Aytmirza Satıbaldiv	Kur'an Ayetleri Arasında Üstünlük (Efdaliyet)	Kırgızistan	Halis Albayrak	2007
Belek Japarakunov	Muhammed İzzet Derveze'nin 'Asru'n-Nebi ve Siretu'r-Resul adlı Eserlerinin Tefsir Yönü	Kırgızistan	Halis Albayrak	2009
Ausamah Khudeer	Bağdat' ta Bulunan el-Merkezu'l-Vatanî, el-Evkâfu'l-Âmme ve eş-Şeyh Abdulkâdir Geylân Kütüphanelerindeki Tefsir içerikli el yazmaları	Irak	M. Akif Koç	2011
Azat Karimov	Kur'an'da Nur Kavramı	Rusya	Salih Akdemir	2012
Artur Azmukhanov	Kazan Bölgesi Tefsir Çalışmalarından Tefsir-i Nu'mani Örneği	Rusya	A. Nedim Serinsu	2012
Gayaz Akhmetshin	Muhammed Sadık İmankuli ve Tefsiri Teshîlu'l-Beyan	Rusya	A. Nedim Serinsu	2012
Magomet Batchaev	Siret-i İbn İshak'ta Tefsir Rivayetleri	Rusya	A. Nedim Serinsu	2013
Murat Kayalık	Kuşeyri (465 / 1072) ve Gazali (505 / 1111)'de İşari Yorumun Mukayesesi	Almanya	A. Nedim Serinsu	2014
Mustafa Başkan	Keşşâf'ta Fıkhu'l-luga Uygulamaları	Almanya	A. Nedim Serinsu	2014
Bochra Refas	Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te 'İsm' Kökünün Semantik İncelemesi	Cezayir	Salih Akdemir	2014
Abubaker Abdulqader	Kur'an-ı Kerim'de Sevgi Kavramı	Irak	M. Akif Koç	2014
Zülfesen Aksi	Hucûrât Sûresi'nde Müminlerin Karakteri	Almanya	A. Nedim Serinsu	2015
Öznur Burma	Kur'an'da Ameli Ahlâk (M. Abdullah Draz'ın Kur'an Ahlâkı Çerçevesinde)	Fransa	A. Nedim Serinsu	2016
Mughzi Abdillah	Mukâtil b. Suleymân Tefsirinin İsrâiliyyât Açısından İncelenmesi	Endonezya	Esra Gözeler	2017

Aşağıdaki tabloda yabancı uyruklu öğrenciler tarafından tefsir alanında çalışılan yüksek lisans tezlerinin konu dağılımı yer almaktadır. Araştırma için belirlenen on bir alan göz önünde bulundurulduğunda, en fazla tefsir tarihi alanında çalışıldığı görülmektedir. Kur'an'a çağdaş yaklaşımlar ve oryantalistik araştırmalar yüksek lisans tezlerinin konusu olmamıştır. En az çalışmanın yapıldığı alan ise Kur'an tarihidir.

Alan	Sayı	%
Tefsir Tarihi	7	28
Tefsir Usûlü	4	16
Konulu Tefsir	4	16
Kavram	3	12
Semantik	2	8
Kur'an'ın Tercümesi	2	8
Bibliyografya	2	8
Kur'an Tarihi	1	4
Tahkik	-	-
Oryantalist Çalışmalar	-	-
Çağdaş Yaklaşımlar	-	-
TOPLAM	25	100

Doktora Tezleri

Ankara Üniversitesi'nde tefsir alanında yabancı uyruklu bir öğrenci tarafından tamamlanan ilk doktora tezi (1997) yine İsmail Bardhi tarafından Prof. Dr. Salih Akdemir danışmanlığında yapılmıştır. Tezin başlığı şu şekildedir: "İbrahim Dalliu ve Tefsirdeki Metodu". Tamamlanan son doktora tezi ise (2016) Yasir Adel Zaynal Albayati tarafından Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu danışmanlığında çalışılmıştır. Tezin başlığı şöyledir: "Tefsirde Bağlam (Siyak) ve el-Muharrerü'l-Veciz Örneği". En fazla doktora tezi Salih Akdemir danışmanlığında çalışılmışken, Kırgızistan uyruklu öğrencilerin doktora çalışmalarında sayıca fazla olduğu görülmektedir.

Ankara Üniversitesi'nde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Lisansüstü Tefsir Tezleri: Doktora⁸

Yazar	Tez Adı	Uyruk	Danışman	Yıl
İsmail Bardhi*	İbrahim Dalliu ve Tefsirdeki Metodu	Arnavutluk	Salih Akdemir	1997
Nur Rofiah*	Kur'an'ın İnsani ve İlahi Boyutuna Bütüncül Bir Yaklaşım (İnsan Dili Özelliklerinin Etkisi Üzerine Bir Çalışma)	Endonezya	Mehmet Paçacı	2001
Muhittin Patteyev	Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konular	Kazakistan	İdris Şengül	2002
Alau Adilbayev	Rus Oryantalistlerin Kur'an Çalışmaları	Kazakistan	A. Nedim Serinsu	2002
Mohamed Nagib Nasrat	Başlangıçtan Günümüze Libya'da Tefsir Hareketleri	Libya	Salih Akdemir	2003
Niyazali Aripov*	Tefsir-i Kebir'de Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri	Kırgızistan	Halis Albayrak	2005
Aslan Habibov	İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı	Azerbaycan	Mehmet Paçacı	2007
Masoud Gouhar*	Kur'an-ı Kerim'de Stratejik Planlama	Mısır	İdris Şengül	2008
Faig Ahmadzada	Kâdi Abdülcebbar'a Göre İ'cazu'l-Kur'an	Azerbaycan	Halis Albayrak	2010
Yunusdjon Olimov*	Alaeddin Es-Semerkindi'nin Bahru'l-Ulum Adlı Tefsiri ve Kaynakları	Kırgızistan	Halis Albayrak	2010
Mursal Atamov	Rus dilinde yayınlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)	Kırgızistan	Salih Akdemir	2013
Saifullah Bhutto	Şeyh Muhammad İsmail el-Üdvî es-Sindî (1897-1970) ve 'Safvetü'l-İrfân bi-Müfredâtü'l-Kur'an' Adlı Eserinin Tahkiki	Pakistan	A. Nedim Serinsu	2015
Yasir Adel Zaynal Albayati	Tefsirde Bağlam (Siyak) ve el-Muharrerü'l-Veciz Örneği	Irak	A. Nedim Serinsu	2016

8 İsmi yanındaki (*), öğrencinin hem yüksek lisansını hem de doktorasını Ankara Üniversitesi'nde yaptığına işaret etmektedir.

Aşağıdaki tabloda yabancı uyruklu doktora öğrencileri tarafından tefsir alanında çalışılan tezlerin konu dağılımı yer almaktadır. Araştırma için belirlenen on bir kategori göz önünde bulundurulduğunda, en fazla tefsir tarihi ve tefsir usûlü alanlarında çalışıldığı görülmektedir. Bibliyografya, konu ve semantik çalışmalarını doktora tezlerinin konusu olmamıştır. Diğer kategorilerde sadece birer doktora tezi hazırlanmıştır.

Alan	Sayı	%
Tefsir Tarihi	4	30,77
Tefsir Usûlü	3	23,08
Çağdaş Yaklaşımlar	1	7,69
Konu	1	7,69
Kur'an Tarihi	1	7,69
Kur'an'ın Tercümesi	1	7,69
Oryantalist Çalışmalar	1	7,69
Tahkik	1	7,69
Bibliyografya	-	-
Kavram	-	-
Metodoloji	-	-
Semantik	-	-
TOPLAM	13	100

Kaynaklar

- Akyol, İsmail, Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Tez Bibliyografyası (1953-1991), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Bitirme Tezi, Ankara 1992.
- Ayhan, Halis. Türkiye’de Din Eğitimi. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Cebeci, Suat. “Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39:2 (1999), ss.227-235.
- Çalışkan, İsmail. “Tefsir Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi IX:18 (2011), ss.461-489.
- Erünsal, İsmail; Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker. İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I (1953-2000). İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- , İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II (2001-2007).
- Gözeler, Esra. “İlahiyat Fakültelerinde Kur’an ve Tefsir Çalışmaları”, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 2:1 (2009), ss.91-103.
- Kara, Ömer. “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”, İslâmî İlimler Dergisi 1:2 (2006), ss.247-282.
- Kara, Ömer. “Türkiye’deki Tefsir Akademiyasının Kur’an ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”, İslâmî İlimler Dergisi 2:1 (2007), ss.245-295.
- Koç, Mehmet Akif. “Batılı Kur’an ve Tefsir Araştırmalarının Türkiye’ye Etkisi Üzerine Bir Deneme,” İsmail Albayrak (ed.), Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2 (Ankara: Otto Yayınları, 2013) içinde, ss.91-128.
- Öcal, Mustafa. Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Tuncer, Faruk. “Tefsir Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14:26 (2012), ss.149-177.

Qur'anic Textual Criticism in Native Orientalists' Research (A Pakistani Perspective)

Muhammad Feroz-ud-Din Shah Khagga¹

This is an established fact that the Orientalists have contributed a very voluminous work regarding the various aspects of Islam, Islamic History and civilization. Some very positive laborious works are in their account. However, unfortunately most of their endeavours have been focused at to portray a contemptuous and negative picture of Islam and Muslims. Usually an impression is found that these Orientalists have an impartial and neutral research aptitude, and that they are painstaking scholars who always seek to discover the facts on the basis of their scientific research.

In the proceeding discussion, an attempt would be made to analyze nature of their research work especially regarding the Qur'anic Text. The purpose of the study is to search the answer of the following questions:

What are the motives and perspectives of Orientalistic scholarship? What are the objectives of their research? What are the standard of the sources used by the Orientalists in criticizing the text of the Qur'an? What is the nature and standard of the methodology of research which has been applied?

Approaching Orientalism

Approaches can be determined through several means but the most appropriate way is to define first, through this organ we may be in a best position to explore aims and objectives. However, Orientalism can be defined simply with just a meticulous study of its old historical status. This historical study will assist us to identify its boundaries, limits and characteristics without any obscurity

Motives and Objectives

The Western scholars, through analytical approaches, have always targeted the authenticity of the text of the Holy Qur'an. Most of these Orientalists have made this debate centre of their interest. However, they studied it in the

1 Dr., University of Sargodha, Punjab - Pakistan, Incharge Department of Islamic Studies, mferozshah@yahoo.com

perspective of their own social background and environment. Similarly, in studying the biography of Prophet Muhammad (PBUH), they have relied heavily on Mannheim's approach, and while stressing statesmanship, Maxime Rodinson applied a materialistic and Marxist approach, even resorting further to techniques of psychoanalysis to explain the Prophet's Revelation. Several themes were developed and re-developed in a new context such as the Prophet's sexual appeal, his aggressiveness and violent temperament, his lust for political power, his statesmanship, and his diplomatic skills etc.

Western Orientalists have relied on the primary Arabic sources, but they were also influenced by their own background, environment, training, ideological tendencies, political views, and even religious beliefs.² They were particularly influenced by the conventional Orientalism of which they formed an integral part. The studies of the Sira by Western scholars during the twentieth century are in essence a reflection of their predecessors. Yet the vast literature they have produced has not been critically analyzed.

There has been no study of the history or development of Western literature on the Prophet's Sira, developing different themes by applying different techniques and methods, as well as the causes behind them. Important questions need to be asked in this context. For example, to what extent were the Western Orientalists (particularly from the mid-nineteenth to the mid-twentieth century) objective scholars who relied on the primary sources and applied scholarly techniques of research and interpretation; and to what extent did they diverge from this standard after being influenced by their own background and cultural values in their studies of the Sira? To what extent did they follow the lines set up by their predecessors and to what extent did they innovate and contribute new ideas? What was the general ideological and cultural context in which they developed

2 This fact Orientalists no longer deny, although this consciousness has not led to any transformation of the ideological orientation of Orientalism. For example, in introducing his book *What is Islam*, 1979, Watt stated, "the difficulty is that we are the heirs of a deep-seated religious prejudice which goes back to the 'war propaganda' of medieval times. This is now coming to be widely recognized, and recent studies have indicated the steps in the formation of the European image of Islam and the motives underlying the selection of points for special emphasis." Watt has stressed the influence of the Orientalists by their cultural and intellectual heritage by adding, "Yet we should not allow ourselves to forget that we are not wholly freed from the entail of the past..." Rodinson has also made similar statements in several of his works, and so have other Orientalists before him. Yet the degrees to which different Orientalists have been able to free themselves from themselves from their prejudices differ tremendously. See Muhammad Benaboud, *Orientalism on the Revelation of the prophet: The Case W. Montgomery Watt, Maxime Rodinson, and Duncan Black MacDonald*, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, Washington D.C., Vol. 3, No.2, 1986, p. 310, Footnote.

their studies on the Sira? What were their contributions and what is its worth? For whom did they write? How and why? These questions need to be examined in a general context, but the purpose of this paper is less ambitious.³ It has been observed that Western scholars mix-up Islamic teachings, by applying strange principles and methodologies. They take up a hypothesis or make a debate that has no direct relation with the subject under discussion. This method has been represented by some of the 19th century Western scholars who at once, change the mode of debate without any interrelation.

Another significant observation is that they describe such imaginations that have no argumentation or any base. Consequently, this method brings with facts distortion along with. For instance, their common basic theme runs with the same appearance, while presenting the role of Muhammad (P.B.U.H) as an old man who boosts up his knowledge and mental approach then he builds up a religion. He may be taken as one of the noblest people. Thus Muhammad (P.B.U.H) preached faulty faith and presented his activities borrowing from Judo-Christian sources and spread them in his nation. Only few people followed him from his nation. In the mentioned passage, the words ‘old man’, ‘faulty faith’ and ‘Judo-Christian sources’ are depicting the reality of their unawareness of facts about the biography of Prophet Muhammad (PBUH), prejudice behaviour and baseless claims respectively.

The motive and perspective behind the research of Orientalists in the field of Islamic Fundamental sources are very critical questions required to be solved before delving into the advanced discussions regarding the standard of their research methodologies. In this regard when we analyze Orientalists’ views in the light of their books, we come to know that these western scholars filled up to the bottom for the revenge against the Muslims. The Christians and Jews never bore the possession of the Muslims on “Bait-ul-Maqdas” and the expedition of Muta. They consider these events as the start of Muslim aggression against them whereas it is totally contradicting to the reality as the battle of Muta was itself the result of their aggression. The Crusades was the result of such aggressive motivations initiated by Christianity. Since the crusades started they are holding perpetual view till today that crusades are still in progress they consider every step against Muslims as the continuity of Crusades and thus, they have started an unending cold war. Even the defeat of Muslims in the world war it was commented that “Crusades won by all and sundry in the west”.⁴

3 See Muhammad Benaboud, *Orientalism on the Revelation of the prophet: The Case W. Montgomery Watt, Maxime Rodinson, and Duncan Black MacDonald*, *The American Journal of Islamic Social Sciences*, Washington D.C., Vol. 3, No.2, 1986, pp. 310-311

4 Van Loon, Hendrich, *Tolerance*, The Sun Dial Press, New York, 1939, P.114

Hendrick William Van Loon (1882-1944) writes in his book “Tolerance” that the people of both these religions have always looked down upon each other. They have fought an endless battle for more than twelve hundred years which is still in progress.⁵

Muhammad Asad has discussed the bigotry of West against Islam in such a way as it clears the historical perspective and background while studying Islam. He elaborates even more the methodology of Orientalists which is based upon pre-determined conclusions.

The same view has been held by Prof. P.K. Hitti and many other Orientalists like Pringle Kenedy (1855-1925), James Kritzick (b. 1930), Ray Mond Lull (1232-1315), Pope Urban II (ca. 1035-1099) and Norman Daniel etc.

Native Orientalism...A new wave

Islam has been discussed and criticized in the West by the name of Orientalism since the twelfth century and this practice is still in vogue in the modern enlightened age. While Orientalism remains to be an important chapter in the history of Islam and the West, new modes of approaching Islam, ranging from dialogue and critical understanding to confrontation and rejection, continue to make their appearances in various forms. Recently the West has started sponsoring the Muslims to criticize Islam besides the orientalists. These Muslims, whom we may call ‘native orientalists’ have been appearing continuously and frequently in the arena of criticism of Islam for last few years.

In shade of the spar between Islam and the Christianity, many individuals having Muslim family and background carry on their personal agenda of recognition, reputation, affluence and even the European nationality. The West, being fully acquainted with the scenario, always welcomes this sort of former Muslims with talent to criticize Islam. West provides them political protection, funds and forums on electronic and print media as well to express their anti-Islamic ideologies to fuel the war against terrorism and, in the words of Edward Said: “to place Islam in an inferior position”.⁶

Today, West’s war against global terrorism has brought a lot of new hazards for the Muslims all over the world. Thousands of Muslims have been killed in wars imposed on Iraq and Afghanistan. Now the war is carried to Pakistan where death rate is not low. The war is being fought by the West not only by the weapons but also with the ideas as the term ‘terrorism’ has been specified for the

5 Ibid.,

6 Said, Edward, Orientalism, p.139

Muslim ideology. West is in action not only to change the boundaries of Muslim territories but also to mold their ideas and for latter purpose West must win the heart and minds of Muslims as M. Shahid Alam⁷ remarks:

The US needs a few ‘good’ Muslims to persuade the ‘bad’ ones to reform their religion, to learn to appreciate the inestimable benefits of Pax America and Pax Israelica.⁸

At the zenith of colonialism when orientalism was at peak, the orientalists did not want any assistance from the ‘Orient’s’, the natives, to deform their culture and religion. The orientalists regarded them lower born and their knowledge as well; hence, the natives’ opinions and views carried no weight. But today the modern milieu shows a little change as the West is in pursuit of the uppity natives especially the Muslims to speak and mold the Muslims according to orientalists’ conception of Islam. Professor Alam explains the reasons behind the requisition.

Then there came the ‘war against global terrorism’ generating an immediate explosion in the marketplace for orientalists of Muslim eon. The West was in dire need of Muslim orientalists to sooth the opinions and views to legalize the wars on terror.

Professor Alam names these natives ‘Native Orientalists’ who speak the language of orientalists to attain the materialistic settlements from the West.

However, Toby Lester calls these kinds of orients ‘revisionists of Islam’ as the orientalists are annoyed for being called themselves orientalists to escape from Edward Said’s critical definition of orientalism. Toby Lester writes:

Indeed, for more than a century there have been public figures in Islamic world who have attempted the revisionist study of the Koran and Islamic history.⁹

But according to our point of view the term native oriental is the most suitable for them as there is much resemblance of propagation and mode of criticism between natives and the original orientalists. The basic duties deployed to the native orientalists are to defend the Western policies either in academic or political localities and to generate allegations and doubts among the Muslims regarding their faith and basic sources of Islamic Jurisprudence. Their fundamental assignment is to mould the Muslims’ beliefs according to Western approach. In simple

7 M. Shahid Alam is professor of economics at university in Boston.

8 Alam, M. Shahid, *The Native Orientalists: The Muslims America Loves*, retrieved on 24.03.09 from <http://www.Albalagh.net/currentaffairs/0091.shtml>

9 Lester, Toby, *What is the Koran?* Reprinted in Ibn Warraq, *What the Koran Really Says*, Prometheus Books, New York, 2002, pp.123-24

words, the hard target assigned to these ‘native orientalists’ is to advance the original orientalists theories and agendas through these Muslim loudspeakers.

This is not mere an assumption rather a fact that has been acknowledged by Ibn Warraq, the latest appearance on the scene of ‘native Orientalism’, in an interview very soon after the event of 9/11/2001:

Two years ago when my book (Why I Am Not a Muslim) came out, in the French edition it was practically boycotted. Now certainly the French press is running after me left, right and centre.¹⁰

Hence, we may define Native Orientalism as:

any oriental Muslim Western who inflates, advocates and precedes orientalists’ theories and works, is a Native Orientalist, and what he or she does is Native Orientalism.¹¹

The definition will be justified as we deal with the work of Ibn Warraq in the preceding pages. Ibn Warraq is not the only native orientalist; there is a team of the native orientalists who are engaged in war of criticism against Islam with a West’s pat at their backside. They are armed with misinformation and lies to achieve the false goals of false desires.

Critiques of Orientalism...A Survey of Literature

Some very prominent critiques of Orientalism are A.L.Tibawi (b. 1910 A.D.)¹², Abul-Hassan ‘Al- Nadwi¹³, Khurshid Ahmad¹⁴, Maryam Jameela¹⁵,

10 Ibn Warraq, Interview with Radio National Post, Religion Report, Sydney, Australia, on 10-10-2001

11 The definition may be considered as an initial attempt and not the final and ultimate. The academics and scholars are welcomed to realize new realms and improvements in the definition ‘native orientalism’.

12 his famous monograph titled “English Speaking Orientalists, A critique of their approach to Islam and Arab Nationalism”, *The Muslim World*, LIII,1963, pp. 165-204; 298-3 and the *Islamic Quarterly*, VII, Bos, 3-4,1964, pp. 3-45; 73—88. Also published as monograph by Luzoc and Company, London, 1384/1964, idem, ‘Second Critique of English-speaking Orientalists and their approach to Islam and the Arabs’, the *Islamic Quarterly*, XXIII, No.1, 1979, pp. 3-54. Also published as a separate monograph, London, 1399/1979; idem, ‘On the Orientalists again; *The Muslim world* LXX, No. 1, 1980, pp. 56-61.

13 Abul-Hassan ‘Ali Nadwi, *Western Orientalist*, in *Western civilization, Islam and Muslims*, Eng. Tr. by M. Asif Kidwai, Luchnow, 1974, pp. 173-185. Also see *The Case the Orientalists must answer*’ (an edited version of Nadwi’s, address to Azamgarh Seminar on Islam and Orientalists), Feb. 1982, Arabia, Jan. 1983/1403, pp. 30-31.

14 Khurshid Ahmad, *Islam and the West*, Lahore; similarly a solid viewer of Western approaches is M.M. Ahsan, *The Satanic verses and the Orientalists*, *Hamdard Islamicus*, Vol. V, No.1, 1982, pp. 27-36.

15 Maryam Jameela, *Islam and Orientalism*, Lahore, 1971.

Edward W. Said¹⁶, Mustaaafa al-Sibai¹⁷, Hamid Algar¹⁸, Anouar Abdel-Malak¹⁹, Khaliq Ahamd Nizami²⁰, Maxime Rodinson²¹, Norman Daniel²²,

Ever since the colonial period the Western Universities have monopolized the teaching of Oriental Studies and have been attracting Muslim students to study Islam and receive higher education under the guidance of Western Islamic scholars. Consciously or unconsciously, most of these Western educated Muslim scholars have developed a habit of looking at their religion through the eyes of their Western teachers and of communicating the same distorted image of Islam to Muslim students in their own countries as well. It is not surprising when one finds a Western trained Muslim scholar like Syed Hossein Nasr complaining that the prejudice and misunderstanding of Western Orientalists is ‘wreaking intellectual havoc among many modernised Muslims’. It is therefore alleged not without justification that since what is taught and published by the Orientalists is not free from prejudice and hostility, they bear great moral responsibility for indoctrinating their many immature and defenceless Muslim students. In addition to this they also have a large share in the disillusionment with Islam, scepticism, moral and spiritual apathy and the overpowering urge of modernism found in the ruling elite of Muslim countries today.²³

It is interesting to note that about 82 years ago in 1901, one of the prestigious organs of the colonial press, the fortnightly “Questions Diplomatique at

16 Edward W. Said, *Orientalism*, London, 1978.

17 Mustafa al-Siba'i, *Al-Mustashriqun Wal-Islam* (Urdu Translation by Salman Shamsi Nadwi, Jun 1971, also his monumental work entitled *al-Sunnah wa Makanatuha fi al-tashri' al- Islami* , 2vols. (Also available in Urdu translation).

18 Hamid Algar, *The problems of Orientalists*, *Islamic Literature*, Vol. XVII, No.2, Feb. 1971, pp. 31-42, also published in *The Muslim*, Vol. VII, No. 2, Nov. 1969, pp. 28-32.

19 For earlier critical work on Orientalism see the work of Anouar Abdel- Malek, *Orientalism in Crisis*, *Diogenes* 44, winter 1963, pp. 103-140; Bryan Turner, *Marx and the End of Orientalism*, London, 1978; and the essays contained in Maxime Rodinson, *Marxism and the Muslim world* (French original, Paris, 1972; English version, London, 1979). For later discussions, see Maxime Rodinson, *Europe and the Mystique of Islam*, London: University of Washington Press, 1991; and Albert Hourani, *Islam in European Thought*, Cambridge: CUP, 1991.

20 Khaliq Ahamd Nizami, *Mustashriqin kay Afkar wa Nazariyat kay Mukhtalif Dawr; Tariqa-e-kar ka Tajziya awr Iḥḥ laa-e-aal ki Rah*, Ma'arif India, May, 1983, pp. 325-347

21 Maxime Rodinson, *The Western Image and Western Studies of Islam*, in *The Legacy of Islam*, 2nd edition

22 Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, 1962

23 See Nadwi, *Western Civilization-Islam and Muslims*, p. 173; Tibawi, ‘On the Orientalists again’, *The Muslim World*, 1930, p. 61; Hamid Algar ‘The Problems of Orientalists’, *Islamic Literature*, 1971, p. 32; G. H. Hansen, *Militant Islam*, pp. 76-77.

Colonials of France” conducted a comprehensive investigation of the prospects of Islam in the 20th century. All the leading Orientalists of the period were invited to deliberate on the issue. The French Orientalist Carra de Vaux, who has contributed many articles in the Encyclopaedia of Islam 1st edition, passionately advocated for ‘segmenting the Muslim world’ and weakened Islam by encouraging nationalism and heresies so that it becomes incapable of great awakening. He wrote:

I believe that we should endeavour to split the Muslim world, to break its moral unity, using to this effect the ethnic and political divisions..... Let us therefore accentuate these differences, in order to increase on the one hand sentiments of nationalism and to decrease on the other that of religious consciousness of the ummah among the various Muslim races. Let us take advantage of political conditions...in one word let us disintegrate Islam, and make use, moreover, of Muslim heresies and the Sufi orders.²⁴

Although this was suggested eight decades ago, the echo of such sermons can still be found in the treatment of Islam and the Muslim world by many Orientalists, pseudo-Orientalists, policy makers and administrators. It will not be out of interest to note that according to one estimate, between 1800 and 1950 some 60,000 books on Islam have been published from the West.²⁵

The deficiencies of the Western scholars while delving into the textual study of the Qur’an and their views derived from two major quandary aspects:

Sources

Methodology

Most of the scholars of Islam and its textual history depend on manuscript sources, largely Arabic chronicles, even though they have not subjected them to sophisticated criticism.²⁶ Although they disdain chronicle paraphrases like those of the pioneering scholar William Muir, many recent scholars have in fact added only vigorous skepticism. Because manuscript sources are relatively plentiful and deceptively straightforward, they have been relied upon as the evidential core; because they are largely literary and historical, they have been criticized by philological and chronological methods. Consequently linguistic, not theoretical, expertise has continued to be the sine qua-non for writing Islamic history,

24 Questions Diplomatiques etc. Colonials, May 15, 1901, p. 588 as quoted by Marwan R. Buheiry, Colonial Scholarship and Muslim Revivalism in 1990, Arab studies Quarterly. Vol. 4, Nos. 1-2, spring 1982, p.5

25 Cf. Time 16, April, 1979, p. 40.

26 Waldman, Untitled Review Article, Religious Studies Review, II, 1976, pp.22-35

even though the work of scholars without language skills, often in fields other than history, has contained potential contributions.²⁷ Dependence on such sources has recently narrowed the range of topics studied and has discouraged the use of other disciplines' methods, which are also often relevant to non-political or chronological subjects. In short, the limitations of the sources and of their handling by scholars have produced a paucity of even the simplest use of the data and insights of other disciplines. Often when they are used, they are used poorly--without an understanding of the disciplines from which they come and with usual characteristic of Orientalism.

Study of Orientalism in Pakistan...How can be contested?

There should be a ponder over the strategy how to deal with the matter of combating the zenith of Orientalism, in this context, Zahid Sharif give some lucid reason to take up the issue. First, it is unnecessary to invest our cultural resources in Occidentalism that is, trying to do to the West what it did to us. "Above all, I hope to have shown my reader that the answer to Orientalism is not Occidentalism" (Said, p. 328). Focusing on the West, whether doing so negatively or positively, also has the unfortunate effect of reifying categories that Said shows were constructed for serving imperial purposes.

Occidentalism is undesirable for additional reasons. Our cultural capital is limited and desperately needs to be replenished. Using some of it in this way would provide another way of "escaping Pakistan" and remaining focused on the West, even if it is in a negative light. We need to liberate ourselves from those apron strings. However, Occidentalism is distinguishable from responding to frequent attempts to demonize us, and such endeavors are entirely appropriate and, indeed, necessary.

Second, the reverse of the first is also true: we seem unable to let go of Western influences because of our perceptions of the promise they hold for our future.

Progressive thinkers refuse to step out of Eurocentric terrains because they fear that all social projects of emancipation – poverty eradication, human rights, fight against tyranny, exploitation and hierarchy, and secularism – would lose the ally of the oppressed, namely, science and rationality that are the self-proclaimed virtues of European modernist thought. (Bhattacharya and Basole 2009:98)

27 Roger Owen, *Studying Islamic History*, *Journal of Interdisciplinary History*, IV, 1973, pp. 287-298

Many, perhaps most, educated Pakistanis contrast the potential the Western ideas hold for progress with the local alternatives with which they are either unfamiliar or have little or no respect for. Their preference for the Eurocentric project is also facilitated and reinforced by their life-style and socialization, on the one hand, and the contempt in which a variety of Pakistani traditions – both religious and secular – are held, on the other. The absence of progressive European practices is associated with European disasters: fascism, communism or war. And when looking beyond Europe, the example most likely to cross the mind is Talibanization, as practiced for a short period in Afghanistan. But Pakistan is not Europe, and its experience is unlikely to replicate European patterns. Given the same (or similar) period of time to flourish as Europe had, Pakistani ideas may produce similar or better results, however difficult such a possibility might be to entertain for Orientalized minds. The liberal and radical European thought had, let us not forget, a checkered past and a remarkably slow rate of “progress.” All the major liberal thinkers of the 19th century, for example, not only did not hold progressive views, they supported colonialism (Mehta, 1999). Liberal democratic countries failed to extend full voting rights to all of their own adult citizens until the 1960s or later. Social and economic rights have yet to be extended to the American citizens. Europeans have yet to elect a person of color as the head of their government. So, is it too much to ask that “political emancipation projects that do not speak in the language of liberal and radical European thought ought not to be automatically suspect for that reason alone”(Bhattacharya and Basole 2009 :106)?

Some recent anthropologists are able to detect elements, emotions, community spirit, relationships, modes of thought, and practices in human beings living in even remote parts of the world that have redemptive value and are the sources of vitality and growth. Surely, if the fog of Oriental messages clears up sufficiently, we will detect the same capacity in us to survive and flourish, as all human groups do.

Third, if we do have the resources to study what “East/Orient” and “West/Occident” are, or the shape they have been given over time, our efforts should consist of unmasking their artificial and imaginary nature, as well as their origins and motivations in the Pakistani context. What is needed is attention to Pakistan. The “modern Orient,” Said noted, “participates in its own Orientalizing” (Said 1978:325). It will take some effort, but Pakistanis should be able to transcend it.

Fourth, sooner or later – and it is already rather late – the Pakistani educated class must face the responsibility and consequences of having inherited

a colonial cultural milieu that firmly established a valorization regime. In elevating a certain kind of life style, cultural productions, and scales of value, that class perpetuates a way of life and a world-view. It allows only certain kinds of representations of Pakistan to dominate. Its leadership role in society and regular participation in Orientalizing Pakistan is not in serious doubt. What can be said in its defense, however, is that similar classes are performing similar roles in other post-colonial settings also. The perceptions of this class of Pakistanis, their culture, history, food, products, and future are as dismal as the predictable result: personal enrichment coupled with regularly announced concern for the masses. If the erosion of confidence in its leadership is to stop, some changes in its cultural choices will have to be made.

Fifth, Orientalized Pakistanis reveal their deep sense of inferiority by taking extraordinary measures – from using whitening creams to getting rid of Pakistani accents – in their desperate effort to pass for someone else in Pakistan and abroad. While indigenous families in the United States, Canada, and Australia have bitter memories of the forcible taking of their children to be Westernized in boarding schools during a painful stage in their histories, an increasing number of Pakistani families are taking somewhat similar steps voluntarily. Growing number of parents speak to their children only in English and select schools for them where an emphasis on the English language and British or American culture is strong. They frown on cultural productions and material goods originating from Pakistan. However, their commitment to “escaping Pakistan” – mentally migrating, that is – takes its toll. Pakistani elite denounces Pakistan and Pakistanis forcefully and often in an attempt to clearly distinguish itself from the ordinary and patriotic citizens. A mispronounced word, skin color getting too dark in the summer, a culturally inappropriate gesture – anyone of these (and other) actions can immediately undo all the previous efforts to demonstrate one’s comfort and familiarity with the Western culture. Hence the increasing efforts to “pass” are often equalled by the corresponding fear of slipping up. Other strategies that reflect Orientalized assumptions are also employed. All of them require constant vigilance. Unfortunately, they are trying to be something they are not, and they are attempting to do so at a time when their nationality serves as a marker that European and North American official agencies at a variety of checkpoints – some more visible than others – detect with remarkable accuracy. If it wasn’t so sad, it would be the stuff of hilarious comedy. A lot will be gained by Orientalized Pakistanis re-evaluating themselves by getting to accept themselves as they are (desis), which is likely to reduce their personal insecurities and dampen the desire to condemn other Pakistanis who cannot (or do not wish to) escape.

Sixth, the construction of Orientalized Pakistanis' world-view and life style are based on imitation. Among many serious problems with this is the ever-present temptation to abandon those who are imitating the Westerners for the real Westerners when the opportunity presents itself. Why settle for an imitation when the real one becomes, on occasion, available? Such insecurities among the Orientalized Pakistanis are likely to increase as travel and business opportunities for them expand. And, in a negative sense, it displays an unreflexive disdain for all things non-Western, particularly Pakistani – products, service, people, history, culture, geography, government, and so on.²⁸

One of the most cherished study of the Sirah of the Holy Prophet Muhammad (PBUH) by the western writers and scholars is titled “The Historical Quest for the Muhammad” which is, in fact, a collection of researches and studies by a number of Christian scholars and biographers put together by Ibn Warraq who collected the writings of several scholars like Arnest Renan, Heneray Lammens, Becker, Arthur Jeffery, Joseph Schacht, L. I. Conrad, A. Rippin and Herbor Berg etc. this collection has been selected by a scholar of University of Sargodha, Mr. Muhammad Nasir Mahmood for his Ph.D research study in Islamic Studies titled “Peghymer Islam ki Tarikhi Hasiyat aur Maghribi Mufakkireen ki Tahqiqat (Ibn Warraq k Majmua Mazamin The Quest for the Historical Muhammad ka Tahqiqi wa Tanqeedi Jayza)” under the erudite supervision of Prof. Dr. Muhammad Akram Chaudhary, former Vice Chancellor of the University of Sargodha during the session 2010-13.

The research dissertation of Dr. Muhammad Nasir Mahmood is very serious and scholarly critique of old and modern studies of Orientalists, their motives, objectives and methodology adopted in Islamic Studies. It is an intelligent probe into the perplexed mind of the Orientalists who cannot shake off the religious and academic prejudices against Islam and its Holy Prophet. The main theme of the research relates primarily to an inquiry into the dogmatic biased, rather malicious studies on the Sirah such as orientalist views on the sources or Sirah and historical development of the Sirah literature, theory of revisionism and its application to the sources of Sirah and Western concept of “The Historical Quest” its historical background and impacts. The scholar has successfully brought out the inter contradictions of the orientalist approach and biased conclusions. With the help of vast literature of the Sirah and its Qur’anic and Hadith ingredients the scholar has established the fact of real, divine and original Qur’an and Historical Muhammad (PBUH).

The scholar has made a significant contribution towards the study of Sirah in this time of divergence, analyzing the contents of the Orientalists hypothesis and their trends in Sirah studies in general with openness of mind. The major outcomes of the research work is that the scholar has analyzed academically the most modern Western trends, approaches and methodologies regarding the discussion of sources of the Sirah which has become a public debate in the West, the basis of clash between the of Western critical historical methodology and Islamic critical historical and hadith methodology and peer review of application of modern Western theories to the Sirah literature and early Islamic history.

Tafsîr Khuluqun 'Adzîm: A Methodological Studies

Saadatul Jannah Nabhan¹

Introduction

Enthusiasm study of Quran was born since Indonesian cleric traveled to the Middle East by the spirit of Islam. They convey new outlook as projected in the commentaries. Based on the history, the first texts written by Indonesian scholars were discovered in Aceh in the 16th century. The manuscript has never known who the author was, thus it was brought to Netherlands and exalted by Cambridge University Library (Islah, 2004,1).

A Few years later, Indonesian commentators such as Abd al-Raûf al-Sinkilî (Tarjumân al-Mustafid), Syaikh Nawawî (Tafsîr Marah̄ Labîd) and Aḥmad Sanusî (Tafsîr al-Qur'an al-Karîm) produced exegesis by using the different style, charisma and message. For a long time, Moslem may be strongly influenced by Indonesian exegetist cleric running Islamic law. Study of interpretation raise significantly characterized by some commentaries were existent to answer public turbulence in life. The message was the same objectives of the Quran that is *sallih likulli zamân wa makân*. It means that Quran should be able to response and be human guidance either for individual or community.

Today, Tafsîr al-Miṣbah can hypnotize the reader in academia, teaching and political environment. However, it has been rather effective in solving any problems of society particularly in the fields of theology? The answer will be relative in which Abdul Moqsiṭ Ghazalî, one of the Indonesian liberal member started academics should be able to clear out of the Quraîsh Shihab's thinking and have the courage to make a difference in the interpretation. Hence, Indonesian pupil should not only uplifting interpretation through him, but also necessitate other colors to improvise these insights. That is why each interpretation emerged at a different time and context, so interpretation emphasis will create simplified answer each other accordance the changing times. The next interpreter who will expand Indonesian Islamic resources is Yunan Yusûf. He furnishes new exegesis by using philosophical view. The article will observe his methodology by

1 Graduate School of State Islamic University Jakarta, Islamic Studies, saadaheljannah1@gmail.com

utilizing qualitative and comparative analysis of the two Indonesian interpreters namely Qura'ish Shihab and Hamka. By using this approach will be seen original interpretation through the Philosophical attitude.

Biography of Yunan Yusûf

Prof. Yunan is the greeting on the College of Graduate School of State Islamic University (UIN) Jakarta. He was native in Sorkam, Central Tapanuli North Sumatera, 19th July 1949. His childhood was spent in the village by studying at elementary school. He learned religion in the School of Tarbiyah Fî Ikhwân al-Dîn al-Islâm for six years starting from 1957. Subsequently, he continued his education in the school of First Religion Teacher Education (PGAP) Muḥammadiyah, Sibolga until 1967 (Yunan, 2014, 257).

He studied in Ma'had Kuliyyat al-Muballighîn Muḥammadiyah established by Buya Hamka (1908) in 1935. At the same time, he sticks to extranai exam Higher Religion Teacher Education (PGAA) in Bukit Tinggi Padang 1970. After graduating from boarding and PGAA School, he maintained education in University of Muhammadiyah focused on Islamic Missionary and obtained a Bachelor of Art (BA) in 1973.

The following years, Yunan migrated to Jakarta for continuity his studies at the Faculty of Islamic Theology of State Islamic University (UIN) Jakarta and became a lecturer in the faculty. For three years, he was given an opportunity to complete his Master level by using non-thesis and able to accomplish his Doctoral program for three years dissertation "Corak Pemikiran Kalam Tafsir Al-Azhar: Sebuah Telaah Atas Pemikiran Hamka dalam teologi Islam" (Yunan, 1989, 262).

Yunan Yusûf dynamically was involved in research activity also in leading journal. He teaches actively at several universities such as Graduate School and Faculty of Communication UIN Jakarta, Graduate School of Muḥammadiyah Hamka University, University of Muḥammadiyah Jakarta, University of Muḥammadiyah Tangerang and As-Syafi'îyyah Islamic University Jakarta.

The Motivation of Interpretation

As expressed by Yunan in the Introduction of his work, since he was able to complete the final work of his first academic "Al-Qur'ân Al-Karîm A'zhamu Mu'jizat Lî An-Nabî Muhammad Shallallahu'alaihi Wasallam" written by using the Arabic language, that's flourishing his desire to write a commentary (Yunan, 2013, xvi). It does not make him courageous to write commentaries early. For him, interprets the Qur'an is an incredible point that cannot be done by everyone

if someone has not mastered Arabic and ‘Ulûm al-Quran. Hence his attention constantly buried because of several factors such as knowledge, fear, courage and seriousness (Yunan, 2013, xv).

There is a significant change for public to study exegesis. This is marked in the number of communities review Quran exegesis, so Quranic texts were appeared and best-selling. Yunân (Yunan, 2013, xvii) said the situation is not only conveying new spirit but also affecting anxiety in which there would be a new interpretation that is not easily accounted by scholarly, scientific, and moral. This condition formulates Yunan established serious and consistent care to produce commentaries. As a final point, he writes commentaries a Juz of 30th (Bun Yânûn Marşus), 29th (Khuluqun ‘Adzîm) and 28th (Tafsîr Qad Sami’ Allah).

The works have different titles. It depicts that there is a hidden hopefulness of the author described in the name of tafsîr. The expression has the intent to make easier the readers for understanding his works specifically Indonesian colleges. Thus, he gave the title of interpretation Juz 29th “Tafsir Khuluqun ‘Adzîm” (great character) taken from Verses *وإنك لعلى خلق عظيم* Al-Qalam:4. Its selection is determined based on general themes contained in verses of al-Qalam, al-Muzzammîl and al-Mûdatsîr in which three of this chapter specify to discuss the figure of the prophet Muhammad as a man chosen to convey the values of the Qur’an to the entire human being. Thus, the idea of the author in the case is not directly drawn from the title of his work of creating individual having astonishing character (akhlâk al-karîmah).

The writer believes he did not write directly his motivation to make the exegesis, it seems the emergence of the exegesis trying to minimize the creation of works un-authoritative interpretation. In addition, an interest changes assessment commentary on modern society makes inspiring him to create works of new elucidations that are typical of Indonesia previous commentaries, so that its interpretation is able to circulate and can be read by all of the Indonesian people especially for Indonesian students.

The Highlight of Tafsîr Khuluqun ‘Adzîm

Interpretation Sources

Scholars divided the sources of interpretation of the Qur’an in terms of interpretation approach into two types (Hasan Yunus, 1991, 18 Quraish, 2011, 349). First, referring to the history (tafsîr bî al-ma’tsûr), second, using the ratio (tafsîr bî al-ma’tsûr) (al-Qattan, 482, Suyuti, 74, Sabuni, 61). To determine exegesis sources in the category of bî al-ma’tsûr and bî-al-ra’yî must be relevance

from the explanation of meaning itself. Consequently, the author concludes that Khuluqun 'Adzîm is a combination of tafsîr bî al-ma'tsûr and tafsîr bî al-ra'yî. The determination is based on several considerations, following:

First, Yunân utilized interpretation method by using al-Quran bî al-Quran. As the interpretation of meaning الملك "kingdom" in the Al-Mulk:1. He made clear (Yunan, 2013, 25); "There is no power and dominion that are beyond His hold. He gives power to the people he wishes, otherwise, he would revoke the authority of the person who he requires". The meaning of al-mulk was interpreted based on Ali-Imran: 26. The next verse spoke of الذي خلق سبع سموات and ما الذي خلق الرحمن من تفوت, something that was not perfect of God's creation were interpreted by several other verses namely An-Nahl: 11-12 and Al-Zumar: 9. For Yunan, surveillance activities required some observations repeated precisely so the data collected would be authentic and real. To prove the greatness of God could be seen through His creatures (Nature, sky, rain, day and night). It ascertained there was no shortage of anything created by God.

As the point of comparison of Quraish Shihâb's work (Quraish, 2001, 199), he described the meaning of "heavens creation and commands repeatedly see" deeply, but he did not use munasabah much more as Yunan did. Meanwhile, Hamka interpreted the meaning of "creation of the heavens" only to give disagreements about previous interpretations and to take a relevant opinion (Hamka, 1983, 11). Making it clear Yunân almost never escaped from the interpretation of al-Quran bî al-Quran (munasabah).

Second, He frequently referred to the history of Ibn 'Abbâs to strengthen his interpretation. For instance, the interpretation of meaning كَفَرُوا in Al-Mulk: 6, it was defined by Jewish, Christian, Zoroastrians and Polytheists Arabic (Yunan, 2013, 46). Other citations were found in interpreting the alphabet of ن as the opening of al-Qalam (Ibn Katsir, 564). The goal was to find better meaning and more rational. However, he disagreed of Ibn Abbâs's argumentation associated the meanings of Nun in which its grounds was exceedingly confusing.

Thirdly, He used asbâb al-nuzûl on the few verses. For instance, on the interpretation of Al-Mujadalah: 11, Yunân seized two pieces of history that could be relied upon interpretation, namely; "Muslims, when they see one coming to them to confront themselves, they tighten the seat in front of the Prophet. Then this verse came; "O believers, if be told you; let's expand in the mosque ", then make bigger" (Yunan, 2014, 82).

Fourth, this works was categorized as tafsîr bî al-ra'yî (al-Qattan, 1973, 351, al-Qurtubi, 1372, 33 Gerhard, 1980, 33). It can be seen from Yunan's exegesis of

the word القلم. he illustrated القلم widely, but the most appropriate definition for the modern age was a pen that could be used to write and create works including computers. For him, it gave the marvelous meaning to the progress of human civilization. By reading and writing, was be able to complete the perfection of understanding and making science will increase significantly (Yunan, 2013, 120).

Another interpretation was بيده “God’s hand”, Yunan critically elucidated. He depicted some of the views of theology Ash’arite, Maturidiyah, and Mu’tazilite stating that they refused the meaning of tajsîm in interpretation which leads to material or tajsîm. In his opinion, the word “God’s hand” should not be interpreted as a human’s hand, but was defined as a substance meaning. By using the metaphor understanding, it will be spared of understanding leads to tajsîm (Yunan, 2013, 25).

Interpretation Method

Based on Scholars’s agreement, interpretation method was divided into four kinds; ijmalî (Syukri Saleh, 2007, 49), tahlilî (al-Farmawî, tth, 24), muqârin (Quraish, 1999, 86) and maudhû’î (Quraish, tth, 12). The author categorizes Tafsîr Khuluqun ‘Adzîm as the interpretation by using the analytical method (tahlilî). It was identic by munasabah close to the analytical method. As well as interpretation of al-Mulk: 3-5 discussion about the meaning of سبع سموات, Yunan furnished various meaning of its referred to in that paragraph. Started from science which stated the real sky was a phenomenon that did not have real space, so he called the atmosphere. While, the view of classic and modern were different which were previously regarded as the top of the sky that stretched above the earth, at this time the sky recognized as a spacious room or known as space.

Yunan observed that God provided an explanation regarding what was meant by the seven layers of the sky. Here is an example of Yunan’s interpretation; “After depicts the seven layers of the atmosphere, then God elucidates information about it. The information was given in parable form, depicting the nearest heaven on earth. Indeed, we have adorned the lower heaven creation, the heavens are close to the earth that can be regarded as the sky on the first layer, with the lights of the giant essentially incarnated as the stars; and we make the stars throwing tools or as a tool for archery and stoning the devil, and we provide for them, the demon, the punishment of the blazing fire a very large”.

In the end of his works, he referred to the rational knowledge that was consistent with science concluded that “perhaps what is meant by the nearest heaven or first heaven it is a cluster of stars in the Milky Way that sun witness-

sed every day by humans”. The author believes there was the usage method of *munasabah* in interpreting the three verses from 3 to 5 on al-Mulk. Those illustrated the same topic namely the creation of paradise in which each paragraph will clarify each other.

The next Argumentation associated with the establishment of an analytical method could be seen from Yunan’s analysis in interpreting the existence of God through the verse of *ربهم با الغيب* Al-Mulk:12. This described *tanzîr* consist of elements of threats for the infidels who did not believe and people who commit major sins. They were asked to repent and return to the path of God so they got His forgiveness.

Regardless of sharia purpose tucked in the verse, Yunan elucidated the meaning of God in Islam by “substances” (supernatural existence), mercifulness and love. For Muslims to carry out His commands and avoid His prohibitions. In terms of philosophy, he cited *ibn Sina’s* view about *mumtani’ al-wujûd* (impossible form), *mumkîn al-wujûd* (perhaps or may not tangible and intangible), and *wajîb al-wujûd* (the existence of which must be tangible) (Toshihiko, 1993, 3. William C. Chittick, 2005, 29). Yunan arranged God as an impossible seem by the senses that are *mumtani’ al-wujûd* (Yunan, 2013, 63). This was one of his critical in describing the meaning of God through a philosophical point of view.

The Pattern of Exegesis

There were several types of patterns in the commentaries both from the Middle East and Asia, including Indonesia. Some of them were Sufî, jurisprudence, philosophy, languages, social and sciences interpretation. The shades were usually motivated by many things the two of an education background and culture characterizing the lives of commentators. For instance, the social communities, its exegesis was known by *adâbî ijtimâ’î*.

As academics active in the field of thought, Yunan was never separated from the issues of theology both in terms of the views and the practice of daily life. However, the author does not justify his interpretation patterns as a philosophical interpretation because al-Mulk does not explain divinity generally but talking about the creation of nature and natural phenomena will be occurred after death.

The following is an example of the interpretation of “natural phenomena”, “And what they do not pay attention to the bird’s wings outspread and folded on top of them? No one held him in the air other than the Merciful, verily He is seeing everything” in the Al-Mulk: 19. In this interpretation, Yunan described the human mind stimulated to pay attention to the phenomenon and symptoms

of what was happening on earth so that humans keep thinking and God asks man understanding of the symptoms and phenomena taken place on Earth that often witnessed every day, such as “the phenomenon of fly bird “.

By referring Fuâd Abd al-Baqî’s opinion (1882), Yunan stated that bird was a kind of animal that can fly in the air. Why cannot other animals fly? The question required carefully thought. But finally, he tried to answer by taking the findings of Harun Yahya (Harun Yahya, 2004, 45) in the book “Design in Nature”. The emphasis was rational sciences interpretation in which it was the point of engineering perfect creator.

Based on the explanation above, he implicitly emphasized philosophical mindset in understanding the Qur’an. Therefore, through the interpretation of the evidence, the writer attempts to classify Yunan’s interpretation in al-Mulk as the interpretation was patterned philosophy. Another argument found by the author was eleven themes groups consisted of Surah Al-Mulk comprising introduction, seven themes (the transcendent, sacred, metaphors), two of topics explaining about (creation of the heavens and the phenomena of nature) and closing. Hence topics of transendent were more dominant than science themes.

The Systematical Works

Yunan opened his commentary by long introduction containing about his motivation to write commentary, as well as short posts related to the overall topic interpretation of each Sura. He has been grouping several passages in a subject, if the discussion was the same theme and interrelated. This matching was done by Didin Hafidhuddin (1951) in the works of Tafsîr al-Hijrî in which he divided one sura in several themes (Didin, 2001, vii).

In the early interpretation of Sura, Yunan depicted the position and meaning of the name of Sura and illustrated the number of verses, words and the number of letters in each Sura. It was frequently poured in “iftitah” of each chapter”. In addition, he explained the first verse positioned in sura, described correlation each verse and cites the history to support its interpretation.

He interpreted the verse-by-verse and expressed munasabah of the previous paragraph. It will produce the theme of harmony in which the Qur’an described other verses of the Quran. He did not interpret each word but he made clear one word that became the discussion of the verse. For example, the interpretation of Al-Mujadalah:1 discussion about zihar. In this case, Yunan only defined what is zihar? After he had explained previous events by using descriptive explanations (Yunan, 2014, 53).

Meanwhile, Quraish Shihab, his professor, explained in detail the definition clause (Quraish, 2003, 5). The writer argues the systematical interpretation between Quraish Shihab and Yunan Yusûf were almost the same in which they interpreted the verse-by-verse and included munasabah either in the sura or verse. At the end of interpretation, he stressed the message and the lessons contained in the verses of the Quran itself and gave a summary in each Sura.

Novelty of Yunan's works

It has been described previously Khuluqun 'Adzîm was one of the Indonesian texts having distinctive characteristics in different sides. First, Yunan interpreted the verse based on the following sura from al-Fatiḥah to An-Nâs but he explained Quran started from the last juz 30, 29 and 28 respectively. Its difference was absolutely prominent of his work compared in other commentaries both classical, modern and contemporary exegesis.

Secondly, the determination of titles works was extremely different and unique. For instance, Quraish's work consisted of twelve volumes named by Tafsîr al-Miṣbah in order to its work to be a light and guidance to readers in Indonesia. However, each juz of his texts was given different names according to the message and wisdom contained in the Sura. It means he was desired Indonesian Muslims understanding the message of Quran and being Quran as regulation to their life. In this case, he attempted to explore the message of the Quran through his works and intentions to re-open the insight of the text benevolent through observation and critical opinion.

Third, contrary to the previous interpretation both al-Miṣbah and al-Hijrî, the differences were appeared on the explicit description of the sequence of Sura, the number of verse and letter. he interpreted the benefit of those and identifies the reasons name of each juz. Fourth, he adopted munasabah which has been applied by classical and modern scholars both in terms of title and the interpretation of the verse.

Conclusion

Tafsir Khuluqun 'Adzim was one of exegesis that must be voiced by the reviewers to unearth contemporary Indonesian commentaries. According to the authors, its work was an answering of his curious of the problems faced by particular communities and occurred generally in some state bureaucracy. Therefore, the exegesis consisted of moral message for any individual to have a certain character as the Prophet's attitude. The other messages for Indonesian leader were available on juz 28 in which they have to imitate the Prophet's attitude as the leader of the State which is capable of the creation of peace and prosperity.

At the first glance of the previous explanation, the author finds and defines some of the methodologies used by Yunan Yusûf associated with sources, methods, and style of commentary. The writer is learning to analyze the works of commentary so that the determination is far from the truth and need to be investigated. The doubt is certainly due to the writer has never discovered the reviewer commentary discussing interpretations related Yunan's methodology. This article concludes that the better sources are referred the more authentic the exegesis is and the more dominant the type of commentaries is the more pattern work is.

Bibliography

- Al-Atsqalâni, Ibnu Hajar. *Fath al-Barî*, Mesir: Dar al-Kutub, 1994
- Bowering, Gerhard. *The Mystical Vision of Existence*, New York: Walter the Gruyter, 1980
- C.Chittick, William. *Makers of The Muslim World: Ibn Arab Heir To The Prophets*, Oxford: One World, 2005
- Al-Farmâwî, al-Bidāyah fî al-Tafsîr al-Maudlū'î: *Dirāsah Manhajiyah Maudlū'iyah*, tth Fatmawati, *Sejarah Dakwah Rasulullah saw di Makkah dan Madinah*, Pontianak: Jurnal IAIN Pontianak, 2013
- Gusmian, Islah. *Paradigma Penelitian Tafsir di Indonesia*, Jurnal Empirisma Vol.24, No.1, 2004
- Hafidhuddin, Didin. *Tafsir Al-Hijri: Kajian Tafsir Al-Qur'an Surat Al-Maidah*, Jakarta: Yayasan Kalimah, 2001
- Hamka, *Tafsir Al-Azhar*, Jakarta: Pustaka Panjimas, 1983
- Izutsu, Toshihiko. *Sufism and Taoism: a comparative study of Key Philosophical Concepts*, English: Iwanami Shoten, 1993
- Jazuli, Sulaeman. *Kepastian Hukum Gadai Tanah dalam Islam*, Yogyakarta: DeePublish, 2015
- Kementrian Kesehatan, *Ringkasan Eksekutif Data dan Informasi Kesehatan*, Sumatera: Bakti Husada, 2014, h.10
- Luling, Gunter. *A Challenge to Islam For Reformation: The Rediscovery Reliable Reconstruction of Comprehensive Pre Islamic Christian Hymnal Hideen in The Kuran Under Earliest Islamic Interpretations*, Delhi: Motilal Barnasidas, 1993
- Al-Maraghi, Mushtofa. *Tafsir al-Maraghi Juz 29*, Semarang: Toha Putra, 2003
- Masudi, Ghuftron. *Fikih Mua'malah kontekstual*, Jakarta: Raja Grafindo Persada, 2001
- Misrawi, Zuhairi. *Madinah: Kota Suci, Piagam Madinah, dan Teladan Muhammad saw*, Jakarta: Kompas Media Nusantara, 2009

- Mustafa al-Farran, Syaikh Ahmad. Tafsir Imam ASyafi'î, Riyadh: Dar at-Turmudiyah, 2006
- Poston, Larry. Islamic Dakwah in the West, Muslim; Missionary Activity and Dynamics Conversion to Islam, New York: Oxford University Press, 1992
- Al-Qattan, Manna' Khalil. Mabâhith fi 'Ulûm al-Qur'an, Beirut: Dar al-Rasyid, tth
- Al-Qurṭūbī, Tafsīr al- Qurṭūbī, Kairo: Dar Sya'b, 1372
- Quthb, Sayyid. Tafsir Fī Zīlāl al-Qur'an Jilid 12, Beirut: Dar asy-Syuruq, 1992
- Raghib As-Sirjani, Raghib. The Harmony of Humanity, terjemahan dari Mustarak Insan, Jakarta: Pustaka Al-Kautsar, 2015
- Al-Sabuni, Ali Muhammad. al-Thibyan fi 'ulum Al-Qur'an al-karim, Kairo: Dar al-Shuruq, 1983
- Saleh, Ahmad Syukri. Metodologi Tafsir al-Qur'an Kontemporer Dalam Pandangan Fazlur Rahman Ciputat: Gaung Persada, 2007
- Shihab, Quraish. Al-Qur'an dn Maknanya, Jakarta: Lentera Hati, tth
- , kaidah Tafsir : Syarat, KetentuandanAturan yang Patut Anda Ketahui dalam Memahami Ayat-ayat Al-Qur'an, cet. II, Ciputat: Lentera Hati, 2013
- . Sejarah dan 'Ulûm al-Qur'ân, Jakarta: Pustaka Firdaus, 1999
- . Tafsir Al-Misbah: Pesan, Kesan dan Keserasian al-Qur'an, Jakarta: Lentera Hati, 2003
- . Wawasan al-Qur'an, Jakarta: Lentera Hati, tth
- Al-Suyuti, Jalaluddin. Tabaqat al-Mufassirin, Beirut: Dar al-Fikr, tth
- Al-Syu'aibi, Ahmad Qaid. Watsiqah Al-Madinah: Al-Mazmun Wa al-Dilâlah, Beirut: tth
- Ushama, Thaheem. metodologi Tafsir al-Qur'an, Jakarta: Riora Cipta, 2000
- Yahya, Harun. Design in Nature, London: Ta-Ha Publisher, 2004
- Yunus 'Ubaidi, Hasan. Dirâat wa Mabâhith fi Tārikh al-Tafsīr wa Manāhij al-Mufassirīn, Kairo: Markaz al-Kitāb li al-Nasyr, 1991
- Yusûf, Yunan. Alam Pikiran Islam Pemikiran Kalam; Dari Khawarij ke Buya Hamka Hingga Hasan Hanafî, Jakarta: Kencana, 2014
- . Corak Pemikiran Kalam Tafsir Al-Azhar: Sebuah Telaah Tentang Pemikiran Hamka Dalam teologi Islam, Jakarta: Pusat Studi Sekolah Pascasarjana, 1989
- . Tafsir al-Qur'an Qad Sami 'Allah: Bûn-Yânûn Marsûs, Jakarta: Lentera Hati, 2014
- . Tafsir Juz Tabarak (Khuluqun 'Adzîm), Jakarta: Lentera Hati, 2013

The Implications of Negative Masculinity and Femininity to the Political, Social and Economic Aspects of the Qur'anic Perspective

Ulvah Nur'aeni¹

A. Background

At the end of the 20th century, precisely 1960-1970, the movement of feminism in the West is much influenced by the philosophy of existentialism. Jean Paul Satre, the figure who developed this theory, argues that humans do not have the essence or nature, because the nature is formed by the environment. The theory is then continued by Simone de Beavoir who holds that the feminine traits that show parenting, nurturing, are the traits shaped by the patriarchal culture.²

For other researchers of different views with the philosophy of existentialism, such as Unger, he states that the differences in male and female characters are due to the biological anatomy and the chemical elements contained within them. So the result of his research shows that the male character is positive and the female character is negative.³ While other reviewers such as Heilbrun⁴, Spence, Helmreich, Stapp⁵ and Bem⁶ seem to further develop the theory of existentialist philosophy. Their study attempts to eliminate gender stereotypes between men and women considered separate in each individual. Both views are different though, but have similarities that their research resulted from some tests conducted to individuals or human communities.⁷

1 MA Student of Islamic Studies at State Islamic University of Syarif Hidayatullah Jakarta, Indonesia, urafameteora@gmail.com

2 According to me, 1960-1970 century is the transitional period from the first period expressed by Hoffman to the second period that experienced a change in the concept of masculinity and femininity. See Sachiko Murata, *The Tao of Islam; A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, trans. Rahmani Astuti and M.S Nasrullah, (Bandung: Mizan, 1992), 7.

3 Rhoda K. Unger, *Female and Male; Psychological Perspectives*, (New York: t.p: 1979), 30.

4 Alfred B. Heilbrun, Jr., "Measurement of Masculine and Feminine Sex Role Identities as Independent Dimensions," *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 44, no. 2, 1976, 183.

5 Janet T. Spence, Robert Helmreich and Joy Stapp, "Rating of Self-Esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity," *Journal of Personality and Social Psychology* 32, no. 1, 1975, 29.

6 Sandra L. Bem, "The Measurement of Psychological Androgyny", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42, no. 2, 1974, 155.

7 The tests to do this research include using Adjective Check List, Personal Attributes Questionnaire (PAQ), and others.

Sachiko Murata's study seems to be a stark contrast to other reviewers. Murata sees aspects of masculinity and femininity from the perspective of Islamic theology. She tried to bring the concept of Taoism which there are similarities with the concept of Islam. According to her the character of yin is identical with beauty (*jamāl*), whereas yang is identical with majesty (*jalāl*). Another interesting point from Murata's thought is on the human level masculinity and femininity have both positive and negative sides. For him both sides of this need a balance that will be *insān kāmil*.⁸

Murata's thought inspired many researchers. One of them Nur Arfiyah Febriani who examines the destruction of nature and gender relations in the Qur'an. For him the destruction of nature is caused by both masculine and feminine characters, not masculine characters alone as developed by ecofeminism. However, based on writer's searches of several verses relating to masculinity and femininity in the Qur'an, the imbalance of masculine and feminine characters implicates not only the destruction of nature, but can lie in the political, social and economic aspects. Here is the relevance of the author to examine and explore more deeply about the implications of the imbalance of masculine and feminine characters. Therefore, the problem that is answered in this paper is related to the implications or damage caused by the negative masculine and feminine characters in the Qur'an.⁹

B. Masculinity and Femininity in the Western Scientific Framework

The study of masculinity and femininity¹⁰ entered the realm of psychological studies in the 20th century.¹¹ Hoffman divides this century into two categories based on the development of his studies, from 1920-1970 and from 1970 to 2000. The period 1920-1970 the concept of masculine and feminine characters

8 Sachiko Murata, *The Tao of Islam; A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, trans. Rahmani Astuti and M.S Nasrullah, (Bandung: Mizan, 1992), 9-10.

9 Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, (Bandung: Mizan Pustaka, 2014).

10 Gill defines masculinity: "concern with the attainment of objective external to the interaction process", and femininity as "centers on relational personality traits, such as understanding, caring, nurturance, responsibility, considerateess, and sensitivity". See Kay M. Palan, Charles S. Areni, Pamela Kiecker, "Reexamining Masculinity, Femininity, and Gender Identity Scales," *Marketing Letters* 10, no. 4, November 1999, 365. See also Carrie Paechter, "Masculine Femininities / Feminine Masculinities: Power, Identities and Gender," *Gender Education*, 257 and see Stephen Frosh, *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis*, (New York: Taylor & Francis e-Library, 2002), 3-4.

11 J G Morawski, "The Measurement of Masculinity and Femininity: Engendering Categorical Realities", (Durham: Duke University, 1985), 108.

is a separate character and not related to each other in each individual. While in the later period there is an extension of the concept object.¹² In the period 1970 to 2000, the phenomenon of androgyny became a concern. Bem argues that many individuals allow androgyny to have masculine and feminine characters in one individual depending on the situation at hand.¹³

Traditionally, masculinity and femininity are seen as contradictory in the personal dimensions of character, attraction, and the roles that distinguish men and women.¹⁴ This view is prevalent among traditional societies, where men should have masculine characters and so do women with feminine characters. Even in these times masculine and feminine differences are associated with biological differences that affect the character, quality and potential of men and women. The result of this biological difference is not uncommon precisely in cornering women as second class, in which masculine characters are superior to feminine characters.¹⁵ However, due to the development of modern society, the view was replaced with a new concept. The concept that opposes the view that masculine and feminine are contradictory characters.¹⁶ Like Orlofsky, Stake and Heilbrun, this new view sees masculine and feminine characters as independent dimensions that these two characters exist within each individual.¹⁷

-
- 12 Rose Marie Hoffman, "Measurement of Masculinity and Femininity: Historical Perspective and Implication for Counseling", *Journal of Counseling and Development* 79, 2001, 472-476.
- 13 Sandra L. Bem, "The Measurement of Psychological Androgyny", *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42, no. 2, 1974, 155.
- 14 According to Jacob L. Orlofsky and Jayne E. Stake, this view can actually be seen as a unified whole of the differences in character, interests and masculine and feminine behavior. See Jacob L. Orlofsky and Jayne E. Stake, "Psychological Masculinity and Femininity: Relationship to Striving and Self-Concept in The Achievement and Interpersonal Domains," *Psychology of Women Quarterly* 6, 1981, 218, See also Rose Marie Hoffman, "Measurement of Masculinity and Femininity: Historical Perspective and Implication for Counseling", *Journal of Counseling and Development* 79, 2001, 472.
- 15 Quoted from Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, "(Bandung: Mizan Pustaka, 2014), 145.
- 16 This view lasted from 1920 to 1970. See Rose Marie Hoffman, "Measurement of Masculinity and Femininity: Historical Perspective and Implication for Counseling", *Journal of Counseling and Development* 79, 2001, 472.
- 17 Jacob L. Orlofsky and Jayne E. Stake, "Psychological Masculinity and Femininity: Relationship to Striving and Self-Concept in The Achievement and Interpersonal Domains," *Psychology of Women Quarterly* 6, 1981, 219, see also Alfred B. Heilbrun, Jr., "Measurement of Masculine and Feminine Sex Role Identities as Independent Dimension," *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 44, no. 2, 183. In addition to these factors of development of modern society, the deterioration of a society due to the prolonged economic factors such as that occurring in Gaza caused masculine and feminine characters to be traditionally changed. Housewives and young

The views of Orlofsky and Stake have something in common with Bem's view that offers the concept that masculinity and femininity are an independent idea. Bem sees that men and women have varying characters and abilities of masculine and feminine. Moreover, the characteristics of this type of gender can affect behavior and increase one's activity.¹⁸ Bem's proposed concept then reinforces with evidence that men and women who exhibit high quality in masculine and feminine characters are capable of controlling situations, independent, and sensitive to others. Conversely, someone who shows high quality on a single character only able to control the situation related to one character only.¹⁹

Dealing with masculine and feminine characters, researchers have categorized and even developed a second category of characters. Bem not only classifies masculine and feminine, but he develops it into four categories, namely feminine, masculine, androgynous and neutral.²⁰ While Spence, Helmreich and Stapp developed into three categories, namely masculine, feminine and specific sex.²¹ Unlike Heilbrun, he still classifies it on two characters only, namely masculine and feminine. His research using the Adjective Check List gives a picture and masculine and feminine characters as below:²²

women play a role in supporting their families. Muhanna argues that the entry of women in the public sector here does not indicate the existence of women's emancipation, because it paralyzes young women when forced to work outdoors when the 2nd intifada takes place. See the review of Aitemahad Muhanna, *Agency and Gender in Gaza: Masculinity and Family during the Second Intifada*, *Gender & History* 27, no. 1, April 2015, 230.

- 18 Quoted by Yingying Yang and Edward C. Merrill, "Cognitive and Personality Characteristics of Masculinity and Femininity Predict Wayfinding Competence and Strategies of Men and Woman," *Sex Roles*.
- 19 See in Jacob L. Orlofsky and Jayne E. Stake, "Psychological Masculinity and Femininity: Relationship to Striving and Self-Concept in The Achievement and Interpersonal Domains," *Psychology of Women Quarterly* 6, 1981, 219.
- 20 Anna Herman Jeglińska, Anna Grabowska, and Stanislaw Dulko, "Masculinity, Femininity, and Transsexualism," *the Archives of Sexual Behavior* 3, no. 6, December 2002, 529.
- 21 This result was obtained based on research using Personal Attributes Questionnaire to the student community. In this study, subjects were asked to assess themselves from a range of traits and traits in males and females. Read more Janet T. Spence, Robert Helmreich and Joy Stapp, "Rating of Self-Esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity," *Journal of Personality and Social Psychology* 32, no. 1, 1975, 29-30.
- 22 Alfred B. Heilbrun, Jr., "Measurement of Masculine and Feminine Sex Role Identities as Independent Dimensions," *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 44, no. 2, 1976, 183-184.

No	Maskulin	Feminin
1	Aggressive	Appreciative
2	Arrogant	Considerate
3	Assertive	Contented
4	Autocratic	Cooperative
5	Conceited	Dependent
6	Confident	Emotional
7	Cynical	Excitable
8	Deliberate	Fearful
9	Dominant	Feminine
10	Enterprising	Fickle
11	Forceful	Forgiving
12	Foresighted	Friendly
13	Frank	Frivolous
14	Handsome	Helpful
15	Hard-headed	Jolly
16	Industrious	Modest
17	Ingenious	Praising
18	Inventive	Sensitive
19	Masculine	Sentimental
20	Opportunistic	Sincere
21	Outspoken	Submissive
22	Self-confident	Sympathetic
23	Sharp-witted	Talkative
24	Shrewd	Timid
25	Stern	Warm
26	Strong	Worrying
27	Tough	
28	Vindictive	

C. Masculinity and Femininity in the Islamic Scientific Framework

Based on the masculine and feminine characters described by Heilbrun, it can be seen that there are negative and positive characters that appear on the masculine and feminine characters.²³ Uniquely, the concept of masculine and feminine as well as positive and negative characters are also contained in the Qur'an. Sachiko Murata argues that both masculine and feminine characters exist in every human being and both have good and bad character. Therefore, the Qur'an frees mankind to choose either masculine or feminine characters both positive and negative to represent the quality of his personality.²⁴ Nevertheless, there are also views of some scholars who tend to position men superior to women, or in other words masculine characters are superior to feminine characters. This view is exacerbated by legitimizing the verses of the Qur'an. The Qur'anic verse commonly used to denote masculine superiority is An-Nisa / 4: 34. The verse is often used as a means to subdue women. Among the views that cornered it is about the superiority of male leadership, because the verse mentions that man is his qawwam woman. Then the woman must obey her husband to be called a shalihah Muslim, besides the husband has the right to beat his wife to avoid insubordination, and if a wife does not accept the submission, a husband has the right to divorce his wife. The incomplete view and understanding of the above verse and the neglect of a husband's obligation to a wife makes women second-class citizens and demeaning the role, character and quality of women.²⁵ Even in some cases, erroneous interpretation leads to Domestic Violence (KDRT).²⁶

23 The study of masculine and feminine characters in one dimension or in terms used by Spence, Helmreich and Holahan "mimic the characters" yielded fascinating results. Men are considered superior to women on characters that reflect personal skills and goal orientation. While women are considered the most superior on the nature that shows the sensitivity of social emotions and orientation on interpersonal relationships. Read more in Janet T. Spence, Robert L. Helmreich and Carole K. Holahan, "Negative and Positive Components of Psychological Masculinity and Femininity and Their Relationships to Self-Reports of Neurotic and Acting Out Behaviors," *Journal of Personality and Social Psychology* 37, no. 10, 1979.

24 Referred by Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, (Bandung: Mizan Pustaka, 2014), 163-167.

25 Kaukab Siddique, *Menggugat "Tuhan yang Maskulin"*, trans. Arif Maftuhin, (Jakarta: Paramadina, 2002), 11-12. See also Siti Musdah Mulia and Marzani Anwar. Ed, *Keadilan dan Kesetaraan Jender Perpektif Islam*, (Tim Pemberdayaan Perempuan Bidang Agama Departemen Agama RI, 2001), 69.

26 Syafiq Hasyim, Ed, "Kekerasan dalam Rumah Tangga: Sebuah Kejahatan yang Tersembunyi" in Menakar "Harga" Perempuan, (Bandung: Mizan), 192-193. See also Farha Ciciek, *Ikhtiar dalam Mengatasi Kekerasan dalam Rumah Tangga; Belajar dari Kehidupan Rasulullah saw*, (Jakarta: Lembaga Kajian Agama dan Gender, 1999), 27.

The quality of the woman's mind was subjected to a view that marginalized feminine character. Some scholars hold that the mind of the woman is half of man's reason. One view comes from the understanding of the Qur'anic verse in the letter of Al-Baqarah / 2: 282. Faḥ Allah Kasyanī as explained by Nur Arfiyah Febriani explains the verse that inherently, the intelligence of women is indeed weaker than men. Male and forget is not the innate nature of men. Similar opinions are also heard from other Muslim intellectuals such as Ṭabāṭabā'i, Hamka, al-Sabūnī, al-Zamakhsyarī, Fakh al-Rāzī and al-Biqā'i. In contrast to his view Muḥammad 'Abduh who acknowledged the similarity of potential men's intellect with women. Differences in the view stems from the problem of testimony, in which male witness with female one to two.²⁷ In addition to the letter of Al-Baqarah verse 282, the hadith about the testimony was also a mainstay of scholars argument that favor the masculine character.²⁸

According to Nasaruddin Umar, Islam recognizes a difference. The difference lies in the biological aspect called the gender attribute. However, the distinction is not intended to undermine or favor one of the women or men.²⁹ Views that differentiate men and women from biological side will have implications on the gender burden of determining socio-cultural roles in society. whereas the role in society should not be determined by biological attributes.³⁰ Murtaḍa Muṭahhari further adds that the difference between men and women is not a matter of imperfection or perfection, but the purpose of its creation is to be able to relate well to one another.³¹

27 Referred by Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, (Bandung: Mizan Pustaka, 2014), 147-151.

28 Hadith in question is the following hadith, which means:

"O women! Give alms to you and keep on doing istighfar. Because I see you more crowded to be the inhabitants of hell. "One who is quite smart among them asked:" O Messenger of God, why we women are more crowded to be inhabitants of hell? "Rasulullah said," you many cursed and denied the husband. I do not see that lack of reason and religion from the possessor of understanding more than your group. "The woman asked again:" O Messenger of Allah! What is the purpose of lack of reason and religion? "The Messenger of Allah replied:" The intention of lack of reason is that the witness of two women is the same as one man's testimony. They replied: "Yes, O Messenger of Allah." The Prophet also said: "that is what is meant by lack of reason. Likewise, women do not pray in the night and then break their fast during Ramadhan because of menstruation. So this is what is said lack of religion." Quoted from Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, (Bandung: Mizan Pustaka, 2014), 153.

29 Nasaruddin Umar distinguishes gender issues on 3 matters; namely gender attributes, gender identity and gender burden. Gender attributes are biological accessories that distinguish men and women. Gender identity is an inherent specialty of men or women. And cultural values and roles in men and women are called gender burdens. See Nasaruddin Umar, *Kodrat Perempuan dalam Islam*, (Jakarta: Lembaga Kajian Agama dan Gender, 1999), 7-8.

30 Nasaruddin Umar, *Kodrat Perempuan dalam Islam*, (Jakarta: Lembaga Kajian Agama dan Gender, 1999), 2.

31 Murtaḍa Muṭahhari, *Filsafat Perempuan dalam Islam*, trans. Arif Mulyadi, (Yogyakarta: Rausyanfikir Institute, 2012), 135.

D. Classification of Masculinity and Femininity in the Qur'an

Furthermore, Murata provides indicators of both masculine and feminine characters. According to the positive masculine character of a soul that is at peace with God and able to overcome anger. Among the positive masculine characters contained in the Qur'an are consistent (QS.8 / 45), worldwide (QS 17/70, 49/13), competitive (QS 18/30), active (QS 4 / 95: 47/31), fair (QS 5/42, 49/9, 60/8), true (QS 14/17; 49/15), logical (QS.2 / 164; 13/4, 16 / 12; 29/35), independent (QS 8/53), and others. While the negative masculine characters are the traits that resemble the demons and self-immolation. Negative masculine characters include; arrogant (QS 7/48, 40/60), exploitative (QS 2/60; 5/32, 33; 7/56; 26/183; 28/4, 39;), miser (QS 4/128), many argue (QS 18/54, 22/3, 16/4), extravagant (QS 17 / 26-27), and others. The positive feminine character indicates servanthood, submission and obedience. Positive feminine characters include; obedient (QS: 1/5; 2/21; 8/46), patient (QS 16/42; 46/35; 8/66), tawakal (QS 8/49, 3/122,159; 9 / 129: 10/71; 11/56, 88; 12/67; 13/30), sincere (QS 2/139; 4/125; 7/29; 39/2), and other properties. Meanwhile, the negative feminine is the one who succumbs to the lower provisions / lust. The negative feminine character belonging to this category is weak (QS 4/28), complaining (QS 7 / 19-20), the love of wealth (QS 104 / 1-4), cheating on property (QS. / 1-4), gossip (49/12), and other characters.³²

E. Negative Masculine and Feminine Character in Al-Qur'an and Its Implication to Social, Political and Economic Aspect

After searching the Qur'anic verses about masculine and feminine both positive and negative, the authors found that masculine and feminine characters considered negative had adverse implications for personal life as well as wider social life, especially on social and economic issues. One indication of these negative implications is found in al-Qaşāş / 28: 4 which spoke about the pride of Pharaoh. The negative masculine character possessed by Pharaoh is pride which is affected of the destruction of society's order which should be safe, peaceful and peaceful.

Lo! Pharaoh exalted himself in the earth and made its people castes. A tribe among them he oppressed, killing their sons and sparing their women. Lo! he was of those who work corruption.(QS. al-Qaşāş / 28: 4)

32 Sachiko Murata, *The Tao of Islam; A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, trans. Rahmani Astuti and M.S Nasrullah, (Bandung: Mizan, 1992), p. 350-352. See also Nur Arfiyah Febriani, *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an*, (Bandung: Mizan Pustaka, 2014), 168-169.

According to Wahbah az-Zuhaili, because of pride, self-defeating and fear of loss of power, he kills the sons and lets girls live, harassing and insulting them and even spreading fear and terror.³³ It was clarified by M. Quraish Shihab that the damage done by this Egyptian ruler among others; first, as a result of his pride, breeds much damage; second, to destroy the one to strengthen its power; third, threatening to lose many lives resulting from the killing of innocent people and humiliating the women who were left alive.³⁴

In addition, cheating on property is one of the negative feminine characters affected of the economic aspects in a society. It is contained in Surat al-Muṭaffifīn / 83: 1-3 which reads:

Woe unto the defrauders (1), Those who when they take the measure from mankind demand it full (2), But if they measure unto them or weight for them, they cause them loss (3). (QS. Al-Muṭaffifīn/83: 1-3)

The verse describes the threat to the person who commits fraud in the trade. Cheating here consists of two things as listed in paragraphs 2 and 3, namely the person receiving the dosage and demanding the excess and which reduces the scales or doses in the transaction. Quraish Shihab stated that this behavior is not only cheats, but also it is the act of theft and abuse. It means that harassment is the action which is involved the predator to cheat it by underestimating his partner.³⁵ In a hadith narrated by Ibn Mājah described the dangers of trade that could harm others.³⁶ Because in life sharia prosecuted for mutual respect, safeguard the rights of others, and maintain good relationships with fellow partners, and need to keep the tranquility of others.³⁷

The description above shows that the negative characters have implications for major damage. It becomes important to examine more deeply in anticipation of the apparent deterioration in real life with a broad context. Surely this anticipation needs to involve every individual who has both masculine and feminine characters in order to be able to balance the two characters in a better direction.

33 Wahbah az-Zuhaili, *at-Tafsīr al-Munīr fī al-'aqīdah as-Sharī'ah wa al-Manhāj*, (Beirut: Dār al-Fikr al-Mu'āṣir, 1998), 56-57. See also Sa'īd Ḥawwā, *al-Asās fī at-Tafsīr*, (Egypt: Dār as-Salām, 1999), 4060.

34 M. Quraish Shihab, *Tafsīr al-Miṣbāḥ*; Pesan, Kesan dan Keserasian Al-Qur'an, (Jakarta: Lentera Hati, 2002), vol. 10, 307.

35 M. Quraish Shihab, *Tafsīr al-Miṣbāḥ*; Pesan, Kesan dan Keserasian Al-Qur'an, (Jakarta: Lentera Hati, 2002), vol. 10, 123.

36 عن ابن عباس رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا ضرار ولا ضرارز (رواه ابن ماجه)
"From Ibn Abbas r.a Rasulullah SAW said: There is no danger and harm to others." (H.R. Ibn Mājah).

37 Rusydi AM, "Perdagangan dalam Perspektif Al-Qur'an," in *Dissertation of Graduate Program of State Islamic University of Syarif Hidayatullah Jakarta*, 2001, 193-194.

F. Conclusions

The topic of masculinity and femininity is positioned in two scientific frameworks, both within the framework of western and Islamic scholarship. Both have a particular debate that each has similarities and differences. The common thread of both is a view that emphasizes the difference between masculine and feminine characters based on biological aspects. Which view is certainly rejected by many intellectuals who argue that the role and character of men and women cannot be seen from the biological aspect, but can be seen from the social culture in which they life.

The intellectuals' view that distinguishes the masculine and feminine characters based on the biological aspect of the end will align the masculine character as a character superior to the feminine character. However, in this paper the authors position on the view that both masculine and feminine characters have both positive and negative sides. And both characters are present in each individual.

In relation to the negative masculine and feminine characters which become the author's analysis in this paper, the authors find that the negative character has implications or adverse effects on the social and economic aspects of the Qur'an's perspective.

BIBLIOGRAPHY

Al-Qur'ān al-Karīm

AM, Rusydi. "Perdagangan dalam Perspektif Al-Qur'an." In Disertation of Graduate Program of State Islamic University of Syarif Hidayatullah Jakarta. 2001.

Bem, Sandra L. "The Measurement of Psychological Androgyny". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42. no. 2. 1974.

Ciciek, Farha. *Ikhtiar dalam Mengatasi Kekerasan dalam Rumah Tangga; Belajar dari Kehidupan Rasulullah saw.* Jakarta: Lembaga Kajian Agama dan Gender. 1999.

Febriani, Nur Arfiyah. *Ekologi Berwawasan Gender dalam Perspektif Al-Qur'an.* Bandung: Mizan Pustaka. 2014.

Frosh, Stephen. *Sexual Difference: Masculinity and Psychoanalysis.* New York: Taylor & Francis e-Library. 2002.

Ḥawwā, Sa'īd. *al-Asās fī at-Tafsīr.* Egypt: Dār as-Salām. 1999.

Hasyim, Syafiq. Ed. *Menakar "Harga" Perempuan.* Bandung: Mizan.

Heilbrun, Alfred B. Jr. "Measurement of Masculine and Feminine Sex Role Identities as Independent Dimension". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 44. no. 2.

- Hoffman, Rose Marie. "Measurement of Masculinity and Femininity: Historical Perspective and Implication for Counseling". *Journal of Counseling and Development* 79. 2001.
- Jejen, Musfah. *Indeks Al-Qur'an Praktis*. Jakarta: Hikmah. 2007.
- Jeglińska, Anna Herman Anna Grabowska, and Stanislaw Dulko. "Masculinity, Femininity, and Transsexualism," *Archives of Sexual Behavior* 3. no. 6. Desember. 2002.
- Morawski, J. G. "The Measurement of Masculinity and Femininity: Engendering Categorical Realities". Durham: Duke University. 1985.
- Mulia, Siti Musdah and Marzani Anwar. Ed. *Keadilan dan Kesetaraan Gender Perspektif Islam*. Tim Pemberdayaan Perempuan Bidang Agama Departemen Agama RI. 2001.
- Murata, Sachiko. *The Tao of Islam; A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, trans. Rahmani Astuti and M.S Nasrullah. Bandung: Mizan. 1992.
- Mutahhari, Murtada. *Filsafat Perempuan dalam Islam*. trans. Arif Mulyadi. Yogyakarta: Rausyanfikir Institute. 2012.
- Orlofsky, Jacob L. and Jayne E. Stake. "Psychological Masculinity and Femininity: Relationship to Striving and Self-Concept in The Achievements and Interpersonal Domains". *Psychology of Women Quarterly* 6. 1981.
- Palan, Kay M. Charles S. Areni, Pamela Kiecker. "Reexamining Masculinity, Femininity, and Gender Identity Scales". *Marketing Letters* 10. no. 4. November. 1999.
- Paechter, Carrie. "Masculine Femininities/Feminine Masculinities: Power, Identities and Gender". *Gender Education*.
- Shihab, M. Quraish. *Tafsir al-Misbah; Pesan, Kesan dan Keserasian Al-Qur'an*. Jakarta: Lentera Hati. Vol. 10. 2002.
- _____. *Tafsir al-Misbah; Pesan, Kesan dan Keserasian Al-Qur'an*. Jakarta: Lentera Hati. Vol. 15. 2002.
- Siddique, Kaukab. *Menggugat "Tuhan yang Maskulin"*. trans. Arif Maftuhin. Jakarta: Paramadina. 2002.
- Spence, Janet T. Robert L. Helmreich and Carole K. Holahan. "Negative and Positive Components of Psychological Masculinity and Femininity and Their Relationships to Self-Reports of Neurotic and Acting Out Behaviors". *Journal of Personality and Social Psychology* 37. no. 10. 1979.
- Spence, Janet T. Robert Helmreich and Joy Stapp. "Rating of Self and Peers on Sex Role Attributes and Their Relation to Self-Esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity". *Journal of Personality and Social Psychology* 32. no. 1. 1975.

- Umar, Nasaruddin. *Kodrat Perempuan dalam Islam*. Jakarta: Lembaga Kajian Agama dan Gender. 1999.
- Yang, Yingying dan Edward C. Merrill. "Cognitive and Personality Characteristics of Masculinity and Femininity Predict Wayfinding Competence and Strategies of Men and Women". *Sex Roles*.
- az-Zuhaili, Wahbah. *at-Tafsir al-Munir fi al-'aqidah as-Shari'ah wa al-Manhaj*. Beirut: Dar al-Fikr al-Mu'ashir. 1998.

Academic Problems and Challenges of International Postgraduate Students in Istanbul

Fahad Vadakke KADAVTH¹

Introduction

In the last decade, Turkey government has trying to increase the quality of higher education in the country; there is no doubt that it is the very an essential thing for the developing Turkey's future. This idea will affect and speed up the countries economical and social uprising. Internationalize the higher education system is a major step to increase the quality of higher education in a country. Internationalization is a complex process and has multiple components. According to the report, the countries that have the largest numbers of international students also occupy the largest economic because of the international higher education they offer.² EU authorities actively working for internationalize the higher education system for more than two decades, as part of the move to economic and political integration. At first, the EU promoted and lavishly funded programs such as ERASMUS that provided large numbers of EU university students with academic experiences outside their home country (Huisman & Van der Wend, 2005) Universities are the very important role to internationalize the higher education. Universities are making the plan to attract international students with different type of activities. According to the York University Academy plan 2010; "For York over the next five years, a key imperative is a redoubling of efforts to internationalize the university. This will be accomplished by increasing the presence of graduate and undergraduate international students and faculty members on the university's campuses, and by increasing the opportunities for members of the community to gain global experience (York University, UAP2010 p.7). While, Turkey government also understood that attract international students is an important component to increase the quality of higher education in Turkey. For this reason, Turkey has taken good steps to reach this very important goal. Turkey Scholarship program (Turkey Bursileri) is the very important step in this regard and other private universities also cooperating with this idea as well.

1 PhD Student, İstanbul University Department of Islamic Studies, fahadgafoor@gmail.com

2 Mahmut Özer: Insight Turkey Vol. 18/ No. 4 / 2016 p. 53

The number of students increased year by year, it is reported 5378 students were studying Turkey in the year of 1983. In 2000 the number of international students was 16656 and in 2013 the number of students increases as 55000.³ The council of higher education (CoHE) aims to increase the number of international students in Turkey to approximately 100000 students by 2015/2016.⁴ As a result of these efforts, currently Turkey has got attention from international students from different countries. Turkey must have accommodated number of students from Syria, Iraq, and Libya because of the internal political war in those countries. Totally Turkey has enough foreign students to compare with other developed countries those accommodating more international students.

In these circumstances, this study aims to find out very important problems and challenges which face international students in Turkey, particularly in Islamic studies department. The study will mainly focus on academic issues because academic is brought these students to Turkey.

Academic Problems

1. Language Problem

Turkish is the national language of Republic of Turkey. Most of the people speak Turkish language only, very rare to see people able to speak any other foreign languages than the Turkish language. It is necessary to learn the Turkish language to whom coming to Turkey for purpose of education, because the Turkish language is the medium of instruction at the most of the universities in Turkey. By this reason, student coming from out of Turkey need to learn the Turkish language to pursue his/her higher education in Turkey universities. One year Turkish language course has given to international students under TÖMER (Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi) before starting the university education. It is necessary to pass this course to start the education at the university. Indeed, the one-year language courses not enough to develop a foreign language for an academic level, because the course which passed the international students is thought very basic lessons of Turkish language, not an academic language course. The same problem has been facing international students from different cities of Turkey. According to study on academic problems of international students in Izmir, Yasemin Karamanli and Nusren Aslan state that: 'according to our personal interviews with international students in Izmir they are not satisfied with Turkish language course and it's not able to achieve the academic Turkish language level.

3 Çetinsaya 2014: 151 – 153, Özoglu etal 2015.

4 ICEF – Monitor 2012

By this reason, it's affected the University education success. Especially the post graduate students have been facing more intensively; they are not able to refer the Turkish books for research also cannot solve the problem of translation of the Turkish quotations in the time of thesis writing.⁵

The study on international students in Sakarya University indicates that: "Considering the number of challenges facing international students in the Turkish language center, 14 students indicated that speaking was one of the main problems for them, followed by grammar, reading, listening and writing."⁶

Thereby lectures are the very important aspect in the academic period, so it would be helpful for the international students to understand the contemporary trends in the particular area which he/she studies. But with the reason of language he has not able to understand the complete lessons, thereby international students could not participate in the discussions during the lessons. Thereupon, there is big different between the language which an international student he learned at the language center and the language which he thought by the teacher in university class room. Doing postgraduate in a foreign language, in which has the only basic level of knowledge it will be difficult for the student. For this, should take a decision from the university side and department of higher education in Turkey for the better future of the students and the country.

Language is very important factor to attract international students for higher education. English, Arabic, and French are the most used international academic languages. In the case of Turkey, most of the international students coming from South Asia, Central Asia and Eastern Europe and Africa do know any of language from these three languages. There are many countries, their official language is not English but their academic language is English such as Germany, China, France, Holland, Sweden, Japan, Malaysia, and India. Turkey has a better model from these countries to follow. Same time, there is a need to increase the number of foreign teachers to give lessons in foreign languages in the universities. Then it will be good beneficial for the students. If we look at the universities in Istanbul regarding the foreign teachers, it is very less number, especially in the Theology department. The foreign teachers are very less number in the Theology department in Istanbul University also. This is a short description on all about the language problem which faces international students in Turkey.

5 Y. Karamanlı, N. Aslan, İzmir'deki Uluslararası Öğrencilerin Temel Sorunları, Beklentileri ve Memnuniyetleri Saha Araştırması, UDEF Uluslararası Öğrenci sempozyumu 20 Aralık 2016 P. 243.

6 O. Titrek, S.H Hashimi, A.S Ali, H.F Nguluma, Challenges faced by international students in Turkey. *Anthropologist*, 24(1) 148-156, 2016

2. Curriculum approaches

The history of religious education in Turkey is very long history, from the ottoman period to secular Turkey from the ban of religious education in the secular period and the contemporary period. However currently, most of the Universities in Turkey had Theology department. As well as, most of the departments are competitive to give international level facilities and other important needs for the students. As we discussed that, in the last decade Turkey has been witnessed the coming of numbers of international students to Turkey for the higher education. However, when compared with other departments admission of the international students to Turkey admission to the theology departments is very less amount. According to DEİK (Foreign Economic Relations Board) percentage of international students in Theology departments is only four percentages of total international students in 2013.⁷ It shows that the brand name of Islamic studies in Turkey still in a veil. There are many reasons for this situation. The very important reason is, the crucial works of Islamic scholars in Turkey has been confined by the Turkish language. The scholars also were not ready to come out from this compass of the language barrier. Post ottoman period, Islamic scholarship in Turkey never gained expected developments. This unfamiliarity of Turkish scholarship around the world is the important reason to refuse international students from choosing Islamic studies departments in Turkey. Meantime, Islamic Studies has been developed more in the academic and nonacademic area in the European and American countries. According to Andrew Rippin:

“it maybe that the discipline of Qur’anic studies today has matured to a stage where certain Catholicism prevails. The recent project of the Encyclopedia of the Quran certainly illustrates the point that the insider-outsider divides has no relevance in scholarly assessment or, at least, that the approaches to be ‘canonized’ as constituting scholarly work can vary in the extent to which they will question basic Muslim assumption about the Qur’an.⁸ As a result of these new developments, the new era of research and academic activities in Islamic Studies particularly Quranic studies and its interpretations has opened. According to Encyclopedia of Quran, J.D McAuliffe states that;

7 Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye’nin Konumu, Eğitim Ekonomisi İş Konseyi Raporu, DEİK İstanbul Mart 2013.

8 Rippin. Andrew. Western Scholarship and the Quran, P 235(The Cambridge Companion to the Qur’an, Mc Auliffe, Jane Dammen. Cambridge University press, March 2007

“Increasingly, international conferences devoted to the academic study of the Qur’an attracts scholars from both groups. Journals that were formally quite segregated now show a greater diversity of author’s names and institutional identifications. Opportunities to lecture at universities in the Muslim world are being offered to non Muslim scholars and the reverse of such invitations bring scholars from these Universities to European and North American institutions. Perhaps the most significant point of confluence however is a graduate training and the production of new generations of doctoral degrees in the field of Quranic studies, as well as other subfield of Islamic studies in major Universities in Europe, the United States, Canada and elsewhere are coming from immigrant Muslim families.⁹

However Turkish Universities should take important steps to develop a brand name by publishing international journals and books such as Routledge and Cambridge University press. Now Routledge has started special issues on Quranic studies their approach stated like this “Routledge, in its examination of critical issues in the scholarly study of the Qur’an and its commentaries, archeology, history, textual history, anthropology, theology, and literary criticism. The commentary relevance of the Qur’an in the Muslim world, its role in politics and legal debates are also dealt with, as are debates surrounding Qur’anic studies in the Muslim world”. Routledge published Quality works on Quran and exegesis in the recent times. Cambridge university press also has been published lot of works on Quran in the last decades such as Gender Hierarchy in the Quran Medieval interpretation, Modern responses by Karen Bauer(2017) Karen Bauer in this work, examined both classical and modern perspectives and by enhancing textual studies with interviews of learned men and women, this work illuminates the processes of scriptural interpretation as they have been impacted by social and political factors through the ages. This book’s provocative insights will serve to stimulate future studies of Muslim exegetical practice as well as gender role in Islam (Andrew Rippin), Qur’anic Christians An Analysis of Classical and Modern exegesis (2017) The Cambridge companion to the Qur’an (2006) by McAuliffe, Qur’anic schools in Northern Nigeria, Everyday Experiences of youth, Faith and Poverty a very interesting project will publish in March 2018 by Hannah Hoehner. SOAS University London has started a very important project on Qur’an. The SOAS center is compiling the first comprehensive, fully researched and fully contextualized Arabic English Dictionary of Qur’anic usage, indented to help translators and

9 McAuliffe. J.D, Encyclopaedia of the Qur’an, Vol. 1 Brill, Leiden 2001.

scholars of Qur'anic studies alike. The dictionary is being compiled in accordance with modern lexicographical methods. Since these are very few number of examples of researches which conduct in the European and American universities. Since, following this pattern of research and methodology will help to internationalize the education system and increase the quality of education in Turkey. Here I would like to adapt the description of Prof. Bilal Gokkir on the application of western comparative religious and linguistic approaches to the Qur'an in Turkey, he pointed out that: "Generally speaking, Muslim critics of orientalism in both the modern and post modern period have been very much involved in investigating orientalist motives and the goals behind orientalism. The question 'why'? has always overridden the questions 'how'? and 'what'?, in other words, the precise matters and subjects that western orientalists proposed for discussion, the way they handled these issues and the methodology they applied have scarcely become the subject of criticism. Muslim critics seem to confine themselves to the political and polemical discussion of orientalism. Rather than looking into the background of the theories asserted by orientalists, Muslim critics have preferred to tackle in a more global way the political or economic and social motives of orientalism. Consequently, methodologies developed or borrowed from other disciplines have been missing from the repertoire of Muslim critics.¹⁰

3. Problems Related to Scholarships

As we discussed above Government of Turkey has started a different type of scholarship programs such as Turkey scholarship program (YTB), Tubitak, Turkey Diyanet Foundation scholarship and other private university scholarships. Thousands of students have been applying for these scholarships in every year. Even though comparing to other European and American scholarships Turkey scholarship is very less amount and especially for post graduate students with this scholarship not affordable to living expenses in a city like Istanbul. The students living with family are facing this problem more than Bachelor students. Same time Turkey scholarship authority cut the scholarship of the students who fail the comprehensive exam in the first appearance. It should be allowed more chances to pass this exam for international students because the exam conducting in Turkish language and very difficult to pass in the first time, even Turkey origin students cannot pass this exam in the first attempt.

10 Gökçür Bilal: The Application of Western Comparative Religious and Linguistic Approaches to the Qur'an in Turkey. *Islam and Christian Muslim relations*, Vol 14, No. 3 July 2003 p. 259-260

4. Relation with Teachers and Students

When we discussed the problems of international students in Istanbul it must consider the relation with teachers and local students in the University. As we know the international students are coming from different countries and cultures and they need to mingle with students and teachers to familiar the academic atmosphere. Generally, the teacher and international student relationship are going smoothly without any big clashes. Nevertheless some teachers are not cooperating with international students and they are always blaming the students in the name of language efficiency and other academic problems, by this reason some international students are drop out the courses and went back their country. While the postgraduate students not getting much help and advises from the local students in the university. Because of local student not able to spend more time with international students because of their job or other activities, then they cannot be made a good relationship between international students and local students.

Conclusion

International Postgraduate students are very good asset for the receiving country. It is possible a transformation of knowledge, culture and make good the foreign and economical relation between the countries. Coming of international students to Turkey has already brought some important changes in the country particularly at academic area. As a result of this, recently, some universities are started to add foreign languages along with the Turkish language as a medium of instruction. While, some universities are trying to bring foreign teachers to give lessons in the universities, but most of the foreign teachers are from Arabic back ground teachers, however, like this if bring other foreign teachers from different part of the world, it will be change the academic atmosphere of Turkey. Definitely these changes will attract more international students to Turkey in the future.

References

- Uluslararası öğrenci sempozyumu Bildirler Kitabı 2015, UDEF (uluslararası öğrenci dernekler Federasyonu)
- Mc Auliffe. Jane Dammen, The Cambridge Companion to the Qur'an, Cambridge University press. March 2017
- Olshen.Toni, Academic Success Challenges Faced by International Graduate Students: Final Report, April 2013, York University.

- Yardimcioglu.Fatih, Beşel.Furkan, Savaşan. Fatih, Socio Economical Problems of International Students and Some Remedies (Sakarya University Case) Akademik İncelemeler Dergisi, volume12, issue.1 2107, 203-254
- Talebloo.Baharak, Bin Baki.Roslem, Challenges Faced by International Postgraduate Students During their First Year of Studies,International Journal of Social Science, Vol. 3, No. 3, June 2013.
- Alansania.Giuli, Gelovani.Nani, Islam and Religious Education in Turkey, Scientific Journal 5(2) 35-50, 2011
- Dr. Kesten.alper, Dr. Kiroğlu Kasım, Elma.Cevat, Language and Educational Problems of International Students in Turkey, Sosyal Bilimler Dergisi,vol. 24, 2010 Kirgistan Turkey Manas University.
- Titrek Osman, Hashimi Sayed Hassain, Ali Salim Ali, Nguluma Hamdi Fadhil, Challenges Faced by International Students in Turkey, Anthropologist 24(1), Sakarya University Sakarya
- Acar Erkan, Faculty Perception on International Students in Turkey: Benfits and Challenges, Internatioanl Education Studies Vol.9 No.5 2016, Published by Canadian Center Science and Education
- West Richard, Guven Ayşen, Parry Julian, Tuğçe Erenekon, State of English in Higher Education in Turkey, British Council 75 Years in Turkey A Baseline Study November 2015
- Altbach G. Philip, Knight Jane, The internationalization of Education: Motivations and Realitis, Journal of Studies in International Education, 2007 11:290
- Nurka Redzepagic Bulic, International Students in Turkey: Main problems Related to Poor Academic Perfomance.Journal of Psychology and Clinical Psychiatry Vol. 2, Issue. 5 2015
- Özer Mahmut, The Internationalization of Higher Education in Turkey: Realities, Motivations and Opportunities, Insight Turkey, Volume 18, No. 4/2016 pp 53-56
- Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye'nin Konumu, Eğitim Ekonomisi İş Konseyi Raporu, DEİK İstanbul Mart 2013
- Prof. Dr. Yousuf Ziya Ozcan, Challenges to the Turkish Higher Education System, 22nd International Conference on Higher Education, Bilkent University Ankara June 17-19 2011
- Che Noriani Hashim, Hasan Langgulong, Islamic religious Carriculum in Muslim Countries: The Experiances of Indonesia Malasya, Bulletin of Education&Research, June 2008, Vol.30,No.1, PP 1-19

-
- Dr. Amr Abdalla, Dr. Muhammed Abu Nimer, Dr. Ilham Nasser, Dr. Aysa Kadayific, Ms. Lynn Kunkle, Mr. Saber el-Kilani, *Improving the Quality of Islamic Education in Developing Countries: Innovative Approaches*. Creative Associates International, Inc.
- Thorsten Koch, *Islamic Studies: The Differences in Carrricula Around the World*, ResearchGate, January 2017.
- Gökkır Bilal: *The Application of Western Comparative Religious and Linguistic Approaches to the Qur'an in Turkey*. *Islam and Christian Muslim relations*, Vol 14, No. 3 July 2003 p. 259-260
- Gökkır Necmettin, *The Application of Critical Theories to the Study of the Qur'an- With a Particular Focus on Qur'anic Studies in Turkey Between 1980-2001*, Unpublished Doctoral Thesis, The University of Manchester Faculty of Arts Middle Eastern Studies 2004.

IV. BÖLÜM

İTERDİSİPLİNER YAKLAŞIMLAR ve FARKLI PERSPEKTİFLER

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde Kur'an ve Tefsir Alanıyla İlişkili Tezler Üzerine Bir Değerlendirme

Reyhan KELEŞ¹

Giriş: Kapsam ve Hedefler

Bu bildiride İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde yer alan İslâm Tarihi, Türk İslâm Sanatları Tarihi, Türk Din Musikisi ve Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dallarında yapılmış Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili Lisansüstü tezler hakkında bilgi verilecektir.

Öncelikle 1953'ten 2017 yılının Ağustos ayına kadar her bir anabilim dalı tarafından hazırlanmış Lisansüstü tezler ile bu tezlerden Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olan Lisansüstü tezlerin istatistiksel sonuçları verilecek ve hemen akabinde bu tezlerin kimler tarafından, ne zaman, hangi fakültelerde ve kimin danışmanlığında yapıldığı tablolar ile gösterilecektir. Daha sonra her bir alanda tespit edilen tezlerin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili ne tür ortak yönlerinin olduğuna değinilecek, tezlerin bu alanlarla ilgi bölümleri tanıtılacak ve Kur'an ve Tefsir araştırmacılarına ne tür katkılar sağladığı ifade edilmeye çalışılacaktır. Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise ortaya çıkan istatistiksel sonuçlar başta olmak üzere, bu tezlerin Kur'an ve Tefsir biliminin ilgilendiği kıraat, tecvid, konulu tefsir, Kur'an tarihi, Tefsir tarihi ve usulü, sebab-i nüzul gibi alanlardan hangisine girdiği, neyin amaçlandığı ve ne tür sonuçlara varıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca tezlerde tespit edilen bazı sorunlar ve bunlara öneri ve teklifler getirilecek ve son olarak merakımızı celbetmesinden mütevellit Tefsir Biliminde hazırlanmış İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü ile ilgili tezlerden de genel hatlarıyla bahsedilecek ve karşılıklı her iki alanda neler yapılmış sorusu ve tartışmalarla tebliğe son verilecektir.

1953'ten 2017 Ağustos ayına kadar Yök Tez ve İSAM başta olmak üzere yapılan katalog taramalarında 1953'ten 2010'a kadar olan taramalar İsmail E. Erünsal, Mustafa Birol Ülker ve Fatih Çardaklı tarafından hazırlanan İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu adlı çalışmadan, 2010-2017 arası çalışmalar ise

1 Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, reyhankales@atauni.edu.tr

İSAM'ın İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı'ndan yapılmıştır. Ayrıca tespit edilen çalışmalar Yök'ün Tez sayfasından da kontrol edilmiştir.

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü altında yer alan 4 Anabilim Dalı'na ait Lisansüstü tezlerin sayısı yaklaşık olarak verilmiştir. İSAM'da olup Yök Tez'e girmeyen, İSAM'ın kataloğunda yer almakla birlikte aslında yapılmayan ve yine İSAM'ın kataloğunda yer alıp farklı bilim dallarına ait tezler de dikkatimizi çekmiştir. Bu hatalı bilgiler elimizden geldiğince giderilmeye çalışılmış, araştırmada gözden kaçan veya kataloğlara girmemiş tezler olabileceği düşüncesiyle de bu rakamlar yaklaşık olarak ifade edilmiştir. Şimdi Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde yapılan tezlere ve muhtevalarına geçelim:

1. İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda Yapılan Lisansüstü Tezler:

1953-2017 (Ağustos) yılları arası İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan Lisansüstü tezlerin dağılımı				
	Doçentlik	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
	11	275	883	1169
Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olan tezler	-	-	6	6

İSLAM TARİHİ ANABİLİM DALI					
Yıl	Lisansüstü	Adı Soyadı	Tez adı	Üniversite	Danışman
1990	Yüksek Lisans	Bilgi Canpolat	Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları	Marmara	Mustafa Fayda
1997	Yüksek Lisans	Ömer Akkoyun	Kur'an Kıssaları ve Tarih Felsefesi	Selçuk	Şefaettin Severcan
2006	Yüksek Lisans	Halime Özdemir	Kur'an-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı	Marmara	Mustafa Fayda
2006	Yüksek Lisans	Ziya Polat	Tarihçi Olarak İbn Kesir	Marmara	Ziya Kazıcı
2011	Yüksek Lisans	Hayrettin Yıldırım	Mücadele b. Cebr'e Nisbet Edilen Tefsir Adlı Eserdeki Seriyeye ve Meğâzî Bilgilerinin Tespit ve Değerlendirilmesi	Sakarya	Levent Öztürk
2011	Yüksek Lisans	Şaban Özkavukcu	Kur'an-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı	Erciyes	Şefaettin Severcan

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü/İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda 1953'ten 2017 Ağustos ayına kadar yapılan taramalarda 11 Doçentlik, 275 Doktora ve 883 Yüksek Lisans olmak üzere toplamda 1169 Lisansüstü tez yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili 6 tez tespit edilmiştir. Bu tezlerin hepsi Yüksek Lisans olarak hazırlanmıştır. Totalde en yüksek İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda Lisansüstü çalışma yapılmasına karşın Kur'an ve Tefsir Biliminden çok az sayıda istifade edilmiş olması dikkat çekicidir. Burada İslâm Tarihi'nin muhteva ve kaynaklar açısından Hadis ilmiyle daha yakın oluşu Temel İslâm Bilimleri Bölümü'nden daha çok bu bilimle irtibatlı çalışmaları arttırmıştır. En çok Lisansüstü çalışmanın yapıldığı İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda çok az tezin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olması acaba Tefsir Biliminde hazırlanmış tezlerin ne kadarı İslâm Tarihi ile ilgilidir? sorusunu akla getirdi. Bu tartışmaya özellikle sonuç ve değerlendirme bölümünde yer vereceğimizden şimdi yukarıda tespit ettiğimiz Lisansüstü çalışmaların Kur'an ve Tefsir Bilimi ile olan ilgilerine yer verelim:

1.1.

1990	Yüksek Lisans	Bilgi Canpolat	Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları	Marmara	Mustafa Fayda
------	---------------	----------------	--	---------	---------------

Bilgi Canpolat tarafından 1990 yılında yapılan Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları adlı tezde “Kur'an-ı Kerim'de Cihad ve Savaş” başlıklı giriş, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Kureyşlilerle Yaptığı Savaşlar”, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Yahudilerle Yaptığı Savaşlar” ve “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Diğer Savaşları” başlıklarıyla üç bölüm ve bir sonuç yer almaktadır. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere bu tez doğrudan kaynağını Kur'an'dan alarak dolayısıyla Tefsir ilminden istifade edilerek hazırlanmıştır. “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Kureyşlilerle Yaptığı Savaşlar” başlıklı bölümün altında Kur'an-ı Kerim'de Bedir, Uhud ve Hendek Gazveleri, Hudeybiye Antlaşması ve Mekke'nin Fethi konuları ayrı alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Yine bu başlıklarla ilgili Kur'an-ı Kerim'de Bedir Savaşı'nın sebebi, Bedir Savaşı'ndan önce ve sonra Allah'ın Müslümanlara yardımını, harp hükümleri, Müşriklerin bedduası ile ilgili ayet, ele geçirilen ganimetlerin hükmü ile ilgili ayetler, esirlerle ilgili ayetler, Uhud Gazvesi'nin sebebi ile ilgili ayet, Hz. Peygamber'in Uhud'a gelişi, askerlerini savaş için yerleştirmesi, savaşın başlangıcında Müslümanların galip olduğunun gösterilmesi, Hz. Peygamber'in emrine uymayan Müslümanların zaferi kaçırdıklarını gösteren ayetler, Müslümanların Kureyşlileri takip ettiğini gösteren ayet, savaşın sonucu ile ilgili ayetler, savaş esnasında

geri dönen müminlerin affedildiğini bildiren ayetler, Uhud şehitleri ile ilgili ayetler, Uhud savaşında Allah'ın meleklerle yardımını, Müslümanları ikaz eden ayetler, Hendek Savaşı'nda Müslümanların ve Münafıkların durum ve davranışlarını gösteren ayetler, Hendek Gazvesi'nin sonucu, Hudeybiye Antlaşması ile ilgili ayetler, Allah'ın Müslümanları Müşriklerle savaşmaktan alıkoyması, Hz. Peygamber'in rüyası ile ilgili ayet, Mekke'nin feth edileceğini gösteren ayet gibi pek çok alt başlık Kur'an referans gösterilerek incelenmiştir. "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Yahudilerle Yaptığı Savaşlar" başlıklı ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de Benî Nadir Gazvesi, Benî Kureyza Gazvesi ve Hayber Gazvesi başlıkları açılmış ve bu gazvelerin sebep ve sonuçları ile ilgili ayetler alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Diğer Savaşları" başlıklı üçüncü ve son bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de Huneyn Gazvesi ve Tebuk Gazvesi bağlamında nazil olan ayetler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Doğrudan Tefsir Bilimi ile ilgili olan bu çalışmada araştırmacı kaynak olarak Vâkıdî'nin Kitâbü'l-Megâzî'sini, İbn Hişâm'ın Sîre'sini, İbn Sa'd'ın Tabakât'ını referans almıştır. Ancak böyle bir çalışmada Tefsir kaynaklarına yer verilmemesi düşünülemezdi. Nitekim araştırmacı Taberî'nin Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı eserinden istifade ettiğini bizzat belirtmiştir. İslâm Tarihi için mühim bir yer teşkil eden Hz. Peygamber'in savaşlarının Kur'an referans alınarak hazırlandığı bu çalışmanın, Kur'an ve Tefsir Bilimindeki araştırmacılara siyer kaynaklarının kullanıldığı göz önüne alındığında katkısı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak çalışma bir İslâm Tarihi araştırmacısının elinden çıktığı için doğal olarak tarihî bir perspektifle hazırlanmıştır. Böylece Kur'an ve Tefsir araştırmacıları, bir tarihçi gözüyle ayetler anlamlandırılırken tarihsel malzemelerin nasıl kullanıldığını görme fırsatı bulmuştur.

1.2.

1997	Yüksek Lisans	Ömer Akkoyun	Kur'an Kıssaları ve Tarih Felsefesi	Selçuk	Şefaettin Severcan
------	---------------	--------------	-------------------------------------	--------	--------------------

1997 yılında tamamlanan Ömer Akkoyun'a ait Kur'an Kıssaları ve Tarih Felsefesi adlı teze erişim imkânı sağlanmadığı için ulaşılamamış, dolayısıyla içeriğinin Kur'an ve Tefsir Bilimine katkısı tespit edilememiştir. Ancak adından da anlaşılacağı üzere Kur'an'da yer alan kıssaların Tarih Felsefesi ile olan ilgisine temas edilmiş Kur'an ve Tefsir Biliminin ilgilendiği bir mevzuu esas alarak bu alana İslâm Tarihi penceresinden katkı sağlanmıştır.

1.3.

2006	Yüksek Lisans	Halime Özdemir	Kur'ân-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı	Marmara	Mustafa Fayda
------	---------------	----------------	--	---------	---------------

Halime Özdemir'in 2006 yılında hazırladığı Hz. Peygamber'den önceki ve onun dönemindeki Cahiliye Çağı insanının ayetlerde nasıl tanıtıldığını tespit ederek tanımlandığı Kur'ân-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı adlı tez giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. "Cahiliye Çağı İnsanın Dinî Hayatı" başlığı taşıyan birinci bölümde araştırmacı Allah inancı, şirk, Arapların peygamber beklentisi içerisinde olmaları ve Hz. Peygamber hakkındaki düşünce ve davranışları, Kur'ân-ı Kerim ve ahiret hakkındaki inançları gibi konular üzerinde durmuştur. "Cahiliye Çağı İnsanın Sosyal Hayatı" başlıklı ikinci bölümde ise o dönem insanının evlenme, boşanma, evlat edinme gibi özelliklerinin anlatıldığı sosyal hayat incelenmiştir. Yine Kur'an'ın referans alındığı bu çalışmada araştırmacı Taberî'nin Câmîu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı tefsiri ile İzzet Derveze'nin et-Tefsîrû'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri adlı eserlerden istifade etmiştir. Tefsir kaynakları kullanılmadan hazırlanamayacak olan bu çalışmaya daha çok Kur'an ve Tefsirin katkısı olmuştur. Burada ayetler anlamlandırılırken salt metinden hareket etmek yeterli değildir. Tefsir araştırmacısı gibi İslam Tarihi araştırmacısını da yakından ilgilendiren sünnet, sahabe ve tâbi'ûn kavlinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

1.4.

2006	Yüksek Lisans	Ziya Polat	Tarihçi Olarak İbn Kesîr	Marmara	Ziya Kazıcı
------	---------------	------------	--------------------------	---------	-------------

Yine 2006 yılında tamamlanan Ziya Polat'ın Tarihçi Olarak İbn Kesîr adlı Yüksek Lisans Tezi, giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Doğrudan Tefsir Bilimi ile ilgili olmayan bu çalışmanın "İbn Kesîr Hayatı ve Eserleri" başlıklı ikinci bölümünde yer alan İbn Kesîr'in eserlerinden Tefsir'i hakkında verilen bilgilerle bu alana katkı sağlanmıştır. Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm adlı bu tefsir İbn Kesîr'in isminin müfessir olarak anılmasını sağlamış önemli bir telif-tir. Klasik tarihçiler tarafından bu tefsirin eşsiz olduğu ve henüz böyle bir tefsirin yazılmadığı ifade edilmiştir. Yapılan araştırmada ayrıca bu eserin ciltleri bulan meşhur bir tefsir olduğu, mezhepler hakkında bilgi verdiği, tarihî bilgiler naklettiği ve eski eserler hakkında çeşitli bilgilerin bulunduğu, güzel bir dilinin olduğu ve kendi dönemine kadar yazılan en güzel tefsir olduğu bilgileri paylaşılmıştır. İbn Kesîr eserinde ayetleri önce ayetlerle, sonra hadislerle, sonra sahabe sözü ve büyüklerin sözleri ile tefsir etmiştir. Rivayet tefsirleri arasındaki yerini alan bu

eser birçok defa basılmıştır. Birinci cildi tamamen Kur'an ilimlerine ve son cildi de tefsir tarihi ve indekslere ayrılmıştır. Tefsir Bilimini yakından ilgilendiren bu eserin tanıtılması ile alana katkı sağlanmıştır.

“el-Bidâye ve'n-Nihâye Açısından İbn Kesîr'in Tarihçiliği” başlığının incelendiği üçüncü bölümde de Tefsir Bilimine katkı sağlayacak bir mevzua yer verilmiştir. İbn Kesîr'in eserinin ayrıntılı tanıtıldığı bu bölümde eserin kaynakları tespit edilmiş ve ilk sırada kaynaklardan Kur'an'a yer verilmiştir. İbn Kesîr “Ey Muhammed! Geçmiş olayları sana böyle anlatırız” (Taha, 20/99) ayeti çerçevesinde eserini Kur'an'dan çıkardığı ilkeler üzerine bina etmiştir. Örneğin eserinin peygamberler tarihi kısmında Hz. İsmail'in kurban edilmesi olayını anlatırken önce Kur'an ayetlerini vermiş, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı bölümde de önce ayetleri aktarmıştır. Kısacası müellif eserinde önce Kur'an'dan ayetler nakletmiş, bu ayetlerle konunun çerçevesini çizmiş, sonra diğer bilgileri bunun üzerine bina etmiştir. Sonuç olarak tezde İbn Kesîr'in tarihçi kimliği başarılı bir şekilde ortaya konmuş, ayrıca rivayet tefsirleri arasında zikredilen eserin tanıtılması ile de özellikle rivayet tefsiri çalışan araştırmacılara katkı sağlanmıştır.

1.5.

2011	Yüksek Lisans	Hayrettin Yıldırım	Mücâhid b. Cebr'e Nisbet Edilen Tefsir Adlı Eserdeki Seriyeye ve Meğâzî Bilgilerinin Tespit ve Değerlendirilmesi	Sakarya	Levent Öztürk
------	---------------	--------------------	--	---------	---------------

Hayrettin Yıldırım'a ait Mücâhid b. Cebr'e Nisbet Edilen Tefsir Adlı Eserdeki Seriyeye ve Meğâzî Bilgilerinin Tespit ve Değerlendirilmesi adlı tez giriş, dokuz bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Araştırmacı Tefsir Bilimini yakından ilgilendiren bu çalışmada İbn Abbas'ın talebelerinden Tabî'nin neslinin tefsir alanındaki mümessili Mücâhid b. Cebr'e nispet edilen Tefsir adlı eserdeki Hz. Peygamber dönemi savaşlarına ait rivayetlere yer vermiştir. Araştırmacı çalışmasının yedi bölümünde Abdullah b. Cahş Seriyyesi, Bedir, Uhud, Hendek Savaşları, Hudeybiye Seferi, Hayber'in Fethi, Mekke'nin Fethi ve Tebük Seferi başlıklarına yer vermiş bu savaşları Cebr'in mezkûr eserinden istifade ederek anlatmıştır.

Tefsir ilmi yönünden önemli bir şahsiyet olan ve Tabî'nin neslinin tefsir sahasındaki orijinal bir temsilcisi ve otoritesi sayılan Mücâhid b. Cebr, Tefsir'inde birçok sahabeden rivayetlerde bulunmuş, gerek hadis, gerekse tefsir kitaplarında ondan pek çok nakiller yapılmıştır. Tüm bu yönleriyle Tefsir Bilimine katkı sağlayan bu çalışma ayrıca İslâm Tarihi açısından da önem arz etmektedir. Özellikle verdiği bilgilerle çağdaşı olan ve megâzîye dair eserleri olan Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zührî, Musa b. Ukbe ve İbn İshâk'ın naklettiği bilgiler karşılaştırılmış, ortak yönler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

1.6.

2011	Yüksek Lisans	Şaban Özkavukcu	Kur'ân-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı	Erciyes	Şefaettin Severcan
------	---------------	-----------------	---	---------	--------------------

Son olarak 2011 yılında Şaban Özkavukcu tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı adlı tez giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmada Hz. Peygamber'in hayatının Kur'an'daki kısmı bir kronoloji çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma hazırlanırken siyer kaynakları, tefsirler, esbab-ı nüzul kitapları ve Kur'ân-ı Kerim fihristlerinden istifade edilmiştir. Kur'an merkeze alınarak mümkün mertebede Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili ayetler mevcut siyer kronolojisine bağlı kalınarak çalışılmıştır. Örneğin Hz. Peygamber'in daveti, İslâmiyet'i yayma yolunda yaptığı mücadeleler, yapılan savaşlar ve antlaşmalar, Mekke ve Medine halkının Hz. Peygamber'e ve davasına karşı tutumları, ashabın faziletleri, İslâm'a hizmetleri ve benzeri durumlar "Hz. Peygamber'in Mücadelesi ve Risalet Öncesi Mekke Dönemi", "Risaletin Mekke Dönemi" ve "Risaletin Medine Dönemi" olmak üzere toplam üç bölümde irdelenmiştir.

Araştırmada Hz. Peygamber'in hayatı için temel kaynak niteliğinde olan Kur'ân-ı Kerim'in siyere kaynaklığının değerlendirilmesi yanında, Kur'ân-ı Kerim ayetleri kronolojiye uygun bir şekilde takip edilerek bir Kur'an Siyeri oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmacı bunu yaparken Kur'an ayetlerinin olaylarla birebir uygunluğu konusundaki rivayetleri ve yorumları kaynakların belirttiği şekilde vermeye çalışmış, tarih içindeki ayetleri değil, ayetler içindeki tarihi sistematikleştirmiştir. Bundan amaç araştırmacıya göre siyer çalışmalarında ve okumalarında Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in hayatı hakkında ne dediğini daha iyi anlamaya yardımcı olmak ve siyer için bir çeşit ayet haritası çıkarmak olmuştur.

2. Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı'nda Yapılan Lisansüstü Tezler:

1953-2017 (Ağustos) yılları arası Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan Lisansüstü tezlerin dağılımı				
	Doçentlik	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
	4	42	125	171
Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olan tezler	-	-	5	5

TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ ANABİLİM DALI					
Yıl	Lisansüstü	Adı Soyadı	Tez adı	Üniversite	Danışman
1998	Yüksek Lisans	Ahmet Sarmış	İslâm ve Estetik	Harran	Yusuf Ziya Keskin
2007	Yüksek Lisans	Osman Öztürk	Manisa İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Kur'ân-ı Kerimlerdeki Tezhip Örnekleri	Selçuk	Ahmet Çaycı
2008	Yüksek Lisans	Emine Güzel	İslam Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri	Selçuk	Mustafa Yıldırım
2011	Yüksek Lisans	Hamide Çögenli	Princeton Üniversitesi (Amerika) Firestone Kütüphanesinde Bulunan Tezhipli Bir Kur'ân-ı Kerim'in Tahlili	Atatürk	Abdulkadir Yılmaz
2013	Yüksek Lisans	Fatma Özdemir	Mihrahlarda Kullanılan Yazılar ve Çözümlemeleri	Süleyman Demirel	Bahattin Yaman

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü/Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı'nda 4 Doçentlik, 42 Doktora ve 125 Yüksek Lisans, toplam 171 Lisansüstü tez yaptırılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili doğrudan olmak üzere 5 Yüksek Lisans Tezi tespit edilmiştir. Bu tezlerin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgileri şöyledir:

2.1.

1998	Yüksek Lisans	Ahmet Sarmış	İslâm ve Estetik	Harran	Yusuf Ziya Keskin
------	---------------	--------------	------------------	--------	-------------------

1998 yılında tamamlanan Ahmet Sarmış'ın İslâm ve Estetik adlı Yüksek Lisans Tezine ulaşılammıştır. İnceleme fırsatı bulamadığımız bu tez hakkında başka bir tezde yapılmış değerlendirme şu şekildedir: “Güzelliğın algılama alanları olan burun, kulak, dil, göz ve kalp hakkında kısaca bahsedilmiştir. İslâm'ın estetik ve sanata bakışı anlatılmıştır. Bu doğrultuda resim, müzik ve hat sanatlarına da değinilmiştir. Mimarî ve şehir konusunun da anlatılmasının akabinde sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.”²

2 Emine Güzel, İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Mustafa Yıldırım, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 8.

2.2.

2007	Yüksek Lisans	Osman Öztürk	Manisa İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerimlerdeki Tezhip Örnekleri	Selçuk	Ahmet Çaycı
------	---------------	--------------	--	--------	-------------

Osman Öztürk tarafından 2007'de hazırlanan Manisa İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerimlerdeki Tezhip Örnekleri adlı tez giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. "Kur'an-ı Kerim ile İlgili Genel Bilgiler" başlığı taşıyan birinci bölüm ile "Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerimlerdeki Tezhip Örnekleri" başlıklı üçüncü bölüm Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgilidir. Araştırmacı, kökeni Orta Asya'ya dayanan ve Türk İslâm sanatları içerisinde önde gelen süsleme sanatlarından biri olan tezhib sanatı üzerinde durmuş ve müzehhiblerin en güzel tezhib örneklerini Kur'an-ı Kerim'ler üzerinde sergilediklerini ifade etmiştir. Birinci bölümde Kur'an'ın bölümlerinden ayet, sûre, vahiy süreci, Hz. Peygamber döneminde yazılması, Hz. Ebû Bekir döneminde Mushaf haline getirilmesi, Hz. Osman döneminde çoğaltılması, noktalanması ve harekelenmesi gibi alt başlıklarla Kur'an-ı Kerim'in tarihi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Burada yer alan bilgiler mevcut bilgilerin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde ise eserler tanıtıldıktan sonra özellikle zahriye, serlevha ve hâtime sayfalarının tezhip tasarımları, renk, motif ve kompozisyon özellikleri ile boyama teknikleri ele alınarak incelenmiştir.

Bu araştırmada Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan 40 adet yazma Kur'an-ı Kerim incelenmiş ve özellikle tezhipli olan, zahriye, serlevha ve hâtime sayfaları bulunan 21 adet yazma Kur'an-ı Kerim araştırma dâhiline alınmıştır. Kur'an'ın daha çok dış unsurlarının tanıtıldığı çalışmada âhâr, Arap zamkı, desteseng, fûzen, iğnedan, mühre, murakka, zerefşan gibi tezhip sanatında kullanılan malzemeler ve bu sanatta kullanılan tasarım teknikleri hakkında verilen bilgilerle Kur'an ve Tefsir Bilimi araştırmacılarına farklı bir alanda katkı sağlanmıştır.

2.3.

2008	Yüksek Lisans	Emine Güzel	İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri	Selçuk	Mustafa Yıldırım
------	---------------	-------------	---	--------	------------------

2008 yılına ait Emine Güzel'in İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri adlı tezi giriş, üç bölüm, bir değerlendirme ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin özellikle "Kur'an'da Güzellik ve Sanat" başlığını taşıyan üçüncü bölümü Kur'an araştırmacılarına hitap etmektedir. Bu bölümde Kur'an'da güzellikle ilgili kavramlardan hüs, ihsan, el-Cemâl, Tayyib, latif, züyyine kavramları ile

sanatla ilgili kavramlardan binanın kaide ve temelleri, duvarlar, çatı, kapı, kilit, anahtar, destek, giriş, tünel, mühür, boya, mescit, gemi, mağara, heykel, çeşme, bahçe, saray, köşk, pişmiş çamur, testi gibi kavramlar tanıtılmıştır. Kur'an'ın güzellik hususunda ya da estetik hakkında nasıl bir görüş içerisinde olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı bu tezde İslâm'ın dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in güzel olana yaklaşımını anlatabilmek ve İslâm'ın güzel ve güzellik anlayışını tespit etmek amaçlanmıştır.

Günümüze kadar gelen seçkin hat örnekleriyle yazılmış ve tezhiplenmiş, estetik bir incelikle ciltlenmiş Mushaf lar, Kur'an güzelliğinin göze hitap eden ilk tezahürleridir. Kur'an'ın ifadedeki i'cazı tartışılmaz, nitekim bu güzelliğin yazıya, tezhibe ve cilde aksetmesi de kaçınılmazdır. Bir sûrede "kaleme ve yazdıklarına" yemin edilmektedir. İslâmî edep yazıya, yazanlara, yazı aletlerine, kâğıda kısacası yazıyla ilgili her şeye saygı göstermeyi öngörür. Bu duygularla hazırlanan tezin başta Kur'an olmak üzere Kur'an'ın sanata ve estetiğe verdiği önemin bir sanat tarihi araştırmacısı tarafından ortaya konması ile Kur'an ve Tefsir Bilimine katkı sağlanmıştır.

2.4.

2011	Yüksek Lisans	Hamide Çögenli	Princeton Üniversitesi (Amerika) Firestone Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir Kur'ân-ı Kerim'in Tahlili	Atatürk	Abdulkadir Yılmaz
------	---------------	----------------	---	---------	-------------------

Hamide Çögenli'nin 2011 yılında yazdığı Princeton Üniversitesi (Amerika) Firestone Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir Kur'ân-ı Kerim'in Tahlili adlı Yüksek Lisans Tezi giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Tezin asıl muhtevası dördüncü bölümde işlenmiş, Firestone Kütüphanesi'nde 1159 numarada kayıtlı bulunan Kur'ân-ı Kerim'in tezhip ve hat sanatı ile olan yönleri tanıtılmıştır.

Amerika'daki kütüphanelerde bulunan, Türk İslâm kültür ve medeniyetine ait birçok el yazma eserden birinin tanıtıldığı Kur'ân-ı Kerim'in XVII. yüzyıl İran dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. O dönemin hat ve tezhip özelliklerini yansıtan Kur'ân-ı Kerim'in klasik Kur'anlarda bulunmayan pek çok özelliği tespit edilmiştir. Örneğin, XVII. yüzyıla kadar tek sayfa olan zahriye sayfaları bu eserde iki tanedir. Fatıha sûresi bir sayfa olarak yazılmamış, iki sayfa halinde yazılarak serlevha yapılmıştır. Bakara sûresinin ilk beş ayeti alışıla gelen serlevhada yer almadığı gibi sekiz ayet olarak sûre başı tezhipli bir sayfa yapılmıştır. Türk İslâm eserlerinin bulunup tanıtılması ile özellikle Kur'an tarihi, Mushaf tarihi araştırmacılarına katkı sağlanmıştır.

2.5.

2013	Yüksek Lisans	Fatma Özdemir	Mihrablarda Kullanılan Yazılar ve Çözümlenmeleri	Süleyman Demirel	Bahattin Yaman
------	---------------	---------------	--	------------------	----------------

2013 yılına ait Fatma Özdemir'in Mihrablarda Kullanılan Yazılar ve Çözümlenmeleri adlı tezi giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çeşitli dönemlerde ve medeniyetlerde, önemli yapılarda kullanılan mihrab yazılarının genel değerlendirilmesinin ele alındığı tezin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile olan ilgisi ikinci bölümde işlenmiştir. Bu bölümde araştırmacı mihrablarda görülen ayetlerin ve diğer yazıların çözümlenmesi tefsirlerden ve diğer bazı kaynaklardan yararlanılarak yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tespit edilen bu yazıların hangi yapıda ve ne şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Araştırma neticesinde mihrablarda bulunan yazı örneklerinin büyük çoğunluğunu Kur'an ayetlerinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu ayetlerin önemli bir kısmının namazdan bahsederken, bazıları mescitleri konu edinen ayetlerden ve içinde "mihrab" kelimesinin geçtiği ayetlerden seçildiği ifade edilmiştir. Mihrablarda kullanılan yazıların büyük çoğunluğunun rastgele seçilmeyip belli bir mana çerçevesinde yazıldığı kanaatine varılan tez bu yönleri ile Kur'an araştırmacılarına ışık tutmaktadır. Nitekim İslâm mimarisinde yazı, süslemeleriyle kişide estetik duyguların oluşmasına zemin hazırlamış, ayrıca mesaj verme aracı olarak kullanılmıştır.

Bu alanda konu itibarıyla doğrudan Tefsir Bilimi ile ilgili olmayan ancak muhtevasında bu bilime katkı sağlayabilecek 6 tez daha tespit edilmiştir. Bu tezlerden 5 tanesi Hat sanatı ile 1 tanesi de tezhip sanatı ile ilgilidir.³

3 Doğrudan ilgi kurulan tezleri araştırdığımız bu çalışmada dolaylı yönden ilgisi bulunan tezlerin sadece isimleri zikredilecektir. Tezler: Süleyman Berk, Hattat Hamid Aytaç Hayatı Sanatı ve Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Ali Uğur, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994; Süleyman Berk, Hattat Mustafa Râkım'ın Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği, Doktora Tezi, danışman: Muhittin Serin, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999; Ömer Faruk Dere, Hat Sanatında Osmân Efendi ve Ekolü, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hüseyin Subaşı, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001; Yusuf Bilen, Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülüs-Nesih Hat Ekolü, Doktora Tezi, danışman: Abdulkadir Yılmaz, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010; Ahmet Gedik, Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyübî Kitâbeleri, Doktora Tezi, danışman: Ahmet Çaycı, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013; Ayşe Tanrıver Celasin, XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Tezhip Sanatı Bağlamında Şeyh Hamdullah Mushafı Sûrebaşı Bezemelerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, danışman: Süreyya Eroğlu, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2014.

3. Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda Yapılan Lisansüstü Tezler:

1953-2017 (Ağustos) yılları arası Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda yapılan Lisansüstü tezlerin dağılımı				
	Doçentlik	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
	1	35	94	130
Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olan tezler	-	-	2	2

TÜRK DİN MUSİKİSİ ANABİLİM DALI					
Yıl	Lisansüstü	Adı Soyadı	Tez adı	Üniversite	Danışman
2005	Yüksek Lisans	Binnaz Tuğrul	Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi	Ankara	Bayram Akdoğan
2017	Yüksek Lisans	Fatma Zehra Karışman	Kur'an Ayetlerinin Ezberlenmesinde Makamsal Okuyuşun Etkisi	Marmara	M. Safa Yeprem

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü/Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda 1953-2017 (Ağustos) yılları arasında 1 Doçentlik, 35 Doktora ve 94 Yüksek Lisans olmak üzere toplam 130 Lisansüstü tezi yapılmıştır. Bu tezlerden Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili 2 Yüksek Lisans Tezi tespit edilmiştir. Bu tezlerin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgileri şöyledir:

3.1.

2005	Yüksek Lisans	Binnaz Tuğrul	Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi	Ankara	Bayram Akdoğan
------	---------------	---------------	--------------------------------	--------	----------------

2005 yılında Binnaz Tuğrul tarafından hazırlanan Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi adlı tez giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Araştırma doğrudan İslâm Hukuku ile bağlantılı olmakla birlikte “İslâm ve Kadın Sesi” başlığını taşıyan ikinci bölümde “Ayet ve Hadislere Göre Kadın Sesi” ve “Kur'ân-ı Kerim Okumada Kadın Sesi” alt başlıkları ile Tefsir Bilimi ile de ilgi kurulmuştur. İslâm'da kadın sesi konusu yüzyıllardır İslâm toplumlarında tartışıla gelen bir husustur. Bu konu üzerinde birçok İslâm âlimi, muhaddis ve müfessir görüş beyan etmiştir. Çalışmada bu yargıların ciddi bir dayanağının olup olmadığı sorusu önce Kur'an'a sonra Sünnet'e başvurularak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Neticede İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de konuyla ilgili olumlu veya olumsuz hiçbir hüküm bulunamamış, fakat bütün emir, nehiy

ve ahlâkî ilkelerin ayırım yapılmaksızın kadın erkek her ikisine de yöneltildiği, İslâmî ölçüler içerisinde olmak kaydıyla, bulunacakları davranışlara, girecekleri faaliyetlere ve yapacakları işlere göre hükümler getirildiği, cinsiyetlere göre bir kısıtlamaya gidilmediği belirtilmiştir.

3.2.

2017	Yüksek Lisans	Fatma Zehra Karışman	Kur'an Ayetlerinin Ezberlenmesinde Makamsal Okuyuşun Etkisi	Marmara	M. Safa Yeprem
------	---------------	----------------------	---	---------	----------------

2017'de Fatma Zehra Karışman tarafından hazırlanmış Kur'an Ayetlerinin Ezberlenmesinde Makamsal Okuyuşun Etkisi adlı tez erişime engellendiği için kapsamlı bir şekilde incelenememiştir. Ancak tez danışmanı ile araştırmacının birlikte yayınladıkları "Kur'an Ayetlerinin Makamsal Okuyuş ile Ezberlenmesinin Ayetlerin Doğru Okunması Üzerindeki Etkisi" adlı makalede⁴ bu Yüksek Lisans Tezi kaynak gösterilmiştir.

Kur'an ezberinde makamsal okuyuşun etkisi ile ilgili ne müzik alanında ne de dinî ilimler alanında herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması bu konunun araştırılmasına zemin hazırlamıştır. Kıraat, Psikoloji, İstatistik alanındaki uzmanlarla yapılan görüşmeler ve gerçekleştirilen pilot çalışma neticesinde araştırma materyalleri hazırlandıktan sonra 2016-2017 eğitim öğretim yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ikinci sınıfta okuyan ve araştırmaya gönüllülük esasıyla katılan 62 öğrenciyle deneysel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sonunda, katılımcıların yaptıkları ezberi okumaları sırasında izinleri dâhilinde alınan ses kaydı daha sonra araştırmacı tarafından dinlenerek, uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen kriterler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin istatistik analizleri, alanın uzmanı tarafından yapılmış, elde edilen bulgu araştırmacı tarafından alt problem ve hipotez açısından tartışılarak sonuca ulaşılmıştır. "Kur'an ayetlerinin makamsal okuyuşunu dinleyerek ezber yapan grubun dos. ortalaması, makamsız olanı dinleyerek ezber yapan grubun ortalamasına göre daha yüksektir." hipotezi çalışmanın neticesinde doğrulanmıştır. Özellikle Kıraat alanındaki araştırmacılara referans olacak bu çalışma, elde ettiği sonuç ile araştırmacıların Kur'an öğretimi tekniklerine katkı sağlamıştır.

4 İlgili makale için bkz. M. Safa Yeprem ve Fatma Zehra Karışman, "Kur'an Ayetlerinin Makamsal Okuyuş ile Ezberlenmesinin Ayetlerin Doğru Okunması Üzerindeki Etkisi", TİDSAD, yıl: 4, sy. 11 (Haziran 2017), s. 288-314.

4. Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yapılan Lisansüstü Tezler:

1953-2017 (Ağustos) yılları arası Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan Lisansüstü tezlerin dağılımı				
	Doçentlik	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
	3	46	211	260
Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili olan tezler	1	2	5	8

TÜRK İSLAM EDEBİYATI ANABİLİM DALI					
Yıl	Lisansüstü	Adı Soyadı	Tez adı	Üniversite	Danışman
1982	Doçentlik	Naci Okcu	Divan Şirine Kaynaklık Eden Ayetler	Atatürk	-
1993	Yüksek Lisans	Ahmet Yanpınar	Kemal Ümmî Divanında Münacat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tespiti	Marmara	Hasan Aksoy
2010	Yüksek Lisans	Saliha Görük Botsalı	Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret	Selçuk	Ahmet Yılmaz
2013	Doktora	Reyhan Keleş	Divan Şiirinde Lafzi Ayet ve Hadis İktibasları	Atatürk	Turgut Karabey
2013	Yüksek Lisans	Müberra Coşar	Türk İslam Edebiyatı Çerçevesinde XIV-XVI. Asır Anadolu Sahası Divanlarında Kur'an	Marmara	Mustafa Uzun
2015	Doktora	Sıtkı Nazik	Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem	Fırat	Sevim Birici
2016	Yüksek Lisans	Muhammet Arı	Türk İslam Edebiyatında Sekiz Cennet	Necmettin Erbakan	Ahmet Yılmaz
2016	Yüksek Lisans	Emine Özbek Aktaş	Hüseyin Amasî Hayatı ve Dürr-i Mekkûn İsimli Manzum Tecvidi	Marmara	Hasan Aksoy

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü/Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 1953'ten 2017'ye (Ağustos) kadar yapılan araştırmada 3 Doçentlik, 46 Doktora ve 211 Yüksek Lisans olmak üzere toplam 260 Lisansüstü tez yapılmıştır. Bu çalışmalardan Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili 1 Doçentlik, 2 Doktora ve 5 Yüksek Lisans Tezi olmak üzere toplam 8 Lisansüstü tez tespit edilmiştir. Tezlerin Kur'an ve Tefsir Bilimine katkıları ise şöyledir:

4.1.

1982	Doçentlik	Naci Okcu	Divan Şirine Kaynaklık Eden Ayetler	Atatürk	-
------	-----------	-----------	-------------------------------------	---------	---

İlk tez 1982 yılında Naci Okcu tarafından hazırlanmış Divan Şirine Kaynaklık Eden Ayetler adlı Doçentlik tezidir. Çalışma giriş, beş başlık ve sonuçtan oluşmaktadır. Bu çalışmada Divan edebiyatının başlangıcı kabul edilen XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar hemen her yüzyılı temsil edecek şekilde toplam 12 divan şairinin şiirlerinde gerek lafız itibariyle gerekse mana itibariyle iktibas edilen ayetlere ve telmihlere yer verilmiştir. Ayrıca şiirlerde yer alan süre adları da bu çalışmada ortaya konmuştur. Hemen bütün dinî ilimlerin ilk kaynağı olan Kur'an böylece edebiyat sahasına da girmiş, araştırmacı tarafından ilk olarak edebiyatın Kur'an'la ilişkisi ortaya konmuştur. İslâmî kültür ve tefekkürün tesiri altında kalan şairlerin türlü düşüncelerini ve duygularını ifade ederken Kur'an'dan nasıl ve ne şekilde yararlandıkları bu çalışmada tartışılmış ve böylece Kur'an ve Tefsir araştırmacılarına Kur'an-edebiyat ilişkisi hakkında kaynak niteliğinde bir çalışmaya imza atılmıştır.

4.2.

1993	Yüksek Lisans	Ahmet Yanpınar	Kemal Ümmî Divanında Münacat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tespiti	Marmara	Hasan Aksoy
------	---------------	----------------	---	---------	-------------

Ahmet Yanpınar'a ait 1993 tarihli Kemal Ümmî Divanında Münacat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tespiti adlı tez giriş ve üç başlıktan oluşmaktadır. XV. yüzyılın mutasavvıf şahsiyetlerinden olan Kemal Ümmî'nin Münacat ve Tevhid türünde yazdığı şiirlerde İslâmî tesirin ortaya konulmasının amaçlandığı tezde telmih, tedai ve iktibas sanatları ile ayetler ve hatta tezin başlığında olmamasına rağmen hadisler tespit edilmiştir. Daha çok "Münacat ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tespiti" başlığını taşıyan üçüncü bölümün Kur'an ile ilgisinin bulunduğu tezde araştırmacı yalnız iktibas edilen ayet ve hadislerle temas etmemiş ayrıca şiirlerde geçen dinî terminoloji hakkında da bilgiler vermiştir.

4.3.

2010	Yüksek Lisans	Saliha Görük Botsalı	Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret	Selçuk	Ahmet Yılmaz
------	---------------	----------------------	---	--------	--------------

2010 yılına ait Saliha Görük Botsalı'ya ait Türk İslam Edebiyatında Dünya ve Ahiret adlı tez giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Türk İslam edebiyatının temsilcileri olan şairlerin dünya ve ahiret hayatına bakış açılarını

örneklerle ortaya koyan çalışmanın Kur'an ve Tefsir Bilimi ile doğrudan ilgisi- nin kurulduğu bölüm "İslâm Kaynaklarında Dünya ve Ahiret" başlığını taşıyan birinci bölümdür. Bu başlık altında "Kur'ân-ı Kerim'de Dünya ve Ahiret" adlı alt başlığa yer verilmiş ve Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı eserine başvurularak dünya ve ahiret hayatına yönelik tüm ayetlere yer verilmiştir. Kur'an ve Tefsir Biliminin temel kaynaklarından olan bu eserin referans alındığı tez ile konulu Tefsir çalışmaları arasında yer alacak bir mevzuun edebiyat sahasında nasıl ele alındığı tespit edilmiş, her iki alanın araştırmacılarına katkı sağlanmıştır.

4.4.

2013	Doktora	Reyhan Keleş	Divan Şiirinde Lafzi Ayet ve Hadis İktibasları	Atatürk	Turgut Karabey
------	---------	--------------	--	---------	----------------

2013 yılında Reyhan Keleş tarafından hazırlanan Divan Şiirinde Lafzi Âyet ve Hadis İktibasları adlı Doktora Tezi giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Tez ayrıca Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları adı ile 2016'da Kitabevi yayınları arasında yayımlanmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Tezin birinci ve ikinci bölümlerini oluşturan ve "Divan Şiirinde Ayet İktibasları" ile "Divan Şiirinde Sûre Adları" başlıklarını taşıyan bölümler altında Divan şiirini temsilen seçilen 22 şairin eserlerinde yer verdikleri iktibaslar tespit edilmiştir. Sonuçta ise tespit edilen ayet, sûre adı ve hadis iktibaslarının sayıları başta olmak üzere, hangi lafızların daha çok iktibas edildiği, bu iktibasların hangi nazım şekillerinde kullanıldıkları tablolar hâlinde verilmiştir. Ayrıca en çok ayet ve hadis iktibas eden şairlerle en az ayet ve hadis iktibas eden şairler belirlenmiş ve bunların nedenleri üzerinde durulmuştur. Türk İslâm edebiyatında şairler tarafından hangi ayet ve hadis lafızlarının iktibas edildiği sorusu alfabetik olarak hazırlanan dizin ile çözüme kavuşturulmuş, böylece Kur'an, Tefsir ve Hadis araştırmacıları başta olmak üzere Edebiyat bölümü araştırmacılarına da kolaylık sağlanmıştır.

4.5.

2013	Yüksek Lisans	Müberra Coşar	Türk İslam Edebiyatı Çerçevesinde XIV-XVI. Asır Anadolu Sahası Divanlarında Kur'an	Marmara	Mustafa Uzun
------	---------------	---------------	--	---------	--------------

Yine 2013 yılına ait Müberra Coşar tarafından hazırlanan Türk İslâm Edebiyatı Çerçevesinde XIV-XVI. Asır Anadolu Sahası Divanlarında Kur'an adlı Yüksek Lisans Tezi giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tez esas itibarıyla, Türk İslâm edebiyatı çerçevesinde XIV.-XVI. yüzyıllar arasındaki dönemi

kapsadığı için Müslüman Türk medeniyetinde kültür ve sanatın o zamanki merkezi olan Anadolu sahasında yaşamış şairlerin divanlarında Kur’ân-ı Kerîm’in tesirini konu edinmektedir. Edebî eserlerin sahipleri olan şairler ve müellifler tarafından her zaman istifade edilen Türk İslâm edebiyatının temel kaynağı Kur’ân-ı Kerîm’i temel alan giriş bölümünden sonra Kur’an ayet ve sûrelerinin beyitlerdeki tezahürlerinin incelendiği birinci bölümde divanlardaki ayet iktibasları, Kur’an ayetlerinin birtakım olaylarla ilişkilendirilmesi, ayet ve sûrelerin benzetme unsuru olarak kullanılması, Kur’an isimleri, Kur’an ile ilgili terimler beş ayrı alt bölüm hâlinde incelenmiştir. İkinci bölümde ise, araştırma kapsamındaki divanların şairleri yüzyıllara göre gruplandırılmış, her şairin hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, ona ait divan ana özellikleriyle tanıtılarak, içerdiği ayet iktibasları ya da Kur’ân-ı Kerîm’le ilgili kelime ve ifadelerin yer aldığı beyitler tespit edilmiştir. Kullanılan ayetlerin tercümesi için Türkiye Diyanet Vakfı Meâlî’nden istifade edilmiştir. Bazı beyitlerin yorumlanmasında Ömer Rıza Doğrul ve Ahmet Tekin’in meallerine de başvurulmuştur.

4.6.

2015	Doktora	Sıtkı Nazık	Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem	Fırat	Sevim Birici
------	---------	-------------	---	-------	--------------

Sıtkı Nazık’ın 2015 yılında tamamladığı Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem adlı Doktora Tezi giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İslâm dini ve tasavvuf bağlamında klasik Türk şiirinin cennet ve cehenneme dair algısının konu edildiği bu çalışmada, ahiret hayatının önemli iki menzilinin klasik Türk şiirindeki yansımaları tespit edilmiştir. İnanç sahasındaki bir konudan esinlenerek hazırlanan çalışmada, çeşitli din ve mitolojiler ile İslâm ve tasavvufun cennet-cehenneme dair yaklaşımı ele alındıktan sonra, bunlarla ilgili unsurların gerek teşbih ve mukayese gerekse sembol, istiare ve mitoloji bağlamında klasik Türk şiirindeki kullanımı değerlendirilmiştir. Bu sayede İslâm dini ve tasavvufun klasik Türk şiirine olan etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tezin özellikle “İslâm Dini ve Tasavvuf Açısından Cennet ve Cehennem” başlığını taşıyan birinci bölümünde yer alan “İslâm Dininde Cennet ve Cehennem”, “Cennet ve Cehennemin Mevcudiyeti ve Bulunduğu Yer”, “Cennet ve Cehennemin Gerekliliği”, “Cennet ve Cehennemin Ebediliği Meselesi”, “Cennetin İsimleri”, “Cennetin Sayısı, Çeşitleri ve Dereceleri”, “Cennetin Yapısal Özellikleri”, “Cennete Girecek Olanların Vasıfları”, “Rü’yetullah”, “Cehennemin İsimleri”, “Cehennemin Sayısı ve Çeşitleri”, “Cehennemin Yapısı, Muhtevası” gibi alt başlıklarda Kur’an ve Tefsir Bilimi arasında ilgi kurulmuş, özellikle Kur’an’da yer alan cennet ve cehennem ayetleri ile bu mekânların özelliklerini anlatan ayetler üzerinde durulmuştur.

4.7.

2016	Yüksek Lisans	Muhammet Arı	Türk İslam Edebiyatında Sekiz Cennet	Necmettin Erbakan	Ahmet Yılmaz
------	---------------	--------------	--------------------------------------	-------------------	--------------

2016 yılında Muhammet Arı tarafından hazırlanan Türk İslâm Edebiyatında Sekiz Cennet adlı Yüksek Lisans Tezi giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Tezin “Cennet” başlığını taşıyan birinci bölümü daha çok Kur’an ve Tefsir Bilimi ile ilişkilidir. Bu başlık altında cennetin tanımı yapıldıktan sonra Kur’an’da zikri geçen Adn, Dârü’l-karâr, Dârü’s-selâm, Firdevs, Huld, İlliyyîn, Me’vâ ve Na’îm toplamda sekiz cennet hakkında Kur’an referans alınarak bilgi verilmiştir. Eserde yer alan ayet meallerinde, Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanan Kur’ân-ı Kerim Meâli esas alınmıştır. Neticede sekiz cennet tasavvurunda geçen sekiz rakamının mukaddesatla ilgili nassî bir boyut taşımadığı, bununla birlikte kültürel bir örgü içerisinde temellendirildiği ortaya konmuştur.

4.8.

2016	Yüksek Lisans	Emine Özbek Aktaş	Hüseyin Amasî Hayatı ve Dürr-i Mekkûn İsimli Manzum Tecvîdi	Marmara	Hasan Aksoy
------	---------------	-------------------	---	---------	-------------

Son olarak yine 2016 yılında yapılan Emine Özbek Aktaş’a ait Hüseyin Amasî Hayatı ve Dürr-i Mekkûn İsimli Manzum Tecvîdi adlı Yüksek Lisans Tezi “İslâmî Türk Edebiyatında Tecvîdler” başlığı taşıyan giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Hüseyin b. Ali el-Amâsî’nin Kur’ân-ı Kerim’in tecvîd ve kıraatıyla ilgili olan Dürr-i Mekkûn adlı manzum eseri, İmam Cezerî’ye ait Mukaddime isimli manzum eserin te’lif-tercüme olarak kaleme alınmış şeklindedir. Tezin özellikle girişinde verilen bilgiler adından da anlaşılacağı üzere başta Kur’an araştırmacılarına ciddi katkılar sağlamıştır. Girişte araştırmacı tecvidin tanımı, konusu, edebiyat ve musiki ile olan ilgisine değindikten sonra Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış mensur tecvidlerle yine bu üç dilde yazılmış manzum tecvidlere yer vermiş, bu eserleri ve müelliflerini tanıtmıştır. Türkçe manzum tecvidleri anlattığı kısımda te’lif ve tercüme tecvidlerini ayrı başlıklarda değerlendirerek tezin ana malzemesini oluşturan Dürr-i Mekkûn hakkında kısaca bilgi vermiştir. İkinci bölümde eserin muhteva ve şekil özellikleri üzerinde ayrıntılı bilgiler verdikten sonra üçüncü bölümde Kıraat araştırmacılarına kaynak teşkil edecek eserin karşılaştırmalı metinini vermiştir.

5. Değerlendirme ve Sonuç:

	Doçentlik	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde Kur'an ve Tefsir Bilimi ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezler	1	2	18	21

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nün dört ayrı Anabilim Dalı'nda yapılan Lisansüstü tezlerinin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile olan ilişkilerinin tespit edilmeye çalışıldığı bu bildiriye 1'i doçentlik, 2'si Doktora ve 18'i Yüksek Lisans olmak üzere toplam 21 Lisansüstü tezin yapıldığı görülmüştür.

Bu tezler ayrıntılı bir şekilde yukarıda tanıtılmış ve neticede bazı tezlerde (Hüseyin Amasî Hayatı ve Dürr-i Meknûn İsimli Manzum Tecvîdi; Divan Şirine Kaynaklık Eden Ayetler; Kur'an Ayetlerinin Ezberlenmesinde Makamsal Okuyuşun Etkisi; Princeton Üniversitesi (Amerika) Firestone Kütüphanesi'nde Bulunan Tezhipli Bir Kur'ân-ı Kerîm'in Tahlili gibi) işlenen mevzuların Kur'an ve Tefsir araştırmacılarına kaynak olabilecek nitelikte hazırlandığı kanaatine varılmıştır. Farklı anabilim dallarında hazırlanan bu tezler Tefsir araştırmacılarının müracaat ettikleri kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmasına rağmen kaynak sayısının yetersiz olduğunu ifade edebiliriz. Kur'an'ın referans alındığı bazı çalışmalarda ayetler anlamlandırılırken yalnız salt metinden hareket edildiği tespit edilmiştir. Hâlbuki Tefsir araştırmacısı gibi İslam Tarihi araştırmacısını da yakından ilgilendiren sünnet, sahabe ve tabiûn kavlinin bu çalışmalarda göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir. Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgileri tespit edilen bu tezlerin bir kısmı muhteva yönünden Tefsirle ilişkili iken bazı tezlerdeki ilgi Kur'an ve Tefsir kaynaklarından istifade etmek suretiyle kurulmuştur. Ayrıca adında Kur'ân-ı Kerim'in geçmesi bu tezlerin illa da Tefsirle ilişkili olduğu anlamı taşımamaktadır.

İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları ve Kur'ân-ı Kerim'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı adlı tezlerle Tefsir Bilimini yakından ilgilendiren sebep-i nüzul ve konulu Kur'an tefsiri gibi alanlara katkılar yapılmıştır. Ayrıca bu tezlerde Taberî'nin Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân adlı tefsiri ile İzzet Derveze'nin et-Tefsîrü'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri referans gösterilmiştir. Rivayet tefsirleri arasında zikredilen İbn Kesîr'in Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm ile Mücâhid b. Cebr'in Tefsir adlı eserleri hakkında bilgi verilen tezlerle de rivayet tefsiri çalışan araştırmacılara katkı sağlanmıştır. Son olarak Kur'ân-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı adlı tez ile bir Kur'an Siyeri oluşturulmuştur.

Kur'an ve Tefsir Bilimi araştırmacılarına farklı bir alanda katkı sağlayan Türk İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan tezlerde özellikle tezhip, hat gibi sanatların terminolojisi hakkında verilen bilgilerle Kur'an'ın sanata ve estetiğe verdiği önemin bir sanat tarihi araştırmacısı tarafından ortaya konması bu alanın araştırmacılarına sağlayacak katkılar arasında zikredilebilir. Manisa İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Kur'an-ı Kerimlerdeki Tezhip Örnekleri adlı tezde araştırmacının özellikle birinci bölümde zikrettiği Kur'an'ın bölümleri, toplatılması, yazıya geçirilmesi, Mushaf haline getirilmesi, çoğaltılması gibi mevzular Kur'an tarihi araştırmacılarının ilgilendiği konulardandır ve verilen bilgiler mevcut bilgilerin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Kur'an'ın tezhiplenmiş zahriye, serlevha ve hâtıme sayfalarının renk, motif, kompozisyon özellikleri ve boyama teknikleri ile incelendiği bölüm ile bu alana uzak Kur'an ve Tefsir araştırmacılarına katkı yapılmıştır. İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri adlı tezde Kur'an'da yer alan güzellikle ilgili kavramlar tanıtılmış bu kavramların geçtiği ayetler zikredilmiştir. Konulu Kur'an araştırmacılarının ilgilendiği bir mevzuun işlendiği tezde İslâm'ın dolayısıyla Kur'an'ın güzel ve güzellik anlayışı sanat tarihi penceresinden aktarılmıştır. Bu alanda yapılmış bir başka tezde ise XVII. yüzyıla ait olduğu tespit edilen ve yurtdışındaki bir kütüphanede bulunan yazma Kur'an'ın hat ve tezhip özellikleri ile o dönemin klasik Kur'anlarda bulunmayan pek çok özelliği tespit edilmiş ve bu yönleri ile Kur'an ilmine katkı sağlanmıştır. Cami mihrablarında yer alan yazıların büyük çoğunluğunun Kur'an ayetlerinden oluştuğu sonucuna varılan tezde ise namazdan, mescitten, içinde "mihrab" kelimesinin geçtiği ayetlerden seçilen yazılarla bir mesaj verildiği ifade edilmiştir.

Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili en az Lisansüstü tezinin yapıldığı Türk Din Musikisi Anabilim Dalı'nda ise Kur'an Ayetlerinin Ezberlenmesinde Makamsal Okuyuşun Etkisi adlı tez vardığı sonuçlarla Kur'an araştırmacılarına katkı sağlamıştır. Nitekim "Kur'an ayetlerinin makamsal okuyuşunu dinleyerek ezber yapan grubun dos. ortalaması, makamsız olanı dinleyerek ezber yapan grubun ortalamasına göre daha yüksektir." hipotezinin doğrulanması ile Kıraat alanındaki araştırmacılara yön gösterecek bir neticeye varılmıştır.

Türk İslâm Edebiyatı alanında Divan Şirine Kaynaklık Eden Ayetler adlı Doçentlik tezi ile İslâmî kültür ve tefekkürün tesiri altında kalan şairlerin düşüncelerini ve duygularını ifade ederken Kur'an'dan nasıl ve ne şekilde yararlandıkları araştırılmış ve Kur'an-edebiyat ilişkisi hakkında kaynak niteliğinde bir çalışma hazırlanmıştır. Divan Şirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları adlı tezde Ömer Nasuhi Bilmen'in Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında yer alan Kur'an

Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Konyalı Mehmed Vehbî'nin Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı eserleri gibi Tefsir kaynaklarından yararlanılmış, Kur'an, Tefsir, Hadis ve Edebiyat alanlarına katkı amaçlanmıştır. Türk İslâm Edebiyatı alanında sadece Hüseyin Amasî Hayatı ve Dürr-i Mekkûn isimli Manzum Tecvîdi adlı tez bile Kur'an ve tecvid alanına referans olması bakımından kâfi gelmeye yetecektir.

Farkı dört anabilim dalında yapılan bu tezlerin ortak yönleri Kur'an'dır. Bu tezlerin Kur'an ve Tefsir kaynakları referans gösterilmeden yapılamayacağı bir gerçektir. Özellikle Tefsir kaynaklarından yararlanmada bazı eksiklerinkilerin tespit edildiği bu çalışmalarda mükemmeliyeti yakalayabilmek adına çift danışman ile çalışılması önerilebilir. Özellikle inter-disipliner çalışmalarda bu uygulamaya gidilerek tezlerde bir kalitenin yakalanacağı kanaatindeyiz.

İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde Tamamlanan Lisansüstü Tezlerin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile Olan İlgilisi			Tefsir Bilimi'nde Tamamlanan ve Devam Eden Lisansüstü Tezlerin İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü ile Olan İlgilisi		
Anabilim Dalı	Toplam	Kur'an ve Tefsirle İlgili	(Biten+devam eden)	Anabilim Dalı	(Biten+devam eden)
İslâm Tarihi	1169	6	2007+765	İslâm Tarihi	118+42
Türk İslâm Edebiyatı	260	8	2007+765	Türk İslâm Edebiyatı	10+5
Türk İslâm Sanatları Tarihi	171	5	2007+765	Türk İslâm Sanatları Tarihi	-
Türk Din Musikisi	130	2	2007+765	Türk Din Musikisi	-
Toplam	1730	21	2772	Toplam	175

Toplam 1169 Lisansüstü tezinin hazırlandığı İslâm Tarihi Anabilim Dalı'ndan 6 adet tezin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilgili oluşu hayli dikkat çekicidir. Hâlbuki Tefsir Bilim Dalı'nda yapılmış Lisansüstü tezlere baktığımızda İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nı doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendirecek çok sayıda tez tespit edilmiştir. 1953-2017 (Ağustos) yılları arasında Tefsir Bilim Dalında yaklaşık 1491 Yüksek Lisans, 508 Doktora ve 8 Doçentlik olmak üzere 2007 adet tez yapılmış ve hâl-i hazırda devam eden 765 adet tez tespit edilmiştir. Bu tamamlanan tezler arasında toplam 118 adet tez doğrudan veya dolaylı olarak İslâm Tarihi konuları ile ilgilidir. Yine devam eden tezlerden 42 tanesi de İslâm Tarihi konularını kapsayan mevzulara yer vermişlerdir. Burada toplam da 160 tezin İslâm Tarihi ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Örneğin Boykot Döneminde Nazil Olan Sûrelerin Tespiti ve Değerlendirilmesi⁵,

5 Abdülvahid Yakub Sipahioğlu, Boykot Döneminde Nazil Olan Sûrelerin Tespiti ve

Kur'ân-ı Kerim'de Ehli Beyt⁶, Âyetler, Hadis ve Siyer Kaynakları Işığında Hz. Peygamber-Ümmet İlişkileri⁷, Meğazi'nin Kur'an Tefsiri'ne Kaynaklığı⁸, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi⁹, Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri¹⁰, Hz. Âişe'nin Tefsir Rivâyetleri¹¹, Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân-ı Kerim'e Hizmeti¹², Siret-i İbn İshak'ta Tefsir Rivayetleri¹³, Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı¹⁴ ve devam eden tezler arasında yer alan Hz. Ali Dönemi Olaylarında Kur'an Ayetleri (Muhammed Göçer), İlk Dönem Siyer ve Meğazî Kaynaklarında Esbâb-ı Nüzul (Hayati Sakallıoğlu) gibi tezlerin muhtevası İslâm Tarihi'ni yakından ilgilendiren konulardandır.

Toplam 260 Lisansüstü tezinin hazırlandığı Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 8 adet tezin Kur'an ve Tefsir ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Tefsir Bilim Dalı'nda ise mevcut tamamlanmış tezler arasında 10 adet Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nı ilgilendiren tez hazırlanmış devam eden tezler arasında da 5 adet bu Anabilim Dalı ile yakından ilişkili tezlerin çalışıldığı görülmüştür. Örnek verecek olursak Mevlânâ ve Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî¹⁵, Garib-nâme'de Âşık Paşa'nın Kur'an Ayetlerine Yaklaşımı¹⁶ ve devam eden tezler

Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Halis Albayrak, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

- 6 Abdullah Kılıç, Kur'ân-ı Kerim'de Ehli Beyt, Yüksek Lisans Tezi, danışman: M. Zeki Duman, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.
- 7 Ahmet Gökdemir, Âyetler, Hadis ve Siyer Kaynakları Işığında Hz. Peygamber-Ümmet İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Ömer Çelik, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- 8 Aykut Kaya, Meğazi'nin Kur'an Tefsiri'ne Kaynaklığı (Begavi'nin Mealimü't-Tenzili Örneği), Yüksek Lisans Tezi, danışman: Abdulaziz Hatip, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- 9 Davut Şahin, Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Yorum Yöntemi, Doktora Tezi, danışman: Ahmet Nedim Serinsu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- 10 Fatih Özaktan, Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Sadrettin Gümüş, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- 11 Hatice Görmez, Hz. Âişe'nin Tefsir Rivâyetleri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: İdris Şengül, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- 12 İbrahim Taşçı, Zeyd b. Sâbit ve Kur'ân-ı Kerim'e Hizmeti, Doktora Tezi, danışman: M. Sait Şimşek, Konya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- 13 Magomet (Muhammed) Batchaev, Siret-i İbn İshak'ta Tefsir Rivayetleri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Ahmet Nedim Serinsu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- 14 Zeynep Demiryorgan, Tefsir Kaynağı Olarak İbn Sa'd'ın Tabakât'ı, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hikmet Akdemir, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2016.
- 15 Hüseyin Güllüce, Mevlânâ ve Kur'ân Tefsiri Açısından Mesnevî, Doktora Tezi, danışman: Sadık Kılıç, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.
- 16 Mehmet Doruk, Garib-nâme'de Âşık Paşa'nın Kur'an Ayetlerine Yaklaşımı, Yüksek Lisans Tezi, danışman: İhsan Kahveci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.

arasında yer alan Mehmet Akif Ersoy'un Nazım ve Nesirlerinde Tefsir Anlayışı (Mehmet Gözen), Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi'nin Hülasâtü'l-Hakâyık Adlı Eserinde Kur'anî Temalar (Esra Ağırman) gibi tezlerin mevzuu Edebiyat Biliminin ilgilendiği konular arasındadır.

Toplam 171 tezin hazırlandığı Türk İslâm Sanatları Tarihinden 5; toplam 130 tezin hazırlandığı Türk Din Musikisinden 2 adet tezin Kur'an ve Tefsir Bilimi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Tefsir Biliminde yapılan veya devam eden tezler içerisinde ise Türk İslâm Sanat Tarihini ve Türk Din Musikisi Anabilim Dallarını ilgilendiren tezlere rastlanılmamıştır.

İslâm Tarihi alanında Lisansüstü tez hazırlayanların Tefsir konularına çok meyletmedikleri yukarıda izah edilmişti. Bunun altında yatan sebepler nelerdir?

İslâm Tarihi öğretim üyeleri ile yaptığımız görüşmelerde ilk söylenen düşünce branşlaşma olmuştur. Her akademisyen kendi branşında uzmanlaşmalıdır. Ancak Kur'an'ın bir tane, Peygamber'in bir tane, Tefsir'in bir tane vs. olduğu dikkate alındığında ne Peygamber Kur'an'sız, ne Tefsir Peygambersiz düşünülebilir. Ayrıca Tefsir Biliminde yapılan konulu Tefsir araştırmalarının çokluğundan dolayı İslâm Tarihi'nde bu mevzulara çok yer verilmemiştir. Kur'an ve Tefsir Akademisi tarafından düzenlenen Lisansüstü tezlerle ilgili bu çalıştay gibi İslâm Tarihi Bölümü elemanlarınca da çalıştaylar yapılmış ve sonuçları yayımlanmıştır. İlgili çalıştaylardan biri Siyer Öğretimi Akademik Çalışmalar başlığı ile bu yıl yapılmış ve orada Doç. Dr. Metin Yılmaz tarafından "İslâm Tarihi Anabilim Dallarında Hazırlanan Siyer Konulu Tezlere Dair" isimli bir bildiri sunulmuştur. Araştırmacı bu bildirisinde sadece İslâm Tarihi Bölümünde yapılan tezleri araştırmamış Hadis, Tefsir, Kelam, Din Eğitimi, İslâm Hukuku, Arap Dili ve Belagati, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Mezhepler Tarihi, İslâm Edebiyatı, Tasavvuf ve İslâm Sanatları gibi bilim dallarında siyer konulu yapılmış tezleri de araştırmıştır. Tespitlerine göre Tefsir Biliminde siyer mevzuunda 39'ü Yüksek Lisans ve 7'si Doktora olmak üzere 46 Lisansüstü tezin yapıldığını ifade etmiştir.¹⁷ Farklı bilim dallarından siyer hakkında yapılan tezlerin çokluğu hususunda ise şu kanaatlerini paylaşmıştır: "İslâmî ilimleri çok net çizgilerle bölümlene imkânına sahip değiliz. Pozitif bilimler de dâhil olmak üzere her bilim dalının mutlak suretle birbiri ile ilintisi vardır. Dolayısıyla Kur'an'sız bir ilahiyat bilim dalı düşünülemezse, elbette Hz. Peygambersiz

17 Bu rakamın bizim tespit ettiğimiz 160 sayısından oldukça düşük çıkmasının nedeni bizim araştırmaya devam eden tezleri de dâhil etmemizdir. Ayrıca Yılmaz araştırmasını siyer konulu çalışmalarla sınırlandırmıştır. Yine bizim çalışmamız siyeri de içine alan İslam Tarihi konularının tamamına yönelik olmuştur.

de düşünülemez. O nedenle birçok bilim dalında siyere dair çalışmaların yapıldığına şahit olmaktadır.”¹⁸ Dinî ilimlerdeki yalıtıklık, birbirleri arasındaki geçişkenliği vazgeçilmez kılmıştır. İslâm Tarihi Bölümü dışında 200’ü aşkın siyer tezi hazırlanması bunun göstergesidir.¹⁹ Yılmaz’ın “Sonuç ve Teklifler” başlığını taşıyan 13. ve son maddesi ise dikkat çekicidir: “Tez taramaları göstermiştir ki, Kur’an merkezli siyer tez çalışmalarının sayısı oldukça sınırlıdır. Daha ziyade Tefsir Bilim Dalı’na terk edildiği anlaşılan bu alana yönelik artırılmalı, bu Bilim Dalı ile koordineli çalışmalar yapılmalıdır.”²⁰

Yukarıdaki sorunun tersine Tefsir araştırmacılarının İslâm Tarihi konularına fazla ilgi duymalarının nedenleri nelerdir? diye de bir soru akla gelmektedir. Tefsir araştırmacılarıyla yaptığımız görüşmelerde kısmen İslam Tarihçilerinin yukarıda verdikleri cevaplara benzer cevaplar aldığımızı belirtmek isterim. Bu cevaplar içerisinde altı çizilen husus Kur’an’ın 2/3’sinin kıssalardan oluşması ve siyerin, Kur’an’ın 23 senede indirilişinin zemini olması özellikle konulu Kur’an çalışmalarının sayısını artırmış, dolayısıyla İslam Tarihi alanına girebilecek pek çok çalışma Tefsir araştırmacıları tarafından yapılmıştır.

Kaynakça:

Güzel, Emine, İslâm Sanat ve Estetiğinin Kur’an Temelleri, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Mustafa Yıldırım, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/find-records.php> (E.T. 10.07.2010-12.08.2017)

İsmail E. Erünsal, v. dğr., İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010), İsam Yay., İstanbul 2012.

Yeprem M. Safa ve Karışman, Fatma Zehra, “Kur’an Ayetlerinin Makamsal Okuyuş ile Ezberlenmesinin Ayetlerin Doğru Okunması Üzerindeki Etkisi”, TİDSAD, yıl: 4, sy. 11 (Haziran 2017), s. 288-314.

Yılmaz, Metin, “İslâm Tarihi Anabilim Dallarında Hazırlanan Siyer Konulu Tezlere Dair”, Siyer Öğretimi Akademik Çalışmalar, Siyer Yay., İstanbul 2017, s. 41-125.

18 Metin Yılmaz, “İslâm Tarihi Anabilim Dallarında Hazırlanan Siyer Konulu Tezlere Dair”, Siyer Öğretimi Akademik Çalışmalar, Siyer Yay., İstanbul 2017, s. 57-58.

19 Yılmaz, a.g.m., s. 59.

20 Yılmaz, a.g.m., s. 64.

İslam Öncesi Dönemi Konu Edinen Tefsir Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme

Şükran Adıgüzel¹

Giriş

İslam öncesi dönemdeki Arap toplumunun ekonomik, siyasi ve kültürel alanda hayat telakkilerini ifade için ayetler ve hadislerde geçtiği üzere cahiliye kavramı kullanılır. Bu kavram İslamî dönemde ortaya çıkmakla beraber genelde olumsuz bir anlam taşımaktadır. En kapsamlı tanımıyla cahiliye, Hz. Peygamber'in içinde doğduğu ve yetiştiği, risaletini yayma misyonunda hazır bulunduğu çevredir.² Bu sebeple cahiliyeyi bilmek, tanımak Hz. Peygamber'in tebliğ mücadelesini ve Arabistan yarımadasında meydana getirdiği değişimleri tespit edebilmek adına önemlidir.

C-h-l kökünden türemiş bir ism-i mensup ya da mastar olan câhiliye kavramı sözlük anlamı itibarıyla bilgidен yoksun olma durumunu³ teşmil etse de terimsel anlamı ilim değil de hilm kelimesinin karşıtını ihtiva etmektedir. Hilm, metanet, güç, fiziki bütünlük ve sağlık, teenni, sükunet, bağışlama, yumuşak huyluluk, ahlak ve karakter sağlamlığı gibi anlamlara gelir. Buna göre halim günümüzde medeni insan diye adlandırılan kişidir. Bunun zıddı olan cahiliye ise azgın arzularının esiri, hayvani içgüdülerini takip eden, vahşi, şiddet taraftarı ve aceleci bir karaktere sahip yani barbar kimsedir.⁴

Kur'an'da cahiliye tabiri Medine döneminde inzal olan dört ayette geçmektedir ve buralarda cahiliyenin bazı temel özelliklerine dikkat çekilmektedir. Söz konusu ayetlerin ilkinde münafıkların Allah hakkındaki tasavvurlarının cahiliye insanının Allah hakkındaki yanlış tasavvurlarıyla (zannü'l-cahiliyye) benzerliğine değinilmektedir.⁵ İkinci ayette ise Hz. Peygamber'in eşleri ca-

1 Arş. Gör. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı.

2 Adem Apak, Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü, İstanbul 2012, 7.

3 Bkz. Ebü'l-Velid Zeynüddin Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, Tezhîbu'l-Luğa, Kahire 1976, VI, 56; Ebü Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut trs., XI, 130.

4 Mustafa Fayda, "Câhiliye", DİA, İstanbul 1993, VII, 17.

5 Âl-i İmrân 3/154.

hiliye kadınları gibi açılıp saçılmamaları konusunda uyarılmaktadır.⁶ Üçüncü ayette cahiliye insanının İslam'la örtüşmeyen ahlakî tutumlarından taassup üzerinde (hamiyyetü'l-cahiliyye)⁷; dördüncü ayette de cahiliye yönetim anlayışı (Hükmü'l-cahiliyye)⁸ üzerinde durulmuştur.⁹

Cahiliye kavramı Kur'an'da ve hadislerde esas olarak İslam'dan önceki inanç, tutum ve davranışları İslamî dönemdekinden ayırt etmek için kullanılmış olmasının yanı sıra cahiliyenin sadece geçmişte yaşanmış bir tarihî süreç değil, her an kendini tekrar edebilme potansiyeli taşıyan bir zihniyet yapısı olduğu kabul edilmiştir.¹⁰ Öte yandan cahiliye genellikle âyetlerde ve hadislerde pejoratif bir mana taşımaya rağmen, İslam dini bu dönem Araplarının kültürel yapısını, değerlerini, telakkilerini tamamıyla reddetmemiş; kendisine aykırı olmayan bazı hususları revize ederek kabul etmiştir. Başka bir ifadeyle İslam, câhiliye döneminde uygulanan her hükmü ortadan kaldırmamış, kendi özülüyle çelişmediği sürece birçok uygulamanın yürürlüğünü devam ettirmiştir. Bazıları da İslam'ın getirdiği dinî ve içtimai hedeflere tezat teşkil etmesi bakımından ilga edilmiştir.

Bu nedenle İslam dininin teşri kaynağı olan Kur'an'ı doğrudan anlamak için özelde Mekke olmak üzere Arabistan Yarımadasındaki İslam öncesi dinî, sosyo-kültürel, siyasî ve ekonomik dokuyu bilmek gerekmektedir. Bu coğrafyanın tarihine bir bütün olarak bakıldığında İslâm öncesi dönem ile İslâmî dönem arasında bağlantı ve ortak noktanın oldukça fazla olduğu görülecektir. Cahiliye olarak adlandırılan mezkur tarihî süreç Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasını hedef edinen tefsir ilminin biçane kalamayacağı bir çalışma sahasıdır. Bu sebeple İslam öncesi dönemi çeşitli açılardan konu edinen tefsir tezlerinin varlığı bu bilincin varlığını göstermesi bakımından oldukça önemli bir husustur. Ancak tarihi bir konuyu ele almanın metot, kaynak ve içerik bakımından da tarih disiplininin tekniklerine riayet etmek gibi bir zorunluluğu bulunmaktadır. Çalışmaların niteliği ve sağlıklı tarihsel bilgi sunulması açısından bu noktanın önemli olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla tebliğimizde Tefsir disiplini içerisinde hazırlanmasına rağmen cahiliye dönemini konu edinen tefsir tezlerinin metot, kaynak ve içerik açısından değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmayla, tarihi bir hususu konu edinen herhangi bir akademik çalışmada olması ve olmaması gereken nitelikler tespit edilip bu konuda farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır.

6 Ahzâb 33/33.

7 Fetih 48/26.

8 Mâide 5/50.

9 Fayda, 17.

10 Adem Apak, Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu, İstanbul 2017, 19.

İslam Öncesi Dönemi Konu Edinen Tefsir Tezleri

Tebliğimizde İSAM ve YÖK veri tabanlarından “cahiliye, cehalet, İslâm öncesi, Kur’ân öncesi, Put/Putperest/Putperestlik, Müşrik, Mekke, Mekkî, Hums/Hille, Kureyş, Haram Aylar” vb. anahtar kelimeleri kullanarak İslam öncesi dönemi konu edinen tefsir tezlerini tespit ettik. Çalışmamızın kapsamının sınırlı olması sebebiyle bu tezler arasında üç doktora, yedi yüksek lisans olmak üzere toplam on tezi esas aldık. Bu tezleri seçme kriterimiz isminin mevzubahis edilen dönemi kapsamasının yanı sıra tezin içeriğinin en az ½ sinin bu dönemin tarihî arka planını da teşmil etmesidir. Bu sebeple cahiliye dönemine kısmî olarak değinen tezleri araştırmamız dışında bıraktığımızı belirtmeliyiz.

1	Yüksek lisans	Mehmet Emin Şahin	Kur’ân Ayetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslâm Toplumuna Değişim Süreci	Selahattin Sönmezsoy	2010	YÜSBE
2	Yüksek lisans	Fatih Duman	İslâmiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur’ân’daki Yeri	Kemal Atik	2006	SÜSBE
3	Yüksek lisans	Süheyla Nurduhan	Hums Araplarında Allah İnancı ve Dini Hayat	Şevket Kotan	2016	İÜSBE
4	Yüksek lisans	Safa Demir	Kur’ân Öncesinde ve Kur’ân’da Kadının Annelik Konumu	Mehmet Paçacı	2007	AÜSBE
5	Yüksek lisans	Enes Erdim	İslam Öncesi Evlilik Kurumuna Kur’ân’ın Yaklaşımı	Mehmet Soysaldı	2003	FÜSBE
6	Yüksek lisans	Eşref Görgülü	İslâm Öncesi Boşanma Kurumuna Kur’ân’ın Yaklaşımı	Mehmet Soysaldı	2003	FÜSBE
7	Yüksek lisans	Ferihan Özmen	Mekkî Sürelerde Putperestlerin Ahlakî Özellikleri	Abdulhamit Birışık	2003	UÜSBE
8	Doktora	Yücel Yavuz	Kur’an’a Göre Kur’an Öncesi Dönemde Mekkelilerin İnanç Dünyası	Ahmet Nedim Serinsu	2010	AÜSBE
9	Doktora	Mehmet Efe	Kur’an’da Ritüellerin Arka Planı	Salih Akdemir	2007	AÜSBE
10	Doktora	Emrah Dindi	Kur’an’da İslâm Öncesi Kültürün İzleri (Muâmelât Örneği)	Yaşar Düzenli	2014	İÜSBE

Tefsir Tezlerinin Problemleri

Tebliğimizde incelemeye çalıştığımız tefsir tezlerinin arasında gerek tarih nosyonu gerek alanın kaynaklarından yeterince istifade edip akademik bir üslupla kaleme alınan örneklerin hakkını teslim ederek tespit edebildiğimiz problemleri serdedeceğiz. Bu meyanda Tefsir tezlerinin problemlerini tarih tasavvurundan, kaynak kullanımından ve üsluptan kaynaklı problemler olmak üzere üç farklı başlık altında ele almaya çalışacağımızı ifade edebiliriz.

1. Tarih Tasavvurundan Kaynaklı Problemler

a. Cahiliye Dönemine Dair Ön Kabuller ve Genellemeler

Cahiliye dönemine dair belirli kalıp tasavvurların varlığından söz etmek mümkündür. Bunların en yaygın olanına göre bu dönem bilgisizlik ve barbarlığın hâkim olduğu her hangi bir ahlakî erdemın mevcut olmadığı karanlık bir dönemdir ve Hz. Peygamber bu dönemi aydınlatmak amacıyla görevlendirilip gönderilmiştir. Bu görüş sahiplerinin kâhır ekseriyetine göre İslam, reformist bir din; Hz. Peygamber devrimci ve Kur'an evrensel bir kitaptır. Bu tasavvurun tam zıddı olarak genelde Arap milliyetçisi aydınların savunduğu üzere cahiliye dönemi sanıldığı gibi bilgisizlik ve cehaletin hüküm sürdüğü bir dönem değil aksine bilgin, zeki, ince duyguları olan ve refah içerisindeki bir toplumdan müteşekkıl bir yapıdadır.¹¹ Nitekim Durî, cahiliye döneminin İslam'ı yüceltmek gibi iyi niyetlerle çarpıtıldığını, dinin yeşerdiği ortamın o dinin gelişmesine etkisinin olduğunu dolayısıyla bu yanlış bakış açısının İslam'ın bedevi bir hareket olarak görülmesine sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Ona göre cahiliye dönemi tasvir edildiği gibi anarşinin hüküm sürdüğü medeni iflas dönemi değil, bilakis köklü medeniyet dönemidir.¹² Weber'in İslam'ın ilk ortaya çıkışında şehirli aydınların değil ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisi içinde motive edilmiş savaşçılardan oluşan bir din olduğu iddiası¹³ Durî'nin haklı olduğunu göstermektedir.

Cahiliye Dönemi hakkında oluşan bu birbirine taban taban zıt tasavvurların döneme ışık tutan kaynakların azlığı ve niteliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim bu dönem hakkında yapılan çalışmalarda karşılaşılan en önemli problemlerden biri, kaynak meselesidir. İslam öncesi Arap toplumu hakkında, o dönemden bize sağlam bir şekilde gelen temel kaynak Kur'an'dır. Kur'an'da cahiliye dönemi Araplarının sosyal, ekonomik, dinî ve ahlakî durumlarına dair çokça atıf bulunmaktadır. Ancak Kur'an'ın tevhid vurgusunu ön plana çıkararak ilahî bir kitap oluşu şirkin egemen olduğu o dönemi yansıtırken nesnel tasvirler sunmaya ne derece elverişli olduğunu tartışmalı hale getirmektedir. Zira Kur'an yaşanan olaylarda taraf olduğu için müşrik Araplar hakkında onların hayatını ve durumunu tam olarak anlamamıza imkan verecek tasvirler yapmamakta, çatışma ortamına dair parça parça bilgiler vermektedir. Kur'an'ın cahiliye Araplarının güzel sayılabilecek değerlerinden Haram aylarla

11 Bu konuda bkz. Taha Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, Ankara 2012, 41-42; İzzet Derveze, 64.

12 Abdulaziz Durî, s. 74-75.

13 Bu konuda bkz. Abdurrahman Kurt, "Weber'in İslam Hakkındaki Değerlendirmeleri", *UÜİF Dergisi*, XIX/1 (2010), 1-24; Bryan Turner, "Weber'in İslam Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Çev. Abdurrahman Kurt, UÜİF Dergisi*, II/2 (1987), 283-290.

ilgili inançlarını eleştirirken cahiliye hac ritüeli olan Safa ve Merve arasında sa'y yapmak gibi uygulamaları sahiplenmesi, dönemin genel panoramasını sunmayıp sadece kendi cephesinden tasvir yaptığını gösterir örneklerdir. Dolayısıyla Kur'an'ı vahyin bağlamını dikkate almadan tarihinden kopararak cahiliye hakkında sağlıklı değerlendirme yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Öte yandan Kur'an'da yer alan tasvirleri genelleştirip bütün Araplara teşmil etmek de isabetli değerlendirme yapılmasının önündeki engellerdendir. Bunun yerine Kur'an'da yer alan bazı tespitler için yapılacak en makul yorum, Kur'an'ın Hz. Peygamber'in muhatabı olan Arapların bazı inanç, kanaat, yaşayış ve değerlerini yansıtmış olabileceği şeklindedir. Ezcümle nüzul dönemi Arap tarihi için ihmal edilmemesi gereken bir kaynak olan Kur'an'ı vahyin bağlamını dikkate alarak, diğer kaynaklarla beraber ancak Kur'an'ı merkeze alan bir yöntemle önemli tespitlerde bulunmak mümkündür. Diğer taraftan Kur'an putperestlikle mücadele eden bir dinin kitabı olarak onlar hakkında nesnel tasvirler yapma iddiasında olan bir metin değildir.¹⁴

Cahiliyeye dair pejoratif bakışta bu kavramın hadislerde de olumsuz içerikte kullanılmasının etkisi mevcuttur. Hz. Peygamber'in "Ümmetimin içinde cahiliye döneminden kalma dört adet vardır: Asaletle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek ve ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak"¹⁵ şeklindeki ifadeleri buna örnek olarak verilebilir. Ancak Hz. Peygamber'in Hilfu'l-fudül gibi bizzat kendisinin de katıldığı haksızlığa uğrayan insanların haklarını savunma amacıyla oluşturulan ittifaktan övgüyle bahsetmesi, cahiliyede iyi olanların İslamiyet sonrasında da iyi olduklarını ve cahiliyede hoş olan eylemlerin İslam'da da geçerli olduğunu ifade etmesi gibi örnekler ise cahiliye döneminin Hz. Peygamber tarafından tamamen zemmedilmediğini göstermesi açısından kayda değerdir.

Kur'an ve hadislerdeki tasvirlerin yanı sıra elimize ulaşan kaynakların İslam döneminde yazılmış olması, İslam'ın lehine bir tablo ortaya koyabilmek için cahiliyeyi eleştirme çabası ve Arap kültürünün cahiliye döneminde yazılı değil de sözlü olarak nakledilmesinden kaynaklanan problemler, bu dönemi inceleyen araştırmacıların karşılaşacağı belli başlı problemlerdir. Cahiliye dönemi hakkındaki bilgilerimizin hemen hepsi İslam kültürü içinde günümüze ulaşmıştır. Bu rivayetler ciddi bir incelemeye tabi tutulmazsa yanlış genellemeler yapılabilir.¹⁶

14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Demircan, Cahiliye Arapları, İstanbul 2015, 16-29; a.m.f, "Kur'an'ın Nüzül Dönemi Putperestler İçin Kaynaklığı Üzerine", İSTEM, Yıl: 2; Sayı: 4(2004), 53-61.

15 Müslim, Cenâiz, 29.

16 Adnan Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", 39-40.

Yüzyıllar boyu tevarüs eden hamasî duygularla cahiliyeyi yerip İslam'ı yüceltme iyi niyetinin tezahürlerini modern çalışmalarda da görmekteyiz. Tebliğimizin araştırma alanı olan İslam öncesini konu edinen tefsir tezlerinin önemli bir kısmında bu anlamda cahiliyeye küçümseyici bir bakışın hâkim olduğunu söyleyebiliriz. İslam öncesi dönemi konu edinen tefsir tezlerinde tespit ettiğimiz kadarıyla cahiliye hakkında en belirgin zaafiyet genellemelerde bulunmalarıdır. Bilhassa cahiliye döneminde kız çocuklarının diri diri gömülmesi ve çok eşlilik başta olmak üzere evlenme-boşanma gibi konular çerçevesinde kadınların sosyal statüleri bu genellemelerde en fazla paya sahip konular olarak dikkati çekmektedir. Bu genellemelerle İslam öncesi Arap toplumunda kadının konumu olabildiğince kötülenerek anlatılmaktadır. Bu anlatımlarda ağırlıklı olarak kadının insan olmanın sağladığı haklardan bile mahrum olduğu, evlilik konusunda sınırsız hakka sahip erkekler tarafından cinsel meta olarak kullanılmalarının yanı sıra erkeklerin kadınlar üzerinde sahip oldukları her hangi bir mal gibi tasarrufta bulunabildikleri ifade edilmektedir. Biz bu konuda tezlerden doğrudan alıntılarla birkaç örnek sıralamanın konunun anlaşılmasında faydasının olacağını düşünmekteyiz. İlk olarak kız çocuklarının diri diri gömülmesi:

“Kız çocuklarını o kadar çirkin ve acı bir şekilde toprağa gömerlerdi ki, pek az kurtulanlar olurdu. Kızın babasının seferde bulunması ve meşguliyeti yüzünden bazen gömme fiili gecikebilirdi. Bu takdirde çocuk büyür ve akli başına gelirdi. Böyle olanlardan insanı figana sevk edecek kadar acı hikayeler nakledilirdi. Bir kısım kimseler de kız çocuklarını bu duruma gelince bir yar (uçurum) kenarından aşağı atar ve yuvarlarlardı.”¹⁷

Yukarıdaki ifadelere benzer yaklaşıma sahip diğer tezlerde de Araplarda erkek çocuğunun iftihar vesilesi olarak görüldüğü kız çocuğunun utanç olarak kabul edildiği sebebiyle öldürüldüğü üzerinde durulmaktadır.¹⁸ Bu çalışmalardan yola çıkarak kız çocuklarının gömülerek öldürülmesinin yaygın bir adet olduğu sonucuna ulaşmak kaçınılmaz olurdu. Ancak elimizdeki kısıtlı rivayetler incelendiğinde Arapların doğan kız çocuklarının çoğunu ya da önemli bir kısmını gömerek öldürdükleri kanaatinin yanlış olduğu; bu adetin çölde yaşayan bazı fakir kabileler arasında görülen bir uygulama olduğu, Kur'an'ın ilk muhaptaları olan Kureyş arasında mevcut olmakla birlikte yaygın olmadığı görülür. Ayrıca kızlarını gömerek öldüren, buna teşebbüs eden ya da gömülmek istenen kızları kurtaran kişilerle ilgili rivayetlerde ismen zikredilenlerin çoğu Temim

17 Şahin, 92.

18 Demir, 7; Özmen 11.

kabilesine mensuptur.¹⁹ Bu da kız çocuklarını gömme adetinin daha lokal uygulandığını göstermektedir.

Tefsir tezlerinde karşılaşılan bir diğer genelleme ise çok eşlilik konusundadır. Bu konuda tezlerde ifadeler şu şekildedir: “Cahiliye döneminde kadınların hak ve hukukuna pek riayet edilmezdi. Çok evlilikte bir sınır yoktu, durumu müsait olan herkes istediği kadar kadınla evlenebilirdi.²⁰ “Erkekler hiçbir sınır tanımaksızın istedikleri kadar kadınla evlenebiliyorlardı.”²¹ “İslam öncesi Arap toplumunda kadının durumu iyi değildi. Bir erkek istediği kadar kadınla evlenebilirdi.²² “İslam bazı kayıt ve şartlara bağlı olarak bunu devam ettirmiştir. Cahiliyedeki sınırsız kadınla evlenme hürriyetini dörtle sınırlamış, birden fazla yapılan evliliklerde de eşler arasında adalet şartını ileri sürmüştür.”²³

İslam öncesi dönemde çok kadınla evlilik konusunda, gerçeği yansıtmayan sübjektif değerlendirmeler ön plandadır. Bu noktada tefsir tezlerinin yukarıdaki yaklaşımlarını yadırgamadığımızı belirtmeliyiz. Bu konuda objektif bir bakış açısı oluşturmanın önündeki en önemli engellerden biri, cahiliye dönemini yeri İslâm dönemini öven yaklaşımların, literatür üzerindeki etkisidir. Hakkında pek çok şey söylenen çok kadınla evlilik konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için tarihsel birikimimizden kaynaklanan ön yargılarımızdan kurtulmamız gerekir. Bu konuyla ilgili yapılan en büyük hata Hz. Peygamber ile yakın arkadaşlarına bakarak çok eşliliğin olduğundan daha yaygın sanılmasıdır. Halbuki ciddi bir inceleme yapıldığında çok kadınla evliliğin sanıldığı kadar yaygın olmadığı görülecektir. İslâm öncesi Arap toplumunda bilinen en yaygın evlilik şekli monogamiydi ve çok kadınla evliliğin, erkeğin sosyal ve ekonomik durumuyla yakından ilgisi vardı. Nitekim çok kadınla evliliğin bilhassa kabile liderleri için söz konusu olduğu, evliliğin yapılış amaçları arasında kabileler arası sorunların giderilmesi ya da ilişkilerin iyileştirilmesi gibi nedenlerin olduğu görülmektedir. Öte yandan asil biriyle evlenmeye önem verdikleri için bazen evlilik önerisi kadının babası ya da velisi tarafından yapılabilir, aynı şekilde erkekler de asil bir kadınla evlenip ondan çocuk sahibi olmaya özellikle önem gösterirlerdi.²⁴

19 Bkz. Adnan Demircan, “Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Adeti”, İSTEM, 2004, II/3, 9-30.

20 Safa Demir, 6.

21 Görgülü, 16.

22 Özmen, 11.

23 Erdim, 8.

24 Bu konuda bkz. Adnan Demircan, “Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, İSTEM, 2003, I/2, 9-32.

İslam öncesi Arap toplumunun ataerkil bir yapıda olduğu ve kadının toplumdaki konumunun o dönemin diğer toplumlarında da olduğu gibi erkeğe nispetle geride konumlandırıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak cahiliye dönemine önyargıyla yaklaşarak yapılan çalışmalardan yola çıkarak kadının konumu ile ilgili ortaya konan manzaranın gerçeklikten uzak sübjektif ögeler taşıdığı görülmektedir. Nitekim “Yeni evlenen çiftleri tebrik maksadıyla “bi-r-rifai ve'l-benin” yani “Anlaşmanızın tam ve oğullarınızın olması dileğiyle” gibi söylenen sözlerde bile kadının/kızının aşağılanan bir varlık olduğu anlaşılır.”²⁵ şeklindeki ifade ve yaklaşımların ataerkil toplum yapısına sahip, hayatta var olabilmek için gücün dolayısıyla erkek çocukların sayıca fazlalığının önemli olduğu toplumsal zemini yansıtmaktan uzak öznel değerlendirmeler olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte İslâm öncesi dönemde kadının sosyal statüsü, hakları ve hayat standartlarının olabildiğince kötülenmesinin arka planında İslam'ın kadına verdiği önemin altı savunmacı bir yaklaşımla çizilmek istenmekte; İslâm'ın kadınlar lehine yaptığı yeniliklere dikkat çekilerek modern dünyada revaç bulan kadın hakları tartışmalarında İslâm'ı koruma gayesi güdülmektedir.²⁶ Bu meydana Öztürk'ün “Kadın, modern zamanlarda İslam'ın yumuşak karnı olarak algılanan bir imgedir. İslam ve kadın kelimeleri bir arada zikredildiğinde, hemen ardından çok kere toplumsal cinsiyet meselesine atıfla eşitlik, hak, kamusal görünürlük gibi kelime ve kavramların telaffuz edilmesi bu imgenin sorunlar ve problemler yumağına işaret ettiğini gösterir. Bunun içindir ki İslam'da erkek konusuna tahsis edilmiş ciddi ilmi bir kitap mevcut olmamasına rağmen kadınıla ilgili onlarca müstakil eser bulunmaktadır.”²⁷ şeklindeki sözlerinde haklılık oranının yüksek olduğunu teslim etmeliyiz.

b. Geçmişin Bugünde Anlaşılması Sorunu/Anakronizm

Anakronizm, sözlüklerde “Kronolojik, zamandizimsel bir yanlış”, “Olayların gerçek düzeniyle anlatılma, aktarılma düzeni arasındaki farklılık, tutarsızlık ve ya bir şeyin, bir kavram veya olayın gerçek tarihsel bağlamı dışına çıkartılması” veya “bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanlış, tarih ve çağları birbirine karıştırma” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁸ Bireyler ve toplumlar bir tarih dilimine ve kültürel geleneğe aittir. Bundan kopmak imkansızdır. Bu nedenle, her hangi bir tarihi olayı değerlendirirken onu kendi tarihselliği ve kültürel çerçevesi içinde değerlendirmek gerekir. Yoksa kendi şartlarımızı ölçü alarak farklı bir

25 Dindi, 78.

26 Safa Demir, s. 5.

27 Mustafa Öztürk, Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın, Ankara 2013, 7.

28 Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, İstanbul 1999, 45.

tarih diliminde yaşayan ve farklı toplumsal yapılanmalara sahip birilerini yargılamak; hem doğru değildir, hem de bilimsel bir yöntem olarak kabul edilemez.²⁹

Cahiliye ile ilgili tarihî verileri değerlendirirken araştırmacıların içinde buldukları zamanın kavram ve değerlerini ölçüt olarak kullanmaları en sık yapılan yanlışlardandır. Tefsir tezlerinde bu konuda en başat örneği cahiliye dönemindeki çok eşlilik meselesi ve kadın konusundaki yaklaşımlarında görmek mümkündür. Tezlerin kahir ekseriyetinde çok eşlilik bugünkü değer yargılarıyla özellikle son dönemlerde güncelliğini koruyan kadın hakları açısından değerlendirilip eleştirilmektedir. Ancak Arap toplumunda evlilik, kadınların en önemli sosyal güvencelerinden biriydi. Erkeklerin bile bir kabîleye bağlı olmadan yaşayamadıkları bir ortamda kadınlar için evlilik, bir himaye imkânıydı. Bir kadın ya evlilik sayesinde ya da ailesinin himayesi altında sosyal korumaya sahip oluyordu. Kocası vefat eden veya boşanan bir kadın, kısa süre içinde bir başka erkekle evlenir; bu durum, kadının çocukları ya da yakınları tarafından yadırganmazdı. Öte yandan cahiliye döneminde erkeklerin çok kadınla evlenmesi özellikle cinsel dürtülerini tatmin amacıyla yapılmış bir eylem olarak görülebilmektedir. Bu kadını cinsel obje olarak gören anlayışın yaygınlaşmasından kaynaklanan bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Halbuki Câhiliyye Araplarında çok kadınla evlilik, erkeğin güçlü ve varlıklı olduğunu gösteren bir övünç kaynağıydı ve kişinin birden fazla evlilik yapabilmesi, maddî imkânlarının yeterli olmasına bağlıydı. Bununla birlikte çok kadınla evlenmek, cömertliğe önem veren Câhiliyye Arapları için, servet ve cömertliği göstermeye yarayan bir fırsat sayılır; evlendiği kadın için yüksek başlık parası (sadâk) veren ve masraflı düğün merasimleri yapan kimse, cömertliğini göstermiş olurdu.³⁰ Dolayısıyla cahiliye dönemindeki çok eşliliği salt cinsellikle ve kadının değersiz görülmesiyle izah etmek doğru Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı, İslâmî Araştırmalar, 2003, cilt: XVI, sayı: 1, s. 28-37 değildir, ki evliliğin ciddi bir maddî zenginliği gerekli kılması nedeniyle toplumun üst tabakası dışında poligaminin yaygın olmasına imkan vermediğini de daha önce ifade etmiştik.

Sıklıkla yapılan diğer hatalı yaklaşımlar arasında cahiliye dönemindeki bazı adetlerin öznel değerlendirmelere tabi tutulması ve günümüzün kavramlarıyla o dönemin resmedilmesidir. Bu konularda örnek olması bakımından tezlerden doğrudan birkaç alıntı yapmanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

29 Bu konuda bkz. Mehmet Azimli, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", İslâmî Araştırmalar, 2003, XVI/1, 28-37; a.mlf, "Bir Anakronizm Örneği Olarak Çağdaş Yorumun Siyere Giydirilmesi ya da Apolojik Siyer Yorumları", İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunları, 2017, I, 85-97.

30 Bkz. Demircan, "Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", 9-32.

*Kültürel unsurlara özel yaklaşım

“cahiliye devrinde evlatlık öz evlat mesabesinde kabul edildiğinden dolayı evlatlığın hanımıyla evlenilmezdi. Ancak Allahu Teala Hz. Peygamber’e evlatlığı Zeyd’in boşadığı hanımıyla evlenmesini emrederek bu kötü adeti ortadan kaldırmıştır.”

“Genellikle erkek çocuklarına kötü ve şerli isimler verirlerdi. Kelb-köpek, Zi’b-kurt, Züeyb-küçük kurt, Esed-aslan, Nemr- panter,pars, Husayn-tilki, Fahd-leopar gibi... Cahiliye insanı çocuklarına Zalim, Katil, Malik, Galip, Harb gibi insanları ürküten isimlerde verirlerdi.” İslâmiyet’ten önceki Araplar da, hayatın zorlukları ve özellikle düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur olması, düşmanın gönlüne korku salması arzu ve düşüncesiyle çocuklarına Galib, Zâlim, Mukatil (savaşçı), Esed, Leys (arслан), Zi’b (kurt), Hacer (taş), Sahr (kaya) gibi adlar koymuşlardır.”³¹

*Günümüzün kavramları veya değer yargılarıyla dönemin ifade edilmesi

“Cahiliye döneminde Arap yarımadasında yaşamış olan kabileler, bir sosyal birim olarak kendi kabuğuna çekilmiş, liderlerinin idaresi altında katı kurallarla bireyini kendine bağlamaya çalışmıştır. Göçebe olarak yaşayanlarda olduğu gibi yerleşik hayat sürdüren kabilelerde de aynı özellikler görülmektedir. Kıskanç liderlerin baskısı altında varlığını sürdürmeye çalışan bu kabileler, sosyal, siyasî, iktisadî ve ticarî münasebetlerle diğer kabilelerle olan ilişkilerini büyük bir titizlikle sürdürmeye çalışmışlardır.” Bu örnekte yazar meseleye sadece günümüzün totaliter lider algısıyla yaklaşmakla kalmamış aynı zamanda o dönemle alakalı yanlış bir bilgi sunmuştur. Nitekim özgürlüğüne düşkün cahiliye insanın katı kurallarla idareye tahammül etmesi söz konusu değildi. Bu sebeple Araplarda lider, eşitler içinde öne çıkan; her anlamda maddi-manevi fedakarlık yapması beklenen bir pozisyondaydı,

“Halbuki İslâm, erkek egemen bir aile yapısını teslim alıp yirmi üç yıl gibi kısa bir zaman diliminde günümüzde bile halen varılamamış modern bir aile yapısı oluşturmuştur.”

“Bu gelenek dolayısıyla toplumsal yapı eşitsizlikler üzerine şekillenmişti. Eşitlik temeline dayanmayan bu toplumsal yapıda bazı sınıflara hiç değer verilmiyordu. Köle ve kadınlar buna örnektir.”

c. Tarihe Parçacı Bakış Sorunsalı

Tarihi olayları yorumlarken araştırmacının tek bir etkeni ön plana alıp çıkarımlarda bulunması halinde ciddi yanlışlara düşmesi büyük olasılıktır. Bu

31 Özgü Aras, “Ad Koyma”, DİA, 332.

yüzden de tarihe bütüncül bakmak hem sorunların çözümünde, hem de tarihin doğru konumlandırılmasında öncelikli gaye haline gelmelidir. Hiçbir tarihî olguyu tarihsel çerçevesinden soyutlayarak tam manasıyla aktarmak mümkün değildir. Mesela Hz. Ali ile Muaviye arasındaki ilişkiyi cahiliye dönemi Haşimoğlu-Ümeyyeoğulları arasındaki ilişkiyi bilmeksizin tam anlamıyla idrak etmek mümkün değildir.³² Aynı şekilde Kureyş Sûresinde bahsedilen “ilaf”ı anlayabilmek için Bizans ve İran tarihî vesikalarının ihmal edilememesi de bütüncül yaklaşımın önemini göstermesi açısından misal teşkil etmektedir. Bununla birlikte zaman boyutunda olduğu kadar mekan boyutunda da geniş bir çeşitlilik gösteren sentezler tarih araştırmacısının perspektifini aynı ölçüde zenginleştirir. Tosh’un “Geçmişteki hiçbir toplum tek başına ele alınmamalıdır; bunun nedeni sadece tarihçilerin incelediği toplumların hiçbirinin tek başına varlık göstere-memiş oluşu değil, en önemli niteliklerinden birçoğunun aynı zaman diliminde çok geniş bir alanda hüküm sürmüş olmasıdır da.”³³ şeklinde ifade ettiği üzere tarihi olaylara bütüncül bakmak sağlıklı değerlendirme yapmak için önemi haiz bir durumdur. Tam da bu noktada parçacı bakış ve yaklaşıma örnek olarak şu alıntıya dikkat çekmek faydalı olacaktır: “Kadın da son derece aşağı bir konuma itilmekte, erkekler tarafından herhangi bir eşya muamelesi görmekteydi. Bu durumda kadın bir mal gibi alınıp satılabiliyor, sahibinin isteği doğrultusunda her türlü iş için kullanılabilir, kendisinin hiçbir hukuki muamele hakkı bulunmuyordu.” Görüldüğü üzere kölelik/cariyelik gerçeğinin o döneme özgü olduğunu ihmal edip sadece Araplara has bir uygulama gibi düşünmeleri, benzer hatayı kadının toplumsal statüsü ilgili değerlendirmelerde de yapmaları karşılaşılan yanlış değerlendirmeler arasındadır.

2. Kaynak Kullanımı ile İlgili Sorunlar

Bilimsel çalışmalarda nitelikli eserler ortaya koyabilmek için ilgili alana dair literatürün bilinmesinin önemli olduğu herkesin malumudur. İlim dünyasına katkı sağlayıcı vasıfta çalışma yapabilmek bu bilginin yanı sıra literatür kritiği ile mümkün olmaktadır. Bilimsel çalışmaların bir nüvesi olan tezlerin girişinde çalışmanın konu, amaç, yöntem açısından tanıtılmasının akabinde çalışmanın dayanağını teşkil eden literatürün tanıtılıp kritik edildiği bir başlığın yer alması araştırmacının el yordamıyla yapılmadığı bilakis sistematik olduğu yönünde fikir vermektedir. Üzülerek ifade etmeliyiz ki ülkemizde bu konuda hem tezler hem de diğer akademik çalışmalar oldukça yetersiz bir durumdadır. Nitekim incelediğimiz tefsir tezlerinin tamamına yakını da bu konuda olumlu bir noktada

32 Şaban Öz, *İslam Tarihi Metodolojisi*, İstanbul 2010, s. 94.

33 John Tosh, *Tarihin Peşinde*, İstanbul 1997, 115.

görünmemektedir. Bu çalışmalar arasında kaynak ve araştırmalar başlığı altında oldukça genel ve yüzeysel bilgiler sunulduğunu müşahade etmekteyiz.

Öte yandan tezlerde İslam öncesi dönemin yazılmasında birincil kaynakların kullanımının ihmal edilmesi bu meyanda zikredilecek eksiklikler arasındadır. Oysa tarih çalışmalarında bilhassa sosyal tarih çalışmalarında kaynak yelpazesinin olabildiğince geniş tutulması gerekmektedir. Örneğin bazen şehir tarihi olduğu için ihmal edilen bir kaynak İslam öncesi dini sosyal kültürel hayata dair önemli bilgiler içerebilmektedir. Aynı şekilde coğrafya kitaplarını sadece yer adları ve mekanlarla ilgili olarak kullanmıyoruz. Özellikle müellifin gözlemlerine dayanan kısımları, yalnızca coğrafya konusunda değil tarihi konularda da orijinal tarihi bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra Arapların örf, adet, gelenek ve yaşayışlarını ihtiva eden kaynaklardan biri, hatta en önemlisi de şiiirdir. Çünkü okuma-yazma ve dolayısıyla tescilin yaygınlaşmadığı her toplumda olduğu gibi cahiliye devri Arap toplumunda da muhafaza edilmek istenen hususları korumanın en kolay yolu şiiirdi.³⁴ Cahiliye şiiiri, Kur'an'ın nazil olduğu çağın dilini ve ortamını bilmemizi sağlayan kültür unsurlarından biri olması hasebiyle de önemlidir. Nitekim müfessirlerin Kur'an'ın kelimelerinin anlamlarını belirlemek ve cümleleri tahlil etmek için Arap şiiirine başvurduğu öteden beri bilinen bir husustur.³⁵

Birincil kaynakların kullanımının ihmal edilmesi bir yana tezlerde çalışmaların belli araştırmalar çerçevesinde sürdürüldüğü görülmektedir. Tezlerin ağırlıklı olarak Ali Osman Ateş'in Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri hakkındaki doktorası, Abdüssamet Bakkaloğlu'nun Cahiliye Hukuku ile ilgili yüksek lisans tezi ve Ali Bakkal'ın bu dönemi konu edinen yayınlanmamış çalışmasından istifade edilerek kaleme alındığı dikkat çekmektedir. Bu konuda tespit ettiğimiz bir diğer eksiklik ise başta ülkemizde yapılan çalışmalar olmak üzere cahiliye ile ilgili güncel yayının takip edilmemesidir. Şemsettin Günaltay ve Neşet Çağatay'ın eserleriyle yetinildiği söylemek mümkündür, halbuki tezlerin yazıldığı dönem ile mezkur araştırmalar arasında geçen sürede cahiliye ile alakalı ciddi bir çalışma yekunu söz konusudur.

3. Üsluptan Kaynaklı Sorunlar

Tebliğ kapsamında ele aldığımız tezlerin ilmî, akademik dil noktasında birtakım zafiyetlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yeri gelmişken

34 Harun Ögmüş, 18.

35 Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Harun Ögmüş, Kur'an Yorumunda Şiiirin Yeri (II:/VIII. Asır Çerçevesinde), İstanbul 2010, 131-256.

ifade etmeliyiz ki bu sadece tefsir tezlerine özgü bir sorun değildir, genel anlamda ilahiyat alanında hazırlanan tezlerde ilmi ve akademik dil yerini vaazvarı bir anlatıma terk etmektedir. Bunda araştırmacının müslüman kimliği ile ilim adamı kimliğini önceleme noktasında tereddüt yaşaması etkili olmaktadır. Bu konuda birkaç örnek vermekle iktifa edeceğiz.

“Bizim bu çalışmamızda, cahiliye döneminde boşanmalarda takip edilen metodu, Kur’an-ı Kerim’in cahiliye dönemindeki boşanma çeşitlerine karşı tutumu ve bu hususta getirdiği düzenlemeleri inceleyerek bir mukayese yapıp bu yolla Kur’an’ın prensiplerinin mükemmelliğini ortaya koymaktır.”

“Çalışmamızda son evrensel dinin Mekke’de, hangi şartlarda, nasıl bir varoluş sergilediğini ortaya koyabilmenin arayışı içindeyiz. İslâm’ın nâzil olduğu Mekke şehrinin şifrelerini çözebildiğimiz takdirde Kur’ân-ı ve Hz. Peygamber’i daha iyi anlayabileceğiz. Kur’ân-ı anlamaya yönelik yapılan çalışmaların boşa gitmeyeceğine, hiç olmazsa amel defterimizde karşımıza çıkacağına inanıyoruz.”

Sonuç Teklif ve Tespitler

Çalışmamız neticesinde ulaştığımız tespitler şunlardır:

*İnter-disipliner çalışma için öğrencilik yeterliliğinin önemli olduğu, dolayısıyla bilhassa doktora düzeyinin bu tür çalışma için uygun bir evre olduğu

*Bu tür çalışma yapacak öğrencilerin alana dair temel eserleri tanıma konusunda kendilerini donanımlı hale getirmelerinin kaçınılmaz oluşu

*Çalışılan konunun kapsamının belirlenmesinin önemi,

*Danışmanın çalışma alanının ya da ilgisinin konu seçimindeki rolü; aynı şekilde Cahiliye Araçlarına bakışının öğrencinin bakışına etkisi

*İslam öncesi dönemi çalışma nedeni olarak evrensellik tarihsellik perspektifinin etkisi

*Dikkat ettiğimiz bir diğer husus gerek tez jürisinde gerekse yazarın önsözdeki teşekkür bahsinden yola çıkarak inter-disipliner çalışmada alanın uzmanı hocalardan istifade edilmesi noktasında doktora çalışmalarının daha özenli oluşu

Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü Çalışmalarında Türkçe Kur'an Tercümelere (Tefsirleri) Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Türk Diline Katkıları

İsmail TAŞ¹

GİRİŞ

Kur'an tercümelere başlıca iki kola ayrılabilir. Bunlardan birisi satır arası tercümelere, diğere de tefsirli tercümelere dir. Satır arası tercümelere, Kur'an'ın ayetlerinin altına daha küçük ve farklı hatla kelime kelime Türkçelerinin yazılması şeklinde yapılmaktadır. Kimi zaman Farsçalarıyla birlikte yapılan bu tercümelere, farklı mürekkep kullanılarak belirginleştirilmiştir. Kur'an tercüme türlerinden bir diğere ise "Tefsirli" tercümelere dir. Bu tercümelere Arapça kelimelere tek tek anlam vermektense ziyade bir bütün olarak açıklama yoluna başvurmaktadır. Kur'an tercümelere, Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinden sonra dillerinde meydana gelen değışmenin aldığı yeni istikamete belirtmelere ve ayrıca İslam dini ile gelen yeni kavram ve terimlere nasıl anlamlar verdiklerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımından bu tercümelere Türk dilinin dil yadigârları olarak değıerlendirilmelidir. Kur'an'ın ilk tercümelere ri Türk dilindeki ölmüş ve unutulmuş kelimelere görebilmek ve belki de onları yeniden kullanım alanına kazandırabilmek için en canlı kaynaklardan birisidir. Bu amaçla, Türk Dili ve Edebiyatı lisansüstü çalışmalarında bu eserler üzerine çalışmalar yapılmış ve dil incelemelere sunulmuştur. Bu tebliğimizde bu tezleri ele alacağız.

KUR'AN-I KERİMİN DOĞU TÜRKÇESİNE TERCÜMELERE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Araştırmalara göre Kur'an-ı Kerim'in Doğıu Türkçesine çevrilmiş altı nüshası bilinmektedir.² Bunlardan dördü satır arası, ikisi de tefsirli tercüme niteliğere taşımaktadır.³ Yapılan araştırmalara göre Doğıu Türkçesiyle yapılan en eski

1 Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismail-tas80@gmail.com

2 Bu konuda bilgi için bkz.: Tören, Hatice, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine ait Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed, Cilt I:Metin-İnceleme-Tıpkıbasım, Cilt II: Sözlük, Çantay Yay., İstanbul 2007., C. I, s. 2 vd.

3 Gülden Sağıol, Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş- Metin- Sözlük) I-II,

Kur'an tercümesi, Şirazlı Muahammed b. Hacı Devletşah tarafından H. 734/M. 1333-1334'te istinsah edilen nüshadır.⁴ Eserin müstensihi Şirazlı olduğuna göre, Şiraz'da yazılması kuvvetle muhtemeldir. Eser satır arası Kur'an tercümesi niteliğinde olup tam bir nüshadır. 902 sayfadan oluşan eserin her sayfasında 9 satır bulunmaktadır. Türkçe çeviri kırmızı mürekkeple Arapçalarının altına daha ince bir yazı ile yazılmıştır. Bu nüshadan ilk defa Abdülkadir Erdoğan bahsetmiştir.⁵ Ayrıca bu nüsha üzerine lisansüstü çalışmalar aşağıdadır:

İbrahim Taş, Çağatayca Kur'an Tefsiri, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

Abdullah, Kök, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 Iv 235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 2004.

Abdülkadir İnan ise, bu tercüme ile "Anonim Kur'an Tefsiri"ni ve Gülden Sağol'un üzerinde doktora çalışması yaptığı nüshayı⁶ karşılaştırarak her üç metin arasında benzerlikler bulunduğunu belirtmektedir.⁷

Satır arası Kur'an tercümelerinden bir diğeri ise Özbekistan'da bulunmaktadır. Bu eser, Taşkent'te Özbekistan İlimler Akademisi Kütüphanesi numara 2008'de bulunmakta olup 270 varaktan oluşmaktadır.⁸ 1-3. ve 19-22. yapraklar dışında Arapça metin, satır arası olarak Farsçaya ve Türkçeye tercüme edilmiştir. XIII. yüzyıla ait olduğu sanılan bu nüsha Karahanlı Türkçesi ile

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993. (Gülden Sağol, An inter-Liner Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, 1999)

4 Gülden Sağol, a.g.e., s. XXV.

Hamza Zülfikar, Çağatayca Kur'an Tefsiri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1970

5 Abdülkadir Erdoğan, " Kur'an Tercümelerinin Dili Meselesi", Vakıflar Dergisi, c. I, Ankara 1938, s. 47-48

6 Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, nr. 2 Eser daha önce Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 951 kayıtlı bulunmaktaydı.

7 Abdülkadir İnan, " Eski Kur'an Tercümelerinin Dili Meselesi", Türk Dili, c. I, sayı 7, Ankara 1952, s. 19-22.

Eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Gülden Sağol, An Inter-Liner Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, 1999)

8 Janos Eckmann, a.g.m., s. 155. Ayrıca bkz.: Gülden Sağol, a.g.e., s. XXVI

kaleme alınmıştır.⁹ Yazmada 2. sûre eksik olarak, 3-5. sûrelerin 1-117. ayetleri, 6. sûrenin 71-136. ayetlerinin bulunduğu belirtilmektedir.¹⁰

Eser üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır.¹¹ En kapsamlı çalışmalardan birisi de Prof. Dr. Mustafa Özkan danışmanlığında Emek Üşenmez tarafından hazırlanan doktora çalışmasıdır:

Emek Üşenmez, Eski Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2010.¹²

Bir diğer satır arası Kur'an tercümesi ise İngiltere Manchester, John Rylands Kütüphanesi, Arabic MSS. 25-3821'de kayıtlıdır.¹³ Eser, satır arasında Farsça ve Türkçe tercümeleleri ihtiva etmektedir. Tamamı 30 cilt olan eserin 14 cildi mevcuttur. Elde bulunan 14 cildin 1145 varak olduğunu bildiren Gülden Sağol, bunlarda da eksiklikler olduğunu bildirmektedir. Bu 14 cildin haricinde aynı tercümeyle ait olan iki varak da Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi, nr. 1606 ve nr. 1630'da kayıtlı bulunmaktadır.¹⁴ Eser üzerinde inceleme yapan J. Eckmann, bu varaklarda bulunan 4. sûrenin 176. ayetini, 5. sûredeki besmelenin tercümesini ve 27. sûrenin 73-75.¹⁵ ayetlerinin transkripsiyonu ile İngilizce çevrisini yayımlamıştır.¹⁶ Nüsha üzerinde yapılan en son çalışma Aysu Ata'nın çalışmasıdır. Aysu Ata bu eserin Karahanlı Türkçesi dönemine ait olduğunu düşünmektedir.¹⁷

9 Janos Eckmann, "Eastern Turkic Translations of the Koran", *Studia Turcica*, c. XVII (1971), s. 1554-55

Ayrıca bkz.: "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleleri", Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar, haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1996

10 Gülden Sağol, a.g.e., s. XXVI

11 A. A. Semenov, "Sobranie vostochnih rukopisey", *Akademi Nauk Uzbekskoy SSSR*, IV, Taşkent 1957, s. 45-46

12 Bu çalışma Emek Üşenmez tarafından yayımlanmıştır. Bkz.; Türkçe İlk Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası Satır Arası (Interlinear) Türkçe Farsça Tercümeleleri (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini) (Tıpkıbasım), Eskişehir 2013.

13 Gülden Sağol, a.g.e., s. XXV.

İbrahim Taş, a.g.e., s. XII

14 Gülden Sağol, a.g.e., s. XXV

15 Gülden Sağol a.g.e. s. XXV'de 71-73 ayetler olduğunu bildirmektedir.

16 Eckmann; "Two Fragments of a Koran Manuscript with Interlinear Persian and Turkic Translations", *CAJ*, c. XIII/4 London 1969, s. 287-290. Ayrıca J. Eckmann, bu nüshanın sözlüğünü hazırlamıştır: "Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation", *Budapest* 1976. Eser hakkında bir diğer çalışma; Janos Eckmann, "Eastern Turkic Translations of the Koran", *Studia Turcica*, c. XVII, 1971, s. 154

17 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Aysun Ata, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi, Karahanlı Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yay.: 854, Ankara 2004

Karahanlı Türkçesi dönemine ait olduğu düşünülen (Rylands Nüshası) Türkçe Kur'an tercümesi, Aysu ATA tarafından "Türkçe İlk Kur'an Tercümesi, Karahanlı Türkçesi" adıyla 2004 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları:854 numara sırasıyla bilim âlemine sunulmuştur.¹⁸

Satır arası nitelikte olan bir başka Kur'an tercümesi de İstanbul'da, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii numara 2'de kayıtlı bulunan nüshadır.¹⁹ Bu eser üzerinde en kapsamlı çalışmayı Gülden Sağol yapmıştır:

Gülden Sağol, Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş- Metin- Sözlük) I-II, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993.

Harezmi Türkçesi ile yazılmış satır arası Kur'an tercümesi olarak tespit edilen eser Süleymaniye Kütüphanesi'ne getirilmeden önce Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 951'de kayıtlı bulunmaktaydı. Eser üzerinde doktora çalışması yapan Gülden Sağol, eserin ayrıntılı bir tanıtımını yapmaktadır²⁰, bu bakımdan en kapsamlı bilgiyi bu çalışmadan²¹ elde etmekteyiz.²²

Doğu Türkçesinde yapılan Kur'an tercümelemleri arasında, satır arası tercümelemlerden başka tefsirli tercümelemler de yer almaktadır. Bunlardan birisi Şeyhbaniler devrinde, XVI. yüzyılın ilk yarısında istinsah edildiği bildirilen eserdir. Bugün bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan birisi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, nr. 16'da bulunmaktadır. Bu nüshanın istinsah tarihi H. 950/M. 1543-1544 olup her biri 308 varaktan meydana gelen iki cilt halinde yazılmıştır. Her sayfasında 29 satır bulunmaktadır. Bu eser, Hamza Zülfikar tarafından doktora çalışması olarak ele alınmıştır:

18 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Aysun Ata, a.g.e.

19 Gülden Sağol, a.g.e., s. XXVI

20 Gülden Sağol, Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş- Metin- Sözlük) I-II, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul 1993, s. XXXVIII-XL

21 Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr.: 2

Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Gülden Sağol, a.g.e.

Ayrıca gerek Doğu Türkçesine gerekse Eski Anadolu Türkçesine çevrilmiş Kur'an tercüme ve tefsirleri üzerine yapılmış çalışmaların açıklanması için bkz.: Gülden Sağol, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", Türklük Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1997, c. 8, s. 379- 396.

22 Eserin ayrıntılı tanıtımı için bkz.: Gülden Sağol, a.g.e., Giriş kısmı, s. XXXVIII- XLII

Ayrıca bkz.: Z.V.Togan, "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", İTED, c. III (1959-1960), s. 135

Hamza Zülfikar, *Çağatayca Kur'an Tefsiri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1970.

Bir diğer tefsirli tercüme ise “Anonim Tefsir” veya “Orta Asya Tefsiri” ve “Müellifi Meçhul Kur'an Tefsiri” gibi adlarla tanınmaktadır. Daha çok “Anonim Tefsir” adıyla bilinen bu eser, Leningrad'da Asya Halk Enstitüsü Kütüphanesi Cod. 332'de numara 2475'te kayıtlı bulunmaktadır. 147 varaktan oluşan bu nüsha 18-22. ve 48-114. sûreleri içermektedir. Eserin sözünü ettiğimiz nüshası eksik bir nüshadır. Eser satır arası tercüme ek olarak kısa açıklamalar ve kısa hikâyelerle genişletilmiştir.²³

Eser ilk olarak Ahmed Zeki Velidi Togan tarafından Türkistan'da bulunmuştur. Buhara Emâreti'nin Karşı şehrinde ele geçirilerek, Sovyet İlimler Akademisi adına satın alınmıştır. 1917'deki siyasi değişikliğe kadar eser, Asya Müzesi yazmaları arasında “Cod. Mus. As. 332 co-Walidow; 1914, Nr. 2475” kaydıyla saklı tutulmuştur. Şu anda ise, Institut Naradov Azii kitaplığı Cod. 332'de kayıtlı bulunmaktadır. Eserin fotoğrafları Türk Dil Kurumu kütüphanesine getirilmiş ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Eser üzerinde Halil İbrahim Usta Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans çalışması yapmıştır:

Halil İbrahim Usta, XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1989

Eser hakkında birçok araştırmacı tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüştür.²⁴ F. Köprülü eserin dil özelliklerinden hareketle Timur devrinde istinsah edildiğini belirtmektedir.²⁵ A. İnan ise hikâye ve kıssalardaki dil özelliklerinden hareketle eserin dilinin Nehcü'l-Feradis'in dilinden farksız olduğunu belirtir. Sonlara doğru ise Oğuzcaya mahsus kelime ve şekillerin görüldüğünü belirtmektedir.²⁶ Metnin sözlüğü A. Borovkov tarafından hazırlanmıştır.²⁷

23 İbrahim Taş, a.g.e., s.XIII

Gülden Sağol, a.g.e. s. XXVI

24 Eser hakkında yapılan çalışmalar ve görüşler için bkz.: Halil İbrahim Usta, a.g.e.

Gülden Sağol, a.g.e., s. XXVI

İbrahim Taş, a.g.e., s. XIII

25 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul 1981, s. 163

26 Abdülkadir İnan, “Eski Türkçe Üç Kur'an Tercümesi”, *Türk Dili*, c. I, sayı: 6, Ankara 1952, s. 15

27 A.K. Brovkov; “Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII”, vv., Moskova 1963, s. 5

Bu yayın Türkçeye çevrilerek yeniden yayımlanmıştır. Halil İbrahim Usta-Ebulfez Amanoğlu,

Bir diğer nüsha ise, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3966 Numarada Yer Alan Karışık Dilli Kur'an Tercümesi'dir. Harizm, Kıpçak ve Oğuz lehçeleri özelliklerini yansıtan bu yazmadaki karışık dilli metin, Türk dili için son derece değerlidir. Eser dil bakımından hem Doğu Türkçesi hem de Oğuzca özellikler taşımaktadır. Bu eser üzerine ilk ciddi çalışma Prof. Dr. Nuri Yüce tarafından yapılmıştır.²⁸ Nuri Yüce eseri tespit etmiş, ancak müellifi konusunda net bir bilgiye rastlayamamıştır, daha sonra eser üzerinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda peyder pey yüksek lisans çalışması yaptırmıştır. Bu yüksek lisans çalışmalarını şu şekilde belirtebiliriz:

1- Osman Toker, Karışık Dilli Kur'an Tercümesi (Varak no: 109b-144a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000.

2- Ayşe Uyansoy Hillhouse, Karışık Dilli Kur'an Çevirisi (1A-37A), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

3- Cengiz Müfettişoğlu, Karışık Dilli Bir Kur'an Çevirisi Yazmanın 037b-072a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

4- Aslı Zengin (Uygun), Karışık Dilli Bir Kur'an Çevirisi Yazmanın 144b-183a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

5- Recep Yılmaz, Karışık Dilli Kur'an Tercümesi (Yaprak No: 183b-222a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

A.K. Borovkov-Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar), TDK, Ankara 2002.

Güliden Sağol, a.g.e., s. XXVII

28 Nuri Yüce, "Eine neu entdeckte Handschrift des Mitteltürkischen". — Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. (Materialien der zweiten Deutschen Turkologen-Konferenz Rauschholzhäuser, 13.-16. Juli 1990, herausgegeben von Jens Peter Laut und Klaus Röhrborn. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 37). S.: 221-227. (Prof. Dr. Nuri Yüce ile görüşmelerimizden edindiğimiz bilgi ve Aslı Zengin, a.g.e., s. 5.)

KUR'AN-I KERİM'İN ANADOLU TÜRKÇESİNE TERCÜMELERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Anadolu sahasında görülen Türkçe Kur'an tercümeleeri, tefsirli tercümeleer ve satır arası tercümeleer olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Tefsirli tercümeleerde Arapça kelimenin bir Türkçe kelime ile karşılanmasından ziyade, bütün bir ayetin uzun cümleleerle açıklanması ve tercümesi yapılmaktadır. Satır arası tercümeleerde ise her bir kelimenin Türkçe karşılığı kelimenin altına veya üstüne yazılarak açıklanmaktadır. Gerek satır arası tercümeleer olsun gerekse tefsirli tercümeleer olsun Kur'an tercümeleeri Türk dili tarihi kadar, Türk kültür tarihi bakımından da oldukça önemli eserleerdir. Satır arası Kur'an tercümeleeri Osmanlılar döneminden önce Eski Anadolu Türkçesinde görülmemektedir. Bunun yerinde daha önce de belirttiğimiz gibi tefsirli tercüme şeklinde kısa sûre tercümeleeri karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu sahasında ilk olarak Kur'an tercümeleerinin Selçuklular devletinin dağılışından sonra²⁹ ortaya çıkan Beylikler döneminde başladığı kabul edilmektedir.³⁰ Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercümesi Eski Anadolu Türkçesi döneminde daha çok kısa sûreleer tefsirli tercümesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Doğu Türkçesiyle yapılan ilk tercümeleerde, Kur'an'ın bütününün tercüme edildiğini görülürken Eski Anadolu Türkçesinde, daha çok ilk dönemleerinde, yapılan tercümeleer çoğunlukla kısa sûreleer tercümesi olduğu görülmektedir. Beylikler döneminde, bugünkü bilgilerimize göre, tam tercümeleer yapılmamış, daha çok namazda okunan kısa sûreleer tercümeleeri yapılmıştır. Bunlardan biri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kitaplığında 45 numarada kayıtlı bulunan Tebâreke tefsiridir ki yazılış tarihi 730/1333'tür. İstinsah tarihi m. 1422 olan başka bir Tebâreke tefsiri de, Burdur Kitaplığı 1234 numarada kayıtlıdır.³¹

Beylikler döneminden elimizde olan nüshalara baktığımızda Kur'an tercümesi yapan iki isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi Mustafa bin Muhammed, bir diğeri de aynı müellifin eserini nazma çeken Hatiboğlu

29 Ayrıntılı bilgi için bkz.: İshak Özgel, a.g.e.

30 Murat Küçük, a.g.e., s. XVIII
Ahmet Toplalöğlü, a.g.e., s. 2

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Yavuz, Anadolu Selçukluları Dönemi Müfessirleeri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi) Bursa 1997.

31 Geniş Bilgi İçin Bkz.: Abdülkadir İnan, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleeri Üzerinde Bir İnceleme", Ankara 1961, s. 14-15.

Ahmed Ateş, "Burdur-Antalya Havâlisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserleer", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, II (1948), Sayı: 3-4, s. 171-191

M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1926 (3. Baskı 1981), s. 340-341.

Mehmet Kara, a.g.m., s.27.

Muhammed'dir³². Mustafa bin Muhammed, Muslihuddin³³ lakabıyla da anılmakta ve farklı araştırmacılar tarafından çeşitli isimlerle de tespit edilmiştir. Bu isimlerden birisi de Mustafa bin Muhammed Ankaravî'dir. Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tercümesi³⁴, Fatiha Tefsiri³⁵, Tebareke Tefsiri³⁶, Amme Cüzü Tefsiri³⁷, Süre-i Mülk Tefsiri³⁸ gibi eserleri telif etmiştir.³⁹ Ancak Mustafa bin Muhammed'e Ankaravî nisbesi verilerek Ankaralı denmesi bazı araştırmacılar tarafından yanlış bir değerlendirme olarak görülmektedir.⁴⁰ Bu konudaki 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008) düşüncelerimizi belirtmiş idik. Muhammed bin Mustafa⁴¹ ve onun eserini nazmen yeniden telif eden Hatiboğlu Muhammed'le alakalı geniş bilgiye ilgili çalışmalardan bakılabileceği için burada yer vermedik.⁴²

32 M. Esad Coşan, Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yay., İstanbul 2008, 1. Baskı (Bu eser 1965 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora çalışması olarak hazırlanmıştır. Dr. Necdet Yılmaz tarafından neşredilmiştir.) Ayrıca Bkz.: M. Esad Coşan, " XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihuddin, Hamidoğulları ve Hızır Bey", Vakıflar Dergisi, Ankara 1981, s. 103 (Bu makale, Dr. Necdet Yılmaz tarafından tekrar hazırlanmakta olup yakın zamanda neşredilecektir.)

33 M. Esad Coşan, a.g.e., s. 62

34 Ankara Eski Eserler Kütüphanesi, nr. 145

35 Burdur Kütüphanesi, nr. 1234.

36 Süleymaniye Kütüphanesi, Halid Efendi, nr. 479; İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7

37 Özcan Tabaklar, Mustafa b. Muhammed, Amme Cüzü Tefsiri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (yüksek lisans tezi), İstanbul 1987

38 Ankara Genel Kütüphanesi, nr. 5/42

39 Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 79

40 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Esad Coşan, a.g.e., s.75 ve 132. dipnot

41 Müellifin adı "Ankaravî" nisbesiyle de anılmaktadır. Bu konuda bilgi için bkz.: Tören, Hatice, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed, Cilt I:Metin-İnceleme-Tıpkıbasım, Çantay Yay., İstanbul 2007., s. 6.

42 İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008. Ali Öztürk, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Âlimi: Muslihuddin Mustafa bin Muhammed ve Eserleri", Tarihi, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğirdir, I. Eğirdir Sempozyumu, 31 Ağustos- 01 Eylül 2001. Hatice Tören, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed, Cilt I:Metin-İnceleme-Tıpkıbasım, Cilt II: Sözlük, Çantay Yay., İstanbul 2007. Hatiboğlu hakkında geniş bilgi için bkz.: M. Esad Coşan, Hatiboğlu Muhammed Hayatı ve Eserleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Doktora tezi, s. 30 v.d., Ankara 1965 (Eserin baskısı: Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri, Server İletişim Yay., İstanbul 2008, 1. Baskı). Ali Öztürk, Hızır Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Süresi Tefsiri, Ankara Üniversitesi, SBE., (Basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara 1996.Veysi

Mustafa bin Muhammed tarafından yazılan Mülk Sûresi tefsirinin kütüphanelerde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Bu eser üzerinde yapılan çalışmalara konu olması sebebiyle nüsha nüsha tanıtılarak üzerinde yapılan çalışmaları ve dil değerlerine değinmek yeride olacaktır. Mustafa bin Muhammed'in Mülk Sûresi tercümesinin nüshalarından birisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 7 numarada; diğeri Millet Kütüphanesi Şer'iyye bölümü numara 821'de bulunmaktadır. Burdur Eski Eserler Kütüphanesi, 1234 numarada bulunan nüsha ilk olarak Tahir Erdem tarafından tanıtılmıştır.⁴³ Daha sonra Ahmed Ateş tarafından incelenmiş ve tanıtılmıştır.⁴⁴ Mülk Sûresi Tercümesi nüshalarından birisi de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Seminer Kütüphanesi, 3779 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Sözüünü ettiğimiz nüsha şimdilerde "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi"nde aynı numarada yer almaktadır. Araştırmalarımız sonucu 3263 numarada kayıtlı bir nüshanın Nadir Eserler bölümünde aynı numara ile muhafaza edildiğini tespit ettik. Bunlardan başka İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 3794 numarada kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır. Bu nüsha 58 varak olup nesih hattı ile yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 3794 numarada bir nüsha daha bulunmaktadır. Bu nüsha "Tebâreke Tefsiri" adıyla kayıtlı ve 132 varaktır. İshak bin Murat Arslan'a sunulan bu nüsha üzerinde "Amme Cüzü Tefsiri" de yer almaktadır. Bu nüshanın Amme Cüzü bölümü üzerinde Özcan Tabaklar ve Ulya Nisar tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır:

Ulya Nisar, Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed (varak no: 121b-143a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

Özcan, Tabaklar, Mustafa b. Muhammed, Amme Cüzü Tefsiri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Başılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1987.

Ankara İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü (Cebeci) 329 numarada kayıtlı olan nüshada müellifin ismi yer almamaktadır. Bu nüshadan ilk defa Fuat Köprülü bahsetmiş ve eserin ismini yanlış okumuştur. Mülk kelimesini melek şeklinde okumuştur.⁴⁵ Diğeri nüshalarla karşılaştırdığımızda bu eserin Mustafa

Sevinçli, Letâiyf-nâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van 1996 (Doktora Tezi)

43 Tahir Erdem, "14. Yüzyılda Türk Diliyle Yazılmış Bir Eser ve Hızır bin Gölbe'ye Ait Bir Kitabe", Ün, Isparta Halkevi Mecmuası, Isparta 1937, c. IV, Sayı: 37, s. 518.

44 Ahmet Ateş, a.g.m., s. 171 vd.

45 M. Fuat Köprülü, "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının Tekâmülü", Yeni Türk Mecmuası, Ankara 1933, S. 4, s. 283

bin Muhammed'e ait olduğunu çok rahat söyleyebiliriz. Bu nüsha üzerinde Ali Öztürk tarafından Hızır Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Sûresi Tefsiri, (Ankara Üniversitesi, SBE., (Basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara 1996) adıyla bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'in İhlas Suresi Tefsiri Murad Arslan Beg'e ithaf edilmiştir. Eserin bir nüshası Ankara İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü (Cebeci) 145 numaradadır. Bir diğer nüsha ise üzerinde Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 427'de bulunan nüshadır. Ayrıca Yusuf Akçay'ın Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş-İnceleme-Metin-Ekler Dizini-Sözlük-Tıpkıbasım) adlı yüksek lisans çalışması yaptığı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 473 numarada bulunan bir nüsha daha mevcuttur.⁴⁶ Bunlardan başka Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şer'iyye Bölümü nr. 44'te de bir nüshası vardır.

Mustafa bin Muhammed tarafından yazılan bir diğer eser de Yasin Sûresi Tefsiri'dir. Müellif eserini ilk olarak Hızır bin Gölbeği'ne sunmuştur. Daha sonra Murad Arslan Bey'e de takdim edilmiştir. Mehmet Kara tarafından hazırlanan Yasin Sûresi Tefsiri (İnceleme- Metin- Sözlük- Tıpkıbasım) adlı yüksek lisans⁴⁷ çalışması olarak hazırlanan nüshanın tamamı 78 varaktır. Müstensih adı ve istinsah tarihi bu nüshada belirtilmemiştir.

Mustafa bin Muhammed'in eserleri üzerine yapılan diğer tezleri aşağıda sıralayabiliriz:

Ulaş Yıldız, Muhammet Oğlu Mustafa'nı XIV. Yüzyılda Yazdığı Çağdaş Tefsirin Dil Yorumu, İstanbul Üniversitesi, SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.

Ali Özcan, Tebâreke Tefsiri (Metin-Gramer Notları-Sözlük), Gazi Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1987.

Nadide Gürbüz, Mustafa İbn Muhammed Ankaravî Yasin Sûresi Tefsiri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara 1986

46 Bu nüsha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Akçay, Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş-İnceleme-Metin-Ekler Dizini-Sözlük-Tıpkıbasım), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan), Kütahya 2005.

47 Eser ve nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Kara, Yasin Sûresi Tefsiri (İnceleme-Metin- Sözlük- Tıpkıbasım), Gazi Ü., SBE., Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

Mehmet Kara, Yasin Sûresi Tefsiri (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Gazi Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

Ulya Nisar, Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed (varak no: 121b-143a), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

Özcan Tabaklar, Amme Cüzü Tefsiri, Mustafa bin Muhammed (varak no: 111b-121a/143a-154b), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1987.

Necati Gül, Amme Cüzü Tefsiri (Metin-İnceleme), Ondokuz Mayıs Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995.

Ahmet Doğu, Amme Cüzü Tefsiri (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Selçuk Üniversitesi, SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989.

Funda Sezgin, 14. Yüzyıla Ait Bir Yâsin Sûresi Tefsiri Üzerinde Sentaks Çalışması, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Denizli 1997.

Almazbek Jarkynbaev, XIV. Yüzyılda Yazılmış Bir Sûre Tefsiri Üzerine Dil İncelemesi, İstanbul Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Hasan Şimşek, Tefsirü Sûreti'-I-Mülk (İnceleme- Metin-Dizin), Cumhuriyet Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

Gamze Sönmez, 14. Yüzyılda Yazılmış Mülk Sûresi Çevirisi Üzerine Dil İncelemesi (varak no: 31b-61a), İstanbul Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Hatiboğlu Muhammed'in bilinen ikinci eseri Letâyifnâme, manzum mülk sûresi tefsiridir. Muslihuddin Muhammed bin Mustafa'ya ait olan Mülk sûresini nazma çeken Hatiboğlu, eserin baş kısmında yer alan mukaddime ve hatime kısmı haricinde herhangi bir eklemede bulunmamıştır.⁴⁸ Mülk sûresi tefsirini olduğu gibi manzum hale getirmiştir. Eserin incelemesini yaptığımızda göreceğimiz üzere, Hatiboğlu Muhammed nazım bilgisi konusunda son derece maharetli ve bilgi sahibidir. Eserlerine hangi ismi neden verdiğini yazdığı eser içerisinde belirtme geleneğini bu eserinde de sürdürmüştür. Esere Letâyifnâme adını verdiğini belirtmektedir.⁴⁹

48 Veysi Sevinçli'ye göre, Hatiboğlu kısa hikâyeler, hadisi şerifler ve anlatımı kolaylaştıracak eklemeler yapmıştır. Bunun bizce doğru olmadığını ilerleyen sayfalarda ortaya koymaya çalışacağız.

49 M. Esad Coşan, a.g.e., s. 56-57.

Bugüne kadar tespit edildiği üzere, Letâyifnâme'nin bugün bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, numara 3326'da bulunmaktadır. Bu nüsha ilk defa M. Esad Coşan tarafından bulunmuş ve incelenmiştir.⁵⁰ Coşan, Ağah Sırrı Levent tarafından bu eserden bahsedildiğini ancak nerede yer aldığının belirtilmediğini söylemekte ve bu esere kendisinin belirttiğimiz numarada tesadüf ettiğini belirtmektedir.⁵¹

Letâyifnâme üzerinde birisi Veysi Sevinçli tarafından bir diğeri de Hanifi Vural tarafından olmak üzere iki adet doktora çalışması yapılmıştır.⁵²

Veysi Sevinçli, Letâyifnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Yüüzcü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Doktora Tezi) Van 1996

Hanifi Vural, Letâyif-Nâme (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal Dizin), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi; Danışman: Prof. Dr. Recep Toparlı), Erzurum 1999

Prof. Dr. Mustafa Özkan danışmanlığında Veysi Sevinçli tarafından 1996 yılında Yüüzcü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yapılan doktora çalışması daha sonraki yıllarda sözlük çalışmasıyla birlikte Hatiboğlu-Letâyifnâme I Giriş-İnceleme-Metin, II Sözlük, adıyla Töre Yayınlarında (İstanbul 2007) basılmıştır.

Osmanlı döneminde kısa süre tercümeleleri, tefsirli tercümeleler şeklinde karışımına çıkmaktadır. Bu tercümeleler daha çok halka dini öğretmek için yazılan ve devlet büyüklerine sunulan eserlerdir. Anadolu sahasında Türkçe Kur'an tercümelelerinin istinsah tarihi bakımından en eski⁵³ tarihçilerinden Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi'nde yer alan bu nüsha Murat Küçük tarafından doktora çalışması olarak hazırlanan nüshadır. Doktora çalışmasında eserden bahseden Murat Küçük, eserin hangi numarada yer aldığını belirtmemektedir. Ancak tespitlerimize göre bu eser, Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi GE1 numarada yer almakta ve mikrofilm arşiv numarası 325'tir. Bu eser satır arası Kur'an tercümesi olup, istinsah tarihi H. 804/1401'dir.⁵⁴

50 M. Esad Coşan, a.g.e., s. 55-62.

51 M. Esad Coşan, a.g.e., s. 55 ve 83. dipnot

52 Veysi Sevinçli tarafından hazırlanan doktora çalışması iki cilt halinde basılmış olup birinci cilt Giriş-İnceleme-Metin kısmını içermektedir. İkinci cilt ise Sözlük bölümünü içermektedir.

53 Ahmet Topaloğlu, "Kur'an-ı Kerim'in İlk Türkçe Tercümeleleri ve Cevâhîrü'l-Asdâf, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 27, İstanbul Aralık 1983, s. 61.

54 Murat Küçük, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)", Ankara Üniversitesi SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (doktora tezi), Ankara 2001, s. XVIII.

Murat Küçük tarafından hazırlanan doktora çalışması, “Giriş”, “İnceleme”, “Metin”, “Dizin”, “Özel Adlar Dizini” olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Murat Küçük daha sonra bu çalışmasını Türk Dil Kurumu yayınlarından yayımlamıştır.⁵⁵ Çalışmasında, bu eserin başka bir nüshasının olmadığından bahsetmektedir. Ancak incelememize göre Kayseri İl Halk Kütüphanesi Raşit Efendi Kısmı 26786 numarada (şimdiki adıyla Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Raşit Efendi Kısmı 26786 numara) bir diğer nüshası bulunmaktadır. Aslında, Mustafa bin Hamza'nın satırarası Kur'an tercümesine de çok benzemekle birlikte dil özellikleri ve yapısı farklı olmasıyla ayrılır.

Osmanlı dönemi satır arası Kur'an tercümelerinden bir diğeri de Muhammed bin Hamza'nın, bu şahıs Molla Fenari olarak da bilinmektedir, Kur'an tercümesidir. Bu eser, Ahmet Topaloğlu tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmış⁵⁶ daha sonra Kültür Bakanlığı Yayınları arasında basılmıştır.⁵⁷ Doktora çalışması esnasında sözlüğü hazırlanamamış, ancak ilerleyen zamanda tamamlanarak yayımlanmıştır.

Ahmet Topaloğlu, Muhammed bin Hamza'nın Kur'an tercümesi eserinin başka bir nüshasından bahsetmemektedir. Ancak, araştırmamıza göre bu eserin bir diğer nüshası Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi Ulu Camii 53 (UC53) numarada yer almaktadır. Bu tespiti paylaştığımız, Prof. Dr. Mustafa Özkan hocamız tarafımızdan nüshayı talep etmiş ve ilgili bölümlere ayırarak eser üzerinde yüksek lisans çalışması başlatmıştır.

Bir diğer çalışma ise Esra Karabacak tarafından doktora çalışması olarak hazırlanmıştır.⁵⁸ Bu eser, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nadir eserler bölümü, 931 numarada kayıtlı satır arası Kur'an tercümesi üzerine hazırlanan doktora çalışmasıdır. Bu çalışma daha sonra Harvard University Sources of Oriental Languages and Literatures 22 numara ile basılmıştır.⁵⁹ Dört bölüm halinde basılan bu eser, doktora teziyle aynıdır. Esra Karabacak tarafından sözünü ettiğimiz

55 Murat Küçük, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2014.

56 Ahmet Topaloğlu, Muhammed Bin Hamza'nın Kur'an Tercümesi: Giriş ve Metin, Sözlük Üzerinde İnceleme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Filolojisi Kürsüsü Doktora Tezi, İstanbul 1973.

57 Ahmet Topaloğlu, Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi I (Giriş- Metin), II (Sözlük), Kültür Bakanlığı Yayınları: 227, İstanbul 1976-1978.

58 Karabacak, Esra, Manisa İl Halk Kütüphanesindeki Satır Arası Kur'an Tercümesi, (Giriş- Metin- Dizin I-II-III), Marmara Ü. Türkiyat Arş. Enst. Doktora Tezi, İstanbul 1992

59 Esra Karabacak, An Inter-linear Translation of Qur'an Into Old Anatolian Turkish- Introduction and Text, I, University Sources of Oriental Languages and Literatures XX, Harvard University 1994

Türkçe Kur'an tercümesinin British Museum 9515 numarada kayıtlı nüshası da doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır.⁶⁰

Bunlardan başka bir başka satır arası Türkçe Kur'an tercümesi de Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi E.Y. 84/176 numarada yer alan, yazarı belli olmayan, Kezban Hatun adına 1240/ 1824'te vakfedilen eserdir. Müstensih adı da bilinmeyen bu eserin istinsah tarihi 903/1497 olarak belirtilmektedir. Bu eser üzerinde Prof. Dr. Bilal Yücel'in danışmanlığında muhtelif zamanlarda yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Yapılan bu yüksek lisans tezlerinin bazılarını şu şekilde belirtecek olursak:

Hikmet Yılmaz, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992.

H. İbrahim Delice, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük),(105b-170b), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992.

Ali Akar, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992.

Mehtap Alper, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) (315a-388a varakları arası), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1998.

Mehmet Kütükçü, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük),(535b-616b varakları arası), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.

Harun Küpeli, Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Çevirisi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük), (464a-535b), Cumhuriyet Ü., SBE., TDE., Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

Osmanlı dönemi içerisinde tefsirli tercümeleler genel anlamda iki koldan gelmektedir. Bunlardan birisi Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin Tefsir-i Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin çevirisi olan bir diğeri de Hazin-i Bağdadî'nin Tefsir-i Lübab çevirisidir. Bunlardan hariç bir de müellifi meçhul Cevâhirü'l-Asdâf adlı Kur'an tefsiri vardır. Ebu'l-Leys es-Semerkindî tefsirinin tercümesi, Terceme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys olarak bilinmektedir. Bu eser, aynı zamanda Enfesü'l-Cevâhir adıyla da bilinmektedir. Aynı eser üç ayrı şahsa ithaf edilmektedir. Bu

60 Esra Karabacak, Satır Arası Kur'an Tercümesi (British Museum Or 9515), (Giriş- Dilbilgisi İncelemesi-Metin-Dizin), İstanbul 1998.

kişiler; Ahmed-i Dâî, İbn Arapşah ve Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'dir. Kanaatimizce, Enfesü'l-Cevâhir'in Musa bin Hacı Hüseyin el-İzniki tarafından telif edildiği muhakkaktır. Tefsiri'l-Lübâb Tercümesi ise, Hâzin el-Bağdadî'nin Beydâvî tefsirini te'vil yoluyla Arapça olarak kaleme aldığı Lübâbü't-te'vîl fi Ma'âni't-tenzîl eserinin Türkçeye tercümesidir. Gerek nüsha karşılaştırmaları gerekse yazarın diğer eserlerinde kullandığı mahlas ve isminden hareketle bu eserin Musa bin Hacı Hüseyin İznikî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Hâzin tefsirinin Arapça aslından yaptığımız karşılaştırmalarda eserin birebir tercümesinin yapılmadığı, İznikî'nin eseri kendine özgün tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bu eserin telif tercüme olduğunu söylemek gerektiği kanaatindeyiz.⁶¹

Cevahir'ül-Asdaf konusunda şimdiye kadar en kapsamlı çalışma Ahmet Topaloğlu tarafından doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır.⁶² Ahmet Topaloğlu, hazırlamış olduğu doçentlik çalışmasında tefsirli bir tercüme olan Cevâhirü'l-Asdâf'ın Topkapı Sarayı Müzesi Hazine 22'deki nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa nr. 78'deki nüshasının ilk sekiz suresini hazırlamıştır. Ayrıca Cevâhirü'l-Asdâf'ın Topkapı Sarayı ile Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki beş nüshası da bu iki nüsha ile karşılaştırılmış ve nüsha farkları metnin sonuna ilave edilmiştir. Bu çalışmanın sonunda ise seçme kelimelerden oluşan bir lugatçe yer almaktadır. Topaloğlu bu çalışmasını yayımlayamamıştır.

Ayrıca, Cevâhirü'l-Asdâf eseri üzerinde Prof. Dr. Mustafa Özkan danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Sevinç Ahundova tarafından doktora çalışması yapılmıştır:

61 İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu'l-Leys Es-Semerkandî Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 41. Sayı, İstanbul 2011, s. 107-160. Abdülkâki Çetin, "Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, Haziran 2007, s. 53-101.

İsmail Taş, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden "Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi" Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış doktora tezi, yüksek tezlerinde açık erişimli) İstanbul 2016.

İsmail Taş, Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin el-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53, s. 91-110, İstanbul 2016.

62 Topaloğlu, Ahmet, Cevâhirü'l-Asdâf (Giriş-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi) İstanbul 1982.

Sevinç Ahundova, Eski Anadolu Türkçesi Alanında Yapılmış Olan Kur'an Tercümesi Cevâhirü'l-Asdâf Üzerine Dil İncelemesi; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul 2012.

İzniki'nin Enfesü'l-Cevâhir adlı eseri üzerinde tarafımızdan yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, bu eser İznikî'den başka İbn-i Arabşah ve Ahmed-i Dai de atfedilmiştir. Birçok araştırmacı tarafından Ahmed-i Dâ'î'ye ait olduğu düşünülmüş ve bu isimle bazı çalışmalara konu olmuştur. Biz bu çalışmaların birçoğunu yakından inceleme fırsatı bulduk. Bu çalışmalarda belirtilen nüshaları incelediğimiz gibi daha pek çok nüshayı da temin etme ve inceleme imkânımız oldu. Daha sonra ayrıntılı olarak bu nüshaları karşılaştırarak bu eserin aslında Musa b. Hacı İzniki'ye ait olduğunu tespit etmiş olduk. Yapılan lisansüstü çalışmaların bazılarını şu şekilde belirtelim:

İsmail Taş, 15. Yüzyıla Ait "Enfesü'l-Cevâhir" Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008

Yasemin Özdemir, Ahmed- Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (1a-44a), (Giriş-Metin-Sözlük), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Aslı Budak, Ahmed- Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (45b-91a), (Giriş-Metin-Dizin), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Sema Gonca, Ahmed- Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (A'raf Suresi), (Giriş-Metin-Sözlük), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Hatice Koç, Ahmed- Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (En'âm Suresi), (Giriş-Metin-Dizin), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Birgül Yılmaz, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (Âl-i İmran Suresi), (Giriş-Metin-Dizin), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Elif Topaloğlu, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (Nisa Suresi), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Hasan Dalkıran, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (Yusuf-Ra'd-İbrahim Sureleri), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü.,

SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Rabia Aksu, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, Enfal ve Tevbe Sureleri, (68b/19-114b/11), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Ulviye Uğursal, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (Yunus ve Hud Sureleri),(114b/12-151b/01), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Güven Sarı, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (142/35a-82b), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007

Yasemin Ay, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (143/50a-103b)), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Mehmet Ertik, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (103b-154b), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Ayşenur Alakese, Ahmed-i Dâ'î'nin Ebü'l-Leys Tefsiri Tercümesi (197b-231 yaprakları arası) Ma'ide Suresi (Dil incelemesi-Metin-Dizin), Mimar Sinan Ü., SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Ali Çiçek, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Lesy es-Semerkandi Tefsirinin İlk Üç Suresinin Dil Özellikleri (İnceleme-Metin-Dizin), Atatürk Üniversitesi, SBE., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Basılmamış) Doktora Tezi, Erzurum 2003.

Evren Gökkaya, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (142/132a-142/188a), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

Ömer Daşdelen, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (189b-233a), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

Pınar Vursun, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (142/188b-195b), (143/01a-50a), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

Şahabettin Gedik, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (142/82b-142/132a), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

Yusuf Aktaş, Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys-i Semerkandî, (141/233a-243a), (142/01a-35a), (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Marmara Ü., SBE., Türkiyat Araştırmaları Enst., (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

Eserlerinden ve kaynaklarda belirtilen bilgilere göre, Musa bin Hacı Hüseyin İznikî yaşadığı devrin önemli âlimlerinden birisidir. Telif ve tercüme ettiği eserlerinden anlaşıldığı üzere eserlerine isim koyma geleneğine sahiptir. Ancak isim olarak sadece tercüme ifadesini kullandığı da görülmektedir. Ayrıca mütevazı şahsiyeti eserlerinde kendi isminden bahsederken de öne çıkmaktadır. İznikî'nin eserlerinden birisi olan ve incelemesini yaptığımız BEYEK Ulu Camii 435 numaralı yazma eserden tespit ettiğimize göre bu eserin ismi Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb şeklinde olmalıdır. Tefsiri'l-Lübâb Tercümesi, Hâzin el-Bağdadî'nin Beydâvî tefsirini te'vil yoluyla Arapça olarak kaleme Lübâbüt-te'vil fi Ma'âni't-tenzîl eserinin Türkçeye tercümesidir. Bu eser, İzniki tarafından tercüme edilmiştir. Eserin, Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi Ulu Camii 435 numarada ikinci cildi yer almaktadır. Ayrıca tarafımızdan eserin üçüncü cildi Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koşuşlar 561 numarada tespit ve temin edilmiştir. Eserin üçüncü cildinin sonunda dördüncü cildinin varlığı belirtilmektedir. Ancak kütüphane kayıtlarında ve araştırmalarımız sonucunda henüz dördüncü cilde rastlayamadık. Ulu Cami 435 numaralı yazma tarafımızca doktora tezine konu olmuştur:

İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi” Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim, (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul 2016.

SONUÇ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yapılan lisansüstü tezlerinde ele alınan Kur'an tercüme ve dil incelemeleri şeklinde ele alınan çalışmalardır. Satırlı tercüme ve dil incelemelerinde metnin yeni yazıya aktarılması, dil bilgisi incelemesinin yanında dizin hazırlanması söz konusudur. Türkçenin tarihi sözlüğünün hazırlanması ve dil değişiminin gözler önüne serilmesi açısından da satırlı Kur'an tercüme ve dil incelemelerinde hazırlanan sözlük kısımları oldukça önemlidir.

Tam tefsirli tercümelere olarak nitelendireceğimiz Kur'an tercümelerinin lisansüstü çalışmalara konu edildiği Türk Dili ve Edebiyatı alanında ise metnin yeni alfabeyle aktarılırken üzerinde durulan en önemli husus noktalama işaretlerinin kurularak Türkçe cümle yapısının tespit edilmesidir. Türkçe cümle yapısına aykırı olan hususlar tespit edilerek anlamlandırmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda devrin dilbilgisi kurallarının tespiti açısından titiz çalışmalar yürütülmüştür. Sözlük hazırlanırken birkaç çalışmada görüleceği üzere örnekli sözlük hazırlanmış, kelimenin sadece sözlük anlamı verilmesiyle yetinilmemiş cümle içindeki anlamı metin içerisinden örnek çalışma ile sunulmuştur. Bir çalışmada ise örnekli sözlüğün hazırlanmasının yanında dizinlenmede aynı anda yapılarak kelimenin metin içerisinde kaç değişik anlamda sunulduğu ve bu anlamların hangi örnek cümlelerde geçtiği ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Görüleceği üzere dil çalışmalarında temel kaynak olarak Kur'an tercümelerine önem verilmektedir ve daha da bu önem artarak devam etmelidir.

Lisansüstü çalışmalarda Türk Dili ve Edebiyatı alanında Kur'an tercümelere ele alınırken İlahiyat alanında Türkçe Kur'an tercümelerine (tefsirlerine) yeteri kadar önem verilmediği görülmektedir. Bunun yanında Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü çalışmalarında ise İlahiyat alanında özelden tefsir alanında yapılan çalışmalara yeteri kadar bakılmadığı görülmektedir. Söz gelimi kelime anlamları ve cümle anlamları tefsir usulüne göre değiştiği durumlarda ve müellifin kullandığı kaynaklara göre ifade etmek istedikleri, düşünceleri değiştiği hesaba katılırsa tefsir çalışmalarına bakmak oldukça faydalı olacaktır. Bu bakımdan Türk Dili ve Edebiyatı lisansüstü çalışmalarında Türkçe Kur'an tercümelere konu edilecekse tefsir usulü ve tefsir tarihi konularında hiç değilse kısmi olacak şekilde bilgi sahibi olunmalıdır. Ayrıca kelimelerin anlamlandırılmasında yine ilahiyat alanından da bilgi kazanımı sağlanmalıdır.

Türk Dili ve Edebiyatı Lisansüstü çalışmalarında konu teşkil eden Türkçe Kur'an tercümelere bizim en önemli dil yadigârlarımız olması açısından Türk Dili için oldukça önemli eserlerdir. Bu eserler İlahiyat lisansüstü çalışmalarında da ele alınmalıdır. Özellikle tefsir usulü ve tefsir tarihi çalışmalarında konu edileceği gibi gerek teliflerinde gerekse istinsahlarında ayrı bir titizlikle hareket edilen bu eserler Türkçe Kur'an tefsiri konularında da özellikle üzerinde durulması gereken eserlerdir. Bu bakımdan hem dil çalışmaları hem de ilahiyat alanında yapılacak olan çalışmalar karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmalıdır. Yapılacak lisansüstü çalışmalarda çift danışman belirlenmesi yapılacağı gibi tez izleme komitesinde her iki alandan da yetkin kişilerin yer alması çalışmaların daha güzel sonuçlanması bakımından önemli görülmektedir.

Kur'an ve Tefsir Üzerine Almanya'da Yapılan Doktora Tezleri (1834-2015)

Esra GÖZELER¹

Giriş

Almanya'da Kur'an araştırmalarının tarihi, 17. yüzyılda Kur'an'ın farklı Batı dillerinden Almancaya tercüme edilmesiyle başlatılabilir.² 1616 yılında, Salomon Schweigger (1551-1662) Kur'an'ı ilk kez Almancaya, İtalyanca tercümeyle dayanarak tercüme etmiştir.³ Hamburg'da 1694 senesinde Abraham Hinkelmann (1652-1695) tarafından Kur'an metninin Arapça basımı da gerçekleştirilmiştir.⁴ Kur'an'ın Arapça aslından Almancaya ilk tercüme David Friedrich Megerlin (1698-1778) tarafından 1772 senesinde yapılmıştır.⁵ Bunu Friedrich David Boysan tarafından hazırlanan Kur'an tercümesi takip etmiştir (1773)⁶. Yine bu yüzyılda Gustav Flügel (1802-1870) Kur'an'ın Arapça metnini neşretmiştir (1834) ve bir Kur'an fihristi hazırlamıştır.⁷ Kur'an'ın Almancaya tercümelemleri 19, 20 ve 21. yüzyıl Alman şarkiyat çalışmaları içerisinde de yer almıştır. Bununla birlikte klasik İslam eserlerinin tahkiklerinin neşredilmesi Alman şarkiyat çalışmalarının önemli bir parçasıdır. Erken dönemlerden itibaren Batı'nın Kur'an'a ve İslam eserlerine karşı bu ilgisinin en temel sebebi, kendi

-
- 1 Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, egozeler@divinity.ankara.edu.tr. Almanca tez başlıklarının Türkçe tercümelerine dair tashih ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Ali Dere'ye şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmaya katkılarından ve tashihlerinden dolayı Doç. Dr. Yasin Meral, Dr. Sema Çelem, Ar. Gör. Tuba Haşimoğlu ve Meliz Yeşilyurt'a müteşekkirim.
 - 2 Bu tarih, Kur'an'ın Latinceye tercüme edildiği 1143 yılına kadar gidebilir. Bkz. Murad W. Hofmann, "Germany and the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 2:1 (2000), s.143.
 - 3 Thomas E. Burman, "European Qur'an Translations, 1500-1700", David Thomas & John Chesworth (ed.), *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History, Volume 6. Western Europe (1500-1600)* (Brill: Leiden & Boston, 2014) içinde, s.34; Hartmut Bobzin, "Latin Translations of the Koran: A Short Overview", *Der Islam* 70 (1993), s.197-198; Yasin Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'an ve İbranice Kur'an Çevirileri* (Ankara: Divan Kitap, 2016), s.100.
 - 4 Michael Marx, "The Qur'ân – the First Arabic Book", Ute Franke, Joachim Gierlichs (ed.), *The Roads of Arabia* (Berlin: Staatliche Museen zu Berlin, 2011) içinde, s.201; Rıza Kurtuluş, "Almanya: IV. Almanya'da İslam Araştırmaları", *DİA*, c.2, s.524.
 - 5 Hofmann, "Germany and the Qur'an", s.144.
 - 6 Hofmann, "Germany and the Qur'an", s.144.
 - 7 Marx, "The Qur'ân – the First Arabic Book", s.201-202.

dinî geleneklerini daha iyi anlamak için Sami dilleri araştırmalarına ve dolayısıyla Arapçaya önem vermeleri şeklinde açıklanmıştır.⁸

Almanya'da akademik şarkiyat araştırmaları için Tübingen Eberhard Karls Universität bünyesinde Şarkiyat Enstitüsü'nün (Orientalisches Seminar) 1521 yılında kurulması bir dönüm noktasıdır.⁹ Bu anlamda Tübingen Üniversitesi, Alman İslamiyat araştırmaları için kurucu bir role sahiptir. Société Asiatique (Paris, 1821), Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (Londra, 1823) ve American Oriental Society'den (Boston, 1842) sonra 1845 yılında kurulan Deutsche Morgenländische Gesellschaft (Alman Şarkiyat Cemiyeti) ise Orta Doğu'da birçok şehirde bulunan şubeleriyle şarkiyat araştırmalarını kolaylaştırmıştır.¹⁰ Bu cemiyet, 1847 yılı itibarıyla şarkiyat araştırmalarının bütün alanlarını içeren ZDMG (Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft) ilmî dergisini yayımlamaya başlamıştır.¹¹ Alman şarkiyat araştırmaları için öncü diğer bir dergi, Der Islam ise 1910 yılında oryantalist C. H. Becker (1876-1933) tarafından kurulmuştur.¹²

Kadim bir geleneğe sahip Alman şarkiyat araştırmalarının önemli bir bölümünü doktora tezleri oluşturmaktadır. Zira akademik çalışmaların ilk ürünleri doktora tezleri olmuştur. Bu çalışmanın konusu da Almanya'da tefsir alanında yapılmış doktora tezlerinin bir bibliyografyasının oluşturulması ve bu çerçevede tezlerin konularına/alanlarına göre tasnifinin yapılarak Almanya'da Kur'an ve tefsir araştırmalarının ilgi alanlarının tespit edilmesidir. Böylece Almanya özelinde Batı'daki çalışmaların ilgileri görülebilecektir. Ayrıca tefsir araştırmaları için bir kaynak oluşturulabilecektir.

8 Bkz. Ömer Özsoy, "Avrupa'daki Kur'an Araştırmaları ve Mushaf Tarihi Çalışmaları", Kur'an'ı Anlama Yolunda (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017), s.333-342; Esra Gözeler v.dğr, "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53:2 (2012), s.220; İslam Hukuku çalışmaları bağlamında 1960 yılı itibarıyla Almanya özelinde bu ilginin artması, Müslümanların bu ülkeye yoğun bir şekilde göç etmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bkz. Hilmar Krüger, "Almanya'da İslam Hukuku Araştırmaları: İslam Hukukuna Dair Son Zamanlarda Yayımlanan Kitapların Değerlendirilmesi", terc. Mürteza Bedir, Hukuku Araştırmaları Dergisi 4 [Oryantalist İslâm Hukukçuları Özel Sayısı] (2004), s.500.

9 Hans Georg Majer, "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", Prilozi za orijentalnu filologiju 28-29 (1978), s.448.

10 Christoph Herzog, "Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 8:15 (2010), s.13; Majer, "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", s.435.

11 Jacques Waardenburg, "Islamic Studies in German Scholarship", Azim Nanji (ed.), Mapping Islamic Studies: Genealogy, Continuity and Change (Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1997) içinde, s.31; Majer, "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", s.451.

12 Waardenburg, "Islamic Studies in German Scholarship", s.31; Majer, "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", s.450.

Bu çalışma tarama ve değerlendirme yöntemine göre hazırlanmıştır. Tezlerin bibliyografik bilgileri Alman Milli Kütüphanesi'nin (Deutsche Nationalbibliothek) ve üniversitelerin kütüphane kataloglarından (online) alınmıştır. Konuyla ilgili Rudi Paret'in (1901-1983) Alman üniversitelerindeki İslam araştırmalarına dair çalışmasına,¹³ Fuat Sezgin'in editörlüğünde hazırlanan bibliyografya eserlerine¹⁴ ve Suat Mertoğlu'nun "Almanca Yapılmış Kur'an Çalışmaları"¹⁵ başlıklı araştırmasına müracaat edilmiştir.

Almanya'da tefsir alanında yapılan doktora tezleri, ağırlıklı olarak üniversitelerin Dil (Filoloji), Tarih ve Felsefe fakültelerine bağlı Arabistik, Islamwissenschaft (İslamî İlimler), Oryantalistik ve Nah- und Mittelost-Studien (Yakın ve Ortadoğu Araştırmaları) bölümlerinde yapılmaktadır.¹⁶ Yakın dönemde kurulan Islamische Theologie enstitüleri/merkezleri de bunlara eklenmiştir. Bu bölümlerin dışında Tıp, Veterinerlik ve Sosyoloji alanlarında, Kur'an ile ilgili doktora tezleri yapılmış olduğu görülmektedir:

1951, Mahmoud Kumari Zadeh, "Biologisches und Medizinisches im Koran" [Kur'an'da Biyolojik ve Tıbbî (Konular)], Medizinische Fakultät, Universität Tübingen, (Tıp).

1955, Leonhard Hirschmann, "Tierhaltung, tierische Erzeugnisse und Tierheilkundliches in Bibel, Talmud und Koran" [Kitab-ı Mukaddes, Talmud ve Kur'an'da Hayvancılık, Hayvansal Ürünler ve Veterinerlik], Tierärztliche Fakultät, Universität München, (Veterinerlik).

1999, Johannes Twardella, "Autonomie, Gehorsam und Bewahrung im Koran: ein soziologischer Beitrag zum Religionsvergleich" [Kur'an'da Otorite, İtaat ve Gözetim: Dinlerin Karşılaştırılmasına Sosyolojik Bir Katkı], Johann Wolfgang Goethe-Universität, (Sosyoloji).

13 Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists Since Theodor Nöldeke* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968).

14 Fuat Sezgin (ed.), *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,14* (Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992); *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,16* (Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993); *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,18* (Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993).

15 Suat Mertoğlu, "Almanca Yapılmış Kur'an Çalışmaları" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992); Ayrıca bkz. Suat Mertoğlu, "Kur'an ve Kur'an İlimlerine Dair Almanca Doktora Tezleri", *İslamî Araştırmalar IX:1-2-3-4* (1996), s.265-268.

16 Bkz. <<https://www.hochschulkompass.de/home.html>>; Majer, "Die Zentren der Deutschen Orientalistik", s.436-449.

2007, Farid Youssef, “Eine kritische Untersuchung der irrümlich dem ‘Abd al-Laṭīf al-Baġdādī zugeschriebenen Schrift „Medizinisches. Aus dem Koran und der Sunna” ” [‘Abdullaṭīf el-Baġdādī’ye Yanlışlıkla Nispet Edilen Tıbbî Konular. Kur’an ve Sünnetten Eserinin Eleştirel Bir İncelemesi], Medizinische Fakultät Charité - Universitätsmedizin Berlin, (Tıp).

Almanya’da Kur’an ve tefsir üzerine ilk doktora tezinin yapıldığı 1834 yılından 2015’e kadar, tespit edilebildiği kadarıyla, 82 adet doktora tezi yapılmıştır. Bu çalışmanın bütün tezleri içerdiği söylenemez. Öncelikle çalışmamızın ileride yapılacak çalışmalara zemin oluşturması amaçlanmıştır. Bu çalışmada bibliyografik bilgileri sunulan ve alanlarına göre tasnif edilen tezleri, 19, 20 ve 21. yüzyıllar olmak üzere üç dönemde inceledik. Tezlerin bibliyografik künyeleri metinde tezin yapıldığı tarih, yazar, tezin ismi [Türkçe tercümesi] ve tezin yapıldığı üniversite sıralamasıyla verilmiştir. Bu çalışmada tasnif edilen tezler, metnin “Ek – II” bölümünde kronolojik olarak bir tabloda ayrıca sıralanmıştır. Tezlerin dönemlerine göre durumu şu şekildedir:

Yüzyıl	Tez sayısı
19. Yüzyıl (1834-1895)	5
20. Yüzyıl (1903-1999)	44
21. Yüzyıl (2000-2015)	33
Toplam	82

19. Yüzyıl (1834-1895)

Doktora tezleri için kurucu dönem olarak nitelendirilebilen bu yüzyılda Alman şarkiyatçılar Kur’an araştırmalarının ilk örneklerini ortaya koymuşlardır. Bu isimlerden biri Gustav Weil’dir (1808-1889). Weil’in 1836 yılında Tübingen’de tamamladığı doktora tezi, bir Kur’an ve tefsir araştırması değildir.¹⁷ Avusturyalı şarkiyatçı Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774-1856) ez-Zemaḥşerī’nin (ö.538/1144) Eṭvāku’z-Zeheb isimli eserini Almancaya tercüme etmiş ve Arapça metniyle birlikte neşretmiştir (1835). Weil, doktora tezinde Hammer’in yanlış anladığı yerleri açıklayarak Eṭvāku’z-Zeheb’i eleştirel notlarla yeniden tercüme etmiştir. Bu konu doktora tezinin başlığında şu şekilde yer almaktadır:

Samachscharis goldne Halsbänder, von neuem übersetzt, mit kritischen und exegetischen Noten zur Erklärung der von Herrn v. Hammer mißverstandenen

¹⁷ Weil’in doktora tezinin tespitinde yardımlarından dolayı Tuba Haşimoğlu’na teşekkür ederim.

Stellen, nebst Verbesserung des Textes nach einem in Kahira aufgefundenen Manuscripte [ez-Zemaḥşerī'nin Eṭvāku'z-Zehebi, Metnin Kahire'de Bulunan Bir Elyazmasına Göre Tashihinin Yanı Sıra, von Hammer Tarafından Yanlış Anlaşılan Kısımların Açıklanmasına Yönelik Eleştirel Notlarla Yeniden Tercümesi]

Bu dönemde tespit edilebilen doktora tezlerinin sayısı beştir. Tezler konularına göre incelendiğinde Kur'an'ın kaynağı, Kur'an tarihi, 'ulūmu'l-Ḳur'ān ve Kur'an muhtevası alanlarında yapılmış oldukları görülmektedir. Bu çalışmalar aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir:

1. Kur'an'ın Kaynağı

1834, Abraham Geiger, "Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?" [Muhammed Yahudilikten ne aldı?], Universität Marburg.

2. Kur'an Tarihi

1856, Theodor Nöldeke, "De origine et compositione Surarum qoranicarum ipsiusque Qorani" [Kur'an'ın Kaynağı ve Surelerinin Kompozisyonu Hakkında], Universität Göttingen.

3. Ulūmu'l-Ḳur'ān

1883, Rudolf Dvořák, "Ein Beitrag zur Frage über die Fremdwörter im Ḳorān" [Kur'an'da Yabancı Kelimeler Meselesine Bir Katkı], Universität München.

1892, Josef Feilchenfeld, "Ein einleitender Beitrag zum ġarīb al-Ḳur'ān nebst einer Probe aus dem Lexikon des Seġestānī" [Ġarību'l-Ḳur'ān'a Giriş Mahiyetinde Bir Katkı: Sicistānī'nin Sözlüğü Örneğinde], Universität Jena.

4. Kur'an Muhtevası

1895, Josef Bernhard Rüling, "Beiträge zur Eschatologie des Islam" [İslam Eskatolojisine Katkılar], Universität Leipzig.

Almanya'da Kur'an ve tefsir üzerine yapılan doktora tezlerinin ilk örnekleri olan bu çalışmaların daha sonraki araştırmaların ilgilerini belirlediği söylenebilir. Abraham Geiger'in çalışması "Reformist Yahudilik içerisinde gelişen dinî tutumlarla uyumlu olmasına rağmen yaklaşım ve perspektifinden dolayı Batı'da Kur'an araştırmaları tarihinde şaşırtıcı yenilik" olarak tanımlanmıştır.¹⁸

18 Andrew Rippin, "Western Scholarship and the Qur'ān", Jane Dammen McAuliffe (ed.), Cambridge Companion to the Qur'ān (Cambridge: Cambridge University Press, 2006) içinde, s.239.

Theodor Nöldeke'nin (1846-1930) Latince yazdığı *De origine et compositione Surarum qoranicarum ipsiusque Qorani* [Kur'an'ın Kaynağı ve Surelerin Kompozisyonu Hakkında] başlıklı doktora tezi (Universität Göttingen, 1856) Almanya'da tefsir alanında yapılan ikinci doktora tezidir. Nöldeke bu eserini daha sonra *Geschichte des Qorāns* adıyla Almanca yayımlanmıştır (1860). Bu çalışma Batı'da Kur'an Tarihi araştırmalarının klasik metnidir. Zira yayınlandığı zamandan bugüne Kur'an araştırmalarındaki yaklaşımları belirleyici bir role sahip olmuştur.¹⁹ Eserin mevcut nüshası üç ciltten oluşmaktadır. "Kur'an'ın Menşei Üzerine (Über den Ursprung des Qorāns)" başlıklı birinci cilt (Leipzig 1909) ve "Kur'an'ın Cem'i (Die Sammlung des Qorāns)" isimli ikinci cilt (Leipzig 1919) Theodor Nöldeke ve Friedrich Schwally (1863-1919) tarafından yayıma hazırlanmıştır. "Kur'an Metninin Tarihi (Die Geschichte des Korantexts)" başlıklı elyazma Kur'an nüshalarının da ele alındığı üçüncü cilt ise Gotthelf Bergsträßer (1886-1933) ve Otto Pretzl (1893-1941) tarafından tamamlanmıştır (Leipzig 1938).

Bu dönemde dikkat çeken diğer bir husus 'ulūmu'l-Ḳur'ān alanında yapılan iki doktora tezinin de konusunun ğarību'l-Ḳur'ān olmasıdır. Bunlardan ilki olan Çek şarkiyatçısı Rudolf Dvořák'ın (1860-1920), "Ein Beitrag zur Frage über die Fremdwörter im Ḳorān [Kur'an'da Yabancı Kelimeler Meselesine Bir Katkı]" isimli çalışması aynı zamanda Arthur Jeffery'nin (1893-1959) Kur'an'da yabancı kelimeler konusundaki eserinin de kaynakları arasındadır.²⁰

Josef Bernhard Rüling'in (1861-1937), "Beiträge zur Eschatologie des Islam" [İslam Eskatolojisine Katkılar] başlıklı doktora tezinde eskatoloji konusu üç bölümde incelenmiştir. Sadece birinci bölüm Kur'an'a tahsis edilmiştir. Tez, Batı'da Kur'an alanında muhteva merkezli çalışmaların ilk örneklerinden biri kabul edilebilir.

20. Yüzyıl (1903-1999)

Bu dönemde tespit edilebilen doktora tezlerinin sayısı 44'tür. Bu tezler konularına göre incelendiğinde konu/kavram, filoloji/dilbilimsel, tefsir tarihi, 'ulūmu'l-Ḳur'ān & tefsir usūlü, Kur'an tarihi, Kur'an'ın kaynağı ve kıraat alanlarında yapılmış oldukları görülmektedir. Bu çalışmalar aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir:

19 Rippin, "Western Scholarship and the Qur'ān", s.240.

20 Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ān* (Baroda, Oriental Institute, 1938), s.xi.

1. Konu/Kavram (Kur'an Muhtevası)

1903, Emil Cohn, "Der Wucher (Riba) in Qoran, Chadit und Fiqh: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des muhammedanischen Rechtes" [Kur'an, Hadis ve Fıkıhta Riba: İslam Hukukunun Teşekkül Tarihine Bir Katkı], Universität Heidelberg.

1906, Wilhelm Niekrens, "Die Engel- und Geistervorstellungen des Korans" [Kur'an'da Melek ve Cin Tasavvuru], Universität Rostock.

1907, Robert Roberts, "Das Familien-, Sklaven- und Erbrecht im Qorân" [Kur'an'da Aile, Köle ve Miras Hukuku], Universität Leipzig.

1921, Fritz [Shlomo Dov] Goitein, "Das Gebet im Qoran" [Kur'an'da Dua/Şalât], Goethe Universität.

1924, Muhammed Salim, "Soziale Ideen im Islam: nach Koran und Hadith" [İslam'da Sosyal Düşünceler: Kur'an ve Hadis'e Göre], Universität Heidelberg.

1925, Ludwig Bachmann, "Jesus im Koran" [Kur'an'da İsa], Goethe Universität.

1927, Josef J. Rivlin, "Das Gesetz im Koran: 1. Teil: Kultus und Ritus" [Kur'an'da Yasa: 1. Bölüm: Kültler ve Ritüeller], Goethe Universität.

1928, Paul Arno Eichler, "Die Dschinn, Teufel und Engel im Koran" [Kur'an'da Cin, Şeytan ve Melek].

1928, Sia Talaat, "Seelenlehre des Korans: mit besonderer Berücksichtigung der Terminologie" [Kur'an'ın Ruh Öğretisi: Terminolojiye Özel Bir İhtimamla], Universität Leipzig.

1931, Richard Ettinghausen, "Antiheidnische Polemik im Koran" [Kur'an'da Şirk Karşıtı Polemik], Goethe Universität.

1939, C. Johannes Evans, "Die Idee der Sünde im Koran" [Kur'an'da Günah Fikri], Universität Tübingen.

1962, Josef Kurt Sollfrank, "Spuren altarabischer Rechtsformen im Koran" [Kur'an'da Cahiliye Hukuk Formlarının İzleri], Universität Tübingen.

1965, Eleonore Haeuptner, "Koranische Hinweise auf die materielle Kultur der alten Araber" [Kadim Arapların Maddi Kültür Unsurlarına Dair Kur'an Atıfları], Universität Tübingen.

1975, Ludwig Hagemann, "Der Qur'ân in Verständnis und Kritik bei Nikolaus von Kues: Ein Beitrag zur Erhellung islâmisch-christlicher Geschichte"²¹

21 Bu çalışma içeriğinden dolayı konu/kavram başlığı altında tasnif edilmiştir. Tez, üç bölümden oluşmaktadır: 1. Kur'an'da İsa (Die Sichtung der kurânischen Christologie), 2. Kur'an'da Tanrı

[Nikolaus von Kues'ün Anlayışı ve Eleştirisinde Kur'an: İslamî-Hıristiyanî Tarihinin Aydınlatılmasına Bir Katkı], Universität Münster.

1988, Sadegh Foroughi Esfahani, "Der Leidensbegriff im heiligen Buch Koran" [Kutsal Kitap Kur'an'da İstirap Kavramı], Universität Düsseldorf.

1989, Günter Risse, "Gott ist Christus, der Sohn der Maria": eine Studie zum Christusbild im Koran" [Tanrı Meryem oğlu İsa'dır": Kur'an'da İsa Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma], Universität Bonn.

1993, Cornelia Schöck, "Adam im Islam: ein Beitrag zur Ideengeschichte der Sunna" [İslam'da Âdem: Geleneğin (Sünnet) Düşünce Tarihine Bir Katkı].

1994, Manuela Martinek, "Wie die Schlange zum Teufel wurde: die Symbolik in der Paradiesgeschichte von der hebräischen Bibel bis zum Koran" [Şeytan Nasıl Yılanı Dönüştü?: Tanah'tan Kur'an'a Cennet Anlatımı Sembolizmi].

1999, Martin Bauschke, "Jesus - Stein des Anstosses: die Christologie des Korans und die deutschsprachige Theologie" [İsa-Tartışma Konusu: Kur'an'ın Kristolojisi ve Almanca Teoloji].

1999, Jacques Iskandar, "Maria im Koran: Perspektiven und Betrachtungen über die Stellung Mariens als Werk der göttlichen Sendung" [Kur'an'da Meryem: İlahi Risaletin işi olarak Meryem'in Konumuna dair Perspektif ve Mülâhazalar].

2. Filoloji/Dilbilimsel

1911, Israel Frank-Kamenetzky, "Untersuchungen über das Verhältnis der dem Umajja b. Abi's-Şalt zugeschriebenen Gedichte zum Qorân" [Umeyye b. Ebî's-Şalt'a İsnad Edilen Şiirlerin Kur'an ile İlişkisine Dair Araştırmalar], Universität Königsberg.

1911, Gotthelf Bergsträsser, "Die Negationen im Kur'ân: ein Beitrag zur historischen Grammatik des Arabischen" [Kur'an'da Nefy Edatları: Arapçanın Tarihî Gramerine Bir Katkı], Universität Leipzig.

1931, Moses Sister, "Metaphern und Vergleiche im Koran" [Kur'an'da Mecaz ve Teşbih], Universität Berlin.

1938, Muhammad Khan, "Vom Einfluß des Qur'âns auf die arabische Dichtung" [Kur'an'ın Arap Şiirine Etkisi Üzerine], Universität Leipzig.

1939, Michael P. Edmund Beck, "Die Koranzitate bei Sibawaih" [Sibevyeh'deki Kur'an İktibasları], Universität München.

1943, Hermann Bojer, “Untersuchungen zur Phonetik der Araber mit spezieller Berücksichtigung der Koranorthoepie” [Özellikle Kur’an Telaffuzu Dikkate Alınarak Arapların Fonetikğine dair Tetkikler], Universität München.

1963, Renate Jacobi, “Bedingungssatz und Bedingungs Ausdruck im Koran” [Kur’an’da Şart Cümlesi ve Şart İfadesi], Universität Tübingen.

1969, Friedrun Roswitha Müller, “Untersuchungen zur Reimprosa im Koran” [Kur’an’da Secī‘ Üzerine İncelemeler], Universität Bonn.

1994, Mohammad-Nauman Khan, “Die exegetischen Teile des Kitāb al-‘Ayn: zur ältesten philologischen Koranexegese / [al-Ḥalīl Ibn-Aḥmad]” [Kitābu’l-‘Ayn’ın Tefsir Kısımları: En Eski Dilbilimsel Kur’an Tefsiri], Freie Universität Berlin.

3. Tefsir Tarihi

1951, Heribert Horst, “Die Gewährsmänner im Korankommentar des Taberī: Ein Beitrag zur Kenntnis der exegetischen Überlieferung im Islam” [Ṭaberī Tefsiri’nde Raviler: İslam’da Tefsir Rivayetleri Bilgisine Bir Katkı], Universität Bonn.

1969, Georg Stauth, “Überlieferung des Korankommentars Muğahid b. Ğabrs: Zur Frage der Rekonstruktion der in den Sammelwerken des 3. Jh. d. H. benutzten frühislamischen Quellenwerke” [Mucāhid b. Cebr’in Tefsirinin Rivayeti: Hicrī 3. Yüzyılın Derleme Eserlerinde Kullanılan Erken İslam Dönemi Kaynaklarının Yeniden İnşası Bağlamında], Universität Gießen.

1970, Rotraud Wielandt, “Offenbarung und Geschichte im Denken moderner Muslime” [Modern Müslüman Düşüncesinde Vahiy ve Tarih], Universität Tübingen.

1974, Khosrow Behrouz, “Korankommentar von Muhammad b. Murtada Faid al-Kaşani: ein Beitrag zur schiitischen Koranexegese” [Muḥammed b. Murtaḍā Feyḍ el-Kāşānī’nin Tefsiri: Şiî Tefsire Bir Katkı], Universität des Saarlandes.

4. Ulūmu’l-Kur’ān & Tefsir Usūlü

1913, Meijer de Hond, “Beiträge zur Erklärung der Elhidrlgende und von Korān, Sure 18 59ff.: (Der korānisirte Elhidr)” [Kur’an’daki Hızır Kıssasının Açıklanmasına Katkılar, Sure 18:59 vd.: Kur’anileştirilmiş Hızır], Universität Würzburg.

1952, Olaf Tyllack, “Die Quellen des Itqān von Suyūṭī” [Suyūṭī’nin Itqān’ının Kaynakları], Universität München.

1996, Lamya Kandil, “Untersuchungen zu den Schwüren im Koran unter besonderer Berücksichtigung ihrer literarischen Relevanz für die Surenkompotion” [Kur’an’daki Yeminler Üzerine Araştırmalar- Sure Kompozisyonu İçin Edebî Gereklikleri Noktainazarından], Universität Bonn.

1998, Navid Kermani, “Gott ist schön. Das ästhetische Erleben des Koran” [Tanrı Güzeldir. Kur’an’ın Bedîi Tecrübesi], Universität Bonn.

5. Kur’an Tarihi

1972, Angelika Neuwirth, “Studien zur Komposition der mekkanischen Surenen: die literarische Form des Koran - ein Zeugnis seiner Historizität?” [Mekkî Surelerin Kompozisyonu Üzerine Araştırmalar: Kur’an’ın Edebî Yapısı – Tarih-selliğine Bir Kanıt mıdır?], Universität München.

1995, Omar Hamdan, “Die Koranlesung des Hasan al-Başrî (110/728): ein Beitrag zur Geschichte des Korantextes” [Hasan el-Başrî’nin Kur’an Kıraati (110/728): Kur’an Metin Tarihine Bir Katkı], Universität Tübingen.

6. Kur’an’ın Kaynağı

1920, Wilhelm Rudolph, “Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum” [Kur’an’ın Yahudilik ve Hristiyanlığa Bağımlılığı], Universität Tübingen.

1931, Heinrich Speyer, “Die biblischen Erzählungen im Koran” [Kur’an’da Kitab-ı Mukaddes Kıssaları], Goethe Universität.

1970, Günter Lüling, “Kritisch-exegetische Untersuchung des Qur’antextes” [Kur’an Metninin Eleştirel-Tefsiri İncelemesi], Universität Erlangen-Nürnberg.

7. Kıraat

1996, Andreas Kellermann, “Koranlesung im Maghreb” [Mağrip’te Kur’an Kıraati], Freie Universität Berlin.

1997, Kenan Ayar, “Die Rolle der Koranleser in der frühislamischen Geschichte” [Kâriilerin Erken Dönem İslam Tarihinde Rolü], Universität Erlangen-Nürnberg.

1903-1999 yılları arasında yukarıda tasnif edilen tezlerin konularına göre durumu şu şekildedir:

Alan	Tez sayısı
Konu/Kavram	20
Filoloji/Dilbilimsel	9
Tefsir Tarihi	4
Ulümü'l-Kur'an & Tefsir Usûlü	4
Kur'an Tarihi	2
Kur'an'ın Kaynağı	3
Kıraat	2

Konu/kavram merkezli çalışmalarda Hz. Âdem, Hz. İsa ve Hz. Meryem, riba, melek, şeytan ve cin, ruh, aile, dua/şalât, şirk, günah, cahiliye uygulamaları araştırmaların konusu olmuştur. Filolojik alanda Kur'an öncesi şiir, Kur'an'ın gramatik yapısı, mecaz ve teşbih konuları incelenmiştir. Bu alanda Sibeveyh'in Kur'an'dan iktibaslarını ve el-Halîl b. Aḥmed'in Kitābu'l-'Ayn'daki tefsirlerini ele alan tezler yapılmıştır. Filolojik çalışmaların ve Alman şarkiyat araştırmaların öncü isimlerinden Gotthelf Bergsträsser (1886-1933) Kur'an'ın gramatik özelliklerini nefy edatları özelinde incelemiştir. Tefsir tarihi alanında ise Ṭaberî tefsirindeki raviler, Mucâhid b. Cebr ve Muhammed b. Murtaḍâ Feyḍ el-Kāşānî üzerine tezler yapılmıştır.

Kur'an kıssaları, Suyûṭî'nin el-İtḳān adlı eserinin kaynakları, yeminler ve Kur'an tilaveti 'ulümü'l-Ḳur'ān & tefsir usûlü alanında çalışılan konular arasındadır. Nöldeke'den sonra 1972 yılında Angelika Neuwirth erken dönem Mekkî sureler özelinde surelerin yapısını Anton Spitaler (1910-2003) danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamıştır. Neuwirth'in çalışması Batı'da Kur'an tarihi araştırmaları için bir dönüm noktasıdır. Yine bu alanda Ḥasan el-Başrî'nin kıraati özelinde, Kur'an'ın metinleşme tarihi çalışılmıştır. Geiger'nın tezinden sonra ise 20. yüzyılda Kur'an'ın kaynağına dair üç tez Sami diller uzmanı Wilhelm Rudolph (1891-1987), Josef Horovitz'in (1874-1931) öğrencilerinden Heinrich Speyer (1898-1935) ve Arabist Günter Lüling (1928-2014) tarafından yapılmıştır. Kıraat alanındaki tezlerin konusu ise Mağrip'te Kur'an kıraati ve kâfîler üzerinedir.

21. Yüzyıl (2000-2015)

Bu dönemde tespit edilebilen doktora tezlerinin sayısı 33'tür. Bu tezler konularına göre incelendiğinde tefsir tarihi & çağdaş dönem tefsir yaklaşımları,

konu/kavram, filoloji/dilbilimsel, 'ulūmu'l-Ḳur'ān & tefsir usūlü, Kur'an ter-cümesi, ayet ve sure incelemesi, Kur'an tarihi, Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes karşılaştırması alanlarında yapılmış oldukları görülmektedir. Bu çalışmalar aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir:

1. Tefsir Tarihi & Çağdaş Dönem Tefsir Yaklaşımları

2003, Felix Körner, "Revisionist Koran hermeneutics in contemporary Turkish university theology: rethinking Islam" [Çağdaş Türk Teoloji Akademisinde Revizyonist Kur'an Hermeneutiği: İslam'ı Yeniden Düşünme], Universität Bamberg.

2003, Mohamad Nur Kholis Setiawan, "Die literarische Koraninterpretation: eine Analyse ihrer frühen Elemente und ihrer Entwicklung" [Edebî Kur'an Tefsiri: Eski Unsurları ve Gelişimleri Üzerine Bir Analiz], Universität Bonn.

2005, Abdullah Takim, "Koranexegese im 20. Jahrhundert islamische Tradition und neue Ansätze in Süleyman Ateş's "Zeitgenössischem Korankommentar" " [20. Yüzyılda Kur'an Tefsiri – İslam Geleneği ve Süleyman Ateş'in "Çağdaş Kur'an Tefsiri"nde Yeni Yaklaşımlar], Universität Bochum.

2006, Sahiron Syamsuddin, "Die Koranhermeneutik Muḥammad Şahrürs und ihre Beurteilung aus der Sicht muslimischer Autoren: eine kritische Untersuchung" [Muḥammed Şahrür'un Kur'an Hermeneutiği ve Müslüman Yazarlar Gözünden Değerlendirilmesi: Eleştirel bir İnceleme], Universität Bamberg.

2006, Hussein Ali Akash, "Die sufische Koranauslegung: Semantik und Deutungsmechanismen der işârî-Exegese" [Tasavvufî Kur'an Tefsiri: İşârî Tefsirin Semantiği ve Yorum Mekanizmaları], Universität Halle-Wittenberg.

2007, Nicolai Sinai, "Fortschreibung und Auslegung: Studien zur frühen Koraninterpretation" [Redaksiyon ve Yorum: Erken Dönem Kur'an Tefsiri Üzerine Araştırmalar], Freie Universität Berlin.

2008, Ibrahim Dzafic, "Der Korankommentar von Husein Djozo (1912-1982): moderne Koraninterpretation in Bosnien" [Husein Djozo'nun (1912-1982) Kur'an Tefsiri: Bosna'da Çağdaş Kur'an Tefsiri], Universität Erfurt.

2009, Kathrin Eith, "Koranexegese bei Yaşar Nuri Öztürk: ein traditionskritischer Entwurf des Islams in der Türkei" [Yaşar Nuri Öztürk'ün Kur'an Tefsiri: Türkiye'de İslam'ın Gelenek Eleştirel Bir Konsepti], Universität Jena.

2014, Benjamin Flöhr, "Ein traditionalistischer Korandeauteur im Dienste des Kemalismus: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942)" [Kemalizmin Hizmetinde Gelenekselci Bir Kur'an Müfessiri: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942)], Universität Kiel.

2015, Munirul Ikhwan, “Indonesian initiative to make the Qur’an down-to-earth: Muhammad Quraish Shihab and his School of Exegesis” [Kur’an’ı Yeryüzüne İndirmede Endonezyalı Bir Teşebbüs: Muhammed Kurayş Şihab ve Tefsir Okulu], Freie Universität Berlin.

2015, Nora Schmidt, “Philologische Kommentarkulturen: Abū ‘Ubaidas Mağaz al-Qur’ān im Licht spätantiken Exegesewissens” [Dilbilimsel Tefsir Gelenekleri: Geç Antik Dönemin Tefsir İlmi Işığında Ebū ‘Ubeyde’nin Mecāzu’l-Kur’ān’ı], Freie Universität Berlin.

2. Konu/Kavram (Kur’an Muhtevası)

2000, Mohsen Mirmehdi, “Prolegomena zu einer systematischen Theologie des Korans: zum Verhältnis von Religion und Kunst in der koranischen Offenbarung” [Kur’an’ın Sistematiği Teolojisi Giriş: Kur’an Vahyinde Din ve Sanat İlişkisi], Freie Universität Berlin.

2001, Elhadi Essabah, “Die metaphysische Basis der Religionsfreiheit und die Grundprinzipien des freien menschlichen Willens im Koran” [Kur’an’da Din Özgürlüğünün Metafizik Temelleri ve Özgür İnsan İradesinin Temel İlkeleri], Universität Regensburg.

2001, Ryad Alabied, “Die Gerechtigkeit im Islam unter besonderer Berücksichtigung des Koran” [İslam’da Adalet – özellikle Kur’an Noktainazarından], Universität Trier.

2004, Gunawan Adnan, “Women and the glorious Qur’ān an analytical study of women related verses of Sūra An-Nisā” [Kadınlar ve Kur’an-ı Kerim: en-Nisā’ Suresindeki Kadınlarla İlgili Ayetler Üzerine Analitik Bir İnceleme], Universität Göttingen.

2011, Kathrin Klausning, “Geschlechterrollenvorstellungen im Tafsīr” [Tefsirde (kadın-erkek) Cinsiyetlerin Rollerine Dair Tasavvurlar], Freie Universität Berlin.

2011, Ghassan El Masri, “Ad-dunyā and al-āhira in the Qur’ān and Pre-Islamic poetry” [Kur’an’da ve İslam Öncesi Şiirde Dünya ve Ahiret], Freie Universität Berlin.

2012, Rebecca Sauer, “Rebellion und Widerstand – politisch-religiös motivierte Gewalt im innerislamischen Diskurs: eine Untersuchung vormoderner und moderner Korankommentare” [İsyan ve Direniş – İslam-içi Söylemde Dinî-Siyasî Motifli Şiddet: Modern ve Modern Öncesi Dönem Kur’an Yorumlarına İlişkin Bir İnceleme], Universität Köln.

2015, Ahmet Inam, “Die theologischen, juristischen und sozialen Dimensionen der Sünde im Koran” [Kur’an’da Günahın Teolojik, Hukukî ve Toplumsal Boyutları], Goethe Universität.

3. Filoloji/Dilbilimsel

2006, Tarek Soliman, “Die Imperativsätze in Koran und Thora: eine vergleichende syntaktische und statistische Studie” [Kur’an ve Tevrat’ta Emir Cümleleri: Karşılaştırmalı Sentaktik ve İstatistik Bir Çalışma], Universität Heidelberg.

2010, Yehudit Dror, “Die Wortstellung in den einfachen Verbalsätzen des Korans” [Kur’an’ın Basit Fiil Cümlelerinde Kelimelerin Sırası], Universität Erlangen-Nürnberg.

2012, Islam Dayeh, “Exegesis as literary criticism: studies in Qur’anic interpretation and rhetorical theory” [Edebi Eleştiri Olarak Tefsir: Kur’an Yorumu ve Retorik Teorisi Çalışmaları], Freie Universität Berlin.

2013, Sattar Abdulhasan Jabbar, “Die gemeinsamen Verbalwurzeln des Hebräischen, Syrischen und Arabischen im Alten und Neuen Testament und im Koran” [Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur’an’da İbranice, Süryanice ve Arapça Ortak Fiil Kökleri], Freie Universität Berlin.

4. Ulümü’l-Kur’ân & Tefsir Usûlü

2009, Hans-Thomas Tillschneider, “Typen historisch-exegetischer Überlieferung: Formen, Funktionen und Genese des Asbâb-an-nuzûl-Materials” [Tarihî-Tefsirî Geleneğin Türleri: Esbâbu’n-Nuzûl Malzemesinin Formları, İşlevleri ve Oluşumu], Universität Freiburg (Breisgau).

2013, Berenike Metzler, “Den Koran verstehen: das Kitâb Fahm al-Qur’ân des Ḥārīt b. Asad al-Muḥāsibî” [Kur’an’ı Anlamak: Ḥārīs el-Muḥāsibî’nin Kitâbu Fehmi’l-Ḳur’ân’ı], Universität Erlangen-Nürnberg.

2015, Isabel Lang, “Intertextualität als hermeneutischer Zugang zur Auslegung des Korans: eine Betrachtung am Beispiel der Verwendung von Isrâ’îlyât in der Rezeption der Davidserzählung in Sure 38:21-25” [Kur’an Tefsirine Hermeneutik Bir Yaklaşım Olarak Metinlerlerarasılık: Sure 38:21-25 Davud Kıssasında İsrailiyyatın Kullanılması Örneğinde Bir İnceleme], Goethe Universität.

2014, Waleed F. S. Ahmed, “The Qur’ânic Narratives Through the Lens of Intertextual Allusions: A Literary Approach” [Metin-içi Göndermeler Merceğinden Kur’anî Kıssalar: Edebi Bir Yaklaşım], Universität Göttingen.

5. Kur'an Tercümesi

2009, Mahmoud Haggag, “Die deutschen Koranübersetzungen und ihr Beitrag zur Entstehung eines Islambildes beim deutschen Leser” [Almanca Kur'an Tercümeleri ve Alman Okuyucuda Oluşan İslam Tasavvuruna Katkısı], Universität Kassel.

2010, Ulisse Cecini, “Alcoranus latinus: eine sprachliche und kulturwissenschaftliche Analyse der Koranübersetzungen von Robert von Ketton und Marcus von Toledo” [Alcoranus Latinus: Robert von Ketton ve Marcus von Toledo'nun Kur'an Tercümelerinin Dilsel ve Kültürbilimsel Analizi], Universität Erlangen-Nürnberg.

6. Ayet ve Sure İncelemesi

2007, Ayşe Başol, ““Allāh ist das Licht von Himmel und Erde”: der Lichtvers Sūra 24 an-Nūr 35; seine Bedeutung im Kontext der Offenbarung und Grundzüge seiner Auslegung in der islamischen Gelehrsamkeit” [“Allah Yerin ve Göğün Nûrudur”: Nur Ayeti 24:35; Vahiy Bağlamındaki Anlamı ve Müslüman Âlimlerce Tefsirinin Ana Hatları], Universität Göttingen.

2011, Hannelies Koloska, “Offenbarung, Ästhetik und Koranexegese: zwei Studien zu Sure 18 (al-Kahf)” [Vahiy, Estetik ve Kur'an Tefsiri: 18 Kehf Suresi Üzerine İki Çalışma], Freie Universität Berlin.

7. Kur'an Tarihi

2014, Tarek Anwar Abdelgayed Elkot, “Die Methode Nöldekes zur chronologischen Anordnung der Suren und Verse des Korans in seinem Buch „Geschichte des Qorāns” Eine analytisch-kritische Studie” [Kur'an Surelerinin ve Ayetlerinin Kronolojik Tertibinde Nöldeke'nin Geschichte des Qorāns Kitabındaki Metodu: Analitik-Eleştirel Bir Çalışma], Universität Göttingen.

8. Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes Karşılaştırması

2012, Ibrahim Lashin, “Zum Prophetenverständnis in der Bibel und im Koran: eine vergleichende Studie anhand ausgewählter christlicher und islamischer Auslegungswerke des 19. Jahrhunderts am Beispiel Heinrich Ewalds und Muḥammad 'Abduhs” [Kutsal Kitap ve Kur'an'da Peygamber Algısı: Heinrich Ewalds ve Muḥammed 'Abdūh Örneğinde 19. Yüzyılın Seçilen Müslüman ve Hıristiyan Yorum Eserlerinde Karşılaştırmalı bir Araştırma], Universität Bonn.

2000-2015 yılları arasında yukarıda tasnif edilen tezlerin konularına göre durumu şu şekildedir:

Alan	Tez sayısı
Tefsir Tarihi & Çağdaş Dönem Tefsir Yaklaşımları	11
Konu/Kavram	8
Filoloji/Dilbilimsel	4
Ulümü'l-Kur'an & Tefsir Usûlü	4
Kur'an Tercümesi	2
Ayet ve Sure İncelemesi	2
Kur'an Tarihi	1
Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes Karşılaştırması	1

Bu dönemde en fazla çalışılan alan, tefsir tarihi olmuştur. Nicolai Sinai'nin doktora tezi erken dönem Kur'an tefsirinin biçimsel ve yöntemsel çerçevesini incelemektedir. Tefsir ekollerinden edebî Kur'an tefsiri, işârî tefsir, Ebû 'Ubeyde'nin Mecâzu'l-Ḳur'ân'ı özelinde dilbilimsel tefsir tezlerin konuları arasında olmuştur. Çağdaş dönem tefsir faaliyetleri bağlamında Türkiye'de yapılan tefsir çalışmalarına ilgi dikkat çekmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri Öztürk'ün tefsir çalışmaları üzerine tezler yapılmıştır. Bununla birlikte Muhammed Şahrûr'un Kur'an yaklaşımı, Bosna ve Endonezya'daki tefsir çalışmaları da araştırmacıların ilgisinde olmuştur.

Konu/kavram merkezli çalışmalarda din ve sanat, dinî özgürlük, adalet, kâdın, dünya ve ahiret, günah konuları incelenmiştir. Filolojik alanda Kur'an'da emir cümleleri, fiil cümlelerindeki kelime sırası ve Kur'an'daki fiil köklerinin diğer kutsal kitaplarla Sami dilleri bağlamında karşılaştırmalı incelemesi yapılmıştır.

'Ulümü'l-Ḳur'ân & tefsir usulü alanında esbâbu'n-nuzûl, el-Hâriş el-Muḥâsibî'nin Kitâbu-Fehmi'l-Ḳur'ân'ı, israiliyyat ve kıssalar doktora tezlerinin konusu olmuştur. Kur'an tercüme üzerine araştırma bu döneme özgüdür. Kur'an tercümesi alanında Latince ve Almanca çeviriler üzerine birer tez bulunmaktadır.

Değerlendirme

Almanya'da İslam araştırmalarının kadim bir geleneği vardır. Bu çalışmada Alman üniversitelerinde Kur'an ve tefsir üzerine yapılan tezlerin bir bibliyografyası oluşturulmuş ve bu tezler konularına göre tasnif edilmiştir. Bununla

birlikte tasnif edilen tezlerin çok net çizgilerle birbirinden ayrıldığını söylemek zordur. Tespit edilebilen doktora tez sayısı 82'dir. Bu tezlerin tarihî süreci 1834 yılında başlamakta ve 2015 ile bitmektedir. Bu 181 yıllık bir süreçtir. En fazla çalışılan alanlar Kur'an muhtevası, tefsir tarihi ve filoloji olmuştur. Berlin Freie, Bonn, Frankfurt, Tübingen, Leipzig, Erlangen-Nürnberg, Göttingen ve Münih Kur'an ve tefsir üzerine Almanya'da doktora tezlerinin en fazla yapıldığı üniversitelerdir.

19. yüzyılda (1834-1895) tespit edilebilen doktora tez sayısı beştir. Bu tezlerden ilki Geiger'nın Kur'an'ın kaynağı üzerine hazırladığı eseridir. İkincisi, Nöldeke'nin Kur'an tarihi ve surelerin kompozisyonu konulu Latince doktora tezidir. Diğer tezler 'ulümu'l-Ḳur'ān (ğarību'l-Ḳur'ān) ve Kur'an muhtevası (eskatoloji) üzerinedir.

20. yüzyılda (1903-1999) tespit edilebilen tez sayısı 44'dür. Tezler konu/kavram, filoloji/dilbilimsel, tefsir tarihi, 'ulümu'l-Ḳur'ān & tefsir usûlü, Kur'an tarihi, Kur'an'ın kaynağı ve kıraat gibi alanlar üzerine odaklanmaktadır. Bu dönemde yapılan tezler Almanca yazılmıştır.

21. yüzyılda (2000-2015) tespit edilebilen tez sayısı 33'dür. Bu dönem 15 yıllık bir süreçtir. Bir önceki yüzyıla karşılaştırıldığında 15 yıl gibi kısa bir sürede 33 tezin yapılmış olması Alman üniversiteleri özelinde Batı'da İslam araştırmalarına olan ilginin artmakta olduğunu göstermektedir. Bu dönemde tefsir tarihi & çağdaş dönem tefsir yaklaşımları, konu/kavram, filoloji/dilbilimsel, 'ulümu'l-Ḳur'ān & tefsir usûlü, Kur'an tercümesi, ayet ve sure incelemesi, Kur'an tarihi, Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes karşılaştırması araştırmaların temel konusunu oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan tezlerin altı tanesi İngilizce (Bamberg, Göttingen ve Berlin Freie Üniversitelerinde), diğerleri Almanca yazılmıştır.

Ek – I: Bu çalışmada tasnif edilen doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Üniversite	Tez sayısı
Freie Universität Berlin	11
Universität Bonn	7
Johann Wolfgang Goethe-Universität	7
Universität Tübingen	7

Universität Leipzig	5
Universität Erlangen-Nürnberg	5
Universität Göttingen	5
Universität München	5
Universität Heidelberg	3
Universität Jena	3
Universität Bamberg	2
Universität Freiburg (Breisgau)	2
Universität Halle-Wittenberg	2
Universität Augsburg	1
Universität Bochum	1
Universität Düsseldorf	1
Universität Erfurt	1
Universität Gießen	1
Universität Kassel	1
Universität Kiel	1
Universität Köln	1
Universität Königsberg	1
Universität Marburg	1
Universität Münster	1
Universität Regensburg	1
Universität Rostock	1
Universität des Saarlandes	1
Universität Trier	1
Universität Würzburg	1

Ek – II: Bu çalışmada tasnif edilen doktora tezlerinin kronolojik listesi aşağıdaki

tabloda sunulmuştur:

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
1	1834	Abraham Geiger	Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? (Muhammed Yahudilikten ne aldı?)	Universität Marburg
2	1856	Theodor Nöldeke	De origine et compositione Surarum qoranicarum ipsiusque Qorani [Latince] (Kur'an'ın Kaynağı ve Surelerinin Kompozisyonu Hakkında)	Universität Göttingen
3	1884	Rudolf Dvořák	Ein Beitrag zur Frage über die Fremdwörter im Korân (Kur'an'da Yabancı Kelimeler Meselesine Bir Katkı)	Universität München
4	1892	Josef Feilchenfeld	Ein einleitender Beitrag zum ġarīb al-ġur'ân nebst einer Probe aus dem Lexikon des Seġestânî (ġarību'l-ġur'ân'a Giriş Mahiyetinde Bir Katkı: Sicistânî'nin Sözlüğü Örneğinde)	Universität Jena
5	1895	Josef Bernhard Rüling	Beiträge zur Eschatologie des Islam (İslam Eskatolojisiine Katkılar)	Universität Leipzig
6	1903	Emil Cohn	Der Wucher (Riba) in Qoran, Chadit und Fiqh: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des muhammedaischen Rechtes (Kur'an, Hadis ve Fıkıhta Riba: İslam Hukukunun Teşekkül Tarihine Bir Katkı)	Universität Heidelberg
7	1906	Wilhelm Niekrens	Die Engel- und Geistervorstellungen des Korans (Kur'an'da Melek ve Cin Tasavvuru)	Universität Rostock
8	1907	Robert Roberts	Das Familien-, Sklaven- und Erbrecht im Qorân (Kur'an'da Aile, Köle ve Miras Hukuku)	Universität Leipzig
9	1911	Israel Frank-Kamenetzky	Untersuchungen über das Verhältnis der dem Umajja b. Abi's-Şalt zugeschriebenen Gedichte zum Qorân (Umeyye b. Ebî's-Şalt'a İsnad Edilen Şiirlerin Kur'an ile İlişmesine dair Araştırmalar)	Universität Königsberg
10	1911	Gotthelf Bergsträsser	Die Negationen im Kur'ân: ein Beitrag zur historischen Grammatik des Arabischen (Kur'an'da Nefy Edatları: Arapçanın Tarihî Gramerine Bir Katkı)	Universität Leipzig
11	1913	Meijer de Hond	Beiträge zur Erklärung der Elhiđregende und von Korân, Sure 18 59ff. : (Der ġorânisirte Elhiđ) (Kur'an'daki Hızır Kıssasının Açıklanmasına Katkılar, Sure 18:59 vd.: Kur'anileştirilmiş Hızır)	Universität Würzburg
12	1920	Wilhelm Rudolph	Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum (Kur'an'ın Yahudilik ve Hıristiyanlığa Bağımlılığı)	Universität Tübingen

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
13	1921	Fritz [Shlomo Dov] Goitein	Das Gebet im Quran (Kur'an'da Dua/Şalât)	Goethe Universität
14	1924	Muhammed Salim	Soziale Ideen im Islam: nach Koran und Hadith (İslam'da Sosyal Düşünceler: Kur'an ve Hadis'e Göre)	Universität Heidelberg
15	1925	Ludwig Bachmann	Jesus im Koran (Kur'an'da İsa)	Goethe Universität
16	1927	Josef J. Rivlin	Das Gesetz im Koran: 1. Teil: Kultus und Ritus (Kur'an'da Yasa: 1. Bölüm: Kültler ve Ritüeller)	Goethe Universität
17	1928	Paul Arno Eichler	Die Dschinn, Teufel und Engel im Koran (Kur'an'da Cin, Şeytan ve Melek)	Universität Leipzig
18	1928	Sia Talaat	Seelenlehre des Korans: mit besonderer Berücksichtigung der Terminologie (Kur'an'ın Ruh Öğretisi: Terminolojiye Özel Bir İhtimamla)	Universität Halle-Wittenberg
19	1931	Richard Ettinghausen	Antitheidnische Polemik im Koran (Kur'an'da Şirk Karşıtı Polemik)	Goethe Universität
20	1931	Moses Sister	Metaphern und Vergleiche im Koran (Kur'an'da Mecaz ve Teşbih)	Universität Berlin
21	1931	Heinrich Speyer	Die biblischen Erzählungen im Koran (Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes Kısaları)	Goethe Universität
22	1938	Muhammad Khan	Vom Einfluß des Qur'āns auf die arabische Dichtung (Kur'an'ın Arap Şiirine Etkisi Üzerine)	Universität Leipzig
23	1939	C. Johannes Evans	Die Idee der Sünde im Koran (Kur'an'da Günah Fikri)	Universität Tübingen
24	1939	Michael P. Edmund Beck	Die Koranzitate bei Sibawaih (Sibeveyh'deki Kur'an İktibasları)	Universität München
25	1943	Hermann Bojer	Untersuchungen zur Phonetik der Araber mit spezieller Berücksichtigung der Koranorthoepie (Özellikle Kur'an Telaffuzu Dikkate Alınarak Arapların Fonetikine Dair Tetkikler)	Universität München
26	1951	Heribert Horst	Die Gewährsmänner im Korankommentar des Taberī: Ein Beitrag zur Kenntnis der exegetischen Überlieferung im Islam (Taberī Tefsiri'nde Raviler: İslam'da Tefsir Rivayetleri Bilgisine Bir Katkı)	Universität Bonn
27	1952	Olaf Tyllack	Die Quellen des Itqān von Suyūti (Suyūti'nin İtqān'ının Kaynakları)	Universität München
28	1962	Josef Kurt Sollfrank	Spuren altarabischer Rechtsformen im Koran (Kur'an'da Cahiliye Hukuk Formlarının İzleri)	Universität Tübingen

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
29	1963	Renate Jacobi	Bedingungssatz und Bedingungs Ausdruck im Koran (Kur'an'da Şart Cümlesi ve Şart İfadesi)	Universität Tübingen
30	1965	Eleonore Hauptner	Koranische Hinweise auf die materielle Kultur der alten Araber (Kadim Arapların Maddi Kültür Unsurlarına Dair Kur'an Atıfları)	Universität Tübingen
31	1969	Friedrun Roswitha Müller	Untersuchungen zur Reimprosa im Koran (Kur'an'da Seci' Üzerine İncelemeler)	Universität Bonn
32	1969	Georg Stauth	Überlieferung des Korankommentars Muğahid b. Ğabrs: Zur Frage der Rekonstruktion der in den Sammelwerken des 3. Jh. d. H. benutzten frühislamischen Quellenwerke (Mucāhid b. Cebr'in Tefsirinin Rivayeti: Hicrî 3. Yüzyılın derleme Eserlerinde Kullanılan Erken İslam dönemi Kaynaklarının Yeniden İnşası Bağlamında)	Universität Gießen
33	1970	Rotraud Wielandt	Offenbarung und Geschichte im Denken moderner Muslime (Modern Müslüman Düşüncesinde Vahiy ve Tarih)	Universität Tübingen
34	1970	Günter Lüling	Kritisch-exegetische Untersuchung des Qur'antextes (Kur'an Metninin Eleştirel-Tefsiri İncelemesi)	Universität Erlangen-Nürnberg
35	1972	Angelika Neuwirth	Studien zur Komposition der mekkanischen Suren: die literarische Form des Koran - ein Zeugnis seiner Historizität? (Mekki Surelerin Kompozisyonu Üzerine Araştırmalar: Kur'an'ın Edebi Yapısı – Tarihselliğine Bir Kanıt mıdır?)	Universität München
36	1974	Khosrow Behrouz	Korankommentar von Muhammad b. Murtada Faïd al-Kāşāni: ein Beitrag zur schiitischen Koranexegese (Muḥammed b. Murtaḏā Feyḏ el-Kāşānî'nin Tefsiri: Şîî Tefsire Bir Katkı)	Universität des Saarlandes
37	1975	Ludwig Hagemann	Der Qur'ân in Verständnis und Kritik bei Nikolaus von Kues: Ein Beitrag zur Erhellung islâmisch-christlicher Geschichte (Nikolaus von Kues'ün Anlayışı ve Eleştirisinde Kur'an: İslamî – Hıristiyanî Tarihinin Aydınlatılmasına Bir Katkı)	Universität Münster
38	1988	Sadegh Foroughi Esfahani	Der Leidensbegriff im heiligen Buch Koran (Kutsal Kitap Kur'an'da İstrap Kavramı)	Universität Düsseldorf
39	1989	Günter Risse	“Gott ist Christus, der Sohn der Maria”: eine Studie zum Christusbild im Koran (“Tanrı Meryem oğlu İsa’dır”): Kur'an'da İsa Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma)	Universität Bonn

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
40	1993	Cornelia Schöck	Adam im Islam: ein Beitrag zur Ideengeschichte der Sunna (İslam'da Âdem: Geleneğin (Sünnet) Düşünce Tarihine Bir Katkı)	Universität Freiburg (Breisgau)
41	1994	Manuela Martinek	Wie die Schlange zum Teufel wurde: die Symbolik in der Paradiesgeschichte von der hebräischen Bibel bis zum Koran (Şeytan Nasıl Yılana Dönüştü?: Tanah'tan Kur'an'a Cennet Anlatımı Sembolizmi)	Universität Bonn
42	1994	Mohammad-Nauman Khan	Die exegetischen Teile des Kitāb al-'Ayn: zur ältesten philologischen Koranexegese/ [al-Ḥalīl Ibn-Aḥmad]. (Kitābu'l-'Ayn'ın Tefsir Kısımları: En Eski Dilbilimsel Kur'an Tefsiri)	Freie Universität Berlin
43	1995	Omar Hamdan	Die Koranlesung des Ḥasan al-Başrī (110/728): ein Beitrag zur Geschichte des Korantextes (Ḥasan el-Başrī'nin Kur'an Kıraatı (110/728): Kur'an Metin Tarihine Bir Katkı)	Universität Tübingen
44	1996	Andreas Kellermann	Koranlesung im Maghreb (Mağrip'te Kur'an Kıraatı)	Freie Universität Berlin
45	1996	Lamyā Kandīl	Untersuchungen zu den Schwüren im Koran unter besonderer Berücksichtigung ihrer literarischen Relevanz für die Surekomposition (Kur'an'daki Yeminler Üzerine Araştırmalar-Sure Kompozisyonu İçin Edebi Gereklikleri noktainazarından)	Universität Bonn
46	1997	Kenan Ayar	Die Rolle der Koranleser in der frühislamischen Geschichte (Kâriilerin Erken Dönem İslam Tarihinde Rolü)	Universität Erlangen-Nürnberg
47	1998	Navid Kermani	Gott ist schön. Das ästhetische Erleben des Koran (Tanrı Güzeldir. Kur'an'ın Bedii Tecrübesi)	Universität Bonn
48	1999	Martin Bauschke	Jesus - Stein des Anstosses: die Christologie des Korans und die deutschsprachige Theologie (İsa-Tartışma Konusu: Kur'an'ın Kristolojisi ve Almanca Teoloji)	Universität Jena
49	1999	Jacques Iskandar	Maria im Koran: Perspektiven und Betrachtungen über die Stellung Mariens als Werk der göttlichen Sendung (Kur'an'da Meryem: İlahi Risaletin işi olarak Meryem'in Konumuna Dair Perfektif ve Mülahazalar)	Universität Augsburg
50	2000	Mohsen Mirmehdi	Prolegomena zu einer systematischen Theologie des Korans: zum Verhältnis von Religion und Kunst in der koranischen Offenbarung (Kur'an'ın Sistematiik Teolojisine Giriş: Kur'an Vahyinde Din ve Sanat İlişkisi)	Freie Universität Berlin

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
51	2001	Elhadi Essabah	Die metaphysische Basis der Religionsfreiheit und die Grundprinzipien des freien menschlichen Willens im Koran (Kur'an'da Din Özgürlüğünün Metafizik Temelleri ve Özgür İnsan İradesinin Temel İlkeleri)	Universität Regensburg
52	2001	Ryad Alabied	Die Gerechtigkeit im Islam unter besonderer Berücksichtigung des Koran (İslam'da Adalet – Özellikle Kur'an Noktainazarından)	Universität Trier
53	2003	Felix Körner	Revisionist Koran hermeneutics in contemporary Turkish university theology: rethinking Islam (Çağdaş Türk Teoloji Akademisinde Revizyonist Kur'an Hermeneutiği: İslam'ı Yeniden Düşünme)	Universität Bamberg
54	2003	Mohamad Nur Kholis Setiawan	Die literarische Koraninterpretation: eine Analyse ihrer frühen Elemente und ihrer Entwicklung (Edebî Kur'an Tefsiri: Eski Unsurları ve Gelişimleri Üzerine Bir Analiz)	Universität Bonn
55	2004	Gunawan Adnan	Women and the glorious Qur'an an analytical study of women related verses of Sūra An-Nisa' (Kadınlar ve Kur'an-ı Kerim: en-Nisâ' Suresindeki Kadınlarla İlgili Ayetler Üzerine Analitik Bir İnceleme)	Universität Göttingen
56	2005	Abdullah Takim	Koranexegese im 20. Jahrhundert islamische Tradition und neue Ansätze in Süleyman Ateş's "Zeitgenössischem Korankommentar" (20. Yüzyılda Kur'an Tefsiri – İslam Geleneği ve Süleyman Ateş'in "Çağdaş Kur'an Tefsiri"nde Yeni Yaklaşımlar)	Universität Bochum
57	2006	Tarek Soliman	Die Imperativsätze in Koran und Thora: eine vergleichende syntaktische und statistische Studie (Kur'an ve Tevrat'ta Emir Cümleleri: Karşılaştırmalı Sentaktik ve İstatistik Bir Çalışma)	Universität Heidelberg
58	2006	Sahiron Syamsuddin	Die Koranhermeneutik Muḥammad Şahrürs und ihre Beurteilung aus der Sicht muslimischer Autoren: eine kritische Untersuchung (Muḥammed Şahrür'un Kur'an Hermeneutiği ve Müslüman Yazarlar Gözünden Değerlendirilmesi: Eleştirel bir İnceleme)	Universität Bamberg
59	2006	Hussein Ali Akash	Die sufische Koranlegung: Semantik und Deutungsmechanismen der işâri-Exegese (Tasavvufî Kur'an Tefsiri: İşâri Tefsirin Semantiği ve Yorum Mekanizmaları)	Universität Halle-Wittenberg
60	2007	Nicolai Sinai	Fortschreibung und Auslegung: Studien zur frühen Koraninterpretation (Redaksiyon ve Yorum: Erken Dönem Kur'an Tefsiri Üzerine Araştırmalar)	Freie Universität Berlin

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
61	2007	Ayşe Başol	“Allāh ist das Licht von Himmel und Erde” : der Lichtvers Sūra 24 an-Nūr 35 ; seine Bedeutung im Kontext der Offenbarung und Grundzüge seiner Auslegung in der islamischen Gelehrsamkeit (“Allah Yerin ve Göğün Nûrudur”: Nur Ayeti 24:35; Vahiy Bağlamındaki Anlamı ve Müslüman Âlimlerce Tefsirinin Ana Hatları)	Universität Göttingen
62	2008	Ibrahim Dzafic	Der Korankommentar von Husein Djozo (1912-1982): moderne Koraninterpretation in Bosnien (Husein Djozo'nun (1912-1982) Kur'an Tefsiri: Bosna'da Çağdaş Kur'an Tefsiri)	Universität Erfurt
63	2009	Kathrin Eith	Koranexegese bei Yaşar Nuri Öztürk: ein traditionskritischer Entwurf des Islams in der Türkei (Yaşar Nuri Öztürk'ün Kur'an Tefsiri: Türkiye'de İslam'ın Gelenek Eleştirel Bir Konsepti)	Universität Jena
64	2009	Mahmoud Haggag	Die deutschen Koranübersetzungen und ihr Beitrag zur Entstehung eines Islambildes beim deutschen Leser (Almanca Kur'an Tercümelere ve Alman Okuyucuda Oluşan İslam tasavvuruna katkısı)	Universität Kassel
65	2009	Hans-Thomas Tillschneider	Typen historisch-exegetischer Überlieferung : Formen, Funktionen und Genese des Asbāb-an-nuzūl-Materials (Tarihî-Tefsirî Gelenegin Türleri: Esbābu'n-Nuzūl Malzemesinin Formları, İşlevleri ve Oluşumu)	Universität Freiburg (Breisgau)
66	2010	Ulisse Cecini	Alcoranus latinus: eine sprachliche und kulturwissenschaftliche Analyse der Koranübersetzungen von Robert von Ketton und Marcus von Toledo (Alcoranic Latinus: Robert von Ketton ve Marcus von Toledo'nun Kur'an Tercümelerinin dilsel ve kültürelbilimsel Analizi)	Universität Erlangen-Nürnberg
67	2010	Yehudit Dror	Die Wortstellung in den einfachen Verbalsätzen des Korans (Kur'an'ın Basit Fiil Cümlelerinde Kelimelerin Sırası)	Universität Erlangen-Nürnberg
68	2011	Kathrin Klausning	Geschlechterrollenvorstellungen im Tafsīr (Tefsirde (kadın erkek) Cinsiyetlerinin Rollerine dair Tasavvurlar)	Freie Universität Berlin
69	2011	Hannelies Koloska	Offenbarung, Ästhetik und Koranexegese: zwei Studien zu Sure 18 (al-Kahf) (Vahiy, Estetik ve Kur'an Tefsiri: 18 Kehf Suresi Üzerine İki Çalışma)	Freie Universität Berlin
70	2011	Ghassan El Masri	Ad-dunyā and al-āhira in the Qur'ān and Pre-Islamic poetry (Kur'an'da ve İslam Öncesi Şiirde Dünya ve Ahiret)	Freie Universität Berlin

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
71	2012	Islam Dayeh	Exegesis as literary criticism: studies in Qur'anic interpretation and rhetorical theory (Edebi Eleştiri Olarak Tefsir: Kur'an Yorumu ve Retorik Teorisi Çalışmaları)	Freie Universität Berlin
72	2012	Ibrahim Lashin	Zum Prophetenverständnis in der Bibel und im Koran: eine vergleichende Studie anhand ausgewählter christlicher und islamischer Auslegungswerke des 19. Jahrhunderts am Beispiel Heinrich Ewalds und Muḥammad 'Abduhs (Kutsal Kitap ve Kur'an'da Peygamber Algısı: Heinrich Ewalds ve Muḥammed 'Abdūh Örneğinde 19. Yüzyılın seçilen Müslüman ve Hıristiyan Yorum Eserlerinde Karşılaştırmalı bir Araştırma)	Universität Bonn
73	2012	Rebecca Sauer	Rebellion und Widerstand – politisch-religiös motivierte Gewalt im innerislamischen Diskurs: eine Untersuchung vormoderner und moderner Korankommentare (İsyan ve Direniş – İslam-İçi Söylemde Dinî-Siyasî Motifli Şiddet: Modern ve Modern Öncesi Dönem Kur'an Yorumlarına İlişkin Bir İnceleme)	Universität Köln
74	2013	Berenike Metzler	Den Koran verstehen: das Kitāb Fahm al-Qur'ān des Ḥārīṭ b. Asad al-Muḥāsibī (Kur'an'ı Anlamak: Ḥārīṣ el-Muḥāsibī'nin Kitābu Fehmi'l-Kur'ān'ı)	Universität Erlangen-Nürnberg
75	2013	Sattar Abdulhasan Jabbar	Die gemeinsamen Verbalwurzeln des Hebräischen, Syrischen und Arabischen im Alten und Neuen Testament und im Koran (Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur'an'da İbranice, Süryanice ve Arapça Ortak Fiil Kökleri)	Freie Universität Berlin
76	2014	Benjamin Flöhr	Ein traditionalistischer Korandeeper im Dienste des Kemalismus: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) (Kemalizmin Hizmetinde Gelenekselci Bir Kur'an Müfessiri: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878 - 1942))	Universität Kiel
77	2014	Tarek Anwar Abdelgayed Elkot	Die Methode Nöldekes zur chronologischen Anordnung der Suren und Verse des Korans in seinem Buch „Geschichte des Qorāns“ Eine analytisch-kritische Studie (Kur'an Surelerinin ve Ayetlerinin Kronolojik Tertibinde Nöldeke'nin Geschichte des Qorāns Kitabındaki Metodu: Analitik-Eleştirel Bir Çalışma)	Universität Göttingen
78	2014	Waleed F. S. Ahmed	The Qur'ānic Narratives Through the Lens of Intertextual Allusions: A Literary Approach (Metin-İçi Göndermeler Merceğinden Kur'anî Kıssalar: Edebi Bir Yaklaşım)	Universität Göttingen

Sıra	Yıl	Yazar	Tezin Adı	Üniversite
79	2015	Munirul Ikhwan	Indonesian initiative to make the Qur'an down-to-earth: Muhammad Quraish Shihab and his School of Exegesis (Kur'an'ı Yeryüzüne İndirmede Endonezyalı Bir Teşebbüs: Muhammed Kurayş Şihab ve Tefsir Okulu)	Freie Universität Berlin
80	2015	Isabel Lang	Intertextualität als hermeneutischer Zugang zur Auslegung des Korans: eine Betrachtung am Beispiel der Verwendung von Isrā'īlyyāt in der Rezeption der Davidserzählung in Sure 38:21-25 (Kur'an Tefsirine Hermeneutik Bir Yaklaşım Olarak Metinlerlerarasılık: Sure 38:21-25 Davud Kıssasında İsrailiyyatın Kullanılması Örneğinde Bir İnceleme)	Goethe Universität
81	2015	Nora Schmidt	Philologische Kommentarkulturen: Abū 'Ubaidas Mağaz al-Qur'an im Licht spätantiken Exegesewissens (Dilbilimsel Tefsir Gelenekleri: Geç Antik Dönemin Tefsir İlmi Işığında Ebū 'Ubeyde'nin Mecāzu'l-Ḳur'an'ı)	Freie Universität Berlin
82	2015	Ahmet Inam	Die theologischen, juristischen und sozialen Dimensionen der Sünde im Koran (Kur'an'da Günahın Teolojik, Hukukî ve Toplumsal Boyutları)	Goethe Universität

Kaynaklar

- Bobzin, Hartmut. "Latin Translations of the Koran: A Short Overview", *Der Islam* 70 (1993), s.193-206.
- Burman, Thomas E. "European Qur'an Translations, 1500-1700", David Thomas & John Chesworth (ed.), *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History, Volume 6. Western Europe (1500-1600)* (Brill: Leiden & Boston, 2014) içinde, s.25-38.
- Gözeler, Esra v.dğr. "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53:2 (2012), s.219-253.
- Herzog, Christoph. "Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8:15 (2010), s.7-76.
- Hofmann, Murad W. "Germany and the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 2:1 (2000), s.143-147.
- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*. Baroda, Oriental Institute, 1938.
- Krüger, Hilmar. "Almanya'da İslam Hukuku Araştırmaları: İslam Hukukuna Dair Son Zamanlarda Yayınlanan Kitapların Değerlendirilmesi", terc. Mürteza Bedir,

- Hukuku Araştırmaları Dergisi 4 [Oryantalist İslâm Hukukçuları Özel Sayısı] (2004), s.497-522.
- Kurtuluş, Rıza. “Almanya (İslâm Araştırmaları)”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c.2, s.522-524.
- Majer, Hans Georg. “Die Zentren der Deutschen Orientalistik”, Prilozi za orijentalnu filologiju 28-29 (1978), s.433-454.
- Marx, Michael. “The Qur’ân – the First Arabic Book”. Ute Franke, Joachim Gierlichs (ed.), The Roads of Arabia (Berlin: Staatliche Museen zu Berlin, 2011) içinde s.194-207.
- Meral, Yasin. Yahudi Geleneğinde Kur’an ve İbranice Kur’an Çevirileri. Ankara: Divan Kitap, 2016.
- Mertoğlu, Suat. “Kur’an ve Kur’an İlimlerine Dair Almanca Doktora Tezleri”, İslâmî Araştırmalar (1996), IX:1-2-3-4, s.265-268.
- Mertoğlu, Suat. Almanca Yapılmış Kur’an Çalışmaları. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- Özsoy, Ömer. “Avrupa’daki Kur’an Araştırmaları ve Mushaf Tarihi Çalışmaları”, Kur’an’ı Anlama Yolunda. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017, s.331-376.
- Paret, Rudi. The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists Since Theodor Nöldeke. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968.
- Rippin, Andrew. “Western Scholarship and the Qur’ân”, Jane Dammen McAuliffe (ed.), Cambridge Companion to the Qur’ân (Cambridge: Cambridge University Press, 2006) içinde, s.235-251.
- Sezgin, Fuat (ed.). Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,14. Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1992.
- Sezgin, Fuat (ed.). Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,16. Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
- Sezgin, Fuat (ed.). Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde: von den Anfängen bis 1986, Band 3,18. Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
- Waardenburg, Jacques. “Islamic Studies in German Scholarship”, Azim Nanji (ed.), Mapping Islamic Studies: Genealogy, Continuity and Change (Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1997) içinde, s.1-32.
- <<https://www.hochschulkompass.de/home.html>>
- <<http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/ssg>>
- <<http://www.diss.fu-berlin.de/diss/content/below/index.xml>>
- <http://www.dnb.de/EN/Home/home_node.html>
- <<https://www.ulb.uni-bonn.de>>

Fransa'da Kur'an Çalışmaları ve 1985 Sonrası Tefsire İlişkin Doktora Tezleri

Fatih BUBA¹

Giriş

Fransa'daki Kur'an çalışmalarının genel seyrini vermek, 1985 sonrası tefsirle ilgili doktora tezlerini ve onlara ilişkin istatistikleri daha iyi değerlendirmek açısından önemlidir. Çünkü 1985 sonrası doktora tezleri Tarihin getirdiği şartlar içinde okunması bize daha genel bir tablo sunacaktır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muhammed Hamidullah'ın Kur'an tercümesi Le Saint Coran'nın mukaddimesinde bulunan bir listeden yola çıkarak Fransa'da Kur'an çalışmalarının genel seyri verilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise www.theses.fr web sitesinde bulunan Kur'an'a ilişkin Fransa'da hazırlanmış doktora tezleri hakkındaki bilgiler değerlendirilecektir.

1. Fransa'da Kur'an Çalışmalarının Genel Seyri Üzerine

Bu bölümde Fransa'da Kur'an çalışmaları hakkında genel bir tablo vermeye çalışacağız. Araştırmamız esnasında «Fransa'da Kur'an çalışmaları tarihi» konulu bir kitaba rastlamadık. Bu sebeple Fransa'da bir Müslüman tarafından yapılan ilk tercüme ayrıcalığını elde eden Muhammed Hamidullah'ın Kur'an tercümesi Le Saint Coran'nın mukaddimesinde² bulunan listeden istifade ettik. Batı'da yapılan Kur'an tercümelerinin isimlerini içeren liste Fransa'daki çalışmaların genel seyrini de vermektedir. Fakat bu liste yalnızca Fransızca Kur'an tercümelerinden oluşmamaktadır, bilakis birçok dilde yapılmış tercüme ve Kur'an araştırmalarını/denemelerini de içermektedir, biz araştırmamızın çerçevesini genişletmemek hasebiyle onları inceleme dışı tutacağız. Biz Hamidullah'ın, bu listesini hazırlarken Victor Chauvin'in Bibliographie

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, fatihbuba@hotmail.fr

2 Muhammed Hamidullah, Le Saint Coran, s.XLI-LXXVI, Nouvelle Edition Corrigée et Augmentée, 1989, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları. Not: eserin Mukaddime kısmı Kur'an-ı Kerim Tarihi adıyla Beyan yayınları tarafından tercüme edilmiştir.

des ouvrages arabes³ adlı eserinden istifade ettiğini düşünmekteyiz. Nitekim Chauvin çalışmasında 1805 ile 1885 arasında Avrupa'da yayınlanmış Kur'an ve Sünnet'le ilgili çalışmaları liste halinde sunmuştur. Chauvin'in listesini incelediğimiz vakit Hamidullah'ın Fransızca Kur'an mealindeki listesiyle büyük oranda örtüşmeler olduğunu fark ediyoruz. Chauvin daha genel bir liste oluşturmuşsa da Hamidullah'ın listesi daha sistematik hazırlanmış olduğu göze çarpmaktadır çünkü o listesini Chauvin'in aksine dillere ve yayın tarihlerine göre ayırmıştır. Bu sebepten dolayı biz çalışmamızda Hamidullah'ın listesini tercih etmeyi uygun gördük.

Hamidullah'ın listesinde ilk dönemlerde Kur'an tercümelerinin Kur'an araştırmalarından daha fazla olduğu göze çarpmaktadır; bunun sebebinin, Fransızca Kur'an tercümelerinin Fransa'daki Kur'an çalışmalarına kaynaklık teşkil etmesinden dolayı olabileceğini düşünüyoruz. Denemelerin bazı pasajlarını incelediğimiz zaman onların Kur'an'ın temel mesajlarının veya bazı pasajlarının özetleri mahiyetinde olduklarını görmekteyiz. Buna binaen Chauvin ve Hamidullah Kur'an araştırmalarını Fransızca tercümeleriyle birlikte değerlendirmişlerdir.

A. 17. Yüzyıldaki önemli eserler

Hamidullah'ın listesinde 17. yy ait üç eser bulunmaktadır. Birinci eser Michel Baudier'in (1580-1645) Histoire de la Religion des Turcs'üdür.⁴ Bu eser Türklerin dininin tarihini tanıtan bir kitaptır.⁵ Hamidullah bu eserde bazı Kur'an ayetlerinin kalitesiz ve özensiz bir şekilde özetlendiğini ifade etmektedir. Diğer iki kitap ise Kur'an tercümelerinden ibarettir. Birincisi Du Ryer'in (1580-1660) tercümesi ikincisi de anonim bir tercümedir. Biz burada Du Ryer'i ve tercümesini tanıtmakla yetineceğiz.

André Du Ryer Mısır büyükelçiliği ve Fransız kralının danışmanlığını icra etmiş bir memurdur.⁶ Dönemin oryantalistlerinin aksine kendisi ilahiyatçı değildir.⁷ Watt'a göre Du Ryer'in bu çalışması Fransızca yapılmış ilk Kur'an

3 Victor Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, cilt X "Le Coran et la tradition", Liege-Leipzig, 1907.

4 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LIX (Bahsedilen kitabın orijinaline ulaşamadık)

5 Baudier'in kitabını Türklerin Dinlerinin Tarihi olarak isimlendirmesi o dönemlerde Avrupa'nın Türkleri ve dinlerini tanımada gayret içinde olduklarını ve Müslümanların Türkler tarafından yönetildiği için onlara Türk diye hitap edildiğini gösterir.

6 André Du Ryer, L'Alcoran de Mahomet traduit d'arabeau François par le Sieur Du Ryer, 1647, Paris. (Not: Tercümenin sonunda bulunmaktadır, sayfa numarası yok)

7 <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/ressources-pedagogiques/comptes-rendus-ouvrages/coran-ses-traductions-fancais>

tercümesidir.⁸ O bu çalışmasıyla dönemin kralının takdirini de almıştır. Şimdi eseri incelemeye geçebiliriz:

Du Ryer'in tercümesi Fransız Oryantalizmde büyük bir rol oynadığı düşünölmektedir. Onun Kur'an tercümesi kendisinden sonra gelen (Fransız ve diğer) oryantalistler tarafından bolca kullanılacak ve değerlendirilecektir.⁹ Örneğin, bu eser İngiliz müsteşriki Alexander Ross tarafından *The Alcoran of Mahomet*¹⁰ şeklinde İngilizceye ve Hollandalı müsteşrik Jan Hendrick Glazemaker tarafından da *Mahomets Alcoran*¹¹ şeklinde Felemenkçeye tercüme edilmiştir. Yani bu iki çeviri Kur'an'ın tercümesinin tercümesi kabilindedirler. 1688'e geldiğimiz vakit ise Glazemaker'in tercümesinin Johann Lange tarafından *Vollstaendiges türkisches Gesetz-Buchoder Alkoran*¹² adıyla Almancaya tercüme edildiğini görmekteyiz. Bu aşamada bu son eser artık tercümenin tercümesinin tercümesidir.

Du Ryer'in çalışmasının ismi *L'Alcoran de Mahomet translaté d'arabe au François*'dır. O Kitabı okuyucuya hazırladığı bir notla başlar¹³ ve Kur'an'ın -Tanrı, melekler ve Muhammed arasında- kabaca icat edilmiş bir diyalog olduğunu iddia eder. Kur'an'ın Hazreti Muhammed'in isteği istikametinde sure ve ayetlere bölündüğünü ve surelerin isimlerini Hazreti Muhammed'in koyduğunu söyler. Ardından Huruf-ı mukattaadan kısaca bahseder ve hiçbir İslam âlimin onların anlamlarını çözemediğini fakat kendisinin bunu başardığını dile getirir. O, buna binaen okuyucularının bu tercümeyle okuduktan sonra dünyanın en zengin yerinin nasıl bir saçmalık içinde yüzdüğünü göreceklerini dile getirir.

Bu kısa değerlendirmelerinden sonra Türklerin dinini özetlemeye çalışır. Bu bölümde verdiği bilgiler içinde namaz, oruç, sünnet, bayram ve sufilik gibi konuları kısaca ele almaktadır. Burada onun açıkladığı birkaç konuyu da ele almak istiyoruz. Örneğin, o yılın ilk gününde Müslömanların kazançlarının onda birini fakirlere vermek zorunda olduklarını söyler. "Evsiz dindarlar" diye bir kesimden bahseder, onların çıplak gezdiklerini ve kendilerine işkence etmek suretiyle vücutlarını kestiklerini söyler. Devamında Müslömanların istedikleri gibi evlenip boşandıklarını ve onların Hazreti İsa'yı nasıl değerlendirildiklerini anlatır.¹⁴ Du Ryer'in eserindeki bilgilerin bir kısmının doğru olduğunu

8 W.Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, s.209, Ankara Okulu yayınları, 2013.

9 Claude Etienne Savary, *Le Coran précédé de la Vie de Mahomet*, Paris, 1783.

10 Hamidullah *Le Saint Coran*, s.XLVI-XLVII.

11 Hamidullah, *Le Saint Coran*, s.LXIII.

12 Hamidullah, *Le Saint Coran*, s.XLIII.

13 Du Ryer, *L'Alcoran de Mahomet*, "Au lecteur" (Giriş kısmı).

14 Du Ryer, *L'Alcoran de Mahomet*, "Sommaire de la religion des Turcs » .

düşünmekle beraber yukarıdaki aktardığımız tuhaf uygulamaların Mısır'da görev yaparken tecrübe ettiği kültürel uygulamalarla ya da güvenilir olmayan bilgi kaynaklarından istifade ettiğinden dolayı aktardığını düşünmekteyiz.

O bu özetinden sonra Kur'an'ı tercüme etmeye başlar. Tercümesinde ayet numaraları bulunmamaktadır sebebinin ise Kur'an'ın bütünlüğünü yansıtmaya girişimi olabileceği bir ihtimaldir. O, Kur'an'ı herhangi bir metin, herhangi bir kitap gibi değerlendirdiği aşikârdır. Kanaatimizce o sebepten dolayı ayet ve ayet gruplarına dikkat etmemiş olması muhtemeldir.

Tercümesini yaparken bazı ayetlerin yanına açıklamalar ekler. Açıklamalarına Celaleyn¹⁵ ve Tenvir¹⁶ kelimeleriyle başlamaktadır. Sylvette Larzul'un¹⁷ da işaret ettiği gibi bu kelimeler yaptığı açıklamalarını bir kısmında Celeddin es-Suyuti ve Celeddin el Mahalli'nin Celaleyn ve Kadı Beyzavi'nin Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil adlı eserlerinden faydalanarak yazdığını göstermektedir.

Kitabın sonunda kendisine yazılmış bazı teşekkür notları yer almaktadır. Biz bunlardan birkaçının kralın memurları tarafından yazıldıklarını tespit ettik. Onlar Du Ryer'in Kur'an tercümesinin Müslüman topraklara giden tüccar ve yolculara faydalı olduğunu dile getirmektedirler ve bu sebepten ötürü de kendisine müteşekkir olduklarını ifade ederler.¹⁸

B. 18. Yüzyıldaki önemli eserler

18. yüzyıla geldiğimizde karşımıza iki tane eser çıkmaktadır. Birincisi Antoine Galland'ın (1646-1715) tercümesidir.¹⁹ Chauvin'e göre²⁰ bu tercümenin asıl nüshası Bigon adlı bir şahsa verilmiş ve bize ulaşmamıştır.²¹ İkinci eser Claude Etienne Savary'nin (1750-1788) Le Coran précédé de la vie de Mahomet adlı tercümesidir.²² Savary'nin bu tercümesi farklı çalışmalarda kullanılmış olması açısından önem arz etmektedir.

Örneğin Garcin de Tassy (1784-1878) ve Jules Barthélémy Saint-Hilaire (1805-1895) gibi Fransız oryantalistler Savary'nin Kur'an tercümesinden

15 Du Ryer, L'Alcoran de Mahomet , s.2.

16 Du Ryer, L'Alcoran de Mahomet, s.5.

17 <https://assr.revues.org/21429?lang=fr> (Les premières traductions françaises du Coran (XVIIe-XIXesiècles),Sylvette Larzul).

18 Du Ryer, L'Alcoran de Mahomet, (sayfa numarası yok).

19 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LX.

20 Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, c.X, s.125.

21 <https://assr.revues.org/21429?lang=fr> (Les premières traductions françaises du Coran (XVIIe-XIXesiècles),Sylvette Larzul)

22 Hamidullah,Le Saint Coran, s.LX.

faydalanmışlardır.²³ Hamidullah Hernandez Cata ve Joaquin Gracia-Bravo'da El koran adlı İspanyolca Kur'an tercümelerini Savary'nin Fransızca Kur'an tercümesinden yola çıkarak hazırladıklarını söylenmektedir.²⁴ Bu sebeplerden dolayı biz Savary'nin tercümesini sizlere tanıtmayı uygun gördük.

Savary kitabın önsözüne²⁵ Kur'an'ın mahiyetini açıklayarak başlamaktadır. O da Du Ryer gibi, surelerin isimlerini ve sırasını tenkit etmektedir. O Kur'an'ın temel doktrini ve kısa tarihini verdikten sonra Kur'an'daki surelerin nüzul sıralarına göre olmayışının Kur'an'ı anlamada kafa karıştırıcı bir unsur olduğunu fakat bir filozofun, Kur'an'ı ve Peygamberin üstün zekâsıyla putperest Araplara davasını nasıl kabul ettirdiğini, anlayacağını belirtir. Burada ilginç bir nokta daha bulunmaktadır; Savary, Du Ryer gibi Mısır'da bulunmuş ve Arapçayı Araplardan öğrendikten sonra Kur'an'ı tercüme etmeye başladığını itiraf eder. Fakat o Du Ryer'in tercümesini sıkıcı ve -düz bir dil kullanıldığı için-yetersiz görmektedir. Kanaatine göre Du Ryer'in tercümesini okuyan bir kişi Kur'an'ın Arapça dilinin şah eseri olduğunun farkına varamaz. Örnek olarak da Kaf suresinin ilk ayetlerinin Du Ryer ve kendi tarafından yapılmış tercümelelerini okuyucuya sunmaktadır. Burada Savary dilin değişkenliğini göz önünde bulundurur ve buna binaen de Kur'an'ı tercüme etmenin oldukça zor olduğunun farkındadır. O tercümesinde Kur'an'daki edebi tarzı dilin imkân verdiği ölçüde yansıtmaya çalıştığıyla övünür. Hatta Peygamberin gizemli/karanlık bir yönünün olduğunu ve bunu da yansıtmaya çalışacağını söyler.

Önsözden sonra ve Kur'an tercümesinden önce Savary Hazreti Muhammed'in biyografisini 248 sayfa halinde aktarmaktadır. Araştırmamızda Savary'den önce Kur'an tercümesini Hazreti Muhammed'in biyografisiyle birlikte neşreden bir Fransız oryantoliste rastlamadık. O bu biyografi çalışmasını meşhur İslam tarihçilerden istifade ederek hazırladığını söylemektedir. Konumuzun dışında kalması hasebiyle biz onun biyografi çalışmasında kullandığı kaynaklarını araştırmadık. Özetle Savary Arabistan şarisinin yani Hazreti Muhammed'in Yunan ve Latin yazarların ifade ettiği gibi bir canavar olmadığını ve bazı yazarların ona atfettiği saçma mucizeleri eserinde almadığını söylemektedir.

Onun Kur'an tercümesi kısmında Du Ryer'in aksine ayetleri birbirinden ayırdığını fakat numaralandırmadığını görmekteyiz. Açıklamalarını ayetlerin

23 Garcin de Tassy, L'İslamisme d'après le Coran, 1865, Maisonneuve et cie, Paris, 1874, "Preface" s.XIV; Jules Barthelemy Saint Hilaire, Mahomet et le Coran, Didier et cie, 1865, Paris, s.239;

24 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LIX

25 Claude Etienne Savary, Le Coran précédé de la Vie de Mahomet, Paris, 1783, "Preface"

dipnotlarında okuyabiliriz. Bu açıklamalarında Savary hangi müfessirlere müracaat ettiğine işaret etmektedir. Bunlardan bir kaç Ebu'l-Fida²⁶, ez-Zemahşeri²⁷, es-Suyuti²⁸, Ludovico Marracci²⁹ (1612-1700) ve Du Ryer'dir. Burada görüldüğü üzere onun Arapça Kur'an tefsirleri yanı sıra Latince ve Fransızca yazılmış pek beğenmediği Kur'an tercümelerinden de istifade etmektedir.

Savary'nin tercümesinin sonunda 1782 tarihli basım izni ve "Kralın takdiriyle birlikte gerektiği kadar basım hakkı" diye bir ayrıcalık/icazet bulunmaktadır. Du Ryer ve Savary'nin tercümelerinin Kralın takdiriyle basılmaları o dönemde bu çalışmalara ne kadar önem atfedildiğini gösterir niteliktedir.

C. 19. Yüzyıldaki önemli eserler

19. Yüzyılda Hamidullah on bir Kur'an tercümesi ve Kur'an'a dair çalışmaların bulunduğunu kaydetmektedir. Bunların yalnızca ikisinin tercüme olduğunu tespit ettik.

İlki Lizbon baskılı bir Kur'an tercümesidir. Yazarları Fatma-Zaida ve Djarja Odalyk Doul den Benjamin Ali Effendi Agha'dır. Eserin ismi ise L'Alkoran'dır. Hamidullah Fatiha suresi hariç bu tercümenin Kur'an dışı unsurlar barındığını ve yazarların tercüme esnasında tahrifte bulduklarını söylemektedir.³⁰

İkincisi eser ise o yüzyıla damgasını vuran dış işleri kabinesinde çalışmış³¹ Albert De Biberstein Kazimirski'nin (1808-1887) Le Koran adlı tercümesidir. Bu tercüme de Savary'nin ki gibi sonraki asırlarda bolca kullanılmıştır.³² Örneğin; MM. Pauthier ve G. Brunet kutsal metinler adlı derlemelerinde onun tercümesini kullanmışlardır. Garcin de Tassy ise L'islamisme³³ adlı çalışmasında Kazimirski'nin tercümesini kullanmadığından dolayı yakınmaktadır. Bunun yanı sıra Muhammed Arkoun Kazimirski'nin tercümesinin 1970 baskısına önsöz yazmıştır. Eser İspanyolcaya Vicente Ortiz de la Puebla tarafından ve Almancaya anonim bir yazar tarafından tercüme edilmiştir.³⁴

26 Savary, Le Coran précédé de la Vie de Mahomet, s.11

27 Savary, Le Coran précédé de la Vie de Mahomet, s.21

28 Savary, Le Coran précédé de la Vie de Mahomet, s.3

29 Savary, Le Coran précédé de la Vie de Mahomet, s.11

30 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LX.

31 <https://assr.revues.org/21429?lang=fr> (Les premièrestraductionsfrançaisesduCoran(XVIIe-XIXesiècles), Sylvette Larzul)

32 MM. Pauthier, G.Brunet, Les Livres sacrés de toutes les religions, Bibliotheque du Clergé, 1865, Paris.

33 Garcin de Tassy, L'İslamisme d'après le Coran, 1865, Maisonneuve et cie, Paris, 1874, "Preface" s.XIV. Not: Yazar tercüme henüz çıkmadığı için istifade edemediğini ifade ediyor.

34 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LVIII, LX.

Kazimirski'nin Kur'an tercümlerinin önsözlerini taradığımız vakit ilk baskısında (1840) müsteşrik Guillaume Pauthier'in önsözü bulunmaktadır.³⁵ Sebebi ise bu tercüme çalışmasına Kazimirski'yi o yönlendirmiştir ve eserin ilk basımı sırasında Kazimirski'nin görev icabı yurtdışında olmasıdır. Pauthier Peygamber'in hayatına kısa bir giriş yaptıktan sonra onun Yahudiliği ve Hıristiyanlığı öğrendiğini ve onlardan esinlendiğini söyler. Dinini ise kendi kendine kurduğunu ve zamanla çoğalan bir başarı elde ettiğini ve Kur'an'ı etüt etmenin o zamana (kendi dönemine) kadar hiç bu kadar önem taşımadığını ifade eder. Artık önyargılardan kurtulması gerektiğini çünkü bazı yazarların bu konuda aşırı derecede ileri gittiklerini anlatır. Sylvette Larzul Kazimirski'nin bu tercümesini o dönemde gündem olan Fransa-Cezayir ilişkilerinin krize dönüştüğü bir bağlamda, bir nevi ortamı yumuşatma amacıyla yazdığını söylemektedir.³⁶

Daha sonra ikinci baskısında (1844) Kazimirski tercümesinin önsözünü kendi yazmıştır.³⁷ O, beklenmedik bir görevlendirme sebebiyle Pauthier'nin onun çalışmasını gözden geçirdiğini ve buna rağmen kendisinin eserinde birçok hata bulduğunu dolayısıyla da çalışmasını gözden geçirmek zorunda kaldığını itiraf eder. Bu baskıda diğerinden farklı olarak tercümeden önce 9 sayfalık bir peygamber hayatı özeti bulunmaktadır. Devamında Kur'an'ı kaynak göstererek rivayetlerdeki -Kur'an dışı- farklı mucizelerin uydurma olduklarını, O'nun görevinin yalnızca tebliğ olduğunu söylemektedir. Bölümün devamında zamanın meşhur tefsir kaynaklarından ve Kur'an tercümelerinden bahsetmektedir, örneğin: ez-Zemahşeri, es-Suyuti, el-Beyzavi, «İlahia», «Feyzi», Du Ryer, Maracci, Flugel.³⁸

Üçüncü baskıya (1865) geldiğimizde peygamberle ilgili kısmın 34 sayfaya çıktığını görmekteyiz.

Üç baskıyı da göz önünde bulundurduğumuzda genel olarak Kur'an'a ilişkin bilgilerin doğru fakat yüzeysel bir biçimde verildiğini fark ettik.³⁹ Bunun dışında o Kur'an'daki cennet ve cehennem tasvirlerinin Arap aklına uygunluk gösterdiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Burada fark ettiğimiz bir husus:

35 Albert Biberstein Kazimirski, Le Koran, Charpentier, Paris, 1840, "Preface" .

36 <https://assr.revues.org/21429?lang=fr>(Les premières traductions françaises du Coran(XVIIe-XIXesiècles) ,Sylvette Larzul)

37 Albert Biberstein Kazimirski, Le Koran, Charpentier, Paris, 1844, "Preface".

38 Kazimirski, Le Koran, "Notice biographique sur Mahomet", s.3-12.

39 Mesela; Tevhid ve Allah'ın egemenliği hakkındaki bilgilerde Tanrı'nın birliği ve onun egemenliği temel prensip ve birleştirici olarak gösterilir. Le Koran, Kazimirski "Notice biographique sur Mahomet", s.XXXII.

40 Kazimirski, Le Koran, "Notice biographique sur Mahomet", s.XXXII.

Hazreti Peygamber'in Kur'an dışı mucizelerinin bulunup bulunmadığı ve Kur'an'a tarihsel yaklaşımın 18-19. Yy Fransız oryantalistlerin gündeminde olduğunu görmekteyiz. Hatta Kazimirski Kur'an'ı Hazreti Muhammed'in yazdığını iddia etmesiyle birlikte Kur'an'a Hazreti Peygamber'in vefatından sonra dış müdahalelerin olup olmadığını tartışmaktadır. Bunun sebebi ise onun İncil'e yaklaşımıyla alakalı olma ihtimali yüksektir.

Kazimirski önsözden sonra tercümeyle Fatiha suresiyle başlamaktadır. Onun Du Ryer ve Savary'nin aksine ayetleri numaralandırıldığını görebiliriz. Tıpkı onlar gibi o da ayetleri açıklayıcı dipnotlarda bulunmaktadır.

Şu ana kadar incelediğimiz Kur'an tercümelerinin başlarında Peygamber biyografilerinin veyahut Peygamber hakkında özet bilgilerin yer aldığını gördük. Kanaatimizce onlar Kur'an'ı Hazreti Peygamber'in hayatı çerçevesinde veya Peygamber'in hayatını Kur'an çerçevesinde anlamaya çalışmaktadırlar.

O dönemde yapılan diğer çalışmalara göz attığımız vakit iki tanesinin temelinde İslam ve islami ilimlerle alakalı olmayan tarih kitapları olduğunu fark ettik. Bu iki çalışmanın daha ziyade Doğu araştırmaları eserleri olduklarını söylesek yeridir. Fakat içeriklerini incelediğimiz vakit Kur'an tercümeleleri barındıklarından dolayı Hamidullah'ın onları listesine yer verdiğini düşünmekteyiz. Geri kalan denemeler ise İslam, İslam hukuku, felsefe ve dinler tarihi gibi konular çerçevesinde Kur'an'ı ele alıyor ve/veya ayet tercümeleleri içermelerinden ötürü Kur'an tercümeleleri listesinde yerlerini alıyorlar.

Bu denemeler içerisinde en fazla ilgimizi çeken eser Jules Barthelemy Saint-Hilaire'in Mahomet et le Coran⁴¹ adlı eseridir. Bu denemenin Peygamber ve Kur'an'ı merkeze alması önceki tercümelelerdeki Peygamber hayatı ve Kur'an birlikteliği usulünü çok iyi yansıtmaktadır.

Mahomet et le Coran adlı eseri kısaca tanıttığımız olursak; bu çalışma Kur'an ve Peygamber hakkında hazırlanmış bir deneme türüdür. Eser yazarın felsefe ve dinler (özellikle de İslam) hakkındaki görüşleri yanı sıra dönemiyle alakalı olaylarla bakış açısını ihtiva eden bir önsözle başlamaktadır.⁴² Saint-Hilaire, İslam hakkında objektif olmaya gayret gösterdiğini ifade etmektedir. Nitekim eleştirilerinin yanın sıra övdüğü hatta hayran kaldığı noktaları da yazdığını görebiliriz. O, tıpkı Kazimirski gibi Fransa-Cezayir ilişkilerini ve Müslüman toplumlarının uyanışını anlamının İslam araştırmalarından geçtiğini söylemeye çalışır. İslam'ı Hristiyanlığı ve Yahudiliği kıyaslar ve felsefenin öneminden bahseder. Eserin devamında Peygamber'in hayatının özetine, İslam'ın hakikati

41 Jules Barthelemy Saint-Hilaire, Mahomet et le Coran, Didier et cie, Paris, 1865.

42 Saint-Hilaire, Mahomet et le Coran, "Preface", s. V- CXIII.

ve içeriğine, Arapların tarihine ve son olarak Peygamber'in şahsiyetine yer verildikten sonra Kur'an hakkında bir incelemesine rastlamaktayız. O bu yazıda sureleri nüzul tertibine göre düzenleme projesi, Kur'an'da tahammül, Kur'an'ın bahsettiği diğer Peygamberler ve Kur'an'ın diğer dinlerle ilişkisi, kadının konumu, kadercilik, Kur'an'da metafizik gibi konuları ele alır. Bütün bu bölümlerde Kur'an'a ilişkin özetlenmiş kısa bilgiler bulmak mümkündür.

Daha sonra kitap konulara göre toplanmış ayetlerle devam etmektedir. Burada kullanılan ayet tercümeleri aslen Savary'nin yukarıda tanıttığımız Kur'an tercümesinden alındığı anlaşılmaktadır bunu zaten kendisi de itiraf etmektedir.⁴³ Saint-Hilaire'den sonra La Beaume'un da (1806-1878) konularına göre ayetleri topladığı bilinmektedir.⁴⁴ Kitabın 345 sayfasından 100 sayfasının konularına göre ayet gruplarından oluşur. Bu da kitabın ortalama üçte birine tekabül etmektedir. Ayet kümelerini şu başlıklar altında toplanmıştır: Fatiha suresi, Tanrı, Muhammed, Ahiret, namaz ve zekât, kible veya haram bölge, Mekke, İslam(izm), ruh, çocukların korunması, ölçülülük, tahammül ve Peygamberler.

D. 20. Yüzyılda önemli eserler

Hamidullah'ın listesinin 1989'a kadar tanınmış eserlerden oluştuğunu göz önünde bulundurduğumuz vakit listede 20 yy. dair 12 tam tercüme, 8 kısmi tercüme veya Kur'an'dan kesitler içeren tercüme çalışmaları ve 16 tane Kur'an denemeleri/araştırmaları eserleri bulunmaktadır.

Listeyi bir tarafa bırakacak olursak aslında özellikle bu yüzyılda Kur'an ve Kur'an'la alakalı çalışmaların sayılmayacak kadar fazla olduğunu fark ettik. 20 yy'da göç ve küreselleşmeyle birlikte dünyanın bir köy halini alması ve farklı kültürlerin iç içe geçmesi uzmanları daha fazla Kur'an çalışmaları yapmaya sevk etmiştir. Bu yüzyılın bir diğer ayrıcalığı da Müslüman düşünürlerin artık sahneye çıkmalarıdır. Örneğin; Muhammed Hamidullah, Hamza Si Boubakeur, Abdullah Draz, Muhammed Arkoun, Hasan Hanefi, Roger Garaudy vs... gibi yazarlar çok sayıda çalışma yapmışlardır.

Örnek olması hasebiyle burada modern dönem Kur'an tercümesi yazarı Regis Blachere'i ve Le Coran adlı çalışmasını ele alacağız. Blachere 1942'de EPHE'de Arap dili araştırmaları bölümü başkanlığını yapmış bir Sorbonne Üniversitesi profesörüdür.⁴⁵ Onun tercümesi kendisinden önce hazırlanmış tercümelere nazaran

43 Saint Hilaire, Mahomet et le Coran, s.239

44 Hamidullah, Le Saint Coran, s.LX

45 Diyanet İslam Ansiklopedisi, "Regis Blachere" Hidayet Yavuz Nuhuğlu, cilt 6 sayfa 244-245

nüzul tertibini esas alarak hazırlanmıştır.⁴⁶ O, sureleri 4 safhada incelemeyi uygun görmüş, sürece göre sureleri listelemiş ve her surede konu değişikliği olduğu vakit başlıklar koyarak buna değinmiştir. O, Hazreti Muhammed'in sahte peygamberliğini anlamak için nüzul sırasına göre bir okumanın daha uygun olacağını düşünmektedir. Eserin 1966 yılı baskısının uyarı kısmında tercümede kullandığı tefsir kaynaklarının et-Taberi, el-Beyzavi, en-Nesefi ve er-Razi'den oluştuğunu söylemektedir.⁴⁷ Bu kaynaklar dışında da Batı kaynaklı tarih kitapları ve kutsal kitabı kullandığını görmek mümkündür.⁴⁸

Bu baskının giriş kısmında eski baskılarında bulunan Peygamber hayatına dair hazırladığı özeti koymayacağını söylemektedir. O her ne kadar Hazreti Peygamber'in hayatını vermemiş olsa da hazırladığı nüzul sırasına göre Kur'an tercümesi bu işlevi görmektedir.

E. 21. Yüzyıl

Listeden öğrendiğimiz üzere Fransa'da disiplinler arası Kur'an çalışmaları yapılmakla birlikte Kur'an tercümelerinin ön planda olduğunu görmekteyiz. Kanaatimizce 21. Yüzyıl 20. Yüzyılın devamı olacak gibidir. Sosyolojik bir tahlilde bulunacak olursak; Müslümanlar artık Fransa'da yerleşik bir hayata alışmışlardır ve onlar artık ülkelerine geri dönmeyeceklerdir. Buna binaen bu nesil ebeveynlerine nazaran orayı benimseme yoluna gitmiş ve kendilerini Fransız Müslüman olarak tanımlamaya başlamıştır. 70'li yıllarda olduğu gibi onlar artık gündeme ilgisiz/alakasız değil aksine gündemi belirleyen şahıslar olmuşlardır. Bu da onları kendilerini ifade etmeye ve tanıtmaya sevk etmektedir. Sonuç olarak İslam dini ile alakalı kitapların sayısı ve Müslüman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar çoğalmaktadır. 1985 sonrası hazırlanmış Doktora tezlerini inceleyeceğimiz ikinci bölümde görüleceği üzere Arap- İslam araştırmaları sahasında Müslüman isimler gittikçe çoğalmaktadır.

F. Diğer çalışmalar

Bütün bu tercüme ve deneme çalışmaları yanı sıra Kur'an araştırmalarının farklı formatlarda da yer alabildiğini görebiliriz. Örneğin; Arapça gramer kitaplarında: Sylvestre De Sacy'nin Anthologie de Grammaire arabe⁴⁹ adlı eseri, ansiklopedilerde: Barthelemy D'herbelot'nun Bibliotheque Orientale ou dicti-

46 Diyanet İslam Ansiklopedisi, "Regis Blachere" Hidayet Yavuz Nuhoğlu ,cilt 6 sayfa 244-245

47 Regis Blachere, Le Coran, s.8, Maisonneuve et Larose, Paris, 1966.

48 Blachere, Le Coran, s.27-28

49 Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, s.109

onnaire universel⁵⁰ adlı eseri veya Larousse yayınevinin hazırladığı Grand Dictionnaire du 19eme siecle⁵¹ adlı eseri, dergilerde: Revue de l’Histoire des Religions⁵² (1880-...), Revue du monde musulman⁵³ (1911-1926), Revue des études İslamiques⁵⁴ (1927-1998). Ayrıca İnternette Eğitim bakanlığına bağlı İstitut Français d’Archéologie Orientale (arkeoloji enstitüsü) Blachere ve Arkoun’un da yazdığı Annales İslamologiques adında bir dergiyi okuyucunun istifadesine sunmaktadır.⁵⁵

1985’ten günümüze Kur’an ve tefsire ilişkin doktora tezleri

Ülke genelindeki doktora tezlerinin yayınlandığı Theses.fr’de⁵⁶ «Coran», «exegese Coran», «interpretation Coran», «tafsir» gibi anahtar kelimeleri yazdıktan sonra karşımıza tefsir konusuyla irtibatlı olabilecek listeler çıktı. Bu listeleri bir liste şeklinde düzenlemeye çalıştık ve onu esas alarak seksenlerden sonra (1985 öncesini sitede bulamadık) Fransa’da savunulmuş doktora tezlerinin genel seyrini değerlendireceğiz. Listeyi tezlerin savunulduğu tarihten veya savunulmadıysa başladığı tarihten yola çıkarak kronolojik olarak ele alacağız. Tezlerin yapıldığı alanları ele alırken alanda isim/konu benzerliği problemiyle karşılaştık. Mesela bir üniversite bir bransa/bilim dalına “din bilimleri” demişken diğeri “teoloji” demiş. Üniversitelere göre, aynı konuları ele almalarına rağmen, dalların farklı isimleri var. Bu problemi halletmek için benzer isimleri tek bir bölümmüş gibi değerlendirdik. Konuların yakınlığı sebebiyle bunları aynı branş altında değerlendirdik.

A. 1985-1990 arasında savunulmuş tezler

Tez yazarları (1985-1990)
Abdenbi Alem
Bahmani Nedjar
Christian Van Nispen Tot Sevenaer

50 Barthelemy D’herbelot, Bibliotheque Orientale ou Dictionnaire universel, “Alcoran” s165-170 Hachette, Ed.1777

51 Chauvin,Bibliographie des ouvrages arabes, s.7

52 <https://rhr.revues.org>

53 Gallica.bnf.fr

54 Gallica.bnf.fr; Kur’an’a giriş,Watt, s,215

55 www.ifao.egnet.net

56 www.theses.fr

AHMED JABALLAH
REGINE DUJARDIN TERNAULT
Abdurrahman Elmali
Selahattim Sonmesoy
Mohamed El Yagoubi Bouderraoui

Listemizde 8 tez bulunmaktadır. Yazarlardan sadece birisi bayan. Tez yazarlarının 6'sı Müslüman isimler taşıırken 2 tanesi Fransız isimlere sahip. Müslüman isimler içinde iki tanesi Türk isimlere benziyor.

Tezlerin yapıldığı disiplinler	
Etudes arabes	Arap araştırmaları
Linguistique	Dil
Etudes arabo-islamiques	Arap İslam araştırmaları
Histoire	Tarih
Linguistique	Dil
Sciences des religions	Dinler tarihi
Etudes arabes, civilisations islamiques et orientales	Arap İslam araştırmaları
Lettres	Edebiyat

Tezler şu alanlarda yapılmıştır: 3 tanesi Arap-İslam araştırmaları dallarında, 2 tanesi dil ve bilimleri, biri edebiyat, biri tarih ,biri dinler tarihi alanlarında yapıldığını gözlemlemekteyiz. Tefsire ilişkin tez yapanların Arap-İslam araştırmaları ve dil dallarında eğitim gördüklerini görüyoruz.

Danışman	Üniversitenin yeri	Üniversitesi
Dominique Sourdel	Paris 4	Sorbonne
Fernand Bentolila	Paris 5	Descartes
Daniel Gimaret	Paris 3	Sorbonne
Jean-Paul Charnay	Paris 4	Sorbonne
David Cohen	Paris 3	Sorbonne Nouvelle

Dominique Sourdel	Paris 4	Sorbonne
Dominique Sourdel	Paris 4	Sorbonne
Mohammed Arkoun	Paris 3	Sorbonne Nouvelle

Tez danışmanlarına gelince, 6 danışman içinde, Muhammed Arkoun dışında, bütün danışmanların Fransız isimler taşıdıklarını görüyoruz. Dominique Sourdel ismi 3 kez geçiyor. 2014'te vefat eden akademisyenin İslam ve tarihi hakkında birkaç dilde eserleri vardır.

Tezlerin hepsi Paris'te gözüktüyor. Descartes üniversitesinde de doktora savunması yapılmasına rağmen Paris 4(Sorbonne üniversitesi) ve Paris 3(Sorbonne Nouvelle üniversitesi)'teki üniversitelerin daha çok tercih edildiğini fark ediyoruz.

1990-2000 arasında savunulmuş doktora tezleri

Tez yazarları (1990-2000)
El-Haoues Messaoudi
Akil El- Cheikh Hussein
Jacqueline Chabbi
Abdel Fattah Lahouani
Nacera Bel Moujahid
Ibrahima Barry
Faddel Chagh
Moulaye Hassane
MERIE M GHAZOU
Kamal Nait-Zerrad
Mandana Sadrzadeh
Zeinab Khadra
Mustapha Bentaibi

Oluşturulan listede 8 erkek 5 bayan olmak üzere 13 yazar bulunmaktadır. 12 tanesi Müslüman isimlere 1 tanesi Fransız isime sahip.

Tezlerin yapıldığı disiplin	
Linguistique	Dil
Etudes islamiques	İslam araştırmaları
Etudes arabo-islamiques	Arap İslam araştırmaları
Linguistique	Dil
Linguistique	Dil
Histoire	Tarih
Linguistique	Dil
Etudes arabes	Arap araştırmaları
Linguistique	Dil
Etudes africaines. Berbere	Afrika araştırmaları
Langue et litterature francaises	Dil ve Edebiyat
Islamologie	İslamoloji
Linguistique	Dil

Çalışmaların iki tanesi sosyoloji ve tarih içerikli olduğunu tespit ettik. Çalışmalardan birisi Peygamber hayatı ve Kur'an birlikteliği üzerine yapıldığı'nın görmekteyiz. Bu birliktelik Fransa Kur'an çalışmaları seyrinde ayrılmaz olduklarını ifade etmiştik. Bu yöntem bu listemizde de karşımıza çıkmış oldu. 6 tez -yanı yarısı kadar- dil alanında yapılmışken, 4 tanesi Arap-İslam araştırmalarında, diğerleri tarih, Afrika araştırmaları ve Fransız edebiyatı dallarında yapılmışlar. Doksanlı yıllarda Kur'an doktora tezlerinin dil branşında gerçekleştirildiğini görüyoruz.

Tez danışmanları	Üniversitesinin yeri	Üniversitesi
Fernand Bentalila	Paris 5	Descartes
Pierre Thillet	Paris 1	Pantheon Sorbonne
Jamel-Eddine Bencheikh	Paris 4	Sorbonne
Abdallah Bounfour	Paris 5	Descartes
Robert Gauthier	Toulouse 2	Jean Jaures

Emmanuel Terray	Paris, EHESS	Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales
Frederic Francois	Paris 5	Descartes
Jamel-Eddine Bencheikh	Paris 4	Sorbonne
Antoine Culioli	Paris 7	Diderot
Salem Chaker	Paris, INALCO	İnstitut National des Langues et Civilisations Orientales
Roger Marchal	Nancy 2	Nancy
Pierre Lory	Paris, EPHE	Ecole Pratique des Hautes Etudes
Frederic Francois	Paris 5	Descartes

12 kişiden oluşan danışmanlarının hepsi yine erkek. 4 tanesi Müslüman isimlere sahip. Jamel-Eddine Bencheikh ismi iki kere geçiyor. Faslı bir edebiyatçı olan Bencheikh 2005'te Paris'te vefat etmiştir. 2 tez dışında hepsi yine Paris'te farklı üniversitelerde yapılmıştır. İNALCO(İnstitut National des Langues et Civilisations Orientales), EPHE(Ecole Pratique des Hautes Etudes) ve EHESS (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) gibi üniversiteler listemize ekleniyor. Bu süreçte Paris 5 Descartes Üniversitesi en fazla tez savunması yapmış üniversitedir. Paris dışında, Toulouse(Jean Jaures) üniversitesi ve Nancy üniversitesinde doktora tezleri savunulmuştur.

2000-2010 arasında savunulmuş doktora tezleri

Tez yazarları (2000-2010)
Bouazza Laatik
El Mostafa El Mortaji
Edouard-Marie Gallez
Issa Diab
Jason Richard Dean
Madjid Yaddaden
Mahboubi Moussaoui
Soufian Al Karjousli

Hasan Yavuz
Genevieve Sion-Charvet
Ahmed Oulddali
Nayla Tabbara
Abdellah Chadda
Fatma Khelef-Coppe
Mohamed Rifi
Said Assoumani Mohamed
Liliane Willefert

2000-2010 arasındaki süreçte 13ü erkek 4ü bayan olmak üzere, tez savunmuş yazarların sayısı 17'dir. 13ü -biri Türk ismi olmak üzere- Müslüman isimler taşımaktadır. 4ü Fransız isimlerden oluşmaktadır.

Disiplinler	
Etudes arabes et islamiques	Arap İslam araştırması
Etudes sur le monde arabe	Arap dünyası araştırmaları
Theologie catholique. Histoire de l'Eglise	Kilise Tarihi
Cultures et societes dans le monde arabe et musulman	Arap dünyası araştırmaları
Theologie et sciences des religions	İlahiyat
Sciences religieuses	Din bilimleri (ilh)
Linguistique et semiologie de l'arabe	Arap dili
Arabe	Arap dili
Etudes arabes et islamiques	Arap İslam araştırmaları
Histoire	Tarih
Monde arabe, musulman et semitique	Arap dünyası araştırmaları
Sciences religieuses	Din Bilimleri (ilh)
Civilisations arabes. Etudes mediterraneennes et orientales	Arap medeniyetleri

Litterature arabe	Arap edebiyatı
Etudes mediterraneennes et orientales. Langue arabe. Soufisme	Arap dili ve medeniyeti
Langues, civilisations et societes orientales	Dil medeniyet ve Doğu
Arabe et islamologie	Arapça ve İslamoloji

Dil branşının yerini Arap dili branşının aldığını görüyoruz. 3 tane tez bu son branşta yapılmış. Listede Strasbourg üniversitesinde kilise tarihi branşında yapılmış bir çalışmaya rastlıyoruz. 9 tez Arap-İslam araştırmaları branşlarıyla ilgili. 2 tanesi teoloji ve din bilimleri branşlarında yapılmış. Tarih ve medeniyet branşları da bu yıllarda savunulmuş tezlerin disiplinlerinin arasında mevcut olduğunu görüyoruz.

Danışmanlar	Üniversitenin yeri	Üniversitesi
Ali Bouamama	Strasbourg 2	Marc Bloch
Dominique Mallet	Bordeaux 3	Montaigne
Roland Minnerath	Strasbourg 2	Marc Bloch
Samaha Khoury	Bordeaux 3	Montaigne
Jean-Pierre Bastian,Ralph Stehly	Strasbourg 2	Marc bloch
Pierre Lory	Paris, EPHE	Ecole Pratique des Hautes Etudes
Hassan Hamze	Lyon 2	Lumiere
Jean-Yves L'Hopital	Rennes 2	Rennes
Ali Bouamama	Universite Marc Bloch (Strasbourg)	Marc Bloch
Danielle Delmaire	Lille 3	Charles De Gaulles
Claude Gilliot	Aix-Marseille	Provence
Pierre Lory,Jad Hatem	Paris, EPHE	Ecole Pratique des Hautes Etudes
Edgard Weber	Strasbourg 2	Marc Bloch
Dominique Mallet	Bordeaux 3	Montaigne
Eric Geoffroy	Strasbourg 2	Marc Bloch
Michel Masson	Paris 3	Sorbonne Nouvelle
Eric Geoffroy	Strasbourg	Marc Bloch?

Bu süreçte listedeki 15 danışman arasında 2 tane kadın 13 erkek bulunmaktadır. Danışmanların 5 tanesi Müslüman isim taşımaktadır. Listede Ali Bo-uamama, Dominique Mallet, Pierre Lory, Eric Jeoffroy isimleri bu süreçte 2 kere geçmektedir. Ayrıca bazı tezlerde 2 tane danışmana rastlanıyor. Tezlerin 7 tanesi Strasbourg'da (büyük bir kısmının Marc Block Üniversitesinde yapıldığını biliyoruz.), 3 tanesi Bordeaux'da, 3 tanesi Paris'te (2 tanesi EPHE'de, 1 tanesi Sorbonne Nouvelle üniversitesinde) geri kalanı Lille, Lyon, Marsilya, Rennes'deki üniversitelerde yapılmıştır. 2000 yıllarda Kur'an tezleri hakkında liderliğin Strasbourg'a geçtiğini görüyoruz.

2010 sonrası savunulmuş doktora tezleri

Tez yazarları (2010-...)
Anne-Sylvie Boisliveau
Catherine Pennacchio
Esmâ Hind Tengour
Fethi Jmil arapça
Noha Abdel Meguid
Iyas Hassan
Kalthoum Saafi Hamda (Saafi Hamda)
Salim Dahmani
Fouzia Madani Yousfi
Selami Varlik
Salem Aiblu
Salem Aiblu
Alioune Bah
Mehdi Azaiez
Moustapha Toure
Tommaso Tesei
Idriss Jamil Aberkane

Zeina el- Tibi
Eleonore Cellard
Mohamed el Amine Guarraoui
Abbes Ait M'Barek
Rene Guerin du Grandlaunay
Nadia Ben Hassen
Reda Benkirane
Cyrille Moreno
Hassan Chahdi
Fayad Debiyat
Youssouf Sangare

Bu süreçteki tez yazarları 28 kişiden oluşuyor. 8i bayan 20si erkek. 6 tanesi Fransız isimlere sahip iken -biri Türk olmak üzere- 22 tanesi Müslüman isimlere sahip.

Disiplinler	
Etudes arabes et islamologie	Arap İslam araştırmaları
Linguistique	Dil
Etudes arabes	Arap araştırmaları
Linguistique, litterature et civilisation arabes	Dil
Langue et Litterature arabes	Dil
Langues, civilisations et societes orientales	Dil
Sociologie	Sosyoloji
Sciences du langage	Dil
Histoire et philosophie des sciences	Tarih ve felsefe
Philosophie et sciences sociales	Felsefe
Linguistique, litterature et civilisation arabes	Dil

Etudes arabes et islamiques	Arap İslam Araştırmaları
Philosophie	Felsefe
Mondes arabe, musulman et semitique	Arap dünyası
Langues, civilisations et societes orientales	Dil ve medeniyeti
Litteratures et civilisations	Edebiyat ve medeniyet
Litterature generale et comparee	Edebiyat ve medeniyet
Science politique	Siyaset
Litteratures et civilisations	Edebiyat ve medeniyet
Science politique	Siyaset
Linguistique, Litterature et Civilisation arabes	Dil ve medeniyeti
Etudes arabes	Arap araştırmaları
Lettres et Arts	Edebiyat ve sanat
Philosophie (metaphysique, epistemologie, esthetique)	Felsefe
Etudes arabes	Arap araştırmaları
Histoire et Philologie	Tarih ve dil
Linguistique, Litterature et civilisation Arabes	Dil
Etudes arabes	Arap araştırmaları

Tezlerin 7 tanesi Arap-İslam araştırmaları, 10 tanesi dil, 4 tanesi edebiyat ve medeniyet, 4 tanesi felsefe, 2 tanesi siyaset, biri sosyoloji dallarında yapılmıştır.

Danışmanlar	Üniversitenin yeri	Üniversitesi
Denis Gril	Aix-Marseille 1	Provence
Ayadi Chabir, Daniel Bodi	Paris, INALCO	İnstitut National des Langues et Civilisations Orientales
Jacqueline Chabbi	Paris 8	Paris 8
Hassan Hamze	Lyon 2	Lumiere
Heidi Toelle	Paris 3	Sorbonne Nouvelle

Boutros Hallaq	Paris 3	Sorbonne Nouvelle
Burhan Galyun	Paris 3	Sorbonne Nouvelle
Jean-Jacques Courtine	Paris 3	Sorbonne Nouvelle
Regis Morelon,Ahmad Hasnaoui	Paris 7	Diderot
Olivier Abel	Paris, EHESS	Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales
Hassan Hamze	Lyon 2	Lumiere
Hassan Hamzi	Lyon 2	Lumiere
Frederic de Buzon	Strasbourg	Marc Bloch
Claude Gilliot	Aix-Marseille	Aix-Marseille
Jean-Patrick Guillaume	Paris 3	Sorbonne Nouvelle
Aboubakr Chraibi,Angelo Arioli	Paris, INALCO	institut national des langues et civilisations orientales
Eric Geoffroy,Patrick Laude	Strasbourg	Strasbourg
Christophe Boutin	Caen	Caen
Georgine Ayoub,Francois Deroche	Sorbonne Paris Cite	Sorbonne Nouvelle
Georges Khairallah	Paris 2	Paris 2
Floreal Sanagustin	Lyon 2	Lumiere
Abdallah Cheikh-Moussa	Paris 4	Sorbonne
Charles Bonn,Genevieve Gobillot	Lyon 2	Lumiere
Bruno Pinchard	Lyon	Lyon
Eric Geoffroy	Strasbourg	Strasbourg
Francois Deroche	Paris, EPHE	Ecole Pratique des Hautes Etudes
Floreal Sanagustin	Lyon	Lyon
Eric Geoffroy	Strasbourg	Strasbourg

2010 sonrası danışmanlar 28 kişiden oluşup 5i bayan 23ü erkek. Müslüman ismi taşıyan 8 akademisyen var. Tezlerin 14 tanesi Paris'te savunulmuş. 7 tanesi Paris 3 Sorbonne Nouvelle üniversitesinde savunulmuş, 4 tanesi Strasbourg'ta, 7 tanesi Lyon'da.

Henüz Savunulmamış tezler

Henüz savunulmamış tezlere baktığımızda, 9 yazardan 6sı erkek 3ü kız. 5 tanesi Müslüman ismine sahip iken 4 tanesi Fransız isimlere sahip. Ait oldukları branşlar ise şu şekilde : 2 tanesi Arap İslam araştırmaları, 1 tanesi tarih ve tarihi nüshalar, 2 tanesi felsefe, 1 tanesi dinler tarihi, 1 tanesi edebiyat, 1 tanesi dil branşlarıyla ilgili.

Danışmanlar 8 kişiden oluşup 3 kadın 5 erkekten oluşuyor. 3 tanesi Müslüman ismi taşıyor. Genevieve Gobillot iki teze hala danışmanlık yaptığını görüyoruz. 2 tane tez Paris EPHE, 2 tanesi Paris EHES, 2 tanesi Paris'te, 2 tanesi Lyon'da, 1 tanesi Montpellier'de yapılmaktadır.

E. Genel Değerlendirmeler

Listenin geneline baktığımız zaman Abdullah Cheikh Moussa, Ali Bouamma, Claude Gilliot, Frederic François, DominiqueMallet, Fernand Ben-tolila, Floreal Sanaugustin'nin tefsir tezlerinde 2 kez danışmanlık yaptıklarını görüyoruz. Genevieve Gobillot, Pierre Lory, Dominique Sourdel, François Déroche 3 kez tez danışmanlığı yaptıklarını görüyoruz. Hassan Hamze'nin 4, EricGeoffroy'nin listede 5 kez danışman olduklarını görüyoruz.

67 tez üzerinden 36 tanesi Paris'te yapılmıştır. Paris'te 9 tanesi Paris 3 SorbonneNouvelle'de, 7 tanesi Paris 4 Sorbonne'da, 5 tanesi Descartes üniversitesinde, 4 tanesi EPHE'de, 3 tanesi İNALCO'da yapılmıştır.

Lyon'da Lumiere üniversitesinde 8 tez yapılmış, Strasbourg'da 11, Bordeaux ve Marsilya'da üçer tez çalışılmış listeye göre.

Tezlerin 22si Arap-İslam araştırmaları branşlarıyla, 19u dil branşlarıyla, 5 tanesi edebiyat ve medeniyet araştırmaları, 5 tanesi tarih branşlarıyla ilgili olduğunu görüyoruz.

Savunulmuş tezlerin danışmanları 50 kişiden oluşur. 12 tanesi Müslüman ismi taşıyor. 66 doktora tezi yazarının içinde ise sadece 13 Fransız isim bulunmaktadır.

Yazarlar çoğu zaman Müslüman isimlere sahip iken, danışmanlar Fransız isimlere sahip olduklarını gözlemlemekteyiz. Danışmanlar arasından Arapça isimlerin artması Müslümanların oraya adapte olma süresinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Genel olarak bakıldığında Müslüman isimlere sahip danışmanların oranı giderek artmıştır.

1985'te başlayan listemizden yola çıkarak, Kur'an çalışmalarının önce dil alanında yapıp zamanla Arap dili veya Arap-İslam araştırmaları branşlarında yapılması son yıllarda doktorada rağbeti artan konular olduklarını gösterir. Ni-

tekim çoğu tez yazarlarının da Müslüman isimlere sahip olması Müslümanların ilahiyat alanına rağbet ettiklerini, tartışmaların bol olduğu Fransa'da Kur'an'la ilgili asıl bilgilere ulaşma/ulaştırma hassasiyetinin bir neticesi olabilir.

Sonuç itibariyle, Fransa'da Kur'an çalışmalarının Doğu araştırmaları ve tercüme faaliyetleriyle başladıklarını gördük. Bu çalışmalar asırlar geçtikçe Oryantalistlerin benimsediği eleştirel yöntemle daha titiz bir hal aldılar. Peygamber-Kur'an birlikteliği gözetilerek yapılan çalışmaların gayeleri çeşitli olmuşsa da, genel olarak ve özellikle son yüzyıllarda (çalışmalara en uygun kaynaklara müracaatla) bir çözümleme faaliyetini görüyoruz. Göçten önceki dönemlerde İslam ve Kur'an çalışmalarının ekseriyeti Fransızlar tarafından yapılıyordu. Bunu görmek için Hamidullah'ın listesine bakmak yeterli olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Müslümanların Fransa'ya göç etmesi onları orayı benimsemeye sevk etti ve Müslümanlar Fransa toplumuyla iç içe olmaya başladılar. Zaman geçtikçe İslam'ın daha da gündem olduğu Fransa'da, Müslümanlar söz hakkını talep etmeye ve kitap yazmaya başladılar. Kitap çalışmaları yapmaya da devam ediyorlar. Bu Müslüman olmayan Fransız akademisyenlerin boş kaldığı anlamına gelmiyor.

Fransız akademisyenler çalışmalarını sürdürdükleri gibi akademi de danışmanlık yapmaya devam ediyorlar. Kur'an araştırmalarının yapıldığı yerler arasında akademinin de bulunduğu açıktır. Müslüman isimlere sahip öğrencilerin Arap-İslam araştırmalarına rağbetlerinin arttığını gördük. Onlar çalışmalarını dinleri farklı olabilen İslamologlarla yaptıklarını da görüyoruz. O halde tarihi süreci göz önünde bulundurursak onlar İslamolojiyi Oryantalistlerden⁵⁷ miras kalmış bir yöntemi/disiplini benimsemiş kişilerden öğreniyorlar.

O halde karşımıza iki tane soru çıkıyor: Arap-İslam araştırmaları branşlarına artan rağbetle çalışmaların "Araplaşmasından" veya "Müslümanlaşmasından" bahsedebilir miyiz? Yoksa "Oryantalistleşen" Müslüman araştırmacılarından mı bahsetmeliyiz?

57 Fransa'da Arap-İslam araştırmacıları için oryantalistten çok İslamolog kavramı kullanılıyor. Biz yukarıdaki pasajda Oryantalistlerin başlattığı yöntemi vurgulamak için bu kavramı kullandık ki tarihi süreci vurgulamış olalım.

Elinizdeki eser Tefsir tezleri açısından önemli olan üç hususu tartışmaya açmaktadır: Akademik sistem, lisansüstü eğitim ve danışmanlık, akademik ürünler olarak tefsir tezleri. Bu çalışma ile bir yandan Kur'an ve Tefsir tezlerinde Türkiye'deki üniversitelere göre tematik ve yöntemsel dağılımlar ortaya konulmuş; tezlerin ilk ortaya çıkmasından bu yana geçirdiği evreler farklı boyutları ile tartışılmıştır. Öte yandan, Doğu ve Batı ülkeleriyle mukayese yapılarak Kur'an ve Tefsir araştırmalarının uluslararası resmi ortaya çıkarılmıştır. Bu resmi görmek için Almanya, Fransa, İngiltere, Hindistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Fas, Mısır, Irak, Ürdün, Katar, Cezayir, İsrail, Malezya, Endonezya, İran gibi İslam ve Batı ülkelerinde Kur'an ve Tefsir araştırmaları üzerine yapılan akademik çalışmalar ele alınmıştır. Son olarak, İslam ve Batı üniversitelerinde yapılan Kur'an araştırmaları ve tefsir tezlerinin Türkiye üniversitelerinde yapılan tezler ile benzerlik, farklılık ve etkileşimleri tartışılmıştır.

ISBN 978-605-63698-1-0



9 786056 369810